UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Monumenta Paderbornensia

Ferdinand <Paderborn, Bischof, II.>

Lemgoviae, 1714

urn:nbn:de:hbz:466:1-8040

Visual Library

Q 5267

06
LTB
1531(4)

Universitätsbibliothek Paderborn 504

AA/14396

SA 30 A
€ 2900,-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

MONUMENTA
Paderbornensia
ex historiâ
Romanâ, Francicâ, Saxonicâ
eruta, et novis
inscriptionibus, notis,
et figuris illustrata.
Editio tertia priori auctior.
LEMGOVIÆ
Apud Henr. Wilh. Meyerum
MDCCXIII
I. Visscher sculp.

MONUMENTA PADERBORNENSIA,

Ex HISTORIA

ROMANA, FRANCICA, SAXONICA

eruta,

Novis inscriptionibus, figuris, tabulis geographicis
ac notis posthumis

FERDINANDI PRINCIPIS,

Episcopi Paderbornensis & Monasterienſis, &c.
Textui passim insertis, illustrata.

Accedunt

CAROLI M. Capitulatio de partibus Saxoniæ,
ex antiquissimo MS. Palatino Bibliothecæ
Vaticanæ,

COMPENDIUM VITÆ
CELSISSIMI AUCTORIS,
MANES FERDINANDÆI,
&
PANEGYRICUS PADERBORNENSIS.

Subnexa est in fine nova Genealogia Illustrissimæ
familiæ Fürstenbergicæ.

Editio quarta, prioribus correctior.

LEMGOVIÆ,
Typis & sumptibus HENRICI WILHELMI MEYERI,
Aulæ Lipp. Typogr. Anno M DCC XIV.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

M. Tullius Cicero in epist. ad Cæsarem.

Sed ego, quæ monumenti ratio sit, nomine ipso admoneor, ad memoriam magis spectare debere posteritatis, quàm ad præsentis temporis gratiam.

FERDINANDUS DEI GRATIA
Coadjutor Monasteriensis, S.R.I
et Liber Baro
Natus 21 Octob. An. 1626. electus Epis. 1661. elect. Coadjut. Monast. 19 July

EPISCOPUS PADERBORNENSIS.
Princeps, Comes Pyrmontanus,
de Furstenberg.
Paderb. 20 April. Confirm. 30 Maÿ An. An. 1667. Confirm. 30 Aprilis An. 1668.

IN EFFIGIEM
Reverendissimi & Celsissimi Principis,
FERDINANDI,

Episcopi & Principis Paderbornensis, Coadjutoris Monasterienſis, Comitis Pyrmontani, & Lib. Baronis de Fürstenberg.

Penicillo Theodori Caspari Lib. Baronis de Fürstenberg, Canonici Moguntini & Spirensis, fratris, affabrè depictam, & in æs incisam.

DUM, *FERDINANDE*, TIBI NUPER PLAUSERE QUIRITES,
DICTUS ALEXANDRI, DICTUS ES URBIS AMOR.
NUNC ETIAM IMPERII PADERÆQUE MERERIS AMOREM,
DICERIS & *PATRIÆ*, QUAM REGIS, ESSE *PATER*.
ET CÆSAR, SCYTHICO CUM FERVERET AUSTRIA BELLO,
TE VIDIT TREPIDIS ADDERE REBUS OPEM.
AT POPULIS, QUI TE NUNQUAM VIDERE, VIDENDUS,
ET, QUOD QUISQUE TIBI DEBET, AMANDUS ERAS.
CRETA VIDERE VELIT, QUOTIES TUA DONA RECENSET,
QUO VULTU, QUA SINT ILLA PROFUSA MANU.
REPPERIT ARS FRATERNA MODUM: TE PINXIT, ET ORBIS
TE FRUITUR. SIC TE, QUEM VIDET, ORBIS AMET.

JACOBUS WALLIUS, S. J.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

MONITUM TYPOGRAPHI ad LECTOREM.

Quid in hâc quartâ, eâque præstantissimâ, editione Monumentorum Paderbornensium præstitum sit, paucis monendum esse censui. Primò Textus incorruptus ad Manuscriptum & editum Codicem Illustrissimi Auctoris, cum notis posthumis ejusdem, nunc demum integerrimè editur. Secundò adjungitur Vita Ferdinandi Episcopi & Principis, Auctore Reverendo Patre Lucâ Nagelio, S. J. celeberrimi nominis & famæ; Nec non Manes Ferdinandæi, sive Lessus & Lacrumæ Parentales, quas funeri Illustri Pallas, sive Minerva, Theodoriana Paderbornensis affudit. Tertiò exhibentur hic ipsæmet figuræ æneæ Amste-

Amstelodamenses, ab Illustrissimo Libero Barone de Fürstenberg, unico hærede omnium possessionum avitarum Fürstenbergicarum, typographo gratiosè communicatæ, quod ipsamet ocularis inspectio legentes & intuentes docebit. Quartò accedit, in hâc quarta editione, integra Genealogia Fürstenbergica, novis accessionibus Genealogicis & Historicis hinc inde aucta, correcta, & ad hoc usque tempus deducta. Quintò, de typorum & chartæ nitore, nihil hìc dicam, ne propriam laudem crepare videar. Artificem laudabit opus. Quin ergo hæc editio omnibus aliis, imò etiam nuperrimæ editioni Norimbergensi longissimè sit præferenda, nulli superesse dubium existimo. Penes Lectores & Emptores judicium esto. Vale, Benevole & Erudite Lector, & conatibus nostris, rei literariæ juvandæ paratissimis, ut facis, fave. Et me ad ulteriora currentem Tuô favore impelle.

BERNAR-

BERNARDUS ROTTENDORFFIUS,
MONASTERIENSIS,
Com. Palat. ac Med. Cæs.
Nec non
Reverendißimi ac Celsißimi Principis,

FERDINANDI,

Episcopi Paderbornensis, &c. Coadjutoris Monasterienſis &c.
Archiater,

LECTORI SALUTEM.

Prodeunt denuo in lucem Monumenta Paderbornensia, aucta lucubrationibus, expressa æneis singulorum figuris, ornata novo typorum vestitu; Prodeunt, inquam, non alius cujusquam ingenii meditamento & labore, quàm ipsius Ferdinandi Principis, ut jam non tam ipsa Monumenta elaborata à Principe, quàm in his ipse

Princeps multò pulchrius monumentum posteritatis conspiciatur, haud secus, quàm de C. Julio Cæsare dixit Cicero, *Eum, dum Pompeii statuas reficeret, suas erigere.* De utroque paucis te in vestibulo libri convenire necesse habui. Compressit diu Princeps hunc præclarum ingenii sui partum, atque ægrè admodum, quæ submissa ejus de se æstimatio modestiaque fuit, in publicum proferri passus est. Adstiti ego assiduus monitor, hortatorque, ut vinci se sineret, ratus, cui medico suo tot annos, inter cæteros Principes, valetudinis suæ curam commisisset, hanc etiam non tam famæ ejus quàm gloriæ partem ad me pertinere. Accendebant me omnium, qui prima legerant, plausus ac vota, cumprimisque popularium nostrorum desideria, quorum gustus cùm primi præli missu ferculoque non esset expletus, tum illa exemplarium paucitate, quæ prima statim legentium fames absumpserat, minimè posteritati consultum censebant inter nos sapientes viri. Reputabant nimirum illi secum, opus quidem mole non adeò magnum, sed eleganti carminum inscriptione, qua veteres Poëtas exæquavit, antiquitatum cognitione, multiplici historiarum doctrinâ, & quod summum est, eruditis monumentorum lucubrationibus prorsus egregium, atque ab ipsa, si nobiscum loqui posset, æternitate expetendum: Immortalitati enim nata sunt, & satis commendavero, si illustria dixe-

dixero, quia illustri Principis manu eruta, & novo quodam exquisitoque commentarii genere ab eodem sunt illustrata. Ac, ne quid, ad splendorem operis, aut jucundam posteritatis memoriam, desiderari possit, singula monumenta ex incisis in ære formis novâ quâdam amœnitate exhibentur: quò prius adspectantium oculi, quàm legentium animi pascantur, atque iis etiam, qui litterarum sunt rudes, aut quibus nostra hæc legere non vacat, suo, ut libet, usu subserviant. Tam digna hæc omnia posteritate, quàm singulare patriæ, cui dicantur, sunt decus & ornamentum. Nam cùm omnis Saxonia, Germaniaque vetus, quantùm inter Rhenum, Visurgim atque Albim porrigitur, quantumque ad maris usque sinus sternitur, multis Romanorum Francorumque bellis sit clara, & ubique sua antiquitatum vestigia ostendat: tum nulla pars Saxoniæ monumentis illustrior, quàm diœcesis Paderbornensis. Hic enim castellum Alisonis, per initia belli, à Druso Cæsare positum; hic castra Drusi, Germanici, & Tiberii Cæsarum; hic tribunal Vari consulis, & tot hiberna militum; hic Luppiæ & Amisiæ flumina, toties alterno Romanorum Germanorumque sanguine decolorata; hic saltus Teutoburgiensis, Varianâ clade, cæsis legionibus & amissis aquilis, nobilitatus; hic ara Drusi, & cæsorum militum tumuli, circumque decursiones equitum; hic Arminii castrum, tro-

pæa victoriæ, & triumphantis bellatoris campus Martius, in eodem Teutonicorum montium tractu, ubi Widikindus, alter horum Germanorum heros, castrum suum habuit, & hodiedum monumentum suum possidet. Huc à Rheno, per humentia paludum, ducti instratique pontes longi; hic Sicambri, Bructeri, Angrivarii, Marsi, Cherusci, Catti cæteræque pugnacissimæ pro libertate gentes; hic, ut verbo complectar singula, belli Romani sedes, ad Alisonem, & Luppiæ fontes. Tot seculis & tot Cæsarum armis decertatum, nec tamen hæc regio inter Rhenum & Visurgim, quam cæteri populi interioris Germaniæ suum propugnaculum habuêre, unquam subigi potuit. Primus Augustus Cæsar, superato Rheni limite, in provinciæ formam redigere aggressus. Quo consilio Drusus Cæsar, ut Florus luculentus est auctor, *in tutelam provinciarum præsidia atque custodias disposuit per Mosam, per Albim, & Visurgim: Nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Haud dubium, quin exinde Luppiam atque Amisiam iisdem castellis atque oppidis præmunierint Romani, quorum memoriam intercidisse questus est Dio Cassius. Idem multorum inde consequentium Cæsarum labor fuit. Certè Trajanus Imperator, alter post Augustum Romanæ potentiæ ac majestatis instaurator, *urbes trans Rhenum in Germania reparavit*: quod testatur Eutropius. At nemo id opus

Lib. 4. c. 12.

Lib. 56.

Lib. 8. in Trajan.

opus sumpsit contentiùs, quàm Probus Cæsar: Is enim postquam imperium Romanum ad omnes cœli plagas armis composuisset, Germaniam hanc nostram, tanquam postremum victoriarum terminum, ut Vopiscus memorat, est aggressus; primùm, profligatis Germanis ultra *Nigrum fluvium & Albam* (Nicrum volunt, Visurgim veriùs & Albim crediderim) exercitum traduxit. *Urbes deinde in solo barbarico posuit, atque illic milites collocavit, agros & horrea, & domos & annonam Transrhenanis omnibus fecit, nec cessatum est unquam pugnari cum barbaris, dum subigerentur: sed visum est id non posse fieri, nisi limes Romanus extenderetur, & fieret Germania tota provincia.* Sed nec ille conatus processit, quanquam ad gentem debilitandam sedecim millia tyronum abducta, dispersaque per provincias, novem Reges diversorum populorum ad pedes Cæsaris prostrati jacuerint, &, quadringentis hominum millibus cæsis, sedecim millia armatorum oblata sint. Inexhausta interim & invicta stetit trans Rhenum hæc Germaniæ pars, neque à Diocletiano & Maximiano, neque à Constantino M., Juliano, Valentiniano, & tot inde Cæsarum exercitibus importatis, vel hæc sola regio inter Rhenum & Visurgim, quam Westphaliam nunc dicimus, in provinciæ formam se redigi passa est, orbe propè toto obstupescente, qui in Romanorum potestatem & provinciarum descriptionem jam venerat. *In Probo.*

rat. Donec versis deinde armis, mutatoque fortunæ cursu, hi ipsi Germani inter Rhenum & Visurgim, sumpto Francorum nomine, tanquam libertatis signo, superatoque Rheni limite, Galliam primùm Pharamundo, Clodione, & Meroveo Regibus, ac deinde cætera regna Francici juris & imperii facerent, ipsamque Germaniam reflexis per Rhenum armis subigerent, & Christianam religionem primi in Saxoniam importarent.

Jam verò, ex hac ipsa Francica & Saxonica historia, quanta monumentorum copia & gloria se ex Paderbornensi diœcesi objicit? si quantùm utrâque jurisdictione, sacrâ & civili, se extendit, metiaris. Nam ex quo primùm Clotharii An. DLV. & deinde Dagoberti & Clotharii patris An. DCXXX. Francorum Regum armis nobilitatus Visurgis, tum Pipini Regis victoriâ adversus Saxones, Rema ad confluentes Warnæ & Visurgis apud nos inclaruit, amisso tum simul Hildegario Coloniensium Archiepiscopo, quæ non inde à Carolo M. Saxoniæ domitore, monumenta sacra & profana Paderborna exhibet? Intra fines complexumque hujus diœceseis celebre Eresburgum castrum, in eoque idolum Martis (quod Irminsulam dixere) ac genticæ superstitionis fanum à Carolo M. eversum. Hic Brunsberga, Driburgum, ipsum vetus Iburgum, Desenberga, Schidroburgum, arces & munimenta Saxonum in editis montium jugis

Turon. lib. 4. c. 10. Aimoinus lib. 2. c. 27. lib. 4. c. 18. Epit. Gestorum Franc. c. 27. & 41. Sigebertus in Chron. ad An. 630.

tanto

tanto Francorum sanguine expugnata. Hic Thietmallum & Sindfeldius campus, duo loca, tropæis Caroli præclara. In altero Saxones ad internecionem cæsi, Carolo aciem ducente: nam, ut Eginardus scripsit, *omni bello Saxonico ipse non amplius cum hoste, quàm bis acie conflixit, semel juxta montem, qui Osneggi dicitur, in loco Thietmelle nominato, & iterum apud Hasam fluvium, & hoc uno mense, paucis tantùm interpositis diebus.* Res sanè memorabilis, eodem propè loco, quo Arminius Romanos, Carolus Saxones cecîdit, tanquam Germani non nisi â Germanis, & superstitio Saxonum non nisi à Christiana religione debellari possent. Altero in loco postremus Saxonum Francorumque præliaris congressus fuit, post quem tandem quieti Saxones, Westphali, Christianæ religioni se permiserunt. Ludam ad Ambram, Bocam ad Luppiam, Heristallum ad Visurgim quid memorem, Caroli castris & hibernis loca celebrata, quando ipsa Paderborna circum Paderæ fontes novum omnium monumentorum se fontem nobis aperit? Ostendant Saxones nostri, ubi aut sæpius Carolus M. castra collocarit, aut procerum Francorum Saxonumque conventus & populi comitia frequentiùs habuerit, aut legatos barbaræ gentis exterorumque Regum magnificentiùs audierit, aut ubi tot Saxones, abjuratâ superstitione, fonteque baptismatis abluti,

Christo

Christo primùm nomen dederint. Hic celebris ille Caroli M. & Leonis III. Pontificis congressus; hic solemni ritu à Pontifice Romano, quod inauditum erat inter barbaros, templa, aræ, & loca Sacrorum consecrata. Ut vel inde Carolus M. Paderbornæ sedem Episcopalem inter primas, non tam ad Paderæ Luppiæque ortus, quàm ad primum religionis Christianæ fontem fundarit. Scio primam quidem Episcopi sedem Osnabrugo dari: sed primam in comitiis imperii sedem inter occidentalium Saxonum Episcopos, cùm ex Metropoli Moguntina, tum ex antiquitatis suæ origine, Paderbornæ vendicari. Nec reperio in his Saxoniæ oris vetustius Christianæ religionis domicilium, quàm Eresburgum. Ibi subverso idolo Martis & fano, de superstitione gentis primùm triumphatum. Ibi & primum veræ religionis fundamentum & seminarium Christianorum Sacerdotum, religiosorumque virorum à Carolo M. est positum, eò opportuniùs, quòd jam Thuringia, & vicina Hassia Christi fidem ex Francorum dominatu, & D. Bonifacii cultura admiserant. Eresburgo Paderbornam, Paderbornâ Heristallum, & Heristallo iterum Paderbornam, primùm Christi religio cum Sacerdotum collegiis est tradúcta. Inde, postquam à Carolo M. celebrata cultaque Paderborna fuit, cæteri quoque Imperatores, Ludovicus Pius, ejusque filius Ludovicus Ger-

Germaniæ Rex, Otto M. S. Henricus, Conradus Salicus, Henricus Niger, Fridericus Ænobarbus, Otto IV, Carolus IV, capti non tam amœnitate quàm veneratione loci, Paterbornæ aut hoſpitia, aut domicilia ſibi delegerunt. Ex his locum nullus Cæſarum frequentius ſanctiusque habuit, quàm Divus Henricus, qui D. Cunigundam conjugem à Willigiſo Moguntinorum Archiepiſcopo Paderbornæ Reginam coronari voluit. Urbs, ſi quantùm naturâ loci & fontibus, tantùm arte & opibus exculta eſſet, urbium prodigium ſpectaretur. Ac nihil jam attinet naturæ opera, & fontium miracula memorare. Quo in genere nihil Germania, nedum Saxonia admirabilius proferet. Padera intra urbem centum fontibus proſilit, alibi ex profunda terræ voragine, alibi ex ſcaturientibus venis ſuis, ac tantâ aquarum vi, ut mox intra mœnia tot molas verſet, tantumque frumenti commolat, quantum amplæ urbis incolis, vicinisque ad panem, uſumque vitæ humanæ ſatis eſt. Versâ aquarum indole, fontes æſtate frigidi, hyeme calidi, ſemper cryſtallo lucidiores. Luppia ex vaſto gurgite, effuſus ſub ipſo Lipſpringæ oppido haud minori aquarum impetu fertur. Amiſia in medio Sendæ ericeto ex vaſtis terræ hiatibus prorumpens, varios deinde amnes trahit, donec juſto medioque flumine navigabilis in mare ſe evolvat. Nec aliunde horum fluminum origines, quæ haud magno intervallo

à se nascuntur, quàm ex Teutonicis montibus per subterraneos petrososque meatus quos natura immortalium canalium instar diverso exitu substruxit, multò admirabiliùs, quâm Romana ingenia aquæ ductus suos. Eò in ipsis montium jugis decurrentes rivi alibi se condunt, terrasque subeunt, ut alibi in hæc tria flumina emergant. Sanè, quod Plinius in Lyco Asiæ flumine, Erasino Argolicæ, Tigri Mesopotamiæ admiratus, id uno naturæ prodigio spectatur apud Paderbornenses. Par naturæ beneficium acidulæ, quarum celebriores Pyrmontanæ, Driburgenses, & Smechtanæ. Ac tametsi Tabernæmontanus, præstans suâ ætate medicus, scripto de his libro, magnoque bono, judicium suum reliquerit; meum tamen Princeps, ut omnis hujus scriptionis, interponi hic voluit, ne quid temerè posteritati consignaret. Hæc sunt, mi Lector, monumenta provinciæ, miracula naturæ, immortalitatis decora, quæ Princeps ex rerum obscuritate, temporum vetustate,& scriptorum dissensione, luci ac splendori reddidit, tam præclarè meritus de sua diœcesi, quàm hæc ad posteritatis memoriam, ad excitandos legentium animos, ad loci hujus celeberrimi fundatissimique gloriam faciunt. Nihil inter mortalia opera immortale, non inscripta notis marmora, non incisa metallo signa, non grandibus saxis structæ moles.

Tem-

Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas,
Omnia destruitis, vitiataque dentibus ævi
Palatim lentâ consumitis omnia morte.

Ovid. in Metamorph. lib. 15.

Ubi nunc Ægyptiæ Pyramides, ubi Mausoleum Cariæ Regis, ubi magnificentissimum illud Salomonis templum? Dudum hæc quoque ad miranda divini operis fabrica è memoria hominum abiisset, nisi sacrarum literarum monumenta nobis servassent. Ostende mihi Romanorum obeliscos, arcus triumphales, amphitheatra, ac regia illa Cæsarum palatia. Trajani forum Theodoricus Italiæ Rex nunquam sine novo miraculo satis aspici posse fassus est: Capitolia conscendere, haud aliud esse, quàm omnia humana ingenia superasse. Et quota nunc pars eorum operum supersit, quæ tam ambitioso luxu ausuque struxit Romana magnificentia? Omnia propè vetustate aut Gothicâ barbarie in rudera consederunt. Et tamen hæc omnia immortalitati consecrata erant, quæ ne centum quidem facibus modò perscruteris. Tantum vitæ & spiritûs retinent, quantum scriptores voluerunt. Nimirum *exempla omnia*, & monumenta pleraque, *jacêrent in tenebris, nisi literarum lumen accederet.* Præclarè Agathias historicus in proœmio quem legi velim, hac super re philosophatus: *Quicquid athletæ in palæstris, belli duces in armis, agunt; non in his aliud sibi magis propositum habere, quàm gloriam. Hunc autem gloriæ fructum*

Sigon. lib. 18. de imp. occid.

Cicero pro Archia Poeta.

percipi non posse, nisi ipsos historia immortales faciat. Nam tropæa, inscriptiones lapidum, cæteraque posteritatis monumenta, quæ eriguntur immortali nomini, fluxa & caduca fuisse, & cum ipsis sæpe victoribus interiisse. Quale illud Germanici Cæsaris apud nos monumentum, post Arminium profligatum, superbo cum titulo: DEBELLATIS INTER RHENUM ALBIMQUE NATIONIBUS, EXERCITUS TIBERII CÆSARIS EA MONUMENTA MARTI ET JOVI ET AUGUSTO SACRAVIT. Nil jam mirum Alisonis castellum, Drusi aram, Trajani urbes, Probi monumenta, Constantini M. pontem, quo Saxonia intrata, cæteraque Romanorum opera, quibus Luppia, Amisius & Visurgis nobilitati, vetustate temporum consepulta jacêre; quæ nunc ex Principis hujus monumentis immortalem lucem, vitamque ipsam receperunt. Propior quidem Caroli M. ætas. Sed quis tam exactè ordinatèque nosset singula, aut sibi unquam persuasisset, tantum monumentorum thesaurum intra unam Paderbornensem diœcesin reconditum esse; nisi hæ monumentorum tabulæ palàm exponerent, & posteritati donarent. Jam illud Horatianum PRINCIPIS est:

Tacit. lib. 2. Ann.

Exegi monumentum ære perennius,
Regalique situ Pyramidum altius;
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.

Lib. 3. ode. 30.

Res

Res ardua, inquit Plinius, *vetustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem.* Perfregit hæc contentus hic labor, & gratus in Carolum M. Francorumque proceres animus, quorum armis religio Christiana in has Saxoniæ provincias primum invecta est. Tot ab Hathumaro Episcopi, tot literati ad hanc usque ætatem viri; nemo tamen tam diligenti curâ & præstanti opere id munus pro amore patriæ pro gloria gentis suæ suscepit, quod nunc eò acceptius, quò illustrius ab ipsius Principis ingenio & manu posteritas excipiet. Libet nunc de FERDINANDO pronunciare, quod Romani apud Ciceronem de Varrone: *Nos in nostra urbe peregrinantes errantesque tanquam hospites eramus, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui, & ubi essemus, agnoscere.* Præf. ad Vesp.

Retuli paucis, Lector, quid Princeps in monumentis suis præstiterit, nunc ipsum Principem posteritatis monumentum proponere licebit, non ab ipso virtutum aspectu, quibus ad principatum pervenit, quæ uberius & sublimius scribendi genus poscunt: sed à doctrina, & multiplici scientiarum comprehensione, quæ præcipua semper principum in gubernando adjumenta ornamentaque fuerunt. His ille à prima ætate per omnem liberarium artium cultum adolescentiam transegit, ingenio semper facili expedi-

toque, induſtriâ etiam ſupra nobilium uſum conſtante. Hæc Sigenæ Naſſaviorum, Paderbornæ, & Monaſterii Weſtphalorum prima experimenta fuerunt. Indè Coloniam ad ſublimiora ſtudia latus, exæquare cœpit majorum exempla & gloriam, quos fundatiſſima Baronum Furſtenbergiorum familia pari ſemper nobilitatis & doctrinæ claritudine illuſtres habuit. Muſis Coloniæ aſpirantibus, in Fabii Chiſii Legati Apoſtolici familiaritatem venit. Captus mox ſuavitate morum & doctrinâ juvenis, & inter purpuratos Patres cooptatus Chiſius, Romam invitavit, & haud multò pòſt renunciatus Pontifex Maxim. eo nomine Alexander VII. in aulam, & Cubicularium intimum adſcivit. Nihil tum Ferdinando felicius evenire poterat, quàm Romæ in arce ſapientiæ multiplex ingenium excolere. Oblectabatur Pontifex modò hiſtoriâ modò antiquitatum cognitione, modò poëſi: oblectabat his ſtudiis Pontificem Ferdinandus, ſemper aliquod exſertum ingenii ſpecimen dando, etiam cum applauſu Cardinalium, tanquam ingenium in Germania natum ſubtilius Italiæ cœlum ſpiraret. Maxima iſtic pars vitæ, amœnitates ſtudiorum, & commercia cum eruditiſſimis viris Sfortia Pallavicino, Proſpero Fagnano, Luca Holſtenio, Cæſare Raſpono, Natale Rondinino, Carolo Emanuele Vizzanio, Oderico Raynaldo, Alexandro Pollino, Auguſtino Favorito, Stephano Gra-

Gradio, Leone Allatio, Joanne Baptista Turricellio, Vincentio Guinisio, Hieronymo Petruccio, Gulielmo Dondino, Petro Possino, Paulo Zacchia & Matthia Naldio medicis, & quos extra Italiam fama scriptorum librorum orbi celebres fecerat; cum aliis certamen Poeseos inire, cum aliis antiquitatum & Historiarum monumenta recolere. Ibi cùm in omni scientiarum cultu versaretur, tanta brevi ingenii & præcellentis doctrinæ parta fuit æstimatio inter Romanos, ut cùm in Academiam, quam Romæ honoratissimi quique & eruditissimi viri, omni ingeniorum concursu, omnique disciplinarum & facultatum culturâ florentissimam habent, Ferdinandum recepissent, haud multò post Principatum suæ Academiæ ultro detulerint. Nimirum quod jam ante Alexander Pontifex Max. sagax ingeniorum explorator commendarat, id literatorum senatus multò conspectiùs comprobavit. Ille Ferdinandum, quod rarum admodum in Germanis & peregrinis, inter familiares admissionis intimæ, ad cubiculi Pontificii prærogativam admisit; hîc Academiæ suæ Præsidem delegit. Qui certe honor ac dignitas eò illustrior, quòd hactenus non nisi Italorum atque excellentium genere & doctrinâ virorum fuerit, quæ tum uni primùm ex Germanis Ferdinando obvenit, tanquam his suis præjudiciis Romæ Principem dicerent, antequam apud suos inter Romani

mani Imperii Principes conſpiceretur. Per id ſimul otium literarium luſtrata Bibliotheca Vaticana Holſtanio monſtratore, & apparatus horum monumentorum, cumprimisque Hiſtoriæ Paderbornenſis ſeligi cœptus, cùm nondum cogitatio de Epiſcopatu Paderbornenſi ſubire animum poſſet, tanquam præſago tum ſe ſtudio deſignaret Epiſcopum Paderbornenſem. Adeò Muſæ ſuo numine reguntur. Poſt ubi Paderbornenſium Epiſcopus, Romæ abſens, delectus ad Paderam, & coram Principis munus adiit, nihil inter cætera antiquius habuit, quàm tabularia omnia Eccleſiæ ſuæ, collegiorum & cœnobiorum perveſtigare, omniaque antiquitatum monumenta veluti mellis ſuccum in ſuos favos comportare, quo præter hæc ipſa aliquando Paderbornenſis Hiſtoria contexi poſſet. Præclarus haud dubiè labor, fruenti etiam quàm colligenti futurus dulcior.

Sed an Principe dignum ſit Hiſtoriæ ſtudium, ita â quibusdam controverti video, ut prorſus nolint Principem, qui regendis populis eſt impoſitus, aſſidere libris, tractare literarum ſtudia, & hiſtoricorum monumenta pervolvere. Regum, inquiunt, & Principum eſt tractare arma, & bibliothecam in armamentario quærere, obire provincias, luſtrare arces, reficere munimenta, conſiliis provinciæ aſſiduò intereſſe, jus ſummis infimisque dicere, controverſias publicas privatasque decide-

cidere, inſpicere miniſtrorum rationes, fraudes retegere, ſubmovere infidos, audire querelas civium & miſerorum hominum. Et quæ non rerum moles quotidie unius mente verſanda? ut tot publicæ curæ, quibus vita Principum occupatiſſima eſt, hæc otia literarum minimè patiantur. Haud equidem ignarus, ea maxima eſſe Principum munia, quæ nec ipſi ignorant. Sed & pacis ſunt tempora, quæ ante bella ſemper quærenda ſunt Principi, nè continuis armorum terroribus urgeantur populi, & honeſti otii horæ, & feriarum curarum laxamenta ſunt interponenda, quibus aut contenta mens remittenda, aut inſtruenda iis ſcientiarum ſubſidiis, quibus ſe aliosque regat. Nihil autem ad Principem formandum præter regalem illam philoſophiam, aut honeſtius, aut utilius, quàm hiſtoriam, ſapientes ſemper præceperunt viri, quòd ea non tam Principem oblectet, quàm doceat, inſtruatque ad ſublime & divinum illud munus vitæ dignè iuſtinendum, nihil blandiendo, nihil celando. Hoc inſtituto Livius hiſtoriam ſuam aggreſſus, præfatusque: *Illud præcipuè in cognitione rerum ſalutare ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri; inde tibi tuæque Reip. quod imitere capias, inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites.* Zenonem philoſophum percontatus quispiam, quâ ratione Princeps felix eſſe poſſit; *Si in ſuperiorem,* inquiebat, *ætatem oculos intendat.* Si nimirum res majorum præclarè geſtas, ſi veterum

In præmio lib. I.

monumenta pervolvat. Tacitus cùm libros & monumenta clarissimorum virorum in foro exuri videret: *Illo scilicet igne*, ingemuit, *vocem populi Romani, & libertatem Senatus, & conscientiam generis humani aboleri.* Sanè qui historiarum libros è Principum manibus subtrahunt, illi custodem temporum, memoriam omnis antiquitatis, majorum suorum præclarissimam imaginem, lucem veritatis, magistram vitæ, ex humana societate proscribunt, ne tanquam in speculo exornare se Principes possint, & vitam suam ad alienas virtutes componere. Barbarum, hoc est; quales olim Germani, cùm *literarum secreta viri pariter ac fœminæ ignorarent.* Indè horum res domi militiæque gestæ perpetuo silentio consepultæ jacent. Quidquid de præclaris eorum moribus ac virtutibus, quicquid de bellis fortiter gestis supereſt, Tacito, & Romanis scriptoribus debemus: & quàm admiranda Tacitus de Germanis reliquit? Jam quæ vitæ ratio inter homines, quam Historia non egregiè format. Civilem vitam expetis? audi Polybium: *Verissima disciplina exorcitatioque ad res civiles Historia est.* *Illa*, Aristotele judice, *utilis etiam est ad publicas deliberationes rerum gestarum*: Ut verè dixerit Alphonsus Rex eximius, *optimos consiliarios esse mortuos*, Historicorum videlicet libros. Quin Agathias nobilis Historiæ scriptor ausus est dicere. *Historiam civili philosophiâ non inferiorem esse.* Vitam militarem vis? quæ pars ejus, quæ ars, quam Historici veteres recentesque

In vita Agricol.

Tac. de moriб. Germ.

Polyb. l. 1.

Arist. l. 1. Pol. c. 5.

In proœmio l. 1.

que non tradiderunt? Probarunt hoc omni ævo præstantes belli duces, qui, uti Alexander M. Homerum, etsi tot fabulis insperſum, sibi malitiæ magistrum assumere non est veritus; & quemadmodum, teste Paterculo, *Scipio tam elegans liberalium studiorum, omnisque doctrinæ & auctor & admirator fuit, ut Polybium Panætiumque præcellentes ingenio viros, domi militiæque secum habuerit*; ita illi in castris præstantissimos historicorum libros, quos assiduò volverent, sibi comites esse voluerunt. Quo aspectu Alexander Imperator bellis etiam ad Rhenum gestis, & in has provincias destinatis clarus, togæ militiæque consiliis *literatos adhibebat, & maximè eos, qui historias noverant.* Et jam ille Alexandrum magnum promittebat Romanis, ni juvenem militaris furor ad Moguntiam trucidasset. Hæc illa senatus, populique Romani acclamatio: *Quis melius quàm literatus imperat?* Tacitus is erat Imperator, qui ob id *Cornelium Tacitum scriptorem historiæ Augustæ, quòd parentem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari jussit:* Nam is verè scriptor est, qui in castris militem, in aulis politicum, in Republica civem, in omnibus interiorem Principum vitam format. Sed Christiani Principis, & Christiani hominis, ex toga sagoque, imò religiosi viri normam vivendi exposcis, & à quibus rectius integriusque disces, quàm vel ex sacrarum literarum monumentis, vel ex historia Ecclesiastica, vel ex iis scriptoribus, qui Christianorum Re-

Lib. 1. cap. 13.

Lamp. in Alexandro

Vopiscus in Tacit.

Lipsius praf. in Tacit.

gum ac Principum aut sanctorum virorum res gestas nobis consignarunt. Nec divino consilio institutoque hæc pars vacat: Quorsum enim Deus historias Regum & Principum Hebræi populi scribi voluit, & ut scriberentur dictator adstitit, nisi ut ex bonorum Principum factis salutaria documenta, ex malorum facinoribus, divinæ justitiæ vindictæque exempla orbis & posteritas exciperet. Quæ res & Præsules Ecclesiæ, & Principes viros commovit, ut non modò Historias sacras profanasque diligenter pervolverent, sed & scriptis suis res gestas posteritati consecrarent. Quo in numero, cùm innumeros percensere possem, habemus cum primis Dithmarum Mersburgensem, & Ottonem Frisingensem Episcopos, Imperiique Principes; uterque ex Marchionum familia, non indecorum censuit claritudine nominis & muneris dignitati historias scribere. Nec domestica desunt, quorum vestigiis insistat hic Princeps: Olivarius & Willebrandus Paderbornensis Episcopi, postquam in Palestinam præfecti totum illud iter sacrum, & omnem illam Christianorũ expeditionem, quæ apud Principem, inter cætera monumenta antiquitatum, tempori edenda asservantur, fidi & præclari eorum temporum Historici sua manu conscripserunt; Alter è prima nobilitate & Metropolitanæ Colonien sis Ecclesiæ Scholastico, alter è Comitum Oldenburgensium familia hujus loci Antistes non minus ingenii, quàm virium opibus clarus esse voluit. Quem narrandi

randi finem hic fecero? si vel omnes illustrium familiarium viros, vel Ecclesiæ Præsules proferre velim, qui Historiarum monumenta à se elaborata magno primùm suo fructu, tum majori etiam posteritatis bono, cum immortali gloria reliquerunt. Ego dum omnes auctores revolvo, qui de Historiæ dignitate & utilitate scripserunt, nullum propè studiorum genus Principi magis commendatum præscriptumque reperia, quàm Historiam. Innumeri sunt qui hæc pertractarunt, & fastidio sim, si ex notis atque obviis plura consecter. Id unum, ut propiùs ad nostra redeam, præterire non licet. Principum est supremum judicem in publicis privatisque agere, scire jura & privilegia provinciæ, eaque ut familiæ suæ peculia tueri, controversias, quæ cum vicinis aut inter ipsos proceres agitantur, recognoscere, limites regionis descriptos tenere, scita, leges, pacta, fœdera, donationes, parta & abalienata provinciæ bona, & quæ ejusmodi sunt, explorata habere, ne tanquam hospes semper inter suos agat; aut cùm de his judicium est pronunciandum, tanquam simulacrum Principis inter consiliarios suos consideat, quorum fides sæpè tam auro, quàm ignorantiæ obnoxia est. Quòd si Episcopi munus, uti inter Germanos se hæc habent, in eundem Principem concurrat; quæ non cognitio ex patrimonio Ecclesiæ, ex donationum tabulis, ex Cæsarum diplomatis, ex superiorum Antistitum decretis conventisque requiritur? Hæc autem omnia in u-

troque munere, unde certiùs hauriet, quàm ex perlustratis tabulariis, antiquitatum monumentis, & fidis Historicorum scriptis? Quo in genere si quisquam inter Germanos Princeps eminet, tum auctor horum monumentorum, ut vel ipsa monumenta satis testabantur, cui ad ingressum principatûs nihil sollicitiùs fuit, quàm archiva & tabularia omnia, diplomata Cæsarum, monumenta publica privataque, scripta & rescripta perlustrare, & quod verè Principum est, vivam semper provinciæ suæ imaginem in sinu portare. Indè ille in omnem super his sermonem expeditus, in quæsita præsens, in consilia promptus. Magnorum id semper Cæsarum fuit, habere rationaria sua cum Augusto, descriptiones provinciarum cum Antonino, tabulas & compendia rerum publicarum cum aliis; majus etiam in hoc Principe, apparatus videlicet antiquitatum, ingenio, labore & manu propriâ digestus, ex quo hæc monumenta delibatio sunt. Omnia hæc præstitis Historia, anima illa, & *vita memoriæ*. Non jam quisquam, opinor, erit bonæ mentis censor, si quantum alii Principes venationi, equorum agitationi, choreis, aleis, conviviis, cæterisq; oblectationibus se permittunt, tantum Principi huic historiarum studiis & antiquitatum lucubrationibus, indulgeant. Sanè ut natura non omnes homines ad easdem artes, sic nec Principes ad eadem studia finxit.

Propert. l. 3. eleg. 7. *Naturæ sequitur semina quisque suæ.*

Sed hæc ingenii meditamenta eò decora magis

Prin-

Principi pleniusque sapientem virum explent, quò animi exercitatio præstantior est hisce corporum oblectamentis: *Animi enim imperio, corporis servitio utimur.* Quanquam si utrumque in laxandis curis suo temperamento misceatur, illa demum sit jucundioris, saniorisque vitæ ratio. Memoriâ teneo, sæpe illum narrasse, ex quo humaniores literas discere cœpit, miro quodam animi impetu in Poësin & Historiam abreptum, quæ annis inde maturescentibus in hanc orbis famam exculta. Hoc eodem genio Theodorum Furstenbergium Paderbornensem Episcopum & Principem, avi fratrem accepimus, quem mirificè in omnem vitam Poësis & historia oblectabat. Tanta ingenii & sanguinis est consensio. Sed ille aliorum lucubrationibus & scriptis pasci solitus; hic verò Princeps facere, quibus se aliosque pascat, & gloriam familiæ posteritatique transcribat. Testes tot ingenii partus in publicum dati, Monumenta dico & Poëmata novis ob id prælis donata, ut novo sui aspectu vestituque in theatrum orbis prodeant, non sine novo etiam certamine, majorne Poëta, an Historicus æstimetur. Rarum id in Principe decus, eòque pulchrius, quò glorioſius inter mortales, studia literarum cum nobilitate, doctrinam cum virtute, & sapientiam cum Principatu conjunxisse.

Sallustius de bello Catilin.

Hæc habui, erudite Lector. Panegyrim, quam olim Joannes Horrion, Societatis Jesu sacrarum literarum Doctor, ex eodem monumentorum argumen-

mento, Theodoro Furstenbergio Paderbornensium Episcopo dicatam conscripsit, hîc conjungere placuit, quò altera scriptio alterius lumine juvaretur, ac duo simul consanguinei & fulgentissimi Paderbornensium Principes ex eadem Furstenbergica domo in unum posteritatis conspectum venirent. Quæ verò de ipsa Furstenbergiorum stemmate Monumentis attexuntur, ea primùm Dithmarus Mollerus Tremoniensium annalium scriptor consignavit, auxit Joannes Veldius, Societatis Jesù Sacerdos, ac demum in hanc accuratam familiæ seriem digessit Fridericus Honingius, Canonicus Præmonstratensis, Theologus, Consiliarius & Bibliothecarius Paderbornensis. Nec de me quidquam, nisi quòd post multiplices studiorum meorum labores (quos cum eruditissimo hujus sæculi & sapientissimo Principe, mihi vitæ ratio, intimaque, quâ me semper dignatus, amicitia communes fecit) ex anno ætatis meæ septuagesimo sexto, ultimum quoque monumentum meum circumspiciam. Te verò, Lector, hæc Monumenta, quod nomine suo monent, ita legere velim, ut è mortali vita ad immortalem aspires. Monasterii Westphalorum. Calendis Januariis. Anno Christi

CIↃ IↃ CLXXI.

AU-

AUCTORIS PRÆFATIO AD LECTOREM.

Quem hîc librum, benevole Lector, in manus sumis, Monumenta Paderbornensia inscripsimus, nec aliter oportuit; quòd non aliud libri argumentum, quàm præclara hujus diœcesis monumenta, quæ ex Romana, Francica & Saxonica historia proferimus eruta: & quia plura antiquitatum monumenta (ausim hoc dicere) sese in hac diœcesi offerunt, quàm vel in ulla Saxoniæ provincia inter Rhenum, Visurgim & Albim; Nos ea pro veteri instituto, & pro amore decoreque patriæ nostræ, carminum inscriptionibus, notis ac figuris illustravimus, quo conspectiora ex antiquitatum tenebris denuò in lucem veniant. Decorum id semper fuit & laudabile inter omnes gentes, quarum exempla sequimur. Neque in hac re tam vires ingenii nostri, quam causas, quæ ad id præterea nos excitarint, expendimus. Quarum prima, regionum splendor, urbium decus, Majorum gloria æternitati consecranda. Quemadmodum præclarè Suetonius de Augusto Cæsare, cum is publica opera quam plurima extruxisset: *Cæteros Principes viros sæpe hortatus est, ut pro facultate quisque monumentis vel novis, vel refectis & excultis urbem adornarent.* Hoc verò uti à condita Urbe cœ- *Sueton. in vita Augusti Cæsar. c. 29.*

ptum, ita ab Augusto omnium deinde consequentium Cæsarum pulcherrimum opus fuit, etiam Christianorum Principum, ut quantum Romani rerum à se gestarum magnitudine cæteras gentes, tantùm Urbs cæteras orbis terrarum urbes monumentorum multitudine & gloria superaret. Hinc votivæ Deorum aræ ob bella feliciter gesta, lapidum Pyramidumque inscriptiones, tropæa victoriarum, arcus triumphales, Heroum & præclarorum virorum statuæ & imagines; quas vel in foris vel in ædium vestibulis, vel in bibliothecis posuerunt: haud aliam præterea ob causam, quam ut posterorum animos ad virtutis æmulationem excitarent. Cùm multa hujus rei experimenta adsint, tum illud illustre apud Sallustium: *Sæpe*, inquit, *audivi Q. Maxumum, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros solitos ita dicere, cum Majorum imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi.* Et quid, obsecro, ut hoc tertium addam, jucundius etiam, quam in antiquitatum monumentis non tam legere, quam spectare Majorum res domi militiæque præclarè gestas, & velut in sculptis annalium tabulis omnem antiquitatis memoriam revolvere? *Naturâ*, inquit Lipsius, *trahimur ad simulacra & effigies magnorum virorum noscendas, & illa corpora sive hospitia, quibus cælestis se animus includit.* Verè Lipsius: sed non in his sistendum, cum eâdem cupidine insitâ & dulcedine, ad cætera quoque monumenta rapiamur: *Ex quibus*, uti

Sallust. de bello Jugurth.

Syntag. de Biblioth. p. 10.

uti Plinius sapienter dixit, *immortales animæ adhuc in iisdem locis nobiscum loquuntur*, factaque sua mortalibus ad imitationem immortalis gloriæ exponunt. Altarum mentium est hæc sequi: Nam cum vulgo nobis hîc nullus sermo est, cui nec calcar, nec sensus ex his integer. Illos appellamus, quos Majorum gloria, ut Miltiadis tropæa, exstimulat. Ideò Plinius denuò: *Nullum majus felicitatis specimen, quàm semper omnes scire cupere, qualis aliquis fuerit*, ex illo videlicet præstantium virorum numero, qui aut virtute bellicâ, aut doctrinæ præstantiâ, aut egregio aliquo facinore clari eminuerunt. Et nos, ut hoc postremum inter causas referam, quid aliud in conservandis illustrandisque monumentis agimus, quàm ut facem æternitatis accendamus, & præclaris illustribusque viris pro merito vitam præmiumque reddamus? Eò Horatius nobis sistit:

Hæc incisa notis marmora publicis,
Per quæ spiritus & vita redit bonis
Post mortem Ducibus.

Plinii l. 31. c. xi.

Insita hæc omnibus post mortem vivendi cupiditas, & quæsita semper à magnis Heroum mentibus, ne cum mortali corpore in terram abdito, totæ simul ex hominum oculis & memoria abirent. Quo præclarè etiam docuerunt non tam mortali, quam immortali vitæ nasci nos, atque ita in hanc scenam produci, ut immortalia ante mortalia sectemur. Hinc nulla gens usquam tam barbara & humana, à qua non aliquod horum monumento-

rum genus posteritati relictum sit. Ignoravêre quidem prisci Germani nostri secreta literarum, quibus bella factaque sua posteris transmitterent: Non tamen desunt monumenta, ex quibus res bello gestas cultumque religionis recognoscas. Habuêre enim suas arces & castella, inter quæ Arminii & Widichindi rudera adhuc monstrantur apud nos. Habuêre sua fana & delubra, inter quæ *celeberrimum* illud apud Marsos *templum, quod Tanfanæ vocabant*, Luppiam inter & Amisiam flumina. Præterea ars sacrificiorum, simulacra deorum, lucos & nemora consecrata diis, turrim Velledæ, ex qua fatidica virgo responsa dabat inter Bructeros. Horum pleraque Carolus M. & Christianorum Præsules sustulêre, ne quod genti toties perfidæ invitamentum supereslet ad veterem superstitionem relabendi. Ex his sola ferè Heroum sepulchra remanent, quemadmodum hæc per Westphaliam, Emslandiam & Transisalaniam ex grandium silicum lapidumque aggestorum cumulis ac tumulis hodiedum aspiciuntur. Sed nulla in gente hæc frequentiora celebrioraque monumenta, quam inter Romanos etiam extra urbem & Italiam. Quod illi bella exteris intulere, tot bellorum tropæa, superbos victoriæ titulos, structa præsidiorum castella, vias militares, quas inter *pontes longi* paludosis apud nos locis instrati, castrorum aggeres, hibernantium militum valla, inscriptiones lapidum, cipporum sepulchralium notas, & quæ ejusmodi sunt, posteris reli-

Tacit. lib. 1. Annal. Cluverius lib. 3. c. 47.

Tacit. lib. 4. Hist.

que-

quere. Ex his ea Germaniæ pars, quæ Paderbornensis diœceſis finibus continetur, Caſtellum Aliſonis. Aram Druſi, Varianarum legionum tumulos, aliaque præclara antiquitatum monumenta nobis exhibet, quæ ſervato temporum ordine, hâc lucubratione noſtrâ, exornanda ſuſcepimus, ſecuti etiam non inſolitum nec injucundum, ut confidimus, ſcriptionis genus: quod in urbe terrarum domina, arcus triumphalis Druſi Neronis, pons Salarius, deorum templa, aræ, ſimulacra, tabulæ votivæ, fontes, obeliſci, columnæ, atque innumeri cippi ſepulchrales Latinis Græcisque verſibus inſcripti, apud Janum Gruterum, in abſolutiſſimo inſcriptionum Romanorum opere, jam olim uſitatum fuiſſe abundè demonſtrant.

Atque ut hoc officium Poëſis præſtet, facit conjunctio, quam cum Hiſtoria habet, quemadmodum ab Agathia nobili hiſtorico, in proœm. præclarè ex Floridoti viri eâ ætate præſtantis judicio ſcriptum eſt: *Hiſtoriam à poëtica non multum diſtare, ſed hæc duo gemina affiniaque eſſe, ac ſolo propemodum rhythmo inter ſe diſcrepare.* Ut altera prorſus alteri in conſervandis illuſtrandisque antiquitatum monumentis opem ferre nata ſit.

Juvabit ad hæc pleniùs cognoſcenda, Saxoniæ & diœceſis etiam noſtræ diviſio. Qua ſuper re Lectorem verbo commonendum cenſui. Germania omnis, cumprimisque Transrhenana, quæ vetus, & vera, & magna eſt Germania, fœcundaque illa

bellicosarum gentium procreatrix, cujus nobilissima pars est Saxonia, primùm in populos est divisa; quales Sicambri, Tencteri, Usipetes, Bructeri, Angrivarii, Marsi, Chamavi, Tubantes, Catti, Cherusci, allique bellis Romanorum celebres. Nullum inter eos regni nomen, quod gentis libertas, pro qua tot sæculis pugnarunt, neque Regem inter se, neque ab aliis imponi sibi pateretur, & qui Reges inter illos ex nobilitate sumpti, ii bellorum potiùs Duces fuerunt, qui cum bello nomen & munus ponerent. Neque provinciæ nomen inter hos populos auditum. Primum quidem Augustus, exinde cæteri etiam Romanorum Cæsares in provinciæ formam redigere tot expeditionibus bellisque tentarunt; sed is labor frustra fuit. Quàm invictæ semper gentes, tam id jugum etiam nunquam pati voluerunt; orbe toto obstupescente, qui jam à Romanis in provincias redactus, distributusque erat. Carolo M. id primum concessum, qui debellatam Saxoniam, quod Romanis non licuit, Romanorum more in provincias & Episcoporum diœceses descripsit, ideò verè magnus, quia omnium Cæsarum conatus in subigenda Saxonia, religione, virtute bellicâ & felicitate supergressus. Populorum deinde regiones in pagos, certosque districtus erant divisæ. Neque pagi nomine tum vicus, ut modò sonat, sed pars regionis notabatur: Quemadmodum vel in Satrapias vel Comitatus postea hi pagi transiêre. Pagis interim suus cuique Satrapa, Saxonum

Diplom. Bremens.
Diplom. Verdens.

num cumprimis ævo, præpositus. Ita Cæsar *totam Helvetiam in quatuor pagos esse distinctam* scribit: Et Tacitus de moribus Germanorum: *Eliguntur in iisdem conciliis & Principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Hoc vocis usu leguntur apud Marcellinum *pagi Allemannici.* Multi hæc pertractarunt,& nos in Monumento Bocæ delibavimus. Neque operæ pretium plura in hanc rem proferre, cum hos pagorum Satrapas etiam Beda nobis exhibeat in Divorum Ewaldorum nece, quod alius scriptor expressius retulit: *Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos, morisque erat, ut semel in anno generale concilium agerent in media Saxonia, juxta Weseram fluvium.* Sed illo antiquior scriptor, Arnulpho Imperatore, Poëta videlicet Anonymus, quem plerique Paderbornensem censent,hæc testatiùs inter res gestas Caroli M. retulit:

Sed variis divisa modis plebs omnis habebat
Quot pagos, tot penè Duces, velut unius artus
Corporis in diversa forent hinc indè revulsi:
Sed generalis habet populos divisio ternos.

Oſtfalos nimirum ſive Oſterlingos, Angarios & Weſtfalos,in quorum gentem nomenque externis & civilibus bellis ſuperſtites inter Albim & Rhenum populi conceſſerant. Poſtquam verò Carolus M. gentem in avita ſuperſtitione pertinacem non ſine multis expeditionibus, & maximo labore ad religionem Chriſtianam perduxit, nova in Epiſcopatus & Dioœceſes cepta diſtributio, & certi cui-

Cæsar. lib. 1. de bello Gall.

Tacit. lib. de mor. Germ.

Marcell. lib. 13. & 18.

Wernerus tractat. de laud. Westph.

Poeta Anonym. ad An. 772.

cuique limites designati. Adam Brem. cap. 8. & 9. hist. ecclesiastic. *Tunc demum Saxonia subacta in provinciam redacta est, quæ simul in VIII. Episcopatus divisa.* Sumpsit hæc Adamus ex diplomate Caroli M. in Ecclesia Bremensi asservato, & historiæ suæ inserto. *Proinde omnem terram eorum antiquo Romanorum more in provinciam redigentes, & inter Episcopos certo limite disterminantes, Septentrionalem illius partem, quæ est piscium ubertate ditissima, & pecoribus alendis habetur aptissima pio Christo, & Apostolorum suorum Principi Petro pro gratiarum actione devotè obtulimus: sibique in Wigmodia, in loco Bremon vocato, super flumen Wirraham, Ecclesiam & Episcopalem statuimus cathedram. Huic Parochiæ decem pagos subjecimus. Adhuc etiam summi Pontificis & Universalis Papæ Adriani præcepto, nec non & Mogontiacensis Episcopi Lullonis, omniumque qui affuêre Pontificum consilio, eandem Bremensem Ecclesiam cum omnibus suis appendiciis Willehado probabilis vitæ viro, coram Deo & sanctis ejus commisimus. Et quia casus præteritorum nos cautos faciunt in futurum, nequis, quod non optamus, aliquam sibi in eâdem Diœcesi usurpet potestatem, certo eam limite fecimus terminari, eique hos terminos, mare Oceanum, Albiam fluvium, &c. firmos & intransgressibiles circumscribi jussimus. Signum Domini Caroli Regis invictissimi. Hildebaldus Archiepiscopus Colonienſis & sacri Palatii Capellanus recognovi. Dat. 11 Julii, indict. XII. Anno autem regni Domini*

Ka-

Karoli XXI. Actum Palatio Nemetensi. Simillimum biennio ante, nimirum anno regni sui XVIII. Indict. VII. VI. Kal. Julii, Moguntiæ de fundatione Ecclesiæ Ferdensis & finibus diœcesis dederat: in quo ad propositum faciunt: *Terram autem eorum secundùm antiquorum Romanorum morem in Provinciam redigentes, & in Episcopatus certo termino distribuentes; quandam Aquilonarem illius partem Domino nostro JEsu Christo, & sanctissimæ ejus Genitrici devotissimè obtulimus, & in loco Farduin vocato super Aleram fluvium in pago, qui dicitur Sturmi, Ecclesiam & Cathedram Episcopalem statuimus, & Moguntinensis Ecclesiæ Archiepiscopatui, interventu Lullonis illius Metropolis Ecclesiæ Episcopi, eam subjecimus. Verum tamen, qui casus præteritorum præscios, & cautos reddunt futurorum, certo eam limite fecimus terminari. Terminos autem ejus firmos, inconvulsos, & per omne sæculum incommutabiles Apostolicâ auctoritate & nostræ Regiæ Majestatis præcepto circumscribi præcepimus, id est, Wirraham fluvium, &c.* Ex quo utroque diplomate, reliquos in Saxonia Episcopatus certis limitibus determinatos fuisse manifestum evadit, nec est dubium, fundationem finiumque designationem Pontificiis & Regiis literis ab initio fuisse confirmatam.

Ac Paderbornensis Diœcesis, ex qua primùm Christiana religio Caroli M. armis auspiciisque, D. Burchardi Herbipolensis Episcopi administratione, D. Sturmionis primi Fuldensium Abbatis, ac viri prorsus Apostolici contento studio introducta

est, haud secus quàm Osnabrugensis, Bremensis, Ferdensis, ac cæteræ Diœceses quàm latissimè suis finibus circumscripta fuit à Carolo M. Id cùm ex aliorum descriptionibus ac tabulis Geographicis, tum vel maximè ex Ludovici Pii Imperatoris, Ludovici Germaniæ Regis, & Caroli Crassi Imp. diplomatis satis superque cognitum est; qui Ecclesiam Paderbornensem *sub sua tuitione & immunitatis*, ut loquuntur, *defensione constituerunt*; ac se in donationum suarum tabulis ad progenitores avosque suos, ac postremùm ad Carolum M. primum hujus Episcopatûs conditorem referunt: & ad hos rursum appellant consequentes inde Cæsares, cumprimisque S. Henricus, qui in gemino diplomate, quorum alterum anno MIX. alterum anno MXXI. consignatum est, Carolum M. fundatorem Eccleſiæ Paderbornensis profitentur. Sanè quanto circùm ambitu Paderbornensis Diœcesis, fines Episcopatûs Moguntini, Colonienſis, Monasterienſis, Osnabrugensis, Mindensis & Hildesiensis contingit, tantùm se per Ducatum Westphaliæ, & regionem Brunswicensium, per Hassiæ & Corbeiæ Principatus, per Comitatum Waldecensem, Lippiensem, Swalenbergensem, Sternbergensem, Ravensbergensem, Pyrmontanum, Spiegelbergensem, Ebersteinienſem, Homburgensem, Ritbergensem, & Dynastiam Schönenbergensem, ipsamque veterem Angariam, & Teutoburgienſes montes, subjectamque eorum montium planitiem inter decurrentes Luppiæ & Amisiæ ripas, jurisdictione sacrâ, quàm latissimè exporrigit, ac civili etiam potestate possessioneque, per Hassiæ Principatûs & Comitatûs Lippiensis magnam partem, Comitatum Pyrmontanum, Stoppelbergensem, Sternbergensem & Swalenbergensem, antiquitus fuit explicata, atque etiamnum ex parte protenditur. Ac ne fata temporum hîc cum aliis requiras, olim multò etiam potentior fuit, quàm nunc conspicitur. Indè propter amplitudinem diœcesis, necesse fuit in plures eam Archidiaconorum regiones, partitâ Episcopi operâ dividere.

Quarum

Quarum nobiliores Horhusana, cujus pars Hellinghusana, Huxarienſis, Herivordienſis, Schildenſis, Lemgovienſis, ſive Dethmoldienſis, præter duos Archidiaconatus majoris Præpoſituræ, & Præpoſituræ SS. Apoſtolorum Petri & Andreæ, præterque Archidiaconatum Warburgenſem, Iburgenſem ſeu Driburgenſem, & Steinheimenſem. Ipſa verò Epiſcopi ſedes tanquam in umbilico Diœceſis, ad Paderæ fontes, celeberrimo totius Weſtphaliæ loco conſtituta eſt, ubi Romanis Franciſque belli ſedes fuit. Quapropter inter cætera. quæ proferentur, monumenta, Variana clades, ſaltus Teutoburgienſis, prælium Caroli M. apud Dethmoldiam, Eresburgum, Brunisberga, minimè aliena cenſeri debent; cùm horum loca ſitusque nunquam alterius, quàm Paderbornenſis diœceſis fuerint. Propria hîc damus, ac noſtra tantùm, neque extra orbitam progredimur, qui iisdem terminis monumenta, quibus Diœceſin concludi volumus. Atque ut hæc, quæ diximus, quæque in Monumentis hiſce noſtris expoſituri ſumus, planiùs ſub aſpectum veniant, placuit triplicem geographiæ tabulam addere, quarum prima Romana eſt, quæ regionem Diœceſis hujus ex Romanorum bellis & monumentis exhibet. Altera Francica, quæ Diœceſin & monumentorum loca ex Francorum armis & imperio repræſentat. Tertia poſterioris ac noſtræ ætatis topographiam exponit, tantò pleniùs, quantò poſt cultior Diœceſis fuit. Id verò cùm ex inſtituto aliorum ſit factum, qui ex temporum mutatione, obſita ſitu & vetuſtate monumenta, ſuis locis reddiderunt: tum haud minùs opportunum erit, hac etiam in parte legentium oculis atque animis ſubvenire. Fruere his, Lector, & ſi quid minùs expolitum exactumque, quod ultrò & candidè fatemur, ſcias velim hæc inter graviores Reipubl curas furtim magis ſucciſivis operis, quàm meditato alio quo ſcriptionis genere ab ipſo auctore in lucem eſſe data, & ſicubi umbræ, aut minùs quædam illuſtata, iis quilibet facilè pro ingenio lucem affundet, dummodò, quæ damus, benigno tantiſper vultu aſpiciantur. Vale IN-

INDEX MONUMENTORUM PADERBORNENSIUM.

Aliso Romanus pag. 1
Fontes Luppiæ 13
Clades Variana 19
Saltus Teutoburgiensis 37
Fontes Amisii 49
Delbruggia ultima veterum Bructerorum sedes 55
Visurgis 67
Rema ad confluentes Warnæ & Visurgis, pagus Ravensbergici Comitatus 77
Eresburgum ad Dimolam 97
Brunisberga prope Huxariam 117
Boca ad Luppiam 131
Desenberga prope Warburgum 145
Paderæ Fontes 159
Driburgum, olim Iburgum appellatum 179
Luda ad Ambram 187
Tropæa Caroli M. Francor. Reg. in campo Sintfeld 193
Heristallum Saxonicum in ripa Visurgis 199
Wevelsb. prope Bodecam, Monast. S. Menolphi 203
Desertum Sendæ, olim Sinedi appellatum 217
Fons resonus, vulgò Bullerborn, Becam veterem, pagum diœcesis Paderbornensis 223
Fons Padulus ante Neuhusium, consuetum Episcoporum Paderbornensium domicilium 233
Acidula Smechtana 241
Acidula Driburgensis 247
Oldenburga in monte Furstenberg, prima Baronum de Furstenberg in Westphalia ad Ruram sedes 249

ALI-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Pag. 1
Nu. 1

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ALISO ROMANUS.

MEMORIÆ. SACRUM

SIQUIS. ALISONEM. VESTIGAS. FORTE. SICAMBRIS
IMPOSITUM. DRUSI. GRANDE. NERONIS. OPUS
QUO. STETERUNT. AQUILÆ. POPULIS. QUO. ROMA. SUBACTIS
JURA. DEDIT. SIGNIS. PERNICIOSA. SUIS
HUC. PROPERA. PAGO. VICINO. NOMEN. ET. AMNI
HÆRET. ADHUC. PRISCIS. NOBILE. TEMPORIBUS
LONGA. DIES. FOSSAS. LATE. COMPLEVIT. ET. HOSTIS
MOENIA. VICTRICI. DIRUIT. ALTA. MANU
FAMA. SUPERSTES. ERIT. SCRIPTORIBUS. AUCTA. LATINIS
DONEC, ALISONIS. LUPPIA. CRESCET. AQUIS

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

ALISONEM. ROMANORUM. CASTELLUM. CONTRA. SICAMBROS. A. NERONE. CLAUDIO. DRUSO
AD. LUPPIÆ. ET. ALISONIS. CONFLUENTES. POSITUM. RERUM. GESTARUM. GLORIA. CELEBERRIMUM. DIOECESI. SUÆ. VINDICAVIT. ET
PATRIÆ. ANTIQUITATIS. ILLUSTRANDÆ. STUDIO
M. H. P

A NO-

NOTÆ.

1. SI QUIS ALISONEM.] Fluvii & castelli nomen est. Fluvii apud Dionem Cassium l. 54. *Ex eo namque barbari propiùs adire veriti, eminus tantum hostem infestavêre, ita ut Drusus vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis confluentes, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum exstruxerit.* Loci seu castelli apud Velleium lib. 2. *Lucii etiam Caeditii præfecti castrorum, eorumque qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est, qui omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentia usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ac suos peperêre reditum.* Plura de Alisone Tacit. lib. 2. Annal. memorat. *Cæsar, dum adiguntur naves, Silium Legatum, cum expedita manu, irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupiæ adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quam ut modicam prædam, & Arpi, Principis Chattorum, conjugem filiamque raperet. Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris ipse cum legionibus decucurrit. Tumulum iterare haut visum: & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Verum de posterioribus verbis, utrum castellum & Aliso jungenda, magna controversia: nam ut Lipsius in comm. in Tacit. n. 19. *Distinguendum videri castellum, Alisonem, ac Rhenum, pronunciavit Vetranius, & rectè ad mentem Dionis lib. 54. Nam scribit, à Druso castellum exstructum ad Luppiæ & Alisonis confluvia, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum. Vellejo tamen loci nomen Aliso est; & Ptolemæo* Ἄλεισον *inter Germaniæ urbes.* Imo qui junxerunt, hos imperitè legisse Xylander interpres Dionis annot. 710. monuit. *Alisonem dicit Tacitus libro secundo, his ver-*

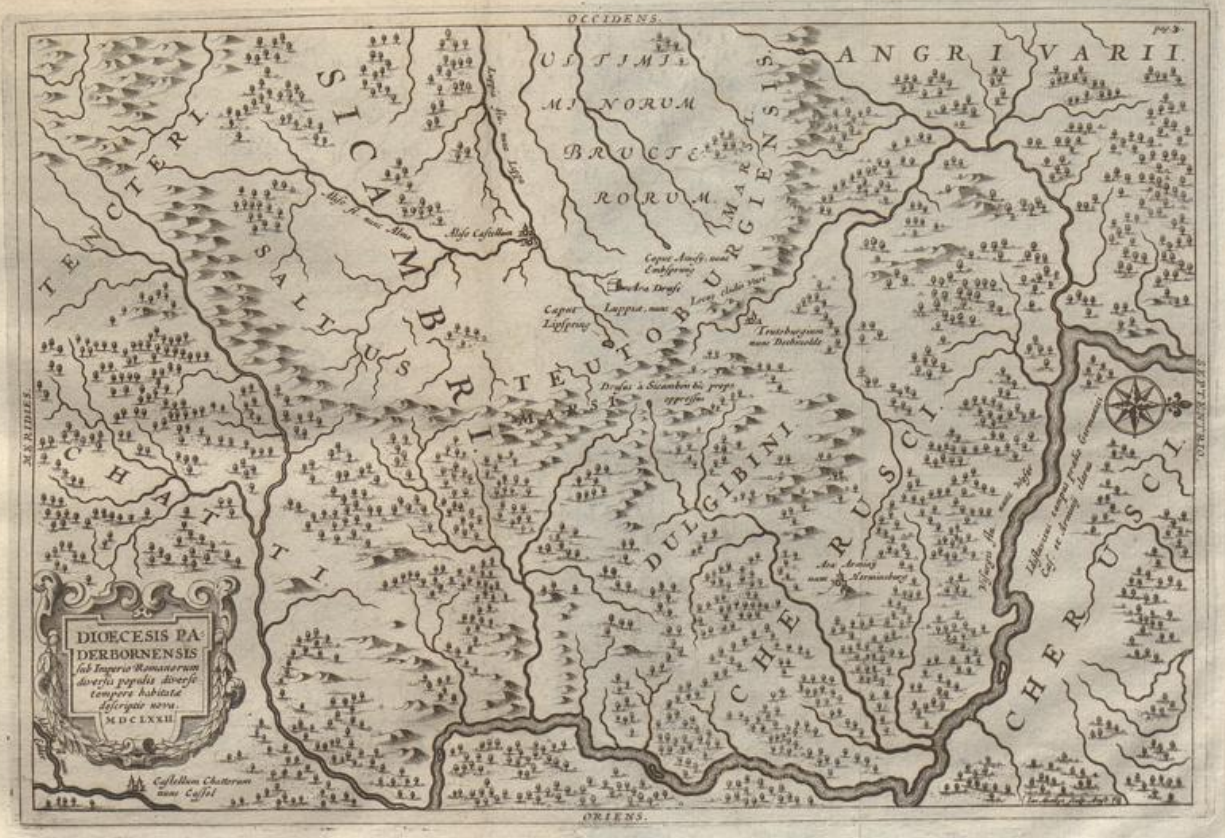
OCCIDENS.
ORIENS.
MERIDIES.
SEPTENTRIO.
DIOECESIS PADERBORNENSIS
sub Imperio Romanorum diversis populis diverse tempore habitatæ descriptio nova.
MDCLXXII.
TENCTERI.
SICAMBRI.
SALTUS
CHATTI.
TEUTOBURGIENSIS.
MARSI.
ULTIMI MINORUM BRUCTERORUM.
ANGRI VARII.
DULGIBINI
CHERUSCI.
CHERUSCI.
Alise Castellum
Caput Lipspring
Luppia, nunc
Drusus à Sicambris hic propo oppressus
Castellum Chattorum nunc Cassel

verbis: cuncta inter castellum, Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita. Quo in loco Tacitus loquitur de discussa obsidione castelli ad Luppiam positi: ubi tamen (quod obiter monere visum) imperitè quidam castellum Alisonem legerunt, ut Aliso sit nomen castelli: quod falsum esse Dionos docet. Aſt è contrario Cluverius l. 3. Germ. antiq. c. 9. ſcribit. *Distinguendum hic ego omnino nego, idque rectè ad mentem Dionis juxta ac Taciti simulque Velleji. Si enim,* inquit, *cum Vetranio ac Lipsio distinguimus dicta tria verba in tria loca; quodnam castello isti alteri dabimus nomen? aut quodnam fuisse præter id putamus, quod Dio Drusum ait exstruxisse ad Luppiæ & Alisonis confluvia? Si aliud fuit; certè nomen, aut saltem situm debuit addidisse Tacitus. Si idem; cur distinguimus in Tacito? nam quum duo limitibus istis sive aggeribus ponantur extrema, castellum ad Luppiæ Alisonisque confluenteis, & Rhenus amnis; quid, tanquam tria forent diversa inter se loca, separamus castellum ab Alisonis confluente, cui id impositum? tum vero, quos Germanicum limiteis, inter castellum Rheno adpositum, & ipsum Rhenum egisse censemus? denique quæ hæc fuerit apud auctorem mira atque inepta locorum transpositio vel perturbatio; dum primo castellum ad Rhenum nominaverit; dein retrogrado ordine Alisonem; tandem vero ad priora recurrendo Rhenum? apage sis cum tantis absurditatibus. Certum igitur est, distingui non debere, quæ distinguenda videbantur Vetranio ac Lipsio;* & consequenter Alisonem etiam apud Tacitum proprium castelli nomen esse, quod præter Cluverium, Ortelius in thesaur. geogr. J. Horrion & complures alii memoriæ tradidêre; nec contrarium Dio prodidit. Docuit is tantum castellum ad Luppiæ & Alisonis confluentes à Druso positum fuisse, sed propterea non negat, aut falsum esse docet, idem castellum Alisonem appellari. Quid enim obstat castellum, urbem, vel alium locum commune cum amne nomen habere? Exempla obvia, & propinqua in Luppiâ, Amisiâ apud Ptolemæum, Cluverium l. 5. c. 9. & Fuldâ in Annal. Franc. oppidorum & fluminum nominibus; &, si necesse foret, plura in medium proferri possent: nam ut

Schildius de Cauch. l. 1. c. 10. talium neque recentior est infecunda, neque prisca cosmographia.

2. VESTIGAS.] Dignus investigatione & notitiâ Aliso, utpote Romanorum monumentorum antiquissimus in Westphaliâ, & rerum gestarum gloria celeberrimus. Hic namque Drusi, Tiberii, & Germanici ex domo Augusta belli ducum; hic consularium & triumphalibus ornamentis insignium legatorum sedes & tribunal fuit; hic contra Tencteros, Usipetes, Bructeros Chattos, Cheruscos, & potissimum Sicambros firmissimum præsidium, & hiberna æstivaque exercitûs. Hinc nobiles expeditiones susceptæ, & prælia multa decreta. Haud procul ara Drusi castelli conditoris sita. Varus cum legionibus cæsus. Variarum reliquiarum tumulus exstructus, & solutâ obsidione Alisonis à Germanico ara genitoris sui restituta. Huc denique à Rheno usque cuncta novis limitibus aggeribusque ab eodem permunita. Vellei. Tacit. Dio ll. cc. Cluv. l. 3. Germ. ant. c. 9. Horrion l. 2. Paneg Paderb. c. 9. Si quis igitur Romanæ aut patriæ antiquitatis studio Alisonem fortè vestiget, & contra quos, quo auctore, quo loco & tempore exstructus, quæ vestigia supersint, huc properet, & inspiciat, legatque monumentum, cui nihil inscriptum reperiet, quod non antiqui & gravis scriptoris testimonio, vel saltem valde verisimili argumento nitatur & probari queat.

3. SICAMBRIS IMPOSITUM.] Dio Cassius l. c. Notissima hæc gens, quam non tantum historiæ Romanæ, & Annalium Francicorum authores, inprimis Cæsar lib. 4. & 6. de bello Gallico Strabo lib. 4. & 7. Florus lib. 4. c. 12. Sueton. in Augusto c. 20. Tacitus Annal. lib. 2. c. 26. lib. 12. c. 39. Dio Cass. lib. 39. 40. 54. Plutarchus in Cæsare. Ptolemæus & Appianus. Notitia utriusque Imperii, & Orosius lib 6. c. 21. verum etiam Poëtæ. Horatius lib. 2. od. 4. lib. 4. od. 14. Propertius l. 4. eleg. 6. Ovidius ad Liviam de morte Drusi. Juvenalis Satyr. 4. Gratius Falisscus in Cynegetico v. 102. Martialis de spectac. epigr. 3. Claud. de bello Gildonico, & de laudib. Stiliconis. Sidonius Apollinaris, & complures alii celebrarunt.

Causæ, cur Aliso castellum contra Sicambros potissimum condi-

conditum fuerit, variæ habentur. Plurimùm potentiâ & virtute militari valebant; nec ulli fuerant erantque eo tempore infensiores & graviores Romani nominis & imperii hostes. Julio Cæsari Galliæ victori Tencteros & Usipetes dedere recusârant. Cæsar l. 4. *Ad quos* (Sigambros) *quum Cæsar nuntios misisset, qui postularent, eos, qui sibi Galliæque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: populi R. imperium Rhenum finire. Si, se invito, Germanos in Galliam transire, non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet.* Castra ejusdem in Eburonum finibus oppugnaverant, & parum, quin occuparent, abfuerat. Cæsar l. 6. Dio lib. 40. *Cæterum Sicambris non satis fuit ex Eburonibus prædam egisse, sed ipsos quoque Romanos petierunt: quos cum frumentatum digressos animadvertissent, castra aggressi sunt: Romanorumque re percepta ad defendendum castra concurrentium multos occiderunt.* Præterea cum Cheruscis Suevisque, viginti centurionibus incrematis, sumpserant iterum bellum. Flor. lib. 4 c. 12. *Inde validissimas nationes Cheruscos, Suevosque & Sicambros pariter aggressus est: qui viginti centurionibus incrematis, hoc velut sacramento sumpserant bellum, adeò certa victoriæ spe, ut prædam in antecessum pactione dividerent. Cheruschi equos, Suevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant.* Demum Drusus à Visurgi revertens, cum toto exercitu, à Sicambris circumdatus fere periisset. Dio. l. 54. *Regressus in sociorum terram, in summum devenit periculum, insidiis hostium frequenter læsus, & aliquando in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul abfuit, quin cum toto exercitu periret, à qua eum pernicie nihil aliud eripuit, quam hostium temeritas: qui cum uno omnes Romanos impetu deleri posse crederent, nullo ordine servato eos aggressi, victi inde, ferociaque sua fracta discessêre.* Quare occasionem irrumpendi in Sicambrorum fines, & ponendi ibidem castelli, tum ex bello ipsorum cum Cattis, tum nupera sua victoria oblatam minime Drusus neglexit. Dio l. 54. *In Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit: id ut ei liceret Sicambrorum in Chat-*

tos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat, quo tempore Drusus, iis imprudentibus, regionem peragravit, Visurgim etiam transiturus. Ex eo Barbari propius accedere veriti eminus tantùm hostem investavêre, ita ut Drusus, &c.

Quod ad sedes hujus populi attinet, Sicambri sive Sigambri Sigam primùm accoluerunt; hinc progressi ad Rhenum, cui proximos Cæsar facit; ad Ruram, ubi Sigeburgi, unius ex tribus præcipuis Saxonum castellis, vestigia supersunt; ad Luppiam, & penè ad Visurgim usque fines suos protulerunt. Dio lib. 54. *Initio veris rursus ad bellum profectus Rhenum transiit, Lupiæque fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit.* Quis non videt, magnum his verbis Paderbornensis diœcesis tractum designari? quem nisi eo itinere transierit, intelligi explicarique non potest, quâ viâ Luppiæ fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrumpere, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim procedere, & quomodo redux, ad Luppiæ & Alisonis confluentes, castellum potuerit erigere. Habitarunt igitur eo tempore, quo Drusus Alisonem munivit, Sicambri in diœcesi Paderbornensi, Horrion lib. 2. Paneg. c. 9. Ægid. Bucherius in Belgio Rom. lib. 1. cap. 14. §. 6. & limes inter ipsos Cattosque fuit montis jugum, quod ab Aldenbeca juxta oppidum Cleinenbergam ad oppidum Brilon extenditur. Cluver. l. 3. c. 9. At brevi deinceps spatio in his locis hæserunt, à Tiberio Cæsare, C. Censorino & Asinio Gallo Coss. in Galliam translati, atque in agris Rheno proximis collocati. Sueton. in Aug. c. 23. & in Tiberio c. 9. Eutrop. l. 7. Cluver. l. 2. c. 18. Horrion lib. 2. cap. 9. Lips. in 2. Annal. Tacit. n. 66. Anno dein proximo, Tiberio, & Calphurnio Pisone Coss. Kal. Januarii, quibus Tiberius consulatum iniit, Romæ triumphati. Cujus triumphi meminêre Vellejus l. 2. Dio Cassius l. 55. Marmor Capitolinum apud Pighium in Fastis, & Ovid. lib. 4. Trist. eleg. 2. & l. 3. de Ponto. eleg. 4. Sueton. in Tiberio c. 9. Ex his Sicambris Isac. Pont. l. 2. orig. Franc. cap. 6. conscriptam arbitratur *Sugambram cohor-*

hortem, quam Romanus proptam ad pericula, nec minus cantuum & armorum tumultu trucem haud procul instruxerat. Tacit. 4. Annal. Nec est dubium, quin ex his etiam coacta LEGIO SICAMBRORUM, cujus sub Valentiniano Imp. in limite Istri præsidium agitantis monumentum in Pannonia prope Budam esse repertum auctor est Lazius lib. 6. de Rep. Rom. c. 13. Bonfinius lib. 1. rer. Hung. decad. 1. Legionem 1. auxiliatricem ex Sicambris auxiliaribus conflatam sub Valentiniano II. contra Quados, Sarmatas, Gothosque, in Pannonia excubias habuisse asserit. Utrum vero non aliqua Sicambrorum portio in antiquis sedibus permanserit, disceptatur: negat Cluverius lib. 2. c. 9. affirmant alii, inter quos Horrion. l. c. probantque Strabonis testimonio, qui lib. 7. *Sicambrorum*, inquit, *exigua restat portio*, in Germaniâ videlicet magnâ, postquam inde fuerunt deportati. Idem libro eodem narrat a Germanico Cæsare, qui sub Tiberio August. Germaniam administravit, inter ceteros Germaniæ Principes ductum in triumphum *Teudorigem Principem Sicambrorum.* Strabonem sequitur illo posterior Ptolemæus, qui Antonino Imperatore vixit & scripsit, is, inquam, Geog. L. II. c. 11. hæc habet: *Germaniam juxta Rhenum amnem, si à Septentrionibus ordiaris, Bructeri primores & Sigambri.*

Interim ex Sicambris ortos, adeoque veros extitisse Sigambros, priscos Francorum Reges Merovingos, communissima est sententia. Hincmarus in vita S. Remigii l. 2. c. 11. Greg. Turon. l. 2. c. 31. Venantius Fortunatus l. 6. Carm. 4.

4. DRUSI GRANDE NERONIS OPUS.] Dio l. c. Pertinet ad notitiam & celebritatem Alisonis, & similis cujusque operis origo: commendat enim opus auctor nobilis, & venerabile reddit vetustas. Neutrum de plurimis insignibus alioquin urbibus, arcibus & locis, vel non nisi obscurè, & incertis conjecturis notum. De Alisone utrumque memoriæ Dio Cassius prodidit, quod *Drusus prætor Urbanus creatus Q. Ælio Tuberone Paulo Fabio Maximo Coss. initio veris rursus ad bellum profectus Rhenum transiit, & contemptis hostibus castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis fluviorum confluentes exstruxit.*

Habet

Habet igitur Aliſo conditorem genere, honoribus & rebus geſtis nobiliſſimum, magnæque apud populum Romanum memoriæ, Claudium Neronem Druſum, Octavii Auguſti privignum, fratrem Tiberii, & Germanici patrem. Nec minus, anno ab U. C. ut Sigonius rationem iniit, 742. nono ante natum Chriſtum exſtructus, antiquitate & magnitudine excellit. Bis quidem C. Julius Cæſar, & primus Romanorum cum exercitu Rhenum tranſiit, Cæſar lib. 4. & 6. Florus lib. 4. cap. 12. Dio lib. 39. & 40. ſed intra brevius tempus & minore cum victoria rediit, quam ut caſtellum ponere, vel aliud gloriæ monumentum in hoſtium finibus relinquere potuerit. De primo tranſitu Dio lib. 39. ſcribit: *Sed cum Sicambros in loca munita ſe recepiſſe inveniret, Suevos autem ad auxilium his ferendum coire, intra vigeſimum diem regreſſus eſt.* De ſecundo idem lib. 40. *inde quoque mature metu Suevorum ſe recepit, nulla re perfecta, quam quod gloriam Rheni altera vice trajecti reportavit.* De Druſo Flor. lib. 4. cap. 12. memorat: *Præterea in tutelam provinciarum, præſidia, atque caſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. Nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius caſtella direxit.* Nullum dubium quin per Luppiam & Amiſium eadem diſpoſuerit. Verum, Aliſone excepto, proprius illorum locus, nomen & initium ignota, incerta & dubia: quia, ut Dio lib. 56. *in hiſtoriis nulla eorum mentio fit.*

5. GRANDE.] De magnitudine Aliſonis fortè quis dubitabit, atque ex nomine caſtelli, quo à Tacito & Dione appellatur, parvæ rei ſpecimen animo effinget. Verùm grande opus fuiſſe, uſus ejus à Dione lib. 56. occaſione Varianæ cladis, quam ſtatim ſubjungit, deſcriptus, & veteris ſitus veſtigia manifeſte demonſtrant. *Loca*, inquit, *quædam Germaniæ Romani tenebant, non ſimul, ſed ut fortè ſubacta fuerant hinc inde, unde in hiſtoriis eorum nulla fit mentio. Iis in locis Romani milites hiberna habebant, urbes condebant, eorum mores jam barbari accipiebant, in forum conveniebant, congreſſusque cum iis pacatos habebant.* Ingens igitur opus Aliſo fuit: quia exiguum nec valde magnum, præſidio adverſus validiſſimas gentes

gentes in mediis eorum finibus, ſedi graviſſimorum bellorum, caſtris, civitati, tribunali & foro frequentiſſimo, quale Aliſone fuiſſe, ex Velleio, Floro, & Dione colligitur, & ſpatio, quod à vico Elſen ad confluentes Luppiæ & Almæ ultraque protenditur, implendo nequaquam ſufficere potuit.

6. QUO STETERUNT AQUILÆ.] Præcipuum Romanæ militiæ ſignum, quod in omni legione in prima ſemper cohorte præferri, & in caſtris ante prætorium in terram defigi ſolebat, nec prius hibernis moveri; quam univerſus exercitus egrederetur, aut captatis auſpiciis legiones in prælium prodirent; hinc Virgil. Æneid. II.

----- *Ubi vellere ſigna*
Annuerint Superi. ------ Vide Plin. lib. 10. cap. 4. Lipſium in milit. Rom. Pierium in hieroglyphicis.

7. JURA DEDIT SIGNIS PERNICIOSA SUIS.] Quia cladis, qua ſigna amiſſa, occaſionem dedere. Flor. lib. 4. cap. 12. *Itaque improvidum & nihil tale metuentem improviſo adorti, quum ille (ô ſecuritas!) ad tribunal citaret, undique invadunt, caſtra rapiunt, tres legiones opprimuntur.* Vellejus l. 2. *Quo propoſito* (Varus) *mediam ingreſſus Germaniam velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat æſtiva. At illi ſimulantes fictas litium ſeries, & nunc provocantes alter alterum injuria, nunc agentes gratias, quod eas Romana juſtitia finiret, feritasque ſua novitate incognitæ diſciplinæ miteſceret, & ſolita armis diſcerni, jure terminarentur, in ſummam ſocordiam perduxere Quinctilium, usque eò, ut ſe Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præeſſe crederet.* Ita cum alias provinciæ vi partæ jure retineantur; Varus jus dicendo, & negligendo arma, ſignis & rebus Romanis perniciem in Germania attulit.

8. HUC PROPERA.] Quo manifeſtiſſima Velleii, Taciti, & Dionis teſtimonia, locus ad præſidium, hiberna, bellum contra Sicambros, Cheruſcos, Marſos, Bructeros & reliquas finitimas gentes ſuſtinendum & gerendum, ad iter, commeatum, & expeditiones Viſurgim verſus, ad aquationem, annonam

exercitus, equorum pabulum opportunus, item vetustissimæ munitionis vestigia, fama superstes, simillima vici & fluminis nomina ducunt vocantque. Nam juxta Tacitum, ad Luppiam; Vellejum, non procul à capite Luppiæ; Dionem, ad Luppiæ & Alisonis fluviorum confluentes, à Druso revertente à Visurgi contra Sicambros exstructus fuit. Præterea clare ex Velleio, vicinum Varianæ cladi fuisse, colligitur. Idem clariùs Tacitus tradit, additque inter Alisonem & Rhenum cuncta Germanicum permuniviſſe. Sed etsi Alisonis Romani situs a tribus Romanæ historiæ clarissimis scriptoribus sit designatus; fuêre tamen, qui alibi castellum illud collocaverint. Ortel. in thesauro geographico. *Aliso castellum habet Tacitus ad Rhenum. Hujus & Paterculus quoque meminit. Hodie Wesel vocari ad ostium Lupiæ H. Junio placet. Iselburg est Hieronymo Verrutio, quod magis probo. In Doctissimis Sckegkii ad Velleium notis lego, à Rhenano pro Alzheim haberi. Aliso Dioni fluvius est, quem idem Verrutius cum Frehero in notis ad Mosellam Ausonii de Oude Issel interpretatur. Alisum* Κλειτον *Ptolemæo ad Rhenum urbs. Hanc Villanovanus Harstein putat: ipse viderit. Heroldo circa Hailprun & Saltzhorn videtur ad Concharum amnem.* Verum horum omnium opiniones falsas esse, ut Cluverius scribit, facilè disertissimis ipsorum auctorum testimoniis probari potest. Ad Rhenum esse nequit; quia Tacitus cuncta inter Alisonem & Rhenum permunita testatur: fuit ergo à Rheno remotus. Habet quidem Vesalia, Iselburgum & Altzheimium cum Alisone aliquam similitudinem nominis, ast iis in locis Luppiæ & Alisonis flumina non confluunt. Quare vera & communissima sententia, quam Cluverius l. 3 Germ. antiq. Isac. Pontan. lib. 1. Geldr. Joannes Horrion l. 2. Panegyr. Paderb. c. 9. Pideritius in chron. Lipp. Teschemacherus in chron. Clivienſi. Stangevolius & plures tenent, in Diœcesi Paderbornensi, ubi prope Neuhusium, haud procul Paderbornâ, Luppia & Alma coëunt, Alisonem constituit. Quod si *Alisi* memorati à Ptolemæo vera sedes ad Rhenum fuerit, à Velleii, Taciti, Dionis Alisone diversum erit; sed utrum omnes Ptolemæi civitates per Germaniam rectis verisque sitibus sint locatæ,

tæ, multi dubitant. Interim cum satis ostensum sit, Alisonem in diœcesi Paderbornensi, ad confluentes Almæ & Luppiæ situm fuisse, superest investigandum, utrum in vico *Elsen*, an *Neuhusii*, ubi municipium & arx: pro Elsen nomen, antiquitas & Cluverius; pro *Neuhusio* facit, quod ibidem sint propriè Luppiæ & Alisonis confluentes, nota Alisonis ex Dione sedes. Componi posse videtur hæc controversia, si cum Horrione dicatur, Alisonem utrumque locum lato suo ambitu comprehendisse.

9. PAGO VICINO NOMEN.] Prope Luppiæ & Almæ confluentes antiquus & celebris etiamnum vicus *Elsen*, de quo Cluver. l. c. *Ipse autem vicus Elsen haud dubiè est castellum* Ἐλισῶν, *quum iisdem penè literis nomen ejus antiquum in dicto vico exstet.* In documentis antiquis Anno 1058. 1107. 1209. *Helsen*, *Hilesan*, *Heleson* appellatur: unde vix ambigi potest, quin *Elson* aut *Alson* quoque prius dictus fuerit. Frequens enim hujusmodi nominum in *on* terminatio tum erat. Fuit olim ejusdem nominis, quod more veteri nobilium à vico sumpsit, familia equestris seu militaris *de* Elsen / aliter Ilesen / ex qua *Hartmannus* & *Hildeburgis* ejus conjux benefactores Monasterii Gerdensis ann. 1177. *Rotgerus* an. 1186. *Joannes* & *Volbertus*, ambo Canonici Paderbornenses; ille an. 1202. 1238. hic ann. 1230. 1244. *Suederus* an. 1213. 1272. in antiquis literis memorantur.

10. ET AMNI.] Parum ab Alisone fluvio nomine differt, re ipsa autem omnino idem est *Alma*, qui proxime à capite Luppiæ, eidem infra Neuhusium arcem, & vicum *Elsen* confunditur Almana in translatione S. Modovaldi nuncupatur: recensenti enim omnes amnes, qui in Luppiam se exonerant, nullus occurrit, qui Alisoni castello magis conveniat. Cluver. l. c. Horrion l. c.

11. LONGA DIES.] Quid hostis manu, ferro, & igne non diruit & evertit? quid sine vi non collabascit, & consumitur sola vetustate? E grandi illo Drusi opere, si Almæ & Luppiæ confluentes, nomen in vico vicino servatum, & exigua fossarum vestigia excipiantur, nihil omnino hodie supereſt, neque à longissima memoria superfuit. Vix annis 20. steterat, quando

post cladem Varianam à Germanis victoribus obsessus, atque Lucio Cæditio castrorum præfecto, qui cum quadam manu, ut observat Cluverius, præsidio castris relictus fuerat, erumpente, in potestatem eorundem venit. Zonaras Annal.tom.2. Hos castellum à Romanis desertum, & sibi invisum funditus evertisse, Romani nominis odium, & insitus veteris libertatis amor facile persuadent. Instaurasse tamen Romanos certum ex Tacito lib. 2. Annal. *Ipse* (Germanicus) *audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eo duxit, &c.* conservatum quidem tum fuit; *neque enim Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventus ejus dilapsi:* Tac. l. c. sed non ultra Principatum Claudii Imperatoris retentum, qui teste Tacit. Annal. 11. C. Valerio Asiatico, M. Valerio Messala Coss. ut Horrion putat, à condito Alisone sexto & quinquagesimo anno, *adeo novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet.* In quorum tum potestatem Aliso à Romanis iterum desertus venerit, an postea occupatus à *S*axonibus, instauratusque a Carolo M. eruditè Horrion c. 10. 11. 12. disseruit. Interim dum vetus castellum quocunque demum tempore & casu corruit; ad vicinos Paderæ fontes crevit Paderborna, civitas multis rebus inclyta, & hoc ipso loco, quo Aliso stetit, nova arx surrexit; consuetum Episcoporum ac Principum Padernensium, ab anno millesimo ducentesimo, domicilium. Horrion lib. 2. c. 15.

FON-

Pag. 13

Liepspring, seu Luppiæ fontes, Romanorum
hibernis, et Francorum comitiis clari.

FONTES LUPPIÆ.

MEMORIÆ. SACRUM

LUPPIA. ROMANIS. ANNALIBUS. INCLYTUS. AMNIS
NEC. MINUS. IN. FRANCA. NOBILIS. HISTORIA
HIC. ORITUR. NOMENQUE. DEDIT. FAMAMQUE. NERONUM
QUO. SITA. MAJORIS. CASTRA. FUERE. LOCO
ET. QUEM. CONCILIO. PRO. RELLIGIONE. VOCATO
SAXONIÆ. CAROLUM. TER. CELEBRASSE. FERUNT
DEVENERARE. SACRUM. FLUVII. CAPUT. HOSPES. ET. OLIM
CELATIS. NILI. PRÆFER. ORIGINIBUS
QUI. LICET. INNUMERIS. TUMIDUS. PETAT. AMNIBUS. ÆQUOR
FONTE. TAMEN. MAJUS. LUPPIA. NOMEN. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. LUPPIÆ. FLUMINIS. IN. DITIONE
PADERBORNENSI. SURGENTIS. ROMANI
EXERCITUS. HIBERNIS. ET. CAROLI
M. CONCILIIS. CELEBRATOS
M. H. P

NOTÆ.

FOntes & fluvii plures trecentis diœceſin Paderbornenſem irrigant, nec pauci ex his in eadem naſcuntur. Præcipui & plerique in hiſtoria tum Romana, tum Francica & Saxonica nominati. *Alma*, Aliſo olim, *Ambra*, *Amiſius*, *Bevera*, *Dalca*, *Effata*, *Hedera*, *Luppia*, *Luttera*, *Padera*, *Netha*, *Warna & Viſurgis.*

1. LUPPIA.] Ita apud Tacitum, & rectius ſeu magis genuine; quia in Germanico vocabulo litera *p* geminatur: apud Melam *Lupia*; Dionem & Strabonem Λυπίας; in Annalibus Francicis *Lippa* & *Lippia* ſcriptum legitur. Hanc poſteriorem dialectum vulgatus ſcribendi loquendique uſus retinuit. In Velleii exemplaribus in quibus *ad caput Juliæ fluminis* legitur, vel mendum in *Juliæ* pro *Lupiæ*, vel *quaſi in honorem C. Julii Octaviani flumen ſic noviter appellatum.* Lipſ. in Vell. num. 194. Bœclerus in eund. Cluverius lib. 3 Germ. antiq. cap. 49. Verum uti breve Auguſti ad *Luppiam* imperium fuit mox Rheno terminatum, ita quoque memoria nominis in illo flumine non diu perduravit. Nimis levis & falſa Vadiani doctiſſimi cæteroqui viri, *Luppiam* fluvium eſſe putantis, quem hodie *Neccarum* vocant, & Irenici ac Spidelii in not. in Bartolinum l. 12. Auſtr. *Lanum* eſſe ſuſpicantium conjectura, ita ut refutatione non indigeat. Diverſus enim ab utroque fluvius, à capite usque ad oſtium nomen *Luppiæ* gerit, cui ſoli, quæ in Romana, Francica & Saxonica hiſtoria memorantur: atque inter cætera, quod *per Bructeros minores fluat*, Strabo l. 7. quod ab *ultimis Bructerorum, a ſaltu Teutoburgienſi* & Amiſia haud procul abfuerit, Tacitus; quod *ad caput Tiberius hiberna locaverit*, Velleius; *quod ad confluentes cum Aliſone caſtellum Druſus poſuerit*, Dio; accommodari queunt. Quomodo igitur aut Neccarus aut Lanus potuit eſſe *Luppia?* non illi *Luppiæ* oppido juxta Ptolemæum in mediis Germaniæ finibus ſito, & in tribus clariſſimis locis ab eo numerato; non *Lippenheimio* in Annalibus Francicis celebri; non Lipſtadio tribus Paderborna

na milliaribus remoto, quod *Luppiam* antiquum Prolemæi oppidum Cluver. esse contendit; non familiæ nobilium Dominorum & Comitum; non saltui, non toti Lippiensi Comitatui nomen dederunt.

2. ROMANIS ANNALIBUS INCLYTUS AMNIS.] Velleii, qui primus inter Latinos amnis meminit lib. 2. Taciti l. 2. *A*nn. & 5. hist. *D*ionis lib. 54. Multa enim & præclara ad hunc fluvium Drusius, Tiberius, Germanicus egerunt.

3. NEC MINUS IN FRANCA NOBILIS HISTORIA.] Prima ejus, quod sciam, mentio occurrit, apud Fredegarium Scholast. cap. CIX. quando (an. 737.) *Carolus Martellus commoto exercitu Francorum, in loco, ubi Lippia fluvius Rhenum ingreditur, sagaci intentione transmeavit, maxima ex parte regionem illam diriſſimam stravit, gentemque Saxonum sævissimam ex parte tributariam esse præcepit.* Sæpius deinde expeditionibus Saxonicis implicitus ad Luppiam Carolus M. venit, castra posuit, memoria & monumento digna multa gessit. Hinc in Francica historia, in vita Caroli M. apud Pithæum, Annalib. Franc. apud eundem & Reuberum, Poëta Anonymo, Adelmo Benedictino, Reginone, Urspergensi, alibique nobilis & clarus Luppia.

4. HIC ORITUR.] Non in montibus Hassicis, ut *A*lthamerus in Tacit. de morib. Germ. sed sub castro *Lipſpringa* uno milliari à *Paderborna* in ultimis Bructeris, & postquam supra *Neuhusium Paderam*, *Alisonem* infra alveo accepit, & multa insignia castra, & oppida alluit; juxta *Vesaliam* in Rhenum evolvitur. Falluntur ergo, qui in eandem cum Amisia & Visurgi partem ferri, & Oceanum subire existimarunt. Hos sequi videtur Bartolinus l. 4. *A*ustr. ut Spidelius notavit.

Nunc vero Oceani populos, atque extima mundi
Regna sequar.
Hic fluit & Lupiæ turgescens sanguine ripa.

Errori huic immani & manifesto ansam præbuit Strabo lib. 7. *In eandem cum Amisia partem feruntur Visurgis & Lupia amnis, qui per Bructeros minores fluit, distans à Rheno* 100. *stadiis*, sive millibus passuum LXXXV. Melius Luppiæ ostium agno-

agnovit Mela, lib. 3. cap. 3. *Amnium in alias gentes exeuntium Danubius & Rhodanus, in Rhenum Mœnus & Lupia.* Excusat tamen Stranonem Junius, quasi ἐπὶ ταῦτα (videlicet ἔθνη, quod præcessit) id est, *ad has nationes* decurrere Luppiam tradiderit. Isac. Pont. lib. 1. Orig. Franc. cap. 9.

5. NOMENQUE DEDIT.] *Lipspringæ* arci, sub qua *Luppiæ* fontes conspiciuntur, oppidoque, diu post conditam arcem, Templariorum familiæ domicilio, in oppidum evecto: nam sub initium sæculi decimi quinti incolæ libertate primum donati vel manumissi, sic quoque in eadem hac diœcesi vicus quidam Upsprunck vocatur. Arx porro & oppidum Lipspring ad collegium Cathedrale Ecclesiæ Paderborn. spectant, & incolumitatem suam debent Casparo Philippo de Ketteler Decano, & Joanni Wilhelmo Cantori, Baroni de Sintzig/Canonicis Paderbornensibus; qui arcis ruinam anno MDCXLVI. cum Suecici exercitus Dux Vrangelius subjecto pulvere nitrato eam funditus evertere decrevisset, unice sunt deprecati. vid. post indicem. Addenda.

6. NERONUM QUO SITA MAJORIS.] Horatius lib. 4. od. 14.

Major Neronum mox grave prælium
Commisit, immanesque Rhætos
Auspiciis repulit secundis.

Uterque Neronum divisis partibus Rhætos Vindelicosque adgressi. Velleius lib. 2. c. 95. Cui ergo Venusina periphrasis convenit? Tiberio, cui operis adjutor datus fuerat Drusus frater, *quem intra Cæsaris penates enixa erat Livia.* Vell. l. c. ideoque natu minor. Claudius Drusi filius apud Senecam in consolat. ad Polybium. *Cæsar* (Tiberius) *patruus meus Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu, quam ipse erat, fratrem intima Germaniæ recludentem, & gentes ferociſſimas Romano subjicientem imperio, in complexu & osculis suis amisit.*

7. CASTRA FUERE LOCO.] Hiberna, Vell. lib. 2. c. 105. *Pietas sua Cæsarem pene obstructis hieme Alpibus, in urbem traxit: ad tutelam imperii eum veris initio reduxit in Germaniam; in cujus mediis finibus ad caput Juliæ* (Lupiæ) *fluminis, hiberna digrediens princeps locaverat.* Just. Lipsius in not. ad Velleii lib. 2. n. 194.

8. ET

8. ET QUEM CONCILIO.] Anno 776. vita Caroli M. apud Pithæum, Astronomus, Adelmus Benedictinus, Poëta Anonym. Regin. lib. 2. Chron. Annal. Canisiani.

Ad fontem Lippiæ veniens, scribit Astronomus, *immensam illius perfidi populi multitudinem velut devotam & supplicem, ac quasi erroris sui veniam poscentem invenit. Cui cùm & misericorditer ignovisset, & eos, qui se Christianos fieri velle affirmabant, baptizari fecisset, datis & acceptis pro fide servanda fraudulentis eorum promissionibus, obsidibus quoque, quos imperaverat, receptis, Eresburgo, quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam exstructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus in villa Haristallo hiemavit.* Terruerat enim Saxones Carolus, *velut ingens tempestas omnia prosternens.* Regin. l. c. Vita Caroli. *Et perterriti Saxones omnes ad locum, ubi Lippia consurgit, venerunt ex omni parte, & Domino regi Carolo per Wadium manibus suis reddiderunt patriam, & spoponderunt se esse Christianos, & iterum subditi sunt ditioni Domni regis Caroli.* Cum an. 780. ad fontem Luppiæ venisset, castra metatus alteram synodum ibidem celebravit. Astron. in Annal. *Cum magno exercitu in Saxoniam profectus est, transiensque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit, ubi castra metatus per aliquot dies moratus est.* Regino.

Vita Caroli apud Pithæum: *Iterum iter peregit ad disponendam Saxoniam, & pervenit ad Eresburgum, & inde ad locum, ubi Lippia consurgit, ibique synodum tenuit;* in qua Carolus M. litem multis annis agitatam, inter Assuerum Abbatem Prumiensem, & Weomadum Archiep. Trevirensem, de cella S. Goaris ad Rhenum, secundum Abbatem decidit, & monasterio Prumiensi cellam donavit. Bowerus l. 7. Annal. Trevirens.

Tertium & maximum seu generale concilium in An. 782. incidit. Astron. *Æstatis initio, cùm propter pabuli copiam duci poterat, in Saxoniam eundum, & ibi, ut in Francia quotannis solebat, generalem conventum habendum censuit. Trajectoque apud Coloniam Rheno, cum omni Francorum exercitu ad fontem Lippiæ venit, & castris ibi positis per dies non paucos*

ibidem moratus esse Regin. lib. 2. *An. dom. incar. 782. Carolus Coloniam veniens Rhenum transiit, & synodum tenuit, ubi Lippia consurgit.* Annal. Canisii.

In hoc conventu legati, quos Godefridus Nortmannorum rex & Avarorum principes Cacanus & Jugurtus miserat, auditi. Vita Caroli M. Astron. in Annal. Annales incerti auct. apud Pith. Regino, Ursperg. ll. cc. Abfuit autem Widichindus. Astron. Ursperg. Regino, Annales incerti auctoris apud Pithœum. *Ann. 782. Carolus habuit conflictum in loco, ubi Lippia oritur, cum omnibus primatibus Saxonum, excepto Widikindo rebelle, & iis, qui cum eo erant.*

9. DEVENERARE SACRUM FLUVII CAPUT.] Sacri olim fontes habiti, & floribus, aris, templis, sacrificiis culti. Virg. lib. 7. Æneid. Horat. l. 1. od. 1. l. 3. od. 13. Plinius junior l. 8. ep. 8. de fonte Clitamni. Mart. l. 4. c. 57. apud Tacit. An. 1. c. 79. n. 4. Reatini cum de Tyberi coërcendo agitaretur. *Optimè rebus mortalium consuluisse naturam, quæ sua ora fluminibus, suos cursus utque originem, ita fines dederit. Spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra, & lucos, & aras patriis amnibus dicaverint.* Seneca epist. 41. *Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet.* de aquis urbis Romæ Julius Frontinus ait: *Fontium memoria cum sanctitate adhuc exstat & colitur.* Late hæc superstitio patuit, nam ad Saxones quoque & Prussios pervasit. Adamus Brem. *Frondosis arboribus fontibusque venerationem exhibebant.* De Prussiis Helmoldus l. 1. cap. 1. circa An. 1168. *Usque hodie profectò inter illos, cum cætera omnia communia cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum & fontium, quos autumant pollui Christianorum accessu.* Alium atque alia ex causa honorem *Luppiæ caput* meretur, nempe ob memoriam sacri lavacri, quo ad fontes ejus, hausti inde aquis, ingenti numero Saxones abluti. Astron. Annal. Poëta Anonym. l. c.

10, CELATIS NILI PRÆFER ORIGINIBUS.] Tibullus l. 1. eleg. 8. Horat. l. 4. od. 14. *Te fontium qui celat origines Nilus* Ovid. l. 3. amor. eleg. 5. Lucan. l. 10. Plinius l. 5. c. 9. *Nilus incertis ortus fontibus.* Hinc apud Æthiopas *aqua è tenebris profluens* appellatur, quem tamen Ptolemæus & alii è lunæ montibus oriri referunt Vitruvius ex Atlante Mauritaniæ, Jubam secutus, Licet ergò Nilus.

11. INNUMERIS TUMIDUS PETAT AMNIBUS ÆQUOR.] per ostia plura, ex quibus septem potiora Plin. l. c. enumerat.

12. FONTE TAMEN MAJUS.] Illustrius religione & armis, castris & conciliis, & tàm Romanæ quam Francicæ historiæ monumentis celebratum nomen habet Luppia: nam Nili è contrario fons aut omnino absconditus, aut saltem obscurus & incertus, nec ulla memorabili re insignis & cognitus. Plin. l. c. *Nilus incertis it fontibus, & per deserta & ardetina, & immenso longitudinis spacio ambulans, famaque tantum inermi quæsita cognitus, sine bellis, quæ cæteras omnes terras invenere.* Sed de Nili origine Isaacus Vossius in commentario super ea re, quem consule.

CLA-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

CLA-

CLADES VARIANA.

MEMORIÆ. SACRUM

EN. UBI. ROMANÆ. CLADIS. MONUMENTA. SUPERSUNT
VARUS. ET. ARMINIO. STRATUS. AB. HOSTE. JACET
ET. CAMPO. IN. MEDIO. NOTUM. VICTORIA. NOMEN
SERVAT. ADHUC. NOSTRIS. INCLYTA. TEMPORIBUS
AUSPICIIS. RAPUIT. PUBES. GERMANA. SECUNDIS
IMPERII. GEMINAS. NOBILE. PIGNUS. AVES
DESINAT. EUPHRATES. PARTHOS. MEMORARE. TRIUMPHOS
CLARIOR. EST. CÆSO. LUPPIA. QUINCTILIO
REDDIDIT. ILLE. JOVI. CRASSORUM. SIGNA. LATINO
HIC. AQUILAS. VICTOR. POSSIDET. USQUE. SUAS.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

VARIANÆ CLADIS. PÆNE. EXITIABILIS. ROMANIS. CÆSARE. AUGUSTO. AD. TEUTOBURGIENSEM. SALTUM. INTER. AMISII. ET. LUPPIÆ. FONTES. ARMINIO. DUCE. A. CHERUSCIS. BRUCTERIS. MARSIS. ET. CONTERMINIS
GENTIBUS. ILLATÆ
M. H. P.

NOTÆ.

1. CLADES VARIANA.] Nota hæc clades, quam ex auctoribus antiquis Vellei. lib. 2. Strabo lib. 7. Tacit. lib. 1. 2. 12. Annal. Suetonius in Augusto cap. 23. in Tiberio cap. 17. Florus lib. 4. cap. 12. Dio Cassius lib. 56. Plinius lib. 7. hist. natur. cap. 45. Seneca epist. 57. Zonaras Annal. tom. 2. Orosius hist. lib 6. cap. 21. Manilius poëta lib. 1. Ex recentioribus vero præter alios innumeros Philipp. Cluver. lib. 3. German. antiq. cap. 19. Joannes Horrion lib. 2. Panegyr. Paderb. cap. 9. Bernardus Mollerus in descript. Rheni lib. 5. Pideritius in chron. Lippiens. Stangevolius lib. 1. Annal. Circ. Westphalici, Bucherius in Belgio Romano, partim prolixius descripserunt, partim breviter commemorarunt, partim erudite & diligenter illustrarunt.

2. EN UBI ROMANÆ CLADIS MONUMENTA SUPERSUNT.] Verus hîc Romanæ cladis monstratur locus, quem Urspergensis, Nauclerus, & alii Augustam Vindelicorum; Moguntiam Æneas Silvius; Duisburgum Clivorum Aventinus & Joannes Tybius in antiq. Duisburgi; in Misniam Irenicus; Strombergam Joannes Gigas, & hunc sequutus Joannes Baptista Nicolosius; nonnulli ad Embsaram flumen, ubi vicinum Cliviæ oppidum Dinslacum visitur, falso transtulerunt. Repugnant enim horum opinioni, aut errori potius, & communem certamque de loco designato sententiam confirmant complura monumenta, pleraque ex veterum Romanæ historiæ scriptorum testimoniis observata, atque etiamnum conspicua: nimirum medii Germaniæ fines, quatenus ex continuis bellis Romanis fuit cognita. Velleius l. 2. *quo proposito* (Varus) *mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi, in summam socordiam perduxere Quinctilium usque eò, ut se Prætorem Urbanum in foro jus dicere; non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.* Via & iter à Rheno ad Visurgim in Cheruscorum fines.

fines Dio l. c. *Quia autem Romanos multos apud Rhenum, multos apud se versari videntes, rebellionem palam attentare non audebant, Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur, proculque eum à Rheno in Cheruscorum fines, & ad flumen Visurgim abduxerunt.* Habitus viæ, sive montes, saltus, silvæ, paludes, aggeres, pontes. Velleius l. c. *Exercitus omnium fortissimus, inclusus silvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est.* Tacit. 2. Ann. *Præmisso Cæcina, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret.* Dio l. c. *Erant montes, quà Varus tum ducebat, convallibus crebris intercepti ac inæquales: arbores autem densæ, ac immodicæ proceritatis, quibus Romani ante hostium adventum cædendis, viamque parando, & quæ opus habebant, pontibus jungendo defatigati fuerant, &c. Locum modo ibi, ut in monte silvis obsito, opportunum nacti, castra fecerunt, &c. postridie progressi sunt in locum nemore vacuum.* Zonaras l. c. *Illum cum suis legionibus in densis & impeditis silvis versantem, ex improviso pro notitia locorum, qua minimè patebat exitus, circumvenerunt.* Ultima Bructerorum sedes inter Amisiam & Luppiam amnes, haud procul Teutoburgiensi saltu. Tacit. 4. an. *Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum; quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.* Aliso & cladi, & tumulo legionum propinquus. Velleii 2. Ann. *Lucii etiam Cæditii præfecti castrorum eorumque, qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus.* Tacit. 2. Annal. *Cæsar audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit, neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecere, ad famam adventus ejus dilapsi. Tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram, tumulum iterare haud visum; & cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Si itaque in mediis

Germaniæ finibus, inter Rhenum & Visurgim, in Teutoburgiensi saltu, prope Amisiam Luppiamque amnes, ultimos Bructerorum, Alisonem, aram Drusi, & tumulum Varianarum legionum, duce Arminio à Cheruscis, Bructeris, Marsis & conterminis gentibus Variana clades sit facta; certum & manifestum est, alium ejus locum assignari non posse, quam medium Paderbornam & Dethmoldiam vel Hornam inter, ubi omnes expressas à Velleio, Tacito & Dione φαντάσεις clarissimè representat situs. Duo præterea rivi, *Rubeus* & *Osseus*, sive Rodenbecke & Knockenbecke / per *Sendæ* desertum saltui Teutoburgiensi proximum defluentes; ille ab aquis sanguine infectis, hic ab injectis ossibus appellatus: ubi ossa humana, diversi generis arma & numismata, in quibus Julii Cæsaris, Octavii Augusti imagines, atque inscriptiones agnosci potuerunt, reperta, magni cum Romanis initi prælii memoriam conservarunt: & demum non Westphali tantum & Paderbornenses scriptores, *Bernardus Mollerus* in descript. Rhen. lib. 5. *Hamelman.* de genealog. & famil. Comit. & Baron. infer. Saxoniæ, Angar. & Westphal. *Reineccius* in not. ad Poëtam Anonym. de gest. Carol. M. *Meibomius* in Irminsul. *Horrion* in panegyr. Pad. lib. 2. c. 9. *Pideritius* in chron. Lipp. *Stangevol.* lib. 1. Annal. Varum cum exercitu hic cæsum tradidere: Verum etiam plurimi externi, *Cuspinian.* in Augst. *Lazius* lib. 1. comment. Reipubl. Rom. cap. 8. *Lindenbroch.* in hist. Arminii, *Carion* in chron. l. 3. *Pighius* in Hercul. Prodicio, *Lipsius* in Tacit. *Serar.* lib. 1. rer. Mogunt. *Althamerus* in Tacit. de morib. German. *Brovverus* lib. 1. Annal. Trevir. David *Chytr.* in orat. de Westphaliâ, *Calvisius*, *Isac. Pontanus* lib. 1. orig. Franc. cap. 9. *Teschemach.* in chron. Cliviæ March. *Joannes Henricus Hagelgans* in suo Arminio an. 1643. edito, *Gratianus Episcopus Amerinus* in vita Card. Commendoni lib. 2. *Per Westphalos iter vertit, visis circa Paderbornam campis saltibusque Varianâ olim clade, & Arminii victoria claris. Quæ loca adhuc post tot sæculorum spatium à Germanis, cum gloria & ostentatione Majorum suorum virtutis, monstrantur.*

3. VA-

3. VARUS ET ARMINIO STRATUS AB HOSTE JACET.] Tacit. lib. 1. Ann. *Sed Varus, fato & vi Arminii cecidit.* Cum enim metueret, ne vivus in hostium potestatem veniret, sibi ipsi manus intulit. Dio lib. 56. *Ideo Varus aliique primores, jam acceptis vulneribus, cum metuerent, ne vel in hostium potestatem vivi venirent, vel ab infensissimo hoste interficerentur, sibi ipsi manus attulerunt.* Velleius lib. 2. *Duci plus ad moriendum quam ad pugnandum animi fuit, quippe paterni avitique exempli successor se ipsum transfixit.* Tacit. 1. Ann. *Et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, referebant, primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextra, & suo ictu mortem invenerit.* Zonaras Annal. tom. 2. *Itaque Varus & præcipui quique vulnerati, metuentes ne vivi in hostium potestatem venirent, ultro sibi necem consciverunt.* Non sine causa duram captivitatem, aut acerbam mortem a Germanis timuit, quibus adeo invisus, ut abditum mortui corpus effoderint, laceraverintque Flor. lib. 4. cap. 12. *Ipsius quoque consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum.* Velleius lib. 2. *Vari corpus semiustum hostilis laceraverat feritas, caput ejus abscissum, latumque ad Maroboduum, & ab eo missum ad Cæsarem, gentilitii tamen tumuli sepultura honoratum est.* Qualis autem genere, ingenio, moribusque fuerit, & quibus rebus tantum sui Germanorum odium incurrerit, Vellei l. c. prodidit. *Varus Quinctilius illustri magis, quam nobili ortus familia, vir ingenio mitis, moribus quietus, otio magis castrorum, quam bellicæ assuetus militiæ; pecuniæ vero, quam non contemptor, Syria, cui præfuerat, declaravit, quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit.* Cur illustri magis ob recentes magistratus & honores, quam nobili sive antiqua familia ortum asserat, Carolus Patinus de familiis Roman. admiratur; cum Livio teste, An. U. C. 350. M. Quinctilius Varus Tribunus militum consulari potestate, Dictator vero clavi figendi causa, A. U. C. 421. Cn. Quinctilius creati fuerint. Interim qualicunque loco natus fuerit, non poterant Germani avaritiam ejus, & imperandi modum tolerare. Dio l. c. *Ubi autem Quinctilius Varus, Germaniæ post administratam Syriam*

riam præfectus, rebus ibi gubernandis susceptis imperare, pecuniasque uti à subditis exigere, Germani ejus inceptum non tulerunt, primoribus ipsorum amissum principatum desiderantibus, vulgò consuetam rerum rationem peregrinæ dominationi anteferente. Oderant præterea libidinem ac superbiam. Flor. l. 4. c. 12. *Quippe Germani victi magis, quam domiti erant, moresque nostros magis, quàm arma induerant, sub Imperatore Druso. Postquam vero ille defunctus, Vari Quinctilii libidinem ac superbiam, haud secus, quam sævitiam odisse cœperunt.* Orosius lib. 6. cap. 21. *Quinctilius Varus cum tribus legionibus à Germanis rebellantibus, mirâ superbiâ atque avaritiâ in subjectos agens, funditus deletus est.* Zonaras l. c. *Sed cùm Quinctilius Varus Germaniæ præpositus, eos subito ac penitus ab inveterata consuetudine revellere aggrederetur, superbeque & avare ut mancipiis imperaret, ferre non potuerunt.* His ille moribus & vitiis causam bello præbuit; insidiis vero & cladi occasionem dedit falsa ejus de Germanis opinio, socordia, & militum dissipatio. Velleius l. c. *Is cum exercitui, qui erat in Germania, præesset, concepit esse homines, qui nihil præter vocem haberent hominum; quique gladiis domari non poterant, posse jure mulceri. At illi in summam socordiam perduxêre Quinctilium, usque eo, ut se Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.* Flor. l. c. *Ausus ille agere conventum; & in castris se direxerat, quasi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce posset inhibere.* Dio l. c. *Ibi summa in pace ac amicitia erga eum viventes, in hanc eum opinionem adduxêre, quasi possent absque militum opera in servitute contineri. Igitur Varus neque milites, quod in hostico fieri debet, uno loco continuit.* Præcipuè vero securitas, & nimia fiducia in eo arguitur. Flor. l. c. *tanta erat pacis fiducia, ut ne prædicta quidem, & prodita, per Segestem unum principum, conjuratione commoveretur. Itaque improvidum, & nihil tale metuentem, improviso adorti, quum ille (O securitas!) ad tribunal citaret, undique invadunt.* Vellejus l. c. *Id Varo per virum ejus gentis fidelem, clarique nominis Segestem indicatur,*

negat

negat itaque se credere, spemque benevolentiæ ex merito æstimare, nec diutius post primum indicem secundo relictus est locus. Dio l. c. *Jam fidente rebus Varo, ac nihil tale exspectante; ac non modo fidem omnem iis, qui rem, ut erat, suspicantes, eum, ut caveret sibi, monebant, abrogante, sed etiam objurgante eos, quod frustra sibi timerent, ac illos in invidiam vocarent, repente ex composito quidam ex longinquis Germani insurgunt.* Hinc illæ Segestis apud Tacit. 1. Ann. querelæ: *Ego raptorem filiæ meæ Arminium apud Varum, qui tum exercitui præsidebat, reum feci, dilatus segnitia ducis, quia parum præsidii in legibus erat, ut me & Arminium, & conscios vinciret flagitavi: testis illa nox, mihi utinam potius novissima! quæ secuta sunt, defleri magis, quam defendi possunt.* Orta vel aucta hujusmodi fiducia ex conviviis, & assidua consuetudine cum Arminio & Sigimero. Dio l. c. *Erant inter eos, qui conspiraverant, & belli, quod tum conflabatur, præcipui Arminius & Sigimerus, semper cum Varo conversantes, sæpiusque convivantes.* Defuit demum consilium Velleius lib. c. *Ex quo apparet, Varum sanè gravem & bonæ voluntatis virum, magis Imperatoris defectum consilio, quam virtute destitutum militum, se magnificentissimumque perdidisse exercitum.* Unde Tiberius proximo anno in Germaniam missus, *cum animadverteret, Varianam cladem temeritate & negligentia ducis accidisse, nihil non de consilii sententia egit; semper aliàs sui arbitrii, contentusque se uno, tunc, præter consuetudinem, cum pluribus de ratione belli communicavit; curam quoque solito exactiorem præstitit.* Suetonius in Tib. cap. 18. Sed etsi culpa Vari ignominiosa clades contigerit; mansit tamen manetque in pluribus locis celebribus memoria nominis ejus: nam *Varisberg*, vulgo *Forstenberg*, nobilium Virginum Collegium in Clivia, *Vari montem*, Pighius in Hercule Prodicio; *Varburgum*, insigne ditionis Paderbornensis oppidum *Variburgum* Serar. l. 3. rerum Mogunt. notat. 29. ad vitam S. Bonifacii, interpretantur. Nec minori ratione sunt qui putent, *Varenholtum* in comitatu Lippiensi; in diœcesi Monasteriensi *Varendorpium* urbem, & *Varlariam* Præmonstratense cœnobium à Varo appellari, atque illud *Vari pagum*, hoc *Vari castra* significare.

4. ET ARMINIO.] de quo dissimili planè Varo Velleius. *Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri principis gentis ejus filius, ardorem animi vultu oculisque præferens, assiduus militiæ nostræ prioris comes, & jam civitatis Romanæ jus equestremque consecutus gradum, segnitia ducis in occasionem scelerisusus est, haud imprudenter speculatus, neminem celerius opprimi, quam qui nihil timeret, & frequentissimum initium esse calamitatis, securitatem. Primò igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; opprimi posse Romanos & dicit, & persuadet; decretis facta jungit, & tempus insidiarum constituit.* Sunt qui ad Arminium nostrum ex militiâ Romanâ, in quâ ductor popularium meruerat, notum & celebrem in urbe respexisse velint Virgilium lib. 11. Æneid. v. 642.

Dejicit Herminium, nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri; nec vulnera terrent.

Postquam multa Arminii facta insignia Tacitus 1. & 2. Ann. memoravit, præclarissimo immaturum ejus obitum elogio prosequitur. *Cæterum Arminius abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum affectans, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haud dubiè Germaniæ, & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: præliis ambiguus, bello non victus, septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit: caniturque adhuc apud barbaras gentes.*

5. ET CAMPO IN MEDIO.] *Nomen etiamnum retinet inclytus Romana clade saltus* Teuteberg: *& victoriæ cognomine insignis campus,* Wintfeldt / *ad oppidulum Hornam in Westphalia.* Lipsius in not. ad Tacit. Annal. lib. 1. n. 211. Mollerus, Lindenbrochius, Hamelmannus, Reineccius, Serarius, Isac. Pontanus, Calvisius, Pideritius, Stangevolius, ll. suprà §. 2. citatis, Ægidius Bucher. in Belg. Roman. lib. 3. c. 1. in fine. Hi omnes inter monumenta victoriæ de Romanis reportatæ referunt

runt campum, seu jugi planitiem, vulgò Wintfeldt/ appellatam haud dubie à victoria; nam vincere Germanis winnen dicitur; verique simile videtur, de campo hoc loqui Tacit. lib. 1. Ann. *Medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata.*

6. PUBES GERMANA.] Tacit. 1. Ann. Suet. in Aug. c. 23. Flor. Velleius ll. cc. Verè Germana pubes non natione tantum, verum etiam virtute, cujus cum alias sæpissimè, tum in prælio Variano illustre specimen dedit; falso autem & immerito de Germanis Velleius, *quod nisi expertus vix credebat, in summa feritate verjutissimi, natumque mendacio genus.* & Strabo scribit lib. 7. *adversus hos* (Germanos) *plurimùm utilitatis in incredulitate: quibus fides habita est, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci & eorum subditi, apud quos tres Romanæ legiones cum Duce Quinctilio Varo, contra datam fidem, insidiis circumventæ, perierunt.* Alienissima hæc calumnia ab indole, & moribus gentis, cujus fides tantam semper laudem habuit, ut vel ipse Augustus, & eum consecuti Imperatores Romani in Germanorum se custodiam tradiderint, & Frisiorum legati Romæ ausi gloriari, *nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse.* Tacit. lib. 13. Annal. vid. Henricum Huttenum in dialog. Arminii.

7. IMPERII GEMINAS NOBILE PIGNUS AVES.] Florus l. 4. c. 2. Tacit. 2. Ann. *Et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi referebant, hîc cecidisse legatos, illic raptas aquilas,* quas Germanicus *Romanas aves, propria legionum numina* apud eundem lib. 2. Annal. appellavit.

8. DESINAT EUPHRATES PARTHOS MEMORARE TRIUMPHOS.] Grave quidem vulnus clade Crassianâ populus Romanus à Parthis accepit. Flor. lib. 3. cap. 11. ingens inde fama Euphrati; verùm multis nominibus.

9. CLARIOR EST CÆSO LUPPIA QUINCTILIO.] de quo reportata victoria magnum nomen decusque gerit in elogio, quo Germaniam Tacit. de morib. Germ. ornavit. *Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone*

bone Coss. ex quo si ad alterum Imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti ferme & decem anni colliguntur, tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuêre. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At GERMANI, *Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulares exercitus populo Romano; Varum, tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impune C. Marius in Italia, divus Julius in Gallia, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Inde otium, donec occasione discordiæ nostræ & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre: ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt.*

10. REDDIDIT ILLE JOVI.] Inscriptio monumenti Capitolini apud Lazium lib. 7. comment. Reip. Rom. c. 4. Velleius lib. 2. c. 91. Sueton. in Aug. c. 21. Florus l. 4. c. 12. Eutropius l. 7. in Aug. Ovidius l. 5. & 6. Fast. & l. 2. Trist. Horatius l. 4. od. 15.

Et signa nostro restituit Jovi,
Direpta Parthorum superbis
Postibus: &c.

Quantopere signis, sive *ultrò*, ut Florus, sive, ut Suetonius ait, *reposcenti*, redditis gavisus sit Augustus, indicant tot & tam varii hac de re signati nummi veteres cum inscriptione civibus & sign. milit. à Parthis restitut. in aliis recuper. alibi SIGNIS RECEPTIS: quorum icones apud Lazium l. c. expressæ.

11. HIC AQUILAS VICTOR POSSIDET USQUE SUAS.] Arminius apud Tacit. lib. 1. *Cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quæ diis patriis suspenderit.* Nondum ergo tunc, nec unquam Augusto remissa fuerant; an postea ductu Germanici, & auspiciis Tiberii recepta, auctores inter se dissentiunt. Affirmat Tacit. lib. 1. Ann. *Bructeros sua urentes expedita cum manu L. Stertinius, missu Germanici fundit; interque cædem*

dem & prædam reperit undeviceſimæ legionis aquilam cum Varo amiſſam. lib. 2. *Ipſe majoribus copiis Marſos irrumpit quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defoſſam Varianæ legionis aquilam modico præſidio ſervari indicat.* Ad quem locum Lipſius not. 62. *Hic autem inventa aquilarum una, & ſupra lib.* 1. *altera; ergo receptæ nunc omnes.* Qua de cauſa arcus erectus dicatusque: Tacit. l. 2. *Fine anni arcus propter ædem Saturni ob recepta ſigna cum Varo omiſſa, ductu Germanici, auſpiciis Tiberii; & ædes Fortis Fortunæ &c. dicantur.* Quin Dio lib. 57. ſcribit. *At Germanicus expeditione in Germanos proſpera ad Oceanum usque proceſſit barbariſque victis, oſſa eorum, qui cum Varo ceciderant, lecta humavit, ſignaque militaria recepit.* Sed idem Dio lib. 60. Claudio demum Cæſare, unicam quæ reſtabat aquilam, receptam perhibet: ita enim habet. *Eodem anno* (U.C. DCCXCIV) *Sulpitius Galba Chattos vicit & P. Gabinius Marſos, qui inter alia, quæ laudi eſſent, militarem aquilam quæ ſola è clade Variana adhuc ſupererat, recuperavit.* Hic aut Tacitum nos fallere, aut Dionem, neceſſe eſt. Quam enim aquilam Tacitus Malevendo Marſorum duce atque indice, Germanicum Cæſarem recepiſſe à Marſis, hanc Dio Caſſius ſcribit Claudio demum Cæſare per Legatum Gabinium eſſe recuperatam. Facit hæc diſſenſio magnorum inter Romanos ſcriptorum, ut ſuſpicari libeat, non adeo exploratum fuiſſe ipſis ſcriptoribus, aquilæne omnes redditæ fuerint, nec ne. Ideo Floro potius inhærendum cenſeo, qui lib. 4, c. 12. *Signa, & aquilas duas adhuc barbari poſſident; tertiam ſignifer prius, quam in manus hoſtium veniret evulſam merſamque intra baltei ſui latebras gerens, in cruenta palude ſic latuit.* Sed & an hæc aquila relata ſit ad Romanos abrumpit Florus. Lipſius ut Florum Tacito conciliet, ſuſpicatur Florum, qui epitomen Livii dedit, ex perſona & ætate Livii tantum loqui, qua nondum redditæ erant aquilæ à Germanis. At quis credat Florum, quem trajani tempore vixiſſe volunt, hanc ævo ſuo populi Romani gloriam ex receptis aquilis diſſimulare potuiſſe, quando tanto triumpho receptas de Parthis aquilas legerat. Quapropter non deſunt, qui Aquilas nunquam omnes è

Germania receptas sentiunt. Quos inter Cuspinianus Florum secutus in vita Augusti. *Nec unquam hæ redditæ sunt Imperatoribus Romanis, quod Parthi fecerunt, sed semper in hunc usque diem servatæ; licet Tacitus scribat Germanicum, cum in Teutoburgiensi saltu reliquias Varianæ cladis inspicere concupisceret, per L. Stertinium apud Bructeros undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amissam reperisse.* Majorem ergò fidem hac in re Floro, quam Tacito habendam esse, & non sine ratione censuit Cuspinianus: si enim verè Variana signa recepta fuerunt, cur Tacitus tantum ac Dio, & quidem diverse id meminerunt? nam signa à Parthis remissa poëtæ pariter & historici magno numero & consensu celebraverunt. Cur Velleius, quod gratum, lætum & magnæ gloriæ Tiberio erat, in laudibus ejus alioquin immodicus siluit? quomodo contrarium scribere Florus ausus esset? Arcus quidem similis esse potuit triumphis, quos apparatu splendidos, victoriæ autem inanes falsosque, de Germanis non raro Imperatores Romani egerunt; quod Tacitus quoque de morib. Germ. agnovit. *Inde proximis temporibus triumphati magis, quam victi sunt.* Alio quoque & excellentiori quidem modo aquilas suas Luppia usque obtinet, imperio nimirum ad Francos primùm, & ab his ad Saxones, utrosque Luppiæ aliqua ex parte quondam accolas, translato. Nec desunt, qui Imperii insignia ab aquilis clade Variana raptis originem accepisse existimarint: ita enim senserunt & scripserunt Cuspinianus, & Ulricus Huttenus: ille in Aug. *Non enim biceps est aquila, ut imperitum vulgus credit: sed duæ simul; quarum altera alteram expansis alis obtegit, tertiam signifer legionis tertiæ abstulit, paludeque demersit, ne in hostium manus veniret, alioqui tres haberemus aquilas in insignibus Imperii.* Hic verò & clarius in carmine de Germania non degeneri:

Vindice ut Arminio, celeris properura Visurgis,
Romanas acies, miro Germania motu,
Quinctiliumque ducem conciderit, unde biroſtræ
Contigerint aquilæ, traducti insignia regni,
Excussumque jugum, non tantum hæc tempora nossent.

Horum astipulatorem Flavium Illyricum exagitat & refellit

Card.

Card. Bellarminus de translat. Imp. Rom. lib. 1. c. 7. §. 2. & *Romanos Imperatores negat bicipitem aquilam in insignibus ferre ob duas aquilas ab Arminio quondam Vari Legionibus detractas: non enim duas aquilas in insignibus Impp. gerere, sed unam divisam in duo capita: cujus rei causam esse, quòd imperium esset inter duos principes divisum, quorum alter in occidente, alter in Oriente sedem habebat.* Atqui etiam prius, quam imperium divideretur, in columna Trajana & Antonina videre fuit duplicem aquilam concorporatam, sic ut in Imperii insignibus hodie solet. Lipsius in analectis ad Milit. Rom. dialogo 11.

12. PENE EXITIABILIS.] Sueton. in Aug. c. 23. *Graves ignominias cladesque, duas omnino, nec alibi quam in Germania, accepit, Lollianam & Varianam: sed Lollianam majoris infamiæ, quam detrimenti; Varianam penè exitiabilem, tribus legionibus, cum duce legatisque, & auxiliis omnibus, cæsis.* Magnitudinem igitur hujus cladis, quæ à Suetonio penè exitiabilis, à Velleio atrociſſima calamitas vocatur, facile quis cogitatione comprehendet, ſive cum Polybio lib. 6. tribuat legioni quina millia peditum, & trecentos equites, ſive cum Vegetio peditum ſex millia, equites ſeptingentos & triginta duos, qui numerus militum in legione pro voluntate Imperatoris modo auctus, modo fuit imminutus. Gellius affirmat LX. centurias XXX. manipulos, X. cohortes fuiſſe in legione. Hujus itaque exercitus cum auxiliis omnibus, quæ è ſociis conſcripta non minorem certe numerum confecerint, ad internecionem deleti nuntius ingentem mœrorem metumque Auguſto, & urbi attulit. Velleius l. c. *Ordinem atrociſſimæ calamitatis, qua nulla poſt Craſſi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, juſtis voluminibus*, (utinam cum XX. libris de bellis Germanicis à Plinio ſcriptis ſupereſſent!) *ut alii, ita nos conabimur exponere. Nunc ſumma deflenda eſt. Exercitus omnium fortiſſimus, diſciplina, manu, experientiaque bellorum inter Romanos milites princeps, ad internecionem trucidatus eſt.* Flor. lib. 4. cap. 12. *Nihil illa cæde per paludes, perque ſilvas cruentius: nihil inſultatione barbarorum intolerabilius*

bilius, præcipue tamen in causarum patronos. Aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os sectum, recisa prius lingua, quam in manu tenens barbarus, tandem, inquit, *vipera sibilare desiste.* Sueton. loco cit. *Hac nunciata, excubias per Urbem indixit, ne quis tumultus existeret: & præsidibus provinciarum propagavit imperium, ut & à peritis & assuetis socii continerentur. Vovit & magnos ludos Jovi Opt. Max. si rempublicam in meliorem statum vertisset: quod factum Cimbrico Marsicoque bello erat. Adeo namque consternatum ferunt, ut per continuos menses barba capilloque summisso, caput interdum foribus illideret, vociferans: Quinctili Vare, legiones redde: diemque cladis quotannis mœstum habuerit ac lugubrem.* Metuebat enim, ne unà cum Gallis Italiam ac Romam Germani peterent. Dio lib. 56. Augustus *Variana clade audita, vestem, ut quidam memorant, laceravit, inque magno luctu fuit, propter amissum exercitum, metumque, qui à Germanis, & Gallis impendere videbatur, maxime quod eas gentes jam ipsam Italiam ac Romam petituras verebatur; sed neque urbana juventus magni momenti supererat, & sociorum auxilia, quæ alicujus essent pretii, afflicta erant. Nihilominus tamen ad omnia se, quantum præsens rerum conditio ferebat, comparavit. Et quoniam ii, qui militari essent ætate, dare nomina nolebant, ex iis qui nondum annum trigesimum quintum attigissent, quintum; ex natu majoribus decimum quemque, ut sors in quemvis incidisset, bonis privatum, ignominia notavit: postremo cum multi ne sic quidem obedirent, quosdam morte mulctavit, &c. Et quia complures Galli ac Germani Romæ observabantur, partim peregrinantes, partim inter stipatores recipiendi, veritus, ne quid hi novi molirentur, in insulas armatos amandavit, inermes urbe exire jussit. Hæc tum ab Augusto acta: ea quæ decreta fuerant,* & inter hæc triumphus Tiberii de Pannoniis, *Ludique omissi.* Sueton. in Tib. cap. 17. *Nam sub id fere tempus Quinctilius Varus cum tribus legionibus in Germania periit: nemine dubitante, quin victores Germani juncturi se Pannoniis fuerint, nisi debellatum prius Illyricum esset. Quas ob res triumphus ei decretus est, multique & magni honores. tri-*

um-

umphum ipse distulit, mœsta civitate clade Variana. Etsi Hæc clades exitium imperio non attulerit, ingens tamen damnum ex ea consecutum: nam ut Flor. loco cit. *Hac clade factum, ut imperium, quod in litore Oceani non steterat, in ripa Rheni fluminis staret.*

13. CÆSARE AUGUSTO.] Paucis ante obitum ejus annis, cum bellum Panonicum confectum esset, & plures fulsissent cometæ. Tacit. 1. Ann. *Bellum ea tempestate*, qua vivere desiit Augustus, *nullum nisi adversus Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quam cupiditate proferendi imperii.* Velleius lib. 2. *Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæsar manum, cum intra quinque consummati operis dies funestæ ex Germania epistolæ cæsi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum & sex cohortium.* Dio loco c. *cælum sæpius ardere apparuerat, multi simul cometæ effulserant.* Manilius l. 1.

Extremas modò pergentes ut fœdere rupto
Cum fera ductorem rapuit Germania Varum,
Infecitque trium legionum sanguine campos,
Arserunt toto pessim minitantia mundo
Lumina, & ipsa tulit bellum natura per ignes,
Opposuitque suas vires, finemque minata est.

De tempore vero acceptæ cladis variant auctores: Lindebrochius in hist. Armin. & Helmvicus in theatro, imputant ei annum à nato Christo 12. imperii Augusti. 52. & U. C. 762. sub P. Cornelio Dolabella, & C. Junio Silano Coss. quibus de anno Christi Baronius, & plures consentiunt; etsi Browerus, Horrion & Calvisius 9. & alii 10. ponant: similiterque, juxta Pighium tom 3. Annal. l. 18. ac Sigonium comment. in Fastos, annum U. C. vel 761. vel 763. Coss. Sulpitio Camerino & Poppæo Sabino, ut Brower o & Stangevolio placet. Quod spectat ad tempus anni, longius æstatem processisse, ex Velleio colligitur: *Mediam ingressus Germaniam, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine, trahebat æstiva.* Diem denique cladis tam memorabilis, quem Augustus *mœstum ac lugubrem*

quotannis habuit, IV. Non. Sextil. *diem* enimvero, ut notat Gellius lib. 5. cap. 17. & Macrobius lib. 1. cap. 16. *inominalem*, quo male ad Cannas pugnatum est, Pantaleon, Eberus, & qui, præterea Beroaldum sequuntur, assignant, eo, quod Florus lib. 4. cap 12. scribat, *Varus res perditas eodem, quo Cannensem diem Paulus, & fato est & animo secutus.* Putarunt enim sensum horum verborum esse, Varus eo die periit, quo Paulus Cannensi prælio. Verum, ut Casaubonus in Suet de Aug. c. 23. animadvertit, diem pro clade eleganter Florus usurpavit. Nonnulli cum Aventino malunt IV. Non. Julii. Sed frustra dies quæritur, quem veteres historici quasi ex compacto siluerunt, aut certum ideo definire forte nescierunt, quod ut auctor est Dio, triduo cum Romanis fuerit dimicatum, & quidem, quod observat Henricus Hagelgans in suo Arminio, primo die haud procul Alisone ad caput Luppiæ, altero inde paulo remotius juxta aream Falckenberg, tertio & ultimo prope Hornam aut Dethmoldiam.

14. ARMINIO DUCE.] Flor. l. 4. c. 12. *Duce Arminio arma corripiunt.* Strabo lib. 7. *Arminii, qui belli dux fuerat Cheruscis, cum violatis pactis Varum Quinctilium invaderent.* Tacit. 2. Ann. *Vis nationum, virtus ducum in æquo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat;* desertus tamen ab Inguiomero fuit, *non aliam ob causam, quam quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur.* Tacit. 2. Annal. Dux igitur Arminius gentis suæ, & sociorum ejus fuit, omnibus hujus muneris partibus egregie functus, imo & militis, *qui manu, voce, vulnere sustentabat pugnam.* Tacit. 2. Annal.

15. A CHERUSCIS.] Inter Germaniæ populos, a quibus Variana strages edita, eminuere Cheruſci, validissima tum natio, à Cæsare lib. 6. Velleio lib. 2. Strabone lib. 7. Tacito lib. 1. 2. 11. 12. 13. Annal. & de morib. Germ. Plinio lib. 4. cap. 14. Floro lib. 4. cap. 12. Dione l. 54 55. 56. Fastis Capitolinis apud Onuphr. & Pighium, Nazario in panegyr. Constantini M. descripta celebrataque. Non omnes inter Albim & Visurgim, ubi vera & præcipua sedes eorum fuit, & silva *Bacenis* pro nativo

vo muro objecta, Cheruſcos à Suevis, Suevosque à Cheruſcis, injuriis incurſionibusque prohibuit; etiam pro parte aliqua cis Viſurgim habitarunt. Dio lib. 54. de Druſo: *Lupiæ fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit, perque eos in Cheruſcorum fines usque ad Viſurgim proceſſit.* Velleius lib. 2. *Intrata protinus Germania*, &c. *recepti Cheruſci, & amnis mox noſtra clade nobilis tranſitus Viſurgis.* Iſac. Pont. de orig. Franc. lib. 1. cap. 9. *pro parte cis Viſurgim coluiſſe non abnuerim.* Cluver. lib. 3. German. antiq. cap. 19. Maximè Arminio duce gens hæc floruit, qui Chattos & Cheruſcos, *cum quibus* illi, teſte Tacito 12. Ann. *æternum diſcordant*, conciliaverat, ut aliquamdiu junctis viribus Romanorum imperium propulſarent; eo vero defuncto recruduit vetus odium, evenitque quod Tacit. de morib. Germ. memorat. *In latere Cauchorum Cattorumque, Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt, idque jucundius, quam tutius fuit, quia inter impotentes & validos falſo quieſcas. ubi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur. Cattis victoribus fortuna inſapientiam ceſſit. tacti ruina Cheruſcorum & Foſi, contermina gens.* Manſere tamen adhuc ævo Claudiani veteres ad Albim ſedes, nomenque Cheruſcorum: quod ipſe teſtatur in panegyr. de IV. conſulatu Honorii:

------ *Et ingentes Albim liquere Cheruſci.*

16. BRUCTERIS.] Non ſolum Cheruſci, verum etiam Bructeri Varianam cladem effecerunt, qui propterea ſua exuſſerunt atque à Germanico vaſtati. Tacit. 1. Ann. *Bructeros, ſua urentes, expedita cum manu L. Stertinius, miſſu Germanici, fudit: interque cædem & prædam reperit undeviceſimæ legionis aquilam, cum Varo amiſſam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumq; Amiſiam & Luppiam amnes inter, vaſtatum.*

17. MARSIS.] Antiqua, & claræ originis in Germania gente, Tacit. de morib. Germ. *Celebrant carminibus antiquis Tuiſtonem Deum terra editum, & filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios aſſignant, &c. Quidam autem, licentia vetuſtatis, plures Deo ortos, pluresque gen-*

tis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: *eaque vera & antiqua nomina.* Maxime iis infestus Germanicus fuit, abolendæ infamiæ causa, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, à Tiberio in Germaniam missus. Tacit. 1. Ann. *Ventumque ad vicos Marsorum; & circumdatæ stationes. Quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat. Profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.* Idem lib. 2. *Ipse* (Cæsar) *majoribus copiis Marsos irrumpit, quorum Dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam, modico præsidio servari indicat.* Causa igitur hujus vastationis, & irruptionis non alia, quam quod Varum, per fines Marsorum ad Amisiam, Dalichium, & Aldenbecam porrectos, ad Visurgim proficiscentem, ab iisdem & conterminis populis cæsum meminerat. Cluver. lib. 3 Germ. antiq. c. 11. Marsorum vestigium adhuc extat in Dithmarsen / pago diœcesis Paderbornensis, & in vicino Westphaliæ Ducatus oppido Volckmarsen.

SAL-

Pag. 37

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

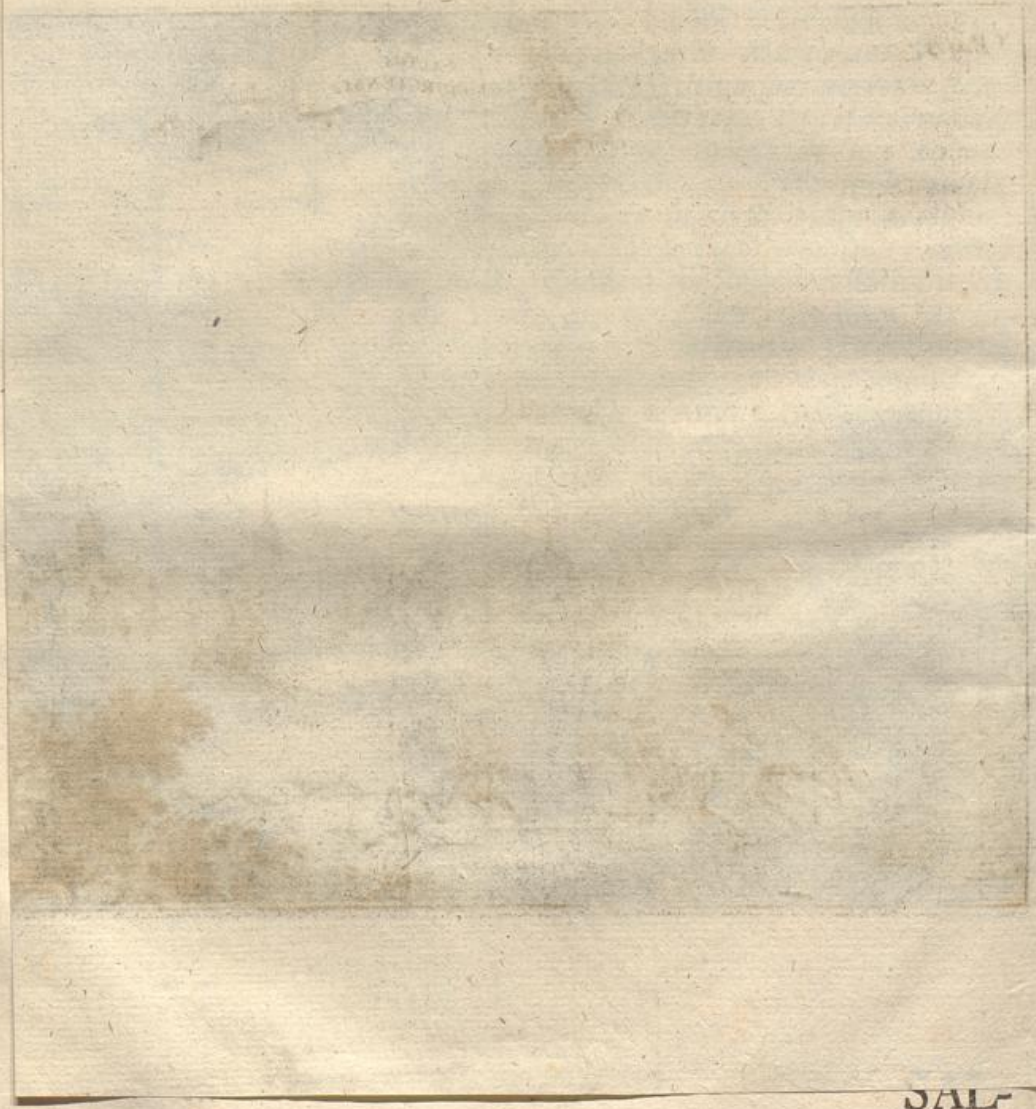

SAL-

SALTUS TEUTOBURGIENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

TEUTOBURGIENSIS. SALTUS. LOCA. VASTA. PERAGRANS
PAULISPER. COEPTUM. SISTE. VIATOR. ITER
HIC. RAPTAS. AQUILAS. MONUMENTA. LATINÆ
INVENIES. VARI. RELLIQUIASQUE. DUCIS
EGIT. ET. HIC. CELEBREM. THIETMALLO. TESTE. TRIUMPHUM
SAXONICAM. CAROLUS. DEPOPULATUS. HUMUM
UT. MERITO. DUBITES. ROMANA. CÆDE. CRUENTO
ARMINIO. MAJOR. NUM. SIT. HABEMDUS. HONOS
SAXONIS. AN. CAROLO. VICTORI. SÆPIUS. HOSTEM
FREGIT. HIC. INDOMITUM. CONDUIT. ILLE. SEMEL

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

SALTUM. LATINIS. TEUTOBURGIENSEM. OSNEGGUM. FRANCIS. APPELLATUM. QUINCTILII. VARI. LEGIONUMQUE. TRIUM. TUMULO. ET. CAROLI. M. VICTORIA. DE. SAXONIBUS. PROPE. THIETMALLI. AN. DCC. LXXXIII. REPORTATA. NOBILEM. POSITO. HOC. MONUMENTO
ILLUSTRAVIT.

NOTÆ.

1. TEUTOBURGIENSIS SALTUS.] Meminit hujus saltus Tacitus lib. 1. Ann. *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu.* Quibus verbis satis designavit, quo loco situs sit, & ubinam inquirendus; nempe inter *desertum Sinedi, & Dethmoldiam Hornamque* oppida, ubi mons **Teuteberg** antiquum nomen hodie retinet; cui descriptio Taciti, Velleii, ac Dionis de Variana clade testimonia conveniunt. Lipsius in Tacit. l. 2. Ann. n. 211. Reineccius in Poëtam Anonym. de Carol. M. lib. 1. Horrion l. 2. Panegyr. Pad. c. 9. Althamerus in Tacit. de morib. Germ. Fallitur igitur Aventinus, qui in hist. Boiorum, *Teutoburgiensem* Taciti *saltum* cum *silva Duisbergensi* in Clivia, vicina Rheno, & ab Amisii & Luppiæ fontibus longe remota confundit; atque ex hoc errore in alium lapsus, Varum in ea cum legionibus cæsum scripsit. Fallitur Joannes Tybius in antiq. Duisbergi, qui Aventino astipulatur. Nec refert, quod ad saltum, qui pro vero *Teutoburgiensi* hic habetur, non videatur esse *Teutoburgium*, à quo tamen originem istius cognominis petere oportet, minimum autem *Duisburgum à Teutoburgio* sono vocis discrepet: sicuti enim *Duisburgum, Dispargum* Gregor. Turonensi dictum, ut nonnulli opinantur, celeberrima olim Francorum regia fuit; ita *Teutoburgium* antiquum id ipsum est oppidulum, quod postea *Thietmallum* & *Dethmoldia* dici cœptum, neque adhuc vetus suum nomen totum amisit. Cluver. l. 3. Germ. antiq. cap. 15. & 19. Dietmelle *esse antiquum illud* Teutoburgium, *a quo* Teutoburgiensis saltus *cognomen accepit, ipsa hodierna appellatio manifesto indicat; quippe* Diet *idem esse nomen quod* Theut, *jam dudum innumeris argumentis probatum habeo. Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum* Theut, *locis impositum. Nam ab eodem dictus est antiquissimo nomine vicus ille, medio inter Luppiæ fontem &* Theutomellum *sita*, **Teutenmeyer**: *item oppidulum* **Diedenhille** / XV. *milibus passu-*

passuum ab Theutomello *in orientem versus dissitum. Cæterum apud Ptolemæum legitur Germaniæ locus, haud procul læva Visurgis ripa,* Τελισσέργιον, *quod ego vocabulum ex situ & literarum ductu, corruptum esse judico pro* Τευτιβέργιον. Accedit Teutonicos montes a Tacito collocari, ubi extrema sunt Bructerorum; quæ sane nemo requiret in Duisbergensi saltu ad Ruram, sed ad Amisii & Luppiæ fontes. Forsan ab hoc antiquiore *Teutoburgio* Westphalico, in memoriam ejus, appellatum fuit *Teutoburgium* in Pannonia, ad confluentes Dravi & Istri, ubi hodie *Drasad* pagus, Teutonum, ut verisimile, colonia, & quantum conjectura assequi licet, à Sicambris forsan condita. Lazius l. 12. comm. Reip. Rom. c. 6. Sicambros enim, ante emigrationem, finitimos Cheruscis, ubi Dethmoldia, & late in diœcesi Paderbornensi habitasse, ex Dione supra probatum.

2. SALTUS.] Saltum Ælius Gallus ita definit: auctore Festo lib. 17. *Saltus est ubi Sylvæ & pastiones sunt.* His consonat L. pen. §. 1. ff. si servit. vind. Varro de Ling. lat. lib. 4. hujusmodi autem loca pastionibus accommodata plurima sunt in Teutoburgensi saltu.

3. LOCA VASTA.] Ob amplitudinem *Teutoburgiensis saltus*, qui in diœcesi Paderbornensi exsurgens, per Lippiensem, Ravensbergensem, Osnabrugensem, Monasteriensem, & Oldenburgensem ditionem longissimo montium silvarumque tractu porrigitur. Vasta enim loca appellantur, quæ vel magnitudinis terminos excedunt, vel deserta & solitaria sunt, nec sine horrore peragrantur. Vossius in etymolog. In eadem Paderbornensi diœcesi occasum versus conspicitur *mons Lulli*, quem, dum vigeret potentiorum licentia, & facilis quavis de causa apud Majores bellandi rapiendique propria auctoritate libido, nobiliorum Westphalorum *Purgatorium*, seu pœnarum locum appellarunt. Nec longe hinc abest *mons Hunnorum*, in quo veterum castrorum vestigia ac munimenta etiamnum apparent, similia iis aggeribus, qui hodiedum prope Brencken Wevelsburg / Kerckborken pagos cernuntur, & Hunegraven / sive Hunnorum fossæ nuncupantur. Bollandus in addendis ad XXI. Januarii.

4. SISTE VIATOR ITER.] Vetus in monumentis, & frequens

quens his verbis compellandi viatorem formula. Meretur hanc moram proter Vari cladem, & victoriam Caroli M. in Romana & Francica historia inclytus saltus.

5. HIC RAPTAS AQUILAS CLADIS MONUMENTA LATINÆ, &c.] Tacit. lib. 1. Annal. Florus lib. 4. cap. 12. aliique supra citati.

6. VARI RELLIQUIASQUE DUCIS.] Tacit. l. 1. Annal. *Haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari, legionumque insepultæ dicebantur;* & locis gleboſis calvæ, seu crania hominum disjecta ossaque passim effodiuntur. Hamelman. in genealogia Com. Lipp. Isac. Pontanus l. 1. orig. Franc. c. 9.

7. EGIT ET HIC CELEBREM THIETMALLO TESTE TRIUMPHUM.] Celebrem hic triumphum Carolus M. egit; bellum enim illud non ducum opera, ut pleraq; alia, sed auspiciis & ducto suo gessit, aciem componendo, versandoque inter medios pugnantium conflictus, inde mox ingentem illam victoriam, innumerabili hostium multitudine interfecta, reportavit. Eginhardus in vit. Caroli M. Astronomus in reb. gest. à Carol. M. apud Reuberum Anno 783. Vita Caroli M. à Pithæo edita, Annales Francici incerti, sed vetusti scriptoris apud eundem, Poëta Anonym. lib. 16. anno 783. Adelmus Benedictinus in Annal. Reg. Franc. anno 783. Annal. Francorum ad Canisium, Regino in chron. Ursperg. in chron. eodem anno.

Ex his omnium antiquissimus Eginhardus ita de hoc prælio scribit: *Hoc bellum licet per multum temporis spatium traheretur, ipse non amplius quam bis acie conflixit; semel juxta montem, qui* Osnegge *dicitur in loco* Thietmelle *nominato, & iterum apud* Asam *fluvium; & hoc uno mense, paucis quoque interpositis diebus. His duobus præliis hostes adeo profligati ac devicti sunt, ut ulterius Regem neque provocare, neque venienti resistere, nisi aliqua loci munitione defensi, auderent.* Vita Caroli M. apud Pithæum: *Iterum rebellant Saxones, & Dominus Rex Carolus super eos ad* Teotmalli *venit, ibi Saxones præparaverunt se ad pugnam in campo; sed viriliter Domino Rege Carolo pugnante Saxones terga vertunt, & Franci victores existunt: ceciditque ibi multitudo Saxonum, ita ut pauci fuga evaserint.*

serint. Priusquam vero alterum prælium ad Hasam iniit, Paderbornam Carolus victor venit. Adelmus: *Arridente veris tempore, cum ad expeditionem Saxonicam se præparasset, nam de omnimoda eorum defectione perlatum fuerat, priusquam de memorata Theodonis villa se moveret, Hildigardis Regina uxor ejus decessit pridie cal. Maii, in vigilia ascensionis.* Regino: *Cujus funeri cum more solenni justa persolveret, in Saxoniam, sicut disposuerat, duxit exercitum. Cumque Saxones in eo loco, qui* Thietmelle *vocatur, ad pugnam se præparare cognovissent, ad eos summa celeritate contendit; commissoque cum eis prælio, tanta eos cæde prostravit, ut de innumerabili eorum multitudine perpauci evasisse dicantur: cumque de loco prælii ad Padrebrunnam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris positis partem exercitus, quæ adhuc de Francia venire debuerat, opperiretur; audivit Saxones in finibus Westphalorum Hasam ad hoc congregari ut ibi cum eo, si venisset, acie confligerent.* Quia in Thietmellensi pugna singularem Carolus M. Dei opem expertus fuerat, in ejus memoriam sacellum in monte *Osnegg* condidit, & utique *à divino auxilio* nomen indidit. Pideritius in chron. Lippiens. Poëta Anonym. l. c.

Sed tandem Carolus divo munere *victor,*
Cæsis innumeris reliquos exinde fugavit.

Chron. Tremon. apud Stangevol. lib. 2. Ann. *Carolus Rex in monte, ab antiquo Asneggi dicto, milliare à Lemgauu civitate distante, Saxones usquequo rebelles, iterato aggressus, illos ad internecionem occidit, & transfugas dissipat: qua in pugna, manifestum ei divinum adfuit auxilium, eapropter religione tactus, ne ingratus erga Deum reperiretur, montem hunc divino cultui consecravit,* montem sancti adjutorii *eum baptizando, atque Ecclesiam ibidem fundando, ubi posteri multis sæculis, pia & ab antiquo usitata devotione, illinc peregrinantes divinum auxilium non raro senserunt.* Crantzius lib. 2. Saxon. c. 4. *Ego montem accipio, in quo à memoria Caroli erecta est capella,* divini auxilii *nominata, hoc referens posteris, quod propter*

cæleſte præſidium in eo miſſum, memoria ibi magni miraculi conſecrata eſt. Laici vocant montem Sancti Adjutorii. Nomen Germanicum Sanct hülffe diutiſſime manſit, ſenſum ſermonibus, ut Reineccius in not. ad Poët. Anonym. hactenus conſervatum, & forte etiamnum manet; Sacellum jacet deſertum, imo funditus deſtructum. Cur vero idem Reineccius, poſteaquam ab Hermanno Hamelmanno etiam vicum Sant hülffe hodiedum in Diepholtano comitatu haud procul Diepholdia arce extare didiciſſet, mutata priori ſententia ſua, locum *Thietmelle* diverſum ab oppido *Diethmolde* eſſe crediderit, cauſam meo judicio perexiguam habuit. Siquidem Dethmoldienſis victoria divina ope parta, uti ſacello, in Lippienſi Comitatu, *Sancti auxilii* olim nomen dedit; ita eodem anno ac menſe, & paucis quidem diebus interjectis, alter de Saxonibus ad Haſam fluvium à Carolo M. deportatus triumphus, Diepholtano vico ac ſacello idem *divini auxilii* nomen potuit imponere; ut eo minus fuerit neceſſe, antiquum Thietmalli nomen Diethmoldiæ noſtræ abrogare, quod ipſa anno 1011. Eccleſiæ Paderbornenſi donata, in diplomate S. Henrici etiam retinuit, ac melius quam Diepholdia hodie exprimit. Ad Diepholdiæ quidem vicum Drebbenam poſtremam hanc victoriam contigiſſe perhibent Chronic. Brunswicenſe, & Saxonicum MS. Hermannus Hamelmannus in delineat. urbium Weſtphaliæ, Merian in topographia Weſtphal. & Juſtus Winckelmannus vir inprimis eruditus: attamen alii memorabilem hanc pugnam eo loci pugnatam negant, qui longe ab Haſa flumine, prope quod dimicatum eſſe prodidere veteres, remotus eſt. Unde Bernardus Wittius in Chron. ſuo MS. hujus prælii locum Haſelunæ aſſignat, oppido Haſæ fluvio incumbenti. Vero autem ſimilius videri ait Henricus Turckius in Annal. MSS. de inferiori Germania, uno milliari ab Osnabrugo, apud Haſam flumen, ubi incolæ celebrant Wallenhorſtiam pagum, & Bocholtiam vicum, prope parthenonem Rullenſem, Saxonum caſtris ac ſtativis nobilitatos, inter utrumque locum concurriſſe exercitus, devictosque Saxones.

8. THI-

8. THIETMALLO.] Loco in Annal. Francicis *Theotmelli, Thietmelle, Thiotmelli, Teotmala, Theotmallin, Theotmaldi, Teotmalli, Thietmalli* nuncupato, atque ob antiquitatem maxime claro; utpote cui nomen *Teutoburgium* olim fuit, ut paulo ante demonstravimus, quod Henricus Tybius in antiq. Duisburg affingit Duisburgo: at Thietmallo nostro debitum adhuc manet quoad priorem sui partem. Nam *Thiet* & *Theut* re eadem, sola dialecto differunt, posterior vero pars, sive burgium *solita Germanicorum populorum municipii gentilitiaque appellatio.* Lazius lib. 12. cap. 6. in *Mallum* postea, incertum quo tempore, commutatum, seu quod *Teut*, sive *Tuisconis signum* Germanis *mal*, ibidem esset, Piderit. p. 1. & 2. chron. Lipp. seu verius judicii locus. *Mallus* enim & *mallum* judicium seu placitum, in quo majora negotia à Comite finiebantur, Francis multisque aliis gentibus significavit: id quod nos etiam docet Zventeboldi Lotharingiæ Regis, Arnulfi Imperatoris filii nothi, diploma, Abbatiæ Werthinensi ad Ruram concessum. *In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Zventeboldus miseri-cordia Dei Rex. Comperiat omnium fidelium nostrorum præsentium & futurorum prudentia. qualiter fratres monasterii S. Liudgeri quod dicitur Werthina nostræ suggesserint dominationi. quatenus se ipsos & quæ sua in nostro regno sunt. sub nostro patrocinio ac tuitione susciperemus & privilegia quæ Priores nostri pro tuitione illi monasterio contulerunt. nostri dignaremur præcepti auctoritate firmare. Quorum suggestioni ob amorem Dei & interventum honorabilis Ratbodi Trevirorum Episcopi & Oddonis fidelis nostri libentissime annuentes. volumus ut sub nostro Mundiburdio res quascunque in nostro regno habent secure possideant. Donationem sive illius fisci quod dicitur Frimersheim. sive aliarum quarumque possessionum cum mancipiis & silvis pratis. & omni integritate. ratam teneant & immobiliter stabilitam: Item concedimus eis. ut in omnibus mercatibus qui per Rhenum sunt à teloneis sint liberi. nec aliquid exigatur ubicumque ad suas utilitates indigent emere aut vendere. Item præcipimus ut nullus judex*

publicus in eorum hominibus habeat ditionem. sed Advocatus eorum super eis justitias agat. nec ad publicum MALLUM *quisquam succlamationem faciat priusquam Advocatum eorum interpellaverit pro justitia facienda. Et ut hæc auctoritatis nostræ concessio firmior in Dei nomine perseveret, manu propria eam firmavimus & annuli nostri impressione eam sigillari præcepimus. Signum Zventeboldi gloriosissimi Regis. Waltgerus Notarius ad vicem Ratpoti Archiepiscopi summique Cancellarii recognovit. Data* v. *idus Maji. Anno incarnat. dominicæ* DCCC. XCVIII. *Indictione prima. anno vero Regis piissimi Zventeboldi* III. *actum Aquisgrani palatii. in Dei nomine feliciter amen.* Hinc *mallare* in judicium vocare, *Mallobergium* plebs, quæ ad unum placitum convenire solet. Hieron. Bignolus in not. ad veteres formulas Marcolfi, Lindenbrog. in glossario, Goldastus in notis ad part. I. tom. 1. veterum Germ. script. Plenæ exemplis Salica, Alemannorum, Longobardorum & Ripuariorum leges, Capitula & Capitulationes Caroli M. & Ludovici Pii, Capit. quæ facta Suess. Ann. 853. *Comes convenientem locum consideret, & inveniet, ubi stationem ad* MALLUM *tenendum constituat.* Talem vero locum seu stationem *Thietmalli* fuisse, præter nomen, hoc diploma S. Henrici regis confirmat. *In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divina ordinante providentia Rex. Divinæ pietatis clementia quæ nos ad culmen regiæ majestatis perduxit, ad hoc voluit regnare: ut ecclesiarum ordini firmando atque corroborando subveniamus. his autem maxime locis, quæ ab antecessoribus nostris regibus imperatoribus fundata. sed jam peccatis exigentibus pæne videbantur annullata. quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet ac futurorum industriæ notum esse volumus, qualiter nos divini amoris instinctu. pro remedio animæ nostræ seu parentum nostrorum. nec non & tertii Ottonis. bonæ memoriæ imperatoris. dilectæque conjugis nostræ.* CUNIGUNDÆ. *reginæ interventu. atque Meginvverc sanctæ Podrebronnensis ecclesiæ venerabilis episcopi rogatu. sibi. suæque*

que sanctæ ecclesiæ à KAROLO MAGNO *imperatore olim fundatæ. Nostris vero temporibus incendium passæ. In honorem etiam sanctæ Deigenitricis semperque virginis* MARIÆ *& Sancti* KILIANI. *martyris.* LIBORII*que confessoris dedicatæ. comitatum quem* Hahold *comes dum vixit tenuit. situm scilicet in locis.* Haverga. Limga. THIATMALLI. Aga. Patherga. Trevereſga. Langaneka. Erpesfeld. Silbiki. Matfeld. Nihterga. Sinatfeld. Balleuan. prope Spriada. Gambiki. Geſſion. Seuuardeshuſun. *cum omni legalitate in proprium concedimus atque largimur per hanc noſtram regalem paginam. eo videlicet rationis tenore. ut præfatus epiſcopus Meginvverc. ſuique ſucceſſores præſcriptæ eccleſiæ præſidentes, dehinc liberam habeant poteſtatem de eodem comitatu, ejusque utilitatibus quicquid eis placuerit faciendi. ad eorum tamen utilitatem eccleſiæ. omnium videlicet inquietudine remota. Et ut hæc noſtræ traditionis ſeu confirmationis auctoritas ſtabilis & inconvulſa omni habeatur tempore. hoc præceptum inde conſcriptum manu propria firmare curavimus, & ſigillo noſtro inſigniri juſſimus. Signum Domini Heinrici Regis invictiſſimi. Guntherius Cancellarius ad vicem Erkambaldi Archicapellani recognovi. Datum* IV. *idus* APRIL. *Indictione* IX. *Anno dominicæ incarnationis milleſimo* XImo. *Anno vero Domini ſecundi Heinrici regnantis* IX. *Actum Tribura regia villa.* FELICITER AMEN. Cæterum *Thietmalle*, veteri lingua Theudiſca, *locum auguſtum & heroicum* ſonare monet Chriſtophorus Browerus in notis ad vitam B. Meinwerci, qui *lapidem quendam altaris, ſpectabilis magnitudinis, à B. Leone Papa conſecratum, de eccleſia Thietmelle allatum, in crypta nova monaſterii ſui, in honorem S. Stephani Protomartyris* IV. *Non. Januarii conſecravit, & adorandas ejusdem Protomartyris reliquias, cum aliis multorum Sanctorum in eo repoſuit.* Auctor vitæ B. Meinwerci. *Thietmalle* hodie Dethmoldia vocatur, primarium Comitum Lippienſium domicilium, qui Epiſcoporum & Principum Paderbornenſium beneficio, ſeu feudi nomine hunc locum, aliaque oppida arces & pagos obtinent. Unde hallucinari colli-

ges Bollandum ad XXVIII. Januarii, in Notis ad vitam Caroli M. *Thietmallum* in diœceſi Osnabrugenſi collocantem.

9. SÆPIUS HIC HOSTEM.] Sexta Caroli M. in Saxoniam expeditione, Dethmoldienſis victoria contigit. Anno 786. quatuordecim ejus prælia numerabantur. Fabr. l. 4. orig. Saxon. nec tamen belli adhuc finis: *quo plures tam ex nobilitate Francorum, quam Saxonum, & functi ſummis honoribus viri, conſumpti ſunt; tandemque anno triceſimo tertio finitum eſt.* Eginhard in vita Caroli M. Locum confecti hujus belli, qui *Salz* ad Salam dicitur, acceptum ferimus Poëtæ Anonymo, qui veriſimiliter fuit Paderbornenſis; nam Annal. Franc. Regino, Adelmus & alii, ut rem totam ſuppreſſere? Nec Eginhardus, quem auctor citat, in vita Caroli M. πάντα περὶ πάντων habet. Ut eundem auctorem ex alio Eginhardi opere de geſtis Saxonum pleraque mutuatum ſuſpicetur Rein. Reineccius in not. ad Poëtam Anonym. ad An. DCCC. III. Sed audiamus ipſum Poëtam:

Nobilis hic annus longi certamina belli
Tandem Saxones inter Francosque peracti,
Firmo perpetuæ concluſit fœdere pacis.
Auguſtus pius ad Sedem SALZ *nomine dictam*
Venerat, &c.

Quoad annum horum Comitiorum à Poëta noſtro diſſentit doctiſſimus Sirmondus, qui ad ſequentem ſeu quartum Imperii Carolini annum hanc ſynodum rejicit & præclara ejus decreta affert tom. 20. Concil. general. Pariſiis editorum ad cap. Caroli M.

10. CONTUDIT ILLE SEMEL, &c.] Clade ſcil. Variana, qua factum eſt, *ut Germania mox magis turpiter amiſſa ſit, quam glorioſe acquiſita, atque imperium, quod in litore Oceani non ſteterat, in ripa Rheni fluminis ſtaret.* Flor. l. 4. c. 12. nec ſtabilem deinceps Romani ad Luppiam & Viſurgim figere pedem potuerunt.

11. OSNEGGUM FRANCIS.] Eginhard. in vita Caroli: *Semel juxta montem, qui Osnegge dicitur, in loco Tietmelle nominato.*

Crantz.

Crantz. l. 2. Sax. c. 4. recitatis his verbis, mox subdidit: *ita scribunt Galli proprietatem linguæ non tenentes.* Atqui Eginhardus Germanus fuit, rectiusque montis nomen, quod Crantzius *Asneggi* vocat, expressit: ita enim scriptum legitur in diplomate Caroli M. de quodam nemore in silva *Osning*, Wihoni Osnabrug. Episcopo in perpetuum proprietatis usum donato, quod infra ex autographo fideliter descriptum leges. Ottonis M. An 965. de eodem apud Ertwinum in Chron Osnab. & S. Heinrici literis, in quibus An. 1002. regni sui 1. *Incendio Paderbrunnensis Ecclesiæ miserabili condolens, & petitioni fidelis sui Retharii venerabilis Episcopi annuens, in supplementum Ecclesiæ, in jus concessit, & per regale præceptum corroboravit, forestum, quod incipit de Luthera flumine, & tendit per* Osnig *& Sinidi usque in viam, quæ ducit ad Horthusam.* Præterea in literis an. 1153. & 1338. datis mentio fit silvæ *Osnine*, prope quam prædium *Kiveninchusen* dictum, & *Montanorum, quæ* Osnine *appellantur*, & Gobelinus Persona in Cosmod. ætat, 6. cap. 85. pag. 276. partem illam silvæ Teutoburgiensis, quæ inter Drigenbergam, præcipuum transmontanæ diœcesis castrum, & Paderbornam jacet, pariter *Osing* circa annum 1398. nuncupat. Fuit igitur *Osnegge*, *Osnig*, *Osning*, *Osnine*, *Osing* nomen ejusdem saltus, quem *Teutoburgiensem* Tacitus vocavit, & non pauca nec obscura antiqui nominis vestigia, tum in tractu vicino Osnabrugæ, forsan prius *Osninebruchteriæ*. Moller. in descript. Rheni lib 5. tum prope Dethmoldiam alibique supersunt. Nam vallis, qua illuc ex *Sinedi* deserto itur, Ossenthal/ quasi *Osninthal*, jugum seu cacumen montis Dethmoldiensis Egge/ ubi Lippiensis silva desinit, campi Ossenkempe/ velut *Osninkempe*, hodieque vocantur. Idem Teutoburgiensis silvæ tractus in diplomate Ottonis III. anno MI. & Henrici Sancti anno MIII. quæ infra in monumento Sendæ leges, *Ardenna* appellari videtur, *de Forestо quod incipit de Delbina flumine & tendit per Ardennam, & Sinede usque in viam, quæ ducit ad Herisiam.* In Henriciano eadem verba, præterquam quod *Sinedi*, *Herisi & Delbna* in eo legimus.

mus. Ceterum *Dellina* seu *Delhna* hodie Dalcke dicitur, & fines diœcesis Paderbornensis in Stuckenbroick præterfluit. *Arduenna Celtis silva est, & plures eo nomine in Gallia silvæ.* Bucherius in Belg. Rom. lib. v. cap. CII. n. 8.

12. An. DCCLXXXIII.] Annales Francici apud Pithœum, Astronomus apud Reub. Regino in Chron. Poëta Anonym. lib. 1. Annales Canisiani, ita habent: *Rex Carolus iter fecit per partes Saxoniæ, eo quod Saxones rebellarent, & cum paucis Francis ad Theotwaldi pervenit, ibi Saxones præparaverunt pugnam in campo, &c. Theotwaldi,* ait, quasi *Teutenberg*, seu *Teutoburgiensem* saltum denotaret.

FON-

FONTES AMISII.
P. 29

FONTES AMISII,
MEMORIÆ. SACRUM

ILLE. EGO. SUM. AMISIUS. SURGENS. HIS. FONTIBUS. AMNIS
OLIM. ROMANA. NOTUS, IN. HISTORIA
QUI. CENTUM. DELABOR. AQUIS. COMITATUS. IN. ÆQUOR.
ANTE. PERERRATIS. URBIBUS. ET. POPULIS
NUNC. CAPUT. OCCULTUM. RIMATUS. VALLE. SUB. IMA
FERNANDUS. NIVEO. CONDECORAT. LAPIDE
AT. TIBI. NESTOREI. MERITIS. PRO. TALIBUS. ANNI
LÆTAQUE. PERPETUO. TEMPORA. VERE. FLUANT
ET. NOMEN. FERNANDE. TUUM. SIC. CRESCAT. EUNDO
AUCTA. VELUT. NOSTRÆ. GLORIA. CRESCIT. AQUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

AD. FONTES. AMISII. ROMANIS. NOTISSIMI. FLUMINIS. IN. DITIONE. PADERBORNENSI
NASCENTIS
M. H. P.

HOSPES. VIVE. TUÆ. SORTIS. MEMOR. EN. EGO. PARVIS
NOBILIS. HIC. ORIOR. FONTIBUS. AMISIUS
ET. POSTQUAM. FLUVIIS. INGENTIBUS. AUCTUS. IN. ALTUM
VELA. TULI. VASTO. MERGOR. IN. OCEANO
SIC. UBI. PRINCPIIS. MORTALIA. TENUIBUS. ORTA
CREVERUNT. MAGNIS. AUCTIBUS. INTEREUNT

NOTÆ.

1. FONTES AMISII.] Qui lingua vernacula Ems/ à Mela & Plinio *Amisius*, *Amisiâ* à Tacito, Strabone Ἀμασία, Ptolemæo Ἀμάσιος, atque inde *Amasus*, *Amasis*, *Amisis* & *Amusus* appellatur. Soliti enim Romani in fluviorum nominibus *e* in *a* commutare; exempla in *Alisone*, *Albi*, *Adrana*, *Ambra*, *Amisio*, pro *Elsen*, *Elb*, *Eder*, *Emmer*, & *Ems*. Ex tam variis vero ejusdem rei nomen proferendi scribendique modis, rectissimus is, quo Plinius & Mela antiquiores Tacito, Strabone & Ptolemæo usi, & fluvius ab urbis, castelli & præsidii loco distinguitur: non enim solum Ἀμασία & Ἀμήσεια apud Strab. Ptol. & alios Geographos, verum etiam *Amisia* apud Tacit. lib. 2. *Classis Amisiæ relicta, lævo amne*, oppidum vel munimentum significavit. Cluver. lib. 3. cap. 18, Schildius de Chaucis, lib. 1. c. 9.

2. ILLE EGO SUM AMISIUS.] Clarissimus & nobilissimus amnis. Mela lib. 3. cap. 3. *In Oceanum Amisius, Visurgis, & Albis clarissimi.* Plin. lib. 4. cap. 14. *Amnes clari in Oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa.* Adamus Bremens. lib. 1. hist. Eccles. cap. 2. *Nobilissimi Saxoniæ fluvii sunt, Albis, Sala, Wisura, quartus* (situ, non dignitatis ordine, quo Salam longe præcedit,) *ex magnis Saxoniæ fluminibus est Emisia, qui Westvalos à reliquis illius provinciæ dirimit populis. Isque oritur in saltu Padarburnensi; currit autem per medios Fresonum terminos in Oceanum Britannicum.*

3. OLIM ROMANA NOTUS IN HISTORIA.] Præcipue Annalibus Taciti, lib. 1. cap. 60. *Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. Quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* c. 36. *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advenerant, reportat.* lib. 2. cap. 8. *Usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur. Classis Amisiæ relicta, lævo amne.* cap. 23. *Plures Cæsar classi impositas per fluvium Amisiam Oceano invexit.* In Strabone lib 7. *Inter*

bos

hos & alia sunt navigabilia flumina, de quibus est Amisia, in quo Bructeros Drusus navali prælio vicit.

4. QUI CENTUM DELABOR AQUIS COMITATUS IN ÆQUOR.] Mela, Plin. supra citati num. 2. in *Britannicum.* Adamus Brem. ad *Aquilonem*, sive *Borealem Oceanum.* Strabo l. 7. infra *Embdam*, illustre in Frisia emporium, evolvitur. Isac. Pont. lib. 1. orig. Franc. cap. 9. longissimum enim cursum tenet, & quod si Martiano Heracleotæ fides habenda, in periegesi orbis à fontibus Amisii ad ostia numerat stadia 2310. plurimosque interim amnes recipit, atque in Oceanum defert: Quos inter nobiliores censentur, *Wersa* seu *Wesa* infra Telgetum, *Alpha* Monasterienſis ad Schoneflitam, haud procul Linga, *Alpha* Tecklenburgicus, ad Meppenam *Hasa*, ad Ortum *Sosta* in Amisium confluentes.

5. ANTE PERERRATIS URBIBUS.] Falso inter urbes, quas Amisius pererrat, Althamer. in Tac. de morib. Germ. *Paderbornam, Bekenam, Monasterium & Osnabrugum* numerat: nam partim longiore, partim breviore intervallo ab iis distat. Quas autem vere alluat, tabulæ geographicæ demonstrant; nimirum *Ritbergam, Windenbruggum, Rhedam, Varendorpium, Telgetum, Rhenam, Lingam, Meppenam,* ubi *Hasa,* ut dixi, altero Caroli M. cum Saxonibus prælio & victoria inclytus amnis, confluit; pervagatus inde paludosa & sterilia loca, inque Frisiæ aditu, Sosta auctus, & relicto ad sinistram Dollarto lacu, ad dextram vero Embda civitate, immenso ore in Oceanum effunditur.

6. ET POPULIS.] ANSIVARIIS olim, qui pulsi à *Chaucis Frisiorum limitaneos agros occupavere,* Tacit. 13. Ann. & nomine quæsito ab *Amisio,* aliter *Ampsivarii* vocantur. Cluver. Germ. antiq. lib. 3. c. 16. ANGRIVARIIS, quorum *defectio à tergo Cæsari Germanico* ab Amisia ad Visurgim profecto, *& castra in læva metanti nuntiata.* Tac. 2. Annal. Cluver. Germ. antiq. lib. 3. cap. 14. BRUCTERIS, quos in *Amisia Drusus navali prælio vicit,* Strabo l. 7. & filius Drusi *Amisiam & Luppiam amnes inter, haud procul Teutoburgiensi saltu vastavit,* Tac. 1. Ann. CHAMAVIS, qui *Bructeris* veris & antiquis *Amisii* accolis pulsis &

exciſis, cum *Angrivariis* in ſedes eorum migraverunt. Tac. de morib. Germ. Cluv. Germ. antiq. l. 3. c. 14. CHAUCIS Iſac. Pont. l. c. orig. Franc. cap. 9. Altham. in Tac. de morib. Germ. Cluv. l. 3. c. 18. & FRISIIS, de quibus Ptolemæus l. 2. c. 12. *Friſii usque ad Amiſiam, poſt hos Chauci parvi.* Hodie poſt *Friſios Weſtphalos*, atque ex horum genere *Monaſterienſes, Rhedenſes, Oſnabrugenſes, Ritbergenſes* & *Delbruggienſes* pererrat.

7. IN DIOECESI PADERBORNENSI NASCENTIS.] Non in montibus *Haſſicis*, ut Altham. in Tac. de morib. Germ. nec è ſaltu Teutoburgienſi, qua der Stapelagerberg dicitur, ut Hamelmannus nugatur in genealogia Comitum Lippienſium; neq; in in Comitatu *Ritbergico*, uti Stangevolius l. 2. Ann. circuli Weſtphal. ſed in vaſto & arenoſo deſerto *Sendæ*, profunda veſtitaque arboribus vallis, circa quam vaſta planities, lenta ac copioſa ſcaturigine turgentem, 40. ſtadiis à fontibus Luppiæ effundit.

8. SIC UBI PRINCIPIIS MORTALIA.] Alteram, quam hic ſubjecimus, Amiſii inſcriptionem ex ipſo monumento documentum reputes velim. Initia nimirum ingentium fluminum ex parvis fontibus; inde rivis atque amnibus undique influentibus intumeſcunt, donec pleno aquarum impetu & Neptuni pompa devolvantur in mare. Ibi nomen, ibi fluxum, ibi alveum amittunt, ſiſtuntque curſum tanquam ad metam à Deo præſcriptam, qui & Oceano limites poſuit. Ita Amiſius, Vidrus, Luppia, Viſurgis, Albis, Rhenus, poſtquam cæteros ad ſe traxere fluvios, ſe demum abſcondunt. Hunc in modum videas ex parvis initiis maximas quasque urbes excreviſſe, arte naturæ opera imitante. Una Roma hoc docet, quæ paſtoritia juvenum manu à Romulo collecta, in eam potentiam, qua poſt orbi dominata eſt, aſſurrexit. Idem celebrium per Europam urbium ortus; ſed noſtra hic cum primis ſpectare libet: *Nullas Germanorum populis urbes habitari ſatis notum eſſe*, ſcribit Tac. de morib. Germ *nec pati quidem inter ſe junctas ſedes, colunt diſcreti ac diverſi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit.* Eo tencteri cæteriq; Transrhenani populi miſſa ad Ubios legatione poſtularunt ab iis, ut pro communi gentis ſocietate *muros Coloniæ munimenta, ſervitii detraherent, etiam fera animalia, ſi clauſa teneas, virtutis*

tutis obliviſci. Tacit. l. 4. Hiſt. Hæc & C. Julii Cæſaris de bell. Gall. l. 6. Senecæ lib. de gubernat. mundi, Plinii, Herodiani lib. 7. Capitolini in Maxim. aſſertio. Quin poſt Taciti ætatem ad Carolum M. nullæ per Saxoniam civitates, in quibus ex Canonum ſacrorum præſcripto Epiſcoporum ſedes collocaret, uti ipſe querebatur Carolus. Hinc illas in frequentioribus vicis & caſtellis poſuit. Verum in quas urbes villæ ac vici illi, Chriſtianorum cultu, poſt excreverint, teſtis Brema, Oſnabruga, Minda, Verda, Monaſterium, Paderborna, Halberſtadium, Hildeſium, Hamburgum, ne quid de Magdeburgo dicam, & aliis Epiſcoporum ſedibus. Erfurtum cum ſe primum mœnibus integeret, D. Bonifacius *Paganorum ruſticorum urbem* appellabat. Serar. lib. 3. rer. Mogunt. not. 29. Idem aliarum urbium ortus, cum primis ab Henrici Aucupis regno, quæ ex villis in vicos, ex vicis in oppida, ex oppidis in civitates ac potentes urbes etiam dominis ſuis formidandas emerſerunt. Sed & magnarum urbium occaſus aſpicias. Bardevicum olim apud nos, Julinum & Wineta, urbium nobiliſſimæ, emporiaque celeberrima, modo vix ſua veſtigia monſtrant. Meibom. in Bardev. Ita quæ olim, teſte Ovid. l. 13. Metamorph.

----- Magna fuit cenſuque virisque,
Nunc humilis veteres tantum modo Troja ruinas,
Et pro divitiis tumulos oſtendit avorum.
Clara fuit Sparte, magnæ viguere Mycenæ.
Oedipodioniæ, quid ſunt niſi nomina Thebæ?
Quid Pandioniæ reſtant niſi nomen Athenæ?

Sic omnes, quæ usquam rerum potiuntur urbes, ubi fuerint aliquando quæretur, & vario exitii genere tollentur Seneca ep. 71. Stant interim noſtræ per Germaniam urbes, & quot tamen ſua fata expertæ? quæque liberæ erant, in alterius imperium tranſiere: cum ſupra libertatem ingenia ſe ferrent: Et *quæ alia res civiles furores peperit, quam nimia felicitas?* Florus l. 3. c. 12. Luxus, ſuperbia, Religionis contemptio, cæteraque civium mala, quam multas peſſum dederunt? magna flumina, non niſi ubi maxima ſunt, abſorbentur a mari. Qui urbium, idem Rerumpublicarum & Regnorum ex modicis initiis ortus pro-

greſſusque ad potentiam. In quo non aliud prius demirere, quam ipsorum Regum ac Cæsarum fata, familiarum nimirum occasus & viciſſitudines, dum sceptra ab una regnatrice domo tam cito translata ad aliam. Quam brevis posſeſſio in Auguſti, Conſtantini M., Theodoſii M., Caroli M., Ottonis M. aliisque Cæsarum filiis ac nepotibus? In nulla adhuc Auguſtorum familia conſtantior Imperii corona, quam in Auſtriaca CXXIV. Cæsarum ſucceſſione. Quam in divino munere, tam salutari Reipubl. Chriſtianæ bono, agnoſcit Chriſtianus orbis. Quoquo id demum recidat, Taciti dictum solatio ſit, lib. 3. Ann. *Principes mortales esse, rempublicam æternam.* Uti magna flumina intra ſuos alveos decurrunt; cætera quæ humana ſunt, *certis eunt temporibus, naſci debent, creſcere, extingui.* Seneca in Epiſt. Imo citius ac sæpius, ut Lucan. lib. 1.

In ſe magna ruunt. Lætis hunc Numina rebus
Creſcendi poſuere modum.

DEL-

Pag. 55

DELBRUGGIA,

ULTIMA VETERUM BRUCTERORUM SEDES.

MEMORIÆ. SACRUM

BRUCTERUS.HÆC.COLUIT.LOCA.FOETA.PALUSTRIBUS.UNDIS
QUOD. NUNC. INDIGENIS. NOMEN. UT. ANTE. MANET
HIC. VARUM. INFESTO. GERMANICUS. AGMINE. CÆSAR
ULTUS. ET. HOSTILES. DEPOPULATUS. AGROS
VICINAM. DRUSO. GENITORI. CONDIDIT. ARAM
ET. TULIT. AUSONIIS. MANIBUS. INFERIAS
NEC.PROCUL.HINC.VELEDAM.PERHIBENT.RESPONSA.ROGATAM
FATIDICO. POPULIS. ORE. DEDISSE. SUIS
POST. UBIUS. FERRO. PARITER. GRASSATUS. ET. IGNI
OBRUTUS. HIC. MAGNA. CLADE. REPENTE. FUIT
VICTAQUE. TERGA. FUGÆ. DEDIT. ET. SUA. SIGNA. RELIQUIT
INCLYTA. VIRTUTIS. BRUCTERE. SIGNA. TUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

DELBRUGGIIS. VETERUM. BRUCTERORUM. ULTIMIS. QUOS. GERMANICUS. CÆSAR. VARIANÆ.CLADIS ULTOR. BELLO. PERSECUTUS. QUANTUM. AMISIAM ET. LUPPIAM. AMNES. INTER. HAUD. PROCUL. TEUTOBURGIENSI. SALTU. VASTAVIT. COLONIENSES. VERO. CLIVIIQUE. PADERBORNENSIBUS. INFESTI. ACCEPTA. INSIGNI.CLADE. A. M. CCCC. X. XV. CAL. DECEMB. ILLUSTRARUNT. OB. FORTITUDINEM. EORUM. AC. FIDEM REIP. PRÆSTITAM M. H. P.

NO-

NOTÆ.

1. DELBRUGGIA.] Peculiaris inter *Luppiam*, *Amisiam*, *Vurlam*, *Glennamque* amnes, & *Teutoburgiensem* saltum, Diœcesis & Principatus Paderbornensis ditio seu territorium, in quo, uno magno vico excepto, cæteri incolæ dispersis longo latoque spatio villis & tuguriis habitant, industrii, laboris patientes, & militiæ apti, quos *feroces* & *indomitos* injuria nominat Gryphiander lib. de Weichbild. Saxon. cap. 57. & ex Allobrogibus illuc migrasse fabulatur Reineccius p. 2. Syntag. fol. 229. & in append. 1. ad Helmoldum. Iisdem imputari, ait idem Gryphiander, quod in proverbium abiisse dicit Freiherus de occultis judiciis, reos primum in furcam tolli, deinde de illorum admissis, aut innocentia demum inquiri solere. Sed mittamus putidas Gryphiandri calumnias, quas res ipsa refutat. Hic inter bellicosæ gentis viros, natales suos habuit *Joannes Sporckius*, humili quidem inter colonos ortu, sed militari & præcelsa supra natalium sortem indole: Ideo dum Martius calor juvenem ageret, & circum arma Cæsaris sonarent, abjecto ligone armis se induit, ultroque ad Catholici fœderis, & inde ad Cæsaris castra transiit. Hinc per omnes militiæ gradus provectus, bello Suecico, Gallico, Polonico, Danico & Turcico præclaris semper facinoribus gloriam præstantissimi militis ac ducis exæquavit; dum bello demum Hungarico supremus exercitus Cæsarei dux, rebelles Cæsari submitteret, Hungariamque perdomaret. Quippe duo semper Cæsarei belli fulmina *Joannes Werthius & Joannes Sporckius*, uterque tanquam Cincinnati ætatis nostræ ex agro ad exercitus ducendos, hostesque fatigandos evocati. Nec Cæsar minus liberalis in *Sporckium*, quam ille bello fotis, amplis bonis, arcibus & honoribus exornavit; videtque nunc Delbruggia *Sporckium* Imperii Comitem, quem colonum genuit.

2. ULTIMA SEDES.] Tacit. lib. 1. Annal. *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum; quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu.* Ultima vero

vero Bructerorum sedes Delbruggia vocatur, non eo sensu, quasi novissima fuerit: Fuit enim hoc modo & ordine prima, aut certe antiquissima; sed respectu temporis, quo Germanicus bellum in Germania gessit, & reliquorum *Bructerorum*, qui ad inferiores utriusque fluvii ripas & ostia pæne pertinuerunt.

3. VETERUM BRUCTERORUM.] Et sedes & nomen sæpe vetus hic clarusque populus mutavit. A Velleio, Tacito, Plin. lib. 2. epist. 7. Suetonio, Apollinari, Claudiano, *Bructeri*, à Ptolemæo Βρουκτέροι, Strabone Βόκτεροι, vitiosè ab utroque & contra etymon nominis; in Tabula Itineraria *Burcturi* &, *Bructuri*, in panegyrico Nazarii *Bruteri*, apud Sulpitium Alexandrinum *Bricteri*, à Beda in histor. Anglorum, Marcellino in vita S. Swiberti *Boructuarii*, à Gregorio 2. Papa in epistola quæ exstat in vita S. Bonifacii, *Borthari* appellantur. Postquam vero *pulsis Bructeris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, in fines eorum antiquos Chamavi & Angrivarii immigrarunt*, Tacit. de morib. Germ. superstites partim ultra *Luppiæ* & *Amisiæ* fontes ac saltum *Teutoburgium* domicilia ad *Visurgim*, & silvam *Hercyniam* quæsivere. Claud. de 4. cons. Honorii,

------ *venit accola sylvæ*
Bructerus Hercyniæ.

Prtima ad Ruram consederunt, ubi hodiedum manet vestigium gentis, *Bruchium* arx, dynastiæ *Bruchianæ* caput, sedesque Comitum. Inde resumptis paulatim viribus ausi proferre pomœria, totum Ducatum Montanum, subactis pulsisque Tencteris, sui juris fecerunt, in Westerwaldiam usque progressi: nec semel negotium facessiverunt Constantino M. Imp. Hinc in Tabula itineraria locantur è regione Coloniæ Agrippinæ: à Nazario item & Sulpitio Alexandrino affinguntur ripæ Rheni, numeraturque inter primarios Francorum populos, Romanis semper formidabiles, donec unà cum cæ-

teris Francis Gallias invaserunt. Reliquiæ circa *Ratingam* & *Dusseldorpium* hærentes, vivente Sancto Swiberto, à Saxonibus deletæ feruntur.

4. BRUCTERUS HÆC COLUIT LOCA.] Si, ut Tacitus habet, inter *Amisiam* & *Luppiam*, *haud procul Teutoburgiensi saltu ultimi Bructerorum* fuerint, manifestum est, tractum eos *Delbruggium* tum tenuisse, qui *Minores* sunt dicti, per quos, teste Strabone l. 7. *Luppia fluit*, cum *Majores* Amisii fuerint accolæ. Unde ad mentem Strabonis & Taciti dicendum, Delbrugios, Ritbergenses, Rhedanos, Strombergenses, Widenbrugios fuisse *Minores Bructeros;* Transisalanos, Osnabrugios, Monasterienses, Lingenses, *Majorum* titulo gloriatos.

5. QUOD NUNC INDIGENIS NOMEN UT ANTE MANET.] Mollerus in descript. Rheni lib. 5.

Quin & Delbrugis vestigia nominis insunt.

Sive enim *Bructeri* nomen à paludibus, ut Pighius, aliique complures sentiunt, quas Broucken vocitamus, ut sint Broucters quasi paludum accolæ, sive à pontibus, qui Brucken appellantur, est deductum, *Delbruggiæ* utrumque convenit, quæ & paludosa est, & propterea pontibus aggeribusque abundat. vide orig. Franc. Isacii Pontani lib. 1. cap. 9. Quos haud dubie Tacit. l. 1. Annal. de hac in ultimos Bructerorum expeditione Germanici agens, his verbis indicat: *Præmisso Cæcina, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret*, &c. Huc etiam illi *Pontes longi* pertinere videntur, de quibus idem Tacit. l. 1. Annal. *Angustus is trames, vastas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus.* Cujus si uspiam, tum in his Westphaliæ paludosis locis usus fuit, cum via militari à Rheno & ostio Luppiæ duceretur exercitus ad interiora Germaniæ; quocunque tandem loco eum Lipsius designet.

6. HIC VARUM INFESTO.] Hæc potissima causa fuit expeditionis adversus Germanos, qua *ultimi Bructerorum* vastati. Ta-

Tacit. 1. Annal. *Bellum ea tempestate*, qua Augustus obierat, *nullum, nisi adversus Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quam cupidine proferendi imperii, aut dignum ob præmium.*

7. GERMANICUS.] Filius Drusi, *cui, liberisque ejus, & posteris cognomen istud à Senatu datum.* Flor. l. 4. c. 12. Dio l. 55. Suetonius in Claud. c. 1. *Præterea Senatus inter alia complura marmoreum arcum via Appia decrevit, & Germanici cognomen ipsi posterisque ejus.* Quod alii deinde Imperatores, ut Vitellius, *in vita Galbæ Plutarch.* qui etiam *infantem filium Germanicum appellavit.* Tacit. l. 2. hist. Trajanus, *in Panegyrico Plin.* M. Aurelius Antoninus, *Capitolinus.* Commodus Antoninus, *Lampridius.* Antoninus Caracalla, *Spartianus.* aliique Cæsares immerito sibi arrogarunt, quando aliis in provinciis parva strage excursantes quosdam milites Germaniæ vel vicerant, vel in amicitiam receperant, vel domita modica Germaniæ regione, mox totam Germaniam se domuisse sunt gloriati. Domitianus præ cæteris tam vanus & appetens hujus tituli fuit, ut *post duos triumphos, Germanici cognomine assumpto, Septembrem mensem & Octobrem, ex appellationibus suis Germanicum Domitianumque transnominaverit: quod altero suscepisset imperium, altero natus esset.* Sueton. in Domitiano c. 13. Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 13. Quam falsus autem triumphus, & quam indebitum hoc illi cognomen fuerit, auctor est Xiphilinus è Dione, qui *in Germaniam Domitianum cum exercitu profectum, hoste nusquam viso,* ait, *revertisse.* Hinc Tacit. in vita Agricol. testatur *derisui fuisse* (Domitiani) *falsum à Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus & crines in captivorum speciem formarentur.* & lib. de morib. Germ. idem ait: *proximisque temporibus* (Domitiani) *triumphati magis quam victi sunt.* Imitatus nimirum ridiculam hac in re C. Cæs. Caligulæ vanitatem, qui teste Suet. l. 4. c. 45. *Mox deficiente belli materia, paucos de custodia Germanos trajici, occulique trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium quam tumultuosissime adesse hostem nunciari. Quo facto, proripuit se cum amicis, & parte equitum prætorianorum in proximam sylvam: truncatis-*

catisque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui secuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit: comites autem & participes victoriæ, novo genere ac nomine coronarum donavit, quas distinctas Solis *ac* Lunæ *siderumque specie*, exploratorias *appellavit*, eamque ob causam misit Romam literas laureatas, tantæ victoriæ nuncios, teste Persio Satyra 6.

-- -- Missa est à Cæsare Laurus
Insignem ob cladem germanæ pubis.

Ludicra sane, & à Germanis nostris merito irrisa expeditio, ut proprie vereque dixerit Tacit. de morib. Germ. *Ingentes Caii Cæsaris minæ in ludibrium versæ.* Pergit Suetonius c. 47. *Conversus hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoque procerissimum quemque & ut ipse dicebat,* ὡξιοθριάμβευτον, *ac nullos ex principibus legit ac seposuit ad pompam: coëgitque non tantum rutilare, & submittere comam, sed & sermonem Germanicum addiscere, & nomina barbarica ferre.*

8. VICINAM DRUSO GENITORI CONDIDIT ARAM.] Tacit. 2. Annal. *Tumulum nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant: restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* antiquissimo ritu in funere illustrium virorum, quem Virgilius l. 5. & 11. Æneid. Livius l. 25. Lucanus l. 8. Statius l. 6. descripserunt, & narrat Pausanias in arcadicis. Diversa fuit hæc ara à tumulo honorario, cujus Sueton. in vita Claudii c. 1. meminit: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit, circa quem deinceps stato die, quotannis decurreret, Galliarumque civitates publice supplicarent.* Hic enim ad Rhenum erat, (teste Dione l. 55. *honorarii ad ipsum Rhenum tumuli dati.* è quibus unum Eutropius l. 7. hist. Rom. apud Moguntiacum fuisse perhibet, & Serarius l. 1. rer. Mogunt. c. 15. describit) illa vero *Luppiæ* & *Alisoni* vicina, in ea planitie, ut sentit Horrion in Panegyr. Paderb. c. IX. quæ inter *Alisonem* jacet & *Luppiæ caput*, à Germanis disjecta, conditorem seu restitutorem habuit Ger-

Germanicum Cæsarem, primam vero originem debet Alisonensi præsidio, vel L. Domitio Ænobarbo, Neronis Imp. avo, qui Alisone relictus, tanquam Germaniæ præses, sive legatus, viam militarem, seu tramitem, teste Tacit. l. 1. Annal. à Rheno Alisonem usque *aggeravit*, ac deinde referente eodem Annal. l. 4. *Exercitu flumen Albim transcendit, longius penetrata Germania quam quisquam priorum, easque ob res insignia triumphi adeptus est.*

9. ET TULIT AUSONIIS MANIBUS INFERIAS.] Sueton. in vita Caligulæ c. 3. de Germanico: *Sicubi clarorum virorum sepulcra cognosceret, inferias manibus dabat. Cæsorum clade Variana veteres ac dispersas reliquias uno tumulo humaturus, colligere sua manu, & comportare primus aggressus est.* Tacitus l. 1. Annal. *Igitur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema militibus ducique; permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum & sortem hominum. Præmisso Cæcina ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret, incedunt mœstos lucos visuque ac memoria deformes. Prima Vari castra lato ambitu & dimensis principiis trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossa, accisæ jam reliquiæ consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata: adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora; lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. & cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, hic cecidisse legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextra, & suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius; quot patibula captivis, quæ scrobes; utque signis & aquilis superbe illuserit. Igitur Romanus, qui aderat exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, mœsti simul ac infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius.* Dio lib. 57. *At Germanicus expeditione in Germanos propera ad Oceanum usque processit:*

barbarisque vi devictis, ossa eorum, qui cum Varo ceciderant, lecta humavit. Non omnium porro cæsorum ossa illic condita, sed quædam alio, ut terræ mandarentur, transmissa, indicat lapis, haud ita pridem Veteribus erutus, qui teste Teschemachero, in arce nobilium de Loë in Wissen adhuc extat, & multis, qui cum Varo occubuerant, Veteribus cenotaphia posita demonstrat. Deinde Georgius Agricola in metallicis tradit, transmissam sibi ex Hispania ab amicis hanc inscriptionem Helerenæ repertam, cujus fides sit penes auctorem. OSSA. MILIT. V. ET XIX. LEG. CUM. QUINCTILIO. VARO. INTERFECTOR. JUSSU. GERMANICI. IMP. HUC. COLLATA. QUIESCUNT.

10. POST UBIBUS.] Gobelinus Persona in cosmodrom. ætat. 6. cap. 91. *Anno Domini* M. CCCC. X. *supra dicto inter Dominum Wilhelmum Electum Paderbornensem ex una, & Dominum Fridericum Archiepiscopum Colonienſem, & Adolphum Comitem de Clivis & de Marke patre ex altera, ortæ sunt Guerræ gravissimæ. Unde Archiepiscopus & Comes valido exercitu conflato terram quandam Domini electi paludibus & fossatis undique cinctam,* Delbrugge *nominatam, die* XIIX. *mensis Decembris, potenter intrabant. Villani tamen terræ illius, eis occurrentes, ingressum illorum per plures horas retardabant: sed tandem inermes cedentes armatis in paludes se receperunt. Dominus vero Electus à loco ingressus hostium per plusquam sexaginta distans stadia, hujus facti penitus ignarus, in castro suo* (Neuhusio) *residebat. Cumque flamma incendii domorum, perlustrans aëra, sibi indicavit adesse præsentiam, ipse de exercitus eorum informatus potentia, bellum cum ipsis inire primo non præsumsit. Et licet Archiepiscopus & Comes antedicti, in terram illam nocte sequente castra metari decreverant, mulierum tamen loci illius dispendioso agente ministerio domibus, quas pro unius duntaxat noctis commodo, & incendio crastino præsumpserant reservare, furtivum per incendium frustrati, subito ipsi, tanquam principes, plus deliciis, quam nocturni frigoris incommodis assueti, sub dio noctem ducere sibi grave nimis arbitrantes, terram illam pro tunc exire, & ipsius exterminationem crastino reservare, seque ad*

alia

alia loca vicini ditioni suæ subjecta transferre, consilio deliberabant immaturo. Cumque viam per quam paulo ante intraverunt, progressu festino petiverunt, illam sudibus & fossatis factam prorsus inviam, & balistariorum custodia munitam invenerunt: quapropter declinantes abinde, locum alium per paludes sibi pervium effecerunt, & postquam Archiepiscopus & Comes, cum nonnullis armatis equitibus, & peditibus suis universis, transirent: villani per paludes discurrentes, viam hanc, de novo factam, occupant, & adversariorum plaustra, sagittas ferentia, cum bombardis, in transitu angusto, fortiter evertunt. Nam quidam villani, ipsi quasi quasi quatuor millibus sagittis emissis, fuerant telis prorsus destituti: unde tunc telis in palustris hostium eversis, acquisitis, ballistas sursum trahunt, sagittas hinc inde, ante & retro, dirigunt, & adversarios propriis eorum jaculis viæ sic præclusæ arcent ab accessu. Unde, nocte superveniente, principes ipsi inopinatis incommodis fatigati, divisim per devia, quasi tota nocte laborantes, recesserunt: signa sua, cum magna parte gentis suæ, in terra illa dolenter relinquendo. Illos igitur qui sic inviti remanebant, villani cæcis ictibus sagittarum tota nocte fagtigare non cessabant. His auditis, Dominus Electus suos fideles eadem nocte, prout circumquaque colligebat, & se diluculo cum suis ad terram illam festinanter conferebat. Illucente igitur diei luce, hostes hinc inde per ipsius terræ devia pererrantes, exitus sui locum undique quærunt: nec Dominus Electus, tanquam suorum fidelium adventus spe suspensus opportuni, pugnam cum eis subito inire præsumpsit, sed ipsis tanquam laqueis suis comprehensis diligentius observatis, quasi fugam simulando, primo divertit ab illis. Illi autem se sic illaqueatos perpendentes, & adversariorum suorum numerum videntes plus & plus augeri, tanquam mortis desperatione, per paludis invia transitum facere tentaverunt: sed pedites Domini Electi, præsertim cives Paderbornenses, illos inter paludes excipientes fortiter, quibusdam captis, & nonnullis occisis, hunc eorum frustrabantur exeundi conatum. Multi tamen ex eis, priusquam pedites prædicti eos attigerunt, cum vexillo Comitis evaserunt. Tandem quasi hora post meridiem transacta secunda. Dominus Electus eos bello constanter aggreditur, &

ipsi

ipsi adverso instruentes aciem, equorum cursum calcarium stimulis excitabant. Sed ipsi, priusquam ferri probaretur acumen, occursum, quem equorum impetu, armorum collisione, & objectu lancearum exhibuerunt terribilem, declinantes in obliquum, subito verterunt in fugam: sicque strati sparsim per agros, & equis, ac cursu devio & palude devicti, capti sunt armati numero trecenti sexaginta, & inermes prope sexaginta: paucique ex eis vel occisi, vel palude submersi sunt, quorum numerus ad sedecim fuit æstimatus, & numerus equorum, quos victi perdiderunt ad octingentos equos fuit æstimatus: quamvis inter dividendum spolia, nequaquam tot equi producti fuerunt. Sequente die Electus Dominus à singulis captivis juramento sub certa forma recepto, qui de genere fuerunt militari, unius mensis indicias eis dedit, populares jussit custodiæ mancipari. Volens tamen cives de Sosato, cæteris popularibus fama celebriores, militarium prærogativa gaudere, eis consimiles inducias dedit, pueriisque ministerio cursus equorum deputatis, induciarum mense supradicto, singuli captivi militaris generis, juxta terminum eis constitutum, vi juramenti tacti in captivitatem redierunt. Cives autem de Sosato, armati quippe octoginta octo, & famuli eorum sedecim, à quodam Comitis prædicti capitaneo in via, qua ad redeundum in captivitatem tendere videbantur, studiose capti & custodiæ mancipati, in captivitatem minime redierunt. An autem cives isti, vel ex eis aliqui, hujus captivitatis, sic ab eorum litis consorte ipsis illatæ, conscii fuerint consilii, tunc multi dubitabant: de consensu tamen Dominorum suorum prædictorum, captivitatem illam prodiisse, multi crediderunt. Tolerabilius tamen nonnullis visum est, factum hoc in illis, quam si factum fuisset in istis, qui de genere militari fuerunt procreati: cum principes regni Teutoniæ, more Romanorum antiquorum, qui Marcum Regulum, suis temporibus gloria militari Romanos supergredientem universos, juramenti religione tactum, in captivitatem redire volentem, prohibere reveriti pudendum esse censebant, milites suos victos, in fide servanda, usque ad illa tempora non consueverunt impedire. Exacerbatis autem sic, ut præmissum est, Archiepiscopo & Comite prædictis, guerrarum cursus dirius instauratur,

ratur, ipsique in quatuor oppidis, videlicet Brilon, Ruden, Geseke, & Lippe in multitudine armatorum præsidia ponunt, quibus Dominus Electus in duobus diœcesis suæ oppidis fideles suos opponit, & contractis secum in ligam unam Ducibus, Comitibus, Nobilibus & Baronibus numero XXI. eis potenti manu restitit. Hinc fiunt hominum cædes, domorum incendia, prædæ multiplices & varii hostiles incursus utrinque. Nunquam tamen Archiepiscopus vel Comes antedicti, post bellum supra dictum, in personis propriis terram ipsius Domini Electi intrare præsumpserunt: sed ipse Dominus Electus sæpius in persona propria ducens exercitum, terras eorum prædis & incendiis tentavit pervagari, unde oppidum Kalenhart captum ignis incendio dedit. Magnæ utrobique fiebant expensæ, sed quanto magis Domini Archiepiscopus & Comes divitiis abundabant, tanto in eorum præsidiis fiebant expensæ potiores. Sed Dominus Electus in expensis victualium, quas in magna parte ab adversariis suis potenter extorsit, & donorum largitione, præsertim in equis militaribus, quorum ultra ducentos infra tempus hujusmodi litis largiebatur, tam liberalem se exhibuit, quam benignum familiaritatis affatu cunctis se præbuit: quod plures militares de partibus exteris fama ejus tracti ad ipsum convenerunt. Tandem postquam guerrarum hæc tempestas IX. duravit mensibus, Episcopus Leodiensis ob Archiepiscopi Coloniensis favorem Electo Paderborn. literas diffidationis direxit. Cujus Domini potentia ipsum Electum adversarii sui plurimum terreri æstimabant Archiepiscopus & Comes supradicti, magnoque constato exercitu, cum quadrigis multis victualibus & armis onustis, tanquam terram Electi manu potenti, pervasuri, ad præsidiorum suorum loca se contulerunt: viros tamen solennes ad certum locum, quasi inter ipsa adversa præsidia medium, ipsi, & Dominus Electus ex adverso consimiles illis suos fideles super pace tractanda miserunt. Arbitrabantur enim illi, Dominum Electum, exercitus eorum famæ magnitudine territum, vel saltem in aggressu potenti eorum necessitate coactum, pacem ab eis petere, relaxationis sponsione captivorum: quod Electus præsentiens, convocatis amicis, ad numerum pæne mille lancearum armatorum militarium, absque popularibus armatis subditis suis equitibus peditibusque pervenit.

venit. Demum vero, multis tractibus per amicos utriusque partis habitis, sexta die mensis Septembris, illarum guerrarum tempestas per viam compositionis amicabilis ad pacis tranquillitatem est redacta.

VI-

Pag. 67

VI-

VISURGIS.

MEMORIÆ. SACRUM

EXERAT. AMISIUS. STERILES. CAPUT. INTER. ARENAS
ET. PADERÆ. SOCIAS. LUPPIA. JACET. AQUAS
SOLUS. EGO. HAS. PATRIÆ. CLARISSIMUS. AMNIS. AD. ORAS
NAVIBUS. EXTERNAS. PORTO. VISURGIS. OPES
NEC. ME. BELLA. MINUS. CELEBRANT. ADVERSA. QUIRITUM
QUAM. QUÆ. PER. FRANCOS. GESTA. FUERE. DUCES
SED. QUOTA. PARS. RERUM. SUPERARET. ROMA. TUARUM
AUT. QUISNAM. ARMINII. NOSCERET. ARMA. MEI
NI. MIHI. QUAM. TACITUS. SCRIPTOR. DEDIT. INCLYTUS. ILLI
REDDITA. CORBEIÆ. MUNERE. VITA. FORET

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

IN. RIPA. VISURGIS. ROMANORUM. FRANCORUM. ET. SAXONUM. BELLIS. NOBILISSIMI. AMNIS. DIOECESIN. PADERBORNENSEM. INTERFLUENTIS. E. REGIONE. HERISTALLI. SAXONICI
M. H. P.

NOTÆ.

1. PORTO VISURGIS OPES.] Visurgis, qui Werrha & Fulda, infra Mundam, confluentibus, hoc nomen nactus, usque retinet, dum in Oceanum effunditur, mutua Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis, à Paterculo, Strabone, Mela, Plinio, Tacito, Floro, Dione, Ptolemæo, Sidonio Apollinari, aliisque memoratur. Carolo M. in diplomate An. XIII. imp. dato *Wiseraa*, scriptori Annalium Caroli Magni *Wisaracha*, Ll. Frisiæ pag. 131. *Wisuraha*, Astronomo, Adelmo, Poëtæ Anonymo ad An. 797. *Wisura*, Adamo Bremensi histor. Eccles. lib. 1. c. 2. *Wisura*, & *Wirraha*, auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum *Wisora*, Adoni Viennensi *Wisor* & *Wisara*, in LL. Frisonum tit. 1. §. 2. & Reginone *Wisara*, scriptori vitæ S. Adalardi apud Bollandum *Wisira*, auctori vitæ S. Bonifacii *Wisaraha*, in hist. Bremensi ad An. 1164. *Wirra*, Ludovico Pio Imp. in diplomatibus Corbeiensi Monasterio datis anno X. & XIII. ejus imperii, Epitomatori Gest. Franc. & Aimoino *Wisera*, hodie accolis Weser appellatus. Nonnulli viri docti in carmine Ovidii, sive Albinovani ad Liviam Augustam, *Iturgim* pro *Visurgi* accipiunt. Quod Cluverius improbat, & *Ilargum*, qui amnis est Vindelicæ legendum ostendit in Vindelica & Norico cap. 6.

Visurgim porro fines diœcesis Paderbornensis ingressum, infra Helmershusam, celeberrimum olim S. Benedicti Monasterium, mox salutat, suisque lymphis auget *Dimola*, Westphaliæ Hassiæq; limes, qui supra Eresburgum, nunc Stadberg/ e montibus Westphalicis devolutus, Warburgum diœcesis Paderb. oppidum præterfluit. Inde *Bevera* & *Netha*, post Huxariæ *Grova*, ad Corbeiam *Scelpa*, ad Albaxam *Saumera*, *Visurgi* illabuntur. Major omnibus *Netha*, prope novam Herisiam, nobilem in diœcesi Paderbornensi parthenonem, ortus, campos glebasque inprimis felices circa Braculenam oppidum, quod in translat. S. Viti An. 836. *villa Brechal* dicitur, late fecundat. Deinde *Ambra*, seu *Emmera* supra Hameliam, *Luthera Alpha* & *Wehrna* coëuntes Hervordiæ, una cum *Begha* Lemgoviam alluen-

alluente, prope vicum Remen, in Visurgim se evolvunt; amnes ad unum omnes, aut in Diœcesi Paderbornensi nati, aut aquis suis eam irrigantes.

2. NEC ME BELLA MINUS CELEBRANT.] Primus Romanorum Drusus exercitum in Cheruscos usque ad Visurgim duxit, non sine periculo regressus; quod Dio Cass. lib. 54. his verbis prodidit. *Initio veris* (An. U. C. DCCXLII. Q. Ælio Tuberone, & Paulo Fabio Maximo Coss.) *rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit, Luppiæque fluminis ripis ponte junctis, in Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit: id ut ei liceret, Sicambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat; quo tempore Drusus iis imprudentibus regionem peragravit, Visurgim etiam transiturus, ni eum inopia alimentorum, ac hyemis propinquitas, præterea examen apum in castris visum deterruissent. Regressus in sociorum terram, in summum devenit periculum, insidiis hostium frequenter læsus, & aliquando in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul abfuit, quin cum toto exercitu periret, a qua cum pernicie nihil aliud eripuit, quam hostium temeritas, qui cum uno omnes Romanos impetu deleri posse crederent, nullo ordine servato eos aggressi, victi inde, ferociaque sua fracta discessere. Ex eo Barbari propius adire veriti, eminus tantum hostem infestavere, ita ut Drusus vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis fluviorum confluentes, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum extruxerit.*

Cæterum locus ille concavus & angustus, in quo conclusum à Sigambris reducem à Visurgi Drusum refert Dio, non alibi inquirendus videtur, quam in vallibus & sylvis circa Aldenbecam, vicum diœcesis Paderbornensis, vel in aditu saltus Teutoburgiensis, ubi, prope Hornam oppidum Lippiensis Comitatus, admirabilis illa Picarum rupes, vulgo **Exterenstein** nuncupata, & hic exhibita, conspicitur.

Altera ad Visurgim expeditio (An. U. C. DCCXLIV. Nerone Claudio Druso & T. Quinctio Crispino Coss.) adhuc magis infausta accidit Druso, *qui in Chattorum fines ingressus, obvia quæque non*

sine magno labore subigendo, congressosque præliis haud incruenta victoria superando, usque in Suevos pervenit: inde in Cheruscos converso itinere, Visurgim transgressus, omnia populando ad Albim usque perrexit, qui ex Vandalicis montibus profluens, in Oceanum septentrionalem magnus admodum factus effluit. Hunc cum frustra conatus esset transire, tropæis constitutis recessit: Etenim mulier quædam, humana amplior forma, ei obviam facta: Druse, inquit, quo tandem nullum cupiditati tuæ modum statuens contendis? non tibi fatis concessum hæc omnia videre. quin tu abi: jam enim & operum tuorum, & vitæ instat tibi terminus. Oblatam à deo aliquo hanc vocem, mirum profecto est: neque tamen mihi fides abroganda videtur huic rei, quam statim eventus comprobavit: nam & continuo retro ire Drusus cœpit, & in itinere, priusquam Rhenum attingeret, morbo decessit. Ita Dio lib. 55. *Illum,* inquit, Veleius lib. 2. *magna ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas consulem, annum agentem trigesimum rapuit.* Suet. in Claudio cap. 1. ait: *Supremum diem morbo obiisse in æstivis castris, quæ deinde scelerata sint appellata.* Liv. l. 140. *redeuntem, ex fractura, equo super crus collapso, trigesimo quam acciderat die, mortuum. Inter Salam & Rhenum decessisse* affirmat Strab. lib. 7. Quis ille *Sala?* an is qui in Albim influit, an qui in Mœnum? an quem nos Isalam nuncupamus in diœcesi Monasterienſi surgentem? pro hoc faciunt Isaacus Casaubonus, & Pontanus, Bertius & Hadrianus Junius, & fuse Wassenbergius in Embrica lib. 1. c. 2.

Drusi deinde fratre Tiberio ad bellum, quod ante triennium sub M. Vinicio immensum exarserat, ab Augusto in Germaniam misso: *Intrata protinus Germania, subacti Caninefates, Attuarii, Bructeri, recepti Cheruſci gentes, & amnis, mox nostra clade nobilis, transitus Visurgis:* Vellei. lib. 2. Reductus inde in hiberna ad Luppiæ caput Romanus miles, & insequentis anni æstate, sub duce Tiberio, *perlustrata armis tota Germania, & usque ad flumen Albim Romanis cum signis perductus exercitus,* & necessario iterum trajectus Visurgis. Quæ hic de Tiberio, pro more suo, Velleius tam glorioſe prædicat,

Dio

nullam Viſurgis faciant mentionem.

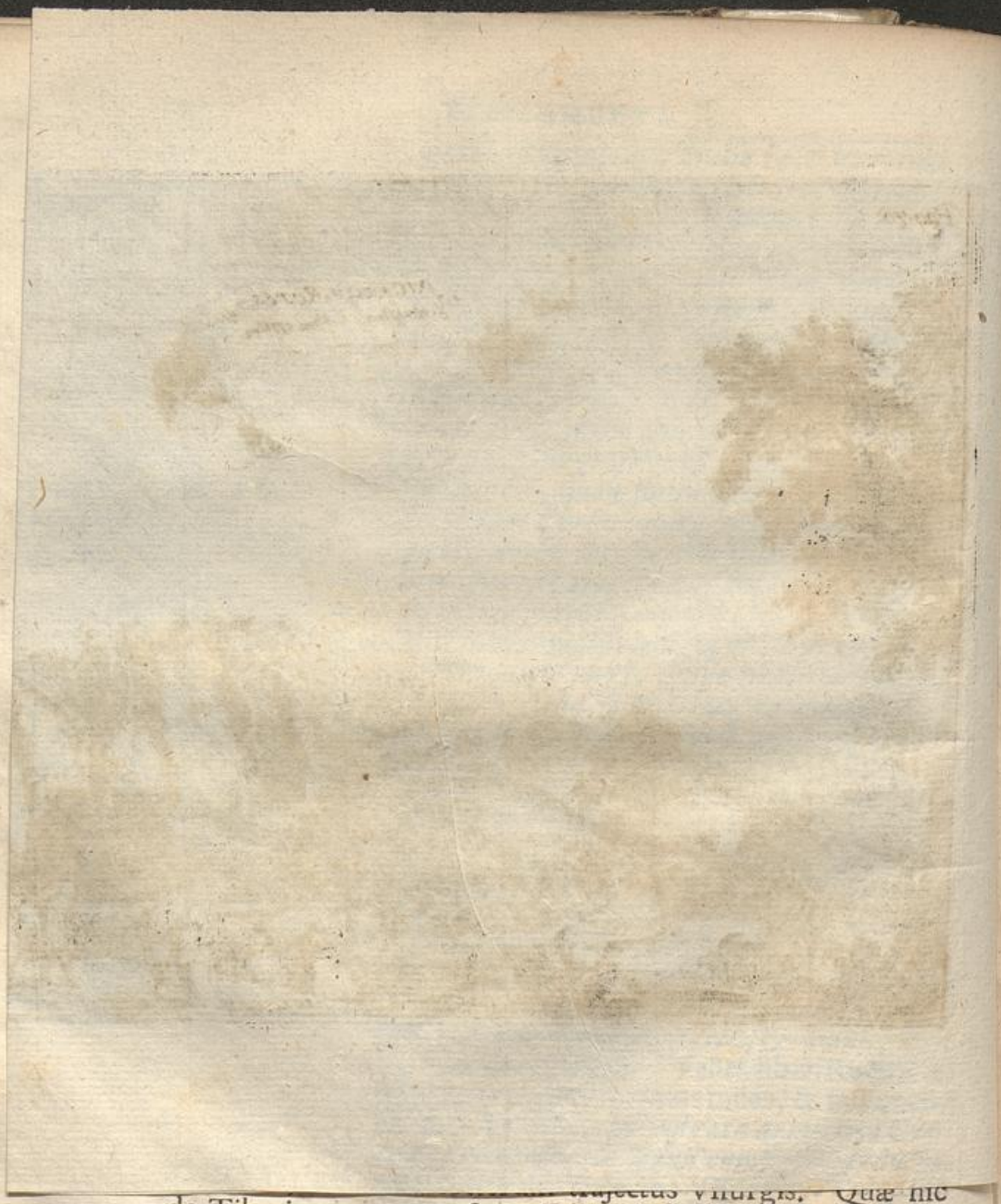

de Tiberio, pro more ſuo, Velleius tam glorioſe prædicat,
Dio

Dio Cass. lib. 55. refellit, ingenue fassus, Tiberium quidem *primo ad Erygrum, deinde ad Albim fluvios progressum, nihil tamen magnopere memorandum egisse: Quanquam de Germanis Imperatoris nomen non Augustus modo, sed Tiberius etiam invenerit, honoresque triumphales C. Sentius Germaniæ præfectus, quod horum metu bis Germani pacem accepissent, &c.* Hic loco τῦ Ἐρύγρυ, scribendum monet Lipsius in notis ad Velleium, τῦ Οὐεσύργυ, reducta syllaba à vocula priori. Idem sentit Hadrianus Junius cap. 21. Batav.

Tiberio Augusto Germanicus Cæsar, Drusi filius, in administrando bello Germanico successit, cujus legatus Vitellius cum duabus legionibus, multis Oceani periculis defunctus, *penetravit ad Visurgim, quo Cæsar classe contenderat.* Quamvis Lipsius ad hunc locum Tacit. Ann. 1. n. 234. scribendum putet, *ad amnem Vidrum, qui Ptolemæo in hoc tractu notus, & ille ipse est*, inquit, *quem Vechtam hodie vocant, &c.* Idem Tacit. lib. 2. Ann. clarius meminit Visurgis, quando Germanici prælium cum Arminio initum describit. *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat, ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit*, &c. *Postero die, Germanorum acies trans Visurgim stetit*, &c. *Cæsar transgressus Visurgim, indicio perfugæ cognoscit, delectum ab Arminio locum pugnæ*, &c. *Sic accensos & prælium poscentes in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt: is medius inter Visurgim & colles*, &c. Evocato demum in Orientem Germanico, ab infestis Romanorum armis Visurgis tandem conquievit. Ita postquam Claudius Imperator *adeo novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet*, Tacit. XI. Ann. altum in historia Romana de Visurgi silentium. Interim nemo dubitabit, quin Maximus, Probus, Diocletianus, & Maximianus, Constantinus Magnus, Julianus, & Valentinianus, Germaniam hanc transrhenanam, Francosque ejus indigenas, bello persecuti, ad Visurgim accesserint, cum satis sit compertum, Franciam veterem, quam post Saxoniam dixerunt, intime horum armis penetratam esse, quantumvis historici ejus temporis, quotquot supersunt, nullam Visurgis faciant mentionem.

3. QUAM

3. QUAM QUÆ PER FRANCOS.] Visurgis itaque diu inglorius, victricibus Francorum armis iterum inclaruit, quando Anno DLV. primum à Francis bellum, cujus quidem apud scriptores extet memoria, illatum est Saxoniæ, quod à successoribus Francorum Regibus, per duo amplius secula, varia fortuna ductum, ac sæpe intermissum, Carolus demum Magnus, debellatis prorsus Saxonibus confecit. Saxones contempta Theodoaldi Francorum Regis pueritia, assiduis incursionibus Austrasiæ fines infestare cæperant. Audita vero ejus morte, ascitis in societatem Thuringis, majoribus viribus in arma consurrexerant. Clotharius Austrasiæ populis, Suessionibusque sub signa vocatis, transmisso Rheno in Saxoniam perrexit, ac multis utrimque cæsis, tandem apud Visurgim triumphavit. Quod gesta Francorum epitomata cap. 27. ita referunt; *Eo anno rebellantibus Saxonibus Clotharius rex commoto Francorum exercitu, contra eos pugnam iniit super Wiseram fluvium, exercitum eorum maximum interfecit, terramque eorum vastavit.* Et Aimoinus lib. 2. cap. 27. *Posthæc*, inquit, *idem rex* (Clotharius) *in Saxones rectum iter direxit, qui assiduis excursionibus Francorum devastabant fines. Quibus super Wiseram fluvium bello subactis, Thoringos quoque, eo quod Saxonibus auxilium tulissent, depopulatus est.* Vid. Gregor. Turonens. l. 4. c. 10. Sigebertum, Marium Aventicensem Episcopum, citatum à Valesio l. 8.

Alterum Francorum prælium cum Saxonibus ad Visurgim initum Anno DCXXX. secundum Sigeberti calculum, literis consignavit Aimoinus lib. 4. cap. 18. *Austrasiis vero Francis rex* (Dagobertus) *institutus à patre* (Clothario) *adversus Saxones, qui rebellare tentaverant, arma movit: transgressusque Rhenum, cum Bertoaldo Saxonum duce pugna commissa, ense percussus in caput, decisos cum parte galeæ crines patri per armigerum mittit, & ut sibi, antequam cunctus corruat exercitus, in auxilium properet, mandat. Forte fortuna affuit: Clotharius enim venationis gratia Longolariam sylvam petierat, ubi accepto periculorum filii nuntio, gravi exagitatus dolore, raptis quos in promtu habebat juvenibus, ad alios etiam, ut se sequerentur, directis legatis, brevi tempore longum iter emensus, (nam & noctibus viam carpebat) ad filium usque perve-*

pervenit, & ea quidem nocte fixis super Wiseram fluvium tentoriis, quieverunt. Mane autem facto, dum Franci plausus ac voces lætitiæ pro adventu Regis Clotharii ederent, Bertoaldus Saxoniæ dux super ripam fluminis prælium præstolans, audito tumultu interrogat, ut quid tantus in Francorum castris oriretur tumultus? dictum est ei, Clotharium advenisse regem, atque ob id diem festum agere Francos. At ille ad hæc, falsa, ait, spe decepti, præ timore desideria somniant sua. Nam Regem, quem secum gratulantur manere, certa ferente fama nos compertum habemus vita jam defunctum. Clotharius citeriori armatus superstans littori, dum talia superbe profantem audiret, nil dicens, quo major taciturnitate sua hostibus incuteretur timor, celerrime galea nudavit caput. Erat quippe ejus Cæsaries pulchra canitie variata, in cujus aspectu ab adversariis maxime dignoscebatur. Denique statim à Bertoaldo agnitus, incongrua accepit responsa, in hunc modum à præfato contrariæ partis duce prolata. Tune, dixit, hic muta aderas bestia? Tunc Rex hujusmodi commotus convitio, & ultra quam dici possit, excandescens ira, capiti reposita casside, calcaribus equum versus eum impulit, ut transmeato flumine, se de inimicis suis ulciscceretur. Franci itidem, injuria ducis permoti, atque ejus exemplo animati, flumen natantes transibant, sequentes Regem: qui fugienti Bertoaldo infestus insistebat. Gravabatur sane ad insequendum, & pondere armorum, & quod dum transnataret fluvium, aqua sinum ejus, nec non ocreas impleverat. Bertoaldus tamen recedendo clamabat ad Regem, no æquo & bono illum esse intentum, qui se persequeretur; sed quod sola hæc ageret, laudis cupidine ductus, qui tanti æstimaretur, ut sequestratus à suis, hostem terga dare sibi compelleret. Verendum vero, ne hæc res in contrarium versa, ipsum potius pessumdaret. Ista autem dum diceret, fugere non cessabat; & sæpe se ejus servum, illum vero suum fatebatur dominum. Viderique injustum, ut vel servus à clementissimo domino, vel dominus à servo, licet invito ac coacto, perimatur. Verum Clotharius callide hæc eum prosequi sciens, nec ea quæ dicebantur curans, tandem pernicitate equi, quo vehebatur, eum assecutus interemit. Sublatoque ejus capite, ad filium, & ceteros Francos (qui tristes eo quod eum consequi nequirent, ejus saluti timentes, post eum inter pro posse accelerabant) regreditur; inde relevatis mœsti-

tia eorum animis, una cum eis Saxoniam ingressus, ita depopulatus est eam, ut nullum in ea hominem viventem relinqueret, qui longitudinem spathæ, quam tunc forte gerebat, excessisset. Et Clotharius quidem hoc taliter egit. Eadem leges in gestis Francorum epitom. cap. 41. Adon. Vienn. Regin. Sigeberto. Ut Vales. lib. XVIII. rer. Franc. immerito fidem hujus narrationis suspectam habere videatur. At risum meretur Bern. Furmerius lib. 3. Ann. Fris. qui contendit Bertoaldum à Lothario cæsum natione fuisse non Saxonem, sed Frisium, quartumque ejus gentis Regem. Plura is addit de Yglone Galamæo Frisio, Susati præfecto, qui fortiter Austrasiorum aggressiones exceperit, repulerit que, quique Dagoberti galeam perfregerit, capillos amputarit; adhæc de loco prælii, de Adgillo Bertoaldi filio, post patrem Frisiorum Rege. Quæ cum nullo idonei auctoris testimonio ab eo confirmentur, quafacilitate narrantur, eadem rejiciuntur.

Postea Carolus Martell. fortissimus Austrasiæ Princeps Saxones adortus Anno DCCXXI. armis etiam suis Visurgim nobilitavit; quod paucis, ut solet, meminit Ado Viennensis in Chronic. *Carolus major Domus, & Austrasiorum princeps, vastans omnia, & Saxonum agros diripiens, ad Wisorem pervenit.* Vid. Aimoin. l. 4. c. 52. Ann. Fuld. Annales incerti auctoris apud Pithæum, Valesium lib. XXIV. rerum Francicarum pag. 446.

Paternis deinde vestigiis insistens Carolomannus, Martelli filius, ducto in Saxoniam exercitu, ad Visurgim castra habuit An. DCCXLIII. teste Adone Viennensi; quando Saxonibus trans flumen confidentibus, Gerviliebus, aliis Gervilius, Episcopus Moguntinus, ad familiare colloquium dolo evocavit eum ex hostibus, qui patrem suum Geroldum Episcopum itidem Moguntinum anno superiore interfecerat, quem adequitantem in medio fluminis confodit, cujus morte sublato clamore, ad arma concursum, initoqee atroci prælio, victi tandem Saxones. Quæ Othlonus lib. 1. c. 44. vitæ S Bonifacii apud Serarium fusius sic narrat. *Illis temporibus Saxones devastabant Thuringiam regionem. Quamobrem populi ejusdem regionis confugientes ad supradictum Principem Karolomannum, quærebant ab eo auxilium, qui mox pro eorum ereptione exercitum misit, in quo simul Geroldus Moguntiacen-*

sis

sis tunc Episcopus, pater scilicet præfati Gewiliebis, jussus transivit. Cumque congressio facta fuisset bellantium, & invicem semet ferientium: Geroldus Episcopus interfectus ibi inter alios occubuit. Deinde filius ejus Gewilieb, adhuc laicus in palatio constitutus, pro sedando patris dolore, Clericatus officio promovebantur, & ad regendam Ecclesiam Moguntiacensem post obitum patris subrogabatur. Post non multum vero temporis iterum Karolomannus exercitu congregato contra Saxones perrexit, secumque eundem Gewilieben duxit. Considentibus autem utriusque populi exercitibus, cis citraq; ripam fluminis Wisraha, præcepit Gewilieb puerum suum inter hostes pergere, illicque nomen ejus, qui patrem suum occiderat, diligenter inquirere. Cumque puero jussa complenti responderetur a quodam, proxime illum adesse, quem quæreret, venire rogate, inquit, eum huc quantocyus, quia secum sermocinari senior appetit meus. Quo veniente, & utrimque alterius adventu denuntiato; mox præparatis equis ab utroque itur, & in medio amne occurrentibus, atque colloquentibus, ait Gewilieb Episcopus: Accipe jam ferrum, quo patrem vindicarum. Hæc igitur dicens, gladio mox perfodit illum. Qui statim corruens ex equo exhalavit spiritum. Cumque sui talia agnoscerent, ab omnibus clamabatur, utrimque consertis cuneis summopere dimicabatur, superatisq; Saxonibus Karolomannus cum suis ad propria remeavit, nemine id quod factum est à Gewiliebe in homicidii crimen imputante. Unde & reversus solitos Episcopales sibi vindicavit usus. At S. Præsul Bonifacius inter cætera correctionis colloquia, hæc pariter in conventu Synodali protulit, attestans nullum homicidii reatu pollutum debere Episcopali sacerdotio fungi. Adhæc etiam ei objecit, propriis oculis se perspexisse, illum cum avibus canibusque jocantem, quod Episcopo nullatenus liceret. Audiens autem hæc Gewilieb, sentiensque se nullo modo contra stimulum vel secularis potentiæ, seu auctoritatis Canonicæ, quæ mediante S. Bonifacio in omnes coram positos deferebatur, calcitrare posse, judicio consentit communi, depositusque est ab ordine Episcopali. Quo depositio statim S. Bonifacius à supradictis Principibus Karolomanno videlicet & Pipino fratre ejus, Ecclesiæ Moguntiacensi præficitur. Tom. XVII. Conc. Gener. Parisiis ed. p. 441. De Pipini & Caroli M Francorum Regum expeditionibus ad Visurgim, post in tempore memorabimus.

4. SED QUOTA PARS RERUM.] Romanis scriptoribus atque in primis Cornelio Tacito acceptum ferri debet, quicquid de bellis Romanorum in Germania gestis, quicquid de Arminii præliis & triumphis, quicquid de Majorum nostrorum moribus ac virtutibus adhuc supereſt. Enim vero Germani, uti *Literarum secreta ignorabant*, &, *quod unum apud illos*, teste Tacit. de morib. German. *memoriæ*

& annalium genus, præclara eorum facinora *carminibus celebrabant*; ita etiam Arminium libertatis ſuæ vindicem, auctore eodem Tacit. lib. II. Ann. *cecinerunt*, ac poſitis nonnullorum opinione, Eresburgi ſtatuis, famæ quidem poſterorum commendarunt; ſed jam diu collapſis ſimulacris perierunt *agreſtia* hujusmodi *carmina*, ut Julianus ait in Antioch. *ſimilia clangoribus avium aſpere clamantium*; dum interim Arminii virtutes ac res fortiter geſtæ perennant, immortalibus literarum monumentis conſignatæ, eadem vetuſtas obliteravit barbara & antiquiſſima carmina, quibus veterum Regum actus & bella canebantur, & quæ Carolus M. deſcripſit, memoriæque mandavit. Eginardus in vita Caroli M. cap. 29. Veriſſimum interim eſt, quod ſcribit Diodorus Siculus, *cetera monumenta ad breve tempus perdurare variis caſibus obnoxiâ, hiſtoriæ virtutem per univerſum orbem diffuſam, ipſum, quod cetera conſumit, tempus ſui habere cuſtodem.*

5. NI MIHI QUAM TACITUS SCRIPTOR DEDIT.] Etſi *Tacitus Imperator*, auctore Fl. Vopiſco, *Cornelium Tacitum, ſcriptorem hiſtoriæ Auguſtæ, quod parentem ſuum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari; & ne lectorum incuria deperiret, librum per annos ſingulos decies ſcribi publicitus juſſit:* Parum tamen abſuis, quin priores quinque Annalium libri interirent, niſi inſigni Corbeiæ noſtræ beneficio eſſent conſervati. Id quod J. Lipſius nos docuit in not. ad Taciti Ann. lib. 2. num. 34. *Viſurgis mutua Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis. Cui famam præcipue Tacitus dedit, & ipſe Tacito (mirum fatum) vitam. Nam quinque hi primores libri inventi Corbeiæ; quod Monaſterium ad Viſurgim eſt, atque illinc depromptum vere hunc theſaurum. Quæſtor quidam Pontificius ad magnum Leonem detulit, donatus ab eo aureis quingentis.* Idem in diſpunct. Notar. Cod. Mirand. *Codicem*, inquit, *illum tuum advocas; quorum unice unicum in tota Europa exemplar eſſe hactenus audimus. Id Leoni X. Pont. Opt. Max. oblatum, in Corbeienſi Monaſterio ad Viſurgim repertum, ſervat etiamnum inclyta illa Bibliotheca Medicæa.* Hæc ille, pro more ſuo, candide & ſincere, Andreas Alciat. Germanis tanti theſauri conſervati laudem invidens, in quodam hiſtoriæ encomio, & Galeacium Vicecomitem ſcripto, ejusdem rei meminit, ſed cum injuria noſtræ gentis, ac veritatis diſpendio. Sic enim garrit: *Eſſet adhuc ἀκέφαλος Tacitus, niſi Chriſtiani orbis Max. Pontifex Leo X. priores quinque libros de Barbaris redemptos, poſtliminio ut tandem reverterentur, effeciſſet.* Meibom. in vita Windichindi Corbeienſis præfixa ejus Annalib. Nec ſolus Tacitus, Verum etiam Quinctilianus, Aſconius, Silius Ital. Argonautica Val. Flacci, Ciceronis libri de finib. & leg. in Germania à Poggio reperti. Gerhard. Voſſius de hiſt. Lat. lib. 3. cap. 5. pag. 550. & Velleius Paterculus in Bibliotheca Murbacenſis Monaſterii inventus, Germanis debentur. Nicolaus Heinſius in præfat. ad Paterculum. Quibus utinam aliquando Plinii XX. Volumina de bellis Germanicis accedant! quæ Conrad. Geſnerus Auguſtæ Vindelicorum, alii Tremoniæ in Weſtphal. apud Caſpar. Schwartzium Patricium Tremonienſem extitiſſe tradiderunt.

RE-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

RE-

REMA

AD CONFLUENTES WARNÆ ET VISURGIS,
PAGUS RAVENSBERGICI COMITATUS.

MEMORIÆ. SACRUM

INCLYTA. FRANCORUM. FASTIS. UBI. WARNA. VISURGIS
AMNE. RECEPTA. SUÆ. NOMINA. PERDIT. AQUÆ
SAXONE. PIPINUM. FUSO. SPECTAVIT. OVANTEM
REMA. TRIUMPHALI. FERRE. TROPÆA. MANU
HILDIGARIQUE. NECI. VICTRICIA. CASTRA. SECUTI
FRANCIGENAS. MOESTIS. ILLACRYMARE. MODIS
FORTIS. ET. EXEMPLO. CAROLUM. GENITORIS. AVIQUE.
SAXONICÆ. VALIDAS. FRANGERE. GENTIS. OPES
TALIBUS. ILLUSTRIS. TITULIS. PLUS, REMA. SUPERBIT
QUAM. QUOD. RHEMORUM. NOBILE. NOMEN. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

REMÆ. AD. CONFLUENTES. WARNÆ. ET. VISURGIS. SITÆ. PIPINI. EJUSQUE. FILII. CAROLI. M. FRANCORUM. REGUM. SAXONICIS. EXPEDITIONIBUS. AN. DCCLIII. ET. AN. DCCLXXXIIII. CELEBRIS. PAGI. MEMORIÆ
M. H. P.

NOTÆ.

1. INCLYTA FRANCORUM FASTIS.] Post Romana monumenta procedimus ad Francica & Saxonica. Quare de utraque gente pauca præmonere, non inconveniens ingratumve fore censuimus. Nec enim ut de Romanis, ita de Francorum Saxonumque origine constat; neque ea hactenus quicquam obscurius fuit, quæ nunc à tot scriptoribus pertractata explicataque certius lumen accepit, ut qui simus, & quibuscum gentibus bellatum sit, & à quibus hæc monumenta posteris relicta sint, planius affirmare & profiteri liceat.

Franci populus, qui sub Francico nomine bella gessit contra Romanos, primum audiri & innotescere cœpit Valeriano & Gallieno Impp. circa annum Christi CC. XXIII. Ideo nec apud C. Julium Cæsarem, Tacitum, Velleium, Plinium, Strabonem, Dionem, Ptolemæum, cæterosque priscos scriptores Francorum mentio. Celebre autem Francorum nomen apud posteriores historicos ac scriptores, Aurelium Victorem, Eutropium, Ammianum, Vopiscum, & quotquot Augustam Cæsarum historiam scripserunt. Inde apud Zosimum, Procopium, Agathiam, Aethium, D. Hieronymum, Claudianum, Ausonium, Gregorium Turonensem, Apollinarem, ac cæteros auctores; quemadmodum id Franci scriptores Tillius & Valesius, Nuenarius Comes, Cluverius & Pontanus, & quotquot Francorum originem tradiderunt, probe agnoscunt. Ex quibus eruditi passim viri deducunt, ante tempora Gallieni nullum extitisse certum populum nationemque Francorum nomine insignitam. Sane si qua gens Francica extitisset ante Gallieni imperium, non eam omisisset Tacitus, tam accuratus Germanarum gentium scriptor, non cæteri historici & geographi.

Ideo gentis Francicæ origo hactenus multum obscura latuit, multisque fabulis aspersa, & erroribus obnoxia fuit. Reperies enim primum, qui cum Francicis aliquot scriptoribus & Trithemio Hunibaldi fabulas secuti, Francos a Trojanis reliquiis, & ex Pannonia deducunt ad Rhenum; atque hi auctores, ut fabulam

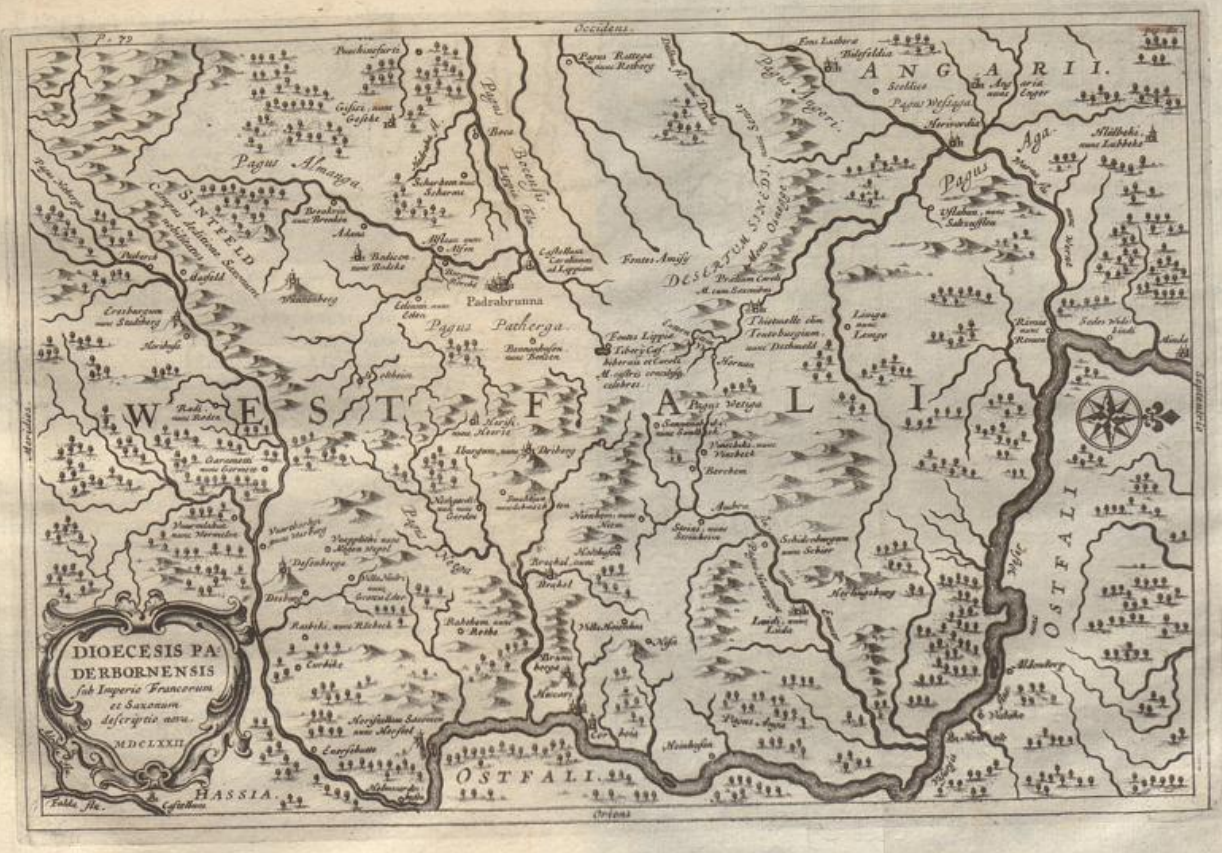
DIOECESIS PADERBORNENSIS
sub Imperio Francorum
et Saxonum
descriptio nova.
MDCLXXII
WESTFALI
ANGARII.
OSTFALI
OSTFALI.
HASSIA.
SINTFELD
Pagus Almanga
Pagus Pathergа
Pagus Aga
Pagus Wesiga
Pagus Negra
Pagus Boccensis
Pagus Angori
Padrabrunna
Fontes Amisy
Fontes Lippiae
Occidens
Oriens
Meridies
Septentrio

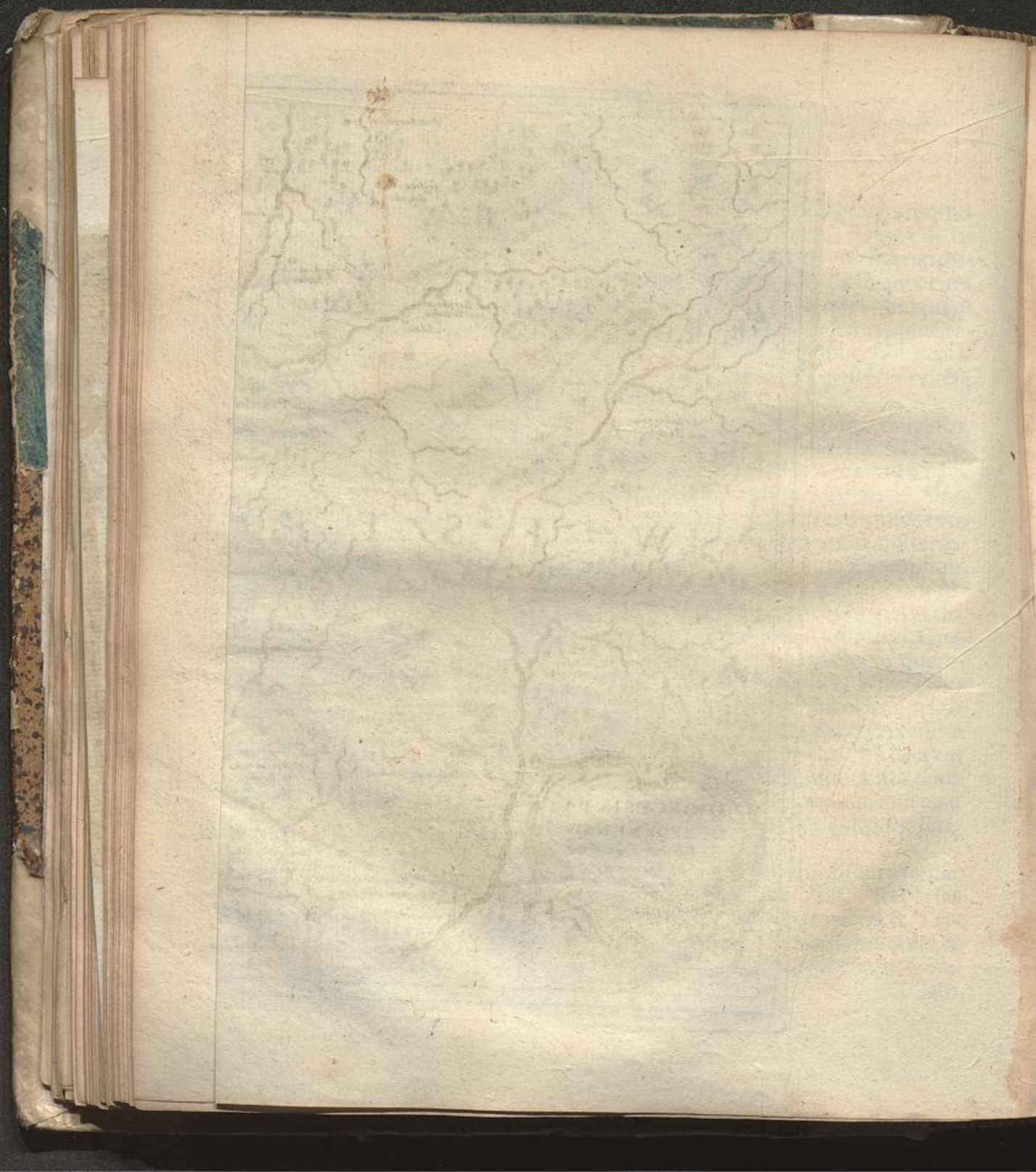

lam fabula augeant, tradunt Francos, postquam diu in Pannonia resedissent, condita etiam Sicambria urbe, Valentiniani Imperatoris rogatu domuisse Alanos, ob id tributo ab Imperatore liberatos, ac Francos, hoc est, *feroces* Attica lingua primum appellatos esse, cumque Romani rursum tributa exigerent, rebellasse, & ad Rhenum penetrasse. Egregii sane historici, quasi Valentiniani primum ævo Franci exorti sint. Et quæ Attica vox Francos sonat? Et tamen hæc opinatio Sigebertum, Paulum Æmilium, & plures celebres historicos abduxit tanquam gentem Francicam nobiliorem facturi essent, si ab exteris magis quam ex Germanis origines arcesserent; Simul tamen hi auctores fateri coguntur è Germania prodiisse Francos, qui rupto Rheni limite Gallias invaserint. Inde alii Francorum quidem gentem ab antiquissimis Romanorum temporibus in Germania extitisse asserunt, sed parvam invalidamque latuisse, donec aucta sensim populis atque armis emersérit, & ad Rhenum proruperit, ideo Tacito incognitam fuisse. Sed tam facile hæc refelluntur, quam asseruntur, nullo gentis ejus tam diu latentis indicio in medium allato. Haud dissimili commento Turnebus Francos ex Scandinavia educit à Firassis populis, Ptolemæo memoratis. Genebrandus lib. 2. & 3. chron. Stephanus Forcatulus l. 5. de Imp. & Philosophia Gall. Bodinus in meth. hist. cap. 9. Francos prima origine Gallos fingunt, qui inter cæteras migrationes gentium, sedes in Germania & Pannonia habuerint. Ibi vero postquam à Romanis acerba premerentur servitute, rediisse in Gallias ad natale solum. Nova rursum figmenta ingenii. Nam ubi hi Franci Gallicæ nationis tam diu latuerint, nemo ex his auctoribus docere potest, nec quales fuerint, Boiine, an Tectosages, an Scordisci, ne inter ipsos quidem convenit.

Alii denique Francos ex prima gentis origine ex Franconia deducunt. Plausibilis hæc multorum sententia fuit, sed jam dudum ex suis erroribus retecta; quando Franconia Alemanniæ pars cognita, & à Clodoveo Franc. Rege, aut filio ejus Theodorico Austrasiæ Rege, devictis Alemannis, cum omni ea regione ad Francorum regnum accessit. Nec ante Francorum nomen ibi auditum, tametsi Franci forte jam ante ad Nicrũ aliquando prorupe-

ruperant. Sed & diu ante hæc tempora Francorum nomen celebre inter Rhenum, Visurgim, atque Albim, priusquam arma Francorum in eas regiones penetrarent. Nec minus antiquitatis periti hæc explodunt, quam qui ex Mæotide palude, aut Pannonia Francos evocant, aut mutato Sicambrorum nomine, à Franco quodam fictitio Trojanæ stirpis Rege appellatos scripsere.

Illa demum certa & explorata sententia est, veterem Franciam inter Rhenum, Visurgim, atque Albim requirendam esse. Nec alibi magis quam in ipsa Westphalia, vicinisque ad Isalam & Frisiæ oras, aut Rheni ostia regionibus Francos reperiri. Hæc priscorum omnium scriptorum, à quibus Francorum primum nomen & bella cum Romanis nobis sunt consignata, una consensio est. Neque de hac re quisquam integre judicare poterit, ut recte Cluverius pronunciat, nisi in omni veteri Romanorum historia probe versatus sit. Quod cum nostro demum ævo viri docti & antiquitatis periti præstiterint, (quorum magnus apud nos est numerus) in hanc nobiscum sententiam convenerunt, Trithemius lib. 3. c. 20. de orig. Franc. Nuenarius Comes præfat. in Eginhardum, Rhenanus lib. de Germ. cap. de Francis, Althamerus in Tacitum, Reineccius de Orig. Sax. Hadrianus Junius in Batavia, Miræus in Chron. Gelenius in sacr. Colon. & Plectrude, Browerus lib. Antiq. Trevir. ad Ann. Christi CCCLXXXVIII. Crumbachius in historia D. Ursulæ, Petavius in Rat. temp. lib. 6. cap. 13. Bucherius in disp. hist. & Belg. Romano, Rivius dec. 1. l. 1. Cluver. l. 3. cap. 20. Pontan. de orig. Franc. Chytræus in Prolog. Horrion in Paneg. Paderb. Valesius in præfat. Gest Franc. Res ita se habet. Postquam bellicosi intra Rhenum & Visurgim populi, Sicambri, Bructeri, Tencteri, Usipetes, Catti, Angrivarii, Chauci, Chamavi, Cherusci, Marsi, Chattuarii sive Attuarii, Frisii, Tubantes, cæterique jam inde à C. Julii Cæsaris ævo continua cum Romanis bella gessissent, nunc victores, nunc victi veritique ne toti in Romanorum servitutem venirent, facta conspiratione in unum fœdus & belli societate convenerunt, sumptoque ad id *Franco* nomine, tanquam libertatis signo (quod *Franckon* liberum gentis lingua hominem sonat)

sonat) tot sæculis acerrima bella adversus Romanos gesserunt, exciti cumprimis Alemannorum exemplo, qui jam sæpius in Gallias excusso Romanorum jugo irruperant: atque ex his, quos diximus, populis conflatam esse hanc belli societatem evincunt prisci scriptores. Nam Sicambros Claudianus & Sidonius Apollinaris, aliique Francos toties compellant, Bructeros Sulpitius Alexander, Nazarius & Eumenius in Panegyricis, Chaucos & Cheruscos Claudianus. Chamavos Ausonius, Cattos Sulpitius Alexander, Attuarios Marcellinus, Frisios Panegyricus Constant. M. dictus, Salios Marcellinus, denuo & Zosimus, aliique scriptores inter Francos numerant. Adhibeatur in hanc rem tabula itineraria circa annum ccccxxx. conscripta, in qua à Rheni ostio ascendendo ad dexteram ripam, leguntur hi populi, *Chauci, Ampsivarii, Cherusci, Chamavi, qui & Franci;* sequitur in eadem ripa magnis litteris scriptum FRANCIA. Inspiciantur vetera monumenta, interque hæc, vetus lapidis inscriptio à Ruperto detecta, quæ Divitense munimentum seu Tuitium ex adversa Agrippinæ ripa à Constantino M. in terra Francorum structum exhibet. Extat apud Spanhemium de præstant. & usu numism. dissert. 8. pag. 750. è cimel. Reg. Gall. & Card. Leopold. Med. erutus aureus Constantini M. nummus, qui ex una parte Constantini effigiem signat, ex altera tropæum, jacentem videlicet mulierem, consuetum debellatæ provinciæ symbolum, hac inscriptione: GAUDIUM ROMANORUM. Infra, FRANCIA. Ubi vero hæc Francia requirenda sit, docent nos res gestæ Constantini M. & pons ab eo Cæsare apud Ubios Rheno instratus, per quem exercitus in Francos traductus: accedit Juliani Cor. testimonium orat. 1. *Sequebantur pro jure consanguinitatis auxiliares promptissimi Franci ac Saxones Gentium, quæ trans Rhenum & ad mare habitant bellicosissimæ & civitas universa & Francia Rheno adjacens.*

Pervolvantur omnes Historici, Panegyrici, Poëtæ, qui veterum Francorum res gestas nobis tradiderunt: haud alibi veteres Francorum sedes magis reperientur, quam intra Rhenum & Visurgim, quæ regio post Westphalia dicta est. Quapropter Sidonius Apollinaris Francicæ regionis flumina perscribens,

Vahalim, Vidrum, Visurgim atque Albim introducit, ac Vahalim quidem, quod ea tempestate Franci Salii Rhenum transgressi illas Bataviæ Belgicæque oras invaserant. Fines adeo veteris Franciæ, ne quis in his anceps hæreat, descripsit D. Hieronymus, in vita D. Hilarionis: *Inter Saxones & Alemannos gens extat, non tam lata, quam valida, apud historicos Germania, nunc vero Francia vocatur.*

Hæc paucis de Francorum origine & veteri Francia, quæ à multis multo explicatius traduntur, nos brevitatis, & hujus incisæ, per modum commentarii, scriptionis memores, verbo commonstrare voluimus, Francos à prima stirpe sua fuisse Germanos, eosque indigenas, quales plerique Germani Taciti judicio censentur, ac populi qui diversis ante nominibus ferebantur, ii haud secus quam Alemanni in idem Francicum nomen & belli societatem pro libertate convenerunt. Ac nihil jam certius, quam Francos hosce non fuisse Germanos superiores, ut ii volunt, qui ex Franconia & superiori Germania deducunt; sed inferioris Germaniæ inter Rhenum & Visurgim incolas, ea potissimum regione, quæ Westphaliæ nomen obtinet. Atque hi inferioris Germaniæ Franci rursum duplices; alii absoluta voce Transrhenani; alii cum additamento vocis Salii, quorum frequens mentio apud scriptores; iidemque Transrhenani, haud secus quam omnes Franci à prima origine sua, quibus Saliorum nomen adhæsit inditum, quod Salæ seu Isalæ fluminis in Westphalia orti incolæ fuerint. Ii post Rhenum transgressi, Galliam ac Romanum solum ut cæteri Franci occupavere. Inde libro notitiæ Imperii Salii Gallicani, & Salii conjucti Tubantibus referuntur, ubi trans Rhenum nativas sedes incoluere, secus quam quidam censuerunt, cum Chifletio & Pontano, qui Francos in Ansivarios & Salios diviserunt, illos Thransrhenanos, hos Cisrhenanos asserendo, quibus postremum accessit Bollandus in vita Sigeberti Regis ad primum Febr. diem. Omnium enim Francorum nativa origo Germania Transrhenana. Sane Constantius Cæsar, ac filii Cæsares, Julianus, aliique exinde Imperatores, ac Romani duces, qui in iis Galliæ regionibus oppugnarunt Francos, non ex patrio, sed alieno solo, quod transi-

to

to Rheno insederant, toties rejecerunt, nec aliter comperiet, qui Marcellinum aliosque eorum temporum scriptores sincere penderit, quæ disceptatio hoc loco aliena est. Istud autem maximopere glorioſum, quod Natarius in Paneg. Constantini M. de Francis & Germanis nostris ait: *Per se ipsa potens & post Romanam magnitudinem in terris secunda* & quod Agathias lib. 1. hist. nominat *gentem validam & hostibus inexpugnabilem & late finitimis imperantem, quæ cum plurima bellis acquisierit, nihil tamen suorum amisit.*

Hinc omnis Francia quadripartito traditur. *Prima Transrhenana*, eaque antiquissima Francia. *Altera Gallicana minor*, complexa totam fere Germaniam secundam, maximamque utriusque Belgicæ partem, quæ primis Francorum Regum armis, superato Rheni limite, parta regni sedes, ex quo regni Francici sedes Dispargo Cameracum provecta est. *Gallicana major*, postquam feliciore armorum successu interior quoque Gallia à Clodoveo rege adjecta, regnique sedes à Francis Parisiis collocata fuit, cœptumque regnum Francicum in Neustriam & Austrasiam, in Occiduam videlicet & Orientalem Franciam dividi. *Quarta Francia nova, seu Orientalis Germania*, quæ novo armorum & fortunæ cursu, debellatis Alemannis accessit ad Austrasiæ regnum, in eaque Franconia, quæ ab his victoribus Francis nomen retinet. Tantum abest, ut Franconia prima Francorum sedes fingi possit. Ampla scriptionis materia, quæ historiæ servatur. Hic paucis indicare visum, dum ex hoc progressu Francorum Regum monumenta Franciæ introducimus.

2. AMNE RECEPTA.] Ea nimirum Visurgis aliorumque fluviorum gloria maxima multos minores amnes sinu recipit. Ita *Padus* XXX. *amnes capit* Plin. lib 3. cap. 16. *Danubius* LX. *habet à fonte suo flumina usq; ad ostia in pontum crescentia.* Jordanes de rebus Geticis cap. 12. Contraria laus Gangis Indiæ fluvii, qui ab uno fonte profectus in centum flumina & ostia se dividit. Apuleius.

3. NOMINA PERDIT AQUÆ.] More omnium amnium, qui nomina aquasque simul donant illis in quos defluunt

In Tiberim seu lubricus influit Almor,
Et nomen magno perdit in amne minor

Ovid. in fastis

Solus in alterius nomen cum venerit undæ
Defendit Tisaresus aquas lapsusque superne
Gurgite Penoi proficcis utitur alvis.

Lucanus lib. 6.

4. UBI WARNA.] In diplomate Ludovici Germaniæ Regis, & Caroli M. nepotis, anno XXXIII. regni ejus in Orientali Francia, dato Herivordensi monasterio, eo, quo hodie, nomine *Werna* appellatur. Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum dicta *Warana*, Adelmo *Waharna*, Annalib. Francor. apud Reuberum *Wagarna*, apud Canisium *Vinharna*, Reginoni *Waahna*, Poëtæ Anonymo *Warna*, qui Hervordia urbe permeata ad pagum Remen Visurgi infunditur. Ab hoc *Warna* cum Valesio Lib. 7. pag. 341. nonnulli denominatos volunt *Varnos* seu *Varinos*, populum Cornelio Tacito in Germania, & Procopio lib. 4. hist. Goth. memoratum. Alii aliunde hujus gentis nomen arcessunt. Quod nos in medio relinquimus.

5. SAXONE.] Saxonum populus haud secus quam Francorum, ex parvis initiis ad magnam potentiam per inferioris Germaniæ provincias emersit, successitque in gloriam Francorum, ac prius etiam Saxonum nomen, quam Francorum auditum, traditumque à Ptolemeo. Eo gentis origo non minus quam Francorum obscura, multisque fabulis involuta à scriptoribus.

Widichindus Corbeiensis vetus ad Visurgim scriptor, inquirendo gentis incunabula, dum certa tradere voluit, fabulis præluit. Ita enim lib. 1. Annal. Saxonum origines alii à Danis & Normannis, alii à Macedonibus deducunt; sibi autem certum, inquit, navibus advectos Saxones in Hardolaun, quæ aliis Hadeleria, locus in Archiepiscopatu Bremensi ad Albis ostia. Quo vero tempore, aut unde, qualesve illi advenæ fuerint, ipse æque incertus non expressit. Hinc alii arrepto fabulæ indicio, ex Macedonia multo liberius finxerunt, & profugam partem ex Alexandri M. exercitu, cum 300. triremibus appulisse in ostia Albis, factaque excursione Thuringos fugasse, eorumque exinde terras insedisse. Canoræ nugæ, quæ nullum fidei indicium apud ullum priscum probatumq; auctorem reperiunt.

Alii deinde cum eandem sibi fingendi licentiam patere conspice-

ſpicerent Saxones à *Sagis* ſeu *Sacis* Aſiæ populis deduxerunt. Hæc Peuceri, Reinecci, Furmerii, Ciſneri, Letzneri, aliorumque opinatio, quam magno quidem plauſu, ſed nullo alio argumento obtrudunt, quam ex nominis quadam ſimilitudine, quæ inter *Saços* & *Saxones* ſe obtulit. Quo figmenti genere alii apud Crantzium Saxones à *Saxona* fluvio in Moldaviam ſe exonerante arceſſunt, quos origine alii Boios, alii Gallos comminiſcuntur: verum hæc commenta retuliſſe inter doctos, refutaſſe eſt. Ad quorum figmenta referas Saxonem Gramaticum, Suffridum Petri, Furmerium, ipſumq; Crantzium, apud quos multis ante Chriſti natalem ſæculis Saxones maria navigant, commercia, fœdera, bella, connubia agitant cum Danis, Suevis, Finnis, Britannis, Friſiis, quæ nonniſi ex traditis vulgi fabulis, ſine ullo probato antiquitatis auctore, ad vulgi oblectamenta narrantur. At Lucanus Poëta, inquiunt, jam ævo ſuo Saxonum meminit:

Et Biturix, longisque leves Saxones in armis.

Falluntur, non Saxones, ſed Axones & Auxones, aut Sueſſones ſunt, ut cum Turnebo meliores legunt. Quos vero Egeſippus lib. 5. c. 15. de bell. Jud. ex oratione Joſephi Saxones introducit Veſpaſiani ævo, ad Gratiani Cæſaris tempora ſpectant, quo Cæſare auctor ſcripſit, accommodavitque ſuo ſæculo Saxonum & Scotiæ nomina.

Primus ergo qui Saxonum meminit Ptolemæus eſt, ut diximus. Collocat is gentem hanc lib. 2. geograph. apud Cimbricam Cherſoneſum: eo loco, ubi nunc Holſatia eſt. Vixit Ptolemæus, teſte Suida, Antonino Pio Imperatore, cujus imperii initia circa annum CLXI. Inde ad Diocletiani tempora nihil memorabile de Saxonibus. Eo Cæſare, uti Eutropius refert lib. 9. c. 15. littora Belgicæ & Aremoricæ, ipſamque Bataviam piraticis infeſtare cœperunt. Celebres poſthæc, & Juliano cumprimis Cæſare, ab Amiſii oſtio omnia maris littora obſederunt, Gallisque adeo infeſti, ut totum illud littus ad Garumnam fluvium *Saxonicum* dixerint, Ducesque *Saxonici littoris*, qui vim piraticam arcerent, impoſuerint Romani. Inter primos Valentinianus Cæſar impetum ſtitit, uti hæc ab Oroſio lib. 7. cap. 32. Zoſimo lib. 3. & Apollinari lib. 13. c. 6. perſcripta ſunt. Valuit

Saxonum vis dominatu maris à Diocletiani ævo ad Theodoricum primum Austrasiæ Regem, postquam ejus armis victi exactique ex Austrasia, terra simul per eas regiones, quæ Saxonum postea nomen induerunt, invalescere cœperunt. Valentiniano III. Imperatore, una cum Juttis & Anglis Britanniam invasere, sub idem fere tempus, quo Franci Galliam. Ita duæ Germanæ gentes terra marique nova sibi regna extra Germaniam armis peperere.

Igitur ut veram Saxonum originem reddamus, asseveranter dicimus, Saxones Germaniæ indigenas, &, quod jam plerique re melius explorata sentiunt, αὐτόχθονας esse, haud secus quam de ipsis Francis à nobis assertum est. Hæc Crantzii in præf. in Saxon. Conradi Celtis, Althameri, Wilichii, Cluverii & aliorum sententia est. Figmenta enim ingeniorum sunt, qui vel advenas ex Macedonia, vel ex Africa, vel aliunde arcessunt. Quod enim Tacitus certissimus accuratissimusque scriptor universim de Germanis nostris lib. de mor. Germ. pronuntiat: *Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos;* id quemadmodum de cæteris Germaniæ transrhenanæ populis plerique sentiunt, ac nos de Francis ostendimus, ita de Saxonibus persuasum habemus. Hic jure possessionis pedem figimus, donec prodeant, qui aliud nos certius doceant. Quin Tacito id adeo persuasum fuit, ut repetierit: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos nullis aliarum gentium connubiis infectos, propriam & sinceram, & tantum sui similem gentem extitisse arbitrantur.* lib. de mor. Germ.

Unum his opponitur, in quo refellendo multi laborant. Si indigenæ, inquiunt, sunt Saxones, & prima origine Germani, cur eorum nulla apud Cæsarem, Tacitum, Plinium, Strabonem, aliosque ante Ptolemæum mentio? Crantzius ut id expediat, Cattorum nomine Saxones comprehendi censuit, & Sassos quasi Cattos à Tacito scribi asserit. At Saxones a primo ortu maritimi fuere, & trans Albim collocantur à Ptolemæo. Catti vero mediterranei sunt, & ad Visurgim se porrigunt. Piderit. ius in Chronic. Lippiens. Chaucorum nomine designari opinatur.

tur. Sed nec illi trans Albim ad Cimbricam Cherſoneſum recte inveſtigantur. Propius vero acceſſit Cluverius lib. 3. antiq. German. cap. 21. quos enim Tacitus Foſos recenſet medios inter Cheruſcos & Cimbros, per hos ille Saxones deſignari contendit, quod eodem loco Ptolemæus antiquiſſimæ originis Saxones viſus eſt collocare. Quanquam non deſint, qui Anglorum nomen à Taciti ævo in Saxonum commutatum velint; perinde ac Francorum & Alemannorum nomen à diverſis populis aſſumptum eſt. Tanquam antiquitus Angli & Saxones una ad Albim gens fuerit: Nam Anglos hoſce Tacitus ultimos Suevorum facit, collocatque infimos ad Albim, ubi & Saxonum ſedes à Ptolemæo aſſignatur. Adhæc Angli celebris per id tempus gens in Germania fuit, quæ ſicuti primaria victæ Britanniæ nomen impoſuit. Ideoque Beda lib. 1. cap. 15. *Tunc Anglorum ſive Saxonum gens, invitata à Rege Vortigerio, in Britanniam tribus longis navibus advehitur:* Veluti Anglorum & Saxonum gentem unam faceret. Sed cum idem Beda poſt ſe planius exprimat, dicatque: *Advenerant autem de tribus Germaniæ populis fortioribus, id eſt Saxonibus, Anglis, Vitis,* ſeu ut alii legunt, *Jutis*, iiſque poſtea diverſas Britanniæ partes & provincias aſſignet, in quibus ſinguli poſſeſſionem ceperant, ſatis tres diverſi populi recognoſcuntur. Ac Saxones quidem etiam ævo illo ad Viſurgim, & trans flumen ſedes ſuas habuiſſe dixerim, quando in ea regione, quæ poſt Weſtphaliæ nomen obtinuit, ſcriptores plerique tam priſci quam recentiores, antiquos Saxones deponunt. Igitur vicinorum quidem & confinium, ſed diverſorum populorum unum id fœdus, unaque belli ſocietas fuit. Nec veriſimile eſt, ab una Anglorum gente, quæ tum anguſtis adhuc terminis continebatur ad Albim, univerſam Britanniam ſubigi potuiſſe, alia ſemper atque alia belli ſobole & multitudine è Germania per mare evocata. Quæ certius cognoſcentur, ſiquis ſuperiora bella revolverit, quibus à Diocletiani ævo mare ſimul piraticis infeſtum habuere, & Bataviam Galliæque oras occupaverunt, tam ex Viſurgis quam ex Albis oſtio invecti.

At gentis nomen, quo Saxones dicuntur, unde inditum? Rejecti ſupra, qui à *Saxis* ducunt; nec minus exploſeris Suffridum Petri

Petri, qui lib. 2. de orig. Friſon. cap. 5. tres nobis duces Macedonici exercitus finxit, Saxonem, Friſonem, & Brunonem, Hadoleriam appulſos, a quibus Saxones, Friſones & Brunſwicenſes gentium nomina retineant. Sed hæc commenta ſunt, quibus auctor ille cætera quoque ſcripta ſua liberaliter reſperſit. Certius illi, qui à longis cultris gladiisque, quos *Sahs* patria lingua dixere, quibusque accincti ibant in prælia, nomen genti adhæſiſſe tradunt, haud ſecus, quam à *quiri* haſtili, Quirites appellati. Hæc Widechindi Corbeienſis, Gregorii Turonenſis, Gobelini noſtri, Lipſii, Meibomii, Engelhuſii ſententia, quam dudum hoc verſu conſignavit Viterbienſis:

Ipſe brevis gladius apud ipſos SAXA *vocatur,*
Unde ſibi nomen SAXO *peperiſſe notatur.*

Quanquam hæc non tam de nomine contendere velim, cum multa ejusmodi nomina fortuito indita ſint, quando de Saxonum origine inter recentiores convenit, eam non aliunde, quam ex indigenis Germanis arceſſendam eſſe: etſi apud Tacitum nulla Saxonum mentio ſit. Plures ille Germanorum gentes præteriit, quæ a poſterioribus demum ſcriptoribus proditæ; quales Turcilingi, Herculi, Scyri, aliæque quas Odoacer aliique barbari Germanorum Reges in imperium invexere, claræ tunc demum, poſtquam bella aperuere. Id potius ex vetuſtis ſcriptoribus requirimus, quam bellicoſa Saxonum gens fuerit.

Zoſimus lib. 3. *Saxones omnium eas regiones incolentium barbarorum, & animi & corporum viribus, & laborum in præliis tolerantia fortiſſimi.* Haud diſſimilia Oroſius lib. 7. cap. 32. & Paulus Diaconus perſcripſerunt: *Saxones eſſe gentes in Oceani littoribus & paludibus inviis ſitam, virtute & agilitate terribilem.* Cætera, eorum resterra marique geſtæ, comprobant: Nam qua tempeſtate Franci, eadem Saxones invaluere, quantumque Franci perrupto Rheni limite depulſisque Romanis protulere per Galliam regni fines, tantum Saxones, tranſito Albi & Viſurgi, ſe per inferiorem Germaniam explicaverunt; tanquam alterius gentis fortuna cederet locum alteri, in imperium Romanum aliquando ſucceſſuræ: ſenſimque in eam provinciarum

rum amplitudinem emerſerunt, ut Saxoniam triplicem fecerint, aliam Oſtphalorum, aliam Angrivariorum, aliam Weſtphalorum; qui poſtremi etiam antiquorum Saxonum nomen obtinent apud Bedam, Marcellinum, D. Bonifacium, & Gregorium Pontificem ad *Altſaxones* ſcribentem, nec alii à recentioribus ſcriptoribus agnoſcuntur. Quanquam harum regionum populi non tam victi armis Saxonum, quam quod ultro in fœdus & Saxonum nomen conceſſerint; quique prius diverſis nominibus Sicambri, Attuarii, Ampſivarii, Cheruſci, Marſi, aliique dicebantur, iidem poſt, exuto Francico nomine in Saxonum nomen & Rempublic. tranſierunt, donec ferociſſima gens à Carolo M. poſtremum debellata Chriſti religionem ſuſciperet, ac Francorum imperio trans Rhenum exſpirante, Henricus Auceps & Otto M. imperium ad populares Saxones transferrent. Ita vero bellicoſæ harum regionum gentes Franci & Saxones, extinctis Gothorum, Wandalorum, Longobardorum, Alemannorum, cæterorumque barbarorum per Europam regnis, conſtantiſſimum ac validiſſimum imperium tenuere, Francis per Galliam & Italiam, Saxonibus per Germaniam transrhenanam & Britanniam terra marique dominantibus; tanquam Virtus & Fortuna ſemper inter hos contendiſſe videantur. Quo neſcio quid ad gentis noſtræ gloriam aut illuſtrius inter monumenta poſteritatis memorari, aut dignius aliquando poſt hæc præludia noſtra excoli poſſit.

6. PIPINUM FUSO SPECTAVIT OVANTEM.] Quod Annales Francorum apud Reuberum nos docent: *Hoc anno* DCCLIII. *Pipinus Rex cum exercitu magno Saxoniam ingreſſus eſt: & quamvis Saxones ei obſtinatiſſime reſiſterent, pulſi tamen ceſſerunt, & ipſe usque ad locum* Rimi, *qui eſt ſuper Wiſeram, acceſſit. In qua expeditione Hildigarius Archiepiſcopus interfectus eſt in monte, qui dicitur Viburg.* Eadem pene habet ad hunc annum Aimoinus.

7. REMA.] In Annalibus Francorum, quos modo attulimus, *Rimi* nominatur. In Aimoino legitur: *At ipſe*, Pipinus, *uſque ad locum qui dicitur* Rum, *qui eſt ſuper fluvium Wiſuram, acceſſit, in qua expeditione Hildigarius Archiepiſcopus interfectus eſt in*

monte qui dicitur Diburg. In Adonis Viennenſis Chronico habes: *Mox Pipinus Rex Francorum factus, bellum in Saxoniam movit: in quo Childegarius Epiſcopus à Saxonibus occiſus eſt in caſtro Witberg. Victor Pippinus pervenit uſque ad locum qui* Rhime *dicitur.* In vita Caroli M. apud Pithæum, & Chron. Reginonis, *Rimia*, in Annal. Francorum apud Caniſium *Rimee*, in diplom. S. Henrici Imp. Anno MXIII. *Rimi*, & in literis B. Meinwerci ſuper fundat. Monaſt. in Abdinghoff Anno MXXXI. datis, *Rime*; hodie Remen nuncupatur, ad Wernæ & Viſurgis confluentes in Comitatu Ravenſpergio, & Flotana præfectura non ignobilis vicus. Habuit olim cœnobium monialium titulo Vallis benedictionis, fundatum Anno MCCLVIII. de cujus translatione vid. Crantzii Metrop. lib. 8. c. 9. & Hamelmanni Chron. Oldenburgenſe parte prima cap. 21. ita Meibomius in not. ad Irmenſulam.

6. HILDIGARIQUE NECI VICTRICIA CASTRA SECUTI.] Hildigarii, Archiepiſcopi Colonienſis cædem, Francorum Annales ad unum omnes, quos & ego præ aliis ſequor, in annum DCCLIII. conjiciunt, ex quibus Fuldenſes ita narrant: *Pipinus iterum Saxonum perfidia provocatus, regiones eorum devaſtat: in qua expeditione Hildigarius Colonienſis Archiepiſcopus à Saxonibus interimitur.* Locum necis deſignat Aimoinus *Duburg*, Annales Francorum apud Reuberum vocant *Viburg*, Annal. Caniſiani *Caſtrum Viberg*, Ado Viennenſis *Caſtrum Witbergh*, Regino *Nigberg*, Gerhardus Cleinſorgius *Iborg* interpretatur, caſtrum Diœceſis Oſnabrugenſis. In vetuſtis Colonienſium tabulis apud Cæſarium Heiſterbacenſem dicitur *mons Wiburg*. Quem Meibomius in notis ad Irmenſulam, & Bernardus Mallincrodius, Decanus olim Monaſterienſis, non minus doctrina, quam genere nobilis, lib. 2. de Cancellariis cap. 1. aſſerunt eſſe montem *Wedenberg*, hunc Bernardus Luderus in encomio urbis Mindæ, *Montem Vedegonis* appellat horario itineris ſpatio ad Viſurgim, non procul Rhema, ſupra Mindam ſitum. Cæterum Hildigarium Carolus Magnus ſepelivit in monte *Ovesberg*, teſte Henrico de Hervordia lib. 2. cap. 69. Quem *pro conſtantia fidei & regni*, Petrus Merſæus Cratepolius

lius ait, *ab hostibus cæsum fuisse.* De anno obitus pluribus agit Ægidius Gelen. in Hierotheca Engelbertina.

Non immerito hic quispiam requiret, quid Episcopi in castris, quid in bellis egerint, quorum vita Deo consecrata est ad cultum divinum, ad Cleri populique curam, utque gregi suo præsentes ac vigiles adsint? Alia illis militia præscripta est, in sacra toga, non militari sago. Arma eorum quibus pugnent pro Ecclesia Dei, quotidianum pro Regibus & populo sacrificium, publicæ statæque pro grege preces, libri sacri, ex quibus verbum Dei doceant, sacri Canones, ad quorum præscripta regant, sacrorum administratio; & quæ ejusmodi in hanc rem objici solent, imperite magis, quam prudenter. Quasi vero militia non sit etiam congregatio Christianorum hominum, quibus & hæc arma & subsidia Sacerdotum præsto esse debent in castris & bello, haud secus quam aliis, qui domi remanent, & pro quibus milites pugnant. Ideo religiosissimi Reges & Imperatores sibi Episcopos, ut sacrorum præsides, & castrensium Sacerdotum moderatores adesse voluerunt; Sacerdotes vero tanquam animarum curatores, qui Sacramenta militibus administrarent. Quam in rem, ut cætera prætermittantur, sistimus Concilium Germanicum, auctoritate Zachariæ Pontificis, per Legatum ejus D. Bonifacium Archiepiscopum, Ratisbonæ sub Carolomanno Majore Domus, Caroli Martelli filio, & Caroli Magni patruo XI. Kal. Maii Anno Christi DCCXLII. habitum. Ita enim Can. II. ejus Concilii perscribit: *Servis Dei per omnia armaturam portare vel pugnare, aut in exercitum & in hostem pergere, omnibus prohibuimus, nisi illis tantum, qui propter divinum mysterium, Missarum scilicet solemnia adimplenda, & Sanctorum patrocinia portanda ad hoc electi sunt: Id est unum vel duos Episcopos, cum Capellanis & Presbyteris eorum, Princeps secum habeat, & unusquisq; Præfectus unum Presbyterum, qui hominibus peccata confitentibus judicare, & indicare pœnitentiam possit.* Concil. General. tom. 17. Othlonus in vita D. Bonifac. lib. 1. cap. 41. & 42. Willibaldus cap. 10. Serarius lib 3. not. 31. Benedictus Levita lib. 5. in præfat. Baron. ad Ann. DCCXLII. Surius in vita D. Bonifac. Nauclerus genera:. 25. aliiq; de hoc celebri Episcoporum concilio.

Jam ante Hildigarium Colonienſem Epiſcopum, amiſerat Moguntia Geroldum Epiſcopum ſuum in bello cæſum, uti ab Othlono relatum lib. 1. cap. 41. Vaſtantibus quippe Thuringiam Saxonibus, Geroldum Moguntinum cum exercitu miſit Carolomannus, quo in prælio cecidit Epiſcopus cum aliis. Id factum ut excuſet Serarius, *ſoliti*, inquit, *fuere hi Principes etiam Epiſcopos ad bella, præſertim quæ contra infideles gererentur, quaſi ſacra forent, ducere; ſed modum, & commiſſum Epiſcopi munus prætergreſſus videtur Geroldus qui miſcendo ſe prælianti-bus, arma induit.* Ideo in Ratisbonenſi Synodo hæc præſcripta, confirmataque mox in Liptienſi Concilio, eo inter Canones illos relatum: *Interdicimus ſervis Dei, ne pompatu habitu, vel ſagis, vel armis utantur.* Quæ & Bonifacius epiſt. 105. ad Cudbertum Archiepiſcopum à ſe cæterisque Epiſcopis ſtatuta fuiſſe perſcribit.

Poſt ubi res ad priorem libertatem rediit, multique Epiſcopi, deſerto grege ſuo, caſtra denuo ſecuti ſunt, queſtus ipſe populus ſupplicem Carolo Magno libellum porrexit, hiſce verbis, quæ ex Capitulis Carolinis Wormatiæ decretis recenſentur: *Flexis omnes precamur poplitibus Majeſtatem veſtram, ut Epiſcopi deinceps, ſicut hactenus, non vexentur hoſtibus, ſed quando vos noſque in hoſtem pergimus, ipſi propriis reſideant in parochiis, Deoque fideliter famulari ſtudeant, & eorum ſacroſancta myſteria canonice & Deo placite peragere ſatagant, atque pro vobis ac cuncto exercitu veſtro, una cum omnibus ſibi commiſſis orare viriliter, Miſſasque decantare, & Litanias atque eleemoſynas facere decertent. Quoſdam enim ex eis in hoſtibus & præliis vulneratos vidimus, & quoſdam periiſſe cognovimus. Hæc vero valde periculoſa, & oppido ſunt cavenda. Quæ idcirco ſuggerimus, ne pro talibus vos & nos ſimul pereamus.* Et quæ in hunc modum libellus ſupplex exponit, lib. 6. c. 285. Capitulorum, tom. xx. Concil. General.

Ad ea reſpondit Carolus, promptum ſe quidem eſſe juſtæ petitioni ſatisfacere, ſed hæc prius *ad proximum ſynodalem conventum ac generale placitum, ubi plures Epiſcopi & Comites convenerint*, referenda eſſe. Igitur proximo Epiſcoporum & Comitum conventu hac lege ſancitum: *Carolus Dei gratia Rex, Regni Francorum rector, devotus ſanctæ Eccleſiæ defenſor, atque adjutor*

jutor in omnibus; Apostolicæ sedis hortatu, omniumque fidelium nostrorum, ac maxime Episcoporum ac reliquorum Sacerdotum consultu servis Dei per omnia omnibus armaturam portare, vel pugnare, aut in exercitum & in hostem pergere omnino prohibemus, nisi illis tantummodo, qui propter divinum ministerium, Missarum scilicet solemnia adimplenda, & Sanctorum patrocinia portanda, ad hoc electi sunt. Id est, unum vel duos Episcopos, cum capellanis presbyteris. Princeps secum habeat, & unusquisque Præfectus unum presbyterum, qui hominibus peccata confitentibus judicare, & indicare pœnitentiam possit. lib. 7. Cap. Carolin. cap. 91. tom. xx. Concil. General.

Ita vero Canon Ratisbonensis Concilii repetitus, & quod à Carolomanno patruo, id auctoritate quoque Caroli Magni sancitum est. Sed non eo contentus Carolus Magnus alia post lege hæc multo dilucidius sanxit. Referam decreti verba. *Secunda vice propter ampliorem observantiam, Apostolica auctoritate, & multorum sanctorum Episcoporum admonitione instructi, sanctorumque Canonum regulis edocti, consultu videlicet omnium Nobilium nostrorum nosmetipsos corrigentes, posterisque nostris exemplum dantes: volumus, ut nullus Sacerdos in hostem pergat, nisi duo vel tres tantum Episcopi, electione cæterorum, propter benedictionem & prædicationem, & cum illis electi Sacerdotes, qui bene sciant populis pœnitentias dare, Missas celebrare, de infirmis curam habere, sacratique olei cum sacris precibus unctionem impendere, & hoc maxime providere, ne sine viatico quis de sæculo recedat. Hi vero nec arma ferant, nec ad pugnam pergant, nec effusores sanguinum, vel agitatores fiant, sed tantum Sanctorum pignora, & sacra ministeria ferant, & orationibus pro viribus insistant, ut populus qui pugnare debet, auxiliante Domino, victor existat, & non sit Sacerdos sicut populus. Reliqui vero qui ad Ecclesias suas remanent, suos homines bene armatos nobiscum, aut cum quibus jusserimus, dirigant, & ipsi pro nobis, & cuncto exercitu nostro Missas, Litanias, oblationes, eleemosynas faciant, orantes Deum cæli, ut proficiamus in itinere quo pergimus, victoresque Deo adminiculante existamus. Gentes enim & reges earum, quæ Sacerdotes secum pugnare permiserunt, nec prævalebant in bello, nec victores extiterunt, quia non erat differentia inter laicos & Sacerdotes, quibus pu-*

gnare non est licitum. Hæc enim Galliarum, Spaniarum, Longobardorum, nonnullasque alias gentes, & reges earum fecisse cognovimus, qui propter prædictum nefandissimum scelus, nec victores extiterunt, nec patrias retinuerunt. Quam foveam caventes, malumus cum paucis & licitis, Domino opem ferente, victores existere, quam cum multis & illicitis terga, quod absit, vertere, & cum prædictis gentibus perire. Qualis enim victoria datur, ubi Sacerdotes una hora Dominica pertractant Mysteria, & Christianis Dominicum porrigunt Corpus pro suarum animarum redemptione, & post Christianos, quibus hoc ministrare debuerant, aut paganos, quibus Christum prædicare, propriis sacrilegisque manibus necant? Ita Carolus M. religiosissimus Imperator, quemadmodum hæc inter ejus Capitula & decreta recensentur ab Andegiso lib. 7. c. 103. & tom. xx. Concil. General.

Qua præclara Caroli Magni constitutione multa ad omnem posteritatem memoranda traduntur. Nam præter solicitudinem, quam pro militibus suis gessit, ne quis miles inter bella neglectus, & Sacerdotum ope destitutus periret; tum vel maxime Episcoporum auctoritati consultum voluit, ne suo imperio Episcopum quempiam ad castra evocaret: sed quem libera inter ipsos electio, aut Metropolitani judicium ad id castrense munus admoveret. Dum vero cæteros Episcopos, qui domi ad Ecclesias remanent, hortatur Carolus, ut homines suos bene armatos submittant ad exercitum, satis opinor commonstrat, quæ tum etiam Episcoporum potentia fuerit. Nec modo Geroldus Moguntinus Episcopus, sed & cæteri suo milite, suoque ductu cum regio exercitu processerint ad bella adversus Paganos, quæ ob id sanioribus deinde legibus coërcita sint. At nihil in hac constitutione illustrius, quam recognoscere, quam Carolus Magnus religionem coluerit. Reperias enim hac tempestate, qui Carolum M. Catholicam cum Romano Pontifice religionem coluisse negant, quique id editis etiam hac super re libris per summam, nescio, insaniam, an impudentiam dicam, persuadere volunt. Hic ego ut prætermittam, quam familiaritatem & conjunctionem religionis habuerit Carolus M. cum Hadriano Pontifice tot annis, quam cum Leone; qua observantia Roma-

nam

nam sedem veneratus, ut ob id quater Romam profectus sit ad limina Apostolorum invisenda; quo cultu religionis Episcopatus Saxoniæ, collegia Sacerdotum, & cænobia Monachorum instituerit dotaritque, & quæ innumera sunt ejusmodi. In præsens ad hæc Caroli decreta illos revoco. Intelligent hic sacrificium Missæ prisco majorum ritu, Episcoporum venerationem, discrimen inter Episcopos & Presbyteros, Sacerdotum potestatem in judicando absolvendoque, pœnitentiam quæ confitentibus injungitur, sacri Olei unctionem, ne quis sine viatico hac exeat è vita, oblationes ad altare, Sacerdotalem benedictionem, Litanias, & in his Sanctorum invocationem, Divorum patrocinia ex cultu pignorum, quæ ob id in bello etiam circumferebant, Corpus Dominicum etiam sub una specie præbitum militibus. Antiqua hæc, ex quo Saxonia Christi religionem primum à Carolo accepit, inde ad nos continua successione Episcorum, & perpetuitate religionis traducta; sed tam diversa & discrepantia à nova hujus sæculi doctrina, quam heterodoxi à Catholicis, falsum a vero disjunguntur. Quanto nunc æquius ejusmodi scriptores, ac magistros novarum religionum, illo D. Hieronymi pronuntiato, ex epistola ad Pamachium & Oceanum, convenias. *Quisquis assertor es novorum dogmatum, quæso te, ut parcas Romanis auribus, parcas fidei, quæ Apostolico ore laudata est. Cur post quadringentos annos docere nos niteris, quod ante nescivimus? Usque in hanc diem sine vestra illa doctrina Christianus mundus fuit.* Mille & sexcenti sunt anni, ex quo orbis Catholicus à Christo & Apostolis, octingenti sunt anni, ex quo Saxonia per Apostolicos viros, & Episcopos à Carolo M. introductos, hanc Catholicam fidem accepit. Igitur ut S. Hilarius l. 6. de Trinit. *Tarde hos Doctores ætas nunc hujus seculi protulit, sero hos habuit fides mea*, & omnium Majorum nostrorum.

9. FORTIS ET EXEMPLO CAROLUM.] Caroli Magni paternis vestigiis inhærentis expeditionem ad confluentes Wernæ & Visurgis, literis consignavit, ad annum DCCLXXXIV. Adelmus: *Rex autem congregato iterum exercitu in Saxoniam profectus est, celebratoque in castris natalitio Domini die, supra Ambram fluvium in pago Huthagoë, juxta castrum Saxonum, quod dicitur Skidroburg, ad locum vocabulo Rum, quo Wisura & Waharna confluunt, populabundus accessit, &c.* Eadem fere habent Annal. Francor. apud Reuberum. Et auctor vitæ Caroli Magni apud Pithæum

um ait: *Inde abiens in Saxoniam, pervenit ad Rimia ſupra fluvium Wiſora, ubi confluit Warana.* Annales Caniſiani: *Tunc dominus Rex Carolus ſupradictum iter peragens, usque ad Rimee pervenit ſuper fluvium Wiſaraha, ubi confluit Virharna.* Regino: *Pervenit ſuper fluvium Wiſaram, ubi confluit Waahua.* Poëta Anonymus:

—— proceſſit ad oſtia Warnæ,
Qua fluit in Wiſuram,

10. GENITORIS AVIQUE.] Superiorum Franciæ Regnum bella cum Saxonibus geſta paulo ante attigimus, nunc de Caroli Martelli, & Pipini ejus filii expeditionibus breviter agamus. Et quidem Carolus Martellus anno DCCXXI. *Saxones vaſtavit.* Annal. Fuldens. Et anno DCCXXXVII. *eosdem tributarios fecit.* Annal. Pithæi. Anno autem DCCXLV. *Carlmannus & Pippinus ſimul Saxonum perfidiam, vaſtata eorum regione, ulciſcuntur.* Annal. Fuldenſ. anno DCCXLIIX. *Pippino per Thuringiam ingreſſo Saxoniam ſupra fluvium Obacra, in loco qui dicitur Horoheim, Saxones occurrunt*, &c. Annal. Pithæi. anno DCCLIII. *Pipinus iterum Saxonum perfidia provocatus regiones eorum devaſtat.* Annal. Fuldenſ. Annales Franc. apud Reuberum, Aimoinus. anno DCCLVIII. *Pipinus Rex in Saxoniam, ibi & firmitates Saxonum per virtutem introivit, in loco, qui dicitur Sithma.* (Regino *Sitina* vocat, hodie Sithen) in diœceſi Monaſterienſi Nobilium de Ketteler ſedes, nuncupatur.) Annales Francorum apud Caniſium. Et victis *Saxonibus tributum impoſuit, ut trecentos equos ſingulis annis ſibi ſolverent.* Annal. Franc. apud Pithæum & Reuberum, Aimoinus: Quemadmodum olim *quingentas vaccas inferendales à Clothario ſeniore, Clodovei filio, Chilperici patre, regiæ menſæ inferre juſſi fuerant, quæ ideo inferendales dicebantur, quod ſingulis inferrentur annis.* Aimoinus lib. 4. cap. 26. Fredegarius Scholaſticus c. 74. & teſte Tacito Annal. lib. 4. tributum Friſiis juſſerat Druſus modicum pro anguſtia rerum, ut in uſus militares coria bonum penderent.

11. QUAM QUOD RHEMORUM.] Henricus de Hervordia lib. 2. cap. 69. affirmat *Remæ* à Carolo Magno templum eſſe conditum, locoque nomen inditum à *Rhemis*, urbe Archiepiſcopali in Galliis, quod Meibomius facile ſe credere ait: fuiſſe enim familiare Carolo Magno peregrina nomina noſtris locis inferre. Sed ego potius a ſuperioribus Francorum Regibus ad Viſurgim belligerantibus, quam à Carolo Magno *Rhemæ* hoc nomen impoſitum crediderim; cum ſatis ſit cognitum, jam ante Carolum Magnum *Remæ* nomen ad confluentes Wernæ & Viſurgis extitiſſe. Hæc de *Rema*; quæ licet ad Paderbornenſes proprie non pertineat, quia tamen Diœceſis noſtræ fines proxime contingit, & Mindenſis Eccleſia priſtinæ dignitatis ſtatum, fatali rerum hoc ſeculo converſione, jam amiſit, jure vicinitatis eam nobis, quoad fas eſt, vendicamus.

ERES-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ERESBURGUM
AD DIMOLAM.
MEMORIÆ. SACRUM

HOSPES. ERESBURGI. PRÆRUPTAM. CONSPICIS. URBEM
ANTIQUA. CELEBREM. RELLIGIONE. LOCUM
MARTIS. IBI. QUONDAM. SIMULACRO. NOBILE. FANUM.
SAXONIÆ COLUMEN. PRÆSIDIUMQUE. FUIT
QUOD. LEO. VASTATUM. CAROLI. VICTRICIBUS. ARMIS
SACRAVIT. VERO. RESTITUITQUE. DEO.
MANSIT. ET. HOC. NOSTRÆ. GENTI. DUM. BARBARUS. HOSTIS
AUGUSTUM. NOSTRO. TEMPORE. VERTIT. OPUS
NONNE. GIGANTEOS. MERUIT. RENOVARE. TRIUMPHOS
QUÆ. MANUS. IN. SUPEROS. HOC. FUIT. AUSA NEFAS.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

ERESBURGI. IN. DIOECESI. PADERBORNENSI. FIRMISSIMI. OLIM. SAXONUM. PROPUGNACULI. NEC MAGIS. FRANCORUM. ARMIS, ET. IRMINSULÆ. EXCIDIO. QUAM. EJUS LOCO. A. CAROLO. M. EXSTRUCTI. A. LEONE. III. P. M. DEDICATI. BELLO. AUTEM SUECICO. FUNDITUS. EVERSI. TEMPLI. RELIGIONE. CELEBRIS. MEMORIÆ
M. H. P.

NOTÆ.

1. ERESBURGUM.] Celeberrimus in Francica & Saxonica hiſtoria locus, quem Leo III. Pontifex in diplom. dato in *Eresburg*, Aſtronom. de rebus à Carol. M. geſtis apud Reuberum, Annal. Caniſiani, Annal. Francici, & vita Carol. M. à Pithæo edita, Ado Viennenſ. Ægil. in vita S. Sturmionis, Urſpergenſis, Poëta Anonym. Crantzius, Aimoinus, *Eresburg*, *Eresburgum*, *Heresburg*, *Eresberg*, *Heresberg;* alii *Merſeburg*, *Mersberg*, *Marsburg*, *Montem Martis*, nominant, & docto commentario Meibomius in *Irminſula Saxonica* illuſtravit. Etymon nominis quoad poſteriorem partem, clarum & obvium, prioris obſcurum & dubium. Gobelinus Perſona natum vult à religione, *quòd illuc è tota gente Saxonica quotidie ſacrificandi, oracula petendi, votíque ſolvendi causâ multi confluerent, ut idem ſit* ERESBERG, *quod mons venerationis.* Idem tamen aliam adfert notionem, ac dictum putat ab Hera, quæ Græcis Ἥρα, Latinè Juno, priſcis Saxonibus culta. Scribit de Germanis Tacit. de morib. German. *in commune Herthum, id eſt; terram matrem, colunt.* Hinc credi poteſt Heram eandem eſſe cum Hertho, & nomen dediſſe. Meibom. de Irminſul. cap. 5. & in notis, Althamer. ad Tacit. de morib. German. Juſtus Winkelmannus *Hiresburgum*, hoc eſt, *Sacrum burgum* dictum putat: nam priſcis Saxonibus *Hire* idem, quod ſacrum dicunt, quod probat ex antiquis rhythmis Saxonicis.

2. AD DIMOLAM.] Nulla aut levis dubitandi cauſa, utrùm *Eresburgum* ſit in veteri Saxonia, an ad Salam Thuringiæ fluvium, ubi Epiſcopalis civitas Mersburgum; de hoc enim minimè intelligi poſſunt, quæ in Hiſtoria Francica de *Eresburgo* memorantur *Anno 772. Carolus Saxoniam bello aggreſſus Eresburgum caſtrum cepit* Annal. Franc. vita Carol. M. apud Pithæum, Aſtronom. Urſpergenſ. Regin. *quod* (Anno 775. Poëta Anonym. alii Anno 774.) *iterum Saxones per mala ingenia & iniqua placita capientes, Francos expulerunt, & caſtrum deſtruxerunt.* Vita Carol. M. apud Pithæum p. 23. An. 775. *Carlus Saxonum*

Saxonum perfidiam ultus Eresburgum reædificat. Annal. Franc. editi à Pithæo, Astronomus, vita Corol. M. Regin. Ann. 776. *Cui* (Carolo) *vix Alpes transgresso occurrerunt, qui nunciarunt Eresburgum arcem à Saxonibus expugnatam, & præsidium Francicum, quod in eo posuerat, expulsum.* Astronom. apud Reuber. Annales Francici incerti auctor. apud Pithæum. *Tunc Rex cum Francis restauravit Heresburgk castrum.* Regin. ad Ann. 776. Astronom. loc. cit. Ann. 780. *Transiensque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit.* Astronom. apud Reuber. *Carolus Saxoniam ingressus ad Heresburgk venit, & indè ad locum ubi Lippa consurgit.* Regino in Chron. ad Ann. 784. *Cúmque eum ulteriùs progredi tam hyemalis temporis asperitas, quàm aquarum inundatio prohiberet, Eresburgum arcem in hyberna concessit.* Astron. apud Reub. An. 785. *Rex Carolus in Heresburc super hyemem residebat, & Saxones in pace conquiescunt.* Fragment. Annal. Francic. p. 88.

Nusquam deinde Leonem Papam ad Salam Thuringicum penetrasse scribitur, qui tamen, ut suo loco ostendetur, Paderbornam ad Carolum venit, atque Ecclesiam *Eresburgi* consecravit. In hac Ecclesia, teste Widekindo & Gobelino, cæsus Danemarus, cum quo Otto M. non in Thuringia, sed Westphalia bellum gessit. Fuit igitur *Eresburgum* in Saxonia veteri seu Westphalia, non tamen ad ripam *Visurgis*, ut Ado Viennensis autumat; neque ad fontem vel fluvium *Lippiæ*, ut Ernestus Brotufius hist. Anhal. lib. 1. cap. 14. Marcus Wagner. in vita Carol. M. & Joannes Lampadius in mellificio hist. opinantur; nec etiam ad *Ruram* fluvium, ut Letznerus in hist. Caroli Magni cap. 21. adfirmat; nec ad arcem *Driburgum* diœcesis Paderbornen. ut vult Tilemannus Frisius in speculo de monetis lib. 3. cap. 1. & 8. Nec ad *Ambram* seu *Emmeram* haud procul Ludâ oppido; id quod Piderit. in Chron. Lippensi sentit: sed ad *Dimolam*, qui magnam diœcesis Paderborn. partem emensus, haud procul *Heristallo Saxonico* in *Visurgim* effunditur; ubi etiamnum supereſt Præpositura à Ludovico Pio Monasterio Corbeiensi donata. *Domnus Ludovicus Imperator Augustus Caroli Magni filius tradidit Monasterio* (Corbeiensi)

beiensi) *locum Huxeri cum omnibus suis: Eresburg & Meppiam Abbatiolas, & cætera prædia in Aquilone. Juditha Imperatrix hæc à viro suo obtinuit.* Chronicon Corbeiense editum à Meibomio. Henricus de Hervordia citatus ab eodem ex Ordinario Corbeiensi. Diutissimè præterea vetus nomen *Eresberg* & *Heresberg* conservatum, uti ex his literis Wiboldi Abbatis Corbeiensis anno millesimo centesimo quinquagesimo secundo, & Consulum ac populi oppidi Eresbergensis anno millesimo ducentesimo vigesimo nono, datis apparet. *In nomine Domini nostri* JESU *Christi.* WIBOLDUS *Dei gratia Corbegensis Ecclesiæ Abbas omnibus præsentibus & futuris in perpetuum. Quoniam res gestas literarum monumentis tradere tam ad præsentium memoriam quam ad futurorum notitiam cautum est. Idcirco & nos præsentibus ac posteris per hos apices insinuamus. Qualiter Venerabilis Episcopus Paderbornensis Bernhardus ex nostro & Corbegensis Capituli consensu, emit à fratre nostro Reinhero Præposito & cæteris fratribus nostris de monte* ERESBERG VIII. *talentis denariorum domum quandam & aream in villa nomine Frenkenhusen &* XL. *jugera dimensæ terræ ad eandem domum pertinentis. Cujus possessionis emptæ à prædicto Venerabili Episcopo legitimam per hæc scripta emancipationem facientes. ei quod factum est scripto attestamur. & ad perpetuam firmitatem sigillo nostro hanc scripturam munimus. Data Corbeiæ anno Dominicæ Incarnationis* MCLII. *indictione prima.* XVI. *Kalendar. Octobr. publicè in Capitulo Corbeiæ. sub testimonio Henrici Prioris. Adelberti Præpositi. Conradi Cellerarii. & reliquorum fratrum tam majorum quam minorum.* Coss. & populi Eresbergensis tabulæ sunt hujusmodi. *Nos Consules & universitas Montis qui dicitur Heresberg universis præsentem paginam inspecturis præsentium tenore significandum duximus. quod cum nos à villa Horehusen ad montem qui dicitur Heresberg Paderbornensis Diœcesis nostra domicilia transtulissemus. ac montem munientes eundem ab obedientia Ecclesiæ Paderburnensis. qua eidem in spiritualibus eramus subjecti. inobedienter recessissemus. tandem cum eadem Ecclesia convenientes. inter ipsam & nostram universitatem talis ordinatio intervenit. quod nos errorem nostrum recognoscentes, & ad obedientiam*

tiam matris noſtræ Eccleſiæ videlicet Paderburnenſis redeuntes, debitum in ſpiritualibus ad ipſam habebimus reſpectum, & Clericum quem Epiſcopus Paderburnenſis, apud nos Eccleſiæ conſtructæ ſive conſtruendæ, & à noſtra univerſitate dotandæ, præfecerit, quemque Archidiaconus loci, dono altaris inveſtiverit, tanquam noſtrum plebanum modo ad præſens recipiemus reverenter, remanente nihilominus apud nos poſt mortem ejuſdem plebani, alium nobis eligendi plebanum libertate, dummodo electus à nobis Archidiacono, ad recipiendum donum altaris & curam animarum præſentetur, ipſamque Eccleſiam noſtram Dominus Epiſcopus parrochialem faciendo, & ſepulturam ibidem indulgendo, tempore opportuno conſecrabit. Præterea Archidiaconum de Capitulo majoris Eccleſiæ Paderburnenſis, qui ſynado Horehuſen præſidere conſuevit, in monte & præfata Eccleſia ſynado præſidentem tamquam noſtrum Archidiaconum cum omni jure quod ipſe Archidiaconus antequam nos ad montem transferremus in Capella S. Dyonyſii Horehuſen habuit, & adhuc circa univerſam plebem ejusdem Archidiaconatus habere dinoſcitur, admiſimus, duobus tamen articulis non de jure ſed de benignitate & gratia Archidiaconi & Eccleſiæ, exceptis, quod nec denarios vel obulos ſynodales perſolvemus, & quod homines inter nos ſervilis conditionis, à ſcabinis accuſati, non in ferro candenti, ſicut alias conſuetum eſt, ſed manu duodecimâ ſuam expurgationem præſtabunt. Ne autem hæc præſcripta ordinatio tam ab Eccleſia Paderburnenſi, quam à noſtra univerſitate valeat inpoſterum revocari, vel aliquid in ipſa immutari, præſentem cartam ſigilli noſtræ univerſitatis appenſione, ac teſtium annotatione roboratam, quam cartam etiam ſub eodem tenore. Domini Epiſcopi & Capituli ſigillorum impreſſione munitam, ab ipſa Eccleſia accepimus, ad exhibendum pro & contra nos ſi neceſſe fuerit. Eccleſiæ dedimus eidem. Acta ſunt hæc Anno Dominicæ incarnationis M. CC. XXIX. VII. *Kalend. Septembris. Teſtes hujus rei ſunt. Herman de Veſperthe. Johan de Eleren. Tetmar de Durslo. Johan de ſancto Magno. Johan de Weſthem. plebani. Milites verò. Andreas de Durslo. Olricus de Weſthem. Alradus Henric. de Brochike. Stephanus. fratres de Dalhem. Tideric de Etlen. Bodo. Henric & Johan de Schnevethe.*

Consules verò Vollant. Alrat. Herman. Conrat. Monetarii. Tideric de Gesmaria. Tideric de Velrebergh. Ludolff de Capella. Henric Westval. Henric de Dune. Regenhart de Hoburgebusen. Regenhart de Hattepe. Johan de Fabrica. & tota universitas montis ejusdem.

(L. S.)

Proximo tamen superiori anno *Eresburgum* etiam *Montem Martis* appellatum esse testatur hoc diploma. *Henricus Dei gratia Romanorum Rex & semper Augustus. universis Imperii fidelibus quibus præsens scriptum exhibitum fuerit gratiam suam & omne bonum. Ad notitiam universorum volumus pervenire. Nos mandatum Domini Imperatoris patris nostri recepisse, quod nequaquam ratam habere vellet Warandiam, quam in solemni Curia nostra apud Herbipolim feciſſe dinoscimur de* MONTE MARTIS *Archiepis. Colonienſi in Abbatis dilecti Principis nostri præjudicium Corbeiensis. Et quod eundem Abbatem in possessionem dicti montis remitteremus, eidem plenam Warandiam præstando prædictus Dominus noster Imperator nobis firmiter injunxit. Nos verò mandatum Domini Imperatotis Patris nostri conservare & implere in omnibus cupientes. Auctoritate præsentium in possessionem ejusdem montis dictum Principem nostrum Abbatem Corbeiensem mittimus cum omni jure. Nullam jurisdictionem in ejusdem montis possessione recognoscentes Archiepiscopo Colonienſi. Mandamus itaque per gratiam nostram firmiter præcipientes, quatenus nullus ausu ductus temerario, memoratum Abbatem in possessione sæpedicti montis impedire vel molestare præsumat. Quod qui fecerit gravem indignationem nostræ Celsitudinis se noverit incursurum. Testes hi sunt. Henricus Venerabilis Eistetensis Episcopus. Henricus illustris Dux Bavariæ. Comes H. de Dilingen. F. de Druhendingen. E. Dapifer de Walpruc. C. Pincerna de Winterstede. & alii quàm plures. Datum apud Ulmam. Anno Domini* M. CC. XXVIII. *indict. prima.*

Postea

Postea verò *Eresburgi* nomen prorsus obsolevit: nam litteris anno 1247. conscriptis, *Mons Martis*, & deinceps perpetuò appellatur. HERMANNUS *Dei gratia Abbas. Strigerus Præpositus. Albertus Prior. totusque Conventus Corbegensis Ecclesiæ nec non Themo Præpositus Montis Martis & fratres sui ejusdem montis. Universis Christi fidelibus hanc paginam inspecturis salutem in Domino. Super dissensione mota inter Dominum Simonem Electum & Capitulum Paderburnense ex parte una, & nos ex parte altera super parochia. Archidiaconatu & jurisdictione Diœcesiani ordinaria* MONTIS MARTIS, *quam Dominus Paderburnensis & Ecclesia sua petebat ratione juris communis. & nos privilegiis & præscriptione defendebamus. Magistro Ottone Decano Bremensi. Magistro Thetmaro Canonico Monasteriensi. Heinrico Decano & Hermanno Scholastico novæ Ecclesiæ mediantibus talis compositio intervenit. Quod tenore præsentium publicè & solemniter confitemur. quod venerabili Domino Simoni Electo & Capitulo Paderburnensi ordinariam jurisdictionem & jura spiritualia Diocesiano & suæ Ecclesiæ de jure communi debita in Monte Martis secundum formam recognoscimus infrà scriptam. Consentientes & eligentes quod Volradus Canonicus Paderburnensis Archidiaconus in Horebusen & sui Successores qui pro tempore fuerint habitatoribus Montis ejusdem sive in Monte in Capella B. Nycholai, sive in Horebusen in Ecclesia B. Dionysii prout ipsis placuerit synodo præsideant. Et quia Præpositus & fratres prædicti montis ad Abbatem tantum & Conventum Corbegensem in spiritualibus & temporalibus respectum habere debent. Ipsi tam ab Episcoporum quàm Archidiaconorum Paderburnensium juribus sunt exempti. Consensum est etiam inter Paderburnensem & Corbegensem Ecclesias quod illi tantum sunt excepti à frequentatione synodi & à juribus synodalibus qui infrà ambitum Claustri cum Præposito & fratribus habitant & in emunitate existentes eorum servitiis sunt specialiter deputati. Præterea Præpositus ejusdem loci nomine Abbatis & Conventus Corbegensis denarios synodales, tantùm de habitatoribus Montis colliget annuatim. Archidiacono contra eosdem habitatores si necesse fuerit in hoc per censuram ecclesiasticam adjuvante. De quibus synodalibus denariis Præpositus idem*

sex

sex solidos graves Archidiacono statim dum collecti fuerint annis singulis sine qualibet difficultate persolvet. Themo etiam nunc Præpositus qui Parochiæ præest in eodem Monte à Domino Volrado Archidiacono curam animarum & donum altaris recepit & obedientiam Archidiacono debitam repromisit. Et deinceps Præpositi Montis Martis vel alii qui ab Abbate Corbegensi Archidiacono in Horebusen Canonico Paderburnensi fuerint præsentati ad eandem Parochiam donum altaris & curam animarum perpetuò recipient in futurum. Et Præpositi vel alii qui Parochiam eandem habuerint ratione ejusdem Parochiæ in Ecclesia Paderburnensi Episcopales synodos frequentabunt. Quod autem ea quæ præscripta sunt Ecclesiæ Paderburnensi perpetuò servabimus. Nos & Ecclesiam Corbegensem Paderburnensi Ecclesiæ sub pœna quingentarum marcarum his literis obligamus. Acta & completa sunt hæc in Ecclesia Corbegensi Anno Domini M. CC. XLII. *in crastino nativitatis B. Mariæ Virginis.*

(L. S.) (L. S.)

3. HOSPES ERESBURGI PRÆRUPTAM CONSPICIS URBEM.] *Eresburgum* præcelso latéque conspicuo monti impositum Widekindus & Ditmarus *urbem; civitatem* Auctor vitæ Caroli M. apud Pith. Astronom. apud Reuberum, Ado Viennensis, & complures alii *castrum;* Ægil. in vita S. Sturmionis *castellum*, alii *arcem* appellarunt. Castri veteris aut nulla aut exigua vestigia supersunt. Urbs paulò ante An. 1247. instaurata videtur, domiciliis ex villa *Horbusen* in montem *Heresberg* translatis, montèque munito, ut ex diplom. cit. liquet. *Complectebatur* ut Meibom. scribit, 500. *domicilia non inelegantia civesque ob commercia opulentos:* sed numerum ædium fortunasque civium multùm imminuit proximum bellum, quo An. 1646. 21. Maji oppidum à Suecis expugnatum, direptum, & munitionibus nudatum. Superiorum verò sæculorum calamitates, quæ post Caroli M. devastationem Eresburgo acciderunt,

ciderunt, vetus nobis MS. fragmentum membranæ Corbeiensis his verbis repræsentat ad annum Christi MCXLV. *Tertiò destructa est urbs Eresburg. Primò per Karolum M. qui undecimo anno obsidionis fraude cepit & devastavit. Secundò per Fridericum Principem Arnesburgensem precatu Erkenberti Abbatis. Tertiò per Volcwinum virum præpotentem Sualenbergensem. Nam Werra inter ipsum & domnum Heinricum filiæ Friderici præmissi filium de Arnesberg oborta, quem & incolæ montis Eresburg ad contuendos se cum urbe adtraxerant, & ipse fortes viros dominos videlicet Scardenbergenses & Casebergenses inibi collocare decreverat ad humiliandum ipsum Volcwinum, qui & ei videbantur inimicari. Ad dictam ergo diem quando convenire in monte debebant, ut unusquisque suam turrim altam & firmam inibi construeret. D. Heinricus Abbas qui & urbem reædificaverat, & D. Volcwinus animotenus retractantes jacturam ditioni suæ & circumjacentibus latè bonis suis de his eventuram, diem prævenerunt, montem ascenderunt, quid facto opus foret cùm non reperirent. Totâ die illâ consultantes ut sine populi damno inhabitantis fieri ullatenus posset, in crastinum distulerunt. Cúmque sol subsequentis diei auroræ indicio se prodidisset, inconsulto & inscio Abbate, adhuc etiam & dormitante, per milites D. Volcwini nutu ipsius circumquaque urbs succenditur & consumitur.*

4. ANTIQUA CELEBREM RELLIGIONE LOCUM.] Erat namque *Eresburgi* fanum nobile, sive, ut Meibom. scribit, *religione augustum, magnitudine ingens, structurâ operosum, splendore magnificum, divitiis inclytum*, atque in hoc delubro vastissimum idolum totius Saxoniæ, numen gentis tutelare & commune. *Solebant antiqui Saxones, & cumprimis militares homines certis iisdemque solemnibus & festis diebus armis induti, atque etiam cataphracti, gladiisque accincti, dextrâ verò cestus ferreos vibrantes, alternis circa idolum patrium obequitare, interdum in genua procumbere, opemque præsentem & in bello secundam fortunam efflagitare. Huc quoque frequens populus ibat & vota reddebat. Multa ibi opulenta regum populorumque*

visebantur munera, ingens auri argentique ostendebatur copia. Avent. l. 4. Annal Boicorum.

5. MARTIS IBI QUONDAM SIMULACRO.] Non uno eodemque modo ab antiquis Francicarum Germanicarumq; rerum scriptoribus nomen hujus simulacri, seu idoli enunciatur. Annales Francici, Fuldenses, Adelmus, habent *Irminsul:* Hos sequuntur Ditmarus Mersburgensis, Schaffnaburgensis, Hermannus Contractus, Urspergensis; modicè variant Adam. Brem. qui *Irmindsul*, Albert. Strad. qui *Erminsul*, auctor vitæ Caroli M. qui *Ermensul*, & Annal. Canisii *Ermensil*, scribunt: alii aspirationem adjungunt, in quibus Regino *Hermansaul*, Roleving. *Hermeseul*, Sigebertus, Auctor lib. MS. de Caroli M. Canonizat. & Chron. Belg. mag. *Hermensul*, Ado Viennens. *Adurmensul* appellant, Chronicon Saxonicum *Armensul.* Quia ex duabus dictionibus compositum, de utraque controvertitur, an posterior cippum, seu columnam, an verò aulam significet; præcipuè verò de posteriore dissentiunt. *Nonnulli*, ut Crantzius in Saxonia, *Irmensul interpretantur statuam publicam. Conjici permittitur dictam Idermanseul quasi commune profugium & asylum omnium.* Favet huic etymo Adam. Brem. qui *patriâ linguâ* idem esse vult, quod Latinis *universalis columna, quasi universa statuens;* Gobelin. *statuam Mercurii* fuisse opinatur; Aventin. *Herminioni* sacram fuisse contendit; Plurimi memoriæ *Harminii Cheruscorum Ducis* dicatam existimant; Gorop. Becan. *hieroglyphicam esse* affirmat. Verùm magis credibile est, sicut Tencteri & Usipetes apud Tacit. lib. 4. hist. *Martem præcipuum suorum Deorum* vocant, ita Saxones gentem bellicosam *Martem* in eo coluisse: nam ut Widekind. lib. 1. (quem sequuntur Rolevingius & Theodoricus Niemius) *Secundùm errorem paternum sacra sua propriâ veneratione venerati sunt, nomine Martem effigie columnarum innitentes.* Chron. Saxon. vetus: *Hæc erat forma idoli Martis Marsburgi, quod Carolus M. destruxit in Westphalia.* Marti præterea similior quàm Mercurio imago à Crantzio descripta. *Erat armati toto corpore effigies, cujus in dextra signum militare (nostri vexillum vocant) præferens rosam:*

sam: cujus breve momentum & facilis ortus & interitus, ita eventus præliorum. In sinistra libram expandit, dubiam pugnantium sortem facilè huc illuc inclinantem; pectus inerme ursum præferebat, interritum bellatorum animum insinuans. In clypeo leo, qui bestiis imperitat, invictum ad fortia facta animum monstrat: floribus consito campo, in quo stabat, quod nihil jucundius solet videri fortibus, quàm in acie virtutem ostendere.

6. NOBILE FANUM.] Adamus Brem. Ursperg. Rhenanus, Huldricus Mutius, tradere videntur Irmensulam sub dio in aperto campo stetisse; at fani seu templi meminit vita Caroli M. apud Pithæum: *Pervenitque usque ad Ermensul, & ipsum fanum destruxit, & aurum & argentum, quod ibi reperit, abstulit.* Regino totidem verbis ex vita Caroli M. Henricus de Hervordia ad annum Constantini Imp. 31. apud Meibomium in Irminsula Saxonica cap. 7. De Eresburgensis fani & Irminsulæ Sacerdotibus & sacrorum ritibus, Letzner. in Chron. Corbeiens. & ex eo Meibom. cap. 4. Irminsulæ. Quibus illustrandis magnopere servit memorabilis, siquidem vera, historia, quam narrat Nicolaus Causinus in fine lib. Aulæ sanctæ, ubi citat Chronic. Saxon. & Relationes Schaumburgii, Evodii, & Albini.

7. VASTATUM CAROLI VICTRICIBUS ARMIS.] Annal. Franc. apud Pithæum: *Carolus Saxoniam ingressus, Eresburgum cepit, & idolum Saxonum, quod vocabatur Irminsul, destruxit.* Ursperg. Regin. Quo tempore *Irminsulam*, ejusque fanum *Eresburgi* Carolus destruxit, res mira contigit, ab Astron. auctore Annal. Franc. Ursperg. Reginone aliisque scriptoribus magno consensu prodita. *Fuit siccitas magna, ita ut aqua deficeret in suprà dicto loco, ubi Ermensul stabat. Et dum vellet ibi tres dies stare gloriosus Rex ad destruendum fanum ipsum, & valde homines & jumenta sitirent, subitâ Christi gratiâ, mediâ die cuncto exercitu quiescente, apparuit eis torrens ebulliens salubres aquas, & cunctus exercitus & jumenta eorum sufficienter recreati sunt, & tam diu ebulliit aqua viva, donec fanum destructum est.* Sed quæ ad Dimolam amnem esse potuit aquæ penuria? an victorem Francum Saxones hostes aqua-

tione prohibuêre? certè exercitui sitienti vix magis defuit, quàm ingenio sedem *Eresburgi* ad Dimolam, nedum ad Luppiam aut Visurgim propugnanti, aqua hic hæret. Majorum quidem habet traditio, quàm incolæ referunt, Dimolæ aquas veneno à Saxonibus infectas, & Carolum cùm preces ad Deum fudisset, ejus equum in montis declivi descensu, quadrante circiter horæ ab Eresburgo, ungulâ fontem elicuisse, cui hodiedum *Regii fontis* sit nomen, & aqua perennis. Sed vereor ne equi fontem aperientis ungula Pegasi magis fabulam sapere, quàm historiæ veritati consentire videatur. Non satis autem pietati Caroli fuit impium *Irminsulæ* fanum evertere: nam in eodem loco Christianum mox templum condidit, de quo Auctor vitæ Caroli M. MS. lib. 1. cap. 14. *Apud Eresburgum civitatem Saxoniæ, quam propter inhabitantium perfidiam, & indomabilem contumaciam deleverat, sed tamen post casum in majori splendore zelo pietatis restruxerat. Post eversionem idoli,* HERMENSUL, *id est* STATUA HERMETIS, *ab incolis vocati, basilicam imperialis munificentiæ & celsitudinis construxit: ut quem locum cultura dæmonum sordidaverat, Christianæ religionis veneratio emundaret.* Hanc Basilicam ipsum Leonis III. Pontif. & Ludov. Pii Imp. & Lotharii ejus filii diploma, quo Corbeiensi Monasterio donatur, *Capellam* vocat, quod est hujusmodi.

IN *Nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi* HLUDOWICUS *&* HLOTARIUS *divinâ ordinante providentiâ Impp. Augusti. Omnibus fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ & nostris, præsentibus scilicet & futuris notum sit. Quia nos pro divini cultus amore & animæ nostræ remedio, quoddam Monasterium, quod nova Corbeia vocatur in honorem B. Stephani Protomartyris infra Saxoniam supra fluvium Wisera, in loco qui dicitur Huxori construi jussimus. Quod & viro Venerabili Adelhardo construendum regendúmque commisimus, qui erat Abbas in altero antiquiori Monasterio quod æque Corbeia vocatur, à quo & novum supradictum Monasterium nomen constat esse sortitum. Itaque nos divinâ inspratione compuncti & cælestis patriæ amore succensi, ob animæ nostræ salutem concessimus eidem Monasterio Capellam,*

Capellam, quam dudum Dominus & genitor noſter KAROLUS *Imperator in Caſtello quod dicitur* Heresburg *conſtrui juſſit, cum omnibus rebus ac mancipiis ac decimis ad eam pertinentibus. Quantumcumque Dominus & genitor noſter eidem Capellæ pia devotione contuliſſe dinoſcitur, cum omni integritate prædicto Monaſterio ad ſubſidia Monachorum ibidem Deo famulantium, per hanc noſtræ auctoritatis donationem à die præſenti perpetuò habendum atque poſſidendum conceſſimus, & in ditionem ejus tranſtulimus, eo videlicet modo: Ut quicquid ab hodierno die de prædicta Capella vel de his quæ ad eam pertinent, Rectores & Miniſtri ſupra memorati Monaſterii, vel fratrum in eo degentium voluerint, abſque ullius injuſta contradictione ordinent atque diſponant, & faciant quicquid utilitatibus prædicti Monaſterii congruere & convenire perſpexerint. Et ut hæc auctoritas largitionis noſtræ per futura tempora inviolabilem atque inconvulſam obtineat firmitatem, & à fidelibus noſtris tam præſentibus quàm futuris ſeu etiam ſucceſſoribus noſtris verius certiúsque credatur, eam manibus propriis ſubter ſignavimus, & annuli noſtri impreſſione ſignari juſſimus.*

Signum HLUTHOWICI *Sereniſſimi Imperatoris*
Signum HLOTARII *glorioſiſſimi Auguſti.*

Durandus Diaconus ad vicem Fridagiſi recognovit. Data XII. *Kal. Julii. Anno Chriſto propitio* XIII. *imperii Domini* HLUDOVICI *piiſſimi Auguſti. Indict.* IV. *Actum Ingilinheim palatio regio, in Dei nomine feliciter, Amen.* Hanc Majorum ſuorum munificentiam inſigni diplomate auxit Ludovicus Germaniæ Rex anno 900. quod ſubjungimus.

In Nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis, HLUDOWICUS *divina gratia Rex. Si petitiones noſtrorum fidelium quas pro utilitatibus Eccleſiarum Dei nobis ſuggeſſerint ad effectum perducimus. Ad æternæ retributionis augmentum id nobis profuturum liquido credimus. Unde noverit omnium fidelium noſtrorum præſentium & futurorum induſtria, qualiter per interventum Venerabilis ac dilecti Comitis noſtri Cuonradi, Monaſterium quoddam nova Corbeia nominatum cui præeſt fidelis noſter Bavo Abbas, in noſtram tuitionem ac mundeburdium ſuſcepimus*

ſcepimus, & omnes conceſſiones ſeu donationes Anteceſſorum noſtrorum eidem Cœnobio collatas, noſtrâ auctoritate firmamus atque corroboramus. Videlicet ut & immunitatem habeant ab omnibus publicis exactionibus & judiciariis poteſtatibus homines ejusdem Eccleſiæ liti & coloni, & Rectores ipſius Monaſterii in expeditionem cum ſuis hominibus ire non cogantur, ſicut à noſtris progenitoribus olim eis conceſſum fuiſſe conſtat. Sed & hoc pro noſtræ mercedis augmento ad eorum utilitates addere decrevimus, ut infra ipſam Abbatiam, in villa Horohuſun nuncupata publicum eis liceat habere mercatum & monetam, & ibi poteſtatem habeant accipiendi teloneum. Quod ipſorum Advocatus noſtro exigat banno ab his qui illuc cauſa emendi veniunt, intra marcam memoratæ villæ & montis ERESBURG *nuncupati. Præterea quod ab exordio conſtructionis ejusdem Monaſterii à noſtris Anteceſſoribus conceſſum in eorum præceptis cognoſcitur. Nos quoque iterum confirmamus, ut licentiam habeant fratres illius loci eligendi inter ſe Abbatem dum ita res poſtulat, quamdiu ad hoc idoneam inter ſe perſonam potuerint invenire. Et ut hoc noſtræ auctoritatis præceptum pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem, manu propriâ affirmavimus, & annuli noſtri impreſſione ſignari juſſimus.*

Signum Domini HLUDOWICI *Sereniſſimi Regis. Ernuſtus Cancellarius ad vicem Theotmari Archicappellani recognovit. Data* IIII. *iduum Octobrium die. Anno Incarnationis Domini* DCCCC. *Indictione* III. *Anno Domini HLudowici* I. *actum Triburias, in Dei nomine feliciter, Amen.*

8. SACRAVIT VERO RESTITUITQUE DEO.] Hujus conſecrationis ſeu dedicationis luculentum teſtimonium perhibet diploma ſeu privilegium Leonis III. Pont. Max. Eresburgi datum, quod extat apud Henricum de Hervordia, Bernardum Wittium, Gerhardum Cleinſorgium, Card. Baronium tom. IX. ad annum 799. & in tom. XVII. Concil. General. Pariſiis edit. pag. 226. Nos exemplum hujus diplomatis, quod Wittius protulit, & in Eresberg ait haberi, utpote antiquius emendatiuſque ſequimur, licet in illo ſignatus dies IX. Kal. Jan.

Jan. uti in Baronio VIII. Kal. Jan. ſuſpectæ nonnullis fidei ejusque loco IX. aut VIII. Kal. Jan. vel Jul. ponendus eſſe videatur; ſi modò verum eſt, quod Anaſtaſius Bibliothecarius narrat, Leonem è Saxonia noſtra redeuntem à Romanis *ad Pontem Milvium in vigiliis B. Andreæ Apoſtoli* fuiſſe ſuſceptum. Quod utique anno 799. factum eſſe oportet, cùm idem Pontifex Carolum anno proximè conſecuto Romam venientem, jam ante feſtum D. Andreæ diem, hoc eſt, VIII. Kal. Decemb. magnificè exceperit, atque ipſo Chriſti Natali in Baſilica B. Petri Apoſtoli Imperatorem coronarit, ut omnes hiſt. Franc. Scriptores conſentiunt. Diploma Leonis III. eſt hujusmodi.

LEO *Servus ſervorum Dei.* CAROLO M. *Francorum Regi. Piæ tuæ intentioni per omnia congaudentes, quod jubes annuere non tardamus. Igitur hunc montem* ERESBURG *quem expugnatum cum tota Saxonia Deo obtuliſti, & per nos B. Petro conſecraſti, liberum ab omni humana poteſtate eſſe, & fratrum ibidem ad Chriſti ſervitium adunatorum ditioni tantummodo parere cenſemus. Qui ne aliquid in hoc impedimenti patiantur, neve regni veſtri invaſoribus aliqua rebellandi fiducia præparetur. Sub anathemate B. Petri auctoritate interdicimus, ne quis unquam bellica in ipſo monte præſidia collocare, aut per te collata prædia, aut decimas circa montem per duas Saxonicas raſtas quas illuc delegaſti, audeat diripere. Hæc conſervantibus ſit pax à Deo Patre, infringentibus execratio, & à Catholicorum collegio ſit ſeperatio in æternum. Datum* Eresburg *per manum Joannis Bibliothecarii & Cancellarii Eccleſiæ Romanæ* IX. *Kal. Jan. Anno Domini Leonis tertii quarto. Indictione ſeptima, die dedicationis Capellæ in* Eresburg. Veritatem hujus Leonini diplomatis, aſſerit & illuſtrat diploma Adriani IV. Pontif. *Guicbaldo Abbati Corbeienſi ejusque fratribus regularem vitam profeſſis datum Romæ apud S. Petrum per manum Rolandi S. Romanæ Eccleſiæ Presbyteri Card. & Cancellarii* V. *Kal. Martii. Indict.* II. *Incarnat. Dominicæ Anno* MCLIIII. *Pontificatus verò Domini Adriani PP.* IV. *anno primo. Adjicientes quod Monaſterium* Heresburg *cum*

cum decimis circa montem per duas raſtas Saxonicas, ſicut à beatæ memoriæ Domino LEONE *Papa ex petitione* CAROLI Mag. *Imperatoris, qui ipſum montem expugnaverat collatæ noſcuntur. Monaſterium quoque in Groninga, & Monaſterium in Kemnade nunquam ab eodem Corbeienſi alienentur Cœnobio &c.* Porrò Henricus de Hervordia qui ad annum Caroli M. 4. Chriſti 804. hoc ipſum Leonis PP. diploma recitat, in eo longè fallitur, quod hanc dedicationem in alterum Leonis cum Carolo in Germania congreſſum rejicit. *Item perlatum eſt*, inquit, *ad Imperatorem, ſanguinem Domini in Mantua civitate fuiſſe repertum: miſitque ad Papam, ut hujus rei veritatem perquireret. Qui nactus occaſionem exeundi, primò in Lombardiam, quaſi pro dicta inquiſitione progreſſus eſt, indéque ſubitò arrepto itinere ad Imperatorem venit ad Kariſiam, villam juxta Remis, & Natalem Domini ſecum celebravit. Deinde Aquiſgranum Papam Imperator perduxit, & poſt in Saxoniam antiquam, ibi Capellam in* Bergkercken *prope Mindam conſecravit. Campanula quædam, quam reliquit, etiam nunc videtur ibidem. Capellam etiam S. Petri in Eresberg, quæ nunc Mersberg dicitur, conſecravit.* Ita Henricus de Hervordia. Contrà Aſtronomus & vita Caroli M. per Engoliſmenſem ſcripta, Adelmus & Regino, uno ore teſtantur: *Leonem Pontif. Aquiſgrano, ubi octo dies manſit, per Bojariam ire volentem, ductum eſſe uſque Ravennam, magnis ab Imperatore muneribus donatum.* Nullâ Saxoniæ, hoc tempore, ſive à Leone Pontif. ſive à Carolo intratæ factâ mentione. His conſentiunt Poëta Anonym. Hermannus Contractus, Lambertus Schaffnaburgenſis, Sigebertus Gemblacenſis, Marianus Scotus, Urſpergenſis Abbas, cæterique Chronologi & Scriptores, qui nihil de Leonis vel Caroli acceſſu in Saxoniam. Nihil item Sigonius, qui hunc congreſſum ſatis exactè deſcribit in hiſt. regni Italiæ. Quare quicquid per Leonem Pontif. geſtum eſt, referendum ad annum 799. & primum illius in Saxoniam ingreſſum, quo etiam Paderbornæ cryptam, ſeu ſacellum ſubterraneum, & in eo altare S. Stephani, rogatu Caroli M. conſecravit. Vita S. Liborii apud Bollandum cap. 2. pag. 88. §, 5. & 6. vita B. Meinwerci apud Browerum, pag. 13. n. 1.

n. 1. Gobel. Perſon. Coſmodr. ætat. 6. cap. 38. Id quod etiam de Eccleſia in Sidinghuſen pago diœceſis Paderbornenſ. in dynaſtia Burana, refert Caſpar Schioppius in genealogia Burana; & de lapide altaris in Eccleſia Titemelle ſeu Dethmoldienſi, à Leone III. conſecrato, atque inde in uſum cryptæ Abdinghoffenſis à B. Meinwerco translato mentionem facit ſcriptor vitæ B. Meinwerci apud Browerum. Porrò Saxoniæ noſtræ, quam Leo III. Pont. Max. Eresburgi per Carolum M. Deo oblatam, & per ſe B. Petro conſecratam dicit, partem aliquam ad fidem Chriſti converſam, idem Carolus jam anno 774. *Deo in ſacrificium* obtulerat, ut ſcribit Luitprandus Ticinenſis de vitis Pontificum Romanor. Moguntiæ anno 1602. editus. *Hadrianus Papa, Carolum M. Francorum Regem Romam vocavit, qui cum quinto anno regni ſui illuc veniſſet, inter cætera, quæ ab ipſo magnificè geſta ſunt, etiam partem aliquam Saxoniæ in Provincia Weſtphalia, quam ad fidem Chriſtianitatis convertit, ut ipſe jam prædictus Papa præcepit & docuit ſecundâ feriâ Paſchæ in Baſilica S. Petri inter cætera quæ ad manum Papæ offerebat, Deo in ſacrificium obtulit, & in loco* Oſnabrugge *vocato, Epiſcopatum conſtituere, & decimis noviter ad fidem converſorum, ſi ſanus & incolumis remeaſſet, Papâ ita dictante & privilegiis ſuis confirmante, dotare devovit.* Quæ eadem de Saxonia B. Petro oblata ex Epiſtola Gregorii VII. Pont. Max. apud Baronium ad An. 804. licet recognoſcere; ita enim habet: *Idem verò Magnus Imperator Saxoniam obtulit B. Petro, cujus eam devicit adjutorio, & poſuit ſignum devotionis & libertatis, ſicut ipſi Saxones habent ſcriptum, & prudentes illorum ſatis ſciunt.* Huic tam inſigni religioſiſſimi Principis pietati ac munificentiæ, Sedes Apoſtolica pari in Saxones ſtudio egregiè reſpondit, quando Saxones noſtros Romam miſſos, ut Chriſtianâ fide & Eccleſiaſticâ diſciplinâ imbuerentur, humaniſſimè in Urbe accepit & fovit, locumque eorum habitationi, apud Baſilicam D. Petri, ubi nunc eſt Eccleſia & Noſocomium S. Spiritus, aſſignavit; qui & à novis accolis nomen mutuatus, olim *Vicus Saxonum*, & *Schola Saxonum*, hodie *Saxia* vocatur. Ex Anaſtaſio

Bibliothecario, Card. Baron. in Ann. Eccles. ad Ann. 804. & in Notis ad Martyrolog. Rom. IV. Idus Novemb.

9. MANSIT ET HOC NOSTRÆ GENTI.] Ab anno 826. quo *Capella Eresburgensis*, ut prædiximus, à Ludovico Patre, & Lothario ejus filio *Corbeiensibus* fuit donata. Postea *Eresburgi*, seu *Montis Martis* mediam partem Hermannus Abbas & cœnobitæ Corbeienses, Henrico Archiepiscopo Colonienſi Anno 1230. mense Augusto Susati cessere: alteram verò partem Franciscus Abbas & Conventus *Corbeiensis*, Hermanno Archiepiscopo Colonienſi & Administratori Paderbornensi, Marspergi An. 1507. postridie S. Ægidii, reservato sibi ad Kalendas Græcas reluendi jure, vendiderunt.

10. DUM BARBARUS HOSTIS.] Quidquid *Eresburgi* Suecus hostis paulò antè reliquum fecerat, immissus ad excidium augusti operis Hassicus miles devastavit. Quod insigne facinus ad posteritatis memoriam publicis tabulis Eresburgensis civitatis consignatum, his verbis legi meretur. *Anno* MDCXLVI. *die* XXIV. *Sept. facta est duarum Hassicarum legionum, (quarum altera equestris, altera pedestris erat) subita in Montem Martis irruptio; ductor prædatorii agminis Ufflenus cum duobus fratribus. Clades illata haud modica fuit: nam templum primarium subjecto pulvere nitrato disjectum, portæ civitatis incensæ, cætera pari ruinâ vastata. Quicquid cives & accolæ post nuperam Suecicam expugnationem urbis, huc convexerant, spolio abreptum. Postridie tres præstantes campanæ unà cum turri corruerunt.* Absit verbo invidia, si insigne facinus dixi eorum, qui Basilicam Eresburgensem vetustate tam nobilem, opere tam magnificam, reverentiâ loci tam celebrem, religione tam sanctam, nostro demum ævo barbarum in modum subverterunt. Uti verò Principum voluntati & imperio id non adscribimus, quod privatæ militum tribunorumque audaciæ fuit: ita factum meritò damnamus in Christianis, & quis non sanæ mentis? Quando & inter ipsos Barbaros reperti sunt, qui pro majori veneratione religionis Christianæ, locorumq; sacrorum, ejusmodi sacrilegia non sunt ausi. Alaricus barbarus Gothorum Rex, antequam Romam, quam mox cepit, intraret, edicto publico vetuit, ne quis militum sacra Urbis loca violaret, tantum aberat, ut templa barbaris suis subruenda permitteret. Orosium (lib. 4. cap. 42.) hîc præ cæteris, quem testem inspectorémque eorum temporum habemus, audire lubeat. *Adest* inquit, *Alaricus, trepidam Romam obsidet, turbat, irrumpit, dato tamen præcepto prius, ut si qui in sancta loca, præcipuéque in sanctorum Apostolorum Petri & Pauli Basilicas confugissent, hos imprimis inviolatos securósque esse sinerent. Imperio barbari Regis paruere barbari milites.* Aliud in hanc rem subjicit Orosius haud minus in barbaris commendandum. *Discurrentibus per urbem barbaris, fortè unus Gothorum, idemque potens & Christianus, sacram Deo Virginem, jam ætate provectam in quadam ecclesiastica domo reperit, cumque ab ea aurum argentúmque honestè exposceret; illa fideli constantiâ, esse apud se plurimum, & mox proferendum, respondit, ac protulit.*

Dúmque

Dúmque expositis opibus attonitum barbarum magnitudine ac pondere & pulchritudine ignotâ etiam vasorum qualitate intelligeret : Virgo Christi ad barbarum ait: Hæc Petri Apostoli sacra ministeria sunt, præsume si audes, de facto tu videris, ego quia defendere non valeo, neque tenere audeo. Barbarus verò ad reverentiam religionis, timore Dei & fide Virginis motus, ad Alaricum hæc per nuntium retulit: qui continuò reportari ad Apostoli Basilicam universa ut erant vasa, imperavit; Virginem etiam eodem cum defensione deduci. Itaque magno spectaculo omnium, dispositа per singulos, & super capite elata palam aurea atque argentea vasa portantur: exertis undique ad defensionem gladiis piâ pompâ munitur, hymnos Deo Romanis Barbarisque publicè concinentibus. Non ultrà barbaricus ille furor progressus, ædificia quidem aliquot per Urbem, nullæ verò ædes sacræ dirutæ. Tam intacta à Gothis barbaris loca sacra fuerunt. Eò nunc detestabilior illorum impietas, qui ædem Eresburgensem, locumque à Carolo M. donatum, à Leone III. Pont. Max. dum Paderbornæ apud Carolum M. ageret, non minùs quàm Vaticana fuit Basilica, Divo Petro consecratum, ausi sunt subjecto nitrato pulvere disjicere, nequod istic vestigium antiquitatis extaret, ubi perpetuum religionis monumentum poscebat Christiana veneratio. Laudabilior etiam Theodorici Gothorum Regis, Gothorumque barbarorum præ Alarico pietas. Romam ille & Italiam tot annos cum imperio tenuit, ac barbaræ licet gentis, Arianæque hæresis dominatu omnibus per occidentem formidabilis esset, non modò regiis muneribus Vaticanam Apostolorum Petri & Pauli Basilicam exornavit, sed & mirificè Sacerdotes & templa Catholicorum excoluit, interq; fabricas ab eo reparatas, templa quoque & bona Ecclesiæ reddita, suum liberalitatis locum habuerunt. Uti id ex aliis tum vel maximè ex Anastasio Bibliothecario in Hormisda, & Cassiodori scriptis constare potest. Majus est, quod de ethnicis Imperatoribus tradidit Lampridius. Is de Alexandro Imperatore: *Christo templum facere voluit, quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris jusserat fieri: quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille ad hoc parasse dicebatur: sed prohibitus est ab iis, qui consulentes sacra, repererant omnes Christianos futuros, & templa reliqua deserenda, si id optatò evenisset.* Sed quid longiùs abeo? domestica nobis propiùs adsunt exempla. Legem Salicam appello, quæ Francorum nostrorum est, eorum videlicet populorum, qui ex Sicambris, Bructeris, Angrivariis, Tencteris, Cheruscis, Cattis, Marsis, cæterisque in unam belli societatem convenêre. Lataque est hæc lex auctoritate populi per quatuor gentis proceres, cùm barbari adhuc essent, seu, ut vetustus in eas præfatus est scriptor, *cùm adhuc barbarico ritu tenerentur*, antequam à Pharamundo quartus Francorum Rex Clodoveus Christi religionem susciperet. Harum verò legum una est titulo LVIII. leg. 1. *Si quis Ecclesiam sanctificatam, vel ubi reliquiæ Sanctorum reconditæ sunt, incenderit, vel infra ipsa Ecclesia expoliationem de*

altari, aut infra Ecclesiam aliquid tulerit, VIII. *denariis, qui faciunt sol.* CC. *culp. jud. excepto capitali & dilaturâ.* Tanta vel in Majoribus nostris harum regionum, cum adhuc barbari essent, & nullo Christianæ religionis lumine donati viverent, veneratio sacrorum fuit. Hæc paucis. Nec plura attinet inter hos cancellos scriptionis adferre: quando ex his nemo non intelligit, à Christianis fieri, quæ à barbaris facta non sunt; facinusque eò fœdius esse in Christianis, quò magis abhorruit ipsa barbaries. *Optimus animus pulcherrimus Dei cultus est,* inquit Seneca. Si avitæ, si veræ Majorum religioni inhæreat. Nec monumenta pulchriora, quàm majorum templa, in quibus post eversa idola verum Deum Christianorum Sacerdotes, & Christianus populus à Carolo Mag. ad hanc usque ætatem nostram coluerunt. Quare cum nostris etiam temporibus vetus ac celebris illa Corbeiensium Basilica, infirmis nixa fundamentis & longi temporis labe, bellique injuriis corrupta, in ruinam incumberet, Christophorus Bernardus Princeps & Episcopus Monasterienſis, idemque Corbeiensium Administrator, eam à fundamentis restituit. Conspiciebat nimirum hunc sacrum antiquitate locum, cultumque jam inde à Ludovici Pii Cæsaris ævo tantâ religiosorum Sacerdotum frequentiâ & sanctimoniâ, pristinum suum decorem à se expetere, qui jam antè per suam diœcesin Monasterienſem tot sacrorum monumenta posuerat, instauraveratque. Eò magnanimus ac togâ sagóque glorioſus, atque ad omnem posteritatem memorandus Episcopus, suæ quoque liberalitati & religioni, hujus vetustate collabentis Basilicæ fabricam sumpsit, quæ nunc opere solido & magnifico, dignóque sui nominis splendore ad fastigium usque assurrexit.

Eresburgense verò templum, Corbeienses, ejus loci rectores, pari studio & religione instaurandum susceperunt; & jam opus illud simul ex ruinis pristinæ integritati & splendori propè est restitutum; aspiciunturque nunc veneranda illa Caroli M. Imperatoris monumenta tanto illustriora, quanto hosticus furor obscuriora, extraque memoriam avitæ religionis esse voluit. Dispari sanè famâ ad posteros eorum, qui profanaverunt, & qui pristino Religionis cultui reddiderunt. Tacitum hic audias lib. IV. Ann. *Suum cuique decus posteritas rependet.*

BRU-

P. 117
BRUNISBERGA.

BRUNISBERGA

PROPE HUXARIAM.

MEMORIÆ. SACRUM

ARX. UBI. BRUNONIS. CIRCUMSPICIT. ALTA. LATINI
MILITIS. INFECTAS. CÆDE. VISURGIS. AQUAS
SAXONES. HIC. AMNEM. CAROLUM. TRANSIRE. PARANTEM
NEQUICQUAM. TELIS. IMPEDIERE. SUIS
SED. DARE. VERSA. FUGA. VICTORI. TERGA. COACTI
CESSERUNT. TOTUM. FLUMINIS. IMPERIUM
LITORE. NUNC. ILLO. REGNAS. CORBEIA. SACRUMQUE
HUXARIÆ. DICIT. JUS PADIBORNA. TUÆ
QUÆ. SI. POSTERITAS. SERVASSET. FOEDERA. NUNQUAM
RELLIGIO. SCISSIS. PLANGERET. ORBA. COMIS.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

BRUNISBERGÆ. NOBILI. IN. DIOECESI. PADERBORNENSI. ET. DITIONE. CORBEIENSI. LOCO. UBI CAROLUM. M. TRAJECTU. VISURGIS. PROHIBERE FRUSTRA. CONATI. SAXONES. AN. DCC. LXXV FUSI. FUGATIQUE. FRANCIS. CESSERUNT.
M. H. P.

NOTÆ.

1. BRUNISBERGA.] Manet etiamnum nomen hujus loci & insignis fama, cui fidem faciunt scriptores antiqui; atque hos inter Poëta Anonym. l. 1. Ann. 775. Annal. incerti Auct. & vita Caroli M. apud Pithœum, Astronom. apud Reuberum, Annales Canisii, & Regino.

2. ARX.] *Montem* Poëta Anonymus, *locum* Astronom. Ado Vienn. & vita Caroli M. *arcem omnium fortissimam;* Crantzius, Widekindus Abbas Corb. in literis An. 1198. *castrum* appellant. Cujus instaurationem cùm nobiles de Amelungsen, ope Comitum de Waldeck freti, impedirent, Siffridus Episcopus Paderbornensis Widekindo Abbati Corbeiensi suppetias tulit. Letznerus in Chron. Corbeiensi. Brunsbergam à Widekindo Abbate Corbeiensi ita ædificatam seculo evoluto anno scilicet 1294. Otto Ep. Paderborn. Adolphus & Albatus Comites Swalenbergici destruxerunt. Kleinsorgius ad annum 832. in hist. MS. Westphaliæ; unde hodie mœnium tantùm vallorúmque & fossarum vestigia supersunt.

3. BRUNONIS.] Frequens hoc nomen apud optimates Saxonum antiquorum. Is qui *Brunisbergam* ad Visurgim condidit, nomen ei dedit, & sedem ibidem habuit, frater Widichindi Magni fuit, non æquè ac ille ad retinendam patriam superstitionem obstinatus: nam prior religionem Christianam amplexus legitur. Demum An. 790. obiit, Paderbornæ sepultus. Fabr. l. 2. orig. Saxon.

4. LATINI MILITIS INFECTAS CÆDE VISURGIS AQUAS.] Vellei. lib. 2. cap. 105. *& amnis mox nostrâ clade nobilis transitus Visurgis.* Varianam intelligit, quæ in via Visurgim versus contigit. *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur: proculque eum à Rheno in Cheruscorum fines ad flumen Visurgim abduxerunt.* Dio lib. 56. Nondum tamen illuc pervenerat, in itinere, antequam ad Castra sita Alisone posset everti, à Germanis oppressus & cæsus. Cur igitur ad Varianam cladem alibi illatam, Visurgim Vellei. & Dio nominarunt? *factum id famâ amnis, quia hic ex nobilissimis amnibus*

bus cladi illi proximus fuit XX. *circiter millibus passuum dissitus.* Cluver. lib. 3. cap. 19. Ad ipsam postea ripam, ut diximus suprà, Germanicus Cæsar accessit, & flumen quod Romanos Cheruscósque interfluebat, transiit; sed non sine periculo, prælio & cæde.

5. SAXONES HIC AMNEM CAROLUM TRANSIRE PARANTEM.] Quemadmodum acies Germanorum trans Visurgim stans, Germanicum transitu prohibere conata est, ita Carolum quoque, juxta *Brunesbergam*, Saxones arcere tentarunt, ut Poëta Anonym. lib. 1. An. 775. vita Caroli M. apud Pithæum, Annales incerti Auct. apud eundem, Annal. Canisiani, Regin. Adelm. & Astronom. apud Reuberum, cujus hæc verba: *Indè ad Wisaram fluvium veniens, in loco, qui Brunesberg vocatur, congregatam Saxonum multitudinem offendit, quæ eum transitu fluminis arcere conabatur. Sed frustrà, nam in prima congressione pulsi fugatique sunt, & magnus eorum numerus ibidem interfectus est.* Non tam facilè fuit *Brunisbergam expugnare.* Crantz. lib. 2. Saxon. cap. 10. *Indè verò majore apparatu ducens Rex in Provinciam, Siburg & Eresburg arces, iterum à Saxonibus communitas, denuò expugnavit. & in arcem Brunsberg, quæ omnium firmissima erat ad Visurgim fluvium, duxit oppugnandam: fuerat enim validum Saxonum præsidium. Firmata est obsidio: ferunt remanere in hodiernis villis nomina ex castris Regis, quæ tum erant tripartita: ut alio loco Rex cum robore exercitûs, alio etiam auxiliares tenderent: & tertio loco suis erant in castris qui stipendia mererent. Adjiciunt Gallici, Regem obsidionis pertæsum, duxisse partem copiarum in Westphalos, Angarios, &c.* Hæc fusiùs paulò sed fabulosè enarrat Letznerus in Chron. Corbeiens. & vita Caroli M. c. 20.

6. TELIS.] De veterum Germanorum telis refert Tacitus de morib. Germ. cap. 6. Rari *gladiis aut majoribus lanceis utuntur. Hastas vel ipsorum vocabulo frameas gerunt.* Vid. apud Cluver. lib. 1. cap. 45. varia armorum telolumque genera, ex quibus Saxones longis lanceis, parvis scutis, & cultellis magnis usi fuerunt. Widekind. lib. 1. Annal. *illis hæc loquentibus mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros*

ros, & novum habitum, arma quoque & diffusam scapulis cæsariem, & supra omnia ingentem animi constantiam; nam vestiti erant sagis, & armati longis lanceis, & subnixi stabant parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos: quos *Sachs* appellabant, & Viterbiensis suprà citatus, *breves gladios* interpretatur; atque exinde putat Isaacus Pontanus l. 2. orig. Franc. cap. 1. Saxoniam in clypeo vetustiori duos gladiolos adhuc ostentare, in formam crucis transversim constitutos. Eorundem meminit Gregor. Turon. lib. 4. c. 46. *Tunc,* inquit, *duo pueri cum cultris validis, quos vulgò Scramasaxos vocant, utraque ei latera feriunt.* Lipsius Cent. 3. epist. 44. ex vetustissimo Psalterio Latino Germanico probat novaculam dictam fuisse *Scharsahs;* & Gobelinus Persona in Cosmodrom. ætat. 6. cap. 11. *apud nos,* ait, *novacula quâ pili raduntur, senioribus dicitur sas, & habemus indè verbum vulgare sassen, id est novaculâ cæsariem radere.* Hinc igitur Saxones appellatos volunt, vel quia *sassis* brevibus gladiis, in præliis utebantur, vel quia novaculâ cæsariem radebant; quod proprium primorum Saxonum fuisse discimus è Sidonio Apollinari lib. 8. epist. 9. Francis contrà ut antiquis Gallis teste Virgilio ac Livio *hastæ* in *usu*, ita *spathæ* aut bipennis genus maximè fuit familiare, quod Agathias lib. 11. ἀγκῶνα, nominat & describit, ipsi *Franciscam* vocabant, teste Aimonio lib. 1. cap. 12. Sidonius Apollinaris in Panegyrico Majorani August. ita describit Francorum arma, & generosum præliandi modum;

Excussisse citas vastum per inane bipennes,
Et plagæ præscîsse locum, clypeósque rotare
Ludus, & intortas præcedere saltibus hastas,
Inque hostem venisse priùs Puerilibus annis
Est belli maturus amor: si fortè premantur
Seu numero, seu sorte loci, mors obruit illos,
Non timor: invicti perstant, animoque supersunt
Jam propè post animam.

Insignis sanè locus de bellicosa veterum Francorum nostrorum indole, quam etiam celebrat Libanius in Orat. de laudibus Constantii & Constantis Augg. in qua *Francos,* inquit, *multitudine innumerabiles, haud paulò tamen quàm pro multitudine vali-*

validiores, non mare magis, quàm continentem timere, frigus septentrionale cœli temperie gratius, otium calamitatem maximam, quietem languorem ducere; contrà summam sibi felicitatem in bello positam existimare. Quibus contrà vitium *familiare est,* inquit Vopiscus in Proculo, *rideudo fidem frangere.* Id quod etiam de iisdem testatur Procopius, lib. 2. rerum Gothicar. & Salvianus lib. 7. de Providentia Dei, inquit: *Franci mendaces sed hospitales. Saxones crudelitate efferi, sed castitate venerandi.*

7. LITORE NUNC ILLO REGNAS.] Ex quo primùm in loco *Hetha* appellato, quem in silva Sollingensi designat Letznerus in Chron. Corbeiensi, ædificandi Monasterii consilium, minus processit, & Cœnobitæ sterili solo derelicto ad Visurgim commigrarunt, ut tradit auctor libelli de translat. S. Viti, & institut. novæ Corbeiæ à Meibomio editus, post notas ad Widekindi Corbeiensis hist. pag. 141. *Factum est autem eodem tempore, ut Serenissimus Imperator Ludwicus haberet placitum in Saxonia in loco, qui dicitur Patherbrunna, in secundo anno regni sui, Incarnationis verò Domini octingentesimo decimo quinto. Tunc accessit præfatus Abba* (Adalhardus) *ad eum, & locutus est ei, cum consilio suadens, ut ad profectum Christianæ religionis in eadem Provincia Manasterium Monachorum construere juberet: quod cùm piissimus Princeps benignè suscepisset;* PLACUIT ACCERSERE EPISCOPUM NOMINE HATHUMARUM, AD CUJUS DIOECESIN PERTINEBAT LOCUS, UBI CONSTRUENDUM ERAT MONASTERIUM, UT CUM EJUS FIERET IMPERIO & VOLUNTATE. *Sicq; factum est, ut ab eodie, & deinceps religio Monachorum etiam in regione Saxonica succresceret, atque proficeret. Cœpit autem ædificare in loco, qui dicitur Hethi, ubi cùm per sex, & eo amplius annos laborassent, nihil proficere potuerunt, nisi quòd religio sancta in loco deserto tradebatur. Augebatur tamen quotidie numerus Monachorum ex nobilissimo Saxonum genere, pueri quoque bonæ indolis nutriebantur optimè.* Paucis deinde interjectis sequitur: *Venerunt ergo anno octingentesimo vicesimo secundo Dominicæ Incarnationis, sub die octavo Id. August. regnante Ludwico Serenissimo Augusto undecimo anno ad locum memoratum: circumspectóque*

ex omni parte & undique circuientes, proſtrati in orationem decantaverunt Pſalmos ad hoc officium pertinentes, & poſtquam compleverunt litaniam & orationem, jactaverunt lineam, & infixerunt paxillos, & ceperunt menſurare, priùs quidem templum, inde habitationes fratrum; quod cùm peregiſſent, conſtituentes, qui quædam habitacula initiarent, ad propria ſunt reverſi: Sed primùm petierunt Epiſcopum ut veniret, & ſanctificaret locum, vexillúmque S. Crucis in loco Altaris poneret, noménque ut CORBEIA vocaretur aptaret. *Quod factum eſſe octavo Kal. Septembris exſtat. Epiſcopus qui nomen impoſuit, & Eccleſiam dedicavit* BADURADUS fuit, Succeſſor HATHUMARI. Chronic. Corbeienſe editum à Meibomio, in membrana conſcriptum & hodiedum Corbeiæ ſuperſtes: *An. Incarnationis Dominicæ 822. indict. 15. 8. Kal. Sept. 2. feriâ, Monachi qui in loco, qui Hetha dicitur, per ſeptem annos priùs demorabantur, inde egreſſi cum crucibus & reliquiis in hunc locum pervenerunt:* Locoque ab Epiſcopo BADURADO, qui tunc præſens aderat, CORBEIA nomen impoſitum eſt, *erectoque tentorio, illatisque crucibus & reliquiis, locum dedicaverunt, in honore & nomine S. Stephani Protomartyris, infodientes crucem Chriſti, ubi nunc Altare eſſe dignoſcitur.* Ex his antiquiſſimis teſtimoniis manifeſtum eſt Corbeiam jam indè ab ejus incunabulis in diœceſi Paderbornenſi ſitam eſſe, id quod etiam Apoſtolicæ Abbatum Corbeienſium confirmationes, codex antiquus Cameræ Apoſtolicæ, in quo Epiſcoporum & Abbatum confirmandorum jura *taxantur*, diplomata Pontificum & Cæſarum, & ipſæmet Corbeienſium literæ in quibus *Paderbornenſem Eccleſiam pro Cathedrali, quo præeminet honore, ſemper revereri ſe velle* profitentur; Eccleſiarum in Corbeienſi ditione fundatarum confirmationes, conſecrationes, translationes, & innumera illic exercitæ jurisdictionis ordinariæ documenta. Ex hiſtoricis, ſcriptor vitæ Beati Meinwerci, Dithmarus lib. 7. Gobelinus Perſona in Coſmodromio, Crantzius l. 1. Metropol. c. 24. & lib. 4. cap. 4. Baronius tom. 111. ad ann. 1015. Letzner. in Chron. Corb. cap. 26. aliique teſtantur. Corbeienſes contrà, neſcio quibus exemptionis literis gloriantur. *Sed manus noſtræ oculatæ ſunt, credunt quod vident.* Certè Alexander IV. Pontifex aut exemptionis privilegia

in Panegyrico Pag. 123
COLLEGIUM
THEODORIANUM
SOCIETATIS
JESU
PADERBORNÆ
GYMNASIUM
ACADEMIÆ
THEODORIANÆ
PADERBOR-
NENSIS.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

legia ostendere, aut Paderbornensibus Episcopis obedire jussit Corbeienses. Diploma Apostolicum est hujusmodi:

ALEXANDER *Episcopus servus servorum Dei. Dilectis filiis, Decano &.. Scholastico Frislarienſi &.. Archipresbytero Ecclesiæ Nuemburgenſis, Maguntinenſis diœceſis ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Sua nobis venerabilis frater noſter.. Epiſcopus & dilecti filii Capitulum Paderbornenſe, petitione monſtrarunt, quod.. Abbas & Conventus Monaſterii Corbeienſis Ordinis ſancti Benedicti Paderburnenſis Diœceſis aſſerentes Monaſterium ipſum fore exemptum & ſe in exemptionis poſſeſſione fuiſſe à tempore cujus memoria non exiſtit. Eidem Epiſcopo tanquam Diœceſano ſuo intendere denegant, & ſibi de ſuis juribus reſpondere, in eorundem Epiſcopi & Capituli & Paderburnenſis Eccleſiæ præjudicium & gravamen, quanquam dicti Abbas & Conventus exemptionis privilegium non oſtendant. Quare dicti Epiſcopus & Capitulum nobis humiliter ſupplicarunt, ut providere ipſis & eidem Padeburnenſi Eccleſiæ paterna ſuper hoc ſollicitudine curaremus. Quocirca diſcretioni veſtræ per Apoſtolica ſcripta mandamus, quatenus eosdem Abbatem & Conventum ex parte noſtra moneatis & inducere procuretis, ut infrà quindecim dies poſt monitionem veſtram obediant dicto Epiſcopo, vel privilegia exemptionis oſtendant. Alioquin vocatis qui fuerint exocandi & auditis hinc inde propoſitis quod canonicum fuerit appellatione poſtpoſita ſtatuatis. Facientes quod decreveritis per cenſuram eccleſiaſticam firmiter obſervari. Teſtes autem qui fuerint nominati ſi ſe gratia, odio vel timore ſubtraxerint, per cenſuram eandem appellatione ceſſante compellatis veritati teſtimonium perhibere. Quod ſi non omnes his exequendis potueritis intereſſe, duo veſtrum ea nihilominus exequantur. Datum Laterani* V. *Kal. Martii Pontificatus noſtri anno tertio.*

8. CORBEIA.] E cujus disciplina complures olim viri pietate ac doctrinâ insignes prodierunt, qui diversis populis dati Episcopi, & fidei Doctores, Septentrionem pænè universum Christianæ religionis luce collustrarunt, & hâc operâ insulæ Rugiæ imperium magnasque per Germaniam opes sibi pepererunt. Sed prô dolor!

Πάλιν ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.

Cæterùm Corbeia nomen suum debet *aureæ Corbeiæ*, Galliæ cœnobio, haud procul Ambianis, ad ripam Somonæ fluvii, An. Christi 660. à Bathilde, Saxonici generis heroina, Clodovæi II. Francorum Regis conjuge fundato, ex quo novam *Corbeiam Saxonicam* ad Visurgim Ludovicus Pius ejus fundator religiosorum hominum colonias deduxit. Quod Joannes Trithemius ex Henrico de Hervordia annotavit, & vita sancti Adelhardi Corbeiensis Abbatis apud Bollandum 2. Januarii, pag. 107. & 117. confirmat, & liquido patet ex his Ludovici Pii diplomatibus Corbeiæ datis.

In Nomine Domini Dei & Salvatoris nostri JESU *Christi* HLUDOWICUS *divina ordinante clementia Imperator Augustus. Cum petitionibus servorum Dei justis & rationabilibus divini cultus amore favemus, superni muneris donum largiri non diffidimus. Idcirco noverit omnium fidelium nostrorum tam præsentium quàm & futurorum sagacitas. Quia adiens serenitatem culminis nostri vir reverendissimus Adalardus Abbas ex Monasterio Corbeiæ, quod ei dudum in Provincia Saxonica ad augmentum mercedis nostræ ex novo construere jussimus super fluvium Wisera in Villa regia in loco nuncupante dudum Huxori dicatum in honore S. Stephani Protomartyris. Suggessit mansuetudini nostræ, ut idem Monasterium & Monachos ibidem per tempora degentes cum rebus & hominibus non solum sub nostra tuitione & defensione constitueremus, verùm etiam & talem immunitatem fieri juberemus; qualem omnes Ecclesiæ in Francia habent. Cujus petitioni dignam & proficuam judicantes, hanc auctoritatem immunitatis erga prædictum Monasterium Corbeiæ ejusque rectores fieri jussimus, per quam decernimus atque jubemus, ut nullus Judex publicus vel quilibet ex judiciaria potestate in Ecclesias, aut loca vel agros seu reliquas*

liquas possessiones memorati Monasterii, quas præsenti tempore in quibuslibet pagis & territoriis habet, vel deinceps ibidem conlatæ fuerint, ad causas judiciario more audiendas, vel freda exigenda, aut mansiones vel paratas faciendas aut fidejussores tollendos, aut homines ipsius Monasterii tam ingenuos quàm & latos distringendos, aut ullas redhibitiones aut inlicitas occasiones requirendas, ullo unquam tempore ingredi audeat, vel ea quæ supra memorata sunt, penitus exigere præsumat. Sed liceat memorato Abbati suisque successoribus res prædicti Monasterii sub immunitatis nostræ defensione quieto ordine vivere ac residere, & quicquid exinde jus fisci exigere poterat, totum & ad integrum nos pro æterna retributione ad pauperes alendos, & luminaria eidem Monasterio concinnanda concedimus. Qualiter Monachi ibidem degentes, pro nobis proleque nostra atque statu totius nostri imperii nobis ad regendum commissi, Domini misericordiam adtentius exorare delectet. Sed & hoc placuit nobis huic inserere auctoritati, ut licentiam habeant rectores hujusce Monasterii cum quibuslibet hominibus liberis, res & mancipia legaliter commutare. Videlicet ut quicquid juste & rationabiliter pars alteri contulerit parti, per hanc nostram auctoritatem jure firmissimo teneant atque possideant. Et quicquid exinde facere voluerint libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi quicquid elegerint. Et ut hæc auctoritas immunitatis atque confirmationis nostræ per futura tempora inviolabilem obtineat firmitatem, manu propria subter firmavimus, & annuli nostri impressione signari jussimus.

Signum HLUDOWICI *Serenissimi Imperatoris. Durandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognovi. Data* VI. *Kalend. Augusti. Anno Christo propitio* X. *Imperii Domini* HLUDOVVICI *piissimi Augusti, indictione prima. Actum Ingilinheim palatio, in Dei nomine feliciter, Amen.*

In nomine Domini Dei & Salvatoris nostri JESU *Christi* HLUTHOWICUS *divina ordinante providentia Imperator Augustus. Omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ nostrisque fidelibus præsentibus scilicet atque futuris notum esse volumus. Quomodo Corbagense Monasterium in Saxonia propitiante Domino cum consensu*

fidelium noſtrorum in honore ſancti Stephani Protomartyris Chriſti devotiſſima intentione fundavimus, & ibi competentia ſubſidia quæque præ manibus invenimus debita largitate prædicto ſanctificationis loco noſtra in elimoſina contulimus. Inſuper etiam quia locum mercationis ipſa regio indigebat, monetam noſtræ auctoritatis publicam ultra ibi ſemper ineſſe Chriſto militantibus proficuam ſtatuimus. Quatenus cum omni integritate abſque ullius contradictione vel impedimenti occaſione locus ipſe ſanctitatis omnem inde reditum noſtræ auctoritatis publicum, poſſideat, & utilitatibus Monaſterii perpetuis temporibus multiplicatum noſtrum hoc largitatis donum proficiat, & ut fiduciali perpetuitate hæc omnia auctoritatis noſtræ dona ſibi potiatur & teneat, annuli noſtri impreſſione ſubter roborando firmare decrevimus.

Signum HLUDOWICI *Sereniſſimi Imperatoris.*

Hirminmarus Notarius ad vicem Theogonis recognovi.

Data Kal. Junias. Anno Chriſto propitio XX. *Imperii Domini* HLUDOWICI *piiſſimi Auguſti. Indictione* XI. *Actum Wormatia civitate, in Dei nomine feliciter, Amen.*

9. HUXARIÆ DICIT JUS.] Quam Ludovicus Pius VI. Kalend. Auguſt. Indict. I. Imperii ſui X. qui fuit annus Æræ Chriſtianæ 823. Adelhardo Abbati & Monaſterio Corbeienſi donavit in Ingilinheim, ut ex diplomate adducto patet. Indè Huxaria (in cujus confiniis *Brunisberga*) à Letznero in Chronic. Corbeienſ. cap. 67. 68. 69. & 70. deſcripta, hodiedum in ditione eſt Corbeienſi; attamen quoad eccleſiaſticam ſive ſacram jurisdictionem, ut prædiximus, ad Paderbornenſem Epiſcopum pertinet. Quapropter in diviſione ſedium Archidiaconalium Diœceſeos Paderbornenſis, auctoritate Sedis Apoſtolicæ Legati, tempore Bernardi IV. Epiſcopi Paderbornenſis facta, quartum locum obtinet, ut patet ex his literis.

Frater Conradus Prior Provincialis fratrum Prædicatorum Theutoniæ, & frater Erneſtus ejuſdem Ordinis. Viſitatores à Legato per Paderburnenſem Diœceſim dati. Univerſis ad quos præſens ſcriptum pervenerit utriuſque vitæ ſalutem. Ne ordinatio noſtra ſuper diviſione Eccleſiæ parochialis S. Othelrici in Paderburna, & ſuper aliis articulis infra annotatis. Proceſſu

temporis

temporis quod suæ vetustatis celeritate delere solet omnia, memoriam effugiat humanam, præsenti scripto declaramus. Quod nos accedentes ad Ecclesiam Paderburnens. Abbate de Bridelare nostro Collega legitimè excusato. Ecclesiam præfatam sancti Othelrici, secundum quod à D. O. sancti Nicolai in Carcere Tulliano Diacono Cardinali Apostolicæ Sedis Legato acceperamus in mandatis, de majoris Præpositi & singulorum ac universorum de Capitulo, nec non D. Conradi ejusdem Ecclesiæ Plebani consensu post resignationem ejusdem Ecclesiæ à præfato Plebano coram D. Bernardo IV. *Paderburnensi Episcopo. Volrado Præposito. Amelungo Decano. Volquino de Swalenberg, & nobis factam, de consilio ejusdem D. Episcopi in has tres divisimus partes. Unam quæ est à domo Hildebrandi Wapenrocht, usque ad curiam Episcopi quæ vocatur Stathelhove, & deinde ad murum civitatis, & à domo jam dicti Hildebrandi usque ad domum Harmodi de Alride, & ab eadem domo usque ad molendinum Episcopi, & ab illo molendino usque ad pontem lapideum, Ecclesiæ sancti Pancratii. Aliam verò partem Nortelvinke & Asphethere, usque ad domum Cristinæ ante Urbem, & ab eadem domo usque ad portam qua itur Herisiam, & omnes domos & villas extra civitatem versus Orientem & Septentrionem inferiori Choro sancti Liborii assignantes. Ecclesiæ verò sancti Othelrici omnes domos quæ inter has duas partes sunt & omnes villas & singulares domos quæ extra civitatem sunt versus Occidentem, contulimus. Volradus verò major Præpositus ad instantiam Domini Episcopi & nostram. Ordinationem nostram ac partium assignationem approbando, præfatam Parochiam videlicet Ecclesiam sancti Othelrici cum omnibus suis pertinentiis Dominabus in Paderburna Ordinis Cistertiensis in eadem Ecclesia in perpetuum mansuris. Auctoritate Patronatus de consensu Capituli majoris Ecclesiæ in remissionem peccaminum suorum & ut in perpetuum ipsius Præpositi à præfatis Dominabus, maximè quia earundem in eodem loco fundator extitit, memoria habeatur jure contulit perpetuò possidendam. Ita tamen quod quemcumque Sacerdotem Abbatissa & Conventus dictarum Dominarum ei suisque successoribus præsentaverint, ab ipso suisque successoribus sine difficultate curam recipiat animarum, & ei suisque successoribus*

cessoribus sicut tenetur obediet. Et ut gratiam uberiorem Dominabus exhiberet eisdem ordinavit ut post mortem Præpositi ejusdem loci, dimidia marca in recognitionem subjectionis, & pro jure Synodatico majori Præposito dimidia marca persolvatur. Ecclesiam verò sancti Pancratii, D. Rothegero & Ecclesiam sancti Liborii in inferiori Choro, debita sicut verus Patronus ad quem debitum in omnibus habebunt respectum, à quo etiam & curam animarum & temporalia simul accipiunt & eorum successores accipient, debita contulit solempnitate. Hæ autem Parrochiæ omnia jura parochialia habebunt, nisi quod Crucem diebus dominicis & in solempnitatibus non ferent, sed in processione majoris Ecclesiæ cum suis erunt Rectoribus, nisi legitima fuerint necessitate præpediti, in Paraſceve sepulturam Crucifixi non facient, & in Nativitate Domini, in Paſcha, in Ascensione, in Paſcha, in Pentecostes, in festo Patroni & in die Dedicationis ad Ecclesiam convenient majorem divinum officium audituri.

De Archidiaconatibus verò ordinantes totum Episcopatum in sex Sedes, præter duos Archidiaconatus videlicet majoris Præposituræ, cui hæ tres villæ Himminchusen, Dale & Buke sunt adjunctæ, & Præposituræ sanctorum Apostolorum Petri & Andreæ, de D. Episcopi consilio & Capituli consensu distinximus. Unam Sedem Horhusen in Ecclesia sancti Dyonisii, cui duas Ecclesias Curbike & Athorp cum ipsarum Ecclesiis & Capellis adjunximus locantes. Secundã Sedem Wartberch, cui Ecclesias Dasburch, Lovene, Wellethe, Kulethe, Rothen, Bylinchusen, Scerve, Ossenthorp, cum earum Ecclesiis & Capellis adjunximus, ipsum Archidiaconatum Cantoriæ deputantes. Tertiam Sedem Yburch, cui has Ecclesias Eisnen, Natesunken, Brakel, Volsteſen, Herstelle, & omnes Ecclesias quas modo habet Helmwordishusensis Ecclesia, Herisiam, Wilbodissen, cum ipsarum Ecclesiis & Capellis adjunximus, ipsam Sedem Cameræ assignantes. Quartam Sedem HUXARIÆ *cum his Ecclesiis, Corbeia, Meinbragteſen, Brochusen, Otberch, Erclen, Amelunkesſen, Godelmen, Helingenberg, Berninchusen, Bodikissen, Albagtissen, Heienhusen, Homersen, Boffesen, sanctus Ægidius, Nienovere, Oldenthorp, Dune, duo Holtesminne, Lugterinken, cum earum Ecclesiis & Capellis. Quintam*

Sedem

Sedem Stenhem cum his Ecclesiis, Belderſen, Oldenberge, Holthuſen, Sumerſile, Monaſterium, Leverinckthorp, Collerbike, Valckenhagen, Burghagen, Oppidum Svalenberg, Scithere, Wicbilethe, Byche, Capella, Relinkerke, Sandenebike, Pumeſen, Lugethe, cum earum Eccleſiis & Capellis. Sextam Sedem Lymego, cum hiis Eccleſiis, Scutemere, Orlinchuſen, Hepen, cum earum Eccleſiis & Capellis, quam Sedem Cuſtodiæ deputavimus, adjicientes quod cum Archidiaconatus Scildeſe & Hervordie vacaverint, Præpoſituræ Scildeſenſi permaneant, ita ſi eadem Præpoſitura Capitulo remanebit. Alioquin & Hervordia & Scildeſe ad Cuſtodiam devolventur, quæ tamen Sedes non niſi poſt mortem eorum qui nunc ipſarum Eccleſiarum Archidiaconi ſunt, vel niſi fortè voluntariè reſignaverint, vacabunt. Auctoritate etiam D. Legati diſtrictè ſub anathematis vinculo, omnibus Sacerdotibus & Plebanis præfatarum ſex Sediumpræcipiendo mandamus. Quatenus cùm ipſas Sedes vacare contigerit, ad Archidiaconos ſuos, curam animarum & donum altaris ab ipſis accipiendo, debitum in obedientia & procuratione eiſdem facienda, habeant reſpectum. Cùm verò inter cetera de mandato D. Legati de obedientiis ſæpedictæ Eccleſiæ ordinaremus. Canonicis non per omnia nobis conſentientibus, tandem D. Volradi majoris Præpoſiti, & noſtro ſe commiſerunt arbitrio, pœna centum marcarum ipſum arbitrium vallantes. Juramento igitur ab omnibus accepto ut noſtris parerent mandatis, ſub pœna arbitrii videlicet centum marcarum primò præcepimus, ut omnis ceſſaret rancor qui erat inter majores Canonicos & minores de inæqualitate bonorum, & pacis oſculum fuit utrinque datum & acceptum, & poſtmodum diviſione facta bonorum, ſub pœna arbitrii ſcilicet centum marcarum præcepimus, ne quis de cetero querimoniam Epiſcopo vel Præpoſito moveret, de collatione obedientiarum. Sed ſit in poteſtate eorum conferre obedientias ſuas cui voluerint, & plures uni ſecundum quod ipſis videbitur expedire, niſi Dominus Papa vel ejus Legatus providerit aliter ordinandum. Præcepimus etiam ſub eadem pœna, ne quis vindictam ſumat de Præpoſito majore pro eo quod arbitratus eſt obedientias quorundam Canonicorum eſſe dividendas, & excommunicavimus omnes, qui de cetero rancorem

verbo vel facto pro illa divisione obedientiarum contra dividentes, vel eos qui bona receperunt demonstrarent, id est, qui eos pro illo facto contumeliis & obprobriis afficerent, vel eis hoc factum inproperarent, & decernimus eos qui hæc fecerint excommunicatos, perjuros, & pœnam centum marcarum incurrisse. De *mandato etiam D. Legati & nostrâ ordinatione, omnes Canonici à majori usque ad infimũ de Capitulo majoris Ecclesiæ juraverunt, quod cum in ipsorum Ecclesia non sint nisi* XXIV. *majores Præbendæ & sex pueriles. Nullus de cetero ad non vacans, nec duo ad unum vacans eligantur, & quod nullus Canonicorum de cetero emancipabitur quin idem juret, ne numerus Canonicorum excedat numerum Præbendarum.*

10. PADIBORNA TILÆ.] Qui nobis Ptolemæi tabulas egregiè illustratas ediderunt, cùm inter Germaniæ oppida *Teuderium*, quod Antoninus vocat *Theudurum*, reperissent; non dubitarunt affirmare esse Paderbornam. In qua sententia est Petrus Montanus, Althamerus, Henricus Harius in MS. descript. Diœceseos Paderborn. & Klocnerus, qui citat Albertum Thonerium Vicarium Paderbornensem Anno 1190. asserentem eo in loco, quem modò Paderborna occupat, situm fuisse quondam pagum *Tutorium* sive *Dutorium*, ita nuncupatum à *Dute*, quod veteri Saxonum linguâ Deum significat, & est, ut ait, hic frequens in ore hominum *Iodute* idolum, à Majoribus nostris, ut fertur, divinis honoribus cultum. Verùm quicquid sit de pago *Dutorio*, & isto idolo, certum est *Theudurum* non alibi, quàm in ulteriori Rheni ripa, ubi Antoninus posuit, inquirendum esse, & ut Cluverius ac Bertius rectè opinantur, *Tudder* hodie appellari, non incelebrem Juliæ vicum, qui uti pristinum nomen servat, ita plurima antiquitatis monumenta hodiedum illic è terra eruuntur, signa loci olim cultissimi. Nihil igitur *Teuderium* ad Paderbornam, quam à fonte Paderæ nomen accpisse ita est compertum, uti Born sive Borne & Brunne Teutonicè fontem significat.

11. QUÆ SI POSTERITAS SERVASSET FOEDERA.] Diversissimus religionis in Paderbornensi & Corbeiensi ditione est status. In Paderbornensi solius Catholicæ fidei cultus floret vigetque; in Corbeiensi heterodoxæ Lutheri opiniones, per ordinariam Fpiscopi Paderborn. jurisdictionem, præpostero sanè tempore, nec cum exiguo æternæ salutis dispendio violatam turbatamque, ita prô dolor! invaluerunt, ut Huxaria novæ religionis infrænatâ licentiâ lasciviens, unà cum vero Numinis cultu, obsequium Abbati debitum, non semel exuerit; & nunc etiam, dum hæc scribimus, Brunswicensium præsidio munita adversùs Corbeienses, fœdum in modum tumultuetur. Quibus idcircò providendum, ne dum ipsi extra Monasterii septa, sacræ jurisdictionis phylacteria studeant dilatare, civilis interim potestatis fimbriæ ab aliis quotidie magis accidantur. Quin illa potior sit cura, ut *fortunam velut tunicam magis concinnam probemus quàm longam.* Apul. in Apol.

BOCA

P. 131

BOCA AD LUPPIAM.

MEMORIÆ. SACRUM

BOCA. VETUS. CAROLO. MEMORABILIS. HOSPITE. PAGUS
LUPPIA. QUAM. RAPIDIS. PRÆTERIT. AMNIS. AQUIS
ANGARIOS. VIDIT. PACEM. VENIAMQUE PRECANTES
SUPPLICITER. FRANCO. SUBDERE. COLLA. JUGO
OBSIDIBUSQUE. DATIS. JURANDO. JURE. PACISCI
OBSEQUII. STABILEM. TEMPUS. IN. OMNE. FIDEM
ANGARIÆ. GENS. VICTA. SACRO. LÆTARE. TRIUMPHO
QUEM. CAROLUS. DE. TE. RELLIGIOQUE. TULIT
SI. SUB. REGE. PIO. LIBERTAS. GRATIOR. EXSTAT
SERVITIO. MAGIS. ES. LIBERA. FACTA. TUO

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

BOCÆ. CELEBRI. OLIM. PAGO. UBI. CAROLUS. MAGNUS. FRANCORUM. REX. ANGARIOS. DATIS. OBSIDIBUS. ET. JUREJURANDO. FIDEM. OBSEQUII. FIRMANTES. AN. DCC. LXXV. IN. DITIONEM. ACCEPIT. ET. A. SANCTÆ. MEMORIÆ. BADURADO. PADERBORNENSI. EPISCOPO. RELIQUIÆ. B. LANDOLINI. CONF. QUAS. E. CAMERACENSI. DIOECESI. ILLUC. TRANSTULERAT. COLLOCATÆ. FUERUNT
M. H. P.

NOTÆ.

1. BOCA.] Brunisbergam castra Caroli Magni prælium cum Saxonibus in transitu Visurgis, & diuturna obsidio; *Bocam* non minùs ejusdem hospitium, pax & religio, ab Astronom. in Annal. rerum gest. à Carolo Magno apud Reuberum, Auctore vitæ Caroli Magni edit. à Pithæo, Annal. Canisii, Adelmo, Poëta Anonymo, Reginone, & literis antiquis commemorata commendant, & dignam monumento reddunt.

2. LUPPIA.] Ubi etiamnum arx, vicus & præfectura *Boca* appellata supereſt, sunt qui castrum stetisse opinentur, de quo Astronomus: *Eresburgo castro, quod dirutum erat, restaurato, alióque castello super Lippiam exstructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus.* Quod Henricus de Hervordia, quem sequitur Rolevingius, *Vechtelar* appellatum scribit, & Cleinsorgius Lipstadii collocat: Wittius verò Leisbornensis Monachus, nomen ei fuisse putat *Borchvechteler*, impositúmque Glennæ flumini, haud procul Lipstadio. Verosimilius Gobelinus Persona, & Panegyr. Paderborn. ruderibus antiqui Alisonis, prope Luppiæ caput, ubi Carolus castra tunc habebat, inædificatum hoc castellum, & Francos illic stationem egisse putant, ut eo in loco, ubi facilis esset Westphalis ad Angarios, & ab his ad Westphalos commeatio, nullo negotio utrosque in officio contineret. Quod & sub Augusto impulit Drusum, ut munitionibus locum circumdaret, ponerétque ibi Romana castra, ad coërcendas Rhenum inter & Visurgim sitas nationes. *Sanctæ* deinde *memoriæ* BADURADUS Episcopus Paderbornensis, ossa *B. Landolini*, cujus honori dicatum templum *Bocæ* hodiedum exstat, è diœcesi Cameracensi translata, *Bocæ* collocavit; quæ ad annum usque 1101. religiosè asservata. Paucis annis antè, Monasterium ordin. S. Benedicti super eadem sacra ossa Erpo Comes de Padberg, consilio & adjutorio Henrici de Werle, Paderbornensis Episcopi, inchoavit.

In

In nomine Domini. Erpo dictus Comes in Patberg, ad notitiam omnium fidelium pervenire desideramus, quod nos ad honorem Domini nostri JESU Christi, & sanctæ ejus Genitricis Virginis Mariæ, & super reverenda ossa beati Landolini Confessoris, quæ sanctæ memoriæ Baduradus Paderbornensis Episcopus de Diœcesi Cameracensi transtulit, & in loco, qui dicitur BOCA, *integraliter deportavit, novellam plantationem religionis S. Benedicti construximus, super fluvium, qui dicitur Lippia; quod opus structuræ meæ, consilio & adjutorio Domini Henrici Paderbornensis Episcopi inceptum, Comites de Nitehe minis & terroribus, ne perficeretur, impedierunt, asserentes se veros hæredes loci illius esse post mortem Dominæ Beatricis Conjugis nostræ. Unde inito consilio prædicti Episcopi, transmigravimus Abbatem & fratres ejus, qui cum ipso erant, in villam nostram, quæ vocatur Fletorp, & ibi incepimus structuram nostram consummare, & anno millesimo centesimo primo, ad honorem Piæ Matris, & ut ardentiùs instarem, benignissimus Dominus flagello suo me torpentem excitavit hoc modo. Quodam tempore oppidanis in Horhusen fortè injustè in tantum offensus, ut incendio oppidum totaliter destruere & consumere vellem, etiam ignem immittendo; quidam de ipsis oppidanis ad Ecclesiam sancti Magni glorioſi Martyris fugientes imaginem Crucifixi Domini rapuerunt, & eam ferentes obviam mihi furenti processerunt. At ego rationem præ furore non capiens, ad portitores Crucifixi evaginato gladio, ut stultus, miser irrupi, & quod Crucifixo pro corona capiti impositum est, percussi, & partem in terram dejeci: Nec sine mora ultio divina defuit, nam digiti mei, quibus ferrum ad contumeliam sanctarum reliquiarum strinxeram, & manus involam contracti, præsentiam æterni judicis ibi adesse & iram persensi. Tunc igitur ejus flagello castigatus, & tamen de eo quod scriptum est, flagellat omnem filium quem recipit, fiduciam sumens, præsumebam à misericordia Dei me diligi, quod merebar affligi, præfatæ Ecclesiæ B. Magni de meis possessionibus mansum unum, & Monasterio meo Fletorpensi omnia mea & me ipsum, Ministeriales meos cum beneficiis & possessionibus, servos omnes mihi bene in hoc consentientes, Dominæ meæ perpetuæ Virgini Mariæ contradidi. Consti-*

tuo, & præsenti scripto sigillo nostro roborato jubeo, ut post mortem meam aliam personam Eccesiasticam Abbas, & qui cum eo sunt fratres eligant, & ei proprietatem Monasterii mei tradant; & ejus consilio & permissione, Advocatum ad tempus unius anni vel duorum, si opus sit, eligant: finito verò Advocatiæ suæ termino, iterum, si necesse sit, non de progenie priorum, sed alium; ut caveatur ne aliquis in Advocatia hæreditario jure succedere possit. Ministeriales mei qui modò sunt, Ministeriales Monasterii, in quacunque parochia moriantur, sepulturam in prædicto meo Monasterio eligant & habeant, & optimum equum, quem quis habeat, & arma ibidem offerat. Jura verò in accipiendis vel dandis hæreditatibus, secundum jura Ministerialium ubi se tradideriut habeant. Actum Anno M. C. I. *tertio nonas Julii.*

Anno verò 1371. Bernardus de Hörde Eques, arcem *Bocam*, Henrici Episcopi, & successorum ejus, *feudum ligium* semper fore professus, exstruxit; filius Bernardus sacellum ibidem condidit, quod ejus nepos Philippus Westphaliæ & Angariæ Marescallus, & conjuge defunctâ Præpositus Monasterienſis, insigni sacrâ supellectile, & sacrarum reliquiarum atque indulgentiarum thesauro locupletavit. Arcem quidem, stirpe Bernardi conditoris exstinctâ, sæculo proximè præterito à Theodoro Furstenbergio Paderborn. Episcopo recuperatam, Anno 1646. Sueci unà cum Sacello incendêre; verùm eandem Theodorus Adolphus Episcopus Paderbornensis instauravit munivitque. Hic igitur locus, si Reinero Reineccio, in Poëtam Anonymum notas componenti, in mentem venisset, minimè is dubitasset, utrùm quæ Annales Francorum de *Boca* memorant, sint de Monasterio S. Menolfi, an de Bukenborg arce ditionis Schawenburgicæ intelligenda; cùm hæc trans Visurgim in Ostfalis sita, illud verò Bödeke semper fuerit appellatum.

3. BOCA VETUS CAROLO MEMORABILIS HOSPITE.] Astronomus: *Indè reversus cùm in pagum qui Buchi vocatur perveniſſet.* Poëta Anonymus:

In pagum rediit quem dicunt nomine BUKKI.

Non

Non postrema loci alicujus gloria censetur, Cæsarem Regemque hospitio excepisse, quàm multa hac sola de causa monumenta posita?

4. PAGUS.] Antiqua regionum agrorúmque in pagos divisio. De Numa Pompilio, Dio & Plutarchus tradiderunt: *Divisit totam regionem in partes, quas pagos nominavit.* Eodem modo *Helvetia*, Cæsar. lib. 1. *Suevia*, idem lib. 4. *Alemania*, Ammian. Marcellin. lib. 16. *Germania omnis*, Cluver. præcipuè verò *Saxonia* in pagos distributa erat. Meibom. in Comment. de pagis Saxon. Præter *Bocensem* complures in historia Francica, Imperatorum Regumque Saxonicorum diplomatis, & antiquarum donationum literis pagi nominantur, plerique toti, nonnulli ex parte Ecclesiæ Paderbornensi donati: nimirum, *Aga, Almenga*, sive *Almunga, Auga, Engere, Hessi, Hemmerveldun, Hertega, Hutagoe, Lacni, Lisna, Morunga, Nihterga, Paterga, Rittega, Sorehtfeld, Trevereſga, Treini, Thietmelli, Tilichi, Ventzga, Wessiga, Wetiga, Westphalon.* Significabatur itaque hoc nomine non vicus, sed major minorve amplioris regionis tractus, non paucos vicos villasque complectens; sæpe magnæ Provinciæ partem veteres Germani Gaw/ Börde/ Saxones verò pagos *Scyre* vocabant: unde *Warwickscyre, Nicolscyre, Leycesterscyre &c.* appellationem invenerunt. Lindenbrogius in glossario Cod. LL. antiquar. Desiit hæc appellatio paulatim circa annum 1100. cùm pagi in Ducatus, Principatus, diversi generis Comitatus, migrarunt, ac hæreditario jure possideri cœpti. In his pagis Duces, Principes, Satrapæ, Comites jus dicebant. Cæsar. lib. 6. Comm. *In pace nullus est communis Magistratus, sed Principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Tacit. de morib. German. *Eliguntur Principes, qui jura per pagos vicósque reddunt.* Poëta Anonym.

Sed variis divisa modis plebs omnis habebat,
Quot pagos, tot pænè Duces.

Beda hist. Ecclesiast. lib. 5. cap. 11. Rolevingius: *Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos.* Qui Satrapæ in generali conventu designabantur, quem Saxones

xones, teste auctore vitæ S. Lebvini, quotannis in *Marcalo* ad Visurgim celebrabant. A Caroli Magni demum tempore Comitum nomen usurpari cæptum. Hinc Saxones & reliqui Germani quoties situm loci exprimere volebant, in quo pago, & pagus in cujus Comitatu esset, soliti describere. Exempli causâ, diplomata S. Henrici Imper. Anno 1012. Ecclesiæ Paderborn. data, memorant: *Curtem Honstede in pago Rittiga, in Comitatu Bernardi.* Anno 1019. *Abbatiam Scheldice sitam in pago Wessiga, & Comitatu Friderici Comitis*, Conradi Imperatoris, Anno 1027. *Curtem Ervite in pago Engere, in Comitatu Marquardi*, Anno 1030. *Prædium Padberg in pago Nithega, & Comitatu Haholdi.* Anno 1033. *in loco Halmwardeshusen, in Comitatu Bennonis, & pago Angera sito.*

5. ANGARIOS VIDIT.] Vita Caroli Magni apud Pithæum: *Indè revertente Domino mitissimo Rege Carolo, venerunt Angarii in pago Bocensi, unà cum Brunone & reliquis optimatibus eorum, & dederunt ei obsides.* Annal. Francor. apud Canisium: *Similiter indè jam revertente mitissimo Domino Rege, venerunt Angarii, in pago qui dicitur Buckhi, unà cum Brunone, & reliquis optimatibus eorum, & dederunt ei obsides sicut Austrasii.* Regino in Chronic. *Simul eò revertente venerunt Angarii in pagum qui dicitur Bucki, unà cum Brunone Duce eorum, & fecerunt sicut Orientales Saxones fecerant.* Annal. Franc. apud Reuber. Anno 775. *Indè reversus cùm in pagum, qui Buchi vocatur, perveniisset, Angrarii cum suis primoribus ei occurrerunt, & sicut Ostfali, juxta quod Rex imperaverat, obsides & sacramenta dederunt.* Imitati sunt hîc *Angarii* majores suos *Angrivarios*, de quibus Tacit. lib. 2. Annal. *Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent, atque illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepêre.* Rectè utrique, cùm hi Germanici Cæsaris, illi verò Caroli potentiæ impares se agnoscerent. Quamobrem etsi tot insignes inter Visurgim & Rhenum populi, *Sicambri, Bructeri, Tencteri, Usipetes, Dulgibini, Tubantes, Marsi*, vel translati, vel excisi, vel emigrarint, vel vetus nomen amiserint, atque in unum cum *Francis* primùm, deinde cum *Saxonibus* populum coaluerint; mansit tamen semper

per, & cum finibus *Angrivariorum* seu *Angariorum*, fama, nobilitas & potentia crevit. Adjunxêre se quidem *Saxonibus*, sed ita ut *Angarii* appellari non desierint: in tres enim populos *Saxonia* tota, *Westphalos*, *Angarios* & *Ostfalos*, divisa olim fuit. Poëta Anonym. lib. 1. Widekind. lib. 1. Quem locum in hac divisione obtinuerint, facilè tum ex eo, quod ex *Angariis* Widichindus fuerit, ad cujus posteros Saxonia universa, & imperium Romanum postea pervenit, tum ex amplitudine Provinciæ colligi potest. Habitaverunt enim primùm *Angarii*, à campestri planitie, van den Angern / ut contrà Marsi & Bructeri à paludibus dicti, AD CONFLUENTES ANAGRI ET ALBIS, ubi Angermunda; & hæc antiquissima eorum sedes. Reinerus Reineccius. INTER AMISIUM ET VISURGIM, *ad cujus lævam castra metanti Germanico, Angrivariorum à tergo defectio nuntiata, & mox vindicata.* Tacitus, Cluver. BRUNISBERGÆ, arce à Brunone *Angrivariorum* duce, & deditionis hujus auctore inchoatâ. AD DIMOLAM, ubi Helmershusa, quæ in diplom, Chuonradi Imper. Anno 1033. *locus* vocatur *in pago Angeri situs. Corbeiæ* dipl. Henrici IV. Imperat. ann. MLXV. IN COMITATU RAVENSBERGENSI, in quo vicus Enger / & sedes Widichindi. IN FINIBUS BRUCTERORUM, juxta Tencteros, atque post Dulgibinos & Chasuaros. Tacit. de morib. Germ. c. 33. & 34. *Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt.* INTER OSTFALOS ET WESTFALOS, ab Austro Francis, ex Aquilone Oceano propinqui Poëta Anonymus:

Inter prædictos mediâ regione morantur
Angarii, populus Saxonum tertius; horum
Patria Francorum terris sociatur ab Austro,
Oceanóque eadem conjungitur ex Aquilone.

AD CAPUT AMISII, Altham. INTER EJUSDEM ET LUPPIÆ RIPAS, BOCÆ, Winckelmannus. IN ERUITE, Diploma Conradi Salici, quo Meinwerco Episcop. Paderborn. *curtem imperialem Ervete in pago Engeri, in Comitatu Marcqwardi*, Anno 1027. donavit. IN DUCATU ANGARIÆ, SUSATI capite

gentis, vita S. Brunonis Archi-Episcopi Colon. WERLIS, ARENSBERGÆ, literæ Friderici Com. apud Cleinsorgium, datæ *in castro Arnsberg, pago* **Engern.**

6. ANGARIÆ GENS.] Ab Angariis dictus vicus **Engern**/oppidum olim non incelebre, tempore belli Saxonici; cujus adversus Francos auctor & dux fuit Widichindus, in potestatem Caroli Magni devenit. Sed ubi Christianam religionem amplexus Widichindus cum Carolo pacem fecit, Angaria ad ipsum rediit. Quæ cùm deinde cum reliquo Saxoniæ & Westphaliæ Ducatu aliquoties Dominos mutasset, tandem post Henrici Leonis calamitatem cessisse Comitibus Lippiensibus perhibetur. Ex his Simon Bernardi filius acerrimas cum Osnabrugensibus simultates habuit, & anno 1299. ex arcibus *Angaria & Rheda*, magnis eos cladibus affecit. Quas injurias Ludovicus Osnabrugensis Episcopus è Comitibus de Ravensberg haud inultas passus, Simonem, prælio victor cepit, Osnabrugam deduxit, & dura in custodia ferè per sexenium detinuit; donec Anno 1305. die S. Kiliani in Scottmar, eâ, inter alias, conditione liberatus fuit, ut *Angariæ* arcem & mœnia solo æquaret. Chronic. Osnabrug. Hermannus Hamelmannus in Genealog. Comitum Lippiens. Pideritius in Chronic. Lippiens. pag. 504. Rein. Reineccius in Commentar. de Angrivariis & Angaria. Qui hoc insuper addit: *Interea tamen jus, nomen & Magistratus civitatis Angaria retinet, cùm alioqui planè vicum referat. Mansit & colli in quo arx sita fuit, nomen: appellatur enim* **die Burgstede.** *Collis autem in quo positum est fanum S. Dyonisii, eo, qui arcem habet, editior est.* Illo in fano Mausolæum habet Widichindus, quem anno 807. Letznerus & Reineccius, anno 812. Wittius & Cleinsorgius, alii verò anno 805. & quidem in prælio à Geroldo Suevorum Duce, ut vult Crantzius l. 2. Sax. c. 24. cæsum fuisse affirmant. Cujus effigiem, ut nunc est, affabrè designatam hîc proponimus.

Carolus IV. Imperator anno 1377. 8. Novembris Bilefeldiam appulsus, cùm audivisset in vicinia in vico *Angaria* superesse Widichindi M. Saxonum Ducis quondam celeberrimi, antiqui operis sepulchrum, visendi gratiâ eò divertit.

Erat

BONE SPIRITVS AVDIT OMNE MVNDA

Psa. Num. 1

MONVMENTVM WITTIKINDI WARNECHINI FILII ANGRIVARIORVM
REGIS XII SAXONIÆ PROCERVM DVCIS FORTISSIMI

HOC COLLEGIVM DIONISIANVM IN DEI OPT. MAX. HONOREM PRIVILEGIIS
REDITIBVSQ; DONATVM FVNDAVIT ET CONFIRMAVIT. OBIIT AÑO
CHRISTI DCCCVII RELICTO FILIO ET REGNI HEREDE WIGBERTO

TVR. HVNC REGEM Q; VENERATVR EGROS HIC MORBIS CELI REX

SALVAT ET ORBIS

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Erat tum temporis tumba vetuſtate nonnihil deformata, quod non ferens Cæſar, interpolari renovarique eam juſſit, additis ad caput Caroli Magni ad pedes Regni Bohemici inſignibus: nempe Leone flavo, cum cauda bifurcata in puniceo campo. Meibom. in notis ad Chronic. Comitum Schawenburg. Imitatus in hoc Ottonem III. Imperatorem, quem in Weſtphaliam profectum, Wildeshuſii primorum Saxoniæ Principum è Widichindea ſtirpe Majorum ſuorum monumenta inſpexiſſe, auctor eſt Crantzius lib. 4. Saxon. cap. 23. Fabricius in origin. Saxon. & meminit Adam Bremenſ. lib. 2. cap. 14. Abbas Stadenſis ad an. 984. Cæterùm, ut hoc breviter moneam, antiqua ſepulchri inſcriptio, quam habet Wittius, Cleinſorgius & alii, ab hodierna aliquantulum diſcrepat; & fortè emendatius, *claudit* loco *munit*, & *ſanat* loco *ſalvat*, in ea legetur. *Angarienſe* indè collegium auctoritate Pontificiâ anno 1414. 16. Januarii translatum, Hervordiam migravit cum cineribus Widichindi, qui ciſtæ ligneæ parum reverenter incluſi, unà cum aliis quibuſdam cimeliis ex *Angaria* Aſportatis, ſolent advenis commonſtrari. Quare falli videtur Crantzius, auctor Chron. Saxon. & Bernardus Wittius, qui VVidichindi reliquias ab Henrico Aucupe Paderbornam transportatas, ibique reconditas eſſe tradiderunt. Hoc, eſto, ſit falſum, certum tamen eſt, Angariam jam ab antiquo celebrem fuiſſe & hæreditariam VVidichindi poſterorum ſedem, quam B. Mechtildis Henrici Aucupis conjux ac Ottonis ex VVidichindæa ſtirpe Imp. Mater inſigni Abbatiâ in honorem S. Dyoniſii M. conſtructa exornavit, ut liquet ex hoc Ottonis diplomate Magdeburgenſi Eccleſiæ dato. *In nomine ſanctæ, &c.*

7. SI SUB REGE PIO.] Claudian. in ſecundo Conſulatu Stiliconis lib. 2.

Fallitur egregio quisquis ſub Principe credit
Servitium, nunquam libertas gratior extat,
Quàm ſub Rege pio.

Sub quo optimus reipub. ſtatus, Senec. lib. 2. de benefic. *& principatus ac libertas miſcentur*: Tacit. in vit. Jul. Agricol. ſeu ut cum Polybio lib. 6. planiùs dixero, in *quo juſtitia & clementia*

vigent. Id quod idem Tacit. lib. 12. Annal. Princeps videlicet *non dominationem & servos, sed rectorem & cives cogitet, clementiamque & justitiam capessat.* Hæc illa cæleſtia Principum dona ſunt, quibus militant, & Rempub. feliciter adminiſtrant. His tamen ut cæteris virtutibus prudentia moderatrix adſit, temperamentúmque præſcribat, ne juſtitia ſeveritate in ſævitiam, & clementia impunitate ſcelerum in ſegnitiem tranſeat. Innumera horum ſapientum Principum exempla nobis omnia hiſtoriarum monumenta dedêre. Hîc unus nobis Carolus Magnus Regum & Cæſarum ſapientiſſimus occurrit, qui admirabili rerum ſucceſſu juſtitiam cum clementia miſcuit.

Bellum ille ſuſcepit contra Saxones anno Chriſti DCCLXXII, geſſitque in trigeſimum tertium annum adverſus gentem bellicoſam & libertatis amantem, quod virtutis fuit; ſed quoties illa, quod crimini datum, perfidia & rebellis poſt juratam fidem ad arma reſiliit? Teſtem Eginhardum audiamus. *Difficile dictu eſt, quoties ſuperati ac ſupplices Regi ſe dediderint, imperata facturos polliciti ſint, obſides qui imperabantur, abſque dilatione dederint, Legatos qui mittebantur ſuſceperint, aliquoties ita domiti & emolliti, ut & cultum dæmonum dimittere, & Chriſtianæ religioni ſe ſubdere velle promitterent; Sed ſicut ad hæc facienda proni, ſic ad eadem pervertenda ſemper fuêre præcipites: ut non facilè æſtimari poſſit, ad utrum horum faciliores verius dici poſſint. Quippe cùm poſt inchoatum cum eis bellum vix annus unus exactus ſit, quo non ab eis hujuſmodi facta ſit permutatio. Sed magnanimitas Regis, ac perpetua tam in adverſis quàm proſperis conſtantia mentis, nullâ eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel abiis quæ agere cœperat defatigari.* Et quanta in his juſtitia? *dum nunquam eos hujuſmodi aliquid perpetrantes impunè ferre paſſus eſt.* Quanta ſimul clementia Imperatorum dos prima, teſte Vopiſco in Aureliano? dum toties perfidos in gratiam recepit, fœdera alia ſuper alia iniit, obſides admiſit, ratus gentem humanitate priùs quàm ſeveritate vincendam; viderique poterat, non tam juſtitiæ quàm clementiæ terminos transire, toties perjuræ genti fidendo ignoſcendoque.

Caſſio-

Cassiodori hîc illud recolas lib. XI. Var. Lect. *Benigni Principis est ad clementiæ commodum, transire interdum terminos æquitatis, quando misericordia est, cui omnes virtutes cedere honorabiliter non recusant.* Sed Barbari erant Saxones, *queis nec ara, nec fides, nec ulla firma pactio est;* Et Carolus ubi compertum habuit indulgentiâ suâ gentis perfidiam ali, provocari ferociam, illudi majestatem regiam Francorumque nomen; mutatâ scenâ severitatem advocavit, sed pœnâ primùm mitiore suetâque in his, terrendo, minando, vastandoque agros: quibus cùm Saxones nihil à perfidia & ferocia remitterent, redirentque ad perduellionis arma, immissi exercitus, qui ferro flammaque grassarentur. Verùm cùm nec hisce impetraret, ut juramento fidei pactisque starent, ad acerbiora progressus, anno demum belli Saxonici decimo, Christi DCCLXXXII. *super Alleram fluvium in loco qui Ferde vocatur*, estque is, ubi post Verdensem Ecclesiam constituit, *unâ die quatuor millia & quingentos Saxonum* manu carnificis capite plecti jussit. Francorum Annales. Durum, inquies, supplicium! sed barbari toties perfidi & perduelles, non aliter, quàm barbarum in modum tractari merebantur. Neque tamen hoc supplicio gens aut territa aut emollita, aut ad quietem & obedientiam se duci passa; altero mox anno multò furiosiùs rebellando ad arma rediit, productúmque bellum, donec anno Christi DCCCIV. victor *ad Albim cum exercitu progressus, decem hominum millia ex iis qui utrasque ripas Albis incolebant, cum uxoribus & liberis sublatos transferret, & huc atque illuc per Galliam & Germaniam distribueret.* Eginhard. in Carolo Magno & Franc. Annal. Hâc postremâ gentis castigatione, bellum triginta trium annorum ita finitum est, *ut abjecto dæmonum cultu & relictis patriis cæremoniis, Christianæ fidei ac religionis Sacramenta perciperent, Saxonesque Francis consociati in unum populum & regnum transirent.* Eginhard. in vit. Caroli Magni. hæc justitiæ fuerunt, simulque clementiæ, plusquam regiæ. Nam cùm omnes perduelles capite plectere, gentémque totam exscindere liceret, sanguini pepercit, & exilii pœnâ mulctavit. Senecam hîc probes lib. de Clement. *Principi non*

minùs turpia multa ſupplicia, quàm medico funera. Et cùm ſupplices ſe ſiſterent perduelles, totam adeò gentem, condonatione omnium ſcelerum factâ, in gratiam recepit, unâque demum clementiâ gentis pertinaciam & ferociam vicit. Non hîc ſtetit pietas & clementia Caroli Imperatoris. Quippe, cùm ex tam ærumnoſo bello, & tanto Francorum ſanguine victam proſtratamque gentem, ad omne ſervitii genus ſibi obnoxiam haberet; ille tamen priſtinæ libertati donatam, & omni debito cenſu ſolutam pronunciavit, ut in diplomatis profitetur Carolus. Hoc illud Poëtæ noſtri de Carolo:

Plus Regis pietas, & munificentia fecit,
Quàm terror.

Ac nulli hominum generi magis ex hac victoria conſultum voluit, quàm Sacerdotibus. Nec enim decimarum penſitatione ſolùm Saxaniam illis tributariam fecit: ſed & in Epiſcoporum diœceſes diviſit, magnamque partem eorum imperio ſubjecit; quòd religione per ipſos introductâ, & miti lenique eorum imperio gentem libertatis amantem, impatientémque alieni dominatûs, tolerabiliùs & tutiùs regendam continendamque cenſeret. Longè enim *valentior amor ad obtinendum quod velis, quàm timor*, Plin. lib. 8. epiſt. ult. Imò ut Claudianus cecinit in Panegyr. Mallii:

---- *Peragit tranquilla poteſtas*
Quod violenta nequit, mandataque fortiùs urget
Imperioſa quies.

Ceſsêre Ducibus, Comitibus & Præfectis ſua ex hoc bello præmia & bona; at quibuſnam ita ſtabili & hæreditariâ poſſeſſione in ſucceſſores transmittenda ex hoc Caroli dono, ut Epiſcopis, quos Chriſtianæ fidei Doctores rectoreſque populorum impoſuit? Caroli munificentiæ inhæſit filius Ludovicus Pius Cæſar. Illius hoc elogium ab Helmoldo mediæ ætatis ſcriptore, lib. 1. cap. 4. *Poſtquam Carolus Francorum Rex & Roma-*

Romanorum Imperator Augustus cum magno bonorum fructu, addam & luctu, *ad cœlos emigravit, Ludovicus filius ejus successit in regnum, qui paternis per omnia votis concordans, eâdem liberalitate, quâ Pater ejus erga cultum domûs Dei, & omnem Clerum usus est, amplissimas regni divitias ad decorem & gloriam Ecclesiæ intorquens, in tantùm, ut Episcopos, qui propter animarum regimen Principes sunt cœli, ipse eosdem nihilominus Principes effecerit regni.* Quâ liberalitate hæc cæteri Imperatores ac Germaniæ Reges auxerint, singulorum diplomata & donationum tabulæ monstrabunt. At quantum hæc fata temporum contraxêre? Postquam in aliam à Carolo religionem descivit pietas, & ex aureo illo itum est in æneа & ferrea sæcula, ac positâ tantisper togâ, sagum necesse fuit sumere pro Ecclesiæ possessionibus conservandis; donec postremùm in multo iniquiora tempora conjecti sumus, quibus ipsa Christiana religio se divisit, ortumque est bellum Saxonicum, quo longè dispare, quàm à Carolo Magno pugnatum est causâ, refixisque tot donationum tabulis, interversa est prima illa Caroli Magni & tot indè Cæsarum ac Regum munificentia in Ecclesiam. Liceat nunc vetus illud Demadis dictum, sed inversum cum inverso sæculo proferre: *Vide, ne dum terram defendis, cælum amittas.* Et quanto hæc salutis periculo Ecclesiæ patrimonia quærantur, satis ex tanto sapientum virorum numero, nos ipse Carolus docuit, cum jam ævo suo potentiores sibi persuaserant, posse Episcoporum & Abbatum bona dividi trahique in res suas. Hinc anno regni sui XXI. Aquisgrani in palatio XIV. Aprilis, hâc lege, quæ inter Capitularia ejus lib. I. cap. LXXXIII. refertur, cautum sancitumque voluit: *Quia juxta sanctorum Patrum traditionem novimus* RES ECCLESIÆ VOTA ESSE FIDELIUM, PRETIA PECCATORUM, ET PATRIMONIA PAUPERUM. (Divi Prosperi dictum est lib. 12. de vita contempl. c. 9.) *Cuique non solùm habita conservare, verùm etiam multa Deo opitulante conferre optamus. Tamen ut ab Ecclesiasticis de non dividendis rebus illius suspicionem dudum conceptam penitùs amoveremus; statuimus, ut neque nostris, neque filiorum, & Deo dispensante successorum nostrorum*

noſtrorum temporibus, qui noſtram vel progenitorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint, ullam penitùs diviſionem aut jacturam patiatur. Patris exemplo ſtatutoque inhæſit filius Ludovicus Pius Cæſar, idemque D. Proſperi dicto, quod legis inſtar receptum erat in Eccleſia, iterum ſanxit in Concil. Aquiſgranenſi anno Imperii XXIII. ne vel Epiſcopi ipſi ſibi poteſtatem ſumant abalienandi avertendique in profanos uſus Eccleſiæ bona: uti hæc Can. VII. inter leges ejus Concilii tam ſanctè præſcribuntur. Et Caroli quidem legem ſuprà relatam cùm expenderet Baronius ad annum Chriſti DCCLXXXIX. exclamat: *Audiant hæc Principes, ſi Caroli ſummæ gloriæ ſummique Imperii hîc æmuli & æterni in cælo regni ejus velint eſſe participes.*

DE.

Pag. 145
Desenberga prope Warburgum
I.G. Rudolphi delin.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

DESENBERGA
PROPE WARBURGUM.
MEMORIÆ. SACRUM

DESENBERGA. GRAVES. QUÆ. FINIBUS. ARDUA. CATTOS
LÆTAQUE. WARBURGI. DESPICIT. ARVA. JUGO
PARUIT. IMPERIO. CAROLI. CUM. FRANCUS. ADEGIT
SAXONA. DEGENERI. VERTERE. TERGA. FUGA
VICTA. DEHINC. CESSIT. SUEVIS. HOSTILITER. ARMIS
HENRICUS. PATRIAS. CUM. LACERARET. OPES
NUNC. JACET. INDIGNA. LATE. COLLAPSA. RUINA
ARX. VETUS. ET. RERUM. GLORIA. SOLA. MANET
QUIS. NISI. MENTIS. INOPS. FACTIS. EXTENDERE. FAMAM
NEGLIGAT. IPSA. VIDET. SI. QUOQUE. SAXA. MORI.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

DESENBERGAM. ARCEM. IN. MONTE. COGNOMINE. OLIM. MUNITISSIMAM. QUAM. CAROLUS. M PRÆSIDIO. FRANCORUM. FIRMAVIT. SAXONES AN. DCCLXXVI. FRUSTRA. OPPUGNARUNT. HENRICUS. IV. CÆSAR. AN. M. LXX. OCCUPAVIT. HODIE VERO. EPISCOPI. ET. PRINCIPIS. PADERBORNENSIS. BENEFICIO. NOBILIS. SPIGELIORUM. FAMILIA. POSSIDET. POSITO. HOC. MONUMENTO. EXORNAVIT

NOTÆ.

1. DESENBERGA.] Ægidius Gelenius in pretiosa hierotheca pag. 119. contra Ortelium multis agit, & vetustam Francici regni sedem *Dispargum*, (quod Gregorius Turonensis lib. 2. hist. Franc. cap. 9. *Chlogioni nobilissimo Francorum Regi habitatum, & in termino Thoringorum* situm fuisse tradidit, & Aimoinus *Disbargum*, Ado Viennens. *Dysporum* nominant) *Desenbergam* ad Dimolam, non autem *Duisburgum* prope Rhenum, ut Ortelius, Petavius in Ration. temp. part. 1. lib. 6. Isaacus Pontanus lib. 2. Gelr. Teschemacherus, aliique plures sentiunt, esse affirmat. Huic Gelenii opinioni quantùm *Dasburgum*, proximus ad pedem *Desenbergæ* vicus, & priscæ Thuringiæ situs, *Desenbergæ*, quàm *Duisburgo* propinquior favet; tantùm refragari videtur Aimoinus lib. 1. de gest. Francorum cap. 4. *Finitimos itaque* (Franci) *bello lacessendo Thoringorum, qui Germaniæ incolunt fines, depopulantes, castellum quoddam Disbargum nomine occupant, in quo rex Clodio sedem sui constituit regni.* Et cap. 5. *Rex autem Clodio, angustos regni sui fines dilatare cupiens, exploratores à Disbargo trans Rhenum dirigit: & ipse cum exercitu subsecutus, Cameracum civitatem obsidens expugnavit & cepit. Carbonariam silvam ingressus Tornacum urbem obtinuit.* Ita ille. Si igitur *Dispargum est in termino Thoringorum, & Thoringi Germaniæ fines incolunt*, hos certiùs *Duisburgi* prope Rhenum, quàm *Desenbergæ* ad Dimolam inquiras. Imò verisimilius est Clodionem Francorum Regem, *Duisburgo* Rheno proximo, quàm *Desenbergâ*, in Belgicam secundam, ad obsidendum Cameracum, & Tornacum expugnandum transportasse exercitum. Quamvis autem vetustissimam Gregorii Turonensis lectionem *Tungros* pro *Toringis* habere testetur in sua editione Morelius, & Isac. Pont. lib. 4. orig. Franc. cap. 12. ita legi debere in Turonensi, & reliquis omnibus chronologis, ut Sigeberto & aliis, qui eum secuti, contendat: non ideo tamen nobis placet Godefridi VVendelini Ecclesiæ Tornacensis Canonici & Officialis, in eruditis ad legem Salicam commentariis

pag.

pag. 99. ſententia, qui ſecundùm Godefridum Henſchenium è Societat. Jeſu doctiſſimum virum & nobis amicum, in Diatriba ſua de tribus Dagobertis, lib. 4. cap. 8. pag. 246. *Dieſthemium*, Brabantiæ oppidum, *Diſpargum* eſſe autumat; nec Broweri in Antiq. Fuldenſ. lib. 1. cap. 2. *Dicteſburgum* in ſaltu Buchonio; nec aliorum *Heinsbergam* in Julia, eò quòd in Fredegario Scholaſt. pro Diſpargo *Hesbargum* legunt, Diſpargum interpretantium opiniones arrident. Quo enim modo Rex Clodio exploratores à *Disbargo*, ſi illud eſt *Dieſthemium* Wendelini, ſi *Heinsberga* Juliæ, *trans Rhenum dirigere*, & illis reverſis Rhenum trajicere potuit, ut in Belgica ſecunda Romanos opprimeret, & Cameraco & Tornaco potiretur?

2. GRAVES QUÆ FINIBUS.] Sicut antiqui *Saxones Cattis* ſive *Haſſis*, limitaneo populo, maximè infeſti, à *Luppia* & *Paderæ* tractu imminebant, odio religionis Chriſtianæ, quâ à S. Bonifacio Haſſones cum Thuringis fuerant imbuti, & Imperii Francici metu, quod Haſſi acceperant, Saxones detrectabant. Chriſtoph. Brow. in Scholiis ad Poëm. HRaban. Mauri cap. 118. pag. 141. & Annales rerum Franc. ad Ann. 774. *Dum hæc in Italia geruntur, Saxones velut opportunam de abſentia Regis nacti occaſionem, contiguos ſibi Haſſorum terminos ferro & igne populantur. Cúmque in eo loco, qui nunc Frideslar ab incolis nominatur, Baſilicam à beato Bonifacio Martyre dedicatam, incendere molirentur, atque hoc efficere caſſo labore conarentur, immiſſo ſibi divinitus pavore ſubitaneo, turpi trepidatione confuſi domum fugiendo revertuntur.* Ita inſecutis temporibus Haſſi Paderbornenſibus, qui ſunt antiqui Saxones, parem gratiam retulerunt, præſertim anno 1465. avulſo ingenti ad Dimolam ditionis Paderbornenſis tractu, & Abbatiâ Helmershuſanâ perquàm inſigni ſibi vendicatâ. Dilichius in Chron. Haſſiæ. Recentiora belli incommoda hîc ſilentur, quorum ubique exſtant veſtigia, & pax publica Germaniæ ſanxit oblivionem.

3. CATTOS.] *Suevorum gentem longè maximam, & bellicoſiſſimam Germanorum omnium*, C. Julii Cæſaris commentariis magnopere celebratam, eandem cum *Chattis* eſſe, pluribus nos argumentis docet Cluver. lib. 3. German. antiquæ cap. 5. qui

eorum etiam fines determinat, & *Cattis dimidiam Episcopatûs Paderbornensis partem Visurgi adfixam* assignat. Militarem eorum virtutem, mores, ac disciplinam Tac. lib. de mor. Germ. cap. 30. & 31. satis disertè descripsit his verbis: *Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. Multum, ut inter Germanos, rationis, ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum; plus reponere in duce, quàm in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma, ferramentis quoque & copiis coonerant. Alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum, rari excursus & fortuita pugna. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rara & privata cujusque audentia apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem & spolia revelant frontem, seque tum demum pretium nascendi retulisse, dignósque patriâ ac parentibus ferunt. Ignavis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. Omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt.* Chattorum item meminêre præter Tacit. in Annal. & de morib. German. Dio, Strabo, Plinius, Ptolemæus; & *Cattimelibocum* ab iis denominatum putat Isac. Pont. lib. 1. orig. Franc. cap. 9. uti alii censent, Cassellas à Castello derivari. Porrò vetus Chattorum nomen servare nunc Hassos haud dubitandum ait Cluver. loc. cit. & rationem commutati nominis affert. Hassi autem sunt, Aimoino *Assi*, Saxonum contermini, Adamo Bremensi *Hassones*, nunc *Hessos* appellamus. Reinerus Reineccius in notis ad Poëtam Anonymum lib. 1. pag. 9.

4. LÆTAQUE WARBURGI.] Warburgum duplex oppidum Dimolæ fluvio appositum, quasi *Variburgum* à Varo dictum opina-

opinatur Serarius lib. 3. rerum Mogunt. not. 29. ad vitam S. Bonifacii. Veriorem nominis originem indicat adjunctum Dodiconis Comitis diploma, in quo Meinwerco Episcpo Paderbornensi donatum, *Wartberhgi*, id est, *Montis specula*, appellatur.

In nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. Dodico Comes, peccaminum suorum atque humanæ fragilitatis memor, ac divinâ ammonitione compunctus, pro remedio & commemoratione animæ suæ ad altare, & ad servitium S. Dei Genitricis Mariæ & S. Kiliani Martyris & S. Liborii Confessoris cum consensu Matris suæ videlicet Hildigundæ hæredis suæ primitivæ. Fratrisque sui Sigobodonis assensu & astipulatione suum prædium tradidit in proprium in his locis quorum nomina hic subsequuntur. WARTBERHGI, *Rainlefessun, Erungun. Radi. Radi in superiori Wurmlahun. Rohthem. Garametti. Rodwardeshusun. Illandehusun. Silihem. cum agris cultis & incultis, silvis, aquis aquarumque discursibus, pratis, pascuis, nec non cum utriusque sexûs mancipiis, & cum omnibus ad hæc loca pertinentibus appendiciis, videlicet octo molendinis ceterisque quæ adhuc nominari queunt vel nequeunt, & tamen in eis sunt vel fieri possunt utilitatibus, exceptis Ministerialibus ejus hominibus Eilbehrt, Randwigh, Acilin, Gela, Doda, Hoikalsi, Ainza, Tamma, Hibuke, Hizule, ceterisque mulieribus jam ad gynæceum ejus assumptis, non ulterius assumendis. Eâ ratione atque pactione interpositâ, ut dum Deo jubente Monosterium Paterbrunnense maneret incolume, pro eodem Dodicone Sacerdoti atque Diacono & Subdiacono cotidie publicam Missam celebrantibus stipendialis refocillatio, quæ convenit uni ejusdem Ecclesiæ fratri constipendiali dari, daretur. Sin autem ab Episcopo vel Præposito publica Missa celebraretur, eadem ejus stipendialis refocillatio pro animæ ejus remedio inter duodecim egenos divideretur. Cùm verò idem Comes Dodico divinâ sic disponente providentiâ hujus vitæ terminum transiret, in omnigena re commemorationem quam pro ejusdem Monosterii Episcopo agere consuetudo est, pro eodem Comite Dodicone celebrari debere. Videlicet in Missarum & Psalmorũ celebrationibus, luminorumque incendiis, eulogiarumque donationibus, centenorumque pauperum refocillationibus, & in omnibus quæ in Episcopi ejusdem loci annuali depositionis die convenit facere. Hâc tra-*

ditione & pactione peractâ ante altare S. Dei Genitricis Mariæ Dominus Episcopus Mainwercus cum suo advocato Amulungo pro eodem prædio in precariam eidem Dodiconi præstitit. Quicquid in DESBURG. *Astnederi. Westnederi. Dalpanhusun. Dueriun. Uslahun. Rasbiki. Silihem. Wepplithi. ad Ecclesiam Paterbrunnensem proprietatis pertinebat, atque eandem traditionem quam idem Comes Dodico ad altare S. Mariæ tradidit, ut utrumque dum ipse viveret traditionis atque precariæ usufructus uteretur. Illo autem mortem obeunte in integrum precaria & traditio ad supradictam Paterbrunnensem Ecclesiam restitueretur, similiter exceptis tribus ministerialibus viris. Tiazone, Bennone, Mainzone ac duabus familiis in Wepplithi habitantibus & ad Heristelli pertinentibus, quas ei in precariam non concessit. Hæc autem traditio tali tenore atque interdictione facta est, ut si isdem Episcopus vel aliquis ejus successor de precaria vel pactione eodem Dodicone vivente infringere voluerit, isdem Dodico supradictum prædium recipiendi licentiam habeat. Hujus rei testes sunt, Sibodo. Immed. Siberht. Thiatmar. Bernhard. Amulung. Bernhard. Erp. Ailbrat. Volcpold. Kono. Rodward. Haika. Hager. Wored. Helmvure. Alfric. Mainheri. Ratheri. Wiking. Adalbarc. Imuka. Asman. Folcmar. Hiddi. Becilin. Wal. Wither. Aisfa. Bunald. Thiadmar. Hiriman. Frithuric. Rainhald. Hiriman. Redald. Hildiward. Asdag. Acca. Bacca. Unaca. Aica. Isic. Redig. Imuca. Mainbald. Duda. Tamma. Thiadmar. Isger. Bardered. Mainwere. Hiriman. Ova. Hamaca. Heilward. Frithuric. Godesscalc. Vulvered. Waldhard.*

Hanc Dodiconis Comitis piam munificentiam S. Heinricus Imperator hoc suo diplomate auxit & confirmavit.

In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Henricus divina gratia Romanorum Imperator Augustus. Divinæ pietatis clementia quæ nos ad culmen imperatoriæ Majestatis perduxit, ad hoc voluit imperare, ut Ecclesiarum ordini firmando atque corroborando subveniamus, his autem maximè locis quæ ab antecessoribus nostris Regibus & Imperatoribus fundata, sed jam peccatis exigentibus pænè videbantur annullata. Quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet ac futurorum industriæ notum

notum esse volumus. Qualiter nos divini amoris instinctu pro remedio animæ nostræ seu parentum nostrorum, nec non & tertii Ottonis bonæ memoriæ Imperatoris dilectæque conjugis nostræ Chunigundæ Augustæ interventu, atque Meinwerc. S. Paderburnensis Ecclesiæ venerabilis Episcopi rogatu, sibi sanctæque suæ Ecclesiæ à Karolo Magno Imperatore olim fundatæ, nostris verò temporibus incendium passæ in honore S. Dei Genitricis Mariæ semper Virginis, & S. Kiliani Martyris Liboriique Confessoris dedicatæ. Comitatum quem Dodico Comes dum vixit tenuit, situm videlicet in locis Hessiga. Netga, Nihterga cum omni legalitate in proprium concedimus atque largimur per hanc nostram imperialem paginam eo videlicet tenore rationis, ut præfatus Episcopus Meinwerc suique successores præscriptæ Ecclesiæ præsidentes, dehinc liberam habeant potestatem de eodem Comitatu ejusque utilitatibus quicquid eis placuerit faciendi ad eorum tamen utilitatem Ecclesiæ. Omni videlicet inquietudine remota. Et ut hæc nostræ traditionis seu confirmationis auctoritas stabilis & inconvulsa omni habeatur tempore, hoc præceptum inde conscriptum manu propriâ firmavimus & nostro sigillo repercusso insigniri jussimus.

Signum Domini HEINRICI *victoriosissimi Imperatoris Augusti.*

Gunterius Cancellarius ad vicem Hercumbaldi Moguntini Archiepiscopi & Archicapellani recognovit.

Data XIIII. *Kal. Mart. Indictione* IIII. *Anno Dominicæ Incarnationis millesimo vicesimo primo. Anno verò Domini Heinrici secundi regnantis* XVIIII. *imperii autem* VIII. *actum Padebrun, feliciter. Amen.*

Quemadmodum autem Dodiconis Comitis traditionem, Bernardus ejus propinquus *sæculari judicio*, ut loquitur scriptor vitæ B. Meinwerci, *infirmare attentavit, & demum in præsentia S. Heinrici Imp. Aribonis Moguntini Archiepiscopi, & aliorum multorum, omni querelâ postpositâ, plenariâ reconciliatione placatus cessavit;* ita posteà S. Heinrico Imper. defuncto, Aribo Archiepiscopus Mogunt. Comitatum Dodiconis jam antè Ecclesiæ Paderbornensi donatum à Conrado novo Rege, &

juris

juris Paderbornensis ignaro, per obreptionem impetravit, nec tamen diu illo est fruitus: siquidem Conradus jus Ecclesiæ Paderborn. edoctus, ipsam in integrum restituit hoc diplomate.

In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. CHUONRADUS *divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Notum sit omnibus Christi nostrisque fidelibus præsentibus ac futuris, Qualiter Antecessor noster beatæ memoriæ Heinricus Imperator, cujus semper animus in Dei Ecclesiis meliorandis & amplificandis invigilavit. Paderbrunnensis paupertatem miseratus Ecclesiæ, multa ei bona tam in prædiis, quàm in aliis facultatibus largâ manu pro Dei amore dilectique sibi Præsulis Meginwerci assiduo & devotissimo obsequio contulit. Inter quæ etiam Comitatum Dodiconis quondam Comitis eidem Ecclesiæ imperiali munificentia legitimè donavit, tradidit, delegavit. Illo autem antecessore nostro defuncto, nos, qui loco illius in regnum successimus, per suggestionem Moguntini Præsulis eundem Comitatum à præfata Ecclesia tulimus & in jus Moguntinæ Ecclesiæ rudes adhuc in regno injusto persuasi consilio irrationabiliter transtulimus & transmutavimus. Imperiali autem nostrâ potestate Dei gratia magis magisque in regno confirmata & corroborata. Meginwercus Præsul, Imperatorum devotissimus servitor & amator. Marthæ sedulis satagens obsequiis, non cessavit nec quievit supplicando serviendo, quoadusque nos omnipotentis Dei, in cujus manu corda sunt Regum commoniti instinctu, dilectæque Conjugis nostræ Giselæ, nec non Heinrici filii nostri magnifici Regis interventu, Ecclesiæ suæ scilicet Paderbrunnensi, totum Bernardi Comitis quondam Comitatum, qui situs est in locis Hesse. Nitergo. Netgo. Botheresge. legitima traditione reddidimus, restituimus, redonavimus præcaventes autem, nos & prægogitantes ne aliqua postmodum inter ipsas Ecclesias de hac re controversia fieret & discordia. Moguntinæ Ecclesiæ Comitatum, qui situs est in Cluvinga propter pacis confirmationem imperiali nostro jure concessimus, & hoc nostra parte ita est compactum sicque definitum, ut neutra Ecclesiarum illarum aliquod de prædictis rebus sibi inquisitis aliquo modo patiatur detrimentum. Si quis autem diabolica suasione seductus,*

hanc

hanc noſtram traditionem in aliquo infringeret, ſciat ſe odium Dei Sanctorumque ejus habiturum, & M. libras auri puri compoſiturum, medietatem Cameræ noſtræ & medietatem prædictæ Paderbrunnenſis Eccleſiæ Rectori. Quod ut verius credatur & diligentiſſimè ab omnibus in perpetuum ſervetur, præceptum hoc inde conſcriptum manu propriâ ſubtus firmavimus, & ſigillo noſtro inſigniri juſſimus.

Signum Domni CHUONRADI *Romanorum Imperatoris invictiſſimi.*

Burchardus Cancellarius ad vicem Bardonis Archicapellani recognovit.

Data IIII. *Non. Aug. Indict. prima. Anno autem Dominicæ Incarnationis* M. XXXIII. *Anno autem Domini Chuonradi Secundi regnantis* VIIII. *imperantis* VII. *Actum Lintburg feliciter. Amen.*

Ex eo tempore *Warburgum* in fide ac ditione Eccleſiæ Paderbornenſis perpetuò manſit: Qua de cauſa Simon Epiſcopus Paderbornen. cives novi oppidi hoc diplomate impertivit.

SIMON *Dei gratia Paderbornenſis Epiſcopus, univerſis præſentia viſuris in perpetuum ſalutem in eo qui eſt omnium vera ſalus. Ut factarum rerum memoria perpetuò perſeveret, expedit actus noſtros temporales per ſcripturas authenticas æternari. Hinc eſt quod nos novum oppidum in* WARTBERGH, *per quod Eccleſia noſtra Paderbornenſis in omnibus ſuis neceſſitatibus eſt ſuffulta, cupientes in omnibus ſpecialiter promovere. Conſulibus & univerſitati ejuſdem oppidi. Capituli noſtri Paderbornenſis. Miniſterialium & univerſitatis ejuſdem Eccleſiæ noſtræ communi accedente conniventia & conſenſu, ex dilectione & gratia ſpeciali duximus indulgendum, ut oppidum ſuum muro neceſſario inter ſe & oppidi vicinum & ſibi contiguum & munitionibus circumquaque neceſſariis muniant & circumdent. Et ut hæc noſtra ordinatio & gratia ſibi facta à nobis & noſtris ſucceſſoribus & ab Eccleſia noſtra perpetualiter firma & inviolabilis obſervetur,*

præsens scriptum nostro sigillo, & Ecclesiæ nostræ Paderbornensis. Hermanni Nobilis de Oesede nomine omnium Castellanorum in VVARTBERGH. *Bertoldi. Werneri & Hermanni Dominorum de Brakelo. Civitatis Paderbornensis & oppidanorum in* VVartbergh *sigillorum munimine jussimus & fecimus roborari, coram testibus subnotatis. Gerhardo Præposito Bremensi & Widekindo de Oesede Canonico Patherbornensi. Adolpho Comite de Waldeck. Hermanno de Oesede. Hermanno de Holthusen. Nobilibus, Bertoldo & Wernero de Brakelo. Conrado de Ettelen. Conrado de Reckelinghusen. Henrico dicto Pankoken & Helia nato ejus. Theodorico de Mederike. Johanne de Osserhusen, & Castellanis nostris Friderico de Istorp. Conrado & Alberto fratribus de Welde. Gotscalco de Welde. Conrado & Volperto fratribus de Eysen. Denhardo de Noerde. Gerhardo & Gotscalco fratribus de Dinckelenbergh. Conrado Gerhardo & Helmico fratribus & Scultetis. Johanne de Nedere. Ludolfo de Humbranen Militibus. Hermanno Marscalco. Joanne de Vellede. Bertramo & Frederico Theodorico & Theodorico de Noerde. Bernhardo & Helmico fratribus Schulteti nati, Conrado Luscho & Conrado de Ettelen. Famulis. Conrado de Sindessen. Regene Budone condicto Bassen. Henrico de Hoegeden. Johanne de Oisten. Ernesto & Henrico de Grimmelsen Militibus. Adolpho de Binelsdorp. Gerhardo Alexandro & Conrado de Nedere. Johanne & Alberto fratribus de Nedere. Amelungo & Gotscalco fratribus de Nedere. Volperto de Rosbecke. Conrado de Ossendorp. Frederico de Dasbergh. Joanne de Hœveden, & sororio ejus Hermanno Russo. Henrico. & Conrado fratribus de Rotworsen famulis, & civibus prædicti oppidi. Proconsulibus Alberto & Siffrido. Monetariis & Consulibus pro tempore Hermanno de Dalhem. Conrado de Wickelen. Wernero Schulteto. Conrado dicto Radt. Hermanno de Amelunxen. Conrado de Papenheim. Johanne de Natzung. Conrado Bruwardi nato. Heinrico Sartore. Alberto dicto Lethe. Arnoldo de Helmerdeshusen. Eckardo Ernberti nato. Hermanno de Heindessen. & universitate oppidorum in* WARTBERGH *cum aliis quam pluribus. Nos enim omnes suprascripti, vel Ministeriales Vasalli & universitas Ecclesiæ Patherbornensis, qui sigilla*

sigilla nostra non apposuimus, vel sigill propria non habemus, sigillis appensis contenti sumus, & omnia supradicta dicimus ita esse vera. Actum & datum WARTBERGH. *Anno millesimo ducentesimo sexagesimo, in Kal. Jun. Pontificatus nostri anno decimo quarto.*

5. PARUIT IMPERIO CAROLI.] Ita Regino lib. 2. Chron. ad An. 776. *Ex prædicto igitur loco* (Eresburgo) *cum tanta confusione discedentes* (Saxones) *venerunt ad aliud castrum, quod appellatur Desuburgh, ubi voluerunt similiter facere, sed Deo auxiliante, Francisque eis viriliter repugnantibus, nihil prævaluerunt. Oppidani verò persecuti sunt eos usque ad flumen, quod Lippa dicitur, & multos ex eis interfecerunt.* Hactenus ille. Desuburgh verò idem esse quod Desenberg, ostendit Fabricius lib. 2. orig. Saxonicarum. *Saxones jugi Francici impatientes & fœderis immemores, ducum suorum levitate, ipso absente* (Carolo M.) *rursus tumultuantur, arcem Heresburgum obsident, & Francis astutè deditionem conantur persuadere, propositâ incolumitate & præmiis; suspectam habentes Franci Saxonum fidem, id facere detrectant, nec viribus de præsidio dejici possunt, &c. Tentantes deinceps* (Saxones) *castrum Desenburgum in monte altissimo situm, & Hassiæ finitimum nihilo feliciùs id oppugnant: Nam erumpentes Franci è præsidio, eos ad fluvium usque Luppiam insequuntur; nec paucos intercipiunt & obtruncant.* Et lib 4. *Idem cùm tentarent ad arcem Disemburgiam, etiam cum dedecore. & clade suorum rejecti, & fugati usque ad Lippam fluvium sunt.* Quæ hîc Regino de nostra *Desenberga* recenset, alii de Siburgi obsidione, quæ omnium Franc. hist. scriptorum calculo in hunc eundem annum incidit, intelligenda existimant. Quasi verò in Saxonia non fuerint tunc plures munitiones, seu *firmitates*, ut loquuntur Annal. Canisii, quas aut Franci præsidiis occupatas tenuerint, aut Saxones recuperare studuerint. Enim verò *Desenberga*, campis undique patentibus, in arduo cognominis montis jugo posita, inexpugnabilis munimenti situm, ad tuendos Hassiæ fines maximè opportunum, nec ulli Saxoniæ propugnaculo secundum, repræsentat.

6. VICTA DEHINC CESSIT.] Quod, Ægidii Gelenii judicio loc. cit. de hac noſtra *Deſenberga* locutus, Lambertus Schaffnaburgenſis memoriæ prodidit, his verbis ad Ann. 1070. *Deinceps Rex* (Henricus IV.) *collecto exercitu egreſſus, extremam operi manum per ſe ipſum impoſuit. Principes, quos ei* (Ottoni) *conſanguinitate vel aliâ neceſſitudine obnoxios noverat, aut acceptis præſidibus, aut jurejurando, ne ad eum deficerent, obligavit: caſtellum Hanenſtein, à quo ad primum ſtatim belli terrorem præſidium abductum fuerat, funditus everti juſſit; alii caſtello, quod* DESENBERG *dicitur, exercitum jam admoverant, ſed hi qui intus erant, etſi loci ſitu inexpugnabiles eſſent, & copiis omnibus, quæ adminiſtrando bello neceſſariæ erant, affatim affluerent, ultimo tamen ſe dedere, quàm ancipitem belli fortunam tentare maluerunt.*

7. NUNC JACET INDIGNA.] Quæ vaſtatio ſub annum 1203. contigiſſe videtur: cùm enim *pænè primo Pontificatûs anno*, Bernardo III. Epiſcopo Paderbornenſi cum VVidekindo de Deſenberg Abbate Corbeienſi, gravis interceſſiſſet controverſia, *ſuper caſtro Deſenberg, & ſuper quibusdam damnis; quæ ſe Widekindus à Bernardo Epiſcopo, & maximè ab illius Prædeceſſore ſuſtinuiſſe dicebat;* per arbitros utrimque lectos reconciliati ambo conſensêre, *ut caſtrum Deſenberg pari labore & paribus expenſis deſtrueretur, & ut de cetero mons ille nulli hominum conferretur, neque odii neque dilectionis intuitu, qui præſidium vel aliquam munitionem in eo exſtrueret, ſed terra fieret arabilis, &c. Teſtes hujus rei, Lambertus Præpoſitus, Tidericus Decanus, Henricus Præpoſitus S. Petri, Tidericus Scholaſticus, Conradus Cuſtos, Johannes Cellerarius, Vulframmus, Hermannus novæ Eccleſiæ Præpoſitus, Hermannus, Tetmarus, Cratto, Eberhardus, Volcquinus, Conradus, Hermannus, Volcbertus, Frethericus, Adolfus, Laici: Bernhardus Bercule, Hermannus de Scardenberch, Bernhardus de Northe, Hermannus Comes de Wartberch, Henricus Dapifer de Parborne, Hermannus Pincerna, Gerhardus Schultetz: & iidem hi fuerunt arbitri Domini Epiſcopi de prædicta ordinatione. Fuerunt autem hi arbitri Domini Abbatis: Bodo de Hoenborch, Hermannus*

nus Bercule, Conradus de Amelungeſſen, Raveno de Ortberche, Ludolfus dictus Burgravius, Arnoldus de Porta, Heinricus de Lutmerſen. Ex literis antiquis An. Incarnat. Domini MCCIII. Indict. VI. Pontificatûs Bernardi III. Epiſcopi anno primo, datis. Hanc tamen eandem *Deſenbergam* aut non planè dirutam fuiſſe, aut è ruinis reſuſcitatam, colligi videtur ex antiquis literis An. 1393. die B. Matthiæ Apoſt. datis, quibus Henricus Spiegel, Ruperto Epiſcopo Paderbornenſi, ejuſque ſucceſſoribus ac diœceſi cavet: *quòd nec ipſe, nec ullus ratione ipſius, ex parte ſuæ arcis Deſenbergenſis damnum illis inferre debeat.* Diſſidio deinde inter ipſos Spiegelios de *Deſenberga* orto, Simon Epiſcopus Paderbornenſis Anno 1472. die Jovis poſt Dominicam Cantate, litem decidit, *pacem Burgenſem* ſanxit, & certum ejus colendæ modum præſcripſit, reſervato ſibi ſuisque ſucceſſoribus beneficio, aperti caſtri, & territorii jure. Hanc pacificationem confirmavit Ericus Epiſcopus Paderbornenſis, Anno 1524. feſto die S. Andreæ Apoſtoli. Ex quibus apparet *Deſenbergam*, eâ tempeſtate Spiegelios adhuc incoluiſſe: quam tamen Henrici Saxonis, Epiſcopi Paderbornenſis literæ eadem de re datæ, Anno. 1581. 17. Novembris deſertam corruiſſe arguunt, in quibus Articulo 8. Henricus decernit & mandat Spiegeliis: *Ut cùm in monte & arce Deſenbergenſi, tanquam primariâ feudi parte, omnis jurisdictio Deſenbergenſis dominii ſit fundata, & inde originem ducat, ne ipſum caſtrum funditus collabi ſinant, ſed ſuperiorem ejus aream bene concluſam, per janitorem cuſtodiant, atque ipſam turrim inſtaurent, ac ſartam tectam conſervent.*

8. IPSA VIDET SI QUOQUE SAXA MORI.] *Nihil eſt enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & conſumat vetuſtas.* Cic. pro Marcello, & Sulpitius ad Ciceronem epiſt. famil. lib. 4. ep. 5. *Hem nos homunculi indignamur, ſi quis noſtrûm interiit aut occiſus eſt: quum uno loco, tot oppidorum cadavera projecta jaceant.* In eundem ſenſum Rutilius in itinerario de Populonia' everſa:

Non indignemur mortalia corpora ſolvi,
Cernimus exemplis oppida poſſe mori.

In quæ mortalium oblivionum fata ne incurrerent res apud nos præclarè geſtæ, dignæque omnis poſteritatis memoriâ: Nos per hæc adornata Monumenta tam ſollicitè ſingulis conſultum voluimus: quemadmodum id Varro lib. 5. de lingua Latina ſapienter olim ſuaſit. *Monêre*, inquit ille, *à memoriâ dictum, quòd is qui monet, perinde ſit ac memoria. Sic Monumenta, quæ in ſepulchris, & ideò ſecundùm viam, quo prætereuntes admoneant, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales.* Sed cùm & ipſos lapides, qui memoriæ conſervandæ ponuntur, ſubverti, & ex oculis hominum tolli videamus; eò literarum monumenta reperta ſunt, quæ ipſis ſaxis multò fideliùs & conſtantiùs ætatem memoriamque ad poſteros ferant. Quam in partem & noſtras has operas venire cupimus, illo cumprimis Salluſtii, de bello Jugurthino, monito invitati.

Ingenii præclara facinora, ſicut anima, immortalia ſunt.

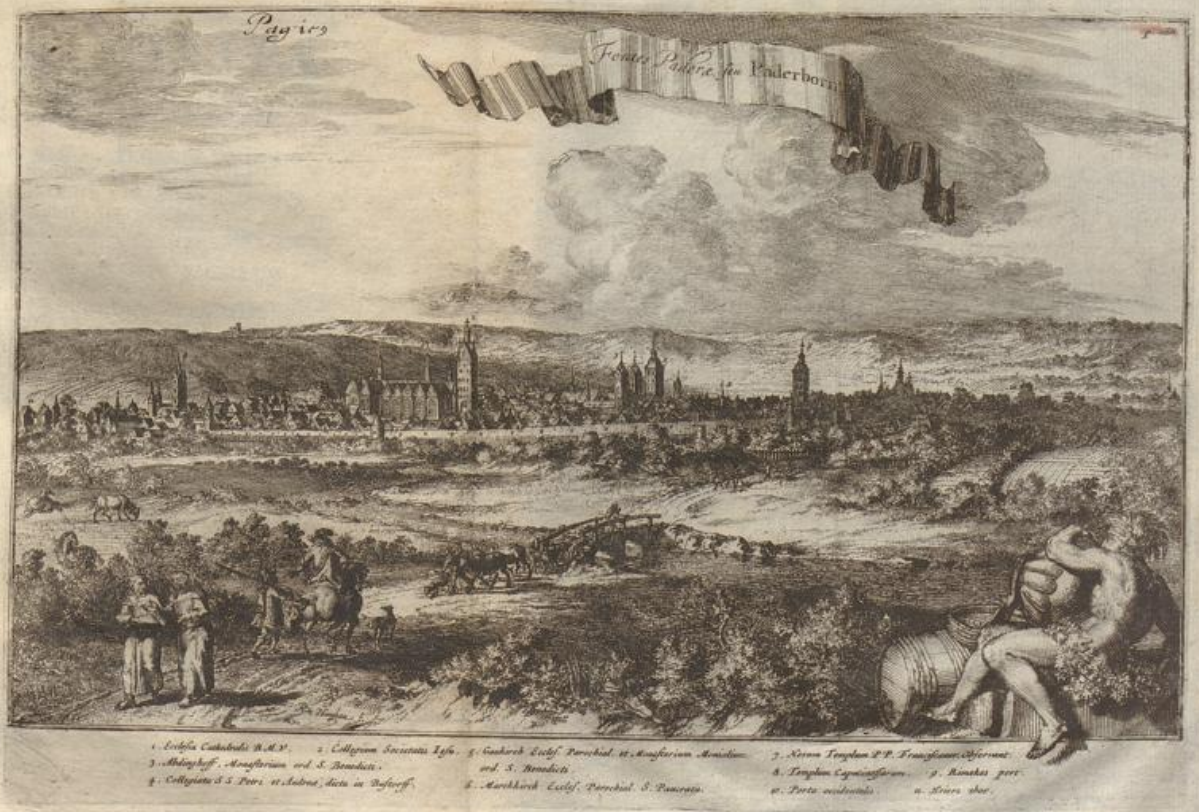

1. Ecclesia Cathedralis B.M.V. 2. Collegium Societatis Jesu.
3. Abdinghoff. Monasterium ord. S. Benedicti.
4. Collegiata S.S. Petri et Andreæ, dicta in Busdorff.
5. Gaukirch Eccles. Parochial. et Monasterium Monialium ord. S. Benedicti.
6. Marckhirch Eccles. Parochial. S. Pancratii.
7. Novum Templum P.P. Franciscanor. Observant.
8. Templum Capuccinissarum. 9. Rimekes port.
10. Porta occidentalis. 11. Kriers thor.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

PADERÆ FONTES.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. UBI. FONS. PADERÆ. MEDIA. SURGENTIS IN. URBE
DUCO. VETUS. MAGNI. NOMEN. AB. AMNE. PADI
MARTE. DIU. ANCIPITI. CAROLUS. CERTARE. COACTUS
DELEGIT. CASTRIS. CONCILIISQUE. LOCUM
JUSSIT. ET. HIS. UNDIS. LUSTRATAM. SUBDERE. GENTEM
SAXONICAM. VERO. COLLA. SUPERBA. DEO
HIC. LEO. ROMANA. DEDUCTUS. AB. URBE. SACELLUM
SACRAVIT. PRIMUM. RELLIGIONIS. OPUS
HIC. SEDES. LONGO. FUIT. ORDINE. DEINDE. SECUTIS
TERRARUM. DOMINIS. INCLYTA. CÆSARIBUS
VIRGINIS. HIC. CONJUX. VIRGO. CUNIGUNDA. MARITI
ACCEPIT. MERITIS. REGIA. SERTA. COMIS
PONTUM. ALIUS. SUBEAT. SEPTENA. PER. OSTIA. NULLUS
FONTE. CAPUT. NOSTRO. GRANDIUS. AMNIS. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. PADERÆ. CASTRIS. COMITIIS. ET FREQUENTI. IMPERATORUM. REGUMQUE. GERMANIÆ. ET. FRANCIÆ. HOSPITIO. AC. REGIA. S. CUNIGUNDÆ. CORONATIONE. CELEBRATOS
M. H. P.

NO-

NOTÆ.

1. HIC UBI FONS PADERÆ.] *Padera* in carmine apud Canisium de Leonis III. ad Corolum adventu, *Patra* vocatur:

Est locus insignis, quo PATRA *& Lippa fluentant,*
Altus & in nudo campo jacet, undique largo
Vestitus spatio: celso de colle videri
Namque potest legio omnis, & hinc exercitus omnis,
Castra Ducum & Comitum, radiantiaque arma virorum.

In vita S. Adalhardi, per S. Paschasium Ratbertum, apud Bollandum 2. Januar. cap. 16. num. 66. *Pater* appellatur. Ita enim describitur Corbeiæ Saxonicæ situs: *Est autem locus pergentibus ad ortum solis de fonte* PATRIS, *situs supra littus Wisiræ*, Franciscus Irenicus lib. 12. Germaniæ Exegeseos *Padam*, alii *Padum*, *Padram*, *Pather*, nuncupant. *Pader* Gobelinus Persona, & communis loquendi usus retinet.

2. MEDIA SURGENTIS IN URBE.] Nomen hujus Urbis, pro cujusque scriptoris dialecto, variis modis enunciatur. In Adone Viennensi, *Paterbrurna*, & *Padrabrunne;* in Annal. Canisii, *Paderbrunnen*, *Padenbrun & Padesbrunen: Patresbruna* & *Patresbrunnas* appellatur in Joannis Tilii Annalibus minoribus; in auctioribus, *Patresbrunna* & *Patresbrunno;* in fragmento Annalium Alex. Petavii, *Padresbrunnon, & Padresburnon;* in Annalibus Loiselii, *Paderbrunnen* (uti & in aliis quibusdam) & *Padabrunno;* in vita Caroli M. per incertum, *Paderburnen* & *Paderburnum*; in ejusdem vita per Monachum Engolismensem, *Paderbrunnem* & *Padabruno;* in Poëta Saxone, *Pathalbrunnon* & *Paderbrunnon;* apud Eginhardum, *Padabruuna;* in vita Ludovici Pii, *Patrisbruna;* in historia constructionis novæ Corbeiæ: *Patherbruna;* in Annal. Fuldens. *Padrabrunno* & *Padrabprunno;* in hist. translationis S. Viti, *Patherbronna.* Vid. Bollandi notas in vitam S. Liborii cap. 1. 11. quæ horum fontium sic meminit: *Accedit adornamentum loci*, (Paderbornæ) *saluberrimorum fontium intra ipsum oppidum in unum pariter alveum confluentium, incomparabilis tam*

species

ſpecies, quàm numeroſitas, in tantum, ut eorum latitudini & amœnitati ſimiles eſſe alibi minimè compertum habeamus.

3. DUCO VETUS MAGNI NOMEN AB AMNE PADI.] Vocis originem fonteſque præ cæteris explicatè nobis deſcripſit Gobelinus in Coſmod. recito verba illius: *Sciendum quod hic locus nomen trahit à fluvio ibi ſurgente, qui Pader dicitur, quem Carolus loci amœnitate delectatus, vel fortè Saxones, qui olim de Italia, quam cum Longobardis invaſerunt, reverſi fuerant, de quibus ſuprà dictum eſt, à Pado fluvio Italiæ nominarunt: & indè fortaſſis eſt, quod in literis Apoſtolicis ſcribitur Padeburnenſis. Relatione quippe ſeniorum traditum eſſe dicitur, quod Carolus huic loco nomen indiderit: hic etenim fluvius, (quemadmodum Padus maximus fluvius Italiæ ex tribus fontibus ſibi invicem propè ſurgentibus, ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oritur) in pede montis ex tribus fontibus, quaſi profundis ex abyſſis, ſcaturiens, multis rivulorum decurſibus, ab eodem monte concurrentibus, inter unius alvei ripas, intra mœnia civitatis excipitur. Et horum trium fontium quilibet Pader appellatur, tamen cum ſua determinatione. Et fons versùs occidentem extremus, prout à quodam piſcatore hoc mihi referente, intellexi, à ſuperficie effluentis aquæ uſque ad fundamentum ejus, centum minus duobus pedibus altitudinis eſt: quemadmodum validè ſe menſuraſſe idem piſcator fatebatur. Et hi tres fontes tantam profundentes aquarum abundantiam cum rivulis ſuis flumen generant, cui in tota Europa, quantum ad ortum ejus, ſimile non contingit reperire. Dilatat quippe gremium mox fontibus egrediens, quod intra civitatis, in qua ſurgit, mœnia viginti molarum rotas, quarum nulla poſterior rotæ præcedentis aquam recipit, ſicut jugiter fluit, indeſinenter volvere poteſt. Neque quiſquam miretur quod dixi huic fluvio nomen prædictum à Carolo fuiſſe inditum, quamvis ante ejus adventum apud incolas regionis aliquo certo nomine fuiſſe fluvium ipſum nominatum dubium non exiſtit. Quoniam nomina fluviorum ſucceſſu temporum, adventu novorum populorum aut Principum, & de cætero mutata quandoque legimus. Et veriſimile eſt nomen priſtinum Lippe fuiſſe, quod ex illo conjicio, quòd fluvius à nulla civitate, villa, vel vico, extra locum, in quo*

surgit, sub hoc nomine Pader, recipitur; quoniam statim in loco, in quo surgit, ad stadia quasi XV. *duobus fluviis commiscetur, quorum quilibet isto minor est. Et indè omnium illorum trium fluviorum congregatio Lippe nominatur, quo nomine nullus illorum trium fluviorum simpliciter nominatur, sed fluvius qui occurrit ab oriente, qui respectu istius quasi rivus apparet,* STRICTA LIPPA *nominatur, utique ad differentiam alterius fluvii, qui etiam Lippe cum alia determinatione, vel sine determinatione sit vocatus, & major illo sit, cum nomina fluviorum minorum sibi concurrentium sicut & aquam, soleant absorbere communiter. Et fluit sub hoc nomine Lippe donec Rheno commiscetur.* Ita ille, ætat. 6. cap. 38. pag. 188. *Certè familiare fuisse Francis peregrina nomina nostris locis inferre, & sic Remam, pagum ad Warnæ & Visurgis confluentes, à Remis urbe Archiepiscopali in Galliis; à Pado Italico Padum nostratem; ab Heristallo Francico Heristalum Saxonicum; à Corbeia Francica Corbeiam Saxonicam* denominatam, scribit Meibomius in notis ad Irminsulam Saxonicam. Cui ex parte consentit Reinerus Reineccius, in notis ad Poëtam Anonym. p. 14. *Ut contrà in Annalibus Franc. perpetuò legitur Paderborna. Est enim nomen à Padi fontibus. De his lectu dignissimum Cosmodromion Gobelini. Ibidem & hoc traditum. Padum, cùm aliud antè nomen habuisset, ita à Carolo M. de Italico indignitatum. Sed hoc in medio relinquamus. Quanquam negari non potest, utrique multa communia esse. Atque ut Italicus inter fluvios Italiæ maximus est, sic Germanicus tantum à capite aquarum vehit, quantum totius Europæ nullus.* Contrà inquit Bollandus l. c. *Alii à Romanis, cùm iis in locis castra haberent,* PADERAM *dictum volunt ob eandem Padi similitudinem. Quod ut absque veteri auctore affirmare mihi non est animus, ita consentaneum rationi usuique non inficior, & accolarum traditione celebratum.* Cæterùm Poëta Anonymus ad An. 777. vetustum fuisse urbis nomen significat, ergò & fluvii, à quo urbi nomen:

- - - Conventum placiti generalis habere
Cum Ducibus se velle suis denunciat illic.
Tanto concilio locus est electus agendo,

Quem

Quem Pathalbrunnon vocitant, quo non habet ipsa
Gens alium naturali plus nobilitate
Insignem, qui præcipuè redimitus abundat
Fontibus, & nitidis & pluribus, & trahit indè
Barbaricæ nomen linguæ sermone vetustum.

Joanni Horrioni eruditissimo elegantissimoque Panegyrici Paderbornensis Scriptori lib. II. cap. XI. videtur omninò incerta Paderæ nominis origo, ita enim ait: *Sed quid sibi vult illud Pather? Colligimus enim sic à majoribus enuntiatum esse, quòd ità crebrò scriptum reperiamus, nimirum cum lingua Germanica veterem illam suam asperitatem retineret. Quemadmodum enim paullatim articulum* THI *mollius pronunciarunt* DIE, *ita ex Pather fecerunt Pader. Testatur Gobelinus à Pado derivatum, qui, ut ait, ex tribus fontibus sibi invicem propè surgentibus ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oriatur. Quæ descriptio non congruit cum iis quæ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, Leandro Alberto de origine Padi memorantur. Sed faciamus non spectatam esse in hac appellatione tam accuratam similitudinem, si cui id sequi libebit, dicet à Pado factam esse Paderam, quemadmodum brachium Padi, quod est ad Ravennam, Paduſam dictum accepimus. Reperitur quoque in Annal. Canisii An. 777. scriptum Padesbronnen, ubi videri possit deductum nomen ab eadem origine, atque ipsum Padi vocabulum. Refert enim* Plinius lib. 3. c. 16. *ex Metrodoro, Padum nomen accepisse ab arbore picea, quæ multa circa fontem, quæ Gallicè Pades dicatur. Verùm unde Saxonibus nostris, quos eo tempore quasi more ferino vixisse ait* Venantius lib. 3. c. 7. *ea eruditio & cognitio linguarum? Equidem malim fateri, nescire me, unde illud* PATHER, *in nomine Patherbornæ: perinde atque obscurum est, quid sibi velit Mimigarna, in nomine Mimigarnafordæ, quo aliquot sæculis dicta fuit ea Westphaliæ urbs, quam hodie Monasterium nuncupamus.*

4. MARTE DIU ANCIPITI.] Ejus luculentus testis est Eginhardus in vita Caroli M. qui causas & tempus belli Saxonici his verbis prodidit: *Post Longobardici belli finem, Saxonicum, quod quasi intermissum videbatur, repetitum est; quo nullum neque*

prolixius, neque atrocius, Francorumque populo laboriosius susceptum. Quia Saxones, sicut omnes ferè Germaniam incolentes nationes, & naturâ feroces, & cultui dæmonum dediti, nostræque religioni contrarii, neque divina, neque humana jura vel polluere, vel transgredi inhonestum arbitrantur. Suberant & causæ, quæ quotidie pacem conturbare poterant, termini videlicet nostri & illorum pænè ubique in plano contingui, præter pauca loca, in quibus vel silvæ majores, vel montium juga interjecta, utrorumque agros certo limite disterminant: in quibus cædes & rapinæ & incendia vicissim fieri non cessabant. Quibus adeò Franci sunt irritati, ut jam non vices reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere dignum judicarent. Susceptum est igitur contra eos bellum, quod magnâ utrinque animositate, tamen majore Saxonum, quàm Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Plures eo bello tam ex nobilitate Francorum, quàm Saxonum, & functi summis honoribus viri, consumpti sunt: tandémque anno tricesimo tertio finitum est. Vid. Poëtam Anonym. vit. Ludovici Pii apud Pithæum.

5. DELEGIT CASTRIS CONCILIISQUE LOCUM.] Anno 777. *Rex* (Carolus) *post celebratam Noviomagi Paschatis festi solemnitatem, ad locum, qui Padrabrunna vocatur, generalem populi sui conventum in eo habiturus, cum ingenti exercitu in Saxoniam profectus est.* Eginhard. in vita Caroli M. apud Pithæum, vita ejusdem per incertum auctorem tom. II. script. hist. Franeicæ, Annal. fragment. ex MS. Nazariano apud Freherum inter scriptores Francicos, Poëta Anonymus, Ado Viennens. Annal. Canisii, Regino. Chronicon Manasterii S. Galli lib. I. Miscellaneor. editum Parisiis à Stephano Baluzio amico nostro ita habet: *An. 777. fuit Dominus Rex Carolus in Saxonia ad Patrisbrunnam & ibi ædificavit Ecclesiam in honore Salvatoris.*

Anno 783. *Cúmque de loco prælii ad Paderbornam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris positis partem exercitûs opperitur, audivit Saxones in finibus Westfalorum supra fluvium Asam congregari.* Astron. apud Reuberum, vita Caroli M. per Engolismensem Monachum, Regino.

Anno 785. *Rex Carolus placitum habuit apud Padresbrunnon cum*

cum Francis & Saxonibus. Annales Francorum tom. 11. inter ſcript. hiſt. Franc. Aſtron. apud Reuberum, vita Caroli M. per incertum auctorem tom. 11. inter ſcript. hiſt. Franc. vita Caroli M. per Engcliſmenſem, vita Caroli M. apud Pithæum, Regino.

Anno 786. *Ludovicus filius pro ſapere & poſſe obedienter parens, occurrit* (Carolo Patri) *ad Patrisbrunnam, habitu Vaſconum cum coævis ſibi pueris indutus, amiculo ſcilicet rotundo, manicis camiſiæ diffuſis, cruralibus diſtentis, calcaribus caligulis inſertis, miſſile manu ferens: hæc enim delectatio voluntásque ordinaverat paterna.* Vita Ludovici Pii apud Pithæum.

Anno 799, *Interim Rex in Saxoniam profectus Rhenum ad Lipeham tranſivit, & in loco qui dicitur Padeburnum poſitis caſtris conſedit.* Vita Caroli M. per incertum auctorem tom. 11. ſcript. hiſt. Franc.

6. JUSSIT ET HIS UNDIS LUSTRATAM SUBDERE GENTEM.] An. 777. *Dominus Rex Carolus publicam ſynodum habuit ad Paderbrunnen, ibi convenerunt omnes Franci & omnes Saxones, excepto, quod Widochindus rebellis exſtitit, & cum paucis aliis ſociis ſuis in Normandiam confugit. Ad idem placitum venerunt Saraceni de Hiſpania tres reges, Ibnalarabi & filius Devizeſi, qui latinè Joſeph nominatur, & gener ejus Alaruiz, ibique multitudo Saxonum baptizata eſt.* Vita Caroli M. apud Pithæum, Annal. Francorum inter ſcript. hiſt. Franc. tom. 11. Annal. Fuldenſ. apud Freher. *Ibi Saxones baptizati ingenuitatem, & omnem proprietatem ſuam, ſecundum morem gentis, abdicantes Regi tradiderunt, ſi à die illa, & deinceps Chriſtianitatem, & Regi ac filiis fidelitatem abnegaſſent.*

7. HIC LEO ROMANA DEDUCTUS AB URBE.] An. 799. *Leo Papa à Romanis in Letania majore linguâ truncatâ cruciatus, & per Wirundum Abbatem, & Winigiſum Ducem Spoletanum ereptus, ad Carolum in Saxonia ad Padraprunno deductus eſt.* Annal. Fuldenſ. apud Freher. vita Caroli M. per Engolismenſ. tom. 11. ſcript. hiſt. Franc. Aſtronom. apud Reuberum, Poëta Anonym. Annales incerti auctoris apud Pithæum, Regino, Sigonius lib. 4. hiſt. de Regno Italiæ.

Pompam, quâ Paderbornæ exceptus est LEO Pontifex, prolixè & accuratè descripsit, qui interfuisse videtur, vetus Poëta, diversus à nostro Paderbornensi, quem Reineccius edidit, & nos sæpe citavimus. Extat apud Henricum Canisium, cujus judicio putatur esse Alcuinus Flaccus, Caroli M. & S. Ludgeri Præceptor. Libet attexere carmina, ut palam omnibus fiat, quo honore maximus Rex Pontificem Optim. Max. coluerit.

Est locus insignis quo Patra & Lippa fluentant,
Altus & in nudo campo jacet, undique largo
Vestitus spatio, celso de colle videri
Namque potest legio omnis, & hinc exercitus omnis,
Castra Ducum & Comitum, radiantiaque arma virorum.
Huc Carolus *multis stipatis millibus Heros*
Advenit, & tandem juvat hîc succedere tectis.
Missus Apostolici regalem tendit ad aulam
Interea & summum manifestat quippe venire
Pontificem expulsum Romana à sede Leonem
Civibus à proprius, & tot toleravisse recenset
Verbera commemorans extinctum lumine vultum;
Narrat & abscissam liquido de gutture linguam,
Nunc medicante Deo sanatum, & ab omnibus istis
Esse malis animis: stupet ipse exercitus omnis
Audita, & Carolus *recolendo somnia retrò,*
Prateriti indicio agnoscens vestigia visus;
Hoc fore non dubitat, quòd tristes fundere fletus
Pontificem in somnis jam dudum vidit eundem.
Hinc jubet ex templo Pipinum occurrere magno
Pastori, pacem & placidam portare salutem.
Obvius ire parat genitoris jussa facessens
Pippinus, centum latus cum millibus ibat.

Ipse

Ipſe ſedet ſolio Carolus *Rex juſtus in alto,*
Dans leges patriis, & regni fœdera firmat.
Utque videt patulo adversùm ſe tendere campo
Paſtor Apoſtolicus, centum cum millibus altum
Pippinum, geminas extendit ad æthera palmas,
Pro populoque preces effundens pectore largas.
Ante Sacerdotem ter ſummum exercitus omnis
Sternitur, & ſupplex vulgus ter fuſus adorat.
Mox Leo *Papa ſolo Pippinum more benigno*
Excipit, & ſacris circumdans colla lacertis,
Hæret in amplexuque diu placida oſcula libans.
It comes, & ſupra ſe confert vertice toto
Pippinus, varias miſcent ſermone loquelas,
Inque vicem diverſa levant problemata verbo.
Rex pius interea ſolium conſcendit, & omnem
Alloquitur populum Carolus *venerabilis Heros.*
Ergo agite ô Proceres, inquit, quibus induite arma
Ire eſtis ſoliti ad bellum, Martemque ſeverum
Temptare, & crudo voſmet confidere pugno,
Pontifici celeri curſu occurremus opimo.
Vix hæc dixit Heros: fremit undique turba tumultu,
Tela manu glomerat, mox loricaſque trilices
Et latos clypeos, galeaſque & ſpicula, peltæ
Ærata reſonant; aeies hinc inde videntur
Ire equitum, ſparſo nigreſcunt pulvere nubes,
Et tuba lugubri medio ſtrepit aggere voce.
Claſsica ſigna ſonant, campi denſantur aperti,
Agmine criſtatus fulgetque exercitus omnis.
Tela micant pariter, vexilla levata coruſcant;
Armati incedunt, juvenes & freta juventus

Gaudet

Gaudet equis, ſiccus ferveſcit in oſsibus ardor
Audendi, ac Carolus *medio micat agmine lætus.*
Aurea criſta tegit frontem, & conſpectus in armis
Fulget, equo ingenti portatur ductor opimus.
Ante Sacerdotum porrò caſtra, agmina ternis
Stant diviſa choris, in longis veſtibus almæ
Sacra crucis vexilla levant, & Præſulis omnis
Adventum expectat Cleruſque *& candida plebes.*
Jam pater in campo Carolus *videt agmina aperto,*
Pippinum & ſummum Paſtorem tendere contrà
Conſtat, & inque modum populum expectare coronæ
Præcipit atque aciem hinc dividit urbis ad inſtar.
Ipſe autem medio conſiſtere in orbe beatus
Præſulis adventum expectans, & vertice toto
Altior eſt ſociis, populum ſupereminet omnem.
Jam Leo *Papa ſubitque externo ſe agmine miſcet.*
Quàm varias habitu linguas, tam veſtis & armis,
Miratur gentes diverſis partibus orbis.
Extemplò properans Carolus *veneranter adorat,*
Pontificem amplectens magnum, & placida oſcula libat,
Inque vicem dextras jungunt, pariterque feruntur
Greſsibus, & multo miſcentes verba favore,
Ante Sacerdotem ter ſummum exercitus omnis
Sternitur, & ſupplex vulgus ter fuſus adorat,
Pro populoque preces ter fundit pectore Præſul,
Rex pater Europæ, & ſummus Leo *paſtor in orbe*
Congreſsi, inque vicem vario ſermone fruuntur.
Exquirit Carolus *caſus auditque laborum*
Diverſos, ſceleris populi impia facta ſtupeſcit,
Miratur geminas jam dudum luce feneſtras

Extinctas

Extinctas, & nunc reparatum lumine vultum,
Truncatamque loqui miratur forcipe linguam,
Alter in alterius configunt lumina vultus,
Et parili sedis tendunt ad culmina gressu.
Ante Sacerdotes sacri stant ostia templi,
Alternis vicibus modulantes carmina laudum;
Atque Creatori grates laudesque frequentant,
Qui nova Pontifici reddebat lumina summo,
Et desperatam condebat in ore loquelam.
Exoritur clamor, vox ardua pulsat olympum.
Intrat Apostolicus, Carolo *ducente beato,*
Templa Creatoris, solito solemnia more
Concelebrare, pio Missarum sacra favore.
Exhinc officiis divinis ritè peractis
Invitat Carolus *celsa inter tecta* Leonem.
Clara intus pictis conlucet vestibus aula,
Auro ostro ornantur hinc inde sedilia multo.
Ad mensas residunt læti, variisque fruuntur
Deliciis, medio celebrant convivia tecto;
Aurea namque tument per mensas vasa falerno.
Rex Carolus *simul & summus* Leo *Præsul in orbe*
Vescitur, atque bibunt pateris spumantia vina.
Post lætas epulas & dulcia pocula Bacchi,
Multa pius magno Carolus *dat dona* Leoni.
Hinc lætus repetens aulæ secreta revisat
Rex; & Apostolicus repetit quoque castra suorum:
Cùm tali à Carolo Leo *sit susceptus honore,*
Romanos fugiens propriis repulsus ab oris.

8. SACRAVIT.] Hujus rei testis est antiquus scriptor vitæ Sancti Liborii apud Bollandum, capite 11.

pag. 88. §. 5. *Nam & vir sanctissimus & verè Apostolicus Papa Sedis Romanæ,* LEO *nomine, injusta civium odia perpessus, illic eum* (Carolum) *adiit, pro sedandis contra se ortis simultatibus, imperialem opem quæsiturus. A quo cum ingenti, ut par erat, honore susceptus, religiosum ejus ac salutare Christianitatis dilatandæ studium nobiliter inchoatum, Apostolicâ auctoritate firmavit, atque in Ecclesia tunc ibidem noviter constructa quoddam altare consecrans, adorandas in eo reliquias Protomartyris Stephani, quas secum Româ detulerat, collocavit; fiducialiter id Principi promittens, quòd oratorium illud, tanti Martyris patrocinio munitum, non ulteriùs passurum foret injuriam, quam, ipso referente, priùs ei contigisse cognovit; ut videlicet ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Christianam, aliquoties igni traderetur. Et ob hanc maximè causam easdem reliquias ibi, rogatu Imperatoris, recondidit; non sine effectu congruo fiduciæ sponsionisque suæ, cùm nihil tale postmodum illic perpetratum esse certissimum sit.* Eadem ferè habet auctor vitæ B. Meinwerci apud Browerum n. 1. p. 13. Gobelinus Persona in Cosmod. ætat. 6. cap. 38. insuper addit diem Leoninæ consecrationis: sed utrùm rectè, vide in Notis ad Monumentum Eresburg §. 8. Verùm audiamus Gobelinum. *Pontificatûs Hatumari primi Episcopi Paderbornensis anno 4. Leo Papa III. venit ad Carolum in Paderborne, querens de injusta Romanorum persecutione: quem Carolus honorificè suscepit, & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter constructam, cùm jam Ecclesiam, quam præsens ibidem erexerat, ipsi rebelles vastaverant igne, dignaretur consecrare. Qui precibus Regis gratanter susceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devotè consecravit, ac reliquiis ejusdem Martyris, quas secum Româ detulerat, in eodem altari reconditis, visitantibus eandem Capellam in anniversario dedicationis ipsius, qui est* VIII. *Idus Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolica confirmavit.* Vid. ad hæc Crantzium Metrop. lib. 1. cap. 11. Casp. Bruschium, & Kerssenbrochium in Catalogo Episc. Paderborn. Baronium ad annum 799. Vid. Scholia Broweri ad vitam S. Meinwerci.

9. PRI-

9. PRIMUM RELLIGIONIS OPUS.] Primum non ædificio, sed solenni consecratione: jam enim Anno 777. teste Monacho Divionensi apud Dacherium tom. 1. Spicilegii, Carolo Rege Patrisbrunnam habente, *ædificaverant ibidem Ecclesiam Franci.* Id quod Chronicon Monasterii S. Galli in Miscellaneis tom. 1. apud Stephanum Baluzium his verbis confirmat: *Anno 777. fuit Domnus Rex Carolus in Saxonia & ibi ædificavit Ecclesiam in honorem Salvatoris.* Quamvis autem hæc Ecclesia à Paganis aliquoties postea fuerit igni tradita ob incolarum loci perfidiam & odium in religionem Christianam, atque ideo Heristallum ad Visurgim translata, Vid. Monumenta Heristall. §. 4. proximè tamen ante annum videlicet 799. Paderbornam videtur remigrâsse, quando, ut jam meminimus, *Leo Pontifex in Ecclesia tunc ibidem noviter constructa quoddam altare consecravit & Rex Carolus ad Patrisbrunnam ædificavit Ecclesiam miræ magnitudinis & fecit eam dedicari.* Chronicon Moisacense, quam Baduradus secundus Episcopus adhuc imperfectam consummavit, atque anno 1000. absumptam incendio nec satis firmo opere à Rheserio Episcopo instauratam Meinwercus Episcopus in hanc amplitudinem, quam hodiedum admiramur, à fundamentis restituit. Vid. vit. B. Meinwerci.

10. HIC SEDES LONGO FUIT ORDINE DEINDE SECUTIS.] Undè non immeritò ab Erinhero, qui vitam S. Heimeradi Presbyteri, tutelaris Hasungensis, versibus descripsit, appellatur SEDES REGALIS. Sic enim ille ingressus sermonem de B. Heimeradi cum Meinwerco Antistite congressu:

Est locus egregius Patherbrunnon vocitatus,
Is quoque REGALIS SEDES, *& Pontificialis.*

Hactenus illa produximus, quibus Paderborna à Carolo M. celebrata; nunc uti à cæteris Imperatoribus ac Regibus sit frequentata ac decorata, paucis subjungamus.

Anno. 815. *Ludovicus in loco, qui dicitur Padrabrunna, generalem populi sui conventum habebat. Ibi ad eum omnes orientalium Sclavorum primores, & legati venerunt.* Astron. apud Reuber. vita Ludovici Pii incerto auctore apud Pithæum, Adelmus Benedictinus, Annal. Franc. apud Freher. pag. 416.

Chron. Hildesiense tom. II. inter scriptores hist. Francicæ: *An. 855. anno secundo Imperii, HLudovicus Imperator suum placitum cum Francis in Saxonia ad Paderobrunnon habuit, & illuc venit filius ejus HLotarius Rex Bajariorum, & alius filius ejus, Pippinus Rex Aquitaniorum: Bernardus quoque filius Pippini Rex Longobardorum. Et erat illud placitum Kalend. Julii mensis.* Ejusdem placiti meminit libellus de translatione S. Viti, & institutione novæ Corbeiæ à Meibomio editus.

An. 845. *HLudovicus tempore autumni in Saxonia apud Padraprunno generale placitum habuit, ubi fratrum suorum, & Nordmannorum, Schlavorum quoque, & Bulgarorum legationes suscepit, audivit & absolvit.* Annal. Fuldenses apud Freherum, & apud Pithæum tom. II.

An. 958. *Otto divinâ gratiâ Rex, ob remedium animæ suæ, ad interventum dilectæ conjugis suæ Adelheidæ, & amantissimi fratris sui Brunonis Archiepiscopi, Sanctimonialibus, Deo sanctæque Mariæ semper Virgini, & sancto Cyriaco devotè servientibus, in proprium donavit quicquid Malhure in Gisici marcâ habuit. Signum Domni Ottonis invictissimi Regis. Luidulfus Cancellarius ad vicem Brunonis Archicancellarii recognovit. Data* VII. *Kal. Jul. An. Dom. Incarn.* DCCCCLVIII. *Indict. I. regnante piissimo Rege Ottone Anno* XXIII. *Actum Pathurbrunnon. Amen.*

An. 1013. *In proxima quadragesima Rex* (Henricus) *ad Werlu veniens, diu cholicâ passione ibi infirmatur, & multa per visionem sibi revelata sunt. Ad ultimum lacrymis & oratione multorum convalescens, quia in tam brevi intervallo ad prædestinatam non valuit pervenire locum, Paschale festum, cum Meinwerco sibi admodum familiari, in Patherbrun dignâ veneratione peregit.* Ditmari Chron. lib. 6. p. 81. vid. etiam Broweri scholia in vitam B. Meinwerci num. 22.

Anno 1015. *Imperator hæc audiens de tantorum detrimento patrum turbabatur, qualiterque loca bene suppleret vacua, cum familiaribus suis tractavit, & Natalem dominicum in Pathebrun festivis peregit gaudiis.* Ditmari Chron. lib. 8. p. 91.

An. 1016. *Imperator* (Henricus) *Christi nativitatem Patherbrunnæ celebravit.* Chron. Hildesiense inter script. hist. Franc. tom. III.

An.

An. 1017. *Cæsar verò* (bellum moturus magnis copiis adversus Boleslaum Poloniæ Ducem) *ad orientem tendens, Imperatricem* (Cunigundam) *ad se in loco, qui Patherbrunnum dicitur, venire jubet. Inde ambo usque ad Magdaburg profecti.* Ditmari Chron. lib. 7. pag. 30. & ibidem dedit diploma, quo IV. *Idus Junii B. Meinwerco Episcopo Paderbornensi certa prædia largitur.*

An. 1018. *Imperator* (Henricus) *Natalem Christi Patherbrunnen egit.* Chron. Hildesiense inter script. hist. Franc. tom. III. ubi donat Popponi Trevirensi Confluentiam. Browerus lib. II. antiquitatum Trevirens.

An. 1021. *Heinricus divinâ gratiâ Romanorum Imp. August. Meinwerco Episcopo & Ecclesiæ Paderborn. Comitatum Dodiconis Comitis, quem dum vixit, tenuit, situm in locis Hessiga, Netga, Nihterga, cum omni legalitate in proprium concedit atque largitur. Data* XIIII. *Kal. Mart. Indictione* IIII. *Anno Dominicæ Incarnat.* MXXI. *Anno verò Domni Heinrici secundi regnantis* XVIIII. *Imperii autem* VIII. *Actum Padebrun. feliciter. Amen.*

An. 1023. *Heinricus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Augustus, ad interventum dilectissimæ conjugis suæ, Cunigundæ Imperatricis Augustæ, Paderbrunnensi Ecclesiæ quoddam suum prædium Hohunseli dictum, situm in Pago Westfalon, in Comitatu verò Bernardi Comitis, cum omnibus ejusdem prædii pertinentiis concedit & largitur. Signum Domni Heinrici Romanorum invictissimi Imperatoris Augusti. Gunterius Cancellarius vice Aribonis Archicappellani recognovit. Datum* XVI. *Kal. Febr. Indict.* VI. *Anno Dominicæ Ircarn.* MXXIII. *Anno verò Domni Heinrici secundi regnantis* XXI. *Imperii autem ejus* VIII. *Actum Paderbrunnon feliciter. Amen. Idem eodem loco & anno,* XVIIII. *Kal. Februarii, Paderbrunnensi Ecclesiæ quoddam prædium suum Steini dictum, situm in pago Westfalon, in Comitatu verò Bernardi Comitis concedit & largitur. Idem eodem anno, die, & loco, Monasterio Confungensi donat juris sui prædium Hardinghuson.*

An. 1025. *Conradus Rex primum suæ felicitatis annum in Natali Domini Mindæ initiavit, & Epiphaniam Patherbrunnensi*

civitate more regio peregit. Indè post Epiphaniam Hildenesheim venit. Chron. MS. apud Christoph. Browerum, vid. ejusdem Scholia in vitam B. Meinwerci num. 93.

An. 1030. *Imperator Natalem Christi Patherbronnæ egit, ubi Aribo Metropolitanus, in sancto die inter Missarum solemnia publico sermone habito, licentiam ab Imperatore, & Confratribus Romam pergendi rogavit, simulque à Clero & populo indulgentiam sibi à Deo impetrari postulavit. Sicque post Purificationem S. Mariæ iter assumens Romam adiit.* Vita S. Godehardi apud Browerum c. 10. Eadem habet Chron. MS. apud Christoph. Browerum, vid. ejusdem Scholia in vitam Beati Meinwerci num. 100.

An. 1031. *Indict.* XIV. *Cuonradus Imperator Natalem Domini Patherbrunnen, & Pascha Nuvimago feriavit.* Chron. Hildes. inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1032. *Chonradus divinâ favente clementiâ Rom. Imp. Aug. confirmat donationes à venerabili Meinwerco factas Abdinghoffensi Monasterio. Data* XVII. *Kal. Febr. Indict.* XV. *An. Domm. Incarnat.* MXXXII. *An. verò Domni Chonradi secundi, Regni* VIII. *Imperii autem* V. *Actum Paderburn, in Dei nomine feliciter. Amen.*

An. 1033. *Imperator Natalem Domini Patherbrunnæ, Pascha Niumagen feriavit.* Chron. MS. apud Browerum, vid. scholia ejusdem ad vitam B. Meinwerci num. 121. Chron. Hild. cit.

An. 1035. *Imperator Pascha Patherbronnæ; Ascensionem Seliganstadt; Pentecosten autem Bavenberg celebravit.* Chron. MS. apud Christoph. Brower. l. c. Chron. Hildesiens. loc. cit.

An. 1036. *Imperator Pascha Ingelenheimi feriatus est; Ascensionem verò Domini, Paderbrunne; Pentecosten, Nativitatemque Johannis Baptistæ Niumagi.* Crusius in Annal. Suev. lib. 6. part. 2. cap. 8. Chronic. Hildes. cit.

An. 1037. Conradus Imp. donat Ecclesiæ Asculanæ Privilegium Paderbornæ. Ugellius.

An. 1043. *Henricus Imperator Pentecosten egit Paderbornæ.* Gerhard. Cleinsorgius in Annal. Westphaliæ MS.

An. 1051. *Imperator* (Henricus) *Pentecosten celebravit Podelbrun-*

delbrunnen, ubi Bardo Archiepiscopus (Moguntinus) *ad Missam habito sermone, obitum suum instare prædicens, orationi fidelium se commendavit, qui eodem mense discessit,* Lambertus Schaffnaburgensis.

An. 1056. *Imperator* (Henricus) *regressus de Italia sanctum Pascha Padelbrunnæ celebravit.* Lambertus Schaffnaburgensis.

An. 1152. *Fridericus* I. *Imperator, teste Bernardo Episcopo Paderbornensi, jura Advocati Ecclesiæ Marnensis declarat, diplomate Paderbornæ dato. Indiction.* XIV. *Anno Domni Regis Friderici primo.* Auberti Miræi notitia Ecclesiarum Belgii cap. 158. pag. 402.

An. 1203. *Otto* IV. *Imperator cum fratre suo Henrico Saxoniæ Duce, & Rheni Palatino, in æquas propemodum partes Saxoniam divisit Paderbornæ.* Matthæus Paris in hist. majore, citatus à Marquardo Frehero in responso ad Epistolam monitoriam Christophori Gewoldi, in causa Palatina, edita Heidelbergæ An. 1614.

An. 1375. *Karolus Imperator volens Wenceslaum filium suum promovere ad regnum, partes Westfaliæ pertransiit, & veniens Paderbornam à Domino Henrico Episcopo, ac Clero, ac civibus reverenter susceptus est. Et postquam unâ nocte moram traxit ibidem, Henricus Episcopus ipsum recedentem honorificè prosecutus est.* Gob. Person. Cosmod. ætat. 6. cap. 71. p. 248. vid. etiam Panegyric. Paderborn. lib. 2. cap. 13.

II. VIRGINIS HIC CONJUX VIRGO CUNIGUNDA MARITI.] An. 1002. *Indict.* XV. *novus Rex Henricus S. Laurentii Natalem Paderbrunnen celebravit. Et ibi Domna Cunigundis regalem benedictionem, & coronæ impositionem à Willigiso Metropolitano suscepit. Sed & Sophia ad Gandesheimense regimen electa, obtentu Principum, Domni Bernwardi* (Hildesiensis Episcopi) *licentiam à Palligero benedicendi ibidem obtinuit.* Chronicon Hildesiense sæpiùs citatum, vita S. Bernwardi apud Browerum, vita S. Godehardi apud eundem, vita B. Meinwerci apud eundem. Quæ autem in ipsa Reginæ consecratione, ceu sereno tempestas intervenerit, coortis in arma mutua Bavaris & Sa-

& Saxonibus; ex Adelboldo de rebus gestis S. Henrici, apud Jacobum Gretserum in Divis Bambergensibus, licet cognoscere: *Interea Regi à Saxonia in regnum Lothariense properanti Gruonæ occurrit uxor sua, Domna Cunigunda nomine jam extans; sed re citò Regina futura. Inde enim Paderbronam veniens in festo S. Laurentii acclamatur, benedicitur, coronatur, & sit Kunigunda Kunniga, quod Latinè interpretari potest Regia Regina. Sed ut nunquam serenitas, quam non sequatur nubilositas, sic rarò jocunditas, quam non sequatur adversitas. Nam in benedictione Reginæ cunctis exultantibus Bavarii (quorum mos est in aliena terra velle, quod in sua volunt) circa civitatem fruges colligere, & agricolas sua defendere volentes irrationabiliter cœperunt tractare. Quæ res indigenas commovit, & ad resistendum etiam fortiter animavit. Domestici igitur Regis, & indigenæ, invalescente contentione, confluunt, concurrunt, conveniunt. Pugna gravis oritur, ex domesticis Regis juvenis unus interficitur, frater scilicet Domni Eilberti, qui tunc temporis erat Cancellarius, postmodùm verò Frisiensis factus est Episcopus. Hujus interfectione omnes Regis fideles commoti graviter, cives cœperunt persequi, & eos persequendo insatiabiliter grassari. Et nisi regiâ potestate retinerentur, omnes usque ad internecionem prosequerentur. Cum plurima igitur difficultate sedato tumultu, castigatisque illis quorum stultitia causa seditionis exstitit: inde Rex Dinsberg properat, & illic Lothariensium adventum expectat.*

12. PONTUM ALIUS SUBEAT SEPTENA PER OSTIA.] Ut Nilus & Danubius per septem ostia in mare se evolvunt. Ostia cum Virgilio aliisque Scriptoribus vocamus fauces seu ora fluviorum, per quæ in mare exonerantur. Contrà Julius Cæsar lib. IV. belli Gallici agens de Rheno, *multis*, ait, *capitibus in Oceanum influit;* & caput pro ostiis Rheni usurpavit, secùs ac reliqui Scriptores, qui fluvii caput fontem ipsum appellant. Sic Ulpianus, *caput aquæ illud est, unde aqua nascitur.*

13. NULLUS FONTE CAPUT GRANDIUS AMNIS HABET.] Præter Pontificis Max. Imperatorum & Regum hospitium, regalem

lem S. Cunigundæ inaugurationem, externorum Principum legationes, Francorum & Saxonum conventus, & castrorum metationes; *caput Paderæ* nobilitat singularis amœnitas, & aquarum copia vix usquam uberior admirabiliorque, in Panegyrico Paderbornensi Joannis Horrionis ad vivum depicta, lib. 2. cap. 7. *Quòd si, ut est apud Strabonem, Gymnasio liberalium artium, quod erat Tharsi in Cilicia, Cydnus amnis, cujus saluberrima aqua ferebatur, plurimum celebritatis attulit, nihilne habebit ad illustrandam Paderbornæ Academiam, hæc salubrium fontium copia, quibus ambigere possis, plusne palati & valetudinis, an aspectus & voluptatis gratiâ delecteris? Neque enim sentio, quæ possit species esse jucundior, quàm trium fontium in media urbe, ex eodem colle, modico intervallo exorientium, tantamque subitò vim aquarum erumpentium, ut, non modicis effusi rivis, ante in unum alveum visendo sanè agmine confluant, compluresque molas frumentarias priùs versent, quàm se effundant è mœnibus. Quanta amœnitas singulorum cùm seorsim fluunt? quanta omnium cùm uno amne labuntur? quàm juvat aquam ipsam omni crystallo puriorem intueri, & innascentes viridissimas herbulas numerare, quale spectaculum anaticulas, & cygnos videre in mediis undis pendulos, suspensâ caudâ, nitentibus contra profluentem pedibus, prono rostro piscantes? quæ voluptas, ne sævæ quidem brumæ inclementia unquam eripitur. Quâ enim tempestate nive omnia fœda sunt & gelu, non modò intra urbem, sed etiam non modico foris spatio, ne secundùm quidem ripas, ut fert mos cæterorum amnium, vel in tenuissimas crustas conglaciat. Quid quòd eodem tempore peregrinas aves ad se noster amnis allicit, quæ fluviis assuetæ, ubi glacie cæteris prohibentur, ad hunc confugiunt? Æstate verò, potestne quicquam illis viridariis, hortis, pomariis, quibus utraque ejus ripa prætexitur, esse formosius? Non enim nunc vacat aquam commemorare totâ propè urbe per canales singulari artificio dispensatam, non salientes fontes, non piscinas, non lavatrinas, non sexcenta commoda. Quòd si collibitum erit egredi urbe, quem non delectet cursum ejus prosequi, modò pleno incedentis amne, modò divisis quasi copiis insulas ambientis, modò vario flexu, & grato er-*

rore per virentia prata ſerpentis, modò limpidiſſimos rivos amplectentis ſinu, modò celeberrimum Romanis Annalibus flumen Luppiam, vel cum jactura ſui nominis generantis? Sed concludamus has *Paderæ* notas inſigni Elogio Gobelini Perſonæ in Coſmodr. ætat. 6. cap. 38. quod ipſe ab antiquo ſcriptore Vitæ S. Liborii eſt mutuatus: *Ad hunc locum Karolus ſæpè divertit, quoniam ut ſcribit quidam, qui poſtea in eodem loco, tempore Arnulphi Regis, vitam duxit religioſam:* HIC LOCUS VIRIS OMNI NOBILITATE GENERIS ANIMIQUE SEMPER INSIGNIBUS ABUNDABAT, UT NON ESSET DUBIUM, QUIN PATRIA CIVIBUS ET CIVES PATRIÆ CONGRUERENT, AC SIBI UTRINQUE ORNAMENTO FORENT.

DRI-

P. 179.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

DRI.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

DRIBURGUM,

OLIM IBURGUM APPELLATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

SEU. ME. DRIBURGUM. VETERI. SEU. NOMINE. DICAS
IBURGUM. MERITIS. LAUS. MANET. ÆQUA. MEIS
SAXONIS. UT. PERHIBENT. MUNIMEN. GRANDE. VETUSTAS
IMPOSUIT. NOSTRIS. MOENIA. CELSA. JUGIS
PRÆSENTIS. CAROLUS. PRECIBUS. DONATA. LEONIS
QUÆ. PADERÆ. SACRO. SUBDIDIT. IMPERIO
VENA. ACIDÆ. TANTUM. ME. NUNC. UBERRIMA. LYMPHÆ
NOBILITAT. VARIIS. SÆPE. MEDENDO. MALIS
SI. MIHI. LONGA. DIES. PRIMOS. SUBDUXIT. HONORES
SERVAT. ADHUC. NOSTRUM. QUÆ. FUGIT. UNDA. DECUS

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

DRIBURGI. OLIM. IBURGI. ANTIQUI. SAXONUM MUNIMENTI. A. CAROLO. M. EXPUGNATI. S. HATHUMARO. EPISCOPO. PADERBORNENSI. EJUSQUE. SUCCESSORIBUS. CUM. OMNI. AGRO. ET. DITIONE. LEONIS. III. P. M. PRÆSENTIS. ROGATU. DONATI. ET. SALUBRITATE. ACIDULÆ HODIE. NOBILIS. MEMORIÆ M. H. P.

NOTÆ.

1. SEU ME DRIBURGUM.] *Driburgi* vocabulum *Iburgo* esse recentius, & *Driburgum* hodiernum *Iburgum* olim appellatum, testimonio sunt hæ literæ Bernardi Episcopi Paderbornensis An. 1136. & An. 1142. datæ.

In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. BERNARDUS *Dei gratia Patherbornensis Episcopus. Quoniam tempora quæ sanctus Apostolus ventura prædixit jam venisse timemus cùm dixit.* Erunt homines se ipsos amantes. *Unde sæpius accidit, quod hi qui in quiete mentis Deo serviunt ab importunis hominibus injustè turbantur. Officii nostri cura nos admonet, cunctis Deum diligentibus sollicitudinem Pastoris impendere, his tamen præcipuè qui nostro regimini specialiter commissi sunt, non solum de præsentibus sed & de futuris quæ provenire possunt incommoditatibus auctore Deo removendis diligentia circumspectiori invigilare. Ea propter notum esse volumus tam præsentis quàm futuri temporis Christi fidelibus; qualiter pusillus adhuc Ancillarum Dei grex, qui primitus in monte* IBURG *congregatus fuerat, & ab Ecclesia in Hersse locum & bona Ecclesiæ in monte Christo ibi famulantibus profutura perceperat. Postea autem saniori consilio in locum Gerdinensem transmigravit, & justè privilegium possessionis loci prioris obtinuit, quamvis habitationem dictante necessitatis ratione mutaverit. Nos itaque securitati jam dicti Ancillarum Dei collegii providentes, pro remedio animarum & parentum nostrorum, & pro cavendo quod succedere posset injusto gravamine curam Ecclesiæ in prædicto monte ab omni potestate cujuslibet Archidiaconi, consilio & conniventia totius Ecclesiæ Patherbornensis absolvimus. Et ut Deo in Gerdinensi Monasterio servientibus molestiæ occasio tolleretur. Prælato Cœnobii illius exclusa Clericorum vel Laicorum potestate, eam assignavimus. Ut igitur hæc nostra ordinatio in omnia post futura tempora rata & inconvulsa permaneat, auctoritate Patris & Filii & Spiritus sancti, & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli eam confirmamus & præsentem paginam banni nostri & sigilli nostri impressione munitam,*

munitam, eorum etiam qui infra nominati sunt testimonio conscribi fecimus. Testes. Weno Præpositus majoris Ecclesiæ. Rembertus Præpositus sancti Andreæ. Almarus Decanus. Ekbertus. Lentfridus. Bernhardus. Evergisus. Meinricus. Canonici majoris Ecclesiæ. Hameko Abbas sancti Pauli. Lambertus Monachus. Laici. Widikindus de Swalenberg. Hermannus de Lippia. Thetmarus de Buiren. Wernerus de Brack, Heinricus Comes. Adelbertus de Rickeswigh. Luidoldus de Osdagesheim. Conradus Stapel. Uffo. Anshelmus. Eilbertus. Koto. Burgenses. Cono dives. Acta sunt hæc anno Domini millesimo centesimo tricesimo sexto, regnante Lothario Romanorum Imperatore, anno regni ipsius XII. *imperii autem* IIII. *Datum Patherbornis duodecimo Kalendas Aprilis.*

In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. BERNHARDUS *Dei gratia sanctæ Patherburnensis Ecclesiæ Episcopus. Quanti apud Deum meriti sint, quibusque bonæ vitæ documentis vel operibus claruerint, quos Dominus populi sui Pastores esse voluit eorum instituta sancta declarant, & ipsorum auctoritate roborata in sua stabilitate Christi monstrat Ecclesia. Quorum dum ego successor licet minus idoneus, gratia tamen Dei præventus Pontificialis culminis arcem ascendissem, omni studio vestigiis eorum inhærendo, pro voto semper habui, Ecclesias Dei ampliare, easque oportunis locis fundatas nostra sollicitudine firmare, atque incautius positas saniori consilio transponere pia provisione elaboravi. His animo pro Pastoralis curæ debito intentus Ancillarum Dei quas in monte* IBURG *ad Deo serviendum consensu Beatricis Abbatissæ de Herssen collegimus, laborem cogitare cepi, quem ob loci difficultatem & adjacentis terræ sterilitatem, silvarumque vel solitudinis vastitatem patiebantur. In hac igitur me proximorum compassione occupato, pius Dominus pauperum suorum miseratus angustias, igne amoris sui accensum nobilem virum quendam Hinricum de Gerdenen ad hujus calamitatis terminum consolatorem nobis donavit. Nam ipse conditori suo gratias agens pro spe vitæ æternæ, eum & beatam ipsius Genitricem Mariam & beatum Petrum omnium bonorum suorum hæredem elegit, atque in fundo domatis sui videlicet Gerdenen Cœnobium*

conſtruxit, quia ipſe locus aptus ſanctæ converſationi videbatur, cujus etiam loci defenſionem ſub meo & ſucceſſorum meorum patrocinio ſanctæ Patherbrunnenſis Eccleſiæ pro perpetua ipſius libertate devotus commiſit, hæredibus ſuis Meregarde, ſorore ſua, & filiis ejus Wernone, Godefrido, & Baſilio, hoc poſtmodum bona voluntate collaudantibus, & ut omni ſtabilitate divinæ & humanæ legis ſub Regali & Epiſcopali banno confirmaretur aſſentientibus. Ego igitur ut ipſorum devotionis apud Deum particeps exiſterem, pro majori quiete & pace Deo ibi ſervientium. Eccleſiam ipſius villæ à Samuele Sacerdote cui commiſſa erat, mihi reſignatam cum omni dote ſua, & quinque manſis in Gerdenen & quatuor in Dallesheim, communicato Eccleſiæ meæ conſilio ab omni jurisdictione & ſubjectione Eccleſiaſticæ ſæculariſve perſonæ exceptam, ſub manu Epiſcopi vel Abbatis & Prioris, regendam ipſi Cœnobio conceſſimus, & libera eis poſſeſſione firmam eſſe ſtatuimus. His ita pro voto noſtro cum multorum fidelium Chriſti gaudio diſpoſitis, prædictas Dei Famulas de loco calamitatis & miſeriæ in Gerdenen tranſduximus, ibique eas uti verè Chriſti ſponſas pro omni Eccleſiæ ac totius Chriſtianiſmi conſervatione ſemper orantes incluſimus. Ut igitur hæc firma & inconvulſa omni inpoſterum ævo permaneant, auctoritate Patris & Filii & Spiritus ſancti, & beatorum Apoſtolorum Petri & Pauli & Domini Papæ, ac noſtræ humilitatis banno firmantes ſancimus, nequa Eccleſiaſtica ſæculariſve perſona contra hæc agere præſumat. Quod ſi præſumpſerit, fiat ei ſicut Dathan & Abiron, & cum Juda proditore perpetuo anathemate niſi reſipuerit feriatur, eaque præſentis paginæ ſcripto & ſigilli noſtri impreſſione roboramus. Acta ſunt hæc me mediante, multis etiam Chriſti fidelibus tam Eccleſiaſticis quàm ſæcularibus, quorum nomina ſubſcripta ſunt aſtantibus & gratias Deo agentibus. Anno Domini milleſimo centeſimo quadrageſimo ſecundo, regni verò Domni Conradi quarto. Pontificatûs verò mei anno XV. *Indictione quinta. Teſtes Weno majoris Eccleſiæ Præpoſitus. Odelricus Decanus. Conradus Abbas de ſancto Paulo. Conradus Abbas de Helmwardeshuſen. Boldewinus Abbas de Lesborne. Daniel Abbas de Herſethehuſen. Rembertus Præpoſitus. Almarus. Thietmarus. Leuthfridus. Ecbertus.*

Ecbertus. Heribertus. Sifridus. Godeſcalcus. Hugo. Laici nobiles. Volcquinus de Swalenberg. Otto Comes de Ravensberg. Thietmarus de Büren. Liudolphus de Sethe. Bertholdus de Everſchut. Miniſteriales. Heinricus. Adelbertus de Rickeoſwic. Conradus. Liudolphus. Bertholdus. Andreas. Eilbertus. Nanzo. Heredagus.

Cujus antiqui Monaſterii Gerdenam translati veſtigia, in montis vertice adhuc conſpiciuntur. Rationem deinde nominis duabus primis literulis aucti, innuit Gobelinus Perſona Coſmod. ætat. 6. c. 38.

2. SAXONIS UT PERHIBENT MUNIMEN GRANDE.] De *Iburgo* ſilent veteres Francorum Annales. Inter recentiores hiſtoricos Ertwinus Ertmannus Conſul Oſnabrugenſis in Chron. Oſnabrug. MS. hæc memorat: *Tria præcipua & eminentiora caſtella concordi relatione antiquorum ſcribuntur, videlicet in Herisburch in Saxonia Haſſionumque ſitum confinio, Sigeburch quoque ſuper Ruram fluvium poſitum, & noſtrum Iborch, quod ex jucundo ſitu terrarum egregium fuiſſe nemo eſt qui dubitet.* Contrà Gobelinus Perſona Ertwino antiquior in Coſmod. ætat. 6. cap. 38. pag. 188. de *Iburgo* Paderbornenſi ſic narrat: *Carolus anno regni ſui* VII. *ingreſſus Saxoniam cuncta devaſtavit, & caſtrum Iborg, quod nos dicimus corrupto nomine Driborg, capit.* Gobelino Theodoricus Engelhuſius, qui An. 1426. Chronicon ſcripſit, Helmeſtadii hoc anno editum, pag. 153. & Crantzius lib. 1. Metrop. cap. 11. pag. 24. conſonant: *Dedit Rex* (Carolus Hathumaro) *cum attinentiis arcem Iborg, vetuſtum Saxonum receptaculum: nunc pauliſper detorto vocabulo Driborg vocant.* Et Hermannus Hamelmannus de antiqua Weſtphalia ex Peucero refert: *Ut Angrivarii à Viſurgi ad Luppiæ uſque ripam ſederunt, ita Iburgum, quod nunc Driburgum dicitur, fuit præcipuum propugnaculum ultra Luppiam, quod dedit Carolus M. Paderbornenſibus.* His ſubſcribit Gerhardus Cleinſorgius in Annal. MS. Weſtphal. ad annum 776. *Carolus M. ex Italia redux, exercitu in Saxoniam rebellem ducto, Iburgum ſeu Driburgum, aliaque Saxonum munimenta & caſtella expugnavit, & prope Luppiæ fontes caſtra habuit.* Etſi igitur Paderbornenſis Diœceſis

Diœcesis tot monumentis abundans, *Iburgum* suum Osnabrugensibus haud invideat; nihil tamen causæ apparet, cur antiquis literis, & vetustiorum scriptorum testimoniis celebratam *Iburgi* sui, præcipitis loci situ, montis altitudine, & murorum turriumque, quam ruinæ indicant, firmitate olim munitissimi, & ad omnes belli à Carolo M. gesti rationes accommodati, gloriam Osnabrugensibus cedere debeat, cùm illud Ecclesia Paderbornensis à Carolo M. in dotem fundationis acceperit, non exiguum utique munus, sed Episcopatus, dignitati, & Leonis III. Pontif. præsentis commendationi, & regiæ pietati par beneficentiæ monumentum.

3. PRÆSENTIS CAROLI PRECIBUS DONATA LEONIS.] Gobel. Persona in Cosmodrom. ætat. 6. cap. 38. pag. 190. *Anno Domini 799. Leo Papa* III. *venit ad Carolum in Paderborne, quærens de injusta Romanorum persecutione, quem Carolus honorificè susscepit & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter constructam, cùm jam Ecclesiam, quam præsens ibidem erexerat, ipsi rebelles vastaverant igne, dignaretur consecrare. Qui precibus Regis gratanter susceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devotè consecravit, ac reliquiis ejusdem Martyris, quas secum Româ detulerat, in eodem altari reconditis, visitantibus eandem Capellam in anniversario dedicationis ipsius, qui est* VIII. *Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolicâ confirmavit. Et tunc ad petitionem Papæ, Carolus dedit Ecclesiæ Paderbornensi castrum Iborg, de quo suprà dictum est.* Albertus Crantzius, & Hermannus Hamelmannus §. 2. suprà citati, Casp. Bruschius, Kerssenbrochius, & Hovelius in catalogis Episcoporum Paderbornensium, & Bruschius quidem ita: *Donavit hunc Episcopum* (Hathumarum) *Carolus M. præsente Leone III. arce Triburgensi cum adjacente territorio omni.* Cæterùm, teste Gobel. Persona in Cosmod. cap. 60. p. 228. *Bernardus II. Episcopus Paderbornensis anno 1189. montem Iburg occupavit, & munire cœpit.*

Castrum autem DRIBORG adhuc anno 1309. stetisse, ostendunt literæ Capituli Paderbornensis, quibus fatentur: *quòd cum*

cum consensu Guntheri Episcopi Paderbornensis, elegerint Bernardum Præpositum in tutorem Ecclesiæ, cum obligatione, ut redimi sinat castra Dryburg, & Nyggenhusen, pro 1400. marcis denariorum oppignorata. Licet autem Gobelinus Personaloco citato subjungat, *suo adhuc tempore*, id est anno 1418. quo Cosmodromium suum absolvit, *castrum Driburgum perseverasse*, hoc de parietinis ejus accipio: ex quo enim Bernardus V. Episcopus Paderbornensis, ipso Gobelino Personain Cosmodromio cap. 68. pag. 240. referente, intra annum 1320. quo cœpit, & annum 1340. quo defunctus, *fundavit castrum Dringenberg, & reditus castri Driborg illò transtulit;* verisimillimum nobis videtur, *Driburgum* castrum habitari desiisse, & veteres ejus incolas, ob incommodum montis ascensum, ad illius pedem demigrasse. Tantum de DRIBURGO seu *Iburgo* nostro, ubi Tilemannum Frisium, in speculo de monetis lib. 3. c. 1. & 8. sedem seu templum Irmensulæ falsò posuisse, superiùs in Eresburgi notis demonstravimus.

4. VENA ACIDÆ TANTUM.) De ea agemus posteà, nunc hîc elegantem de Driburgi deliciis Oden Nobilissimi Viri JOANNIS ROTGERI TORCKII, Præpositi Mindensis, Canonici Paderbornensis, hoc anno 1671. nobis dicatam, publicamus

Teutonum saltus acidasque nostræ
Fontium venas repetunt Camœnæ,
Et per umbrosos nemorum recessus
Frigora captant,

Tinnulis blandè fidibus canentes
Inter argutas volucrum querelas,
Calle saxoso fugientis inter
Murmura rivi.

Adstrepunt lenes Zephyri susurri,
Fluctuans densis seges alta spicis
Annuit, picto variata rident
Gramina flore.

Mille dum laudes Tibi FERDINANDE
Lesbiæ concors modulis Puellæ
Grata testudo canit icta nostra
Pollice Musæ.

Ut Driburgensi decori est popello
Pinguibus nascens faba multa campis,
Et sacri fontis liquor, & vetusti
Rudus Iburgi.

TE *Tuis summum decus esse terris,*
Omnis hic cantat chorus, omnis ætas,
Et cavæ rupes, & amicta flavis
Messibus arva.

Nempe TE *crebras vigilante noctes,*
Et Tuis pacem redimente curis,
Tutus & pagos sopor & quietas
Occupat urbes,

Otium gaudens agitat juventus,
Otio felix fruitur senectus,
Carpit immunes pecus otiosum
Suaviter herbas:

Quæque fallaces alibi per artes
Sanguinem plebi Patribusque passim
Ebibunt, vafræ bene TE *secantur*
Judice lites,

Quæque vesanis animos potentum
Semper irritat stimulis voluptas,
Omnibus ventri placitura quærens
Pabula terris:

Nec peregrino satiata Baccho,
Nec mari vasto, aut stabulis ferarum,
Blanda TE *pestis fugitat, Tuâque*
Exulat aulâ.

TE *juvant cantus, citharæque Phœbi,*
Et susurrantes Heliconis umbræ,
Et coronatæ TIBI *festa præbent*
Gaudia Musæ.

O Sacrum Regni decus! O Deorum
Vita, quæ sævis potior triumphis,
Orbe terrarum feret ac Olympo
Judice palmam!

LUDA

Pag 187

1. Ecclesia Parochialis
2. Emmer fluvius.
3. Pyrmont
4. Castrum Arnsteinii
5 Ecclesia S. Kiliani extra oppidum

VICINITATE. CELEBRATÆ

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Vita, quæ sævis potior triumphis,
Orbe terrarum feret ac Olympo
Judice palmam!

LUDA

LUDA AD AMBRAM.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. UBI. LUDA. VETUS. JUCUNDÆ. MARGINE. RIPÆ
URBS. SEDET. ET. CULTOS. AMBRA. PERERRAT. AGROS
AMBRONES. HABITASSE. FERUNT. QUOS. CIMBRICUS. OLIM
MILITIÆ. SOCIOS. TRAXIT. IN. ARMA. FUROR
ILLIS. ARMINII. SUCCEDENS. ARCE. PROPINQUA
GENS. TENUIT. VALIDA. SCEPTRA. CHERUSCA. MANU
ANNUA. SACRA. PIO. CAROLUS. DEIN. MORE. FREQUENTANS
NASCENTEM. COLUIT. SUPPLICE. VOCE. DEUM
ET. SCHIDROBURGUM. PROPIUS. DUM. SAXONA. BELLO
FULMINAT. HOC. POSUIT. FRANCICA. CASTRA. LOCO
HÆC. OLIM. DECORI. FUERINT. NUNC. PROXIMA. LUDAM
CONCELEBRAT. NOTÆ. VENA. SALUBRIS. AQUÆ.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

LUDÆ. AD. AMBRAM. PERANTIQUÆ. AMBRONUM. ET. CHERUSCORUM. SEDI. CAROLI. M. CASTRIS. IN. QUIBUS. AN. DCCLXXXIV. CHRISTI. NATALEM. EGIT. ET. PYRMONTANÆ. ACIDULÆ VICINITATE. CELEBRATÆ
M. H. P.

NOTÆ.

1. HIc UBI LUDA VETUS.] *Ludam* seu *Lugdam* à Carolo M. illic castra metato, ad similitudinem *Lugduni* Galliarum, *Lugidunum* Saxoniæ appellatum esse, fingit Joannes Pideritius in Chron. Lippiensi pag. 205. Huic fabulæ aliam æquè incertam nominis originem attexit Joannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 20. Verum nomen exhibet nobis vita Caroli M. apud Pithæum, ubi *villa Luidi* nuncupatur; quod in Annal. Canisii *Lutundi*, & apud Reginonem ad An. 784. *Linhidi* pro *Liuhidi* corruptum legitur. Vetus nomen tempore Immadi Episcopi Paderbornensis, qui An. 1052. cœpit, & An. 1076. desiit, adhuc obtinuit, testes sunt literæ antiquæ, quæ sic habent. *Notum sit omnibus tam futuris quàm præsentibus, qualiter Wirinbertus cum consensu & laude filii justissimi heredis sui Bovonis, duo curtilia in pago Tietmelli & in villa Aldenthorpe, & XL. jugera & X. jugera in Remikenhusun, & insuper medietatem cujusdam sylvulæ in Bennenberge sanctæ Patherbrunnensi Ecclesiæ, & domino ac venerabili Immado ejusdem sedis Episcopo in proprium tradidit, legavit, concessit, ea videlicet ratione, ut præfatus Episcopus Immadus tres villas Odisthorp, Lavenhusen, Thesperi, ad Ecclesiam quæ in Odisthorpe sita & consecrata est terminaret, & in terminationem Episcopali banno terminaret. Quod ut firmius ac magis ratum inconvulsumque permaneat, idem Wirinbertus Ecclesiæ quæ est in* LIUITHI, *& Widikindo Presbytero de cujus Parochia tres præfatæ villæ sumptæ sunt, ipso annuente & collaudante unum mansum in Ubbenbrocke in proprium tradidit, condonavit. Quod si præfatus Episcopus, vel aliquis successorum ejus terminationem hanc infringere, & prædictas villas auferre voluerit, liberam habeat potestatem Wirinbertus vel heres ejus sua recipiendi, vel quod voluerit inde faciendi. Hi sunt testes. Bernhard. Ibo. Benno. Bernhard. Wiribrath. Thiammo & Wirinzo. Bescelin. Acelin. Brunig. Hocil. Ermindag. Ekbraht.* Postea in divisione Sedium Archidiaconalium, Bernardo IV. Episcopo Paderbornensi per diœcesin Paderbornensem facta, LUGETHE appellatur. Quan-

Quantum ex vetuſtis literarum monumentis licet colligere, primi hujus urbis domini fuere Comites de Hallermundt, & deinde nobiles Domini de Homburg; ex quibus Wernerus nobilis Dominus de Homburg An. 1003. filiam ſuam Adelheidam Sigefrido Comiti de Eberſtein in matrimonium dedit, *Ludamque* dotem deſpondit. Quam longo poſt tempore Eberſtenii poſſederunt, & Albertus Comes de Eberſtein ære alieno oppreſſus, An. 1212. Abbati Corbeienſi primò oblatam, ſed per ſomnolentiam, ut ferunt, neglectam, Paderbornenſi Epiſcopo vendidit. Joannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 21. & 22. Cæterùm graves ac diuturnæ, de Comitatu Pyrmontano & Ludenſi præfectura, cum Spiegelbergiis, Lippienſibus, Gleichiis, & Waldecenſibus Comitibus ſubinde exortæ lites, quæ multo utrimque ſanguine, ac damnis impenſisque maximis ſteterant, fauſtis denique auſpiciis Anno 1668. compoſitæ, conſtabilitâ in Pyrmontanum Comitatum ſucceſſione Paderbornenſis Eccleſiæ, & omni Ludenſis agri jurisdictione eidem tranſcriptâ, nunc tandem conquieſcunt.

2. AMBRA PERERRAT AGROS.] *Emmera* major, ut diſtinguatur ab Emmera minore, qui in *Werſam* haud procul urbe Monaſterienſi illabitur, ſic ad An. 784. appellatur Aſtronomo apud Reuberum, Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum, Adelmo, Auctori Annal. Francicorum apud Caniſium, Reginoni, & Poëtæ Anonymo. Accolis eſt *Emmer*, qui ſub radicibus ſilvæ Teutoburgienſis ad *Langelandam* vicum in Paderbornenſi diœceſi oritur, & Steinhemium, Schidram, Ludam & arcem Pyrmontanam prætervectus, in Viſurgim effunditur.

3. AMBRONES HABITASSE FERUNT.] Alii aliis terrarum oris *Ambrones* collocent; Nos cum Reinero Reineccio in commentario de origine Myſorum, & cum Joanne Pideritio in Chron. Lippienſi part. 1. c. 6. ad *Ambram* noſtratem illorum ſedem ponimus, & ab *Ambra* denominatos cenſemus.

4. QUOS CIMBRICUS OLIM.] Florus lib. 3. cap. 3. & quotquot *Cimbrici* belli meminerunt, *Cimbrorum* in Italiam irruentium ſocios faciunt Teutones, qui *Ambronibus Ambræ* accolis vicini, ſiquidem in diœceſi Paderbornenſi & Lippienſi Comi-

tatu, *Teutoburgium & Teutoburgiensem saltum* tenuerunt, & nomine suo donarunt, facilè in societatem hujus belli *Ambronas* pertraxerint, junctis copiis Italiam invasuri. Hi igitur *Ambrones*, *Cimbris* per Noricum Italiam aggredientibus, in Gallias deflexerunt, unà cum Teutonis sociis suis aliâ viâ irrupturi. Sed, teste Plutarcho in Mario, ad Druentiam flumen, haud procul Aquis Sextiis, quas Teutoni tenebant, à Mario sunt deleti, cùm ipsi soli Cæpionem, ac deinde Manlium Coss. unà cum exercitu Romano jam antè profligassent.

5. ILLIS ARMINII SUCCEDENS ARCE PROPINQUA.] De Germanorum veterum consuetudine solum facilè crebroque mutandi, & de causis cur id facerent, ita Strabo l. 7. *Commune omnium est qui istis in locis degunt, facilis & expedita soli mutatio, ob tenuitatem victus, & quod neque colunt agros, neque fructus recondunt: sed in casis habitant structurâ in unum diem constantibus, cibus eis à pecore plurimus, ut & Nomadibus: quorum etiam imitatione rebus suis in currus impositis facilè cum pecore suo abeunt quò visum fuerit.* Undè, *vix invenies*, ait Seneca de Consol. ad Helviam, *ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant; permixta omnia & insititia sunt. Alius alii successit. Hic concupivit, quod alii fastidio fuit; unde ille expulerat, ejectus est.* Sic in *Ambronum* ad *Ambram* sedes Cherusci immigrarunt, quos etiam cis Visurgim habitasse, suprà in notis ad cladem Varianam §. 15. ex Dione lib. 54. ostensum est, & ex ejusdem hist. l. 55. patet: *Drusum Chattorum fines ingressum, ad Sueviam usque processisse. Indè in Cheruscorum agros conversum Visurgimque transgressum, Albim usque penetrasse, cuncta depopulando.* Winkelmannus etiam in notitia veteris Westphaliæ lib. 1. cap. 8. num. 105. *Nec dubium est,* inquit, *Arminium hîc sedem habuisse: extant enim adhuc reliquiæ arcis dictæ,* die Harmesborg/ *ab Harminio propè* Schier/ *versus Luidam oppidum.* Vid. Hermanni Hamelmanni Tract. de antiq. Westphaliæ. Annal. Stangevolii lib. 1. Pideritium in Chron. Lippiensi. Certè arx ipsa, quæ vulgò Hermingeburg nominatur, etiamsi diruta, in altissimo monte, situ ad bellum opportuno, veteris munitionis vestigia adhuc ostentant, & Arminii

minii nomine gloriatur: qui illam, *abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo*, teste Tacito lib. 2. Annalium, *regnum adfectans*, libertati popularium sibi adversæ, tanquam frænum imposuisse perhibetur. Hanc à Carolo M. eversam memorat Joan. Seilerus in Chron. Pyrm. MS. cap. 19. Pideritius autem in Chron. Lippiensi part. 2. p. 206. falsò putat hoc in loco Irmensulam Saxonicam, & Heresburgum stetisse, quæ ad Dimolam erant indaganda.

6. ANNUA DEINDE PIO.] Id quod memoriæ prodidit vita Caroli M. apud Pithæum pag. 31. *Rex Carolus iniit consilium ut hiemis tempore ageret in Saxonia, & celebravit Natale in Cidrioburgi (aliàs Sknidnosburg in pago Vaizawaga in villa* LUIDI) *super fluvium Ambra. Indè abiens in Saxoniam pervenit usque ad Rimia.* Annal. Francor. apud Canisium: *Ibi inito consilio cum Francis, ut iterum tempore hiemis iter faceret Domnus Rex in Saxoniam, quod & ita factum est, & celebravit Natalem Domini juxta Kidrioburg in pago Wazzaganni supra fluvium Ambram in villa* LUTUNDI. Regino in Chron. An. 784. *Rex itaque consultis fidelibus, iteratò hiemis tempore Saxoniam intravit, & celebravit Natalem Domini juxta Kichrisburg Wizzagani, super fluvium Ambra, in villa quæ dicitur* LINHIDI.

7. ET SCHIDROBURGUM.] Ita olim *Schira*, seu *Schidra vetus* locus in Comitatu Swalenbergensi, nunc Lippiensi, inter Steinhemium & *Ludam* situs vocabatur. Adelmus Benedictinus ad An. 784. *Rex autem congregato iterum exercitu, in Saxoniam profectus: celebratoque in castris Natalitio Domini die, supra Ambram fluvium in pago Huthagoe, juxta castrum Saxonum, quod dicitur* Skidroburg, *ad locum vocabulo Rimi, quo Wisura, & Waharna confluunt, populabundus accessit.* Eadem verbis iisdem commemorat Aston. apud Reuberum; Poëta Anon ad An. 784.

Arva petens, juxta fluvium confederat Ambram,
Est ubi castellum, quod Skideronburg vocitatur.

Porrò hic Carolum M. fundasse Ecclesiam Cathedralem, *quæ tamen post per Brunonem & Tanquardum Saxones in Vallersleve super Ericam, & inde per Henricum primum in Vrose oppidum Northuringiæ, & tandem per Ottonem Magnum An. 967. Magdeburgum*

deburgum sit translata, testatur Chron. Mindense à Meibomio editum, Henricus de Hervordia, Joannes de Essendia, Rolevingius in lib. de laudibus antiquæ Saxoniæ, Hartmannus Scheidelius in Chron. & descriptione Magdeburgi, Pideritius in Chron. Lippiensi part. 2. pag. 206. Cleinsorgius in MS. Annal. Ecclestiast. Westphaliæ. Quemadmodum igitur Episcopatus hîc institutus, ex alio loco in alium migravit, & prorsus hodie evanuit, ut de eo, & similibus Germaniæ Ecclesiis illud Severi Imp. pro dolor! usurpare jam liceat, *Omnia fui & nihil.* Ita etiam *Schiram novam, veteri Schiræ* proximam, opulentum Blombergensis Monasterii Canonicorum Regularium S. Augustini prædium, Lippienses Comites in rem suam, hoc est, usum profanum converterunt. Piderit. in Chron. Lippiens. p. 626. Heu pietas! heu prisca fides!

8. CONCELEBRAT NOTÆ VENA SALUBRIS AQUÆ.] Fontes Pyrmontanos describit Henricus de Hervordia in Cod MS. de tempor. memor. ætat. 2. c. 112. *In Westphalia quoque juxta oppidum*, inquit, LUDE *diœcesis Paderbornensis fons est, qui dicitur* Sacer Fons, *de quo siquis pronus biberit, in faciem ejus exilit, & quasi expergi videtur. Ibidem est & alius fons, qui dicitur* Fons bulliens. *Iste quasi quadratus est de quatuor lateribus æqualibus; quolibet latere forte 12. pedum existente, & fundus subter rubeus ad pallorem declinans. Nil in ipsum influit nec effluit, sed continuè bullit & sonorè, sic quòd ad jactum baliste potest audiri. Propter ampullas magnas & viscosas in ipso jugiter elevatas & disruptas, perpetuæ est bullitionis.* Ita Henricus de Hervordia, qui An. 1370. defunctus, & An. 1377. jussu Caroli IV. Imperatoris Mindæ præsentis exhumatus, & honestiori loco denuò sepultus, Mindæ in templo Patrum Dominicanorum quiescit. Chron. Mindense à Meibomio editum p. 119. Postea Anno 1556. *sacrum* hunc *fontem* mirâ vi multis gravibusque morbis medendi inclaruisse, & magno externorum concursu celebratum narrat Joan. Seilerus in Chron. Pyrmont. MS. c. 3. & Joannes Gigas Medicus & Mathematicus insignis, ortu Ludensis, & Henricus Harius J. C. in descript. diœcesis Paderbornensis singulariter jam olim commendarunt. Quem etiam nunc salubritate nobilem, viri Principes ac Dynastæ complures, quotannis certatim frequentant, non exiguo accolarum & Ludensium præcipuo emolumento.

TRO-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

TROPÆA CAROLI M.
FRANCORUM REGIS,
IN CAMPO SINTFELD.
MEMORIÆ. SACRUM

NUNC. UBI. FERTILIBUS. LATE. FLAVESCIT. ARISTIS
TAM. CERERI. GRATUS. QUAM SPATIOSUS. AGER
OLIM. CAMPUS. ERAT. QUO. PRÆLIA. SAXO. MINATUS
FRANCORUM. SIGNIS. OBVIA. SIGNA. TULIT
SED. VICTUS. CESSIT. TITULO. VICTORIA. DONAT
MOENIA. VICINO. CONSPICIENDA. JUGO
SI. MARATHON. PERSIS. NOMEN. FATALE. PEREMPTIS
MILTIADÆ. JACTAT. CLARA. TROPÆA. DUCIS
GLORIA. MAJOR. ERIT. CAROLI. QUI. PARCERE. VICTIS
MALUIT. HOSTILI. QUAM. JUGULARE. MANU

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

CAROLO. MAGNO. FRANCORUM. REGI. SAXONIBUS. IN. CAMPO. SINTFELD. AN. DCCXCIV. SUBACTIS. ET. TERTIA. EORUM. PARTE. ALIO. TRADUCTA. DE. RELIGIONE. CHRISTIANA. ET. PUBLICA. TRANQUILLITATE
OPTIME. MERITO
M. H. P.

NOTÆ.

1. TAM CERERI GRATUS, QUAM SPATIOSUS AGER.] Quamvis hic ager longè latéque patens frumentis hodie abundet, fertiliores tamen segetes illic olim provenisse credibile est, quando frequentibus pagis habitatus diligentiùs colebatur; qui plerique omnes unà cum oppido *Blankenroda* Susatensi bello vastati, Theodorico Colonienſi Archiepiscopo & Administratori Paderbornensi, suum debent excidium. Tanti Ecclesiæ Paderbornensi, cujus Susatum nihil intererat, primum stetit consilium, potentiorem è vicinia Principem cooptandi; qui hanc insuper gratiam Paderbornensibus retulit, ut à Martino V. Pont. Max. An. 1429. VIII. Kal. Decemb. Pontif. ejus An. 13. clam impetratis UNIONIS literis, diœcesin Paderanam Colonienſi conjungere & subjicere studuerit. Sed hæc illius molitio frustra fuit, siquidem Eugenius IV. Pont. Max. ab universis Paderbornensis diœcesis ordinibus de vero Ecclesiæ statu certior factus, hanc *Martini unionem* malâ fide quæsitam, diplomate suo An. 1431. VI. Kal. Julii, Pontif. An. 1. rescidit, & Ecclesiam Paderbornensem Antistitis sui fraude circumventam in integrum restituit.

2. OLIM CAMPUS ERAT.] Quem vita Caroli Magni apud Pithœum *Sinitfelt*, Annal. Franc. incerti Auct. apud eundem *Sinifelde*, Annal. Fuldens. *Sinitfeldt*, Astron. apud Reuberum *Sintfelt*, Adelmus *Smetfeldum* pro *Sinetfeldun*, Regino *Finisfelt* pro *Siinitfelt*, Poëta Anonym. *Sinothfeld*, diplomata Ottonis III. Imp. & S. Henrici Regis, infra ad monument. Sendæ, *Soretfelt* & *Sorehtfeld*, quasi infœcundum & sterilem campum dicas, & ejusdem Henrici literæ in monument. Saltus Teutoburgienſis editæ, *Sinatfeld* nuncupant. Item literæ Theodori de Herse An. 1445. *de donatione bonorum in devastatis pagis, & marcis in* SENTFELDE, *in Haren, Knickenhagen, Wulfesen.* Et literæ Stephani, Gerlaci, & Theodori de Malsborch, *de decima vastati pagi Ostelrein in* Sentfelde An. 1481. *datæ*, SENTFELDE appellant. Unde, cum hodiernum nomen *Sentfelt* ab antiquo parum

parum discrepet, miror Reinerum Reineccium, eruditissimum cæteroquin scriptorem, & Paderbornensium locorum, utpote qui Steinhemii ad Ambram natus fuit, haud dubiè gnarum, in notis ad Poëtam Anonym. *Sendam*, Paderbornensis & Lippiensis ditionis vastum desertum, pro *Sintfelt*, interpretatum. Pari errore labitur Letznerus, qui pro *Sentfeld*, hîc nobis *Wintfeld* obtrudit; & Henricus Hovelius in speculo Westphaliæ veteris MS. qui *Sintfeld* in Delbrugia collocat. Vocabulo *Felt*, campum jam olim appellatum esse, liquet ex Paulo Diacono lib. 4. cap. 20. & Aimoino l. 2. c. 13. *Quo tempore Longobardi relictâ Rugorum patriâ venerunt im campos patentes, qui sermone barbarico Felth appellantur.* Quid verò illud *Sinit, Sini, Sinet, Sinot, Sinat*, denotet, equidem nescio. Bernardus Mollerus l. 5. de Rheno, à synodo, quæ nostratibus hodiedum *Sent* dicitur, unde *Sentgericht*, hoc est, judicium synodicum, hoc nomen deducit; quasi Quinctilius Varus, qui *jurisdictionibus, agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva*, jus ibi dixerit, sive antiqui nostri Saxones conventus egerint: quibus si æquè notum, usitatumque Centenarum judicium fuisset, atque Alemannis & Francis fuit (de quo lex Alemannorum, & Beatus Rhenanus l. 2. rer. German. *Regnum siquidem Francorum in Comitatus divisum erat, hi in centenas: harum autem Præses Centenarius & Centgrafius, Assessores Scabini dicebantur*) suspicari forsan liceret campum *Sentfeld* ex eo denominatum, quod hujusmodi judicia illic exercerentur.

3. Quo PRÆLIA SAXO MINATUS.] Saxones etsi tot præliis, tot cladibus fracti, identidem tamen Francorum jugum excussere, quemadmodum *victores victique nunquam solidâ*, ut Tacitus ait hist. l. 2. c. 7. *fide coalescunt.* Quare teste Astron. apud Reuberum An. 794. *Rex bipartito exercitu Saxoniam petere statuit, eo videlicet modo, ut ipse cum dimidia parte copiarum ab Australi parte intraret; Carolus verò filius ejus cum alia medietate Rhenum apud Coloniam trajiceret, & in eandem regionem ab occidente veniret. Quo facto, licet Saxones in campo, qui* Sintfelt *vocatur, quasi prælium cum Rege commissuri consedissent, ibique adventum ejus opperirentur, amissâ victoriæ spe,*

quam sibi paulò antè falsò pollicebantur, ad deditionem omnes conversi sunt, victique sine prælio, victoris potestati se subdiderunt. Dederunt igitur obsides, & jurejurando fidem Regi velle servare promiserunt. Eadem, sed breviùs, narrat vita Caroli M. apud Pithæum. *Saxones autem congregati præparaverunt se ad bellum in campo* Sinitfelt: *sed cùm audissent se ex duabus partibus esse circumdatos, timore pleni promiserunt se esse Christianos, & fideles Domno Regi.*

4. FRANCORUM SIGNIS OBVIA SIGNA TULIT.] Antiquis Germanis nostris militaria signa fuisse in usu, testatur Tacit. de mor. Germ. c. 7. *effigiesque, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt*, & lib. 4. hist. de Civili Batavo & Germanis hiberna legionum Romanarum in Rheni ripa obsidentibus. *Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, mixta belli civilis externiq; facie obstupefecerant obsessos.* Quarumnam autem fuerint ferarum imagines, nec Tacitus, nec alius quisquam declaravit. Omnis generis animalium fuisse, quemadmodum apud Romanos & Ægyptios, maximè credibile esse, ait Cluver. Germ. antiq. l. 1. c. 49. De Saxonum signis hæc scribit Widekindus Corbeiensis l. 1. Annal. *Hic arripiens signum, quod apud eos habebatur sacrum, Leonis atque Draconis, atque desuper Aquilæ volantis insignitum effigie.* Francis verò tempore Pharamundi Regis usitatos tres bufones aureos in area nigra, seu nigros bufones in area aurea; à Meroveo ex objecto viso bufones versos in leones; à Clodoveo leones in lilia, quæ cùm essent indefinita, Caroli VI. edicto tria retenta, asserit Theodorus Hoppingius Susatensis in suo de insignibus opere erudito.

5. SED VICTUS CESSIT, TITULO VICTORIA DONAT MOENIA.] Annal. Fuldens. *Saxones in* Sinitfelt *congregati à Carolo subacti sunt, & tertius ex eis homo translatus.* In Annal. incerti auctor. apud Pithæum eadem iisdem pænè verbis referuntur. Ab hac victoria oppidum Wünnenberg in agro Sentfelt/ edito loco situm, nomen accepisse creditur, sicut Wintfelt/ id est, campus victoriæ, à clade Variana. Lipsius in notis

tis ad lib. 1. Annal. Taciti quod an. 1677. 16. Martii nocte concubiâ fortuito incendio conflagravit, unà cum templo parochiali, id quod à fundamentis novum ædificavimus titulo S. Antonii de Padua dedicatum.

6. SI MARATHON.] Campi Marathonis, *qui abeſt Athenis circiter millia paſſuum decem, ingenti Perſarum clade nobilis*, meminit Cornelius Nepos in Miltiade. Eundem *magnarum & multarum virtutum teſtem* nominat Pomponius Mela l. 2. vid. Herodotum l. 6. Pauſaniam l. 1. Juſtinum l. 2. Agellium l. 7. c. 21.

7. PERSIS NOMEN FATALE PEREMPTIS.] *Pugnâ Marathonia nihil nobilius, nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes proſtravit.* Cornelius Nepos l. c. *Ducenta enim millia Perſæ eo prælio, ſive naufragio amiſere.* Juſtin. l. 2. c. 9. Oroſius. Ex Athenienſibus contra centum & nonaginta tantùm milites deſideratos refert Herodotus.

8. MILTIADÆ JACTAT CLARA TROPÆA DUCIS.] *Miltiadi, qui Athenas totamque Græciam liberavit, talis honos tributus eſt in porticu, quæ Pœcile vocatur, quùm pugna depingeretur Marathonia: ut in decem Prætorum numero prima ejus imago poneretur, iſque hortaretur milites, prœliumque committeret.* Cornelius Nepos l. c. Alterum Miltiadis præmium ſunt tropæa ex hoſtium manubiis, quibus ſe à ſomno quotidie excitari jactabat Themiſtocles. Cicero 4. Tuſcul. quæſt. & Plutarchus. Porrò de Græcorum tropæa fingendi conſuetudine, tum aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Cornelii Nepotis Datame liquet, quorum antiquiſſima non è Saxis ſed è vulgaribus linguis olim conſtitiſſe refert Diodorus Siculus, L. XIII. eo animo, ne inimicitiarum monumenta eſſent diuturna. Quinam autem primi inter Romanos tropæa poſuerint, tradit Florus lib. 3. cap. 2. *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus, ipſis quibus dimicaverant locis, ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixere, cum hic mos inuſitatus fuerit noſtris. Nunquam enim populus Romanus hoſtibus domitis ſuam victoriam exprobravit.* Quod ſanè Germanicus Cæſar Germanis, Arminii militibus, in *campo Idiſtaviſo*, prope Eiſdorffium, haud procul Mindâ, inter Oldendorpium & pagum Stemmen/ſi Cluverio credimus; ſi verò Lipſio, in notis ad Tacit. Annal. l. 2. n. 44. infra Bremam, mare versùs, ad pagum Vegeſack/ſuperatis haud obſervavit: ita enim hac de re ſcribit Tacit. lib. 2. Annal. *Miles in loco prælii Tiberium Imperatorem ſalutavit ſtruxitque aggerem, & in modum tropæorum arma, ſubſcriptis victarum gentium nominibus, impoſuit. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea ſpecies dolore & irâ adfecit.* Chytræus in deliciis itinerum, tradit hæc tropæa ſtetiſſe erecta cis Viſurgim in Comitatu Diepholtano,

prope ſtagnum Dumeram. Cæterùm mos ille devictarum gentium titulos adſciſcendi perantiquus eſt, & tum Reip. Romanæ tum conſecutis Imperatorum temporibus paſſim uſitatus; quantâ victorum gloriâ, tanto ſubactarum gentium dolore atque invidiâ. Id quod Tacitus l. 2. Annal. de Germanis à Tiberio ad Viſurgim victis, & Agathias de Francis ſuperbos hujusmodi titulos indignè ferentibus memoriæ tradiderunt.

9. QUI PARCERE VICTIS MALUIT.] Sic Carolus tertio quoque Saxonum, quos in *Sintfelt* ſubegerat, ut ſuprà meminimus, in alias oras traducto, reliquis ſupplicibus, more ſuo ignovit: *Præclaram victoriam ratus, in qua plus eſſet clementiæ, quàm crudelitatis.* Cornelius Nepos in Timoleonte. *Non enim quicquam eſt, quod Imperatorem Rom. (qualis Carolus M. proximo ſeculo ineunte factus eſt) melius commendet gentibus, quàm clementia.* Volent. Gallican. in Avidio Caſſio. Probè etiam noverat *novum imperium inchoanti utilem eſſe clementiæ famam.* Tacit. hiſt. lib. 4. c. 63. *&, ſi egregium eſt hoſtem dejicere, non minùs eſſe laudabile infelicis ſciro miſereri.* Valerius Max. lib. v. Cæterùm de Saxonibus utriusque Albis ripæ accolis in Galliam & Germaniam deportatis, ſuprà diximus in monumenta Bocæ §. 7. Bonfinius etiam in remotiores provincias trajectos memorat, Decad. 1. lib. 9. *Non ſolum*, inquit, *è Saxonibus abducti obſides Principum filii, ſed ut eorum vires honeſtiùs extenuarentur, multæ quoque ex his in Daciam, Pannoniam, diverſasque regiones deductæ coloniæ, quarum adhuc innumeræ Sarmatiam, ulterioremque Daciam incolunt.* Secutus nimirum hac in re Carolus exemplum veterum Romanorum: Tiberius namque ex his locis, ubi Druſus adverſus Sicambros caſtellum Aliſonem poſuerat, *Sicambros traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Sueton. in Aug. cap. 23. Quantus autem eorum, quos in Gallias Tiberius trajecit, numerus fuerit, Eutropius, quem ſequitur Lipſius lib. 1. de magnitudin. Rom. & Cluverius, memoriæ prodidit lib. 7. *Tiberius quadringenta millia captivorum ex Germania tranſtulit, & ſupra ripam Rheni in Gallia collocavit.* Eodem uſus conſilio Probus Imperator teſte Vopiſco, *accepit ſedecim millia tyronum*, (è Germanis noſtris) *quos omnes per diverſas provincias ſparſit, ita ut numeris vel limitaneis militibus, quinquagenos vel ſexagenos interſereret, dicens: ſentiendum eſſe, non videndum, cùm auxiliaribus barbaris Romanis juvatur.* De Vandalis & Burgundionibus à Probo devictis, & in Britanniam deportatis, Zoſimus lib. 1. de Francis *à propriis ex origine ſedibus avulſis, ut in deſertis Galliæ regionibus collocati, & pacem Rom. Imperii cultu juvarent, & arma delectu*, Panegyrici, Conſtantino Imp. & Maximiniano Aug. dicti, meminerunt. *Contrà M. Antonius Imp. accepit in deditionem Marcomannos* (Germaniæ populos) *plurimis in Italiam traductis* Jul. Capitolinus in vita M. Antonini Philoſophi.

HERI-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

HERISTALLUM SAXONICUM,

IN RIPA VISURGIS.

MEMORIÆ. SACRUM

SEU. TE. CÆRULEUS. PLACIDO. VEHIT. AMNE. VISURGIS
SIVE. FACIS. TERRA. CARE. VIATOR. ITER
PARVA. MORA. EST. FAMÆ. RELEGAS. MONUMENTA. VETUSTÆ
ET. PRECOR. HÆC. PAUCIS. CARMINA. SCRIPTA. NOTIS
MAGNUS. HERISTALLO. CAROLUS. DUM. SAXONAS. URGET
HIC. POSITIS. CASTRIS. NOMEN. HABERE. DEDIT
LEGATOS. HIEMANS. HIC. REGIA. DONA. FERENTES
AUDIIT. ET. NATOS. JUSSIT. ADESSE. SUOS
HIC. COEPTAM. RETULIT. FATO. MELIORE. CATHEDRAM,
AD. VITREAS. PADERÆ. LENE. FLUENTIS. AQUAS
NON. TAMEN. OMNIS. HONOS. ABIIT. QUIN. ÆMULA. FRANCO
CERTAT. HERISTALLI. GLORIA. SAXONICI.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

HERISTALLI. SUI. IN. RIPA. VISURGIS. CAROLI. M.
HIBERNIS. PIPINI. ET. LUDOVICI. FILIORUM. EJUS
CONVENTU. HUNNORUM. ET. ASTURIÆ. GALLECIÆQUE. REGUM. LEGATIONIBUS. ANNO
DCCXCVII. CELEBRATI. MEMORIÆ
POSUIT

NOTÆ

NOTÆ.

1. HIC POSITIS CASTRIS NOMEN HABERE DEDIT.] Ita Aſtronom. apud Reuberum ad Annum 797. *Conſilium iniit, ut ad conficiendum Saxonicum bellum in ipſa regione hyemaret. Sumpto igitur comitatu ſuo, Saxoniam petiit, caſtrisque ſuper Wiſuram poſitis conſedit, & locum caſtrorum* HERISTELLI *vocari juſſit.* Eadem fermè habet vita Caroli M. apud Pithæum: *Et Novembrio menſe mediante, ad hibernandum cum exercitu Saxoniam intravit, poſitisque caſtris apud Wiſoram fluvium, locum caſtrorum* Heriſtelli *vocari juſſit.* Adelmus ad Annum. 797. *Sumpto igitur comitatu ſuo, Saxoniam petiit, caſtrisque ſuper Wiſuram poſitis conſedit, & locum caſtrorum* Heriſtallum *vocari juſſit: Qui locus ab incolis uſque in præſens ita nominatur.* Poëta Anonymus:

- - - Wiſuræ poſitis in littore caſtris
Sedit, Heriſtellique locum juſſit vocitari.
Hactenus hoc & habet nomen.

Item Gobelinus Perſona in Coſmodr. ætat. 6. cap. 38. Crantzius Metrop. 1. cap. 12. Georgii Fabricii Origin. Saxon. lib. 4. hæc ſunt verba: *In eo loco, qui à ſtabulis Principum Herenſtelle appellatus fuit.* Henricus de Hervordia nominat *Ereſtal*, alibi tamen *Hereſtelle.* Contrà Henricus Meibomius, non tam à caſtris eo loco poſitis, quàm à palatio Francico in Annal. Francorum percelebri, cui ſitu loci & amœnitate ſimile fuerit, denominatum *Heriſtallum* putat.

2. LEGATOS HIEMANS HIC REGIA DONA FERENTES.] Annal. Franc. incerti auctoris apud Pithæum: *An. 798. Carolus cum exercitu hiemavit in Heriſtallio Saxonico. Hadofuns Rex Galliciæ & Haſturiæ, per Floram Legatum ſuum, papilionem miræ pulchritudinis Regi transmiſit.* Vita Caroli M. apud Pith. *Venit autem ad eum Legatus Adefonſi Regis Gallitiæ & Aſturiæ nomine Froia, præſentans papilionem miræ pulchritudinis.* Adelm. Poëta Anonym. Regino.

3. AUDIIT, ET NATOS JUSSIT ADESSE SUOS.] Aſtronom. apud Reuber. *Exercitum verò quem ſecum abduxit, per totam Saxoniam in hyberna diviſit. Illuc*

Pipinum

Pipinum de Italica, & Ludovicum de Hiſpanica expeditione regreſſos ad ſe venire juſſit. Ibi Legatos Hunorum cum magnis muneribus ad ſe miſſos audivit & abſolvit. Ibi Legatum Adelphonſi Regis Aſturicæ atque Galetiæ ſibi dona deferentem ſuſcepit. Indè Pipinum ad Italiam, Ludovicum ad Aquitaniam remiſit: cum quo & Abdellam Saracenum ire juſſit, &c. Rex autem in Saxonia reſidens, ibi & Natalem Domini & Paſcha celebravit. Item vita Caroli Magni apud Pithœum: *Illuc venerunt Legati Avarorum cum muneribus multis. Indè Abdellam Saracenum cum filio ſuo Ludovico in Hiſpaniam reverti fecit, & filium ſuum Pipinum ad Italiam miſit: ipſe ad diſponendam Saxoniam totum hyemis tempus impendit, & ibi Natale Domini, & Paſcha celebravit. Venit autem ad eum Legatus Adefonſi Regis Galliciæ & Aſturiæ nomine Froia, præſentans papilionem miræ pulchritudinis. In ipſo quoque Paſchæ tempore Nortluidi trans Albiam ſedentes, ſeditione commotâ, Legatos ejus, qui ad juſtitias faciendas apud eos converſabantur, quoſdam occiderunt, quoſdam ad redimendum reſervarunt: ex quibus aliqui fugerunt, cæteri redempti ſunt. Rex Carolus collecto exercitu de* HERISTELLI *ad locum qui dicitur Minda, perrexit, & contra deſertores inter Albim & Wiſoram peragravit totam Saxoniam. Nortluidi, cum Traſcione Duce Abodritorum, & Eburiſo legato Domni Regis commiſſo prælio, victi ſunt, & cæſi ex eis quatuor millia, cæteri qui evaſerunt, de pacis conditione tractaverunt.* Vide Adelmum ad Annum 797. Poëtam Anonymum, Reginonem, aliosque.

4. HIC COEPTAM RETULIT FATO MELIORE CATHEDRAM.] Deſignatæ hîc ſedis Epiſcopalis nullum antiquiorem teſtem habemus Henrico de Hervordia, & auctore Chronici Mindenſis ab Henrico Meibomio editi, qui unde hoc acceperint, ignoramus. Quòd ſi autem vera eſt ipſorum ſententia, neceſſariò hanc fundationem, poſt Eccleſiam primò Paderbornæ conditam, anno videlicet 777. (*quo Rex Carolus fuit in Saxonia ad Patrisbrunnam & ibi ædificavit Eccleſiam in honore Salvatoris.* teſte Chron. Monaſterii S. Galli à Stephano Berluzio amico noſtro Miſcellan. lib. 1. *& poſtea ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Chriſtianam,* ut ſcriptor vitæ Liborianæ apud Bollandum cap. 2, refert, *aliquoties igni traditam*, contigiſſe crediderim. Certè exiguo hîc tempore Cathedralis Eccleſia hæſit, ad primum locum antè reverſa, quàm An. 799. *Leo III. Pontif. Max. religioſum Caroli ac ſalutare Chriſtianitatis dilatandæ ſtudium nobiliter inchoatum, Apoſtolicâ auctoritate firmavit, atque in Eccleſia tunc Paderborna noviter conſtructa quoddam altare conſecrans, adorandas in eo reliquias Protomartyris Stephani, quas ſecum Româ detulerat, collocavit.* Vita S. Liborii l. c. Hermannus Kerſſenbrochius in catalogo Epiſc. Paderb. Verùm enim verò *Heriſtalli* ingentia murorum rudera, Patribus Franciſcanis in monte domicilii ſui fundamenta, hortique planitiem molientibus, ſub terra deprehenſa, amplum ſanè ædificium hîc deſignatum fuiſſe commonſtrant.

5. QUIN ÆMULA FRANCO.] *Heriſtallum Francicum*, palatium olim regium, (à quo Pipinus Heriſtallius, Caroli Martelli Pater, Major domûs Regiæ, cognomentum

mentum induit) nunc vicus, *Herſtal*, Baroniæ titulo clarus, ad Moſam, haud procul à Leodico. Cenſetur juris Brabantini, ſpectatque ad gentem Naſſaviam, Diplom. Belgica Miræi, pag. 141. & 272. Crebra ejus mentio, in vita Caroli M. & Ludovici Pii Impp. in Poëta Anonym. Reginone, aliiſque Francicæ hiſt. ſcriptoribus, occurrit; quod Reineccius in notis ad Poëtam Anonym. cum *Saxonico* noſtro malè confundit.

6. CERTAT HERISTALLI GLORIA SAXONICI.] Complura rerum geſtarum monumenta *Heriſtallum Saxonicum* præ *Francico* illuſtrant: Caroli M. caſtra & hiberna, Pipini & Ludovici filiorum ejus congreſſus, Hunnorum & Aſturiæ Galleciæque Regum legationes & munera, Cathedralis Eccleſiæ dignitas, atque hinc ſuſcepta in Saxones Tranſalbianos fauſta expeditio. Noſtrâ memoriâ An. 1632. menſe Octob. *Heriſtalli* arcem finibus ſuis imminentem, Haſſi vaſtarunt, ac demum An. 1637. menſe Martio incenderunt. Pari in hunc locum clementiâ jam olim uſi, An. 1465. D. Chriſtinæ ſacro die, ut vetus habet inſcriptio: HASSONES. URBEM. HERSTELLE. CUM. VILLA. DEVASTARUNT. ATQUE CREMARUNT. Nobilis porrò *Falckenbergiorum* familia *Heriſtallum* diu poſſedit, & Henricus Dux Saxoniæ repignoravit quidem, ſed litibus indè exortis, ac demum compoſitis, Theodorus Furſtenbergius Epiſcopus & Princeps Paderbornenſis, à *Falckenbergiis* aliiſque creditoribus, præſenti pecuniâ 17666. aureorum redemptam, An. 1658. 13. Novemb. Eccleſiæ ſuæ recuperavit. Inter alia tum etiam conventum fuit, ut prope *Heriſtallum* certus *Falckenbergiis* concederetur locus novæ arci exſtruendæ opportunus. Hoc loco & genere *Falckenbergiorum*, ortus eſt *Theodorus Falckenbergius*, Guſtavi Adolphi Sueciæ Regis aulæ Mareſcallus, pedeſtris & equeſtris legionis ductor, & qui Regis ſui nomine Magdeburgum adverſus Tillium Catholici exercitus ducem propugnavit, atque urbe à Cæſareo milite captâ, direptâque, in ipſo ejus vallo occubuit. *Mauritius* contrà *Falckenbergius* equeſtris legionis Götzianæ legatus, Cæſari militavit; poſt captus à Suecis, & paucis diebus ante dimiſſus, quàm ad Lutzam fuit dimicatum, eidem prælio interfuit, Regemque Sueciæ, quem paulò antè captivus, & propter merita *Theodori Falckenbergii* familiariter habitus, optimè de facie norat, plumbeâ glande ſauciatum equo primus dejecit, pariterque hoſtili telo transfixus concidit proximè Regem; cui humi proſtrato, fatali ictu ſuperveniens Georgii ab Oynhauſen Götzianæ legionis equitum magiſtri legatus, *Joannes* Schneberg/ ex Bokendorp / diœceſis Paderbornenſis vico oriundus, ilia enſe confodit, peremit, ſpoliavitque exanimem.

Placuit hoc recens Paderbornenſium militum facinus, dum vetera monumenta percenſemus, hîc ſubnectere. & verbo ad poſteritatis memoriam conſignare: Ne qui alii, ut poſt victoriam ignavi etiam gloriantur, hanc ſibi laudem præcerpant. Nobis cùm certa fides ex iis, qui prælio interfuere, tum torques aureus Regi inter optima ſpolia à *Schnebergio* detractus, relatuſque teſtis eſt.

Neque aliud nobis propoſitum, quàm partam Paderbornenſium nomini gloriam candidæ veritati aſſerere.

We-

p. 203

WEVELSZBURG.

Arx à Reverendissimo et Illustrissimo Principe THEODORO Episcopo Paderbornensi ædificata, ubi olim Hunnorum temporibus, et postea à Friderico Arnsbergæ Comite, castellum situm fuit.

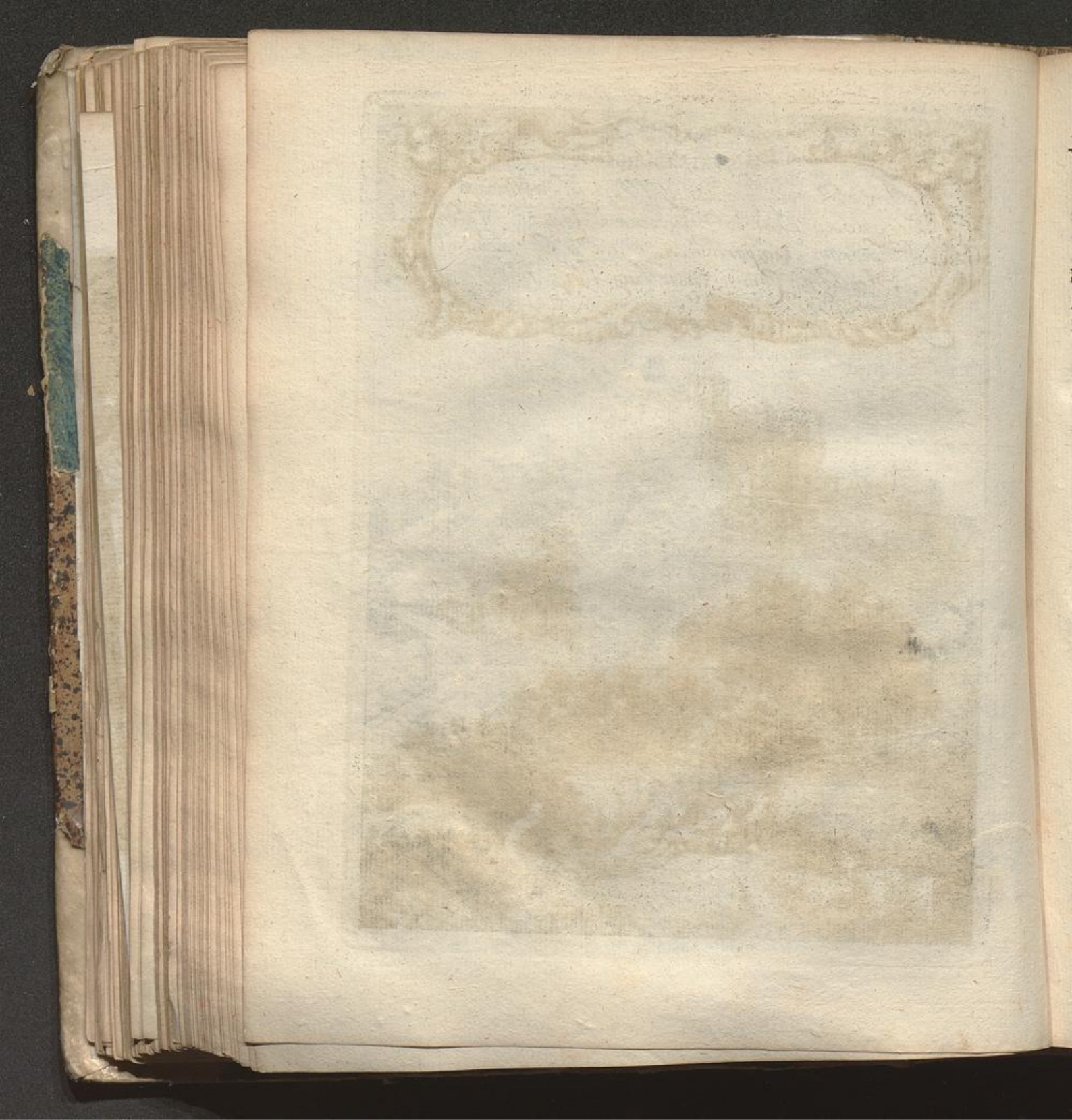

WEVELSBURGUM

PROPE BODECAM, MONASTERIUM. S. MENOLPHI.

MEMORIÆ. SACRUM

ECCE. WEVELSBURGI. SAXO. FUNDATA. VETUSTO
ARX. QUÆ. TURRITUM. TOLLIT. AD. ASTRA. CAPUT
INDOMITIS. OLIM. PATRIAM. DEFENDIT. AB. HUNNIS
DAMNA. DEDIT. PATRIÆ. NEC. SEMEL. ILLA. SUÆ
QUANDO. FEROX. ARMIS. FRIDERICUS. SÆVIIT. HOSTIS
NON. IMPUNE. TAMEN. QUÆ. TULIT. ARMA. NEPOS
SIC. VARIAS. EXPERTA. VICES. DOMINOSQUE. FREQUENTES
SUBDIDIT. IMPERIO. SE. THEODORE. TUO
FORTUNATA. NIMIS. SI. QUAS. NON. LÆSERAT. HUNNUS
INTACTAS. SINERET. GOTHICUS. IGNIS. OPES.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

WEVELSBURGUM. VETUSTISSIMUM. AB. HUNNORUM. GERMANIAM. DEVASTANTIUM. MEMORIA. CASTELLUM. A. FRIDERICO. ARNSBERGÆ. COMITE. INSTAURATUM. ET. MUNITUM. A. COMITIBUS. WALDECENSIBUS. AD. ECCLESIAM PADERBORNENSEM, TRANSLATUM. A. BURANIS. DYNASTIS TUM. BENEFICII. TUM. PIGNORIS LOCO. DIU. POSSESSUM A. THEODORO. EPISCOPO. ET. PRINCIPE. PADERBORNENSI RECUPERATUM. ET. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUCTUM. A SUECIS. INCENSUM. A. THEODORO. ADOLPHO. EPISCOPO ET. PRINCIPE. PADERBORNENSI. MAJORI. EX. PARTE RESTITUTUM. POSITO. HOC. MONUMENTO EXORNAVIT

NOTÆ.

1. WEVELSBURGUM.] Etymon *Wevelsburgi* obscurum atque incertum est. Bodecenses quidem in literis suis memorant, senum traditione quendam Wevelonem Buranum, permissu Abbatissæ Bodecensis, primum hoc loco posuisse domicilium, & *Wevelsburgo* nomen dedisse. Verùm in genealogia Burana Gasparis Schioppii, atque antiquis literarum monumentis, neminem è Buranis hoc nomine usum lego. Huic cognominis locus est in Helvetiis, dictus *Wevelsburg*, qui viris doctis est Aventicum Taciti, & Avanticum Ptolemæi.

2. PROPE BODECAM, MONASTERIUM S. MENOLPHI.] Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat. 6. cap. 40. de auctore Bodecensis Monasterii, sancto Menolpho, ita narrat: *Carolus postquam Westphalos subegit, S. Meinulphum de fonte levavit, & matrem ejus Wichtrud dictam, patre ejus defuncto, in suam protectionem recepit: quoniam frater mariti defuncti vim stupri sibi conabatur inferre. Hic Meinulphus nobilibus parentibus exortus, Archidiaconus in Ecclesia Paderbornensi, de bonis paternis Monasterium Monialium seu Canonicarum regularium, in villa Bodicken Paderbornensis diœcesis, fundavit & dotavit.* Etsi verò idem Gobelinus Persona cap. 41. hæc subjungat: *Quod Meinulphus* (qui erat unus è legatis, quos An. 836. B. Baduradus Episcopus Paderbornensis, ad reliquias S. Liborii impetrandas, ad Cenomanos miserat) *in Ecclesia S. Vincentii Cenomanensi vovit Monasterium Sanctimonialium fundare, in honorem B. Mariæ & S. Liborii, in loco, qui dicitur Bodicon;* & Crantzius Metrop. lib. 1. cap. 28. asserat, ideò *S. Meinulphum fundandi Monasterii* votum nuncupasse, *ut prosperare dignaretur Deus legationem eorum.* Nulla tamen hujus voti apud Cenomanos nuncupati fit mentio in vita S. Menolphi, quæ extat, & quam ipse Gobelinus conscripsit. Imò huic narrationi adversari videtur, quòd S. Menolphus jam antè, quàm ad Cenomanos legatus iret, Ludovicum Pium Imperatorem, suasu Baduradi Episcopi, An. 816. Aquisgrani in Concilio provinciali accesserit, facultatem ædificandi

candi Monasterium ab eo impetraturus, & quod Ludovicus *grato animo petitionem ejus acceptans, litteras suo signatas sigillo super suo consensu gratiosè concesserit.* Vita S. Menolphi, & ex ea Baronius ad A. 816.

De fundatione aliquantò accuratiùs agunt veteres Bodecensis Monasterii literæ, his verbis. *Beatus Maynulfus divinæ revelationis instinctu cælestique visione instructus, quoddam Monasterium, quod VVestfalica lingua Bodeken, quasi parvum dolium appellavit, in terra patrimonii sui, approbante Imperatore, qui tunc Aquisgrani fuerat, solenniter construxit, & ipsum Monasterium de bonis suis temporalibus, quæ multa erant, largiter dotavit; & inibi nobiles feminas & devotas, quæ vulgariter Doemvrouvven nuncupantur, instituit, quibus sanctus vir omnem foris evagandi occasionem in vim majoris stabilitatis præcludere volens, providâ dispensatione constituit sex Armigeros circumjacentes, tanquam procuratores Monasterii prædicti, quibus bona sua abundanter distribuit, tam in villis, quàm in grangiis, ut de his bonis Monasterio prædicto certis temporibus anni omnia necessaria pro victu & vestitu ministrarent. Sed & aliis Vasallis Armigeris bona pheodalia contulit, ut & ipsi essent fideles defensores Monasterii prætacti, & subjecti eidem. Propter hoc omne jus infeodandi, & conferendi ipsa bona pheodalia transtulit in ipsas Dominas, & earum Monasterium. Porrò his munitionibus feminarum non contentus sanctus Pater Maynulphus, potentiorem nobilem de vicinis constituit in præfectum, & superiorem defensorem omnium bonorum Monasterii, ac causarum emergentium, quantumcunque certis sibi bonis, ac pensionibus de singulis officiis, ut commodiùs onus hujusmodi portare posset, deputatis, ut his vallatæ circumquaque tutoribus prædictæ feminæ Deo devotis famularentur obsequiis. Cujus quidem ordinationis & institutionis dispositio literis sigillatis expressiùs habetur in prædicto Monasterio, & stetit hæc ordinatio per plures annos post mortem beati viri Maynulphi. Sed heu convenerunt inimici omnis religionis, dignitas generis, ocium, & voluptas, & castra Dei ac patrimonium Christi funditus devastantes nihil reliquerunt, proinde dicti officiati, & vasalli bona sibi deputata pro ministratione necessariorum Monasterii sibi appropriarunt,*

vendiderunt, & heredibus suis tanquam propria, nemine contradicente, reliquerunt. Ita Bodecensis Monasterii virgines multis domesticis difficultatibus conflictatas, haud minoribus damnis atque injuriis externi affecerunt, quando *Nobiles de Furstenberg ex Waterlappe, propter Nobiles de Brencken, Ecclesiam Bodecensem unà cum Monasterio incenderunt, id damnum ipsos quidem Furstenbergios resarsisse, sed dono ab aliis interverso, nihil indè commodi Bodecenses esse consecutos*, in literis suis Bodecenses ipsi, jure conqueruntur. Verumtamen ne similes in Paderbornensem ditionem incursiones deinceps fierent, Henricus Spiegelius Episcopus Paderb. cavere videtur voluisse his literis, quas Latinè vertimus, & Arnoldus de Brencken, nobili genere, virtute ac doctrinâ vir æquè conspicuus, in schedis suis repertas, & ab Henrico Episcopo Paderbornensi, securitatis utique causâ, ipsius majoribus relictas, nobiscum antehac communicavit. *Nos VVenemarus de Forstenberg, & Fridericus ejus filius præsentibus literis profitemur, & testatum facimus, nos cum venerabili D. Henrico Episcopo Paderbornensi in hæc pacta amicè convenisse, quòd omnibus actionibus, quæ nobis in illum, & illius subditos possent competere, supersedebimus, quoad prædictus Dominus vixerit. Quòd si autem inter ipsum, aut ejus subditos & nos nova deinceps oriretur controversia, eam intra quatuor hebdomadas, coram Episcopo prædicto, jure prosequemur: quo temporis spatio si jus redditum non fuerit, liberum nobis erit, salvâ hâc transactione, eum adire, qui jus nostrum nobis tribuat. Contrà si Episcopo, aut illius subditis nova nobiscum controversia posthæc intercedet, eâque super re appellabimur, intra proximas quatuor hebdomadas id, quod justum erit, faciemus. Casu autem quo Episcopus officio Marescalli VVestphaliæ abiret, & Colonienſibus bellum inferret, fas erit nobis, salvis his pactis, Colonienſi Archiepiscopo opitulari. Porrò si Episcopus, aut illius subditi nos hostiliter aggrederentur, salvis item his literis, nobis licebit vicissim hostilia facere. Quæ uti conventa sunt, nos VVenemarus ac Fridericus ejus filius bonâ fide, quæ juramenti loco valeat, firmiter, ac sine dolo nos observaturos pollicemur. In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus literis appendimus. Datum Anno Domini*

mini MCCCLXX. *feriâ quintâ post octavam Apostolorum.* Bodecensis igitur Monasterii fortunis unà cum disciplina, & cultu divino miserandum in modum ita dilapsis, ut *ex omnibus ipsius ædificiis sola Ecclesia, plus tamen, fimo & immunditia ejus testantibus, pro receptaculo bestiarum, quàm pro divini cultûs exhibitione perduraret, & in Capellis eidem Ecclesiæ quondam annexis, tunc verò dirutis, imò super ipsa altaria Capellarum, sicut in saltu, virgulta succrescerent, & tam Canonicæ, quàm Rector parochialis curæ, ac etiam Clerici cæteri, solâ Abbatissâ ibidem in tugurio rustico degente, terram fructiferam tanquam eis versam in salsuginem abhorrentes, locum ipsum dudum reliquerint,* Walburgis de Walde, Abbatissa Bodecensis, ipsam Abbatiam cum Monasterio, reservato sibi usufructu certæ pensionis annuæ, Wilhelmo de Monte Episcopo Paderbornensi, An. 1408. Indict. 1. Kal. Septembr. resignavit: is verò An. 1409. 17. mens. Julii, idem Monasterium à se reformatum, *honorabili viro Joanni VV. il Priori Monasterii Canonicorum regularium in Svvollis, Trajectensis diœcesis, tradidit, concessit & assignavit.* Ex antiquis literarum Bodecensium monumentis, & Gobelini Person. Cosmodromio ætat. 6. cap. 90.

3. INDOMITIS OLIM PATRIAM DEFENDIT AB HUNNIS.] Sicut Carolus Magnus bello per *octo* annos gesto *Hunnos* egregiè contudit, *quo tota eorum nobilitas, tota gloria decidit; omnis pecunia, & congesti longo tempore thesauri direpti sunt, quibus Franci antè pauperes tunc ditati, & opibus aucti:* Eginhardus in vita Caroli Magni ita *Hungari, Hunnorum* progenies, jam indè à Ludovici III. & Conradi I. imperio, assueti flammâ ferroque interiorem Germaniam depopulari, Henricum Aucupem Germaniæ Regem inprimis exercuerunt, qui nusquam tutus, *in præsidio urbis VVerlaon* (quæ nunc *VVerla*, ditionis Coloniensis in Westphalia oppidum) *Hungarorum* impetum declinavit; donec pactis novem annorum induciis, atque urbibus interea communitis, & legibus Reipublicæ salutaribus latis, omnibusque ad vim propulsandam compositis, *Hungaros* tributum exacturos, magnoque cum exercitu iterum in Saxoniam irruentes, ingenti clade hostibus illatâ, repulit fugavitque. Luitprandus lib. 2.

lib.2.hist.cap.8.& 9. Widekindus Corbeiensis Annal.lib.1. Adamus Bremensis lib.1.cap.46. & ex eo Albertus Stadensis, Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat.6. cap.47. *Posthæc Hungari invadunt Saxoniam, & undique sævientes omnia vastant, & Monasterium in Hervorde Paderbornensis diœcesis destruunt.* Id quod Henrici ipsius diploma Hervordiensi Parthenoni datum etiam nos docet.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina favente clementia Rex. Omnium namque fidelium nostrorum petitionibus Serenitatis nostræ aurem accommodare oportet, maxime tamen eorum qui de sacris mentionem faciunt cœnobiis obtemperare decrevimus. Nam nostris crebrescentibus peccatis multimodas paganorum castigationes quibus Christicolas afflixerunt sentimus. Inter quas etiam Mathildam dilectam conjugem nostram unà cum Bodarbrunnensis Ecclesiæ Episcopo videlicet Unvvano, seu & cæteris fidelibus nostris, de sanctis Herivurdensis monasterii monialibus interpellantem cognovimus. quatinus illarum præcepta regia. quæ ab ethnicorum infestatione exusta sunt. renovari præciperemus. Quapropter noverit omnium fidelium nostrorum industria. quia miseratione earum repleti. ob amorem Dei Sanctorumque. petitionibus eorum assensum præbentes. prout ea ab antecessoribus nostris habere videbantur. nostræ auctoritatis renovatione prænotare jussimus. ea videlicet ratione. ut quicquid in vestitura supra dicti loci. sive de Regum vel cujuslibet personæ traditione appareat. nullo injustæ contradictionis impedimento. æternaliter ad ejusdem congregationis nutrimina perseveret. quatinus absque alicujus secularis vexationis conflicto. sub nostræ tuitionis munimine. dignas ac Deo placitas persolvere studeant laudes. Nostrasque nostrorumque antecessorum quam & successorum frequentent orationes. Quorundam autem locorum vocabula. quæ quidam falsitatis fraude abstrahere conantur. huic conscripto subnectere præcepimus. Angeresgavve. Winesvvalde. Overanberh. Liudvvidesdorp & Hunbech secus fluvium Sigina. Hæc omnia cum reliquis cunctis possessionibus tam in agris cultis & incultis. quam & in omnibus appendiciis ad præfatum locum respicientibus. firma stabilique statione in jam dictæ familiæ potestate perenni tempore*

tempore consistant. Et ut hoc nostræ confirmationis præceptum firmum stabileque permaneat, manu nostra subtus illud firmavimus, annuloque nostro sigillari præcepimus.

Signum Domni HEINRICI *Serenissimi Regis.*

Simon Notarius ad vicem Herigeri Archiepisc. Capellani recognovit.

Data XV. *Kal. Apr. Anno Incarnationis Domini* DCCCCXXVII. *Indictione* XV. *Anno verò regni gloriosissimi Henrici* VII. *Actum Astnid. in Dei nomine feliciter, Amen.* Idem nobis innuit auctor vitæ B. Meinwerci apud Browerum §. 49. his verbis: *Meinwercus in Herivordia Basilicam S. Mariæ, quæ vocatur ad Crucem, dedicavit; quam ipsa unica spes mortalium ad singulare inibi miserorum refugium sibi construi mandavit: siquidem Ecclesia Herivordensis, sicut Ecclesia Corbeiensis, in Episcopatu Paderbornensi sita, à Ludovico filio Caroli Magni constructa, & à B. Badurado Paderbornensi Episcopo dedicata, quæ omni pristini honoris & decoris ornatu, tam Ungarorum devastatione, quàm fratris Bernardi Ducis Saxoniæ Tietmari invasione spoliata, propemodùm fuerat destituta.* Quæ hîc de Thietmaro, qui teste Ditmaro lib. 7. ipsum etiam Meinwercum Episcopum Paderbornensem *dispoliavit,* paucis attinguntur, ea ab auctore vitæ ejusdem B. Meinwerci, cujus autographum MS. Paderbornæ apud Cœnobitas Abdinghoffenses extat, fusiùs enarrantur, & hoc loco referre juvat, ut nostri homines, illibatam illo sæculo Ecclesiastici magistratus in castigandis improbis vim & auctoritatem, & principum virorum adversus Episcopos reverentiam, obsequium & submissionem, vel hoc veteris disciplinæ exemplo, condiscant. *Thietmarus,* inquit, *senior frater Bernhardi Ducis Saxoniæ, vir in hoc mundo valde idoneus fuit, sed tam vitiis plenus, quàm rebus, superbiâ tumidus, in acquirendis rebus avaritiæ facibus accensus. Denique contra jus & fas ubique fidelium res invadens & diripiens, inter cætera tyrannidis suæ opera, quodam tempore iter suum ad Monasterium Herivordiæ direxit, faciensque ibi magnam munitatem, Sanctorum ibidem requiescentium, & suæ sororis Abbatissæ nomine Godestæ, & congregationis S. Mariæ thesaurum confregit, & indè*

plus justo pecuniæ detraxit. Postea ad synodum secundùm canonicam constitutionem ab Episcopo Meinwerco vocatus, ad corrigendum commissa est admonitus. Quo salubriter compuncto, & utiliter correcto, constitutum est, eum Episcopo dare XXX. *talenta denariorum. Illo autem pecuniæ pondus tantum non habente, omne prædium, quod habuit in Bruninchtorpe, cum omnibus appendiciis, cum consensu & voluntate sui Hæredis Bernhardi Ducis atque fratris sui, ad dominium Patherburnensis Ecclesiæ, pro reconciliatione illius pecuniæ, in proprium dedit. Hanc traditionem Episcopus hanni sui munimine firmavit, Udone, Herimanno, Bernhardo, Liudero, Comitibus, & aliis multis assistentibus.* Tantum de Thietmari in Hervordienses, & *Hunnorum* in Saxoniam incursione. Quâ etiam tempestate *castrum Wesselsborg constructum* refert Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat. 6. cap. 58. Albertus Crantzius Metrop. l. 6. c. 9. Joannes Horrion in Panegyrico Paderbornensi lib. 2. cap. 3.

4. QUANDO FEROX ARMIS FRIDERICUS SÆVIIT HOSTIS.] De Friderico Arnsbergensi Comite ita Gobelinus Persona l. c. *Anno sequente*, id est, An. 1123. *Fridericus Comes Westfaliæ de Arnsburg, homo ferocissimus mortuus est, qui castrum* Wevelsburg *antiquitus tempore Hunnorum constructum, vetustateque temporis neglectum restauraverat, anno uno ante obitum suum: à quo totam viciniam multiplicibus angariis vexare non cessavit.* Ejusdem etiam meminit Crantzius l. c. *Erat eâ tempestate homo ferox, Comes de Arnsberg Fridericus, qui se Westphaliæ Dominum prætenderet. Is cùm arcem vetustissimam ab Hunnorum memoria* Wevelsburg *renovasset, multos inde incursans, præsidio firmavit: sed ille haud diu post vitam finivit.* Item Ægidius Gelenius lib. 3. hist. S. Engelberti cap. 42. *Fridericus Comes de Arnsberg ab inquieto animo dictus bellicosus, bellum gessit contra Fridericum Colonienſem An.* 1102. *quo tempore ab Imperatore proscriptus fuit: Burchardum cepit Monasterienſem Anno* 1105. *Castrum Wevelsburgense instauravit ac munivit Anno* 1122. *Tandem cùm improbius piis generi sui S. Godefridi Cappenbergensis conatibus obsisteret, in prædicti castri, quo & S. Norbertum tenebat concluſum, obsidione mortuus An.* 1123. Abbas Stadensis & Chronicon Montis Sereni An. 1124. obiisse affirmant. Vita MS. B. Go-

B. Godefridi Cappenbergensis à Chrysostomo van der Sterre citata, de mortis genere hæc nominatim: *Dirupto ventris thorace idem Fridericus sedens in prandio medius crepuit.* Quantus autem Ecclesiasticorum hostis Fridericus, tantus fautor Godefridus, ultimus Comes Arnsbergensis fuit, qui unà cum sua conjuge Anna Clivensi, Comitatum Arnsbergensem An. 1368. 25. Augusti, Cunoni Administratori Colonienſis Ecclesiæ vendidit, *cum juribus, dominiis, jurisdictionibus altis & bassis, ac mero & mixto imperio, ac specialiter cum castris & oppidis in Arnsberg, in Nehem, in Eversberg, in Hirtzberg, item in villis & oppidis, in Hustene, in Aldendorp, in Sundern, in Langescheid, in Hachen, in Frehenolen, in Stegenhagen, in Bodenfelde, in Mescheide, item cum villis & parochiis in Korbecke, Allagen, Bremen, Voiswinkele, Eggrinhusen, Balue, Affele, Stocheim, Hielvelde, Kalle, Velmede, Remmelinckhusen, Bye, Reste, Weenholthusen, Haerbocke, Yffelpe, Oeverenkirchen, Esselne, Wurmbecke, Lene, Oversunderne, Oldinge, Berghusen, cæterisque villis & parochiis universis. Item cum dignitate, officio, seu prærogativa juris Primipilariatus, seu Antebellatoris inter Weseram & Rhenum, nec non cum omnibus & singulis hominibus, Ministerialibus, Castrensibus, Fidelibus, Vasallis, Militaribus, oppidanis, villanis, litonibus, servis & ancillis, & subditis quibuscunque.* Hæc ad verbum ex literis, quas præter Godefridum & Annam Comites obsignarunt, *Antonius de Reidere, Rutgerus dictus Kettelere Milites, Heidenricus dictus de Wolff, Arnoldus Hacken, Wilhelmus dictus Quaterlandt, Arnoldus de Berninghusen, Joannes dictus Schureman, & Conradus dictus Wrede, Armigeri, Castrenses, & Fideles, nec non Proconsules, Consules ac Universitates oppidorum, Arnsberg, Nehem, Grevenstein, Hirtzberge.* Postea *Fridericus Archiepiscopus Colonienſis*, ut obiter hoc referam, *Diœcesi suæ Colonienſi, summum militiæ gubernatorem & Arnsbergenſi provinciæ primum Satrapam, magno cum imperio præfecit, Wenemarum Furstenbergium, Consiliarium suum intimum; jussitque insuper Marescallo VVestphaliæ* (Henrico Episcopo Paderbornensi) *ditionem Colonienſem tuenti adesse, omnibusque Ecclesiæ Colonienſis hostibus, tan-*

quam ſuis, adverſari; nec permittere, ut quis ullum Caſtellum aut munimentum in ditione Colonienſi, aut ejus vicinia excitet, citra ſuam voluntatem & veniam; ſi quid autem horum extructum fuerit, dejicere ac vaſtare, & præterea juſſit ſtipendiis publicis eò loci cum copiis ſuis excubare, ubi major provinciæ neceſſitas fuerit hoſtibus reſiſtendi atque incommodandi, &c. Ex literis An. 1371. die Jovis poſt feſtum S. Luciæ datis.

5. NON IMPUNE TAMEN QUÆ TULIT ARMA NEPOS.] *An. Conradi Cæſaris 6.* id eſt Anno 1143. *Comes de Arnsberg depræ dationes, & incendia exercet in diœceſi Paderbornenſi,* teſte Gobelino Perſona in Coſmodrom. ætat. 6. cap. 59. Quem Henricum nominat Caſpar Bruſchius in catalogo Epiſcoporum Paderbornenſium; Conradum verò vocant, *& multoties Bernardo I. Epiſcopo Paderbornenſi injurium, ingenti prælio ab eo victum* tradunt, Gerhardus Cleinſorgius in hiſt. Eccleſiaſt. Weſtphaliæ MS. Hermannus Kerſſenbrochius, & Henricus Hovelius in catalogo Epiſcoporum Paderbornenſium. Item Ægidius Gelenius lib. 3. hiſt. S. Engelberti: *Conradus Comes in Arnsberg, qui in prælio contra Bernardum Epiſcopum Paderbornenſem ſuſcepto, occubuit circa annum Chriſti 1143.* Hardehuſanus quoque codex membraneus MS. de geſtis Bernhardi primi Epiſcopi Paderborn. fundatoris Hardehuſani teſtatur, *contra potentem Comitem de Arnesberc, qui infeſtabat Eccleſiam Paderbornenſem, multis expenſis eum dimicaſſe.*

6. SIC VARIAS EXPERTA VICES DOMINOSQUE FREQUENTES.] Poſt Comites Arnsbergenſes *VVevelsburgum* in poteſtatem venit Comitum Waldecenſium, à quibus ad Eccleſiam Paderbornenſem tranſiit, mediâ ejus parte Bartholdo nobili de Büren beneficii loco conceſsâ, ut habent literæ antiquæ.

Nos OTTO *Dei gratia Monaſterienſis Eccleſiæ Electus & Confirmatus, ac Simon nobilis Dominus de Lippia, univerſis præſentia viſuris, & audituris cupimus eſſe notum, quod translato Caſtro de* WEVELSBUG *per noſtrum nobilem Comitem de VVal-*

VValdeck in Ecclesiam Paderbornensem, de voluntate & consensu hæredum suorum, cum omni jure, quod idem Comes se habere dicebat in eodem, inter venerabilem Patrem D. Ottonem Paderbornensem Episcopum nomine prædictæ Ecclesiæ suæ, & Bartholdum nobilem juniorem de Büren, per nos de consensu parentum prædictorum talis est ordinatio instaurata, videlicet, quod præfatus Bartholdus & sui hæredes medietatem dicti Castri ab Episcopo Paderbornensi qui nunc est, & pro tempore fuerit, nomine jam dictæ Ecclesiæ jure homagii recipient & perpetuò possidebunt; Præfatus etiam Bartholdus & sui hæredes dictum Castrum expensis vigilum & custodum portarum, unà cum Episcopo & Ecclesia custodient, & custodiri æqualiter procurabunt, æquali jure portarum clavibus utendo; Episcopus quoque prælibatæ Ecclesiæ ipsum Bartholdum, & suos hæredes in omni jure eorum conservabit, & permittet eosdem in jure suo liberè permanere; è converso Bartholdus & sui hæredes facient fidelitatem, & debita servitia Episcopo & Ecclesiæ supradictæ, prout de jure tenentur. In præmissorum testimonium, fidem & firmitatem sigilla nostra cum sigillo sæpedicti Bartholdi præsentibus duximus apponenda, & ego Bartholdus nobilis supradictus sigillum meum præsentibus apposui in testimonium præmissorum. Datum Anno Domini MCCCI. *Feriâ quartâ post assumptionem Beatæ Mariæ.* Hanc dimidiam partem dynastiæ Wevelsburgensis, *cum dominio, frigraviatu, advocatia, mero & mixto imperio, jurisdictionibus & juribus, cum villis & parochiis in Erlen, Borne, Haren, Helmeren, Attelen, Hengelern, Husen, Dalem, Verste, Bocken, Nuttelen, Hattope, Sinkessen, Snevelde, Schwafern, & reliquis omnibus villis in iisdem parochiis sitis,* Simon Nobilis de Büren, consentientibus Bartholdo Præposito Abbatiæ Werdinensis, Bernardo & Joanne fratribus suis, vendidit Ruperto Episcopo Paderbornensi Anno 1391. in Octava omnium Sanctorum. Ab iisdem tamen fratribus jam antè Simoni Episcopo Paderbornensi venditam fuisse, indicant literæ antiquæ Anno 1384. crastino decollationis S. Joannis Baptistæ datæ, in quibus fatetur Simon Episcopus se Wevelsburgi arcem & dynastiam *cum parochiis Bodeken, Kerchberge, utriusque Tudorpe, villis Haren, Ettelen, cum*

omnibus proventibus & hominibus, in Graffem, Borchler, Holthus prope VVevelsborg, Adene, Tedekenlo, Hoyerinchus, Alberinchus, Aldenbedeken, VVulferdeſſen, Tyndelo, Knyckenhagen, Swafern, Eldynchuſen, Meyngerinchus, item parochia Elren, Dalhem, Nuttelen, cum pagis eò pertinentibus, Elren, Hattope, Syrekeſſen, Snevelde, Verſte, & Bokelen, excepto Bodene, a Simone Bürano, ejuſque fratribus coëmptam, Friderico de Brencken Militi, pro quadringentis & viginti quatuor marcis argenti puri, obligaſſe pignori; quod poſtea Ericus Epiſcopus Paderbornenſis Anno 1513. die Lunæ poſt S. Kiliani exſtinxit, & *VVevelsburgum*, Bernardo & Joanni nobilibus de Büren pro 2936. aureis Rhenanis, iterum oppignoravit.

7. SUBDIDIT IMPERIO. SE THEODORE TUO.] Theodorus Furſtenbergius Epiſcopus ac Princeps Paderbornenſis An. 1589. 9. Auguſti Joanni ſeniori & Joanni juniori Dynaſtis Buranis, 3536. aureis Rhenanis numeratis, *Wevelsburgum* Eccleſiæ ſuæ demum recuperavit, atque arce inchoatâ Anno 1604. & An. 1607. abſolutâ, proprio ſumptu 36000. nummorum imperialium, haud computatis eorum operis ac vecturis, qui jure angariarum illas præſtiterunt, formâ triangulari, ſpecie ſanè viſendâ atque magnificâ exornavit, additâ hâc inſcriptione, quæ in atrio conſpicitur.

ARX. CUM. DISTRICTU. PATULIS. INHONORA. RUINIS
IN. THEODORI. USUM. PRÆSULIS. ILLA. VENIT
ÆRE. SUO. PRIMUS. TITULUM. QUI. INFORMAT. INANEM
ET. VALIDA. MUROS. EXHIBET. ARTE. NOVOS
FURSTENBERGIACÆ. PRINCEPS. DECUS. INCLYTE. STIRPIS
SEDI. HOC. QUO. CARUIT. TRADERE. PERGE. TUÆ

Fridericus Rorigh, S. J. elegis Panegyrico Paderbornenſi ſubjectis *VVevelsburgum* inſtauratum ita celebrat.

Indè Wevelsburgi *ſolido domus ardua ſaxo*
Nubila ſublimi culmine celſa ferit:

Hæc

Hæc olim à priſcis (famæ ſi credimus) Hunnis
Poſt varios Dominum Te ſibi legit heros.
Nunc Te digna domus, ſed erant magalia nuper,
Pæne ruinoſo ſemiſepulta ſitu.
Circùm Chaoniæ texunt umbracula quercus,
Sylvaque vicinas occulit alta feras.
Quasque ſub hoſpitiis celat frondentibus arbos,
Plurima laſcivo gutture vernat avis.

8. INTACTAS SINERET GOTHICUS IGNIS OPES.] Anno 1646. hoſtilis Suecorum exercitus, dum Padebornam obſidione cinctam Idibus Maji expugnat, *VVevelsburgi* arcem præſidio Cæſareo firmatam eodem impetu capit, vaſtat, exurit. Quam deinde Theodorus Adolphus de RECK, Epiſcopus ac Princeps Paderbornenſis laudatiſſimus, majorem partem reſtituit ſed morte præreptus, non abſolvit. Ejus rei memoriam conſervat arcis veſtibulum hâc epigraphe ornatum.

THEODORUS. ADOLPHUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GTATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. HANC. ARCEM. A. SUECIS PADERBORNAM. AN. MDCXLVI. EXPUGNANTIBUS. VASTATAN. ET. INCENSAM REPARAVIT. AN. MDCLVIII.

Fori-

Foribus autem instaurati Sacelli in atrio arcis hic titulus inscriptus legitur:

THEODORUS. ADOLPHUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. ARCE. MAGNIS. IMPENSIS INSTAURATA. SACELLUM. IN. HANC FORMAM. RESTITUIT AN. MDCLX.

DE·

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

DESERTUM SENDÆ,

OLIM SINEDI APPELLATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

DESERTOS. SINEDI. TRACTUS. HUMILESQUE. MYRICAS
QUI. PERAGRAS. TUTUM. CARPE. VIATOR. ITER
NON. HIC. INSIDIAS. NON. MILITIS. ARMA. TIMEBIS
QUÆ. SECURA. QUIES. ARCET. ET. ALMA. THEMIS.
APTA. QUIDEM. PECORI. DEEST. ET. PASTORIBUS. UMBRA
RARAQUE. POPULEAS. VENTILAT. AURA. COMAS
ATTAMEN. HIC. APIBUS. DULCEM. GREGIBUSQUE. MINISTRAT
UNDA. FREQUENS. POTUM. PABULA. GRATA. SOLUM
ET. CAPUT. AMISIT. MEDIIS. HINC. EXIT. ARENIS
ILLINC. UBERIBUS. LUPPIA. SURGIT. AQUIS
NUNC. ETIAM. VIDEN? UT. CELEBRET. LOCA. VASTA. COLONUS
SOLLICITARE. RUDEM. VOMERE. DOCTUS. HUMUM
OMNIA. SIC. VINCIT. LABOR. IMPROBUS. OMNIA. CONTRA
AGRICOLIS. PESSUM. SEGNIBUS. IRE. SOLENT

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

IN. DESERTUM. SENDÆ. OLIM. SINEDI. APPELLATUM. NOVIS. COLONIS. CUM. PUBLICO
COMMODO. DEDUCTIS
M. H. P.

NOTÆ.

DESERTOS SINEDI TRACTUS.] Hos nonnulli cum **Wintfelt** & **Sintfelt** malè confundunt; quandoquidem *Sendæ* desertum vastumque ericetum est, quod sub radicibus montis *Teutoburgiensis* longo porrectum spacio, per ditionem Paderbornensem, Lippiensem, Ravenbergensem & Ritbergensem, usque in diœcesin Monasteriensem & Osnabrugensem excurrit, variis amnibus piscosis, ac præcipuè Amisiæ Luppiæque fontibus irriguum. **Wintfelt** contrà, planities in ipso saltu *Teutoburgiensi* eminet, & *Sendam* despicit. Locus, ut diximus, haud procul Hornâ, Lippiensis ditionis oppido, inclytus Romanâ clade, & victoriæ cognomine insignis. Quod & Lipsius in notis ad lib. 1. Annal. Tacit. num. 174. Philippus Cluverius, & alii complures agnoscunt, ut certa id nobis perpetuaque majorum fides tradidit. **Sintfelt** autem ager est frumentarius diœcesis Paderbornensis, inter Burenam oppidum & Cœnobium Dalheim longè latèque inter Wunnenbergam oppidum & arcem Wevelsburgum extentus, magnamque partem Baronatûs Burani, dynastiæ Wevelsburgensis, & totam præfecturam Wunnenbergensem complexus, ad Eresburgum, seu montem Martis, ut nunc vocamus, planis atque amplis sese fundis explicat, frumentorum quidem copiâ abundans, sed aquæ perennis pauperrimus. Cæterùm uti proximè *Sendam* clades Variana contigit, ita in ipsa *Senda* Anno 1640. 16. Octobris, insigni Suecorum strage, Slangius eorum ductor, ab Hatzveldio Cæsariani exercitûs duce prope Luppiæ fontes est cæsus. Et Anno 1353. cùm Dux Lancastriæ susceptâ contra Christiani nominis hostes expeditione, copias suas ex Anglia per Westphaliam ducturus in Borussiam, quadringentos egregios milites è suis, multo cum auro præmisisset, Joannes de **Patberg**/ Hunoldus de **Plettenberg**/ & Comes de **Retberg**/ præpostero ejus sæculi more, quando latrocinia nullam habebant infamiam, nobiles publicarum viarum prædones, unà cum suis commilitonibus, eodem in loco,

co, Anglos hostiliter adorti profligarunt, ceperunt, dispoliaverunt. Ex Henrico de Hervordia Cleinsorgius in MS. histor. Ecclesiast. Westphaliæ, & Joannes de Berswordt in MS. Alphabeto Nobilit. Westphalicæ. *Sendam* verò antiqua Imperatorum ac Regum Germaniæ diplomata, Caroli Magni *Sinedi*, Ottonis III. *Sinede*, S. Henrici, *Sinidi*, *Sinedi*, & *Seneto*; literæ autem Bernardi Episcopi Paderb. de decima Hardehusanis An. 1153. data pro prædio Kiveninchusen, *Sinethe*; aliæque literæ *Synatha*, appellant. Libet ipsa diplomata Cæsarum in medium afferre, ut antiquum hujus deserti nomen, situs, & Paderbornensis in eo FORESTI jus, quo tamen maximam partem nunc fruuntur Lippienses Comites, Ecclesiæ Paderbornensis beneficiarii, illustretur.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* OTTO *superna favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Si locum divino cultui manicipatum igneque subitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum restaurare, ornare & iterum sublimare videbimur. scimus & certi sumus id non solum laude humana prædicandum. verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur Ecclesiæ Dei fidelibus nostrisque astantibus & succedentibus compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnensis Ecclesiæ nimium condolentes. præcepta antecessorum nostrorum & ea quæ nos ibidem obtulimus memoratæ sedi hac præceptali pagina renovamus iterumque confirmamus. de quibus unum est de Episcopatus statu. dehinc de tuitione atque mundiburdio ejusdem Ecclesiæ. & de omni proprietate ad eandem Ecclesiam pertinenti. & de electione Episcoporum inter clericos ejusdem Ecclesiæ. & de ejus hominibus tam liberis quam & servis nulla judiciaria persona constringendis nisi coram Advocato quem ipse Episcopus elegerit. Insuper renovamus & confirmamus jam habitæ sedi Comitatus super pagos Paterga. Aga. Trevereſga. Auga. Soretfelt dictos. pro decimis novæ Corbejæ ad monasterium pertinentibus. & de proprietate clericorum siquis sine herede illorum obierit eidem Ecclesiæ concessa. & de tribus mansis in Tuispurg & in Trutmannia. & de Foresto quod incipit de Dellina flumine & tendit per Ardennam &* SINEDE *usque in viam quæ ducit ad*

Herisiam. Hæc igitur omnia quæ supra scripta habentur & quæ illa die tenere & possidere videbatur. quando combusta fuit. sæpe nominatæ sedi Paterbrunnensi in jus proprietarium donamus. & firmissima traditione restauramus. Ea scilicet serie ut Domnus Retharius memoratæ sedis venerabilis Antistes omnesque sui successores universa quæ ad Episcopum aliqua legali datione pertinent securiter obtineant. nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota. & ut hæc renovatio & confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.

Signum Domni OTTONIS *Cæsaris invictissimi.*

Heribertus Cancellarius vice Willigisi Archiepiscopi recognovit. Data Kal. Jan. Anno Dominicæ Incarnationis MI. *Indict.* XIIII. *Anno tertii Ottonis regnantis* XVI. *Imperii* VI. *Actum Romæ feliciter. Amen.*

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina favente clementia Rex. Notum sit omnibus fidelibus nostris præsentibus scilicet & futuris. qualiter Nos incendio Paderbrunnensis Ecclesiæ miserabili condolentes. petitionique nostri fidelis Retharii venerabilis Episcopi. qui eidem sedi modo præesse videtur. ut oportuit annuentes. in subplementum jam dictæ Ecclesiæ in jus concedimus. & per hoc regale præceptum corroboramus* FORESTUM. *quod incipit de Luthera flumine. & tendit per Osnig &* SINIDI *usque in viam quæ ducit ad Horibusam. & de hominibus prædicti Episcopi tam liberis quam & servis nulla judiciaria potestate constringendis. nisi coram Advocato quem ipse Episcopus elegerit. nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota. & ut hæc confirmatio stabilior cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria corroboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.*

Signum Domni HEINRICI *Regis invictissimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigisi Archicapellani recognovi. Data XVII. *Kalend. Octobr. Anno Dominicæ Incarn.* MII. *Indict.* I. *Anno vero Domni Heinrici Reg.* I. *Actum* BOCHBARDON.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *superna*

na favente clementia Rex. Si locum divino cultui mancipatum igneque subitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum. restaurare. ornare. & iterum sublimare videbimur. scimus & certi sumus. id non solum laude humana prædicandum verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur ecclesiæ Dei fidelibus nostrisque astantibus & succedentibus. compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnensis ecclesiæ nimium condolentes. præcepta antecessorum nostrorum & oblationes fidelium. memoratæ sedi hac præceptali pagina renovamus. iterumque confirmamus. de quibus unum est de Episcopatus statu. dehinc de tuitione atque mundiburdio ejusdem ecclesiæ & de omni proprietate ad eandem ecclesiam pertinenti. & de ejus hominibus tam liberis quam & servis nulla judiciaria persona constringendis. nisi coram Advocato quem ipse Episcopus elegerit. Insuper renovamus. & confirmamus. jam habitæ sedi. Comitatus super pagos Paterga. Aga. Threveresga. Auga. Sorehtfeld dictos. pro decimis novæ Corbeiæ. ad monasterium pertinentibus. & de proprietate clericorum. si quis sine herede illorum abierit. eidem æccleſiæ concessa. & de tribus mansis in Tuisburcg & in Trutmannia. & de FORESTO *quod incipit de Delhna flumine. & tendit per Ardennam. &* SINEDI. *usque in viam quæ ducit ad Heriſi. Hæc igitur omnia quæ supra scripta habentur. & qnæ illa die tenere & possidere videbatur quando combusta fuit. sæpe nominatæ sedi Paterbrunnensi. in jus proprietarium donamus. & firmissima traditione restauramus. Ea scilicet serie. ut Domnus Retharius memoratæ sedis venerabilis Antistes omnesque sui successores universa quæ ad Episcopum aliqua legali datione pertinent. securiter obtineant nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota. Et ut hæc renovatio. & confirmatio stabilior. cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria roboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.*

Signum Domni HEINRICI *Regis invictissimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigisi Archicapellani recognovi.

Data IIII. *Non. April. Anno Dominicæ Incarn.* MIII. *Indict.* I. *Anno vero Domni Heinrici Reg.* I. *Actum Quidilingaburc.*

Hæc ex autographis Paderbornensibus damus, quod subjicimus, exemplar est diplomatis Osnabrugensis.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina favente clementia Rex. Noverit omnium fidelium nostrorum industria, qualiter Vir venerabilis Wodilulfus Osnabrugensis videlicet Ecclesiæ Episcopus nosterque fidelis. Serenitatis nostræ clementiam adiens postulavit. ut eidem Ecclesiæ suæ immunitatis & libertatis nostræ præceptum fieri mandaremus. per quod res & potestates quo suo Episcopio jure debentur. licentius ac plenius habere valuisset. Cujus petitioni ob amorem Domini nostri* JESU *Christi assensum præbentes insuper decrevimus. & hoc præceptum pro voto ejus conscribi jussimus. per quod firmiter præcipimus. ut sicut S. Ecclesiæ Clerici per totam Franciam & Saxoniam. & immunitatis tuitione. & antecessorum nostrorum Regum videlicet & Imperatorum auctoritate confirmantur. ita præfati Præsulis sedes sancta perpetuo per hoc nostrum præceptum Domino opitulante stabilita consistat eo pacto. ut nullus judex publicus neque aliqua judiciaria potestas. aut Comites vel Vicecomites sive Missi Dominici per tempora discurrentes. loca illius Episcopalis ad placita habenda. vel freda vel parafreda exigenda. aut paratas faciendas. vel fidejussores tollendos. aut servos vel liberos sive Liddones & ceteros. & eos qui censum persolvere debent quod* **Mandschatt** *vocatur, ad pontem restaurandum aut corrigendum ullo unquam tempore astringendos ingredi valeant. Liceat etiam in eodem loco Osnabrugensi mercatum habere & monetam publicam instituere. & teloneum seu vectigal inde accipere omni tempore nemine contradicente. Sit quoque licentia præfato venerabili Episcopo ejusque successoribus & suo Advocato res prædictæ Ecclesiæ cum omnibus quæ possidet vel deinceps acquisierit quieto ordine possidere. suasque Ecclesias juste corrigere. & suas causas absque ulla contrarietate ordinare atque disponere. Insuper etiam ad ejusdem Ecclesiæ quoddam nemus vel forestum intra hæc loca situm. Farvvinkel. Brutausſen. Angarn. Osning.* SENETO. *Bergeshovel. Drenunameri & Wesfeldumeri, cum omni integritate. in porcis videlicet silvaticis atque cervis omnique venatione. quæ sub banno usuali more ad forestum deputatur. in perpetuum proprietatis usum donavimus ea videlicet ratione. ut nullus contumacia deditus nemus prælibatum nostro scilicet banno munitum. sine prædicta sedis Episcopi vel Pastoris licentia studio venandi vel aliquod hujuscemodi negotium peragendi. sicuti nostri patres & antecessores suis prædecessoribus sanxerunt præsumat intrare. Quod si quispiam parvipendens tentaverit. sciat se tam divinæ quam & nostræ ultionis vindictam incursurum. nec non debitum pro delicto in regalem fiscum redditurum. Et ut hoc verius credatur. ac per futura tempora diligentius conservetur. hoc Regia immunitatis insigne manu propria firmavimus. & sigillo nostro imprimi jussimus.*

Signum Domni HEINRICI. *Regis invictissimi.*

Egilbersus Cancellarius vice Willigisi Archicapellani recognovit.

Data V. *Kal. Augusti. Anno Dominicæ Incarnationis* MII. *Indictione* XV. *Anno vero Domni Heinrici Regis primo. Actum Merseburc.*

FONS

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

FONS

FONS RESONUS,

VULGO

BULLERBORN/

PROPE BECAM VETEREM, PAGUM
DIOECESIS PADERBORNENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SILVÆ. RADICIBUS, ORTUM
QUÆ. TRAHIT. ET. RESONIS. NOMINA. DEBET. AQUIS
ARTE. SCATENS. MIRA. PELAGI. NUNC. MORE. FREMENTIS
ÆSTUAT. ALTERNA. NUNC. SILET. UNDA. VICE
ET. PEDE. DECURRIT. LIQUIDO. DUM. PROXIMA. SENSIM
PER. CAVA. LABENTEM. SAXA. RESORBET. HUMUS
MOX. EADEM. VIRES. SUBTER. TELLURE. RECENTES
COLLIGIT. ET. LARGAS. AUCTA. REFUNDIT. AQUAS
NE. JACTES. ARETHUSA. TUI. MIRACULA. FONTIS
SOLA. ETIAM. NOSTRAS. FAMA. LOQUETUR. OPES

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

AD. FONTEM. BULLERBORN. PROPE. BECAM. VETEREM. MIRA. NATURA. PRÆDITUM. ET. FREQUENTIBUS. PRINCIPUM. ET. NOBILIUM. VIRORUM. CONVIVIIS. EXCUBIIS. ET. EXPERIMENTIS. OLIM. CELEBRATUM
M. H. P.

NO-

NOTÆ.

1. THEUTOBURGENSIS SILVÆ RADICIBUS ORTUM.] De saltu Teutoburgiensi satis superque egimus in notis ad ejus monumentum, quibus ex Ortelii Thesauro geographico id, quod ipse ex Chron. Mansfeldico Cyriaci Spangenbergii hausit, nunc adjicimus. *Teutoburgiensis* inquit, *saltus, Germaniæ locus inter Amisiam & Luppiam amnes, apud Tacitum 1. Annal. clade Romanorum sub Quintilio Varo nobilis. Hodie Teute vel Teuteberg silva est sic dicta, prope quam locus est, qui Wintfeldt, id est, campus victoriæ dicitur. Tractus hic patet longitudine 400. passus, & 200. latitudine, non longè ab arce Falckenburg, & oppidulo Horn, in itinere, quo itur Paderbornâ Bylfeldiam & Monasterium, conspicuus.* Quare idem Ortelius meritò erroris arguit Pancirolum ad Notitiam Imperii, qui homonymiâ quâdam deceptus, hunc saltum putavit esse in Pannonia.

2. QUÆ TRAHIT, ET RESONIS NOMINA DEBET AQUIS:] Nomen hujus fontis accolis est **Bullerborn/ Bulderborn/ Bolderborn/ & Bulterborn: bulleren** enim, sive **bulderen & bolderen/** Teutonicè cum strepitu blaterare aut detonare dicimus. Hunc Bernardus Mollerus l. 5. de Rheno pag. 217. elegis suis, & Leonardus Thurneisserus de aquis frigidis, calidis, mineralibus & metallicis, lib. 1. cap. 1. describunt. Ejusdem etiam meminêre, Prodromus geogrophicus Joannis Gigantis in tabula Episcopatûs Paderb. Atlas geographicus Wilhelmi Blaeu, Joannes Horrion l. 2. Panegyr. Paderborn. c. 7. *Ad veterem verò Becam in silva fons est, quem* TUMULTUARIUM *vocant. Is situs est sub clivo montis, è quo magna vis ferri ac æris eruitur. Non jugiter sed intervallis fluit, sic ut cùm unam circiter horam cursum tenuerit, mox inhibeat, ac tres aut amplius horas quiescat. Neque tamen stata semper tempora observat aut vices. Est enim cùm bis eodem die aquam profundat, est cùm semel, interdum antè, interdum longè post meridiem. Ferunt, quoties se ad cursum refert, sibilum per cacumina arborum exaudiri, velut exsurgentis venti*

venti, & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit ac ſtrepitu, quaſi ſe ad cava montis allidentis, & foras erumpere geſtientis aquæ. Reinerus autem Reineccius, in notis ad Poët. Anonym. multum ſanè à vero aberrat, dum hunc fontem eum torrentem eſſe putat, cujus ad An. 772. Carolo Irmenſulam, ejuſque fanum Eresburgi deſtruente, magno conſenſu meminerunt Annalium Francicorum ſcriptores. Sed audiamus ipſum Reineccium: *Procul dubio*, inquit, *eum torrentem innuit, qui in agro Paderbornenſi hodie nominatur* der Bullerborn. *Conveniunt enim* περιστάσεις *tam ex annalibus Francic. (unde certatim repetiere, Regino, Aimoinus, Schafnaburgenſis, & Gemblacenſis) quàm ex auctore noſtro. Etſi quod utrobique nomen adſciſcitur, neque ipſe excluſerim, ita tamen ut torrentem tum non erupiſſe primùm, ſed innotuiſſe opiner, forſan tali quopiam caſu, quem de thermis Carolinis in Boiemia memoriæ prodidit Fabianus Sommerus. Nomen Germanicum natura torrentis peperit. De qua cùm varia ad me perlata eſſent, nodum propemodùm mihi Gordium viſum, diſſolvêre, Hermannus à Beckheim & Jacobus Theodoricus DD. ille Jureconſultus, hic Medicus, & Henrici Antiſtitis è domo Saxonica, quoad is in vita fuit, Archiater, uterque ſingulari neceſſitudine mihi conjunctiſſimus. Alterius verba ex epiſtola ipſius adſcribo: Aquæ illæ, quæ in radice montis prope vicum, quem noſtri* Oldenbecke *appellant, cum ſtrepitu frementes erumpunt, dulces ſunt, nec ullum acoris ſenſum præbent, (ut rectè in Acidulis à Theodoro non ſint numeratæ) nec ſervant in eruptione certas horas, ſed pro aëris conſtitutione variant. In ſiccitatibus rariores ſunt eruptiones, ut in die naturaliter ſolùm fiant: in humiditatibus crebriores, ita ut ſingulis quatuor horis egrediantur, modò copioſiores, modò pauciores. Abundantiores ſunt in vere & autumno, itidem hyeme, ſi pluvioſa eſt; deficiunt magis in æſtate, ſi valde ſicca exiſtit. Durat autem effluxio non ultra octavam horæ partem, quæ tantas aquas educit, ut rivos in vicinia ſcaturientes valde augeat, ita ut duplicatis eant aquis. A terra rurſus recipitur, & abſorbetur prope vicum, quem* Nienbecke *nominant: terra verò illam reddit ad fontes Luppiæ. Poſt aquam abſorptam locus unde fluxit, gramine conſitus ita reſiccatur, ut illic ſæpius*

Principes & nobiles viri convivia habeant. Diversum quid est, sed æquè mirabile in thermis, quæ à pipere dicuntur, in agro Curiensi Rhætorum, quæ scaturiunt 5. Non. Maji, & fluunt usque ad Idus Septemb. Pòst venæ clauduntur, nec reserantur ante Majum secuturum. Hæc ille. Quibus istud addendum duxi, de postrema eruptione ad fontes Luppiæ, rem iis incolarum experimentis probatam & confirmatam, quæ de Arethusa scriptorum monumentis prodita.

Libet his adjungere quæ Christophorus Browerus in scholiis ad vitam B. Meinwerci §. 1. de hoc tumultuario fonte, ex epistola Josephi Mangolti Soc. JESU Paderbornæ data, commemorat.

Existit duobus hinc millaribus in nemore Fons Tumultuarius appellatus. Is postquam fluxit horæ circiter aut amplius spatium, quiescit horis ferè tribus; indè velut resumptis viribus, iteratò fluit: quod ubi continuavit, iterum sese ad hauriendum, quod effundat, recolligit, idque perpetuò in orbem facit, statis ferè horarum intervallis, ut oculis deprehendi. Fons hic dum fluit, exonerat se in quendam alveum, qui aliunde non procul tamen aquam defert, eamque tam copiosam, ut plura molendina impetu circumagat: Sed aquæ hujus regnum est admodum breve: nam ultra miliare Westphalicum non procurrit, quin ita absorbeatur, ut ejus vix guttam indè reperias. Nam hinc indè in ripa voragines, terræque magni hiatus existunt, per quos tanto fertur impetu sub terram, ut ad restinguendum inferorum flammas properare diceres. Reliqua, quæ gurgites hos evadit, guttatim in ipso sensim alveo ita consumitur, ut alibi talos ibi madefaciat, alibi in arena sicco insistas vestigio. Sic ille. Fontis hujus etiam meminit Athanasius Kircherus è Soc. JESU Sacerdos olim Paderbornæ Novitius, & ejus fluxûs causam inquirit in mundo suo subterraneo Lib. v. Sectione IV. cap. 10. pag. 282. Mirum certè hujus fontis ingenium. An. 1630. mense Decembri Hassis Diœcesin Paderbornensem ingressis fluere desiit, qui antea tantâ vi aquarum proruperat, ut ferrariæ molæ rotam, proximam fontis capiti, versaret. An. dehinc 1638. restitutâ diœcesi manare iterum, & plenis rivis effundi cœpit. Sed mutato variatoque fluxu.

Nimirum

Nimirum fons qui ab hominum memoria per horarum intervalla bulliens suo impetu prosiliebat fluebatque, is nunc continuò, more aliorum fontium, manat, cessatque prodigium illud latentis naturæ, quo antea mirantium oculos in se converterat.

3. NE JACTES ARETHUSA TUI MIRACULA FONTIS.] Arethusam fontem Plinius l. 2. c. 103. inter aquarum naturæque miracula ponit, quod in terram se abdat, & alibi se reddat. *Quidam fontes*, inquit, *odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethusa, fons Syracusanus, in quo redduntur jacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens Peloponnesiaco littori infunditur.* Quin de ipso Alpheo lib. 31. cap. 5. *Alpheus sub ima maria permeat.* Addit & alios ex hoc miraculo fontes: *Subeunt & terras, rursusque reduntur Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia; & quæ in Æsculapii fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur, & in Atinate campo fluvius mersus, post* XX. M. *passuum exit.* At quæ tantâ admiratione proferuntur inter naturæ opera à Plinio, hîc apud nos quotidie in multis fontibus conspiciuntur. Videas enim passim in Teutonicis montibus, quatenus Paderbornæ in corona prætexuntur, plurimos è terra limpidissimos fontes oriri, magnoque aquarum agmine, ad certa spatia torrentis in modum decurrere, rursumque inter alveos sensim absorberi, condique sub terram, donec per subterraneas venas & apertos etiam petrarum canales collecti, in novos Paderæ & Luppiæ fontes exeant. Hinc Padera centum in urbe fontibus prosilit, tam admirabili aquarum impetu, ut intra ipsam urbem quatuor justos amnes faciat, molasque versat. Luppia uno alteroque vasto & profundissimo lacu emergit, intraque horæ spatium Padera & Luppia in unum alveum confluunt, Luppiæque exinde nomen manet. Infra hos fontes in arenoso Sendæ ericeto Amisius compluresque fluvii ex profundis terræ specubus eodem naturæ partu & miraculo, per venas & meatus abditos effusi, prorumpunt. Adeò, quod in Arethusa & peregrinis hisce fontibus demiratus est Plinius, id in *Resono Fonte* aliisque, qui apud nos se abdunt

& reddunt, hodiedum multò certiùs, multoque aſpectabilius eſt. Et quis unquam peregrinus æſtimatorque naturæ operum, vel ſolam apud nos Paderbornam luſtravit, qui amœniſſimum aquarum ſpectaculum, & fontium, qui uſpiam ſunt, miraculum nulli ſecundum pronuntiarit?

Sed Romanis noſtra minùs cogita fuerunt. Ideo pauca illi de Germaniæ fontibus, ut de auri argentique venis, cæteriſque admirandis naturæ operibus prodiderunt. Quæ tamen ad Rhenum aliquantò magis illis explorata fuêre. *Sunt & Mattiaci*, inquit Plinius, *in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum hauſtus triduò fervet.* Et quinam illi *Mattiaci fontes* Marcellino l. 29. *aquæ Mattiacæ* dicti, præter *Wysbadenſes* calidos fontes, quales hodiedum fervent in veteri Mattiacorum ſolo ac ſede? Quippe *Mattium*, de quo Tacitus l. 1. Ann. *gentis Mattiacæ caput*, quod nunc *Marpurgum* creditur, *fueréque Mattiaci pars quondam Cattorum, qui pulſis Ubiis agros eorum obſederunt.* Cluverius lib. 3. Germ. antiq. cap. 7. Quanquam Dilichius Haſſorum ſcriptor *Mattium*, quod Ptolemæo eſt Ματτίαιον ſeu *Mattiacum*, nobis ex alio iſtic vico oſtendat. Sed nihil Plinius de Aquiſgranenſium thermis, aliiſque calidis ac medicatis Germaniæ fontibus, nihil de acidulis, ut mirum non ſit etiam noſtra præteriiſſe.

Alter Germaniæ fons à Plinio monſtratur apud Tungros: Ita enim lib. 31. cap. 2. *Tungri civitas Galliæ fontem habet inſignem, plurimis bullis ſtellantem, ferruginei ſaporis: purgat hic corpora, tertianas febres diſcutit, calculorumque vitia.* Cui nunc forſan *aquæ Spadanæ* eſt nomen. Habet & Paderbornenſis diœceſis fontes in modum fervidi aheni toto anno bullientes. Hos apud Pyrmontanas & Smechtanas acidulas reperias. Mira res! tenui intervallo acidulæ iſtic & bullientes fontes, colore, ſapore & virtute diverſi. Nimirum ut Plinius l. 31. cap. 4. cenſuit: *Tales ſunt aquæ qualis terra per quam fluunt, qualeſque herbarum, quas lavant, ſucci:* Imò quales venæ inter viſcera terræ, per quas labuntur, talem indolem attrahunt aquæ. Hinc aliæ

aliæ potabiles, aliæ medicæ tantùm, & ad multa morborum auxilia salubres: ut hæc Medici etiam in nostris fontibus præclarè probarunt, & balneis cumprimis salutares censuerunt, quod etiamnum quotidianis experimentis sentiunt morbidi. Ideò *majorem fontem Mellitum* etiam apud Smechtanos. Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis, secto lapide inclusit, & sui nominis inscriptione exornavit. Sed & noxiæ quædam halitu & vaporibus aquæ, quales apud Soracten memorantur à Plinio l. 31. c. 2. *Ad Soracten*, ait, *sole oriente fontem exundare, ferventi similem, avesque quæ gustaverint, juxtà mortuas jacêre.* Comperias id quoque apud Smechtanum fontem in colle situm, quem hominibus innoxium, si avis degustet, enectam sæpe conspicias. Nec mirum id Plinio, qui fontes hosce medicos ad hominum, non animalium usum datos scribit. Tertius Germaniæ fons, isque innoxiorum genere apud Frisios, memoratus à Plinio lib. 25. cap. 3. *In Germania trans Rhenum castris à Germanico Cæsare promotis, maritimo tractu fons erat aquæ dulcis solus, quâ pota, intra biennium dentes decíderent, compagesque in genibus solverentur. Stomacacen Medici vocabant, & Sceletyrben ea mala. Reperta auxilio est herba, quæ vocatur Britannica, non nervis modo & oris malis salutaris, sed contrà anginas quoque & serpentes. Frisii, quà castra erant, nobis demonstravêre illam.* Ita Plinius: qui tamen multum se fatigat in Britannica herba, unde nomen illud transierit in eam regionem. Lipsius in notis ad lib. 1. Ann. Taciti n. 217. ut Plinium juvet, *Bretaniæ uligines* ex prisco istic nomine ostendit, *paludes* nimirum *haud procul Amisiâ flumine, inter Lingam, Weddam & Cævordam;* tanquam herba illic nata, ex Bretanico ericeto, vulgò *Bretansche Heyde*, nomen traxerit. At quis ista Lipsii ita probet, ut non per commercia utriusque gentis herbæ illius vis salutifera à Britannis monstrari potuerit Frisiis? Verùm ista non tanti sunt. Ipsa naturæ providentia magis suspicienda, quæ suis regionum morbis, suas quoque medicas herbas dedit monstravitque; haud secus quàm nasturtium iis in locis frequens gignitur, ubi corpora ex insalubriori aqua & aëre putredini magis obnoxia sunt. Accessit nostrâ ætate Nico-

tiana Panaceæ instar. Indica illa herba, multis modis artibusque populis maritimis efficax medicina.

Sed fontem hunc noxium mittamus, illud verò aquarum miraculum apud Germanos, & eosdem Septentrionales populos olim spectatum multò dignius, quod ex Plinio lib. 16. cap. 1. adscribam: *Altissimæ haud procul Chaucis, qui majores minoresque appellantur, circa duos præcipuè lacus, littora obtinent quercus, maxima aviditate nascendi: suffossæque fluctibus, aut propulsæ flatibus, vastas complexu radicum insulas secum auferunt: atque ita libratæ stantes navigant ingentium ramorum armamentis, sæpe territis classibus Romanorum, cùm velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu, inopesque remedii illæ prælium navale adversus arbores inirent.*

Redeo cum naturæ spectaculo ad *Fontem Resonum*, in quo inæquales olim & subcisivi, ut diximus, fluxus per abruptas noctis & diei horas. Causam hujus perscrutati sunt multi, nemo tamen adeò certi quid attulit, in quo acquiescerent alii, quòd naturæ miracula sint, quæ admirari magis quàm perveſtigare concessum: Fidem interim adstruunt similia, quæ natura alibi in fontibus aperuit. *In Sicilia circa Messanam & Mylas hyeme in totum inarescunt fontes: æstate exundant, amnemque faciunt. Apolloniæ in Ponto fons æstate superfluit, & maximè canis ortu. Quædam terræ imbribus sicciores fiunt, velut in Narnienſi agro: quod admirandis suis inseruit M. Cicero.* Plin. l. 31. c. 4. *In Dodone Jovis fons meridie deficit, mox increscens ad medium noctis exuberat. In Comensi agro fons largus singulis horis intumescit & residet.* Ita Plinius l. 2. c. 103. & ejus Nepos Plinius 2dus lib. 4. ep. 30. *In Cantabria tres fontes octonis pedibus distantes, mox in unum alveum coeunt, singulis diebus exsiccantur duodecies, aliquando vicies.* Plinius l. 31. c. 2. Multa hujusmodi apud hunc diligentissimum naturæ investigatorem reperias, quæ admirantem ipsum potiùs deprehendes, quàm rationem singulorum explicantem, nisi quòd universim fateatur, *in nulla parte naturæ majora esse miracula*, quàm in aquis & fontibus; quorum alii

alii in quotidianum vitæ humanæ usum, alii in admirationem & oblectationem, alii in medelam dati. Et medicos quidem fontes quàm plurimos exhibet, interque hos fontem Ciceronianum oculis purgandis sanandisque natum prope Puteolos, ubi M. Tullius villam habuit, quam nemore, porticu & Academiæ nomine celebrem fecit, Athenarum exemplo, in qua & monumentum sibi instauravit ad posteritatis memoriam. Sed jacent hæc omnia, ut nos ipsi anno 1652. mense Octobri Neapolim Româ profecti coram spectavimus, inter vetustatis rudera & temporum injurias planè consepulta. Solum carminis monumentum, quod Tulliano fonti inscriptum, integrum atque immortale ad nos pervenit, quia dignum ubique legi censuit Plinius, & hîc ponamus:

Quo tua Romanæ vindex clarissime linguæ,
Sylva loco meliùs surgere jussa viret,
Atque Academiæ celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
Hîc etiam apparent lymphæ non antè repertæ,
Languida quæ infuso lumina rore levant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hâc fontes cùm patefecit ope.
Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.

Eò nunc magis, opinor, probabitur, coronari à nobis fontes, celebrari carminum inscriptionibus, commendari virtutes aquarum, extolli naturæ miracula, quæ demum in ipsum naturæ Opificem auctoremque rerum mortalium refunduntur. Quemadmodum ipsos fontes atque aquas vates sacer Daniel c. 3. ad Dei laudem provocat.

Et

Et quid inter naturæ opera præstantius aquis? *Quippe hoc elementum cæteris omnibus imperat: terras devorant aquæ, flammas necant, scandunt in sublime, & cœlum quoque sibi vindicant, ac nubium obtentu vitalem spiritum strangulant. Quæ causa fulmina elidit, ipso secum discordante mundo? Quid esse mirabilius potest aquis in cœlo stantibus? At illæ ceu parum sit in tantam pervenire altitudinem, rapiunt eò secum piscium examina. Sæpe etiam lapides subvehunt, portantes aliena pondera. Eædem cadentes omnium terrâ nascentium causa fiunt, prorsus mirabili naturâ, si quis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in cœlum migrare aquas, animamque etiam herbis vitalem inde deferre: justâ confessione, omnes terræ quoque vires, aquarum esse beneficii.* Idem Plinius lib. 31. c. 1.

FONS

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

FONS PADULUS,

ANTE

NEUHUSIUM,

CONSUETUM FPISCOPORUM ET PRINCIPUM PADERBORNENSIUM DOMICILIUM.

MEMORIÆ. SACRUM

FONS. EGO. SUM. PADULUS. NITIDIS. ARGENTEUS. UNDIS
PURIOR. ELECTRO. FRIGIDIORQUE. GELU
OLIM. VIX. PECORI. NOTUS. NUNC. ARIDA. FEBRI
NOSTER. FERNANDI. PROLUIT. ORA. LIQUOR
UNDE. MEO. PRINCEPS. RECREATUS. MUNERE. CLAUSAS
MARMORIBUS. GRATO. CARMINE. SIGNAT. AQUAS
NE. MIHI. CASTALIOS. LATICES. OPPONE. NEC. UNDAM
BELLEROPHONTEI. CARE. VIATOR. EQUI
ILLA. ETENIM. DOCTIS. INSPIRAT. VATIBUS. ÆSTUM
HÆC. LEVAT. ET. MEDICAM. LYMPHA. MINISTRAT. OPEM.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

AQUA. FONTIS. PADULI. IN. FEBRIS. ARDORIBUS RECREATUS. P. C. AN. MDCLXV.

NOTÆ.

FONS *Padulus* à Pado noſtro Saxonico, ſicut ab Italico Paduſa, denominatur, tam perlucidæ aquæ ſalubritate, dulcedine & frigore, quàm Neuhuſii viciniâ celebris. Nos certè, in ſummis aliquando febris ardoribus, grato ejus potu recreati, ſecundùm antiquam parœmiam & dictum ſapientiſſimi Varronis, *aquam hauſiſti, puteum corona*, memoriam accepti beneficii hoc monumento conſecravimus. Proximum *Padulo Neuhuſium*, Epiſcoporum Paderbornenſium, per quatuor ampliùs ſæcula, conſuetum domicilium, Scriptor Panegyrici Paderbornenſis pluribus argumentis demonſtrat, ipſum eſſe Aliſonis caſtellum, quod Druſus contra Sicambros, ad Luppiæ & Aliſonis confluentes, exſtruxit, & multis poſt annis Carolus M. inſtauravit, ut ejus præſidio finitimas gentes uterque compeſceret, atque in poteſtate retineret. Inſecutis indè temporibus Epiſcopis Paderbornenſibus eodem in loco arcem ponendi, habitandique cauſam dediſſe videntur acerrimæ ſimultates, quas cum civitate non ſemel habuerunt. *Antea ſiquidem*, inquit Horrion in Panegyr. Paderbornenſi, *in urbe ſua Paderborna apud Cathedralem Eccleſiam habitabant, quo tempore civium erga ſuos Præſules amor & reverentia tanto eis præſidio erat, ut vallum turreſque minimè requirerent: At poſtquam ab iis ſacroſancta dignitas contemni cœpta, graveſque ſunt motus adverſus Eccleſiaſticum ordinem excitati, faciendum viſum, ut ab eorum injuriis ſemoti, hujus ſe arcis præſidio tuerentur.*

Eandem aliò commigrandi neceſſitatem aliis etiam Epiſcopis ſuæ jam olim urbes impoſuerunt, quando primùm ab Epiſcopis conditæ, auctæ, & communitæ, opibusque dein ſuis inſolenter elatæ, adverſus proprios Dominos in arma conſurrexêre. Sed hocce magnis civitatibus perquàm fatali ſæculo contrarium accidit, quo (ut nihil de Paderborna noſtra dicam, quam crebris ſeditionibus laborantem, ſuiſque Epiſcopis contumacem, & hoc ſæculo maximè, licentiâ novæ religionis inſanientem, THEODORUS Epiſcopus & Princeps Paderbornenſis, per Joannem

nem Frisiæ Orientalis & Ritbergæ Comitem, egregium belli ducem anno MDCIV. VI. Kal. Maji, admirabili providentiâ ac celeritate expugnatam compescuit) Leodium, Hervordia, Monasterium, Erfordia, Magdeburgum, Brunswiga, præpotentes claræque urbes in ordinem redactæ, aliis urbibus parem fortunæ ludum comminantur. Annum porrò, quo Paderbornenses Episcopi ex urbe huc concesserint, non habeo certum affirmare. Suspicor tamen circa annum partæ salutis MCC. Certè Otto Ritbergensis, qui anno MCCLXXVII. ad Baderbornensem Cathedram est evectus, in hacse arce tenebat, dicebaturque vulgò eodem, quo hodie nomine; fortasse, quòd in veteris arcis Drusianæ & Carolinæ vestigiis esset collocata; quàm à civibus Paderbornensibus postea incensam refert Gobelinus Persona in Cosmodr. ætat. 6. cap. 66. his verbis. *Otto de Ritberg Episcopus Paderbornensis multas guerras cum civibus Paderbornensibus habuit, unde accidit, quòd cùm ipsi Castrum Novum igne devastaverant, & post hoc quadam die ad implendum fossata ejusdem convenissent, Episcopus Otto cum fidelibus suis manu forti irruit super eos, & commisso prælio, de civibus occisi sunt plusquam quingenti, quorum cadavera in plaustris ducebantur in civitatem, & in una fossa magna sepulta sunt. Fuit enim inter Episcopum & cives per certos arbitros facta compositio, quæ cùm servari non videbatur, ut debuit, per multas guerras, clades prædicta secuta est. Erat enim hæc compositio facta anno Domini* MCCLXXXI. *priusquam ipse Dominus Otto esset consecratus in Episcopum; & utrinque fuit juramentis & sigillis firmata, in qua, inter cætera, ipsi cives promiserunt libertates emunitatum illæsas servare & liberas: & in familias Canonicorum & Ecclesiasticarum personarum civitatis Paderbornensis, nisi priùs coram Dominis suis conventos, nullam penitus jurisdictionem exercere, & excommunicatos strictiùs vitare, & eos in officio Consulatûs non habere. Deinde ortâ discordiâ super judicio sæculari, quod exercetur in foro Paderbornensi, electi sunt arbitri, qui visis & auditis præpositis hinc indè, pronuntiaverunt, officium prædicti judicii esse feudum Ecclesiæ Paderbornensis, & hæc pronuntiatio facta est anno Domini* MCCXCIX.

Eam igitur ita inflammatam & propè complanatam Otto Episcopus, aut ejus succeſſor Guntherus reſtituerit, quando conſentiente dicto Gunthero, Bernardum Præp. Eccl. Paderb. tutorem eâ conditione An. 1309. electum comperimus, *ut caſtra Dryburg & Nyggenhuſen pro 1400. Marcis denariorum oppignorata, redimi pateretur.* Poſtea Henricus Spiegelius, ac præcipuè Ericus Dux Brunſwicenſis An. 1525. & Hermannus Comes de Weda, Epiſcopi Paderbornenſes, ſplendidis firmiſque ædificiis Neuhuſium exornarunt. *Noſtrâ verò memoriâ*, inquit Horr. Paneg. Pad. l. 2. c. 13. *dignam veteri illâ nominis ſui gloriâ ſpeciem hæc arx aliquando eſt conſecuta, poſtquam ingenti ſumptu*, à Theodoro Furſtenbergio Epiſcopo & Principe Paderbornenſi, *in hanc amplitudinem excelſitatemque exædificata, foſſis & turribus communita, laxis elegantibusque conclavibus, pomariis, hortis, fontibus ornata eſt. Itaque quamvis ſplendido Auguſtoque Principi accipiendo eſt idonea.* Quæ Fridericus Rörigh S. J. non minus clarus Poëta, quàm diſertus orator, terſis verſibus ſuis ita expreſſit.

Quid memorem celſis ſpectandas turribus arces,
Et tantùm Domino tecta minora ſuo?
Ornamenta olim pacis, munimina belli,
Sumptibus ad cœlum ſurgere juſſa tuis?
Hinc Nova *deterſo veteris ſqualore ſenectæ,*
Jamque ſuo demum nomine digna Domus.
Regalem tectis immanibus explicat aulam,
Laxaque formoſis atria porticibus.
Quas circùm virides ventis criſpantibus undas
Plaudit laſcivis ſquamea turba choris.
Flora favet, favet attiguis Pomona viretis,
Certatimque ſuas utraque promit opes.
Utraque certatim vernantes divitat hortos,
Floribus illa ſuis, fructibus iſta ſuis.

Cæterùm

NEUHAUS

Arx à Reverendissimo et Illustrissimo Principe
THEODORO Episcopo Paderbornensi ad confluentes Luppiæ &
Alisonis ædificata, ubi olim Nero Claudius Drusus contra Sicambros, & D. Carolus Magnus contra Saxones castellum posuerat.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Cæterùm Theodorianæ ædificationis annum nobis indicat hæc inſcriptio, quæ in atrio arcis interiori adhuc conſpicitur.

HANC. STRUIT. ÆRE. SUO. THEODORUS. EPISCOPUS. AULAM
EX. FURSTENBERGIS. STEMMATE. NATUS. AVIS
ANNO. MILLENO. QUINGENTENO. NONAGENO
TALIS. AB. ELECTO. PRINCIPE. QUARTUS. ERAT

Poſthæc ea, pro dolor! inciderunt tempora, quæ non ſolùm hujus arcis excidium, ſed etiam totius diœceſis jacturam Eccleſiæ Paderbornenſi intentarent, quando inter calamitoſa Germaniæ bella, An. MDCXLVI. Idib. Maji à Vrangelio Suedici exercitûs duce expugnatâ Paderbornâ, Neuhuſium ſimul in poteſtatem Suecorum venit, ac quarto poſt die tam Paderborna quàm Neuhuſium Haſſis traditur in poſſeſſionem, & ſocialis belli præmium. Hoc felici rerum ſucceſſu agitatum conſiliis inter Suecos & Haſſos, utrumne Paderborna præmunienda eſſet, in eaque dominatus, & perpetuæ poſſeſſionis ſedes firmanda; an verò Neuhuſium oppidum ad id deligendum muniendumque? hîc diverſis inter ſe colliſi ſententiis hoſtes, Vrangelius Neuhuſium præmuniendum cenſuit, quòd is locus ad confluentes Paderæ, Luppiæ atque Almæ, plano & à Natura monſtrato ſitu opportuniſſimus, brevi inexpugnabili munimento includi poſſet, ac modico exinde præſidio multò tutius validiuſque teneri; eò Paderbornam muris nudandam, & ejus ruinis Neuhuſium firmandum eſſe. Contrà pertinaciter contendebant Haſſi, Paderbornam communiendam firmiùs, Neuhuſianam verò arcem ſubjecto pulvere pyrio funditus evertendam eſſe. Quæ cum Vrangelius non probaret, & in his ſua conſilia, quæ bellandi artibus magis inniti videbantur, abjici indignè ferret; neque Haſſis permittere voluit, ut tam nobilem Principum arcem ac ſedem tot Epiſcoporum ſubruerent; ſimul Haſſos commones, Paderbornam diligenter ſervarent, vereri enim ſe ne brevi ſpreti ſui conſilii eos pœnitentia ſubitura eſſet; dictum mox probavit eventus. Nam ſub exitum ejusdem anni Calend. Decembris, quod ſaluberrimum fuit conſilium im-

periumque Franciſci Wilhelmi Epiſcopi Oſnabrugenſis, ejus miles duce Balduino de Remont Gubernatore oppidi Widenbrugenſis, Paderbornam luculento die, ſine bellicis machinis, ſine vineis & cuniculis, paucarum horarum aggreſſione, Haſſis ereptam Ferdinando Epiſcopo ſuo reddidit. Tam facilè Deo conſilia Politicorum, quæ in jacturam hujus diœceſis conſpiraverant, ex eorum etiam diſſidiis ſubvertere. Interim Haſſi arcem Neuhuſianam militis ſui præſidio firmatam, etiam pace jam per Germaniam compoſitâ, unà cum Noveſio & Coesfeldia civitatibus retinuerunt, dum ſibi ex pactione Imperii Ordinum, ſexies centena Imperialium nummûm millia numerarentur.

Anno deinde conſequente MDCXLVII. die XVIII. Aug. Rabenhauptius Haſſicæ militiæ præfectus Paderbornam circumſedit, cui altero mox die Koningsmarckius cum Suedicis copiis ſubſidio venit; certi hi duces, non tam ignominiam ſuperioris anni ulciſci, quàm Paderbornam in perpetuam poſſeſſionem & incrementum principatûs Haſſiæ occupare; Eò enim ab exordio belli Suedici & Haſſici omnia eorum conſilia ſpectare viſa, ut captis diœceſium urbibus & munimentis cætera pro arbitrio decerperent. Sed quæ tum proſpicientis Dei erat cura, obtigit urbi Paderbornenſi ex Cæſarea militia Præfectus Erneſtus Bertramovillius, vir animo interritus, & bellicarum rerum expertiſſimus, qui unà cum civibus fortiter propugnantibus urbem adverſus Suecos Haſſosque defendit. Jam magnam partem murorum hoſtes dejecerant, prolatis ad foſſam vineis; cum gubernator, quòd intra urbis pomœria novis ſe foſſis vallisque, & omni arte bellicâ, inſtrumentiſque præmunierat, auſus ultrò hoſtem provocare ad aggreſſionem: quibus Koningsmarckius & Rabenhauptius perterriti, coactique inſuper ſubitâ irruptione Lamboyi in Friſiam Orientalem, intra decimum quintum obſidionis diem, ſolutis caſtris urbem deſeruerunt, quò ſuis in Friſia laborantibus auxilium ferrent.

Anno

Anno proximo MDCXLIIX. cùm publica Imperii comitia Monaſterii & Oſnabrugi ad exitum vergerent, atque Haſſis certa promiſſio facta eſſet, ſi initæ pacis tempore Paderbornam tenerent, iis, quidquid intra Dimolam & Netham fluvios fertiliſſimi agri, pagorum atque oppidorum continetur, attributum iri: atque adeò Haſſi certâ ſpe præcipuam hanc diœceſis partem, Haſſiæ contiguam devoraſſent; novâ rurſum ac repentinâ obſidione v. Octobris urbem ſunt aggreſſi, ducibus Erneſto Haſſiæ Landgravio & Giſio. Animum Haſſis fecerat, quòd urbis Præfectus Papius temerè binas cohortes in Mindenſem diœceſin emiſerat, modico præſidio retento; & jam Haſſi productis vineis, admotis tormentis, injectiſque ignibus urbem ad extrema deduxerant: cùm interea Ferdinandus utriuſque Bavariæ Dux, Paderbornenſis Epiſcopus, de obſidione & periculo urbis certior factus, Lamboyum Comitem cum ſuis & Lotharingicis copiis ſubmittit: Et Lamboyus feſtinatis ab Rheno itineribus, inobſervatuſque, citiùs ante urbem ſtetit cum exercitu, quàm Haſſi adeſſe ſenſerint. Ita ille auſpiciis Ferdinandi Epiſcopi, vel ob id æternâ memoriâ digni, intra duodecimum, quo oppugnari cœpta, diem, urbem obſidione, quæ altero die dedenda erat, & patriam perpetuâ ſervitute feliciſſimè liberavit.

Magnam hîc divini Numinis providentiam venerabere, quisquis ex poſteris hæc recoles. Tot nimirum Epiſcopatus per Saxoniam à Carolo M. conditi, auctique conſequentium indè Cæſarum ac Principum munificentiâ, hâc demum tempeſtate naufragium fecerunt, quibus ne ipſæ quidem Carolinæ donationum tabulæ ad ſalutem valuêre. Servatus ex hoc communi naufragio cum paucis aliis Paderbornenſis. Ita ſummo illi Gubernatori placuit,

Qui terram inertem, qui mare temperat
Ventoſum, & urbes, regnaque triſtia. Horat. Ode 4. lib. 3.

Sed idem inſpector & ſupremus arbiter adeſt, *à quo omnium quidem poteſtates*, ut D. Auguſtin. dixit lib. 5. de Civitate Dei, *ſed*

ſed non omnium voluntates. Stetêre tot annis à Caroli ævo ad noſtram uſque ætatem cæteri Epiſcopatus longâ Præſulum ſerie, altiſque radicibus innixi; ſæpè concuſſi, vulnerati, amputati; quos una demum procella dejecit. Ut conſtaret magnas arbores diu creſcere, unâ horâ exſtirpari. Procubuêre nunc, & ad fatum venêre ſuum, quando *in ſumma fortuna id æquius, quod validius*, Taciti judicio lib. 15. Annal. Nec hîc alio ſolatio cum Seneca occurrimus, quam *pati, quod emendare non poſſis, & Deum* quo permittente *omnia eveniunt, ſine murmure comitari.* Tanto nunc conſultiùs iis, quibus pepercit,

Fortunam preſſis manibus tenere, & magnos rerum tranſitus capere ad providentiam malorum.

ACI-

Pag 241

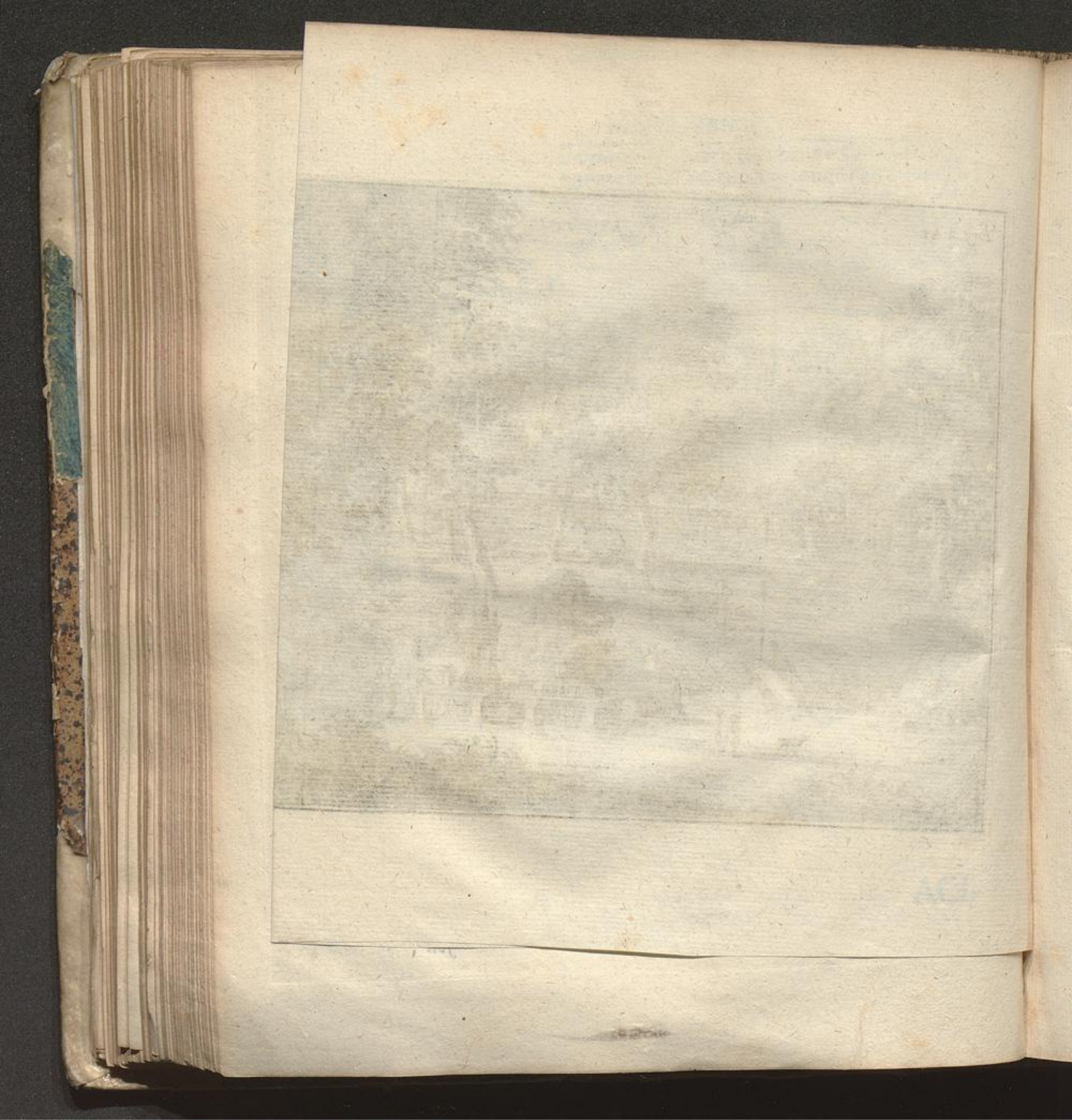

ACIDULA SMECHTANA.

MEMORIÆ. SACRUM

NON. EGO. VICINIS. DUBITEM. CONTENDERE. NYMPHIS
TANTA. LICET. NOSTRÆ. COPIA. DESIT. AQUÆ
FRIGIDIOR. GLACIE. CERTE. MEA. NECTAR. ACORE
UNDA. REFERT. VITRO. SPLENDIDIORQUE. FLUIT
UTILIS. ET. CALIDO. JECORI. STOMACHOQUE. DOLENTI
ET. PRÆSENS. ÆGRIS. RENIBUS. AUXILIUM
PRINCIPIS. HINC. PATRUI. PRINCEPS. EXEMPLA. SECUTUS
FERNANDUS. PATRIÆ. MAXIMA. CURA. MEÆ
MARMOREO. POTAS. ORNAVIT. MARGINE. LYMPHAS
ADDIDIT. ET. GRATA. CARMINA. DUCTA. MANU
TU. MERITI. CONTRA, MEMOR. ILLIUS. USQUE. LIQUORES
ARENTI. SITIENS. QUI. TRAHIS. ORE. MEOS
POCULA. FERNANDI. FAC. LIBES. PRIMA. SALUTI
INCOLUMIS. PADERÆ. QUAM. DABIT. ILLE. SUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

AD. MEMORIAM. ACCEPTI. BENEEICII
P. C. AN. M. DC. LXIX.

NAUSEAT. AUT SIQUIS. CALET. HINC. BIBAT. ÆGER. OREXIN
NOSTRA. FACIT. STOMACHO. PELLIT. ET. UNDA. SITIM
NECTAR. ACORE. VITRUM. SPLENDORE. ET. FRIGORE. BRUMAM
EXSUPERAT. MEDICÆ. NEC. CARET. ARTIS. OPE

NOTÆ.

SMECHTANAM Acidulam, accolis, Metbrunne / hydromeli dictam, nos olim his elegis celebravimus.

Nympha decus silvæ, pulcherrima Nympha sorores
Inter Hamadryadas, Naïadasque deas.
Quis te præsenti sparsit medicamine? quis te
Melliti fontis nomen habere dedit?
An, magis ut saperent, acidas tibi dulciter undas
Ambrosiæ succis diluit ipsa Salus?
An, velut Hyblæis è floribus omnia libat
Fingendi studio sedula mellis apis:
Sic, dum nunc ferri venas, nunc æris oberras,
Vim trahit inde tuæ, quà fluit, humor aquæ?
Quicquid id est: stomachi fastidia vincis inertis,
Nec sinis accensum bile tumere jecur;
Et quæ præterea versu comprêndere non est,
Sæpiùs innumeris pota medere malis.
Salve Naturæ mulsum, gratissima morbis
Sospita, languentûm nectar, inempta salus.
Quòd mihi si bilem solitâ virtute coërces,
Quæ jecori, nimio dum furit igne, nocet;
Carminibus nostris decorataque marmore, nomen
Grande salutiferas inter habebis aquas.

Quibuscum concinit Musa JOANNIS ROTGERI TORKII nostri, Mindensis Præpositi, Canonici Paderbornensis ac Monasterienſis, non semel laudata.

Fons

Fons in umbroso venerande luco,
Jam diu Phœbo sacer, ac Saluti,
Qui levas fessum jecur, & palato
Mella propinas.
Atticis longè potiora succis,
Quos per Hyblæos studiosa colles
Turba formosi populata florem
Condidit anni.
Montis intonsi decus & voluptas,
Cujus extremo pede, bullienti
Prosilis æstu gravis è metalli
Divite vena;
Principem serva mihi FERDINANDUM,
Patriæ Patrem, tua concinentem
Nobili plectro, tua mella pleno
Ore bibentem.

Virtutem hujus aquæ singulariter etiam commendat Tabernæmontanus in suo aquarum Thesauro cap. 59. salubritatem illius coram periclitatus. Tabernæmontano assentitur Rottendorffius noster in literis, quas Driburgensis acidulæ monumento subjungimus. Inter Smechtanos fontes numero plures, unus in colle situs, avibus ex eo potantibus exitialis, hominibus innoxius, petigini & scabiei medetur. Sed recitemus hoc loco Bernardi Rottendorffi, Archiatri Monasterienſis, & Medicinæ arte, & humaniorum literarum, quæ ejus morte ingens hoc anno ceperunt detrimentum, scientiâ celeberrimi viri, epistolam, ad amicum Anno 1668. 27. Martii hac super re datam.

Jam totus sum, inquit, *in acidularum salsularumque facultatibus investigandis: & juratò ausim adseverare, quod Paderbor-*

nenses suâ præstantiâ Egranis, Swalbacensibus, Antoninis, Wildungensibus aut Spadanis non cedant, si non illas supergrediantur. Joannes Guintherius Andernacus Medicus eximiè doctus, dialogo secundo de earundem viribus & usu, in quo simul præcipuos Germaniæ fontes acidos describit, post Spadanos sequentia subnectit pag. videlicet 142. "In Ducatu Westphaliæ fons acidus juxta "domum novam extat ferri & aluminis particeps, ad eadem, quæ "superiores possunt, efficax. Fontem scilicet mellitum juxta Smech-"tam, den Mettbrunnen *intelligit. Idem Guintherius pag. 143. "ubi Pyrmontanum describit: Aqua hujus fontis, inquit, ochrâ "præcipuè infecta est, quod acrimonia ejus testatur: eoque acris ille "potiùs, quàm acidus dici meretur; hinc potio illius aquæ periculosa "est: nam rodit interranea, præsertim corporum tenerorum, gra-"cilium & adolescentum. Hæc esse veritati consentanea, experien-"tiâ edoctus sum, & re ipsâ comperi, non in uno, sed pluribus. Sub-"jungit Guintherius: Quia verò aquâ hæc potui non idonea, ad bal-"neas potiùs accomodari debet: nam tumores contra naturam, "quacunque in parte corporis affligant, discutit, ædemata, poda-"gram & chiragram ex pituita contractam, tophosque articulo-"rum comminuit, membra fluxionibus opportuna, torpida resolu-"taque restituit: impetiginem, scabiem, lepram emendat, &c. Ta-bernæmontanus in suo aquarum thesauro mihi pag 395. scribit, quod pyrites, quem* Wasserkiß *vocat, in fonte Mellito seu Smechtano cæteris metallis antecellat. Pyrites autem propriè vocatur* ein Fewerstein/ *nobile metallum, cujus usus multiplex in medicina: habet enim calefaciendi, siccandi, digerendi ac discutiendi facultatem, præterea humores tartareos incidit, calculum resolvit, & contumaces obstructiones reserat, ac duros tumores emollit. Idem præstant illæ aquæ, quæ à minera pyritarum scaturiunt.* Largiar itaq; hoc præstantiæ & celebritati hujus acidulæ, ut antiquitatem vici Schmechten/ à quo denominatur, eruam ex hoc Caroli Crassi Imp. diplomate Herisiensi Parthenoni dato, cujus etiamnum beneficio Smechta à Nobilibus de Asseborg possidetur.

In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. KAROLUS *divina favente gratia serenissimus Imperator Augustus. Si loca divino cultui mancipata nostro levamus juvamine, hoc nobis ad æternæ re-*

mune-

munerationis præmia capeſſenda profuturum fore liquido credimus. Quapropter omnium fidelium noſtrorum præſentium ſcilicet & futurorum cognoſcat induſtria, qualiter Biſo venerabilis Padrabrunnenſis Eccleſiæ Epiſcopus attulit noſtræ Serenitati quoddam conſcriptum in quo continebatur, qualiter quoddam Monaſterium ſanctarum Monialium in loco qui dicitur Heriſi, unà cum licentia piiſſimi genitoris noſtri Liuthardus Epiſcopus, una cum decreto Liutberti Archiepiſcopi, atque omnium Conſynodalium ſuorum Coëpiſcoporum, ſimulque omnium Conſacerdotum & Clericorum à fundamentis fuerat conſtructum ea videlicet ratione, quia ipſe Liuthardus Epiſcopus, & ſoror ejus nomine Waldburc in ſanctimoniali propoſito permanens, tradiderunt ſuam proprietatem ad præfatam ſanctam Eccleſiam Padrabrunnenſem, quæ eſt conſtructa in honore ſanctæ Dei Genitricis Mariæ, quatinus eædem res perpetualiter in ejusdem Monaſterii poteſtate conſiſtant. Et deprecatus eſt nos idem venerabilis Epiſcopus Biſo, ut ipſum Monaſterium & res ad illud pertinentes ſub noſtræ immunitatis tuitione & defenſione ſuſciperemus, & tales caſas, ſicut ipſe in beneficium habuit in villa Nadri pro remedio animæ noſtræ illuc ad Dei ſervitium ipſis Monialibus concederemus. Nos verò ejus petitioni libenti animo ſatisfacientes, ita fieri decrevimus. Conceſſimus igitur illuc in ipſa villa Nadri hobas X. *cum caſa & curte, vel cum omnibus juſtè ad ipſas hobas pertinentibus vel reſpicientibus, & juſſimus eis fieri hoc noſtræ auctoritatis præceptum, per quod decernimus atque jubemus, ut memorata Waldburc præfatum Monaſterium Heriſi diebus vitæ ſuæ ſecuriter per hoc noſtræ auctoritatis præceptum habeat atque poſſideat. Poſt ſuum verò deſceſſum licentiam ipſæ ſorores habeant inter ſe eligendi Abbatiſſam, unà cum conſenſu illius Padrabrunnenſis Eccleſiæ Præſulis. Et mundeburdum de eadem Eccleſia habeat præfatum Monaſterium Heriſi, & per unumquemque annum* IIII. *ſolidos ad eandem Eccleſiam perſolvant, ſimulque manſa* X. *in villa nuncupata Haionbus, quæ Liuthardus venerab. Epiſcop. illuc perpetualiter permanenda conceſſerat, cum decimis villarum quæ vocantur Heriſi.* SMAHTIUN. *Northgardinun, & Suthgardinun, cum appendiciis ſibi villulis in uſibus Ancillarũ Dei tradita, per hoc noſtræ auctoritatis præceptum plenius in Dei nomine confirmatum,*

nullo inquietante, sed Deo auxiliante perpetuis temporibus consistant absque alicujus contradicentis obstaculo. Volumus etiam atque præcipimus, ut sæpe jam dicti Monasterii Ancillarum Dei homines, non alio modo à judiciariis personis constringantur, nisi sicut Padrabrunnensis Ecclesiæ præceptis concessimus. Episcoporum quoque synodale decretum conscriptum & signo subscriptionis roboratum super memoratum Monasterium Dei nomine Herisi nostræ quoque largitatis concessione firmatum permaneat. Et ut hæc auctoritas largitionis nostræ firmior habeatur, & per futura tempora à cunctis fidelibus nostris verius credatur & diligentius conservetur, manu propriâ nostrâ super eam confirmavimus, & Sigillo nostro assignari jussimus.

Signum Domni KAROLI. *Serenissimi Imperatoris Augusti. Amalbertus Cancellarius ad vicem Liutberti Archicapellani recognovi & ss. Data* XI. *Kalend. Octob. Anno Dominicæ Incarnationis* DCCCLXXXVII. *Indictione* V. *anno verò regni Domni Karoli Serenissimi Imperatoris Augusti, in Italia* VII. *in Francia* V. *in Gallia* III. *Actum ad Lustinauua curte regali, in Christi nomine feliciter. Amen.*

ACI-

PAG 247

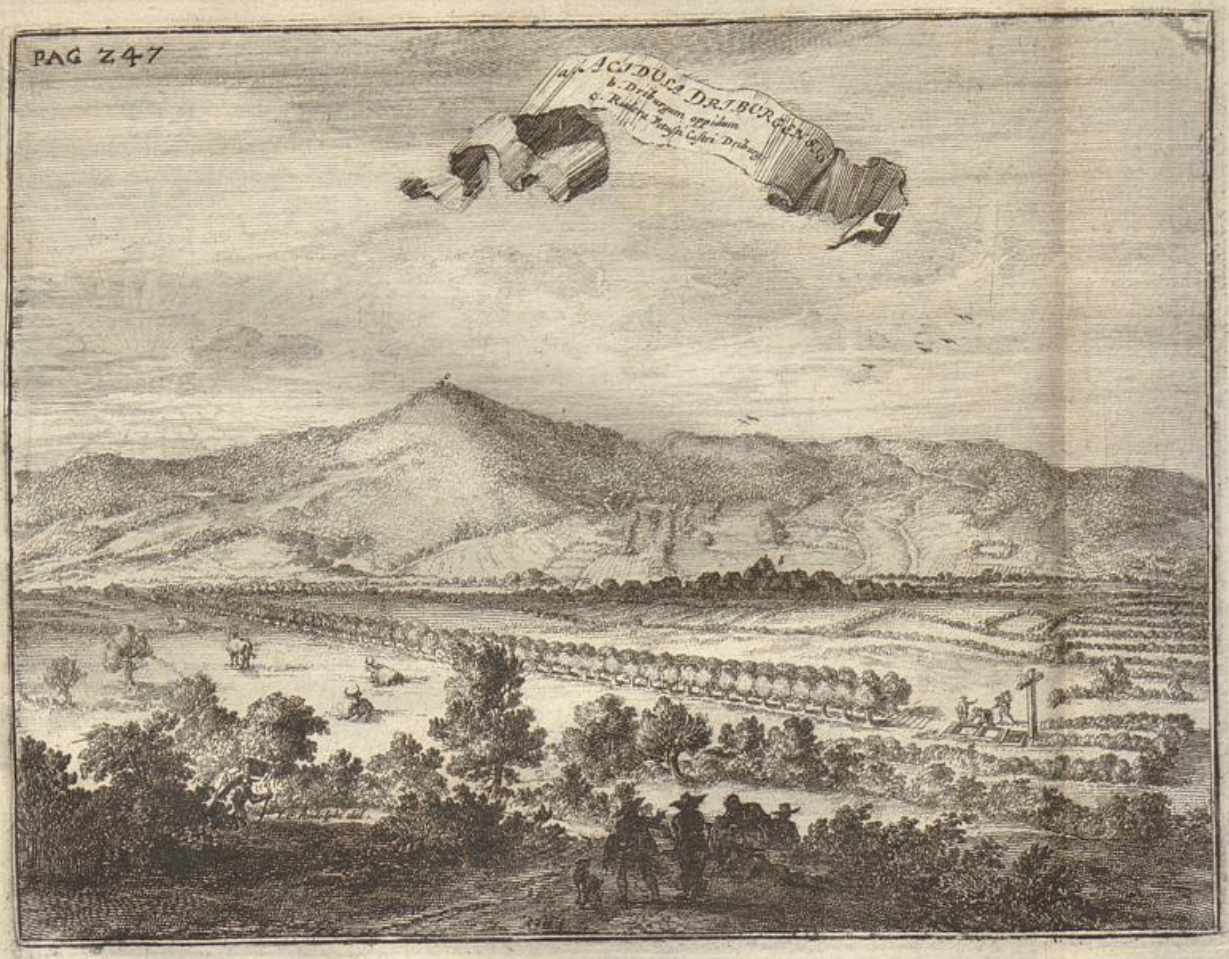

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ACIDULA DRIBURGENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. EGO. VISCERIBUS. MAGNÆ. PRORUMPO. PARENTIS
LARGA. SALUTIFERÆ. VENA. PERENNIS. AQUÆ
DOCTA. GRAVI. MORBO. RENES. ET. FÆCE. LIENEM
ET. TUMIDUM. FLAVO. BILE. LEVARE. JECUR
ET. TORPENS. ACIDO. STIMULANTE. LIQUORE. PALATUM
TÆDIA. VENTRICULO. PELLERE. FAUCE. SITIM
QUI. BIBIT. ERGO. MEOS. LATICES. ET. CIVIS. ET. HOSPES
INCOLUMIS. NOSTRIS. RITE. PRECETUR. AQUIS
MAGNUS. UT. HAS. ARMIS. CAROLUS. VICTRICIBUS. UNDAS
SAXONICO. FERTUR. SUPPOSUISSE. PADO
SIC. FERNANDE. TUO. DECORATÆ MUNERE. LONGO
TEMPORE. TE. SALVO. SUB. TUA. JURA. FLUANT.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

AD. ACIDULAM. DRIBURGENSEM. SALUBRITATE MEDENDISQUE. CORPORIBUS. NOBILEM. COMMODIUS. HAURIENDAM. EDUCTA. HUMIDO. SOLO. ARBORIBUSQUE. CONSITA. AD. DEAMBULANDUM VIA. ET. FONTIS. CELEBRITATI. ET. PUBLICÆ. UTILITATI. CONSULUIT

NO-

NOTÆ.

DIOECESIS Paderbornensis tam multas atque uberes passim aquarum perennium venas habet, ut nullam facilè regionem tot amœnis, dulcibus, & copiosis fontibus putem irrigari. De fluviis amnibusque celebrioribus, in notis ad Luppiæ, Amisii, & Paderæ fontes, aliquam suprà fecimus mentionem. Ut nihil nunc dicam de Saltcotena oppido, aquâ, unde sal coquitur, nobili: ut præteream Upsrungam, ubi primum est *Hederæ*, in Actis S. Liborii commemoratæ, caput: *habemus in propinquo Alpheum*, inquit Horrion in Panegyr. Paderb. lib. 2. cap. 7. *cujus Arethusam frustrà rerum naturalium curiosi jam pridem persequuntur. Nempe non longè à nova Beca rivus est non modicus, qui terrâ haustus sese, nescio quò, oculis mortalium eripit. Mirabilius propè est, quod duo rivi ad Liechtenauum oppidum confluentes repentè absorbentur, verùm non uno semper meatu, sed prout aquæ impetus tulit. Itaque admodùm quinque jam patent, neque dubitat interdum novos aperire.* Tantum de aquis dulcibus.

Nec acidulis saluberrimis carent Paderbornenses. De *Smechtana* paulò antè. *Bracula* & *Driburgum* etiam acidulis abundant: *Braculenses* non adeò celebrantur. *Driburgenses* sub radicibus silvæ Teutoburgiensis, hodie *Driburgensis* dictæ, in medio prato, uberrimâ scatebrâ emicantes, ut acore suo & colore, quo tinctus fontis limus, & solum rubescit, aluminis ferrique venas referunt; ita salubritate, præstantiâ & copiâ aquarum excellunt.

Hæc de acidula Driburgica & monumentis Paderbornensibus. Quæ benignus Lector, donec universa historia Paderbornensis suo tempore lucem aspiciat, promulsidis vice degustet velim, & æquo animo ferat, si alieno fortassis loco, familiæ Furstenbergicæ memoria, è vicino Westphaliæ Ducatu huc allata, Paderbornensibus monumentis subnecti videatur. Quanquam haud aliena ab instituto ejus familiæ mentio videri debet, quæ duos Episcopos ac Principes Paderbornensibus dedit, quorum alter innumeris pietatis ac munificentiæ operibus, alter his aliisque monumentis diœcesin exornavit.

OL-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

diœcesin exornavit.

OL-

OLDENBURGA
IN MONTE FURSTENBERG.

PRIMA BARONUM DE FURSTENBERG IN WESTPHALIA AD RURAM SEDES.

MEMORIÆ. SACRUM

FURSTENBERGIACÆ. TITULIS. ARX. INCLYTA. GENTIS
OLDENBURGA. TUUM. QUÆ. MODO. NOMEN. HABET
SIVE. LOCI. DECUS. ANTIQUUM. SEU. NOMINE. PRIMOS
INDICAT. HOC. ALTÆ. NOBILITATIS. AVOS
HIC. STETIT. HOSTILI. BELLORUM. SÆPE. TUMULTU
DIRUTA. PRINCIPIBUS. SÆPE. REFECTA. SUIS
NUNC. DESERTA. JACET. PRÆCLARÆ. GLORIA. STIRPIS
USQUE. RECENS. LONGA. POSTERITATE. VIGET
SIC. MEA. DOCTRINÆ. PRECOR. ET. VIRTUTIS. AVITÆ
LAUDE. VELUT. GEMINA. STET. TRABE. FULTA. DOMUS

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG

AD. ILLUSTRANDAM. HOC. ETIAM. IN. LOCO. MAJORUM. SUORUM. MEMORIAM. ET POSTEROS. AVITÆ. VIRTUTIS. EXEMPLO. INCITANDOS
M. H. P.

NOTÆ.

1. FURSTENBERGIACÆ TITULIS ARX INCLYTA GENTIS, OLDENBURGA TUUM QUÆ MODO NOMEN HABET.]
Locus antiquæ arcis in monte *Furſtenberg*, quæ prima *Baronum Furſtenbergiorum* in Weſtphalia ad Ruram ſedes, ſive à vetuſtate, ſive à prima *Oldenburgicorum* Comitum origine, etiam nunc *Oldenburga* appellatur, & ipſa trecentis jam annis everſi caſtelli rudera, ac veterum munitionum reliquiæ, miram hodie ſpirant dignitatem. Commendarunt hanc olim præter amplitudinem plurima alia decora, in quibus facilè primas tenet ſitus, ad omnem belli rationem, & Weſtphaliæ limites ab injuria maleficioque finitimorum Arensbergenſium, & Marcanorum Comitum defendendos opportunus. Occupabat crepidinem montis, quà is & maximè arduum habet aſcenſum, & magno ad munitionem momento, infra Nehemium, proximum Arensbergenſis ditionis oppidum, Rurâ flumine alluitur. Ab lateribus, præruptis vallibus, quarum alteram rivus, Oldenburgicus dictus, interfluit, è regione montis, profundâ atque ingenti foſsâ munitur è vivo exciſa ſcopulo. Ipſe jugi vertex, olim triplici firmiſſimo vallo contra omnes hoſtium inſidias coronatus ſtetit, in cujus medio vetus ſacellum, hodie impenſis Ferdinandi Epiſcopi & Principis Paderbornenſis reſtitutum, ſpectattur, Furſtenbergiis quondam inter arma etiam cultæ religionis illuſtre monumentum. In ſemirutis aggeribus longâ annorum ſerie altiſſimæ excreverunt nunc quercus, quibus pro cuſtodia additos fuiſſe muros, ſat demonſtrant cæmenta & lapides, magno indè numero patrum adhuc memoriâ in novi cujusdam ædificii uſum egeſti.

2 SIVE LOCI DECUS ANTIQUUM, SEU NOMINE PRIMOS INDICAT HOC ALTÆ NOBILITATIS AVOS.]
De *Furſtenbergiorum Baronum* ducta ex *Oldenburgicis* Comitibus origine, generatim ita lòquitur Joannes Horrion Societ. Jesu in Panegyrico Paderb. lib. 3. cap. 2. *Non deſint*, inquit, *qui antiquarum tabularum auctoritate, & è gentilitiorum inſignium formâ*,

formâ, & natalis loci situ demonstrare se posse confidant, Furstenbergiam domum è vetustissima clarissimaque Comitum Oldenburgensium stirpe genus ducere. Eadem Ditmarus Mollerus Tremoniensis in genealogia Furstenbergica, & Theodorus Hoppingius clarus in paucis Jurisconsultus in erudito de Insignibus opere, aliique complures memoriæ prodidêre, & avita traditio non minus confirmat, quàm diploma Cæsareum An. 1660. 26. Aprilis Viennæ datum indicat, quo LEOPOLDUS Imperator ita præfatur:

Benignè itaque considerantes vetustam & nobilem Furstenbergiorum familiam, ipsosque de numero Nostrorum Sacrique Romani Imperii Circuli Rhenani Equitum, sub territorio castri Fridbergensis, plurimis retrò annis, veluti insigne eorundem membrum fuisse recensitos, suamque originem, à temporibus D. quondam Imperatoris Caroli Magni, longâ prosapiâ in hoc usque tempus traxisse, prout id ex diversis fide dignis ac receptis auctoribus, aliisque documentis, citra cujusquam contradictionem, atque id inprimis etiam manifestè demonstrarunt, quòd sua familia jam tunc temporis nobilium ordini ob splendorem generis ac natalium antepositа fuerit, & quòd ex stirpe sua duos Sacri Romani Imp. Principes, ac primum quidem ante centum annos Wilhelmum magnum Ordinis Teutonici in Livonia Magistrum, alterum verò Theodorum quondam Episcopum Paderbornensem numerarit, qui non solùm dilapsum ex prædecessorum suorum negligentia Catholicæ religionis cultum ab integro illic restituerit, & veluti postliminiò reduxerit, Collegiumque & Novitiatum Soc. JESU, atque etiam Academiam ibidem fundarit, & ex fundamentis exstrui curarit, verùm etiam ipsammet Ecclesiam ab omni ære alieno, citra subditorum vel minimum subsidium, propriis suis mediis ac sumptibus planè liberavit, & Capitulum Cathedrale, uti & cæteras Ecclesias ac Monasteria, ad promovendum Dei cultum excitarit; quin etiam eorundem proventus novis fundationibus de proprio auxerit & dotarit, & tam sumptuosas fabricas ac residentias in commodum successorum suorum, suis impensis exstructas, post se reliquerit, quàm paucas æquales illis in partibus reperire sit; atque insuper dictis Ecclesiis præteritorum bellorum calamitosis temporibus tanto stu-

dio & fidelitate præfuerit, ut alter earum fundator jure meritò & cum sui singulari encomio dici possit. Perpendentes quoque indefessa, & fidelissima, atque etiam utilissima Divis Prædecessoribus Nostris, Romanorum Imperatoribus, ac Regibus, Augustæque Domui Nostræ Austriacæ, à sæpè memorata Furstenbergiorum gente, inconcusso devotionis & fidei studio, tum pacis tum belli temporibus, togâ & sago, inprimis verò à quondam Casparo & Friderico Furstenbergiis, dum binis nuper defunctis Electoribus Colonienſibus Ernesto & Ferdinando ab intimis consiliis essent, & Ducatûs Westphaliæ gubernacula tenerent, in diversis tum publicis Imperii, tum particularibus Circulorum conventibus, aliisque multifariis occasionibus, præ reliquis demississimè præstita obsequia atque servitia: & quòd horum laudatissimis exemplis atque vestigiis insistentes Honorabiles, Nobiles, devoti Nobis dilecti, Theodorus Casparus, Fridericus. Wilhelmus, Ferdinandus, Franciscus Wilhelmus, & Joannes Adolphus, fratres à Furstenberg, Cathedralium & respectivè Collegiatarum Ecclesiarum Moguntinæ, Trevirensis, Hildesheimensis, Spirensis, Monasterienſis, & Paderbornensis Capitulares, nec non Beatissimi in Christo Patris nostri Alexandri VII. intimus cubicularius, ad S. Crucis in Hildesheim Præpositus, & Campeonensis Prior, atque etiam Ordinis Teutonici in Balivia Westphalica Eques, à teneris veluti ætatis suæ annis, post adeptas in plerisque celeberrimis Cathedralibus & Collegiatis Ecclesiis Præbendas, probatamque generis, ac stirpis suæ avitam vetustatem, juxta exemplum prædictorum Casparı & Friderici à Furstenberg, Avi ac Patris sui, in omnibus tam Sacri Imperii publicis, quàm aliis etiam conventibus, & quovis aliàs modo à Sacri Imperii Electoribus & Principibus sibi persæpe concreditis maximi momenti legationibus & commissionibus, omnia studia, consilia & actiones suas in Nostrum duntaxat, sacrique Imperii, atque boni publici Augustæque Domûs Nostræ Austriacæ commodum, quod benignè probamus, incessanter contulerint, atque intenderint, quemadmodum id etiamnum pari fidelitatis & devotionis obsequio faciunt ac præstant, atque posthac quoque in omne subsequuturum tempus dimississimè se, pro dotibus naturæ atque ingenii sui à Deo sibi concessis, semper præstituros pollicentur, præstareque desiderant ac possunt.

Motu

Motu itaque proprio, ex certa scientia, animo bene deliberato, sano accedente consilio, deque Cæsareæ potestatis Nostræ plenitudine, Theodorum Casparum, Fridericum, Wilhelmum, Ferdinandum, Franciscum Wilhelmum, & Joannem Adolphum, fratres à Furstenberg, liberos, hæredes & successores eorum legitimo matrimonio natos & nascituros, utriusque sexûs, & ex eis in infinitum descendentes, ac descensuros, nostros & Sacri Romani Imperii, Regnorumque & Dominiorum Nostrorum hæreditariorum liberos Barones fecimus, creavimus, & ereximus, ac tenore præsentium facimus, creamus, erigimus, & ad liberorum Baronum statum atque gradum clementer evehimus, & attollimus, ac Baronalis honoris, dignitatisque titulo per præsentes gratiosè insignimus, nec non aliorum liberorum Baronum verè natorum ordini, numero, consortio, cœtuique favorabiliter adscribimus, & aggregamus, &c. Verùm Joannes Velde è Soc. Jesu antiquitatis patritiæ peritissimus, singulari commentario de ortu ac progressu familiæ *Furstenbergicæ*, ante triginta ampliùs annos composito, jam indè à Widichindo Magno Saxoniæ Duce deductâ *Oldenburgicæ* domûs origine, *Furstenbergios* pariter illustravit; ex quo, & Ditmaro Mollero, sigillatim hæc decerpsimus. Sigefridus Comes Oldenburgicus, primus Marchio Brandenburgicus, & Ruperti Archiepiscopi Trevirensis, & S. Mechtildis Imperatricis frater An. 939. defunctus, ex Heilwige Arensbergensi suscepit Ulricum filiorum natu maximum, quem in exercitu Henrici Cæsaris ad Merseburgum, contra Hunnos An. DCCCCXXXIII. militasse, & Jadderiense Collegium condidisse memoriæ proditum est, atque ex Zwana Hollanda, Ottonem filium sustulisse. Is ductâ in matrimonium Mechtilde Alveslebiensis ditionis hærede, novum Comitatum avito adjecit. Ottoni liberi fuere Joannes, cui Oldenburgensis; Henricus, cui Bruchusanus; Bluso & Otto, quibus maternus Alveslebiensis Comitatus deinde obtigit: quem tamen ad posteros, quos nullos reliquerant, haud transmiserunt. Felicior fuit Joannes ex Adelheide Sigifridi Marchionis Stadensis filia liberis susceptis, ex quibus Conradum Alveslebiensi Comitatui, ad se post fratrum mortem reverso, novum Comitem præfecit.

Conradi fratres fuere Huno, qui major natu in Oldenburgensi ditione successit; Udo, qui Hildesiensis Episcopus cum Conrado fratre Anno M LXXXV. Comitiis Gerstungensibus interfuit, & vitæ periculum pro Henrici Cæsaris partibus præsentissimum adiit, Theodoricus & Joannes, ac demum Rixa soror unica, quæ Hajoni Dythmarsiæ Regulo nupta Elimarum peperit. Hunc Fridericus, memorati Hunonis & Willæ Vechtensis Comitis filius unicus, Monachorum Rastedensium institutum amplexus, heredem ex asse scripsit, præteritis omnino patruis posterisque eorum. Quamvis autem Elimarus graves propterea lites ac diuturnas cum avunculis habuerit, summorum tamen Pontificum sententiâ causam tenuit, *teste Hermanno Hamelmanno in Chron. Oldenburgico*, atque hodiernos Daniæ ac Norwegiæ Reges, Holsatiæ Duces, & Oldenburgi Comites procreavit. THEODORICUS verò Hunonis & Conradi frater, quem à fraternis Comitatibus, nunc Oldenburgicum, nunc Alveslebianum, prout cuique alter altero notior erat, pariter cum filio vocatum esse constat, fratrum natu majorum jure paternis ditionibus exclusus, in Westphaliæ Ducatu infra oppidum, cui Nehemio nunc est nomen, consedit in monte Ruræ flumini imminente, quem à celebratis illic, Caroli Magni tempore, Principum Saxonicorum comitiis, antiquitus *Furstenberg* esse appellatum sunt qui opinentur. Ibi arcem posuit, atque amplas deinde opes & nonnullas in propinquo sitas hereditatis *Oldenburgicæ* reliquias, quæ *ab Hermanno Hamelmanno in Chronico Oldenburgico*, è diplomatis Pontificiis An. 1124. 1158. 1160. & 1190. datis, & *à Gerhardo Cleinsorgio in historia Ecclesiast. Westphaliæ* MS. ad annum 1124. recitantur, & quarum partem etiam nunc *Furstenbergii* possident, fortè consecutus, ex illustri femina Hermanni Arensbergensis Comitis sorore Reinhardum filium suscepit. Is Anno MCXV. IV. Idus Febr. pugnâ ad silvam Wolphonis commissâ, unà cum avunculo, aliisque Saxonibus inter se fœderatis, perquàm gloriosam ab Henrico V. Cæsare victoriam reportavit, *teste Cod.* MS. *Moguntino de rebus gestis Archiepiscoporum Magdeburgensium, & Cyriaco Spangenbergio in Chron. Saxoniæ cap.* 214. Hujus deinde

de posteris, etsi abolito sensim *Oldenburgici* atque Alveslebiani Comitis titulo, novus adhæserit, ut recepto antiquis illis temporibus more, à vetusto montis habitati vocabulo, Nobiles Domini de *Furstenberg* cognominarentur; retentus tamen ab omni memoria fuit gentilitius *Oldenburgicorum* Comitum clypeus, iisdem planè trabibus, eodem numero, colore, & positu insignis, quamvis haud pares antiquo generi opes honoresque manserint. *Joannes Velde, & Ditmarus Mollerus.*

3. HIC STETIT HOSTILI BELLORUM SÆPE TUMULTU DIRUTA, PRINCIPIBUS SÆPE REFECTA SUIS.]

Nam cùm Henrici Leonis Saxoniæ Ducis, à Friderico Imperatore proscripti, auctoritatem & fidem secutus Fridericus Nobilis Dominus in *Furstenberg*, Reinhardi filius, (quod etiam de *Oldenburgi* Comitibus memoriæ proditur, contra Philippum Colon. Archiepiscopum, Westphaliæ Ducatum, Friderici Cæsaris munificentiâ Ecclesiæ suæ Anno MCLXXX. donatum, armis vindicantem stetisset, non solùm arx *Furstenberga* intercepta, ac munimentis exuta est, sed etiam ejus Dominus à Philippo castelli possessione depulsus, & fundis pluribus, ac jurium avitorum maximâ imminutione multatus, haud mediocrem pristinæ dignitatis & amplitudinis jacturam fecit. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus Tremonienſis in geneologia Furstenbergica.* Jacuit autem suis in ruinis quadraginta fermè annos sepulta *Furstenberga*, quibus elapsis S. Engelbertus Colonienſis Archiepiscopus, summâ utique loci ad tutandos Westphaliæ fines opportunitate illectus, Anno MCCXIX. Castrum in *Furstenberg* ædificavit, seu potiùs dirutam superiori bello Saxonico arcem restituit, *Furstenbergicis* adeò non invitis, ut Hermannus *Furstenbergius*, Friderici filius, eam sibi redditam acerrimè adversus nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti hostem, defenderit & conservarit. *Joannes Velde in orig. Furstenbergicis.* Quo tempore ibidem insigne Beatissimæ Virginis ac Matris Dei in clientem quendam suum beneficium accidisse memoriæ tradidit *Cæsarius Heisterbacenſis.* Porrò Henrico Archiepiscopo Colonienſi Anno 1225. impiam S. Engelberti necem, Friderici Imperat. jussu vindicanti, & Fridericum Isenburgicum

burgicum hujus paricidii reum bello persequenti, idem Hermannus præstò fuit, acceptique olim à S. Engelberto beneficii memor, ejus causam armis propugnavit. Nec minori fide Colonienſis Ecclesiæ partes tutatus est, cùm Henricus Archi-Episcopus de jure Advocatiæ Sibergenſis, cum Limburgenſi Duce & Montium Comite An. 1230. bello decertaret. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus.*

Hermanni hujus liberi, Wenemarus *Furſtenbergam*, Fridericus *Waterlappiam*, deinceps tenuerunt: quam avus eorum primâ sede exturbatus, proximè montem Fürſtenberg/ inter Werlam & Nehem oppida, cum suburbio, fossis, munitionibus, & ædificiis multis olim exstruxerat, & Friderici posteri deinceps soli possederunt, communi cum Wenemaro, ejusque posteris jure, *Furſtenbergæ*, quoad illa stetit, dominati *Ditmarus Mollerus, & Joannes Velde.* Cùm deinde Simon Comes Lippienſ. Episc. Paderb. nesciente Conrado Archiepisc. Colon. Westphaliæ Duce, geminas munitiones, alteram in Vilcenſi castro, Saldkottenæ alteram excitasset, & confinem ejus ditionem hostiliter aggressus, Werlam, Gallenhardam, Warstenam, & *Furſtenbergam*, anno MCCLIV. diripuisset, iidem *Furſtenbergii* fratres, arma & consilia cum plerisque Westphaliæ Dynastis quamprimùm consociarunt, oblatâque fortunâ belli compendio absolvendi, ipsum Simonem belli ducem victum prælio, captumque, Colonienſi Præsuli custodiendum tradidêre, usque dum Anno 1256. 9. Kalend. Septembris, certis legibus, Simoni ejusque fœderatis, pax & libertas, confectis atque obsignatis Essendiæ tabulis, concederetur. *Joannes Velde, aliique.* Anno posthæc 1276. Siffridus Archiepiscopus Colonienſis, *teste Gerhardo Cleinſorgio*, reficit dejectas superiori bello *Furſtenbergæ*, Werlæ, Warstenæ. Callenhardæ & Almenæ munitiones, easque novis operibus circumdat, commeatu & præsidiis firmat, adversus omnes ferè Dynastas, & finitimos Westphaliæ Principes, inter se fœderibus devinctos, auctore Simone Paderbornenſi Episcopo, quem acceptæ, quam diximus, calamitatis memoria inquietum habebat, & Colonienſibus haud mediocriter infensum. Quod magno usui fuisse Archiepiscopo, multasq;

oppor-

opportunitates ad belli consilia adjunxisse, rei mox consecutæ eventus demonstravit. Siffridus enim ubi adversariorum alios morte absumptos, alios captivos, afflictos alios aliis cladibus animadvertit, insperatam nactus occasionem injurias eorum armis ulciscendi, ducto in Juliacensem regionem exercitu, universam rapinis, ferro, flammâque consumpsit.

Indè in Westphaliam est itum, atque è *Furstenbergæ* munitionibus in Arensbergensem Comitatum facta impressio, Nehemio proximo ejus oppido, aliisque castellis circumsessis, expugnatis & eversis. Quocirca Godefridus Comes Arensbergensis & Ludovicus ejus filius, in castris prope Nehemium positis, renuntiare coacti reliquis Colonienſium hostibus societatem fœderis, pacem popoſcerunt, impetraruntque. Quam deinde Anno MCCLXXXVIII. *ut refert Cleinsorgius*, recrudescentibus utrimque dissidiis, interventu Joannis Nobilis Domini de Bilstein/ Westphaliæ Marescalli, aliorumque, Siffridus & Ludovicus redintegrarunt. Sub idem ferè tempus exorta gravis inter Reinholdum Geldriæ, & Adolphum Montium Comites, de hæreditate defuncti Ducis Limburgensis contentio, acribus partium studiis incensa, funestissimum in bellum erupit. Ejus causa Siffridum Archiepiscopum, Henricum Westerburgium, Henricum Lutzenburgium, Adolphum Nassovium, Theodoricum Clivium, Joannem Limburgium ad Lenam, VValramum Falckenbergium, Theodoricum Mörsanum, VValramũ à Rupe, aliosque Geldris adjunxit. Joannes contrà Brabantiæ Dux, qui sibi Adolphi Limburgensem Ducatum vendicantis jus comparaverat, VValramus Juliacensis, Eberhardus Marcanus, VValramus, Joannes & Balduinus Lutzenburgici, Fani S. Pauli, & Lossenses Comites, & Respublica Colonienſis in partes Montani Comitis descenderunt, tantis utrimque animis, tantâ opum & causæ fiduciâ, ut neutro acie decernere verito, prope vicum Woringen/ collatis signis dimicarint. Brabantinus & Montanus eo prælio victores, Reinholdum ceperunt multis vulneribus affectum, nec antè libertate donarunt, quàm omne jus suum remisisset; Siffridum verò, qui etiam in pote-

ſtatem eorum venerat, per ſeptem annos in cuſtodia habuêre. *Annales Colonienſes, & Levoldus à Northoff in Chronico Marcano*

Toto illo tempore Eberhardo Marcano impunè licuit conterminam VVeſtphaliæ provinciam, pro ſuo in Colonienſem Archiepiſcopum implacabili odio, vexare ac prædari, VVerlæ mœnia dejicere, *Furſtenbergâ* potiri, & direptionibus omnia latè infeſta habere; quoad Siffridus in integrum reſtitutus hoſtiles injurias ultum ivit, amiſſa recuperavit, Marcanos coërcuit, & continuo Adolphum perſecutus bello, ſuperioris cladis auctorem devicit, & captivum, dum vixit, arctiſſimâ cuſtodiâ aſſervavit. Sed Eberhardo in magnas propterea anguſtias adducto, nec animus, nec conſilium defuit ſe ſuaque defendendi. Siquidem Rutgeri de Altena/ Dapiferi ſui operâ, redemptum D. marcis ab Hunoldo de Plettenberg/ Milite Anno MCCXCVI. caſtrum Waldenberg/ munivit, commeatu inſtruxit, præſidio firmavit, & nobilem Dominum de Biſſtein & Caſtrenſes in Waldenberg/ potentiâ virtutisque gloriâ excellentes, ſuas ad partes traxit, quò crebras Colonienſium excurſiones, Attendoriæ, & Snellenbergæ excubantium, reprimeret, & inprimis Joannem de Plettenberg / Mareſcallum VVeſtphaliæ imminentem occaſioni rei bene gerendæ pluribus in locis diſtineret. *Levoldus à Northoff.*

Wichboldus poſtea Archiepiſcopus Colonienſis eundem Marcanum Comitem non minus acrem, quàm Siffridus ejus deceſſor habuerat, adverſarium expertus, belli conſilia renovat, ad quæ privatis etiam rationibus impellebatur: Eberhardus enim cædem ultus Engelberti patris ſui, architectum hujus facinoris Hermannum de Loen/ qui Wichboldi ab Holte ſororem in matrimonio habebat, oppugnatum fugatumque Bredenvordæ poſſeſſione dejecerat, atque Ottone Rithbergio Monaſterienſi Epiſcopo conſentiente, ejus imperium ſibi retinebat *Levoldus à Northoff.* Quare VVichboldus cupiditate incenſus reſtituendi in integrum affinem ſuum expedito exercitu Dorſtenam iter intendit, nec tamen ultra, conceſſis hoſti induciis, progreditur. Interea Eberhardus oblatâ occaſione Hoveſtadium, ditionis Colonienſis caſtrum, invadit ac diruit;

perque

perque omnem latè provinciam VVestphaliæ, rapinis, cædibus incendiisque grassatur; Archiepiscopus contrà adjunctis sibi Landgravii Hassiæ, & Henrici Nassoviæ Comitis auxiliis, Hovestadium recuperat & instaurat, Unnam Marcani Comitatûs oppidum exurit, & magnam cæteris infert vastitatem; nec destitisset porrò injurias sibi factas ulcisci, nisi gravi morbo implicitus senex inducias pacisci, & redire Susatum coactus mortem illic obiisset.

Henricus deinde Virneburgius, VVichboldi successor, constitutis Paderbornæ rebus, quò fortè gravis eum dissensio Guntheri Comitis Swalenbergensis, & Theodori Baronis Itterani, de Episcopatu inter se contendentium, evocaverat, ut VVestphaliam ab injuriis finitimorum Comitum tueretur, & in fines eorum incursiones commodiùs faceret: *Furstenbergam* superiore memoriâ ab Eberhardo excisam, Anno MCCCVII. reparat & novis operibus communit. *Levoldus à Northoff, & Cleinsorgius.* Eandem tamen Henricus ipse An. MCCCIX. iterum demolitur, *teste Henrico de Hervordia,* sive hostium insidiis intercepta, nisi propriâ ruinâ recipi nequiverit, sive *Furstenbergii* ejus domini in Ecclesiam Colonienſem quid commiserint, de quo nihil certi habeo affirmare. Non multò post *Furstenbergiorum* opibus utcunq; instauratam, Engelbertus denuò Patris sui Eberhardi exemplo, An. 1311. obsidet, evertitque. *Levoldus à Northoff, & Henricus de Hervordia.* Quod Henricus Colonienſis, & Ludovicus Hassus Monasterienſis Episcopus, privatis de causis uterque Marcano infensus, haud inultum ferendum rati, ejus ditionem populabundi invadunt, & *Furstenbergiis,* ob egregiam operam in hac expeditione sibi navatam, Anno MCCCXII. *Furstenbergam* novis septam munitionibus restituunt. *Wernerus Teschenmacherus Annal. Cliviæ & Marckiæ, parte II. cap. I. Levoldus à Northoff.*

Immaturus deinde obitus Henrici VII. Cæsaris, gravioris belli incommoda Germaniæ importavit, maximumque in discrimen Colonienſis præcipuè Archiepiscopi provincias adduxit. Cùm enim Henricus Colonienſis Fridericum Austriacum, Moguntinus contrà, & Trevirenſis Ludovicum Bava-

riæ Ducem, dissidentibus inter se suffragiis, ad Imperium evexissent, & Cæsareâ coronâ exornassent, tantum hinc odii Bavarus in Colonienſem Archiepiſcopum concepit, ut ipſe in præſentia Auſtriaci belli curis diſtentus Wilhelmum Arensbergenſem, Engelbertum Marcanum, Simonem Lippienſem, aliosque VVeſtphaliæ Comites ac Principes finitimos, ad divexandas diripiendasque Henrici provincias impulerit. *Levoldus à Northoff, & Cleinſorgius.* Itaque Colonienſis Archiepiſcopus, & Rupertus Comes de Virneburg VVeſtphaliæ Mareſcallus, in ſummas difficultates conjecti, cum *Furſtenbergiis*, cæterisque VVeſtphaliæ Caſtrenſibus in Rüden/ Hoveſtad/ Snellenberg/ Werle/ Hallenberg/ Almene/ Aldenwilt/ Scarpenberg/ & civitatibus Tremoniâ, Suſato, Briloniâ, Monte Martis, Attendoriâ, Recklinghusâ, Dorſtenâ, VVerlâ, Geſeckâ, Rudenâ, VVarſtenâ, Callenhardâ, Bedelickâ, Medebaco, VVinterbergâ, Hallenbergâ, Smalenbergâ, & Volckmarſiâ Anno MCCCXXVI. pacem, quam vocant Burgenſem, ineunt, ac fœdus mutuæ defenſionis, Caſtrenſes inter, & VVeſtphaliæ civitates jam Anno 1325. factum, confirmant, adverſus immenſas opes à Ludovico Bavaro contra ſe comparatas. *Ex tabulis fœderis, & antiquis literis.* Eo pacto indomitum hoſtium furorem undique ingruentium Henricus opportunè refrenavit, & VVeſtphaliæ ſecuritati tantiſper conſulit, dum VValramus Juliacenſis, ejus ſucceſſor, diſſidia omnia ſimultateſque felici demum fine componeret. Etſi autem is poſtea à Ludovico Cæſare alienatus, etiam cum Godefrido Arensbergenſi, & Adolpho Marcano Comite, aliisque VVeſtphaliam bello prementibus graves inimicitias Anno 1344. ſuſceperit, VVilhelmus tamen Juliacenſis, & Adolphus Montanus Comes, pacem inter eos tandem conciliarunt.

Hujus belli tempeſtate, quemadmodum Mendenam, *Furſtenbergæ* vicinum in VVeſtphalia oppidum, direptam ac vaſtatam fuiſſe conſtat, ita veriſimilis multorum eſt opinio à majoribus accepta, & veluti per manus tradita, etiam *Furſtenbergam* Arensbergenſi agro, & Marcano plus vice ſimplici infeſtã, ſolo æquatam funditusque deletam eſſe, utpote cujus poſt hæc nulla in literis extet memoria. Itaque *Furſtenbergii* adverſæ toties rebus

bus ſuis fortunæ pertæſi, ſedem antiquam, tot bellorum periculis, & cladibus obnoxiam atque expoſitam, planè deſeruerunt, aliamque ſub radicibus montis poſuêre, domicilii ſuperioris cognominem, pari atque olim ratione VVaterlappiam ædificaverant. Ex eo tempore diviſis inter ſe avitis poſſeſſionibus, *Furſtenbergam* novam, & *Waterlappiam*, ſeperatim habitare cœperunt, & genus deinceps propagarunt; binis *Oldenburgicis* trabibus in aureo ſcuto, rubentibus utrimque retentis: ſed galeâ *Furſtenbergæ* novæ cornibus antiquis, *Waterlappiæ* pennis diſtinctâ. Tametſi hoc diſcrimen non fuerit perpetuum, utriusque domûs poſteris pennigera galeâ promiſcuè uſis. *Ex antiquis literis, & actis de Furſtenbergiorum defenſo jure venandi, art. 4. & 5. Joannes Velde.*

4. NUNC DESERTA JACET, PRÆCLARÆ GLORIA STIRPIS
USQUE RECENS LONGA POSTERITATE VIGET.]

Bini igitur fratres ſuprà memorati, Fridericus & Wenemarus, numeroſam poſterorum ſobolem procrearunt. Fridericus auctor eſt *Furſtenbergiorum* in VVaterlapp, Hollinghoven, Hörde, Stirpe, & in Livonia. A VVenemaro genus ducunt *Furſtenbergii* in Furſtenberg, Nehem, Senden, & in Geldria. In VVenemari poſteris claruerunt Hermannus & VVilhelmus, VVenemari filius, ac nepos, & Gothardus VVilhelmi filius, Mareſcallus VVeſtphaliæ, & Satrapa Nehemenſis: quam præfecturam Anno 1446. Theodoricus Archiepiſcopus Colonienſis pro 5000. florenis aureis ipſi oppignoravit, poſterique illius poſſederunt, uſque dum Salentinus Archiepiſcopus Colonienſis Anno 1570. pignus liberavit; Uxorem habuit Gertrudim de Cronenberg. Utriuſque filii fuêre, Philippus Mareſcallus Caroli Ducis Geldriæ, Jodocus & Philippus Milites Ordinis Teutonici in Livonia, Antonius & VVilhelmus Satrapæ Nehemenſes, qui poſtremas è Sophia de VVitten conjuge ſuâ, ſuſcepit VVilhelmum magnum Magiſtum Ordinis Teutonici in Livonia, Godefridum Canonicum Rigenſem, & Georgium Satrapam Nehemenſem, ejus uxor Eliſabetha de Gent fuit, & utriuſque filius Laurentius, cujus uxor Catharina de Reck, ei peperit Jodocum Furſtenbergium in Furſtenberg &

Senden, qui è conjuge ſua Joanna de Strunckede, nullis ſuſceptis liberis, ex Hungaria revertens, ubi legionis equeſtris legatus, auſpiciis Ordinum Circuli VVeſtphalici, Cæſari adverſus Turcas militaverat, obiit Anno 1596. 11. Novembr. Viennæ in æde Cathedrali ſepultus, ſtirpis ſuæ ultimus. Antonii ſupradicti & Petronellæ VVrede filia, Cordula, Abbatiſſam Geſekenſem egit. Furſtenbergios in Livonia, & in Hollinghoven ex VVaterlapp oriundos, illuſtrarunt, Otto, fœderati Belgii Ordinum nomine, Juliaci Gubernator, tribus in Hungariam adverſus Turcas expeditionibus clarus, VVenemarus Ordinis Teutonici Commendator Mariæburgi, & Philippus, Gaudentius, Georgius, & Gothardus Milites in Livonia. Inter Furſtenbergios è caſtro Stirpe eminuerunt, Antonius Aſſeſſor Spirenſis, & Fridericus Judex Aulicus Monaſterienſis fratres, & Joannes Schönebergius Conſiliarius Colonienſis, hujus ſtemmatis poſtremus, anno 1645. 30. Novembr. Suſati exſtinctus. Antequam nunc ad *Furſtenbergios* in VVaterlapp progrediamur, operæ precium erit nonnihil referre de Guilielmo Furſtenbergio ſuprà memorato Ordinis Teutonici in Livonia Magiſtro, in quo principatu Henrico à Galen ſucceſſit, & Gothardum de Ketteler ſucceſſorem reliquit. *Huic*, ut ait Joannes Horrion in Panegyr. Paderborn. lib. 3. cap. 2. *duæ res diſſimillimæ egregiam demonſtrandæ virtutis ſuæ facultatem dedêre, Principatus, & adverſa fortuna. Nam cùm florenti ætate ſacram illam militiam adminiſtrandam accepiſſet, in multiplici reipubl. perturbatione conſiliis atque armis integritatem Catholicæ religionis, dignitatemque Ordinis ſartam tectam conſervavit. Quod eo fuit difficiliùs, quòd cùm frequentibus præliis laceſſeretur à Moſchis, interea neque vicinorum Dynaſtarum diſſidia, neque orientes jam tum peſtiferæ ſectæ, res ejus eſſe quietas ſinebant. Ubi verò jam ingraveſcente ætate, poſt tantam jactationem, portum ſibi quaſi quendam providit, & deſignato ſibi ſucceſſore, in munitam inprimis arcem Vellinum ſe contulit, ut, quod ſupererat ætatis in honeſto otio contereret, ibi verò majus, quàm in medio mari, naufragium invenit. Nam anno 1560. cùm Moſchi magnis copiis in Harriam & Lettoniam ſe effudiſſent, tandem cæſo Teutonicorum Equitum exercitu*

exercitu, exeunte Quintili, Vellinum oppidum, quatefactis vi tormentorum muris, & ignibus in tecta conjectis ceperunt. Arcem verò ipsam, in qua Princeps versabatur, conscelerati milites, qui in præsidio erant, pacti corporum suorum, & omnium, quæ efferre possent, incolumitatem, nefariè prodiderunt. Quid plura? direptis, quæ in arce erant, Principis opibus, ipsum frustra quiritantem, & fidem eorum appellantem Moschis dedunt. Neque tamen perfidis suâ prædâ diu frui licuit. Nam Moschi re cognitâ spoliatos omnibus, quæ rapuerant, inanes demiserunt. Princeps ipse captivus ductus in Moschoviam, illustre barbaris patientiæ & pietatis exemplum fuit. Cùm enim templo careret in quo Romano ritu sacra fierent, velut quondam Abraham sub quercu Mambre, sic optimus senex statis temporibus, sub quâdam arbore Deum colebat. Felicior omnino, qui conservatâ majorum religione in exilio & custodia diem obiit, iis, qui illâ repudiatâ, fumosos titulos & fluxas opes sibi pepererunt. Ejusdem meminêre Balthasar Russovius in Chron. Livoniæ, Joannes Lewenclaius in commentario de Moschorum bellis adversus finitimos gestis, Paulus Oberborniusin vita Joannis Basilidis M. Moschorum Ducis, David Chytræus, Jacobus Aug. Thuanus, aliique. Munsterus in sua Cosmographia pag. 1118. hæc de illo sigillatim: *Anno 1560. circa festum S. Jacobi obsidebat Moschus Vellinum arcem, & captum ibidem seniorem Magistrum Wilhelmum à Furstenberg, vinctum catenis mittit in Moscoviam, & in singulas noctes semel catenatum instar ursi producit ad spectaculum, atque extremâ inediâ macerat. Unus servorum illius secutus ultrò, nolebat à Domino suo divelli.* Anno dein 1564 VVolffgangus magni Magisterii in Borussia Administrator, & Ordinis Teutonici per Germaniam & Italiam magnus Magister, suo & totius Ordinis Teutonici nomine, Legatos misit in Moscoviam, ingenti nobilium ac famulorum catervâ stipatos commendatitiisque Ferdinandi Cæsaris literis, & multis donis 3000. scutatorum precium excedentibus instructos, ut VVilhelmum in libertatem vindicaret; quos quidem legatos mense Novembri ab irato Livonibus Moscoviæ tyranno auditos, & munera fuisse accepta, sed petitam captivi Principis restitutionem successu caruisse, oculatus testis est Raphaël Barberinus,

berinus, Mariæ Anglorum Reginæ in Moscoviam legatus, in sua narratione Italica Anno 1565. 16. Octobr. Antwerpiâ ad Comitem Nubarolæ de rebus Moscoviæ data, & Anno 1658. Viterbii edita. Sed plenius hæc licet recognoscere ex relatione ipsorum, Legatorum, quæ in Archivo Ordinis Teutonici Marienhemii conservatur, & legatos hisce nominibus nobis exhibet, nimirum Bernardum de Bever/ Commendatorem in Othmarsheim/ Theobaldum de Ramswagen/ Commendatorem Friburgi in Brisgovia, Melchiorem Termo Commendatorem in Weissenburg/ Franciscum de Hatzfeld/ Commendatorem in Grifstett/ Ordinis Teutonici Equites, & Joannem Wagener/ & Oswaldum Lurzing/ J. V. Doctores, Quæ tanta calamitas, justo Dei judicio, haud dubiè propterea illi accidit, quod Gulielmo Brandeburgico Archiepiscopo Rigensi, manus & vincula injecerit, captumque in arce Caconhusia arcta in custodia habuerit. E tanto igitur, ut ad propositum revertamur, *Furstenbergiorum* numero, soli hodie superstites *Furstenbergii* ex Waterlapp/ divino beneficio adhuc florent vigentque. Quorum primam quidem originem Joannes Velde utcunque explicuit, posteriorem autem genealogiam morte præreptus non absolvit. Nos in gratiam illustris familiæ, ex antiquis literarum monumentis, Ditmari Molleri tabulis genealogicis, & Joannis à Berswordt/ nomenclatore nobilitatis VVestphalicæ, eam breviter decerptam posteritati nunc consecramus, quæ contrà Boëtiani illius dicti perpetuò meminerit velim: SI QUID EST IN NOBILITATE BONUM, ID ESSE ARBITROR SOLUM, UT IMPOSITA NOBILIBUS NECESSITUDO VIDEATUR, NE A MAJORUM VIRTUTE DEGENERENT.

STEMMA

STEMMA
BARONUM
FURSTENBERGIORUM

In Waterlapp, Fürſtenberg, Snellenberg, Herdringen, Adolffsburg, Horſt, Boke, Hüſten, Brockhauſen, Waldenburg, Hengsbeck & Langeney, Satraparum hæreditariorum in Bilſtein, Waldenburg & Fredeburg, Advocatorum itidem hæreditariorum in Graffſchafft & Ewig, Dynaſtarum in Oberenkirchen.

Ex originibus Furſtenbergicis, Joannis Velde è Soc. JESU, *tabulis genealogicis Ditmari Molleri Tremonienſis, Joannis à Berſwordt nomenclatore nobilitatis Weſtphalicæ, & antiquis literarum monumentis deductum.*

Fridericus nobilis Dominus in Furſtenberg, Reinhardi, qui Hermanni Comitis Arensbergenſis è ſorore nepos An. 1115. IV. Id. Februar. commiſſo à Saoxnibus ad ſilvam Wolphonis prælio interfuit, filius, in bello Saxonico Henrici Leonis Anno 1180. exauctorati Saxoniæ Ducis partes adverſus Philippum Archiepiſcopum Colonienſem ſecutus, navatæ operæ præmium tulit, Furſtenbergæ excidium, & avitorum jurium maximam imminutionem. Quare Furſtenbergæ vaſtatæ proximam Waterlappiam, inter Werle & Nehem oppida ſitam, cum ſuburbio, foſſis, & munitionibus, quas ſuperiori ſæculo diruit Truchſeſianus furor, ædificavit. Uxorem habuiſſe legitur Adelheidam de Ardeia, Everhardi nobilis Domini de Ardeia ſororem.

Hermannus Furſtenbergius S. Engelberti beneficio inſtauratam An. 1219. Furſtenbergam recuperavit, & defendit adverſus nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti Archiepiſcopi Colonienſis hoſtem. Nec minori fide, & grati animi obſequio, Henrico de Mollenarck Archiep. Colonienſ. Anno 1225. S. Engelberti cædem ulciſcenti, & Anno 1230. jus Advocatiæ Sibergenſis propugnanti ſuppetias tulit. Uxor ejus fuit Agnes nobilis Domina de Wildenberg.

Fridericus Furſtenbergius Dominus in Waterlapp, unà cum Wenemaro fratre, & aliis Weſtphaliæ

Wenemarus Furſtenbergius Dnus in Fur-

Dynastis, Anno 1254. capit in prælio Simonem Episcopum Paderbornensem, Werlam, Callenhardam, Warstenam, & Furstenbergam deprædatum, & Colonienſi Archiepiſcopo cuſtodiendum tradit. Anno verò 1264. feria quarta poſt Remigii, Civitas Callenhardenſis occaſione defuncti Conſulis, vaſalli hactenus perſonam ſuſtinentis, per literas eum rogat novam feudi vacantis conceſſionem. Hic pari jure cum fratre ſuo Furſtenbergæ, dum vixit, dominatus fuit. Uxor illius Mechtildis de Graffschafft, filia Crafftonis nobilis Domini in Graffschafft.

ſtenberg, auctor familiæ Furſtenbergiorum in Furſtenberg, Anno 1290. Eccleſiæ Colonienſi feudi nomine obligat decimas in Huſten. Hujus ſtemma, Anno 1596. 11. Nov. Jodoco Furſtenbergio Viennæ extincto, unà emoritur. Alios Wenemari poſteros vide ſuprà 261.

Fridericus Furſtenbergius omnibus iis bellis, quæ ſuo tempore Colonienſes Archiepiſcopi cum vicinis Marcanis, & Arensbergenſibus Comitibus geſſere, & quibus Furſtenberga, Anno 1295. ab Eberhardo Comite Marcano, Anno 1309. ab Henrico Archiepiſcopo Colonienſi, Anno 1311. ab Engelberto Comite Marcano, & Anno 1345. à Godefrido Arensbergenſi, & Adolpho Marcano Comite obſeſſa expugnata, & deleta, atque identidem à Furſtenbergiis. & Archiepiſcopis Colonienſibus reſtaurata & munita fuit, multùm inclaruit. Eidem Anno 1309. octavâ die aſſumptæ Virginis Mariæ, Arnoldus Dungel vir nobilis bellum denunciat. Cum eodem, & patruelibus ejus, ac pluribus Weſtphaliæ Caſtrenſibus & civitatibus, Henricus Archiepiſcopus Colonienſis, & Rupertus Comes de Virneburg, VVeſtphaliæ Mareſcallus, publicæ ſecuritatis cauſâ fœdus faciunt Anno 1326. Uxorem habuit Juttam de Bilſtein, filiam Theodorici nobilis Domini de Bilſtein.

Wenemarus Furſtenbergius, Paderbornenſium hoſtis, Monaſterium Bodecenſe, unà cum Eccleſia vaſtat, incendit, & Anno 1370. feriâ quintâ poſt octavam Apoſtolorum, Simoni Epiſcopo

Antonius

Antonius & Wilhelmus, Archiepiſcopo Colonienſi Friderico Tremoniam oppugnanti an. 1388. & an. 1390. exorto bello de vectigali Cæſaris Inſulæ, & de Linnenſi ditione, contra Adolphum Clivenſem, & ejus fratrem Engelbertum Marcanum Comitem, opem tulerunt.

Wilhelmus cum fratribus Anno 1365. transegit, & in obſidione Tremonienſi, aliisq; bellis Eccleſiæ Colonienſi adfuit. ἄπαις.

Hermannus ejus uxor Ermgardis Bock ex Palſterkamp, filia Jacobi Bock. ἄπαις.

Paderbor-

Paderbornensi reconciliatur. Anno 1371. Consiliarius Colonienſis intimus, à Friderico Archiepiſcopo Colonienſi, universæ Diœceſi, ſummus militarium copiarum ejus dux, ac gubernator, & primus Satrapa Arensbergenſi provinciæ magno cum imperio præficitur. Quare Colonienſi Eccleſiæ, pro munere ſuo, utilem fidamque operam præſtitit in bello Anno 1383. ab Engelberto Marcano Comite Colonienſibus illato, quo Werla Weſtphaliæ oppidum conflagravit. Defunctus An. 1386. Uxor ejus Catharina nobilis de Pattberg.

Fridericus Furſtenbergius ſtrenuus miles, variis in bellis pro Eccleſia Colonienſi geſtis, claruit: ſiquidem an. 1388. Friderico Archiepiſcopo Colonienſi Tremoniam obſidione prementi, unà cum Wenemaro fratre, patruo, & patruelibus ſuis tulit ſuppetias.

Wenemarus conditor ſtemmatis Furſtenbergici in Livonia, Friderici fratris ſui in pleriſque omnibus bellis adjutor & ſocius. Uxor ejus Godula Freſeken, filia Joannis Freſeken, heres in Hollinghoffen, quam Joanni Schneidewindt vendiderunt.

Ludolphus-Uxor ejus Anna Ludeſcheid dicta Altena. Poſſederunt Wilshuſam pignoris loco. Eorum filius Joannes arcem Hollinghoffen redemit à Gerhardo Schneidewindt An. 1457. & Furſtenbergios in Hollinghoffen propagavit, cujus ſtemma cum Ludopho ejusdem nominis ac ſtemmatis ultimo An. 1581. interiit. Arce Hollinghoffen per Annam ultimi Ludolphi filiam. Laurentio de Furſtenberg in Furſtenberg & Senden Toparchæ nuptam, ad Furſtenbergios in Furſtenberg devolutâ. Hujus etiam ſtemmate extincto, ab Erneſto Electore Colonienſi coëmpta tranſiit in dominium Wilhelmi de Bavaria, Baronis in Hollinghoffen, nunc ab ejus ſororis filiis Baronibus de Bylé poſſidetur.

Anno 1390. Timanuns à Selbach dictus Loe, propter Fridericum Archiepiſcopum Colonienſem, cujus hoſtis erat, bellum ei indicit. Contrà Anno 1394. ipſe & Wenemarus ejus frater Ruperto de Raesfeldt in Oſſendorp hoſtilitatem denuntiant. Illorum viciſſim hoſtes, in gratiam Bitteri de Raesfeldt, ac Joannis illius filii, eodem ſe tempore profitentur, Theodorus de Bynnehove, Lubertus de Lange, Theodorus Rodenberg, Henricus & Arnoldus Rodenberg, Gerrus de Wiſſche, Jordanus de Loe, & Joannes Rodenberg, Sanderus & Weſſelus de Galen fratres, Spingerus de Galen, dictus Rodenſterdt, Everhardus de Puſepe, Engelbertus & Joannes de Sendene fratres, Joannes Tule, Theodorus de Pepele, Lambertus Schmeck, Bickerus & Walterus de Brabeck, Wernekus de Dollenkunde, Hugo de Dorſtene, Webetus de Brabeck nothus, Albertus Krief, Theodorus Crane, Joannes Schyle, Hermannus ab Heydene dictus

dictus Aldebach, Henricus de Baysdunc dictus Summer, Bernardus Oyrman, Joannes Lepele, Sanderus de Bernevelde, Wenemarus Unbekunde, Everhardus Heybe, Hermannus Vogelstat, Joannes Vule, Joannes Spiel, Everhardus Bolte, & Hubertus de Tendeninck. Quod idem facit Joannes Spiegel ex Desenberg, qui Anno 1395. unà cum socio suo Henrico Amepe, Friderico Archiepiscopo Colonienſi inimicus, iisdem fratribus Furstenbergiis, ob eorum in Ecclesiam Colonienſem studium, bellum indicit. Cùm deinde Friderico Archiepiscopo Colonienſi An. 1403. bellum esset cum Nassovicis, & Limburgicis Comitibus, Fridericus Ecclesiæ Colonienſi opem tulit. Postea Anno 1407. pro Arnoldo Dungelen, Henricus de Droste, Everhardus de Wickede, Albertus Sobbe, Wenemarus Sobbe fratres, Fridericus de Latte, Theodoricus de Dingen, Henricus de Berneholt, Rotgerus de Eslo, Henricus Danus cum famulis & auxiliis suis inimicitias cum Friderico susscipiunt. Compositis deinde controversiis, Fridericus adversus Arnoldum Dungel, & ejus socios, & Arnoldus Dungel, ejusque socii Godehardus Stecke, Rotgerus de VVerderden, Gerhardus de Plettenberg, Bernardus ab Hagenbecke, Joannes ab Aldenbockem, Arnoldus Hensveld, Everhardus de VVickede, Henricus ab Holte, Theodorus de Dungen, Everhardus ab Endorpe, Theodorus Schenckeber, Rotgerus Schenckeber fratres, Isebrandus de Schwalmen, Theodorus Schade, Joannes de Sovene, VValter de Kore, Beso de Brabecke, Theodorus VVesternich & VVachand fratres, Henricus Ovelken, Adolphus de VVesterholt nothus dictus Korte, VVenemarus Hemmerberg, Fridericus Kekelenkegen, Bruno ab Hunschede, Joannes VVenever, Bernardus Hœgenveld, dictus Brige, Joannes de Sterenberg nothus dictus Schukosten, Werlagus Schampert, Joannes Schulte, VVilhelmus Schulte, Joannes Hesse, & eorum famuli, & auxiliatores, adversus Fridericum hostilia resumunt. Quando etiam Fridericus Archiepiscopus Colonienſis, & Adolphus Clivenſis & Marcanus Comes, VVilhelmo de Monte Episcopo Paderbornenſi bellum intulerunt, & Anno 1410. Delbrugiam Paderbornenſis Diœcesis regionem depopulati, magnam illic cladem accepere; idem Colonienſi Ecclesiæ præstò fuit. Demum Anno 1416. Friderico & VVenemaro fratribus, & VVilhelmo seniori de Furstenberg, Antonius de Scheidungen, Rutgerus de Klotyngen, Engelbertus de Hilbecke, Henricus de Schwane dictus Kleyfie Hynze, VVolffurt op dem Berge, Spenwert de Schorlenberg dictus Strylauff, cum famulis & adjutoribus suis, Theodorici de Mœrsa Archiepiscopi Colonienſis hostes, propter Dominum suum VVilhelmum de Monte Episcopum Paderbornenſem, cum Theodorico de electione Colonienſis Archiepiscopi contendentem, bellum denuntiant. Friderici hujus uxor fuit VValburgis de Ketteler.

Her-

Hermannus Furſtenbergius Theodorico Archiepiſcopo Colonienſi in bello Suſatenſi auxiliatus, & an. 1446. Sabbatho poſt feſtum SS. Simonis & Judæ,	Wilhelmus. Uxor Gertrudis. ἄπαις.	Fridericus Hildeſienſis Canonicus & Sacerdos, ſanctimonialibus in Himmelport & Olinghauſen, certos annuos reditus donat, pro ſui ſuorumque memoria ſervanda An. 1471.	Alberta nupta Friderico Freſeken.

in prælio à Suſatenſibus captus fuit, qui ingraveſcente jam ætate religioni ſe totum dedit, & diverſa cœnobia largo cenſu donavit, ad ſervandam ſui ſuorumq; in ſacrificiis & ſuffragiis jugem memoriam. An. 1450. pridie S. Jabobi Apoſtoli inter complures VVeſtphaliæ proceres teſtis ſubſcribit confectis tabulis de Juliæ & Montium Ducatu, ſi Gerhardum eorum Ducem ſine liberis mori contingeret, Eccleſiæ Colonienſi acceſſuro. Idem Anno 1417. Nolkoni de Beringhuſen prædium in Loen, Vranconi de Heygen, & Bernardo de Lunen prædium Brockhuſen, Joanni de Lunen decimas in Gerlinckhuſen, Joanni de Hanxleden, & Rotgero Lurwaldt prædium in Stockenberg, Goſwino Lurwald prædium in Sutterpe & Miſte, Raboni de Thulen in Brucken prædium in Gerlinckhuſen, Hermanno de VVette prædium in Loen, Civitati Callenhardenſi prædium Gerlinckhoff. Anno 1433. ipſo die S. Benedicti Theodoro Torck in Edinckhuſen prædium in Langeveld. Anno 1437. Theodoro de Lunen prædium in Gerlinckhuſen. Anno 1470. Bernardo de Landsberg prædium in Brenckhuſen, nobilibus vaſallis, & clientibus ſuis, in beneficium ſeu feudum concedit. Defunctus Anno 1471. Uxor ejus Hedwigis de Reck, VVerlæ ſepulta in Eccleſia Parochiali, ante aram Deiparæ Virginis Mariæ.

Wenemarus Furſtenbergius Deo vixit, & ſibi. Defunctus An. 1484. 24. Aprilis. Sepultus in Eccleſia Monaſterii Himmelport. Uxor ejus Cordula de Galen, filia Sanderi de Galen, Domini in Herten, & Sybillæ de Bodelswinge, miræ ſanctitatis matrona, quæ 36. annis vidua, in Himmelport apud filiam Urſulam ejus loci Abbatiſſam, optimè de Monaſterio merita,	Fridericus Archiepiſcopo Colonienſi Theodorico Suſatum oppugnanti præſtò fuit. Anno 1446. feriâ ſextâ poſt Dominicam Judica in prælio ante werlam à Suſatenſibus captus. ἄπαις.	Antonius Monaſterienſis Canonicus, mortuus an. 1459. feria ſecundâ Paſchatis. Tremoniæ in templo PP. Franciſcanorum ſepultus, qui Anno 1467. die S. Martini fatentur ſe obligatos eſſe ad annuam ejus memoriam in ſacrificiis, & ſuffragiis celebrandam.

consenuit, nupta anno 146c. festâ die SS. Fabiani & Sebastiani. An. 1516. 4. Decemb. defuncta, & prope maritum ibidem tumulata.

Fridericus Furstenbergius: Satrapa Werlensis, Anno 1519. Ab Hermanno Archiepiscopo Colonienſi inter Consiliarios cooptatur. An. 1484. 24. Junii cum Wenemaro, & Hermanno fratribus fundat beneficium Ecclesiasticum in parochiali æde in Bremen. An. 1496. civitatem Callenhardensem, aliospue clientes feudis investit. Anno 1543. 3. Aprilis moritur, sepultus VVerlæ in monumento aviæ suæ. Ejus uxor Metta de Plettenberg in Neilen, filia Remberti de Plettenberg ex Neilen, & Adelheidis ab Ermelen, nupta Anno 1503. defuncta 1511. sepulta in Himmpelport.

Wenemarus auctor Furstenbergiorum in castro Stirpe, obiit Anno 1503. 22. Aug. Susati; cujus stemma, in Joanne Schonebergio de Furstenberg consiliario Colonienſi Anno 1645. 30. Novembr. extincto, desiit. vid. suprà 261.

Hermannus Canonicus Monasterienſis & Paderbornensis, Presbyter, & in choro psallentium Deo assiduus, obiit Anno 1547. pridie exaltationis S. Crucis, Monasterii sepultus, fundator perpetuæ memoriæ in Himmelport.

Joannes Abbas Sibergensis, alter ejus Monasterii fundator, optimè suis præfuit, Anno 1549. 7. Decembris defunctus, & sepultus Sibergæ in sacello à se extructo

Antonius Ordinis Præmonstratensis Canonicus Cappenbergensis, Præpositus in Bürick prope VVesaliam inferiorem, & SS. Canonum Doctor.

Caspar & Wernerus milites Ordinis Teutonici in Livonia, quorum primus obiit Anno 1532. 19. Octobris.

Agatha uxor 1. Hermanni de Pentling in West-Hemmern & Hilbeke. 2. Joannis de Schüngel Archi-Satrapæ VVestphaliæ, in VVokelem.

Ursula Abbatissa in Himmelport, præclarè de illo Monasterio merita, 48. annis præfuit, Anno 1548, 16, Julii defuncta.

Elisabetha & Hadwigis Moniales in Monasterio Paradisi prope Susatum.

Anna Monialis in Olinghausen obiis Anno 1535. 12. Julii.

Catharina Decanissa in Freckenhorst, bene de Monasterio Himmelport merita, obiit An. 1526. 16. Aprilis

Fridericus Furstenbergius quatuor Principum Electorum Colonienſium, Adolphi, Antonii, Joannis Gebhardi, & Friderici Consiliarius, & Satrapa VVerlensis, cujus integritas, doctrina, prudentia, dicendi vis, cum in patriæ negotiis, tum in publicis imperii conventibus, sæpenumerò cognita est. Anno 1564. 25. Octobr. per contractum antichreseos, pro decem aureorum

Caspar infans mortuus.

Elisabetha uxor Christophoro à Plettenberg in Lenhusen desponsa. An. 1529. 2. Feb.

Catharina obiit infans.

reorum millibus, acquirit sibi suisque præfecturas Bilstein & VValdenburg. Anno 1559. interfuit comitiis Augustæ Vindelicorum celebratis, Consiliarius Joannis Gebhardi Archiepiscopi Colonienſis. Anno 1564. ab Ordinibus VVestphaliæ Ducatûs ad Electorem Colonienſem pro impetranda privilegiorum patriæ confirmatione missus, in magnum propterea odium & offensionem Friderici Archiepiscopi Colonienſis incurrit. Anno 1566. ab eodem mittitur legatus ad conventum Lubecenſem. Anno 1567. 21. Martii moritur, ætatis suæ Anno 57. Scheidæ sepultus. Uxor Anna Westphael, filia Rabani Westphael, Satrapæ in Lichtenau & VVunnenberg, & Helenæ ab Horde dominæ in Böcke, nupta Anno 1538. 4. August. obiit Anno 1583. festo S. Joannis Baptistæ die, Olinghusæ sepulta.

Caspar Furstenbergius Anno 1544. 11. Novembr. nascitur. Anno 1566. Kalend. April. ætatis suæ 19. Coloniæ licentiam utriusque juris interpretandi adeptus, quinque Electorum Colonienſium, ac trium Moguntinorum, & Principis Paderbornenſis Consiliarius intimus, & Satrapa in Bilstein, Fredeburg, VValdenburg, Lenne, Fritzlar, & Naumburg. Archisatrapa VVestphaliæ Anno 1613. 19. August. Ratisbonæ præficitur. Satrapiis Bilstein, VValdenburg, & Fredeburg, præfuit annis 49. Ducatûs VVestphaliæ gubernacula 5. annis tenuit. Omnibus Imperii conventibus, ab anno 1567. usque ad ann. 1618. habitis, interfuit, vel legatus, vel à consilii primoribus, & calamitosis Reipubl. temporibus, incredibili fide, labore, integritate, constantiâ, Religioni Catholicæ, Romano imperio, Patriæ servivit. Truchsesiano motu omnibus fermè nutantibus, solus ex Equestri Ordine constans in fide Ecclesiæ Romanæ, & Colonienſis mansit, omnibusque eâ tempestate fortunis spoliatus, & in exilium actus, apud fratrem suum Præpositum Paderbornenſem hæsit, usque dum ab Ernesto in locum Truchsesii electo Archiepiscopo Colonienſi, ad Francofurtenſem conventum Anno 1583. 23. Septemb. adversus Truchsesianos legatus, & Anno 1584. 19. Martii, Bavari exercitûs ducibus adjunctus, & VVestphaliæ recuperandæ consilia moderatus, unà cum Repub. in integrum restitutâ, amissas opes suas cum fœnore recepit, & plerisque omnibus indigenis, Truchsesii partes secutis, veniam iterum ac gratiam impetravit. Quare summo loco apud Ernestum, & Ferdinandum ejus successorem fuit, & ille pro sex millibus aureorum florenorum, Satrapiam Fredeburgenſem ei oppignoravit Anno 1585. 18. Octobr. Hanc deinde Maximilianus Henricus Archiepiscopus & Elector Colonienſis, utriusque successor & nepos, Anno 1665. 6. Maji unà cum Bilstenienſi & VVallenburgenſi præfecturâ repignoravit, eo modo, & emolumento familiæ Furstenbergicæ, ut illius posteri mnemosynon, & causam habituri sint, Principum gratiæ, majorum suorum meritis, & chirographis parum confidendi, sibique à mutuo potentioribus

tentioribus dando posthac diligentius cavendi. Demum vir imprimis doctus, prudens, facundus & diligens, familiari usus symbolo, *Præsum ut prosim*, Podagræ doloribus confectus, Anno 1618. 3. Non. Martii obiit, relicto ob sua in rempubl. merita ingenti patriæ luctu, natus an. 72. mens. 4. dies 2. Arensbergæ sepultus in Æde VVedinghusana, ante aram marmoream cum epitaphio ejus positam. Uxor Elisabetha Spiegel ex Peckelsheim, Joannis Spiegel ex Peckelsheim, & Godæ Spiegel in Desenberg filia, nupta An. 1573. 4. Octob. obiit Bilstenii An. 1587. Kal. Junii, sepulta in Veschede.

Fridericus Canonicus Moguntinus & Paderbornensis, S. Albani & S. Petri Moguntiæ, natus Anno 1539. fundat Anno 1605. perpetuam eleëmosynam pro sex pauperibus Attendoriæ alendis, obiit Anno 1608. 9. Januarii, ætatis suæ 70. Moguntiæ in sacello S. Joannis Baptistæ in Æde Metropolitana sepultus.

Theodorus Canonicus Trevirensis, Præpositus Paderbornensis & Meschedensis Anno 1546 nascitur. Anno 1585. 5. Junii eligitur Episcopus & Princeps Paderbornensis. Diœcesi difficillimis temporibus per annos 33. menses 6. dies 28. præfuit, tanta cum laude, ut optimorum Præsulum nulli secundus habeatur, restituit religionem Catholicam, ære alieno Ecclesiam liberavit, auxit vectigalia, duas arces principales Neuhusium & VVevelsburgum exstruxit, reliquas collabescentes refecit: oppignoratas recuperavit, Paderbornam rebellem compescuit, Collegium & Novitiatum Societatis Jesu, cum Academia publica instituit, Ædis Cathedralis Canonicos, & universa Diœceseos Monasteria non uno annuo censu locupletavit, & egenis hominibus perpetuam eleëmosynam largitus. Obiit anno 1618. 4. Decembris ætatis suæ 71. maximo sui desiderio relicto. Paderbornæ in Ecclesia Cathedrali sepultus. Ejus symbolum, *Judicium melius posteritatis erit*, fama post obitum superstes approbavit.

Othilia Anno 1585. 11. Kal. Februarii, ætatis suæ 33. eligitur Abbatissa in Olinghusen, Anno 1589. 5. Julii postulatur Abbatissa Herisiensis, utrobique auctis vectigalibus, exstructis domiciliis, ornatis templis, & perpetuis eleëmosynis fundatis immortalem laudem promerita, obiit Anno 1621. Non. Martii, ætatis 72. cùm Herisiensi Ecclesiæ An. 33. Olinghusanæ 35 maximo cum fructu præfuisset.

Anna, post mortem sororis, Abbatissa Olinghusana, obiit anno 1626. 29. Novembris, Olinghusæ, cum Othilia sorore, proximè matrem suam Annam à VVestphael sepulta.

Ursula Monialis in Himmelport, obiit anno 1560. 2. Aprilis.

Helena, uxor Joannis VVulff in Fuchten desponsa, anno 1552. Kal. Novemb.

Barbara, uxor Henrici Smising in Tatenhusen desponsa, anno 1574. 25. August. obiit anno 1614. 30. Januarii Bilfeldiæ in templo Franciscanorum sepulta.

Mater

Mater Theodori Smisingii anno 1580. nati, & 10. Aprilis baptizati, sponsoribus Ottone Durgello Præposito Monasterienſi, & Elisabethâ Spiegeliâ conjuge Caspari de Furstenberg, qui institutum S. Francisci amplexus Lovanii, singularis famâ sanctitatis, & Theologiæ scientiâ inclaruit, genere & scriptis libris nobilis.

Agatha, Godeschalci ab Haxthausen in Vorden, Archisatrapæ Paderbornensis, & Satrapæ in Dringenberg conjux, desponsa An. 1583. 28. Maji, obiit Anno 1637. 7. Septembr. Gerdenæ sepulta.

Ursula, Rabani Spiegel in Peckelsheim, & Sweckhusen uxor, desponsa Anno. 1577. 29. Aprilis, obiit anno 1621. Paderbornæ in templo Societatis Jesu sepulta.

Fridericus Furstenbergius, Dynasta in Bilstein & VValdenburg, natus anno 1576. Kal. Martii, humanioribus literis, philosophiæ, & juri civili operam dedit Coloniæ, usus deinde Pontimussi Præceptore & hospite, Jurisconsulto sanè præclaro, Guilielmo Barclaio. A Joanne Swichardo Moguntino Electore ditioni Königsteniæ An. 1610. Kal. Februarii, à Ferdinando Colonienſi Septemviro, & utriusque Bavariæ Duce, VVestphaliæ & Angariæ summo cum imperio anno 1624. 22. Februarii præficitur. Pro utroque ad quatuor Augustos, ad Sueciæ Regem, ad Principes diversos, ad plura Imperii Comitia legatus ivit, Moguntinus, Colonienſis, & Paderbornensis Consiliarius intimus. Anno 1622. 9. Maji à Ferdinando Electore Colonienſi, consentiente Collegio Metropolitano, in beneficium seu feudum accipit Bilsteinienſem & VValdenburgenſem dynastias jam olim sibi suisque oppignoratas. Anno 1637. 27. Novembr. Meschedenæ in negotiis patriæ ablegatus capitur ab Hassis, & Lipstadium abducitur; demum An. 1638. mense Martio liberatur. Suecis verò VVestphaliam Anno 1646. vastantibus exul Bonnam abiit; & 9. Aug. piè illic discessit. Natus annos 70. menses 5. dies 9. & Arensbergæ Anno 1647. 25. Februarii sepultus proximè parentem. Uxor ejus Anna Maria de Kerpen Domina in Illingen, è VVestrasia, Joannis de Kerpen dynastæ in Illingen, & Claudiæ Baronis de VViltz filia Moguntiæ ei nupta anno 1608. 13. Octobris maximis virtutibus ornata matrona, cum marito 37. An. summâ concordiâ vixit, piè defuncta Bilstenii anno 1646. 15. Martii ætatis suæ 58. sepulta 9. Aprilis in Veschede.

Joannes Godefridus Canonicus Moguntinus, Trevirenſis & Paderbornenſis, Præpositus Meschedenſis, natus anno 1579. Kal. Februarii, ægrotus in itinere moritur prope Sigenam in Comitatu Nassoviæ Anno 1624. 11. Sept. sepultus Attendoriæ in Æde Parochiali.

Theodorus natus an. 1585. 24. Maji, obiit 23. Decemb. sepultus in Veschede.

Goda nata anno 1574. 23. Julii, Uxor Bernardi ab Heiden ex Bruch, desponsa anno 1594. 30. Novembris.

Anna nata 1577. 23. Novembris, Uxor Georgii ab Oenhausen in Eckholt, Satrapæ Paderbornensis in Neuhaus, desponsa an. 1600. 6. Februarii, moritur anno 1641. 3. Martii singularis probitatis matrona.

Helena Monialis Ordinis S. Benedicti trans aquas Monasterii, nata an. 1580. moritur anno 1647. 3. Aprilis magnâ sanctitatis opinione.

Othilia nata anno 1582. 6. Octob. eodem moritur.

Elisabetha nata an. 1587. 9. Januarii, Uxor Christophori ab Horde in Stormede & Erinckerfeldt, desponsa an. 1608. 15. Junii, moritur an. 1632. 5. Novembris, sepulta in Stormede 22. Novemb.

Fridericus Furstenbergius, S. R. I. Liber Baro, natus in Köningstein an. 1618. 31. Octobris circa horam tertiam pomeridianam, baptizatus 20. Novemb. Cubicularius aureæ clavis, & intimus Consiliarius Colonienſis, & Paderb. Satrapa in Fredeberg, Advotaus hæreditarius in Graffschafft, Dynasta in Bilstein, VValdenburg, & in Oberenkirchen. Optimis literis in Germania, Italia, & Gallia excultus, in diversis legationibus, & S. R. I. Comitiis prudentiam, fidem, & eloquentiam suam ostendit. Anno 1646. 29. Januarii Ferdinandi, & an. 1651. 6. Januarii Maximiliani Henrici Electorum Colonienſium intimis consiliis admovetur. An. 1652. 19. Feb. de Bilsteinienſi & VValdenburgenſi dynastia, sibi suisque in beneficium jam olim concessa, cum Ordinibus Ducatûs VVestphaliæ transigit, & an. & 1653. 12. Novemb. diuturnam ac difficilem litem de Advocatia Monasterii Graffschafft, quam cum Abbate, & Cœnobitis Graffschafftanis avus ejus ac parens habuerant, certis legibus componit. An. 1654. mense Aprili. Electoribus Moguntino, Colonienſi, & Trevirenſi arcem Hammerstein ad Rhenum à Lotharingis insessam, & viciniæ diu multumque gravem expugnantibus, ipse copiis Colonienſibus imperat. Patriæ imprimis amans, & amatus, in arce sua Herdringa piè moritur an. 1662. 7. Julii, Attendoriæ 10. Julii, sub vesperam in templo PP. Franciscanorum, juxta primam conjugem, sine pompa funebri, quam vetuerat, tumulatur, dimisso Canonicatu in Cathedrali Herbipolenſi. Prima ejus Uxor Anna Catharina de Petra ex castro Leyen, filia Joannis Caspari von und zu der Leyen, Domini in Eltz, Trevirenſis Consiliarii, & præfecti in Munstermeyfelt, Cobern, & Alcken, & Catharinæ de Metternich, sororis Lotharii Archiepiscopi Trevirenſis. Nupta in Laenstein an. 1645. 23. Decembris, defuncta in Bilstein an. 1658. 11. Martii, Attendoriæ sepulta 3. Aprilis in templo PP. Franciscanorum strictioris observantiæ, pia inprimis femina. Altera fuit Maria Elisabetha de Breidtbach ex Borresheim, filia VVolfgangi Henrici de Breidtbach, vicedomini, & intimi Consiliarii Moguntini, dynastæ in Borresheim, & Mariæ Magdalenæ Dominæ

minæ in Eltz, nupta an. 1659. 9. Junii in Borresheim.. Nata an. 1623. 10. Aprilis, obiit Herdringæ 25. Septembr. an. 1679. sepulta Attendoriæ.

Theodorus Casparus ex Seniore electus Præpositus Moguntinus an. 1673. Canonicus Spirensis, & ad S. Albanum Moguntiæ, in exercitu Regis Catholici Chiliarchus legionis equestris in Belgio, nascitur in Königstein an. 1615. 6. Martii, moritur 1675. 21. Sept. tumulatur 10. Octobris in sacello Furstenbergico summæ ædis Moguntiæ.

VVilhelmus Chorepiscopus Trevirensis S. Mauritii in Tholeja, Præpositus Monasterienſis, Decanus Salisburgensis electus an. 1675. 16. Aug. Canonicus Paderbornensis & Leodiensis, Præpositus in Bustorff & Meschede. Prior S. Mariæ de Campeio in Alpibus Tridentinis, intimus Consiliarius Salisburgensis, Paderborn. & Monasterienſis, Alexandri VII. & sequentium diversorum PP. Maximorum Cubicularius intimus, multis ad Cæsarem, Principes & Comitia Imperii legationibus clarus, ab eloquio & prudentia multùm commendatus. Nascitur Bilstenii an. 1623. 13. Novemb. Sponsore VVilhelmo de VVestphael Archisatrapâ Paderbornensis Diœcesis. Insignes ejus virtutes etiam post fata loquuntur, varia Salisburgi anathemata, altare erectum in parochiali Attendoriæ, eleëmosynæ ibidem auctæ, & in perpetuum apud PP. Thejatinos fundatæ, æternâ vel inde memoriâ dignus obiit an. 1699. 2. Maji Salisburgi in Metropolitana sepultus.

Ferdinandus, Canonicus Hildesienſis, Paderborn. & Monasterienſis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Prior S. Mariæ de Campejo in Alpibus Tridentinis, Alexandri VII. P. O. M. Cubicularius intimus an. 1661. 20. Aprilis dum Romæ versatur, absens eligitur, 30. Maji confirmatur, 6. Junii in urbe ab Eminentissimo Julio Rospiglioso Cardinale, pòst verò Clemente IX. P. M. conseeratur, & 4. Octob. Paderbornæ inauguratur Episcopus ac Princeps Paderbornensis. An. 1667. 19. Julii eligitur, & an. 1668. 30. Aprilis confirmatur Coadjutor & Successor Monasterienſis, eodem anno Episcopus ac Princeps Monasterii solenniter inauguratur. Natus est in castro Bilstein an. 1626. 21. Octobr. baptizatus 29. Novembr. Sponsore Ferdinando Electore Colonienſi & utriusque Bavariæ Duce &c. Inter Episcopales curas præcipua Ei fuit studium promovendæ gloriæ divinæ, & salutis animarum, ideo quindecim Missiones Apostolicas in variis & extra Europam plagis fundatas & perpetuò stabilitas sex & triginta Missionariis è Societate Jesu commendavit. Quantopere dilexerit decorem domûs Dei, commendant in utraque Diœcesi ac Ducatu VVestphaliæ Monasteria, Templa, Sacella, magno numero tum exstructa & refecta, tum pretiosis & illustribus Cimmeliis exornata; Regnum Candiæ ingenti pecuniæ summâ à præsentissimo servitutis Turcarum periculo vindicavit. In pauperes & causas pias prodigus inopiæ PP. Capucinorum in Brakel, PP. Franciscanorum Strict.

Obſervantiæ Attendoriæ & Paderbornæ perpetuâ eleëmoſynâ ſubvenit. Hoſpitalis Furſterbergii à magnis Patruis Attendoriæ liberaliter fundati proventus legato quinquies mille imperialium auxit. Gymnaſium Sigenæ conſtituit, Padibornæ alterum à M. Patruo ſuo glor. memor. fundatum reparavit. Denique plurimis prætermiſſis Succeſſori ſuo Paderbornenſi præter abacum & cœtera reliquit pontificalem ornatum dignum octodecim mille imperialibus, Monaſterienſi, pro argentea ſupellectile viginti tria millia; decrevit Cathedrali Capitulo Paderbornenſi viginti quinque millia & Monaſterienſi triginta tria millia imperialium pro ſui quot annis celebranda memoria; Regularibus utriusque ſexûs per totam diœceſin Paderbornenſem ſex millia, præter millena alia in Graffſchafft, VVedinghauſen, Gräventhal, Ölinghauſen & alibi. Ex calculi ſectione obiit anno vitæ LVI. Epiſcopatûs Paderbornenſis XXIII. Monaſterienſis V. poſt Chriſtum natum MDCLXXXIII. 26. Junii in Sabbatho poſt horam VI. matutinam Princeps tantus, qui bonorum omnium calculo longiore vitâ digniſſimus, Pontificum intimâ conſuetudine, Regum amicitiâ, Chriſtianarum omnium gentium admiratione, plauſû, præconio celeberrimus fuit; quem Innocentius XI. P. M. deploravit hoc epicedio : *Perdidimus magnum Eccleſiæ ornamentum.*

Franciſcus VVilhelmus, Archi-Commendator Ordinis Teutonici per VVeſtphaliam, Commendator in Mülheim & Monaſterii ad S. Georgium, Conſiliarius Paderbornenſis intimus, Mareſcalli officio in Comitiis Ratisbonenſibus circa annum 1665. optimè functus, nemini non charus. Naſcitur Herdringæ an 1628. 29. Sept. an. 1650. 14. Februarii Mulhemii inauguratur Eques Ordinis Teutonici, an. 1660. 15. Decemb. eligitur Coadjutor, & an. 1671. 20. Maji in Capitulo generali Marienhemii præſens confirmatur Archi-Commendator Baliviæ Ordinis Teutonici in VVeſtphalia. Tandem exſtructâ domo Teutonicâ de Ordine ſuo bene meritus infeliciter cum equo prolapſus ad agonem optimè diſpoſitus ex pedis fractura obiit an. 1688. 3. Aug. Mülhemii ſepultus.

Joannes Adolphus ex Camerario Præpoſitus Paderbornenſis unanimiter electus an. 1681. 20. Febr. Canonicus Hildeſienſis, & Monaſterienſis, Præpoſitus S. Crucis Hildeſii & veteris ædis Monaſterii, Satrapa in Bilſtein, VValdenburg & Fredeburg, Conſiliarius Paderborn. & Monaſterienſis intimus. Natus Coloniæ Ubiorum an. 1631. 16. Martii, Caſtrum Adolphi prævio conſenſu Imperatoris in memoriam nominis ſui magnificè erexit. Symbolum ſuum (*Rectè faciendo neminem timeas*) cùm in legationibus ad Cæſarem tum aliàs ſeu jura patria tuendo, ſeu Martis iujurias avertendo, re ipsâ probavit verè defenſor ſuorum ac Pater pauperum cumprimis PP. Franciſcanorum, quibus Limburgi aram, templum Ruthenæ, & Attendoriæ cum organo,

organo, ara maxima, horto ac ædificio œconomico erexit, adjectâ utrobique & xenodochio Furſtenbergico eleëmoſynâ perpetuâ; Curiam Præpoſiti Paderbornæ renovatam unà cum horto bene culto Succeſſoribus reliquit; Sacellum SS. Angelorum in Cathedrali ibidem ſtruxit & aram in parochiali Attendoriæ; quod vivens conſtituit beneficium in ſuo caſtro Adolphi, uti etiam memorias in Cathedralibus & in valle Comitum per Hæredem fundavit. Controverſiam territorialem cum vicinis per limites feliciter finivit. Tandem laborum ac vitæ ſatur poſt fratres ac ſorores omnes natuminimus obiit Herdringæ an. 1604. 15. Aprilis, ſepultus ad Matrem doloroſam, uti voluit, in templo ſuo Attendoriæ.

Anna Urſula, naſcitur an. 1609. 16. Aug. moritur eâdem die.

Maria Catharina, nata an. 1611. 28. Jan. Uxor Georgii Chriſtophori Baronis ab Haſelang utriusque Bavariæ hæreditarii aulæ præfecti, Electoris cubiculo Præpoſiti, Conſiliarii intimi & Dynaſtæ in Hoch-Kammer & Gibingen deſponſa Coloniæ an. 1635. menſe Febr. obiit in Hoch-Kammer 1679. 13. Januarii.

Anna Barbara, Ordinis S. Franciſci Monialis Capucina Coloniæ. Naſcitur an. 1612. in Königſtein 14. Maji.

Uuſula, nata in Königſtein an. 1614. 6. Junii Decaniſſa in Herſe, moritur an. 1667. 30 Junii ſingularibus virtutibus prædita, ſepulta in templo Heriſienſi.

Othilia, nata an. 1617. in Königſtein an. 1643. deſponſa Bernardo de Pletrenberg in Lenhauſen, Bergſtrate & Frielentrop, Ordinum VVeſtphaliæ Deputato, Mater Principis Monaſterienſis obiit an 1683.

Joannes, infans moritur.

Joannes Godefridus, natus an. 1622. 31. Jan. infans obiit.

Anna Wilhelma, nata an. 1620. obiit dyſenteriâ an. 1624. 4. Septemb.

Anna Helena, infans moritur.

Anna, infans moritur.

EX PRIMA CONJUGE.

Franciſcus Emericus, Metropolitanæ & nobilis Collegiatæ Eccleſiæ S. Albani Moguntiæ Canonicus. Naſcitur Bilſtenii an. 1646. 7. Octob. defunctus Lugduni Galliarum an. 1667. 16. Decemb. & ibidem ſepultus.

Anna Eliſabetha, Uxor Joannis Matthiæ de Nehem in Sundermüllen, Satrapæ Oſnabrugenſis in Furſtenau & Vörden, nupta an. 1667. 20. Febr. nata 1648. 15. Febr. Bilſtenii, obiit in Sundermüllen, ſepulta in Melle.

Fridericus, natus an. 1649. 23. Januarii Bilſtenii, ſuſcepto baptiſmo moritur, ſepultus in Veſchede.

Wilhelmus naſcitur an. 1650. 27. Jan. Bilſtenii accepto baptiſmo moritur in Veſchede ſepultus.

Anna Margaretha Urſula, naſcitur an. 165[illegible]. 9. Aprilis, moritur an. 1652. 9. Martii, ſepulta Bonnæ apud PP. Franciſcanos minores.

Maximilianus Henricus, deſignatus Satrapa in Bilſtein, VValdenburg & Fredeburg. Naſcitur Bonnæ an. 1654. 13 Maji, moritur Heidelbergæ, ubi juris prudentiæ operam dabat, omnibus Eccleſiæ Catholicæ Sacramentis munitus an. 1671. 6. Aprilis, ſepultus Maguntiæ in Æde Metropolitana in Sacello Propatrui ſui Friderici Canonici Moguntini & Paderbornenſis.

Maria Barbara, naſcitur Herdringæ an 1655. 4. Decembris, baptizata altero die, nupta an. 167[illegible]. 10 Maji Melchiori Godefrido L. Baroni de Hatzfeld, Dynaſtæ in Wildenberg, Domino in Schönſtein, VVerther & Mertens.

VVilhelmus Ferdinandus, naſcitur Herdringæ an. 1657. 9. Julii moritur Bilſtenii an. 1658. 12. Martii ſepultus Attendoriæ unà cum Matre in templo PP. Franciſcanorum,

EX ALTERA CONJUGE

Anna Maria Magdalena, naſcitur Snellenbergæ an. 1660. 22. Martii nupta 11 Julii 1679. Joanni Adolplo L. Baroni Wolff Metternich de Gracht, Domino in Lübbeler, & Odenthal &c.

Ferdinandus, L. Baro naſcitur an. 1661. 22. Aug. circa horam nonam matutinam Snellenbergæ baptizatus 4. Septemb. [Teſtibus Ferdinando Epiſcopo & Principe Paderborn. & Monaſterienſi, & Mariâ Jacobâ ab Eltz, Abbatiſſâ Monaſterii Marienraht] Reverendiſſimi Sereniſſimi Electoris Colonienſis Cubicularius aureæ clavis, Conſiliarius intimus & in Ducatu VVeſtphaliæ Nobilis, Satrapa hæreditarius in Bilſtein, VValdenburg & Fredeburg, Dynaſta in Oberenkirchen, Advocatus itidem hæreditarius in Grafſchafft & Ewig. Ejus labores pro patria, donationes pro Eccleſia, fundationes pro pauperibus ac ſtudium pro ſuis, memoranda relinquimus poſteritati. Dimiſſis Canonicatibus in Metropolitana Moguntiæ & in Cathedrali Paderbornæ, Conjux Maria Thereſia filia VVilhelmi L. Baronis & Mariæ Catharinæ de VVeſtphalen in Fürſtenberg, Herbran, Laër, Dinckelburg, &c. nupta an. 1682. 15. Decemb. in Caſtro Neuhuſiii. Natos vidit ordine ſequenti.

Ferdinandus Antonius L. B. natus Herdringæ an. 1683. 31. Julii, baptizatus 7. Aug. [aſſiſtentibus *1. Joanne Adolpho de Plettenberg in Lenhauſen, &c. 2. Othiliâ è Furſtenbergiis Dominâ in Lenhauſen &c. 3. Catharinâ Seraphinâ Bar. de Weſtphalen conditâ de Brencken*] Canonicus Paderborn. & Monaſterienſis, communione ſtudii participat de laudibus fratris ſui nuper defuncti, ùt ſequitur.

VVilhelmus Franciſcus Adolphus, natus Herdringæ an. 1684. 20. Julii, 30. ejusdem baptizatus [*Sponſoribus tribus frattibus LL. Baronibus de Furſtenberg 1. Wilhelmo*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

1. Wilhelmo Metropolitanæ Salisburgensis & Cathedralis Monasterienſis reſpectivè Præpoſito ac Decano. 2. Franciſco Wilhelmo Archi-Commendatore Ordinis Teutonici per Weſtphaliam in Mulheim. 3. Joanne Adolpho in Adolffsburg Præpoſito Paderbornenſi. 4. Wilhelmo L. B. de Weſtphalen in Furſtenberg, Herbran, Laër &c. 5. Agathâ de Niehauſen Decaniſſâ in Herſe. 6. Mariâ Barbarâ è Furſtenbergiis Bar. de Hatzfeld in Wildenberg, Schönſtein &c.] Metropolitanæ Colonienſis & Cathedralium Paderborn. ac Monaſterienſis Canonicus nec non Præpoſitus ſanctæ Crucis in Hildesheim. In Imperiali Senarum Univerſitate ob theſes utriusque juris gloriosè propugnatas illic intronizatis, ut vocant, unà cum fratre ſuo primogenito adſcriptus lauream meruit & in Curia Romana notam ſingularem, ut proinde ad altiora quæque natus videretur, niſi præmaturâ morte ſublatus deſiderium ſui reliquiſſet omnibus, Herdringæ 3. Aprilis 1707. ſepultus Attendoriæ ad M. Patruum.

Fridericus, natus Herdringæ an. 1685. 21. Julii, 30. ejusdem baptizatus [Sponſoribus *1. Friderico Chriſtiano ex Illuſtriſſima Familia LL. BB. de Plettenberg, id temporis Decano, poſtmodum Epiſcopo ac Principe Monaſterienſi. 2. Friderico Wilhelmo L. B. de Weſtphalen in Laër, Furſtenberg, Dinckelburg &c. 3. Annâ Mariâ Magdalenâ è Furſtenbergiis Bar. Wolff Metternich in Gracht &c. 4. Mariâ Idâ è Plettenbergiis, Domina de Beverforde in Werries &c. 5. Annâ Mariâ Eliſabethâ de Holdinghauſen profeſsâ in Stuben.*] Cathedralis Monaſterienſis & Equeſtris Bruchſalienſis Canonicus, jam à puero Coloniæ, Moguntiæ, Herbipoli, Pragæ, & Senis in Italia cum binis fratribus degens ea nobiliſſimarum virtutum ac doctrinæ dedit ſpecimina, ut uberrimos olim fructus jam in flore appromitteret; aſt febri hecticâ exuſtus Romæ 24. Jan. 1706. acceptâ à Clemente XI. P. M. benedictione Apoſtolicâ piiſſimè obdormivit, depoſitus in monumento affabre ſpecioſo ad honorem Illuſtriſſimi Domini Auguſtini Favoriti &c. ſumptibus Ferdinandi Epiſcopi in ſignum ſpecialis amicitiæ exſtructo, & quidem in Baſilica Mariæ Majoris ad nives, ita diſponente Eminentiſſimo Domino Cardinale Laurentio Caſoni &c. in cujus etiam Illuſtriſſima præſentia totus Clerus piis manibus ſolenniter parentavit, ſacra & juſta peragente Eminentiſſimo itidem Cardinale Fabroni &c.

Lucia Antonetta Joanna Bernardina Wilhelmina, nata Snellenbergæ an 1686. 3. Octobr. baptizata 12. ejusdem [Teſtibus *1. Joannâ Mariâ Cathar. Bar. de Winckelhauſen, Vice-Comitiſſa in Urdingen, nunc Abbatiſſa Heriſienſi, &c. 2. Luciâ Eliſabethâ de Ledebur, poſt nupta Baroni de Weſtphalen Domina in Laër, Furſtenberg &c. 3. Antonettâ Bar. de Landsberg in Erwite. 4. Bernardo L. B. de Plettenberg, Cathedralium Paderborn. & Monaſterienſis Canonico & Cantore*] infans obiit ſepulta Huſtenæ.

Ferdinandus Wilhelmus, natus Herdringæ 1687. 18. Decembr. 27. ejusdem baptizatus [Sponſoribus 1. *Ferdinando L. B. de Plettenberg, Decano Paderbornenſi,*

nensi, Præposito Monasterienſi. 2. Wilhelmo L. B. de Plettenberg, Ordinis Teutonici Archi-Commendatore. 3. Wilhelmo L. B. de Westphalen, Cathedralis Paderborn. & Halberstadiensis respective Cellario & Capitulari, Præposito SS. Apostolorum Petri & Pauli ibid. 4. Catharina de Droste, condicta de Niehausen, Domina in Ameke & Fuchten. 5. Christina Barbara de Ledebur Canonissa in Schildesche] Canonicus Hildesiensis supra ætatem generosus, nemini iniquus, bonis omnibus familiaris & acceptus, vitâ quidem longiore dignus, quàm corporis & animi robur in eo appromiserat, sed dysenteria præmaturè finivit an. 1705 20. Septembr. Moguntiæ, ubi in Sacello Fürstenbergico in Metropolitana Majoribus suis appositus requiescit.

Christianus Franciscus Theodorus, natus Fürstenbergæ an. 1689. 5. Febr. 14. ejusdem baptizatus [Sponsoribus *Francisco Arnoldo jam Episcopo ac Principe Paderbornensi & Monasterienſi. 2. Christiano Theodoro L. B. de Plettenberg, Cathedralis Hildesiensis Scholastico. 3. Theodoro de & in Brencken &c. 4. Sidonea Catharina de Holdinghausen in Bruchmüllen, condicta de Ledebur. 5. Agatha Catharina Bar. de Westphalen, jam Domina de Wend in Holdfeld, Crassenstein &c.*] Canonicus Hildesiensis, Paderbornensis & Monasterienſis nominatus etiam Halberstadiensis.

Maria Catharina Brigitta Othilia, nata Herdringæ an. 1690. 5. Aprilis 14. ejusdem baptizata [Testibus *1. Catharina Seraphina Bar. de Westphalen, condicta de Brencken in Fürstenberg. 2. Catharina Brigitta Baro Domicella de Westphalen. 3. Othilia de Nagel Canonissa in Metelen. 4. Henrico de Böselage, Ordinis Teutonici Commendatore. 5. Georgio de & in Niehausen*] Infans obiit sepulta in Hüsten.

Anna Helena Theresia Bernardina Philippina, nata Herdringæ an. 1691. 15. Maji, 24. ejusdem baptizata [Testibus *1. Margaretha Bar. de Breidbach ex Baronibus de Petra in Börresheim. 2. Ursula Helena Bar. de Galen, condicta de Plettenberg. 3. Anna Theresia Bar. de Plettenberg in Lenhausen &c. condicta Wolff Metternich. 4. Engelberto de Beverförde Canonico Monasterienſi. 5. Philippo Ludovico de Nagel Canonico etiam Monasterienſi.*]

Hugo Franciscus Joannes Georgius, natus Herdringæ an. 1692. 27. Julii baptizatur [Sponsoribus *Hugone Francisco Comite de Königsegg Metropolitanarum Colonienſis & Salisburgensis respective Decano & Capitulari nunc Episcopo in Leutmaritz. 2. Joanne Wilhelmo L. B. de Reck in Courl, Satrapa Mendensi. 3. Joanne Adolpho L. B. Wolff Metternich in Gracht &c. 4. Georgio L. B. de Breidbach in Börresheim cum filia Domicella Maria Anna, & Maria Anna Catharina Bar. de Elmpt in Burgaw &c.*] Canonicus Hildesiensis & Monasterienſis.

Julia Joanna Maria Dominica Georgia, nata Herdringæ an. 1692. 21. Junii, 1. Julii baptizata [Testibus *1. Agatha de Niehausen Abbatissa Herisiensi. 2. Joanni*

2. Joanna Maria Catharina Bar. de Winckelhausen, Domina in Urdingen, Dalhausen & Ichterlohe, nunc etiam Abbatissa Herisiensi. 3. Georgio de Niehausen, Canonico Paderbornensi. 4. Dominico de Brencken in Wever, Mareschallo Paderbornensi.]

Maria Magdalena Franciſca Brigitta, nata Herdringæ an. 1694. 8. Novembris 17. ejusdem baptizata [Teſtibus *1. Anna Magdalena Bar. de Reck ex Gracht in Courl &c. 2. Anna Magdal. Bar. de Franckenſtein in Ockſtadt ex Börresheim. 3. Franciſco Wilhelmo L. B. de Wend in Holdfeld, Craſſenſtein &c. Satrapa in Witlage & Hunteburg.*] obiit infans ſepulta in Hüſten.

Maria Henrica, nata Herdringæ an. 1696. 22. Junii i. Julii baptizata [Teſtibus *1. Maria Urſula de Holdinghauſen Abbatiſſa in Marienraht. 2. Henrico Theodoro L. B. de Weſtphalen, Cathedralium Paderborn. & Mindenſis Canonico, nec non Præpoſito ad S. Joannem.*] Canoniſſa ad ſanctam Mariam Coloniæ in Capitolio.

Lucia Eva Wilhelmina, nata Herdringæ anno 1697. 28. Julii, baptizata 4. Aug. [Teſtibus *Lucia Bar. de Wolff Metternich, nunc de Aſſeburg in Hinneburg &c. 2. Eva Theodora Vidua de Eykel in Brockhauſen. 3. Wilhelmo L. B. de Metternich nuuc Præpoſito Monaſterienſi, Decano Paderborneeſi.*] Canoniſſa ad S. Mariam in Capitolio Coloniæ.

Rabanus Caſparus, natus Herdringæ an. 1698. 9. Septembris, 14. ejusdem baptizatus [Sponſoribus *1. Rabano Gaudentio L. B. de Weichs, Venationum in Ducatu VVeſtphaliæ Præfecto, in Cörtlinghauſen. 2. Caſparo de Droſte Principis Fuldenſis Conſiliario intimo & Venationum Præfecto in Buchonia. 3. Rabano de Oynhauſen, Sylvarum ac Venationum Præfecto &c.*] infans obiit an. 1699. 22. Octobr. ſepultus in Bremen.

Fridericus Chriſtianus, natus Herdringæ an. 1700. 2. Septembr. 8. ejusdem baptizatus [Sponſore *Friderico Chriſtiano Epiſcopo & Principe Monaſterienſi.*]

Franciſcus Egon, natus Herdringæ an. 1702. 15. Decembris, 26. ejusdem baptizatus [Spoſoribus *1. Franciſco VVilhelmo L. B. de Ingelheim S. Caſareæ Majeſtatis Conſiliario intimo & Præſide Camera VVetzlarienſis &c. 2. Franciſco Egone L. B. de VVend, Domino in Craſſenſtein, Moller &c. 3. Anna Maria Baron. de Metternich, condicta de Truchſes ex VVetzhauſen in Gracht &c.*]

5. SIC MEA DOCTRINÆ PRECOR, ET VIRTUTIS AVITÆ
LAUDE, VELUT GEMINA STET TRABE FULTA DOMUS.]

Domus *Furſtenbergica*, more omnium antiquarum tam illuſtrium, quàm nobilium familiarum, primordia generis ſui, armis debet & militiæ, progreſſum verò atque incrementum

doctrinæ, & liberalium artium disciplinis, quibus hoc & superiori sæculo ita incubuit, ut Archisatraparum, Maresscallorum, Satraparum, Legatorum, intimorumque Consiliariorum munera, Ecclesiasticas dignitates, Præsulum honores, Maximorum Pontificum, & Cæsarum gratiam, titulos Principum, atque infulas Episcopales indè promeruerit. Alterum hujus stirpis fulcrum jure dixeris AVITAM VIRTUTEM, quæ summam in Catholica religione constantiam, pietatem erga Deum, fidem & obsequium erga Principem, singularem patriæ caritatem, in egenos & afflictos homines misericordiam, erga religiosas familias benevolentiam, sacrorum curam, & præcipuum Ecclesiasticæ vitæ studium, fraternamque concordiam nunquam interruptam in se complectitur. His, tanquam *binis* gentilitiis *trabibus*, dum posteritas innitetur, ruinæ usque secura stabit perrennabitque. Nequa verò doctrinæ, & virtutis avitæ exempla posteri desiderent, in quæ continuò oculos possint conjicere, præsentem genealogiam contexuimus, eique nonnulla *Furstenbergiorum* monumenta pleraque Paderbornensibus affinia, modò subjicimus.

ARX

ARX NEUHUSANA

A THEODORO EPISCOPO ET PRINCIPE PADERBORNENSI, AD CONFLUENTES LUPPIÆ ET ALISONIS, EXSTRUCTA.

HANC. STRUIT. ÆRE. SUO. THEODORUS. EPISCOPUS. AULAM
EX. FURSTENBERGIS. STEMMATE. NATUS. AVIS
ANNO. MILLENO. QUINGENTENO. NONAGENO
TALIS. AB. ELECTO. PRINCIPE. QUARTUS. ERAT

ARX WEVELSBURG

AB EODEM ÆDIFICATA.

ARX. CUM. DISTRICTU. PATULIS. INHONORA. RUINIS
IN. THEODORI. USUM. PRÆSULIS. ILLA. VENIT
ÆRE. SUO. PRIMUS. TITULUM. QUI. INFORMAT. INANEM
ET. VALIDA. MUROS. EXHIBET. ARTE. NOVOS
FURSTENBERGIACÆ. PRINCEPS. DECUS. INCLYTE. STIRPIS
SEDI. HOC. QUO. CARUIT. TRADERE. PERGE. TUÆ

HERISIA

AB OTHILIA FURSTENBERGIA, ABBATISSA HERISIENSI, INSIGNI DOMICILIO ORNATA.

OMINE. FELICI. DE. PRINCIPE. COGNITA. MONTE
NEC. MINUS. AGNATO. HOC. OMINE. NOMEN. HABENS
OTHILIA. HERISIÆ. SACRIS. ÆVOQUE. SEQUENTI
HANC. SUPERUM. FLAGRANS. FECIT. AMORE. DOMUM

INSCRITIO VESTIBULI ACADEMIÆ THEODORIANÆ PADERBORNÆ.

THEODORUS. A. FURSTENBERG. DEI. AC. SEDIS APOSTOLICÆ. GRATIA. ECCLESIÆ. PADERBORNENSIS. ANTISTES. AC. S. R. I. PRINCEPS. AFFECTU ZELOQUE. BONI. PUBLICI. QUA. RELIGIONE. QUA. SAPIENTIA. PROCURANDI. PROPAGANDIQUE. RELIGIONI. QUIDEM. TEMPLUM. SAPIENTIÆ. VERO GYMNASIUM ACADEMICUM. COLLEGIUM. PORRO PATRIBUS. SOCIETATIS. JESU. TANQUAM. FIDIS UTRIUSQUE. THESAURI. DISPENSATORIBUS ÆTERNUM. CONSECRAVIT

ANNO. EPIsCopatVs sVI. paDerbornensIs trIgesIMo

Cui. vivo. mortuoQue. bene. quisquis. ista. perleges. apprecare

MONUMENTUM IN LAPIDE MARMOREO SNELLENBERGÆ CONSPICUUM.

REVERENDISSIMORUM. SERENISSIMORUM. ET. ILLUSTRISSIMORUM. ARCHIEPISCOPORUM. ET. EPISCOPORUM. ELECTORUM. AC. PRINCIPUM. D. DOMINORUM. WOLFFGANGI. ET JOANNIS. ADAMI. MOGUNTINORUM. D. DOMINORUM. FRIDERICI. SALENTINI. GEBHARDI. AC. ERNESTI, COLONIENSIUM DOMINI. THEODORI. PADERBORNENSIS. FIDELIS. CONSILIARIUS. NONUM. AD. CÆSAREM. ET. IMPERIALES. CONVENTUS LEGATUS. PRÆFECTUS. IN. BILSTEIN. FREDEBURG. WALDENBURG. LENNE. FRITZLAR, ET NAUMBURG

CASPAR. A. FURSTENBERG. EX. WATERLAPP. &c. JURIS. LICENTIATUS. IMPERII. LIBER. NOBILIS RHENANI. TRACTUS.

HANC. ARCEM. RUINOSAM. ET. COLLAPSAM. THN. ΣΚΙΑΤΡΟΦΙΑΝ. ET. POSTERIS. SUIS. IN. SUI. MEMORIAM. COMPARAVIT. CONSECRAVIT. ET. DONAVIT. PERGITE

ARX

ARX ET JURISDICTIO BURANA.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. COMPOSITA. DIFFICILI. AC. DIUTURNA. CONTROVERSIA. ET. COLLEGII. SOC. JESU. HIC. DESIGNATI FUNDATIONE. APOSTOLICA, AUCTORITATE. VARBURGUM TRANSLATA. DIVINÆ. GLORIÆ. INCREMENTO. ANIMARUM SALUTI. ET. REIPUBL. TRANQUILLITATI. CONSULUIT. FEUDUM. BURANUM. ECCLESIÆ. SUÆ. VENDICAVIT. PROLATOS JURISDICTIONIS. FINES. CONSTITUIT. ARCEM. HANC. SIBI SUISQUE. SUCCESSORIBUS. ACQUISIVIT AN. MDCLXII

TEMPLUM PAROCHIALE IN SUPERIORI TUDORP INSTAURATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. TEMPLUM ET. TURRIM. DE. CÆLO. TACTAM. INSTAURAVIT. AN. MDCLXIII.

ÆDES S. MICHAELIS ARCHANGELI IN PAGO WIRRIESSEN TRANS VISURGIM, E REGIONE HERISTALLI EXSTRUCTA & DOTATA.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS. SACELLUM. S. MICHAELIS. ARCHANGELI. EXSTRUXIT. ORNAVIT. DEDICAVIT. AN. MDCLXIII.

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE
IN PAGO CORBEKE ÆDIFICATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

TFMPLUM. SANCTI. BLASII. EPISCOPI. ET. MARTYRIS. FUNDITUS. COLLAPSUM. RESTITUIT ET. ORNAVIT. AN. MDCLXIIII.

SACELLUM SS. PHILIPPI ET JACOBI
IN MONTE FURSTENBERG RESTITUTUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. D. G. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS.

SACELLUM. GENTILITIUM. SS. PHILIPPO. ET. JACOBO. APOST. ANTIQUA. FURSTENBERGIORUM RELIGIONE· POSITUM. THEODORI. EPISCOPI. PADERBPRNENSIS. MAGNI. PATRUI. SUI. IMPENSIS REFECTUM, INJURIA. DEINDE. TEMPORIS. ET. BELLORUM. ITERUM. LABEFACTATUM. INSTAURAVIT. ORNAVIT. AMPLIAVIT, AN. MDCLXV.

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE IN OBERNKIRCHEN, FURSTENBERGIORUM DYNASTIA, EXSTRUCTUM.

D. O. M. S.

FERDINANDO. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPO. PADERBORNENSI. S. R. I. PRINCIPI ET. COMITI PYRMONTANO. HUJUS. ECCLESIÆ. IN OBERNKIRCHEN. S. GERDRUDI. VIRG. SACRÆ RESTITUTORI. BENEFICENTISSIMO

THEODORUS. CASPARUS. MOGUNTINUS. ET. SPIRENSIS. CANONICUS. ET. CONSILIARIUS. WILHELMUS. S. D. N. ALEXANDRI. VII. P. O. M. CUBICULARIUS. INTIMUS. PRÆPOSITUS. MONASTERIENSIS. CANONICUS. TREVIRENSIS. SALISBURGENS ET. PADERBORNENSIS. PRÆPOSITUS IN BUSTORFF. PRIOR S. MARIÆ. DE. CAMPEIO. IN. ALPIBUS. TRIDENTINIS. SALISBURGENSIS. ET. MONASTERIENSIS. CONSILIARIUS. INTIMUS FRANCISCUS. WILHELMUS. ORDINIS. TEUTONICI. EQUES COMMENDATOR. IN. BRACKEL. MARESCALLUS. AULICUS. ET CONSILIARIUS. PADERBORNENSIS. JOANNES. ADOLPHUS. HILDESIENSIS. MONASTERIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CANONICUS. ET. CAMERARIUS. SATRAPA. IN. BILSTEIN WALDENBURG. ET. FREDEBURG. FRATRES. GERMANI

ET. FRIDERICI. FRATRIS SUI. SATRAPÆ. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. INTIMI. CONSILIARII. SUPERSTITES. FILII. FRANCISCUS. EMERICUS. CANONICUS. MOGUNTINUS. MAXIMILIANUS. HENRICUS. ET. FERDINANDUS. LIBERI. BARONES. DE FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATI. HEREDITARII. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTÆ. IN. OBERNKIRCHEN. GRATI. DEMISSIQUE. IN. FRATREM. PATRUUM. ET. PRINCIPEM. SUUM ANIMI. MONUMENTUM. POSUERUNT AN. MDCLXV

MO-

MONASTERIUM
BRACULENSE
PP. CAPUCINORUM ORDINIS S. FRANCISCI
ÆDIFICATUM.
D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

FRATRUM. CAPUCINORUM. ORDINIS. S. FRANCISCI BRAKFLÆ. FUNDATOR. MONASTERIUM. S. KILIANI EPISC. ET. MARTYR. EXSTRUXIT
AN. MDCLXV

TEMPLUM MONASTERII
IN GRAFFSCHAFFT, ORD. S. BENEDICTI,
EXORNATUM.
D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS

AD. SUAM. SUORUMQUE. FRIDERICI. PROAVI. CASPARIS. AVI FRIDERICI. PATRIS. ET. FRIDERICI. FRATRIS. L. B. DE. FURSTENBERG. HUJUS. MONASTERII. IN. GRAFFSCHAFFT. ADVOCATORUM. MEMORIAM. DONATO. PERPETUO. CENSU. QUINQUE. SACRA. ANNIVERSARIA. SOLEMNI. RITU. CELEBRANDA. INSTITUIT. ET. TEMPLUM. ARA. MAXIMA. ET. NOVIS. IN. UTROQUE. LATERE. POSITIS. ALTARIBUS EXORNAVIT. AN. MDCLXV.

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE
IN CLEINENBERG REPARATUM.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PAROCHIALEM. S. CYRIACI. MART. ECCLESIAM MALE. TECTAM. ET. VETUSTATE. COLLABENTEM. REFECIT. AN. MDCLXVI.

TEMPLUM BUSTORFFIANUM,
ARA MAXIMA ET PORTICU ORNATUM PADERBORNÆ.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. DIVORUM. PETRI. ET. ANDREÆ. APOSTOLORUM. AD. FORMAM. HIEROSOLYMITANÆ. ECCLESIÆ. OLIM. CONSTRUCTAM. EXORNAVIT AN. MDCLXVI

TEMPLUM PAROCHIALE NEUHUSII.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. SS. HENRICI. IMP. ET. CHUNIGUNDÆ. AUG. AD. DIVINI. CULTUS. INCREMENTUM ANIMARUM. SALUTEM. ET PUBLICAM. COMMODITATEM. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT. AN. MDCLXVI

SEPULCRUM PRIMORUM EPISCOPORUM PADERBORNENSIUM, RESTAURATUM IN CRYPTA ÆDIS CATHEDRALIS.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PRIMORUM. HUJUS. ECCLESIÆ. EPISCOPORUM. CORPORA AN. DOM. INCARNAT. MLXVIII. INDICT. VI. HENRICI IV. IMP. AN. XIII. ORDINATIONIS VERO. IMMADI EPISCOPI. PADERBORNENSIS. AN. XVI. INVENTA. ET COLLECTA. TRANSLATA. AUTEM. ET. SEPULTA. VII. ID. SEPTEMB. NE. RECLUSO. SUPERIORIBUS. TEMPORIBUS. SEPULCRO. NEGLECTA DIUTIUS. JACERENT. INSTAURATO. PRISTINO. MONUMENTO. COMPOSUIT. ET ANTIQUÆ. VENERATIONIS. MEMORIAM. RENOVAVIT AN. MDCLXVI

SA-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

SACELLUM S. PHILIPPI NERII EXSTRUCTUM NEUHUSII.

S. PHILIPPO. NERIO. CONF. FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. ELECTUS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS

GRAVI. MORBO. LIBERATUS. SACELLUM EX. VOTO. POSITUM. PERFECIT. AN. MDCLXVII

ÆDES S. AGATHÆ VIRG. ET MART. POSITA IN SIDDESSEN.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

SACELLUM. D. AGATHÆ. VIRG. ET. MART. AD INCOLARUM. RELIGIONEM. AMPLIFICANDAM EXSTRUXIT. AN. MDCLXVIII

EPITAPHIUM
THEODORI ADOLPHI,

EPISCOPI ET PRINCIPIS PADERBORNENSIS, IN ÆDE CATHEDRALI, E REGIONE MAUSOLEI THEODORIANI, SEPULTI.

D. O. M. S.

H. S. E.

THEORUS. ADOLPHUS. D. G. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

QUI. NOBILISSIMA. RECKIORUM. IN. CURL. FAMILIA. ORTUS PRÆSTANTI. INGENIO. DOCTRINA. ET. MAGNARUM. RERUM USU. PRÆDITUS. PERQUE. OMNES. DIGNITATUM. GRADUS AD. EPISCOPATUM. EVECTUS. AFFLICTISSIMAM. PROVINCIAM. SINGULARI. TUM. RELIGIONIS. TUM. PRUDENTIÆ. LAUDE. ADMINISTRAVIT. ÆDEM. CATHEDRALEM. ARA. MAXIMA THOLO. SACELLO. ORNAVIT. ARCES. DIOECESIS. SUÆ. SUECICO. BELLO. VASTATAS. ET. EXUSTAS. MAJOREM. PARTEM RESTITUIT. TEMPLUM. VIRGINUM. CAPUCINARUM. EXSTRUXIT. COLLEGIO. CANONICORUM. PRIMARIÆ. HUJUS. ECCLESIÆ. ANNIVERSARIAM. SUI. MEMORIAM. OPTIMI. PASTORIS EXEMPLUM. SUCCESSORIBUS. IMITANDUM. RELIQUIT

PIE. UT. VIXIT. DEF. III. KAL. FEB.

AN. MDCLXI

VIXIT. AUTEM. AN. LIX. MENS. VII. DIES. XIII

PRÆFUIT. AN. X. MENS. II. DIES. XXVIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. ELECTUS. ET CONFIRMATUS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

DECESSORI. SUO. DE. SE. ET. R. P. OPTIME. MERITO

H. M. P

AN. MDCLXVIII

COE-

COENOBIUM ET TEMPLUM PP. PRÆDICATORUM ORD. S. DOMINICI, RESTITUTUM ET ORNATUM WARBURGI.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDO. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. PE I-SCOPO. PADERBORNENSI. COADJUTORI. MONASTERIENSI S. R. I. PRINCIPI. ET. COMITI. PYRMONTANO. ET. LIB. BARONI. DE. FURSTENBERG. HUJUS. TEMPLI. ET. MONASTERII B. MARIÆ. VIRGINIS. IN. VINEA. VETUSTATE. COLLABENTIS. INSTAURATORI. BENEFICENTISSIMO

CRESCENTIUS. BOEKER. PRIOR. ET. CONVENTUS. WARBURGENSIS. ORDIN. PRÆDICATORUM. MONUMENTUM. HOC. POSUERUNT AN. MDCLXIX.

TEMPLUM S. CRUCIS, EXSTRUCTUM IN ALTENBECA.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS COADJUTOR. MONASTER. S. R. I, PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS

AD. CONSERVANDAM. AUGENDAMQUE. HOC IN LOCO, ANTIQUAM. S. CRUCIS. VENERATIONEM P. C. AN. MDCLXIX.

SACELLUM S. ANNÆ, EXSTRUCTUM IN AMERUNGEN.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

VETUSTO. SACELLO S. ANNÆ. COLLAPSO. PRO. SUA. IN DEIPARÆ. VIRGINIS. MATREM. PIETATE. NOVAM HANC ÆDICULAM. P. C. AN. MDCLXIX.

TEMPLUM PAROCHIALE IN LICHTENAW, RESTITUTUM ET EXORNATUM

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. PAROCHIALEM. S. KYLIANI MARTYRIS. VETUSTATE ET. INCENDIO. DEFORMATAM. RESTITUIT. ORNAVITQUE AN. MDCLXX.

TEMPLUM CUM MONASTERIO PP. FRANCISCANORUM STRICTIORIS OBSERVANTIÆ, D. JOSEPHO SACRUM, PADERBORNÆ A FUNDAMENTIS EXSTRUCTUM.

FERDINANDUS. D. G. EPISCOPUS. PADERBORN. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COM. PYRMONT. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. HONOREM. S. JOSEPHI. DEIPARÆ VIRHINIS. SPONSI. TEMPLUM. CUM. MONASTERIO. PP. FRANCISCANORUM. STRICTIORIS. OBSERVANTIÆ. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT. AN. MDCLXXI

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE IN WÜNNENBERG.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S.R.I PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET L. BARO. DE. FURSTENBERG

BENEFICIORUM. MEMOR. TEMPLUM. S. ANTONIO. DE PADUA CONFESSORI. VETERI. ÆDE. FORTUITO. INCENDIO. UNA. CUM OPPIDO. CONSUMPTA. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT ANNO. MDCLXXVIII

INSCRIPTIO GYMNASII SIGENÆ.

FERDINANDUS. EPISCOPUS. MONASTERIENSIS. ET PADERBORN. BURGGRAVIUS. STROMBERGENSIS S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. DYNASTA. IN BORCKELO. ET. L. BARO DE FURSTENBERG, &c.

QUO. GRATAM. PRIMÆ. INSTITUTIONIS. SUÆ. MEMORIAM AC. PROPENSAM. DE. SIGENATIBUS. BENE. MERENDI. VOLUNTATEM. TESTARETUR. COMMODIORES. ERUDIENDÆ. JUVENTUTIS. ÆDES. COMPARAVIT. SOCIETATI. JESU. DONAVIT. ET. PERPETUO. EPISCOPORUM. AC. PRINCIPUM. MONASTERIENSIUM. SUCCESSORUM. SUORUM. PATROCINIO COMMENDAVIT. ANNO MDCLXXXI

TEM-

TEMPLUM PP. CAPUCINORUM PADIBORNÆ.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. ET. MONASTERIENSIS. BURGGRAVIUS. STROMBERGENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. DYNASTA. IN. BORCKELO. ET. L. BARO. DE FURSTENBERG

ÆDEM. D FRANCISCI SERAPHICI. CONFESSORIS. ABSUMPTAM OLIM. INCENDIO. NEC. FIRMO. SATIS. OPERE. INSTAURATAM AC. RUINÆ. PROXIMAM. A. FUNDAMENTIS. RESTITUIT AN. MDCLXXXII

TEMPLUM XAVERIANUM PADERBORNÆ.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS ET. MONASTERIENSIS. BURGGRAVIUS. STROMBERGENSIS. S.R I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. DOMINUS. IN BORCKELO. L. BARO. DE FURSTENBERG

AD. MAJUS. FIDEI. AC. PIETATIS. INCREMENTUM. ET. SERVATÆ. VITÆ. MEMORIAM. HANC. ÆDEM. S. FRANCISCO. XAVERIO. VOTAM. SUÆ. IN. DEUM. RELIGIONIS. IN. S. INDIARUM. APOSTOLUM. GRATITUDINIS. IN. SOCIETATEM. JESU STUDII. IN. COLLEGIUM. THEODORIANUM. BENEVOLENTIÆ MONUMENTUM. PRIMO. LAPIDE. RITE. POSITO. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUERE. COEPIT. ANNO SALUTIS. MDCLXXXII

MO-

MONASTERIUM WARENDORPIENSE, PP. FRANCISCANORUM STRICT. OBSERV.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. MONASTERIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. BURGGRAVIUS. STROMBERGENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. ET. DOMINUS. IN. BORCKELO. L. B. DE FURSTENBERG IN. HONOREM. QUINQUE VULNERUM. CHRISTI. MONASTERIUM. HOC. PERFICI. CURAVIT. ANNO. OBITUS. SUI. MDCLXXXII

CONVENTUS ASCHENDORPIENSIS PP. FRANCISCANOR. STRICT. OBSERVANT. IN EMBSLANDIA.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. ET. MONASTERIENSIS. BURGGRAVIUS STROMBERGENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS ET. DOMINUS. IN. BORCKELO. L. B. DE. FURSTENBERG. ANNO MDCLXXXII. PRO. COEMENDO. FUNDO. CONVENTUS. ASCHENDORPIENSIS. CLEMENTI. LIBERALITATE. LARGITUS. EST. QUINGENTOS. DALEROS. IMPERIALES. QUOD. SUPERÆDIFICARE. VOLUIT. PRÆMATURA. MORS. IMPEDIVIT. INTERIM. VIVIT. IN MEMORIA. INHABITANTIUM. SUFFRAGIIS COMMENDATUR

MONASTER. HARDENBERGENSE, PP. MINORUM STRICTIOR. OBSERVANT.

FERDINANDUS. DEI. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORN. ET. MONASTERIENSIS. BURGGRAVIUS. STROMBERGENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. DOMINUS IN BORCKELO. ET L. BARO. DE. FURSTENBERG. &c. ÆDIFICATO. MONASTERIO. SUI ERGA. BENEFICAM. MATREM. GRATI. DEVOTIQUE. ANIMI MONUMENTUM. HOC. POSUIT. MDCLXXXIII

INSCRIPTIO
DOMUS TEUTONICÆ
IN MÜLHEIMB.

FRANCISCUS. WILHELMUS. L. BARO. DE. FURSTENBERG. ORDINIS. TEUTONICI. EQUES. COMMENDATOR. PROVINCIÆ. BALLIVIÆ. WESTPHALICÆ. COMMENDATOR. IN. MULHEIM. ET. MONASTERII. AD. S. GEORGIUM. INTIMUS. CONSILIARIUS. PADERBORNENSIS. SIBI. SUISQUE. SUCCESSORIBUS. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT. MDCLXXXV

TEMPLUM PP. FRANCISCANOR.
STRICT. OBS. ATTENDORIENSE.
D. O. M S.

JOANNES. ADOLPHUS. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG. CATHEDRALIUM. HILDESIENSIS. PADERBORN. ET. MONASTERIENSIS. CANONICUS. ET. RESPECTIVE. CAMERARIUS. PRÆPOSITUS S. CRUCIS. IN. HILDESHEIM. CONSILIARIUS. PADERBORNENSIS INTIMUS. HANC. ÆDEM. BEATISSIMÆ. VIRGINI. MATRI. DOLOROSÆ. UT. A RUINA SALVARET. E. FUNDAMENTIS EREXIT. MDCLXX

INSCRIPTIO
CASTRI ADOLPHI,
MEMORIÆ SACRUM.

REVERENDISSIMUS. ET. ILLUSTRISSIMUS. DOMINUS. D. JOANNES. ADOLPHUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. CATHEDRALIUM. ECCLESIARUM. PADERBORNENSIS. HILDESIENSIS. AC. MONASTERIENSIS. CANONICUS. ET. CAMERARIUS. PRÆPOSITUS S. CRUCIS. IN. HILDESHEIM. &c. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. CONSILIARIUS. PADERBORNENSIS INTIMUS. HANC. DOMUM. ADOLFSBURGUM. A. SUO. NOMINE NUNCUPATAM. FAMILIÆ. FURSTENBERGICÆ. COMMODO. E FUNDAMENTIS. EREXIT. AGRIS. ET. PRÆDIIS. ÆRE. SUO COEMPTIS. AUXIT. ANNO. MDCLXXVI
PERGITE. POSTERI.
PORTA PATET VERIS, FICTIS SE CLAUDIT AMICIS.

TEM-

TEMPLUM PP. CAPUCINORUM RUTHENÆ.

D. O. M. S.

REVERENDISSIMUS. PERILLUSTRIS. AC. GRATIOSUS. DOMINUS. DOMINUS. JOANNES. ADOLPHUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. ECCLESIÆ. CATHEDRALIS. PADERBORNEN. PRÆPOSITUS. HILDESIENSIS. AC. MONASTERIENSIS. CAPITULARIS CANONICUS. PRÆPOSITUS. S. CRUCIS. HILDESII. ET. VETERIS. TEMPLI. MONASTERII. HANC. ÆDEM. SS. ELISABETHÆ ET. CATHARINÆ. AD. MAJUS. DIVINI. CULTUS. INCREMENTUM. ET. SUAM. FAMILIÆQUE. FURSTENBERGICÆ. SALUTEM. EXSTRUXIT. ANNO. MDCLXXXIV

SACELLUM IN CATHEDRALI PADERBORNENSI.

SACELLUM. HOC. SS. ANGELORUM. IN. SEPULTARAM. VIVENS. SIBI. EXSTRUXIT. AN. MDCLXXXVI. REVERENDISSIMUS. ET. PERILLUSTRIS. DOMINUS. D. JOANNES. ADOLPHUS L. BARO. DE. FURSTENBERG. CATHEDRALIUM. ECCLESIARUM PADERBORN. HILDESIENS. ET. MONASTERIENSIS. RESPECTIVE. PRÆPOSITUS. ET. CAPITULARIS. PRÆPOSITUS. AD. S. CRUCEM. HILDESII. ET. VETERIS. ECCLESIÆ. MONASTERII DOMINUS. IN. ADOLFSBURG. CELSISSIMI. PRINCIPIS PADERBORNENSIS. CONSILIARIUS. INTIMUS, &c.

INSCRIPTIO CURIÆ PRÆPOSITURALIS PADERBORNÆ

SVNT BONA SIGNA DOMVS TRABS FVRSTENBERGICA BINA,
NOXIA QVÆ SVBITO NON EST LÆSVRA RVINA.
CHRISTE FAC, HÆC VALIDA VT NEQVEAT VI CVRIA SOLVI
PRÆPOSITI EXPENSIS ERECTA JOANNIS ADOLPHI.
VIVITE PRÆPOSITI FAVSTI; SVCCEDITE NOBIS,
SICVT CERTASVNT ALII SVCCEDERE VOBIS,

MAUSOLEUM THEODORI, EPISCOPI ET PRINCIPIS PADERBORNENSIS, IN ÆDE CATHEDRALI.

QUOD FRIDERICUS FURSTENBERGIUS, FRATRIS EJUS FILIUS, PERFICIENDUM CURAVIT.

PRINCIPIS. HIC. TUMULUS. THEODORI. EST. CARMINA. QUÆRIS
GRANDIBUS. IN. TUMULI. MARMORE. SCRIPTA. NOTIS
ASPICE. TEMPLA. ARAS. ARCES. COLLEGIA. LIBROS
ASPICE. VEL. TUMULI. QUEM. MODO. CERNIS. OPUS
NIL. REFERT. ISTIS. ALIUD. SUPERADDERE. CARMEN
CUM. LAPIDES. CLAMENT. CARMINA. JURE. TACENT

THEODORUS. E. FAMILIA FURSTENBERGIACA. DEI ET. APOSTOLICÆ SEDIS GRATIA. ECCLESIÆ. PADERBORNENSIS. EPISCOPUS. S. R. I. PRINCEPS. IN HOC. SEPULCHRO. QUOD VIVUS. AC. VALENS. FACIENDUM. SIBI. LOCAVIT. NOVISSIMAM. TUBAM. EXSPECTAT DECESSIT. ANNO. CHRISTIANO. M DC XVIII. DIE IV. MENSIS. DECEMBRIS ÆTAT. SUÆ. LXXI. CUM PER. ANN. XXXIII. DIOECESIN. PADERBORN. DIFFICILLIMIS. TEMPORIB. GUBERNASSET

MORS. CERTA. EST. INCERTA. DIES NEQUE CERTA. TUORUM CURA. TIBI TUMULUM SI. SAPIS. IPSE LOCA

SCIO. QUOD REDEMPTOR. MEUS VIVIT. ET. IN NOVISSIMO DIE. DE. TERRA. SURRECTURUS SUM. JOB. XIX.

ET. RURSUM CIRCUMDABOR. PELLE. MEA. ET IN. CARNE MEA. VIDEBO. DEUM MEUM. Ibidem

MORTUUS UT. VIVAS VIVUS. MORIARIS. OPORTET ERGO. DISCE. PRIUS QUAM. MORIARE. MORI

EPI-

EPITAPHIUM
CASPARI DE FURSTENBERG,
ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ,

ARENSBERGÆ IN TEMPLO WEDINGHUSANO TUMULATI.

CASPARO. A FURSTENBERG. VIRO. PRÆNOBILI. AC STRENUO. QUI. ANNO. ÆTATIS. XIX. LICENTIAM V. J. ADEPTUS. ET. EXCULTUS. DOCTRINÆ. PRUDENTIÆQUE. ARTIBUS. PRÆFECTURIS. AMPLISSIMIS. REGENDIS. DANDO. CONSILIO. PRINCIPP. MOGUNT. COLON. PADERB. DIFFICILLIMIS. LEGATIONIBUS. OBEUNDIS. INCREDIBILI. FIDE. LABORE. INTEGRITATE. CONSTANTIA. CALAMITOSIS REIP. TEMPORIBUS. RELIGIONI. CATHOLICÆ ROMANO. IMPERIO. PATRIÆ. SERVIVIT

FRIDERICUS. A. FURSTENBERG. PARENTI. OPT. MERITO. POSUIT. VIXIT. ANNOS. LXXII. MENSES IV. DIES. II. SATRAPIAM. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. ANNOS. XLIX. ADMINISTRAVIT. ARCHISATRAPA. WESTPHALIÆ. IN. ARENSBERG. FUIT. ANNOS. V. OMNIBUS. IMPERII CONVENTIBUS. QUI. ANNIS. XL. HABITI. INTERFUIT. VEL. LEGATUS. VEL. A. CONSILII. PRIMORIBUS. OBIIT. ANNO. SALUTIS. MDCXVIII. III. NON MARTII. RELICTO. OB. BENE. PROMERITA. INGENTI. PATRIÆ. LUCTU. CUJUS. ANIMA REQUIESCAT, IN. PACE. AMEN

EPITAPHIUM
FRIDERICI DE FURSTENBERG,
SATRAPÆ IN WERLE, BILSTEIN,
ET WALDENBURG.

D. O. M. S.

ET MEMORIÆ

FRIDERICI. DE. FURSTENBERG. EX. WATERLAPP IV. ELECTORUM. COLONIENSIUM. CONSILIARII INTIMI. ET. SATRAPÆ. IN. WERLE. BILSTEIN. ET WALDENBURG. QUI. SUA. INTEGRITATE. DOCTRINA. RELIGIONE. PRUDENTIA. DICENDI. VI CUM. IN. PATRIÆ. NEGOTIIS. TUM. IN. PUBLICIS IMPERII. CONVENTIBUS. SÆPENUMERO. COGNITA IMMORTALEM. LAUDEM. PROMERITUS. DECESSIT. AN. MDLXVII. XII. KAL. APRIL. NATUS AN. LVII. SCHEDÆ. SEPULTUS

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTER. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS

PROAVO. SUO
M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
ANNÆ A WESTPHALEN,
CONJUGIS FRIDERICI DE FURSTENBERG,
SATRAPÆ IN WERLE, BILSTEIN, ET WALDENBURG,

D. O. M. S.

ET MEMORIÆ

ANNÆ. A. WESTPHALEN. FILIÆ. RABANI. A. WESTPHALEN. SATRAPÆ. IN. LICHTENAW. ET. WUNNENBERG. NOBILISSIMÆ. ET. PIENTISSIMÆ. MATRONÆ. ET. X. LIBERORUM. MATRI. QUOS. IPSA AD. OMNEM. VIRTUTEM. SEDULO. INFORMAVIT HOC. UNO. VISA. INFELICIOR. QUOD. FRIDERICO DE. FURSTENBERG. MARITO. SUO. DIU. SUPERSTES. LIBERORUM. TAMEN. GLORIÆ. NON. INTERFUERIT. PIE. UT. VIXIT. DEFUNCTA. ANNO MDLXXXIII. IPSO. DIE. S. JOANNI. BAPTISTÆ SACRO. SEPULTA. IN. OELINGHUSEN

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PROAVIÆ SUÆ

M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
ELISABETHÆ SPIEGEL
EX PECKELSHEIM,
CONJUGIS CASPARI A FURSTENBERG, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ,
ET
ANNÆ MARIÆ DE KERPEN,
CONJUGIS FRIDERICI DE FURSTENBERG, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ.

D. O. M. S

ELISABETHÆ. SPIEGEL. EX PECKELSHEIM. NOBILISSIMÆ. ET VENUSTISSIMÆ. FEMINÆ. IN. QUA. TANQUAM. IN. SPECULO OMNES. VIRTUTES. RESPLENDUERUNT. ANNO MDLXXXVII. KALEND. JUN. MORTUÆ
ET
ANNÆ. MARIÆ. DE. KERPEN. EX. ILLINGEN. IN. WESTRASIA QUÆ. PRÆCLARAM. STIRPEM. SUAM. MODESTISSIMIS. MORIBUS. PRUDENTIA. RELIGIONE. ET. PRÆCIPUA. IN. PAUPERES BENIGNITATE. ORNAVIT. ET. CUM. FRIDERICO. DE. FURSTENBERG. DYNASTA. IN. BILSTEIN. ET. WALDENBURG PRÆFECTO. IN. FREDEBURG. ARCHISATRAPA. WESTPHALIÆ. ET. AMGARIÆ. ANNOS. XXXVII. MENSES. V. SUMMA CONCORDIA. VIXIT. ET. AN. MDCXLVI. ID. MARTII OBIIT. NATA ANNOS LVIII.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

AVIÆ. AC MATRI. CARISSIMÆ. EODEM. SEPULCRO HIC. IN. VESCHEDE. CONDITIS
M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
OTHILIÆ FURSTENBERGIÆ,
ABBATISSÆ HERISIENSI, ET OLINHUSANÆ.

D. O. M. S.

OTHILIÆ. FURSTENBERGIÆ. ABBATISSÆ. HERISIENSI. ET. OLINGHUSANÆ. QUÆ. THEODORI. EPISCOPI. PADERBORNENSIS. ET. S. R. I. PRINCIPIS. SOROR. NON. ILLIUS. FORTUNA. QUAM. PROPRIIS VIRTUTIBUS. CLARIOR. UTROBIQUE. AUCTIS. VECTIGALIBUS. EXSTRUCTIS. DOMICILIIS. ORNATIS TEMPLIS. ET. PERPETUIS. ELEEMOSYNIS. FUNDATIS. IMMORTALEM. SUÆ. IN. DEUM. RELIGIONIS ERGA. INDIGENTES. MISERICORDIÆ. ET. SINGULARIS. IN. UTRUMQUE. COLLEGIUM. BENEFICENTIÆ. MEMORIAM. RELIQUIT. PIE. UT. VIXIT. ANNO. MDCXXI. NON. MARTII. ÆTATIS. LXXII. CUM HERISIENSI. ECCLESIÆ. AN. XXXIII. OLINGHUSANÆ. XXXV. MAXIMA. CUM. LAUDE PRÆFUISSET

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTER. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS

MAGNÆ. AMITÆ. SUÆ. IN. OLINGHUSEN SEPULTÆ M. H. P

AN. MDCLXX

EPITAPHIUM

FRIDERICI DE FURSTENBERG,

CANONICI MOGUNTINI.

D. O. M. S.

ET MEMORIÆ

FRIDERICI. DE. FURSTENBERG. CANONICI. MOGUNTINI. PADERBORNENSIS. S. ALBANI. ET. S. PETRI. EXTRA. MUROS. MOGUNT. QUI. PRUDENTIA. RELIGIONE. ET. SINGULARI. ERGA. PAUPERES. QUIBUS. PERPETUUM. PECUNIÆ. REDITUM. DONAVIT. LIBERALITATE. EXCELLENS. DECESSIT. MOGUNTIÆ. SEPULTUS IN. ÆDE. METROPOLITANA. AN. MDCVIII. V. ID. JANUARIAS. ÆTATIS. VERO. SUÆ. LXX

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORN. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS

MAGNO. PATRUO. SUO

M. H. P

EPITAPHIUM

JOAN. GODEF. DE FURSTENBERG,

CANONICI MOGUNTINI.

D. O. M. S

ET MEMORIÆ

JOANNIS. GODEFRIDI. DE. FURSTENBERG. CANONICI. MOGUNTINI. TREVIRENSIS. ET. PADERBORNENSIS. PRÆPOSITI. IN. MESCHEDE. QUI. PERAGRATA. ITALIA. GALLIA. HISPANIA. INCORRUPTOS. MORES. ET. EXTERNARUM. RERUM. SCIENTIAM. IN PATRIAM. REPORTAVIT. RELIGIONIS. ET. PRUDENTIÆ. SPECIMEN. ALIIS. FUIT. ET. IN. MEDIO. HONORUM. CURSU. PRÆREPTUS. IN. VIA. DUM. AD. SUOS. PROPERAT. LENTA. TABE. OBIIT AN. MDCXXIV. III. ID. SEPTEMB. SEPULTUS. ATTENDORIÆ IN. ÆDE. PAROCHIALI

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTER. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PATRUO. SUO

M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
FRIDERICI FURSTENBERGII,
ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ,
BILSTENII ET WALDENBURGI DYNASTÆ ADVOCATI HEREDITARII IN GRAFFSCHAFFT, SATRAPÆ FREDEBURGENSIS, ARENSBERGÆ, JUXTA PATREM, SEPULTI.

D. O. M. S

H. S. E
MAGNO. PARENTI. PAR. NATUS

NŌMEN. ROGAS? FRIDERICUS. FUIT. QUOD. MORIBUS. IMPLEVIT. STIRPEM? FURSTENBERGICA. QUÆ. NOBILISSIMA. NI. ESSET. HINC. FIERET. NEMPE. HOC EGIT. QUOD. PAUCI. UT. NE. AVORUM. ID. EST. ALIORUM. TANTUM. LUCE. LUCERET. JUBEN. ID. PLANIUS. DICI. PAREO. SED. ADDITA. LEGE. UT. IMITERIS VIRTUTEM. ET SCIENTIAM, A. PRIMA. ÆTATE. PRIMÆ. CURÆ. HABUIT. UTRAMQUE. AUXIT. UBI. PERDUNT. MULTI. IN. AULIS. PRINCIPUM. HINC. TANTO. IPSI IN. PRETIO. LITERATI. ET. PII. HINC. TANTUM. IPSE. PRETIUM. LITERATIS. ET PIIS. PRO. JOANNE. SWICHARDO. MOGUNTINO. ELECTORE. CONIGSTEINIÆ DITIONI. PRO. FERDINANDO. ELECTORE. COLONIENSI. ET. UTRIUSQUE. BAVARIÆ. DUCE. WESTPHALIÆ. ET. ANGARIÆ. SUMMO. CUM. IMPERIO. PRÆFUIT PRO. UTROQUE. AD. IV. AUGUSTOS. AD. SUECIÆ. REGEM. AD. PRINCIPES. DIVERSOS. AD. PLURA. IMPERII. COMITIA. LEGATUS. GRAVISSIMISQUE. REIP. NEGOTIIS. ADHIBITUS. CONSILIA. NON. AD. QUÆSTUM. RETULIT. SED. AD. CONSCIENTIAM. NOVIT. ID. PATRIÆ. HOSTIS. QUI. FIDEM. PECUNIA. FRUSTRA. TENTAVIT, NOVIT. PATRIA. PRO. QUA. SEMEL. CAPTIVUS. BIS. EXUL. NUNQUAM NON. CURIS. ONERATUS. DEMUM. SUECIS. WESTPHALIAM. VASTANTIBUS. BONNÆ. BONAM. MORTEM. VITÆ. ET. EXILII. METAM. REPERIT. HINC. CINERES. ET SPIRITUS. IN. SUAM. QUISQUE. PATRIAM. REDIERUNT. HIC. AD SUPEROS ILLI. IN. HOC. MONUMENTUM. QUOD. DESIDERATISSIMO PARENTI

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNEILLENBERG. FURSTENBERG WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN. GRAFFSCHAFFT DYNASTA. IN. OBERNKIRCHEN. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET FREDEBURG. COLONIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CONSILIARIUS. INTIMUS. ET, V. EJUS. FRATRES. ET. IV. SORORES. CUM. LACRYMIS. POSUERUNT.
DECESSIT. V. ID. AUG. AN. MDCXLVI. NATUS. AN. LXX. MENSES. V. DIES. IX. REQUIESCAT. IN. PACE
AMEN

EPITAPHIUM ANNÆ CATHARINÆ DE PETRA, CONJUGIS FRIDERICI, LIB. BARONIS DE FURSTENBERG.

D. O. M. S

ANNA. CATHARINA. DE. PETRA. TRIUM. ELCTORUM. TREVIRENSIUM. JOANNIS. LOTHARII. ET CAROLI. CASPARIS. NEPTIS. ET. CONSANGUINEA SPLENDORE. NOBILISSIMÆ. FAMILIÆ. ET. OMNIUM VIRTUTUM. ORNAMENTIS. NULLI. SECUNDA. VIII LIBERORUM. PARENS. AN. MDCLVIII. IV. ID MART. PIE. UT. VIXIT. DEFUNCTA.

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN SNELLENB. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN. GRAFSCHAFFT. DYNASTA. IN. OBERNKIRCHEN. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG COLONIENSIS. ELECTORIS. INTIMUS. CONSILIARIUS CONJUGI. CARISSIMÆ. CUM. QUA. ANNOS. XIII MENS. IX. DIES. X. CONJUNCTISSIME. VIXIT M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
FRIDERICI L. B. DE FURSTENBERG,
SATRAPÆ IN BILSTEIN, WALDENBURG, ET FREDEBURG, ATTENDORIÆ SEPULTI.

D. O. M. S

H. S. E

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG FURSTENBERG. WATERLAPP. HEDRINGEN. ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTA. IN. OBERNKIRCHEN. COLONIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CONSILIARIUS INTIMUS. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. FREDEBURG QUI. EXCELLENTI. INGENIO. PRÆDITUS. ET. OPTIMIS. LITERIS IN. GERMANIA. ITALIA. GALLIA. EXCULTUS. INSIGNEM. IN. COLENDO. DEO. RELIGIONEM. IN. JUVANDA. PATRIA. CARITATEM. IN. VARIIS. LEGATIONIBUS. ET. S. R. I. COMITIIS. PRUDENTIAM. FIDEM. ELOQUENTIAM. IN. DANDO. PRINCIPIBUS. CONSILIO. INTEGRITATEM. ET. CONSCIENTIAM. IN. OBEUNDA MORTE. PIETATEM. ET. CONSTANTIAM. OSTENDIT. AC. LENTA. DEMUM. TABE. CONFECTUS. MAXIME SUORUM. MOERORE. ET. PUBLICO. PATRIÆ. LUCTU. DECESSIT. HERDRINGÆ AN. MDCLXII. NON. JULII. INTER. X. ET. XI. HORAM. ANTE. MERIDIEM. NATUS. AN. MDCXVIII. PRID. KAL. NOVEMB.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORN. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS

CONSILIARIO. ET. FRATRI. SUO. CARISSIMO
M. H. P

EPITAPHIUM
URSULÆ BAR. DE FURSTENBERG,
DECANISSÆ HERISIENSIS, IN ÆDE HERISIENSI SEPULTÆ.

D. O. M. S.

H. S. E

URSULA. BARO. DE. FURSTENBERG. NOBILIS. HUJUS. COLLEGII. HERISIENSIS. DECANISSA. QUÆ. IN HOC. DIGNITATIS. GRADU. NON. SOLUM. CASTISSIMIS. MORIBUS. RELIGIONE. MODESTIA. ET. SEDULA. REI. DIVINÆ. CURA. ALIIS. PRÆLUXIT. SED INSUPER. ADMIRABILIS. IN. EGENOS. ET. AFFLICTOS. HOMINES. BENIGNITATIS. IN. MULTIS. AC DIUTURNIS. MORBIS. SUSTINENDIS. PATIENTIÆ ET. MEMORIS. DEFUNCTORUM. PIETATIS. EXEMPLUM. PRÆBUIT. DEMUM. LENTO. MORBO. CONSUMPTA. PIE. UT. VIXIT. OBDORMIVIT. IN. DOMINO. AN. MDCLXVII. PRID. KAL. JUL. ÆTATIS. SUÆ. LIII.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. ELECTUS. COADJUTOR. MONASTERIENS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

SORORI. SUÆ CARISSIMÆ

M. H. P

AN. MDCLXX

EPI-

EPITAPHIUM
IN BASILICA MARIÆ MAJORIS
AD NIVES ROMÆ.

D. O. M
AUGUSTINO FAVORITO SARZANENSI,
LIBERIANÆ BASILICÆ CANONICO.
QUI. ILLUSTRI. INGENIO. EXCELLENTE. DOCTRINA. AUGUSTA. ET. SEDIS. APOSTOLICÆ. MAJESTATE. DIGNA. ELOQUIO ET. IMPRIMIS. LATINÆ. ORATIONIS. COPIA. NITORE. AC. GRAVITATE. CARMINUM. ETIAM. GLORIA. FLORENTISSIMIS. VETERIS. ÆVI. SCRIPTORIBUS. ÆMULIS. PER. OCTO. ET. VIGINTI ANNOS. IN. PALATIO. CLARUIT. ALAXANDRO. VII. CLEMENTI IX. ET. X. AC. INNOCENTIO. XI. AB. EPISTOLIS. ATQUE. IN. CARDINALIUM. COETU. QUEM. CONSISTORIALEM. VOCANT. A. SECRETIS. FUIT. AB. EODEM. INNOCENTIO. NUNC. ECCLESIAM SANCTE. AC. FELICITER. ADMINISTRANTE, GRAVISSIMIS. NEGOTIIS. ADMOTUS. CURARUM. MOLEM. INVICTA. CONSTANTIA. FORTITUDINE. FIDE. AC. INTEGRITATE. SUSTINUIT. PARTA. SANCTIMONIA. ET. HONORUM. AC. PECUNIÆ. COETERARUMQUE. CADUCARUM. RERUM. CONTEMPTU. ET. OMNI CHRISTIANA. VIRTUTE. MAXIME. CHARITATE. ERGA. PAUPERES. (QUIBUS. VIVUS. ET. VALENS. QUIDQUID. PAUCIS. CONTENTO. SUPERERAT. ASSIDUE. DISTRIBUIT.) VERAS. DIVITIAS INSONTEM. CLARITUDINEM. FELICITATEM. ET GLORIAM. INVENIT
FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. AC. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. &c. LIBER. BARO DE. FURSTENBERG. AMICO. INTIMO. CUI. VIVO PROPTER. INCREDIBILEM. EJUS. ABSTINENTIAM NIHIL. UNQUAM. LARGIRI. POTUIT. MORTUO CUM. LUCTU
M. H. P.
VIXIT. ANNOS. LVII. MENSES. X. DIES. DECEM. OBIIT. ANNO MDCLXXII. XIII. NOVEMBRIS

HUIC. APPOSITUS. EST. FRIDERICUS. LIB. BARO. DE FURSTENBERG. EX. WATERLAPP. &c. CANONICUS. MONASTERIENS. ET BRUCHSALIENSIS. ROMÆ. DEFUNCTUS. AN. DOMINI. MDCVI ÆTATIS. SUÆ. XXI. XXIV. JANUARII

EPI-

EPITAPHIUM
IN TEMPLO PP. FRANCISCANOR. PADERBORNÆ

D. O. M. S.

FERDINANDUS. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS ET. MONASTERIEN. BURGGRAVIUS. STROMBERGENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS. DOMINUS. IN BORCKELO. LIB. BARO DE. FURSTENBERG. NATUS. ANNO. SALUTIS. MDCXXVI. DIE. XXI. OCTOBR.

MAGNÆ. NOBILITATIS. MAXIMUM. DECUS. FULCRUM. PRINCIPUM. HOC. SECULO. ERUDITISSIMUS. ERUDITORUM. PRINCEPS. AC. MOECENAS. LIBERALISSIMUS. HUJUS. ET. ALIORUM TEMPLORUM. COENOBIORUM. SACERDOTIORUM. ELEEMOSYNARUM. INGENTIUM. FUNDATOR. MUNIFICENTISSIMUS. ARGENTEORUM. AD. ARAS. APPARATUUM. ET. SUPELLECTILIUM PROFUSISSIMUS. LARGITOR. SUMMORUM. PONTIFICUM. REGUM. PRINCIPUM. CONCILIATA. BENEVOLENTIA. PACE. DIOECESIBUS. PARTA. ET. CONSERVATA. MONASTERIENSI. ETIAM RECUPERATO. WILDESHUSIO. ET. XXIII. MILLIUM. ARGENTEA PRO. ABACO. SUPELLECTILE. DONATA. CAPITULO. PADERBORNENSI. XXV. MILLIBUS. MONASTERIENSI. XXXIII. MILLIBUS. IMPERIALIUM. LEGATIS. CLERI. AC. PATRIÆ. PATER. EXPENSIS. IN. APOSTOLICAS. PER. SEPTENTRIONEM. ET. EXTREMAM. ASIAM. MISSIONES. PLUS. QUAM. CENTUM. IMPERIALIUM MILLIBUS. PIETATIS. ET. CATHOLICÆ. FIDEI. PROPAGATOR APOSTOLICUS. TANDEM. CRUCIATIBUS. CALCULI. FRACTIS JAM. VIRIBUS. SERO. NIMIS. EXSECTI. FORTITER. ET. SUAVITER (UTI. OMNIA. FECERAT.) TOLERATIS. ANIMAM. DEO. CORPUS HUIC, SARCOPHAGO. NOMEN. IMMORTALI. MEMORIÆ. TRADIDIT. ANNO. VITÆ. SUÆ. LVI. EPISCOPATUS. PADERBORNENSIS. XXIII. MONASTERIENSIS. V. PARTÆ. SALUTIS MDCLXXXIII. VI. CALENDAS. JULII

DOMINE. DILEXI. DECOREM. DOMUS. TUÆ PSALMO. XXV

EPI-

EPITAPHIUM IN METROPOLITANA SALISBURGENSI.

CAVEANT. HUMILIA. PAVEANT. ET. SUBLIMIA
PRINCIPES. MONTIUM. QUANDO CONCIDUNT
HOC. DOCET. AC. MONET
SUB. VERIDICO. HOC. MARMORE
PIE. DORMIENS
REVERENDISSIMUS. ET. ILLUSTRISSIMUS. DOMINUS
D. GUILIELMUS. LIB. BARO. DE FURSTENBERG
TRIUM. PONTIFICUM. CUBICULARIUS. SECRETUS
AB. ADOLESCENTIA. INTER. LIBRORUM. MUTA. COLLOQUIA
AMATOR. SOLITUDINIS. ET. PUBLICUS. MINISTER
LATERE. ENIM. NON. POTUIT
ADHUC. IN. FLORIDA. ÆTATE
PRÆSTANTISSIMIS. LEGATIONIBUS. FUNCTUS
AD. ARDUA. NEGOTIA. LINGUA. ET. CALAMO. NATUS. ORATOR
MITRAS. PLURES. QUAM. UNAM. PRUDENTER. DECLINAVIT
EXPERIENTIA. DOCTUS
NEC. HONORI. CONCEDI. SINE HOSTE. QUIESCERE
NEC. CAPITI. SINE. DOLORE. VIVERE
DIGNITATEM. DECANATUS. SALISBURGENSIS
NON. AMBIVIT, QUIA. MERUIT
STETIT. DIU. QUEM. REGNANDI. CUPIDITAS. NON. EREXIT
QUATUOR ENIM. ET. VIGINTI. ANNOS. UT. PIUS. PATER
SUO. PRÆFUIT, CAPITULO
NON. TAM. ÆQUITATIS. PROPUGNATOR. ACERRIMUS
QUAM. JUDEX. ET. ADVOCATUS. CONSULTISSIMUS
METROPOLITICO. CHORO
INCREDIBILI. PERSEVERANTIA. ET. EXEMPLO
AD. LXXVI. ÆTATIS. ANNUM. USQUE
DIVINIS. TAM. MATUTINIS. QUAM. VESPERTINIS. LAUDIBUS
HYEMALI. ETIAM. RIGESCENTE. CÆLO
ILLUSTRISSIMA. SUA. QUOTIDIE. ILLUXIT. PRÆSENTIA
VIR. PIETATE. IN. DEUM. SUPRA. FIDEM
IDEA. SACERDOTUM. SUPRA. EXEMPLUM
RARUS. MYSTA. MENSÆ. EUCHARISTICÆ. QUOTIDIANUS. CONVIVA
DOCTRINA. ET. EXPERIENTIA. STATISTA. INCOMPARABILIS
PSEUDOPOLIÆ. JURATUS. HOSTIS. IN. MORIBUS. SUAVITER. GRAVIS
CANDORE. ANIMI. NON. DE. HOC. MUNDO
TESTAMENTUM. INOFFICIOSUM. NON. FUIT
NEMINEM. PRÆTERIVIT. OMNIBUS. RELINQUENS. DESIDERIUM. SUI
AN. DUBITAS. VIATOR. DE. FELICI. AD. GLORIAM. ITINERE
HUJUS CÆLI. CANDIDATI? NULLUS, DUBITA.
PIISSIME. VIXIT. QUALIS. EVIXIT. II. MAJI. IN. QUO. REFLORENT. OMNIA
ANNO. MDCXCIX.

EPITAPHIUM
APUD PP. FRANCISCANOS
ATTENDORIÆ.

RECTE. FACIENDO. NEMINEM. TIMEAS
ITA. DUM. VIVERET
FAMILIARI. SUO. SYMBOLO. ET. VITA LOQUEBATUR
QUI. HIC. REQUIESCIT
REVERENDISSIMUS. ILLUSTRISSIMUS. DOMINUS
D. JOANNES. ADOLPHUS. L. BAR. DE. FURSTENBERG
NATUS. COLONIÆ. UBIORUM. XVI. MARTII. AN. M DC XXXI
INTER. PLURES. FRATRES. VIROS. GESTIS. AUT. DIGNITATE. PRINCIPES
URBI. CUM. PRIMIS. ROMANÆ. ET. ORBI. NOTOS
ULTIMUS. NATU. SECUNDUS. PENE. NEMINI
AD. S. CRUCEM. HILDESII. AD. S. PAULUM. MONASTERII
AD. S. LIBORIUM. PADERBORNÆ
PRÆPOSITUS
NON. CALCULIS. AUT. VOCIBUS. SED. VOCE. UNA. ELECTUS
SANE. VOCATUS. LEGITIME
ECCLESIARUM. CATHEDRALIUM. HILDESII, ET. MONASTERII. CANONICUS
ELECTORIS. COLONIENSIS. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENB. ET. FREDEBURG
PRINCIPI. MONASTERIENSI. A CONSILIJS. INTIMIS. FUIT
MAGNIS. NEGOTIIS. APUD. MAXIMOS. ORBIS. PINCIPES. GERENDIS. NATUS
LEGATIONIBUS. FUNCTUS. EST. AD. CÆSAREM. LEOPOLDUM
PATRIÆ. TOTIUS. COMMODO. ET. PACE
SCILICET. NON. DISCESSIT. AB. OMINE, NOMINIS
ALTA. SIGNIFICANTIS. ET. PRINCIPALIA.
PRO. JUSTITIA. PACE. ET. JURIBUS. PATRIIS. STRENUUS. ET. EFFICAX
MAGNA. ITA. GESSIT
UT. MINIMOS. QUOSQUE. BENIGNITATE. MAXIMA. FOVERET
VIRTUTIS. MIRACULO
QUÆ. ETIAM MONTES. INCLINAT. IN. VALLEM
DIGNITATEM. AD. NECESSITATES. PAUPERUM
QUORUM. ET. CUMPRIMIS. RELIGIOSORUM. VERUS. PATER
HIC. ATTENDORIÆ. TEMPL. INTER. CÆTERA, ET. RUTHENÆ. SIMILITER. STRUXIT
ADDITA. UTROBIque. ET. HOSPITALI. FURSTENTERGICO. ELEEMOS. PERPETUA.
SUCCESSORIBUS. IN. PRÆPOSITURA. CATHEDRALI. RELIQUIT. CURIAM. NOVAM
ILLUSTRISSIMÆ. FAMILIÆ. CASTRUM. ADOLFSBURG. IMPENSIS. SUIS. EXSTRUCT.
CUM. ITAQUE
PRÆTER. MEMORIAS. ANNUAS. PERPETUAS
IN. CATEDRALIBUS. PADERBORNÆ. HILDESII. ET. MONASTERII. FUNDATAS
MEMORIAM. SUI. MULTAM RELIQUISSET. EX. REBUS. RECTE. FACTIS
EXSTRUCTO. PADERBORNÆ. SACELLO. SS. ANGELORUM
(OMINE. BONO.) CUM. ANGELIS, NEMPE. VICTURUS. IN. CÆLIS
MORITUR. IN. TERRIS. HERDRINGÆ. ANNO. MDCCIV. XV. APRILIS
MERITUS. PRO. EPITAPHIO. SUUM. IPSIUS. SYMBOLUM
RECTE. FECIT. NEMINEM. TIMUIT. NISI. DEUM
TIMENTI. DOMINUM. BENE. IN. EXTREMIS. *Eccl.* 1.

Epi-

EPITAPHIUM
IN SACELLO FURSTENBERGICO
ANGELORUM CATHEDRALIS ECCLESIÆ PADIBORNÆ.

FERDINANDUS. ANTONIUS. LIB. BAR. DE. FURSTENBERG. CATHEDRALIUM. ECCLESIARUM. HUJUS. PADERBORNENSIS. AC MONASTERIENSIS. CANONICUS. CAPITULARIS. CUM. SOLI. DEO VIVERE. COEPISSET. PRESBYTER. RAPTUS. EST. AD. VITAM. MELIOREM. ANNO. DOMINI. MD CCXI. DIE. X. MARTII. QUADRIENNIO. POST. GERMANUM. SUUM. WILHELMUM. FRANCISCUM ADOLPHUM. IN. DICTIS. CATHEDRALIBUS. CONFRATREM. METROPOLITANÆ. ETIAM. COLONIENSIS. CANONICUM. &c. EX. SPECTATURUS. CARNIS. RESURRECTIONEM. IN. HOC. SACELLO. QUOD. MAGNUS. EJUSDEM. PATRUUS. JOANNES. ADOLPHUS. HUJUS. CATHEDRALIS. VETERIS. ÆDIS. MONASTERII. ET AD. S. CRUCEM. HILDESII. PRÆPOSITUS. &c. &c. SIBI. PRO. SEPULTURA. PRIDEM. CONSTITUERAT. SED. QUI. EXTRA. HANC PATRIAM. AN. MDCCIV. XV. APRILIS. PIE. DEFUNCTUS. SEPELIRI. MALUIT. IN. TEMPLO. SUO. AD. MATREM. DOLOROSAM APUD. PP. FRANCISCANOS. ATTENDORIÆ

SIC. IVERE. ILLI. SIC. IBIMUS. IBITIS. IBUNT.

† † †

TRES. CLERI. FLORES. E. PRINCIPE. MONTE. CREATOS
HINC. BENE. SVBLATOS. IN. CÆLIS. SPERO. RENATOS

QVID. FACIT. HI. PARVÆ. VITÆ. MAGNÆVE. FVERVNT
SAT. BENE. VIXERVNT. LONGE. SATIS. ERGO. STETERVNT

LECTOR. NON. ILLOS. AST. FVNERA. PROPRIA. PLORA
RECTA. FAC. HIC. ORA. FORS. HAC. MORIERIS. IN. HORA.

BENEVOLO LECTORI S.

FInita jam erant Monumenta, cùm à Decano & Collegio Cathedrali Osnabrugensi, sæpiùs desiderata Caroli Magni diplomata, & donationum literæ ex arcano tabulario proferuntur, quas ipse Carolus Mag. propria manu subscriptas, & annulo suo signatas, olim Ecclesiæ Osnabrugensi, & Wihoni primo ejus Episcopo dedit. Hæc postquam ad Ferdinandum Episcopum ac Principem Paderbornensem & Coadjutorem Monasterienſem, cum ipso autographo, per Theodorum Henricum de Nehem Canonicum Osnabrugensem & Mindensem, perlatæ fuerunt, nihil ille, pro eminente inter Germaniæ Antistites ac Principes doctrina, acceptius, nihil, pro singulari antiquitatis cognitione ac studio, antiquius habuit, quàm ut ab omni mendo purgatas publicæ luci, & comnuni bono impertiret. Ac licet secundi diplomatis autographum vetustate exoletum, læsum etiam alicubi fuerit, ita tamen, ut legi potuerit, integrum manſit, majorque labor fuit, in prisco ævi illius charactere enodando. Quo in genere cùm ipse Princeps apprimè versatus esset, facem lectioni accendit, adhibitisque testibus viris eruditis, utrumque diploma suæ integritati ac fidei reddidit. Primum Ertwinus Ertmannus interpolatum tantummodo, mutilumque in suo Chronico Osnabrugensi tradit, alterum nec ipse, nec Crantzius, nec Miræus aliique tam exactum dedêre, quàm hic ex ipso autographo iisdem planè verbis editum legitur. Cæterùm duplex horum diplomatum publicandorum causa fuit. Altera, ut quæ in Monumentis saltûs Teutoburgiensis, & deserti Sendæ, de Osneggo & Sinedi memorantur, hîc benev. Lector certius cognoscat. Altera

ut

ut Caroli Magni liberalitas ac munificentia erga primos Saxoniæ Episcopos testatior fieret. Nec enim desunt hujus sæculi scriptores, inprimis ex adversa religione Gryphiander tract. de Weichb. cap. 9. Winckelmannus lib. 2. de Not. Saxon. veteris cap. 5. & 9. aliique post Lehmannum in Chron. Spirensi lib. 3. qui ut jurisdictionem Episcoporum, eorumque Regalia jura convellant, aut ab Ottone M. primùm communicata persuadeant, Caroli Magni diplomata supposititia, adulterina, & à Catholicis scriptoribus malâ fide obtrusa, quin omnia Caroli Magni privilegia nullibi, nisi in jactatione vulgi extare, temerè audent asserere. Inter quæ cumprimis reputant diploma Caroli Magni Ecclesiæ Bremensi datum, recitatumque ab Adamo Bremensi in historia sua. Extat & Ferdensis Ecclesiæ diploma similis propè formæ, ac fidei à Carolo Magno consignatum; utrumque, veri fiduciâ, ad ingressum initiumque monumentorum suprà allatum est. Neque aliud ferè obtendunt adversarii, quàm quòd annus Incarnationis Dominicæ contra ævi illius morem adscriptus; qui etsi alienâ manu accesserit, non proinde totum diploma invalidū damnandumve. Certè ea diplomata si, ut hìc fit, ex nativo suo colore, formaque scribendi protulissent, nulla facilè dubitatio intervenire posset. Enimverò Osnabrugensis Ecclesiæ diplomata, quæ hic vides, aut fidem obtinent, aut nulla humana fides ex Cæsarum tabulis asserta valere debet. Leget igitur hìc prudens antiquitatis æstimator ampla Episcopi bona, & privilegia, omne Regale, vel Sæculare judicium in subjectos sibi homines eidem donatum, & perpetuam de Regia potestate confirmatam absolutionem.

nem. Hîc adversarii, qui tam iniquis oculis Sæcularem ac Regalem Episcoporum jurisdictionem aspiciunt, gratum fecerint, si antiquiora, aut his similia à Carolo Mag. sæcularibus Principibus donata privilegia in medium attulerint. Haud interim dubium, quin reliquis Saxoniæ Episcopis, primæ donationum tabulæ pari formâ & liberalitate, iisdem privilegiis à Carolo M. datæ, & consignatæ fuerint, quas aut temporum injuria subtraxit, aut vetustas obolevit, nisi inter tabularia adhuc presslæ teneantur. Porrò hæc monumenta concludere non ante visum fuit, quàm & hoc Carolinæ liberalitatis monumentum cæteris haud ignobilius accederet, & ad posteritatis memoriam consecraretur. Accedit postremum Capitulatio Caroli M. de partibus Saxoniæ, hactenus irreperta, neque ab Ansegiso, neque à Benedicto Levita inter Capitularia Caroli relata. Hanc primùm Ferdinandus Princeps & Paderbornensis Episcopus, dum Romæ versaretur in aula Alexandri VII. Pontificis, ex Vaticana bibliotheca eruit, communicavitque cum eruditis & amantibus antiquitatū viris, ex quorum numero H. Conringius, vir in omni doctrinarum genere celebris, ac Juliæ Academiæ lumen, eam libro suo de orig. jur. Germ. vulgavit. Verum quia nova metalli vena detecta ad repertoris etiam laudem pertinet; auctor quoque hujus operis, hîc suis accensuit. Monumentum vel eo cæteris adjungendum, quòd triplicem Saxoniæ divisionem in Westfaliam, Angariam & Ostfaliam suis nominibus exhibeat, interfuerintq; à Carolo evocati ex his provinciis proceres, quorum consensu hæ leges sancitæ sunt. Discet præterea ex his Lector Christianæ religionis initia, proscriptamque ex Saxonia veterem populi superstitionem. Nec deerint fortasse, quod expetimus, qui pro meliori otio & ingenio commentariis illustraturi sint.

PRI-

PRIVILEGIUM CAROLI M. IMPER.

Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. Kal. Jan. An. III. Imperii, qui est annus Christi DCCCIII.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus sancti Karolus serenissimus Augustus à Deo coronatus magnus pacificus Imperator Romanum gubernans imperium, qui & per misericordiam Dei Rex Francorum & Langobardorum. Quicquid enim locis sanctorum venerabilium ob amorem Domini nostri Jhesu Christi & reverentiam sanctorum cedimus vel condonamus hoc ad mercedis augmentum vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus. Igitur notum sit omnibus fidelibus præsentibus scilicet & futuris qualiter donamus ad Basilicam sancti Petri Principis Apostolorum & sanctorum Martyrum Crispini & Crispiniani quam nos construximus in loco Osnabrugki & corpora illorum illuc transtulimus ubi præest vir venerabilis Wiho Episcopus omne regale vel seculare judicium super suos servos & liddones & liberos malman & mundman & omnes utriusque sexus homines eidem æccleſiæ pertinentes, quos modo possidet vel deinceps acquisierit & perpetuum de regia potestate confirmamus absolutionem ita ut nullus judex publicus dux comes vel vicecomes vel scultetus sive missi dominici per tempora discurrentes loca illius Episcopatus ad placita habenda vel freda exigenda & parafreda aut aliquem de præscriptis eidem æccleſiæ pertinentem ad sua placita bannire vel ad mortem usquam terrarum dijudicare vel aliquo modo ullo unquam tempore aggravare audeant. Sed liceat præfato Episcopo suisque successoribus & suo Advocato res prædictæ æccleſiæ cum omnibus sibi pertinentibus quieto ordine possidere ordinare atque disponere.

disponere. Et ut hæc auctoritas firmior habeatur ac diuturnis temporibus melius conservetur manu propria subter eam roborare decrevimus & de annulo nostro sigillare jussimus

Signum 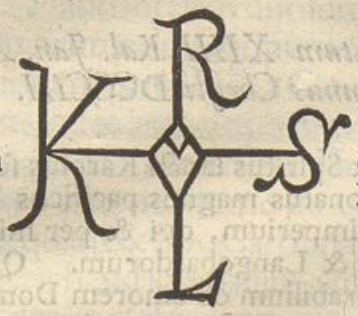 Caroli piissimi ac serenissimi Imperatoris

..... ad vicem Radoni

Data XIIII. Kal. Jan. anno III. Christo propitio Imperii nostri & XXXVI. regni nostri in Francia, atque XXX. in Italia, Indict. XI. Actum Aquis palatio publico in Dei nomine feliciter amen.

PRI-

PRIVILEGIUM CAROLI M. IMPER.

Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. Kal. Jan. An. IIII. Imperii, qui est annus Christi DCCCIIII.

IN nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis Karolus Imperator augustus Romanum gubernans Imperium, qui & Rex Francorum & Langobardorum, nec non modo dominator & Saxonum. Notum sit omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus nostrisque præsentibus scilicet & futuris, qualiter nos ob nostræ mercedis augmentum Wihoni Osnabrugensi Episcopo suæque Ecclesiæ quam nos primam omnium in Saxonia in honore sancti Petri Principis Apostolorum & sanctorum martyrum Crispini & Crispiniani construximus quoddam nemus vel forestum infra hæc loca situm, Farnywinkil, Rutanstein. Angeri, Osning. Sinedi, Bergashovid. Drevenomeri, Etanafeld, Dumeri, collaudatione illius regionis potentiam cum omni integritate in porcis videlicet silvaticis atque cervis avibus & piscibus, omnique venatione quæ sub banno usuali ad forestum deputatur, ad similitudinem foresti nostri Aquisgranum pertinentis in silva Osning in perpetuum proprietatis usum donavimus, ea videlicet ratione, quod si quisquam hoc idem nemus nostro banno munitum sine prædictæ sedis Episcopi licentia studio venandi vel silvam exstirpandi vel aliquod hujusmodi negotium peragendi umquam intrare præsumpserit. Sciat se tam divinæ quàm & regiæ ultionis vindictam incursurum. Nec non pro delicto sexaginta solidos nostri ponderis, quos nobis pro banno violato deberi statuimus redditurum. Insuper verò eidem Episcopo suisque successoribus perpetuam concedimus libertatem & ab omni regali servitio confirmamus absolutionem. Nisi forte contingat ut Imperator Romanorum vel Rex Grecorum conjugalia fœdera inter filios eorum contrahere disponant, tunc Ecclesiæ illius Episcopus

omni sumptu à Rege vel Imperatore adhibito laborem simul & honorem illius legationis assumat & hoc ea de causa statuimus quia in eodem loco grecas & latinas scolas in perpetuum manere ordinavimus, & nunquam Clericos utriusque linguæ gnaros ibidem deesse in Dei misericordia confidimus. Et ut hæc auctoritas firmior habeatur ac diuturnis temporibus melius conservetur manu propriâ subter eam roborare decrevimus & de annulo nostro sigillare jussimus.

Signum Caroli piissimi Imperatoris

Amalbertus ad vicem Ercanbaldi recognovi

Data XIII. Kal. Jan. anno IIII. Christo propitio Imperii nostri & XXXVII. regni nostri in Francia, atque XXXI. in Italia.

Actum Aquisgrani palatio in Dei nomine feliciter amen.

CA-

CAROLI MAGNI CAPITULATIO DE PARTIBUS SAXONIÆ.

Ex antiquissimo MS. Palatino bibliothecæ Vaticanæ.

Hæc de partibus Saxoniæ constituta sunt.

PRIMUM de majoribus capitulis hoc placuit omnibus, ut Ecclesiæ Christi, quæ modo construuntur in Saxonia, & Deo sacratæ sunt, non minorem habeant honorem, sed majorem & excellentiorem, quam fana habuissent idolorum.

I. CAPIT. Si quis confugium fecerit in Ecclesiam, nullus eum de Ecclesia per violentiam expellere præsumat, sed pacem habeat usque dum ad placitum præsentetur; & propter honorem Dei, sanctorumque Ecclesiæ ipsius reverentiam, concedatur ei vita & omnia membra. Emendet autem causam, in quantum potuerit, & ei fuerit judicatum, & sic ducatur ad præsentiam domni Regis, & ipse eum mittat, ubi clementiæ ipsius placuerit.

II. Si quis Ecclesiam per violentiam intraverit, & in ea per vim vel furtum aliquid abstulerit, vel ipsam Ecclesiam igne cremaverit, morte moriatur.

III. Si quis sanctum quadragesimale jejunium pro despectu Christianitatis contempserit, & carnem comederit, morte moriatur. Sed tamen consideretur à sacerdote, ne forte causa necessitatis hoc cuilibet proveniat ut carnem comedat.

IV. Si quis Episcopum, aut Presbyterum, sive Diaconum interfecerit, similiter capite punietur.

V. Si quis diabolo deceptus crediderit, secundum morem paganorum, virum aliquem aut feminam strigam esse, & homines comedere, & propter hoc ipsam incenderit, vel carnem ejus ad comedendum dederit, vel ipsam comederit, capitis sententia punietur.

VI. Si quis corpus defuncti hominis secundum ritum paganorum flamma consumi fecerit, & ossa ejus ad cinerem redegerit, capite punietur.

VII. Si quis deinceps in gente Saxonum inter eos latens non baptizatus se abscondere voluerit, & ad baptismum venire contempserit, paganusque permanere voluerit, morte moriatur.

VIII. Si quis hominem diabolo sacrificaverit, & in hostiam more paganorum dæmonibus obtulerit, morte moriatur.

IX. Si quis cum paganis consilium adversus Christianos inierit, vel cum illis in adversitate Christianorum perdurare voluerit, morte moriatur: & quicunque hoc idem fraude contra Regem, vel gentem Christianorũ consenserit, morte moriatur.

X. Si quis domino Regi infidelis apparuerit, capitali sententia punietur.

XI. Si quis filiam domini sui rapuerit, morte moriatur.

XII. Si quis dominum suum vel dominam suam interfecerit, simili modo punietur.

XIII. Si quis verò pro his mortalibus criminibus latenter commissis aliquis sponte ad sacerdotem confugerit, & confessione data agere pœnitentiam voluerit, testimonium sacerdotis de morte excuset.

XIV. De minoribus capitulis consenserunt omnes, ad unamquamque Ecclesiam curtem & duos mansos terræ pagenses ad Ecclesiam recurrentes condonent: & inter centum viginti homines nobiles & ingenuos, similiter & litos, servum & ancillam eidem Ecclesiæ tribuant.

XV. Et hoc Christo propitio placuit, ut undecunque census aliquid ad fiscum pervenerit, sive in frido, sive in qualicunque banno, & in omni redibutione ad Regem pertinens, decima pars Ecclesiis & sacerdotibus reddatur.

XVI. Similiter secundum Dei mandatum præcipimus, ut omnes decimam partem substantiæ & laboris sui Ecclesiis & sacerdotibus donent, tam nobiles quàm ingenui, similiter & liti: juxta quod Deus unicuique dederit Christiano, partem Deo reddant.

XVII.

XVII. Ut in dominicis diebus conventus & placita publica non faciant, nisi forte pro magna necessitate, aut hostilitate cogente; sed omnes ad Ecclesiam recurrant ad audiendum verbum Dei; & orationibus, vel justis operibus vacent, similiter & in festivitatibus præclaris Deo & Ecclesiæ conventui deserviant, & sæcularia placita dimittant.

XVIII. Similiter placuit his decretis inserere, quod omnes infantes infra annum baptizentur. Et hoc statuimus, ut si qui infantem intra circulum anni ad baptismum offerre contempserit, sine consilio vel licentia sacerdotis, si de nobili genere fuerit CXX. sol. fisco componat, si ingenuus LX. si litus XXX.

XIX. Si quis prohibitum vel illicitum conjugium sibi sortitus fuerit, si nobilis sol. LX. si ingenuus XXX. si litus XV.

XX. Si quis ad fontes, aut arbores, vel lucos votum fecerit, aut aliquid more gentilium obtulerit, & ad honorem dæmonum comederit, si nobilis fuerit sol. LX. si ingenuus XXX. si litus XV. Si verò non habuerint unde præsentialiter persolvant, ad Ecclesiæ servitium donentur, usque dum ipsi solidi solvuntur.

XXI. Jubemus ut corpora Christianorum Saxonum ad cœmiteria Ecclesiæ deferantur, & non ad tumulos paganorum.

XXII. Divinos & sortilegos Ecclesiis & sacerdotibus dare constituimus.

XXIII. De latronibus & malefactoribus, qui de uno comitatu ad alium confugium fecerint, si quis eos receperit in sua potestate, & VII. noctibus secum detinuerit, nisi ad præsentandum, nostrum bannum solvat. Similiter si comes eum absconderit, & ad justitiam faciendam præsentare noluerit, & ad hoc excusare non potest, honorem suum perdat.

XXIV. De pignore, ut nullatenus alterum aliquis pignorare præsumat; & qui hoc fecerit, bannum persolvat.

XXV. Ut nulli hominum contradicere viam ad nos veniendo pro justitia reclamandi aliquis præsumat: & si aliquis hoc facere conaverit, nostrum bannum persolvat.

XXVI. Si quis homo fidejussorem invenire non potuerit, res illius in forbanno mittantur, usque dum fidejussorum præ-

sentet. Si verò super bannum in domum suam intrare præsumpserit, aut sold. x. aut unum bovem pro emendatione ipsius banni componat; & insuper unde debitor exstitit, persolvat. Si verò fidejussor diem statutum non observaverit, tunc ipse tantum damni incurrat, quantum manus sua fidejussoris exstitit. Ille autem qui debitor fidejussori exstitit, duplum restituat pro eo, quod fidejussorem in damnum cadere permisit.

XXVII. De præmiis & muneribus, ut munera super innocentem nullus accipiat: & si quis hoc facere præsumpserit, nostrum bannum solvat. Et si, quod absit, forte comes hoc fecerit, honorem suum perdat.

XXVIII. Ut universi comites pacem & concordiam ad invicem habere studeant, & si forte inter eos aliqua discordia aut conturbium ortum fuerit, ut nostrum solatium vel perfectum pro hoc non demittant.

XXIX. Si quis comitem interfecerit, vel de ejus morte consilium dederit, hereditas illius ad partem Regis eveniat, & in jus ejus redigatur.

XXX. Dedimus potestatem comitibus bannum mittere infra suo ministerio de faida vel majoribus causis in sold. LX. De minoribus verò causis comitis bannum in sold. XII. constituimus.

XXXI. Si cuilibet homini sacramentum debet, aframeat illum ad Ecclesiam sacramento ad diem statutum: & si jurare contempserit, fidem faciat, & sold. XV. componat qui in activus apparuit, & deinceps causam pleniter emendare faciat.

XXXII. De perjuris secundum legem Saxonum sit.

XXXIII. Interdiximus ut omnes Saxones generaliter conventus publicos nec faciant, nisi forte missus noster de verbo nostro eos congregare fecerit. Sed unusquisque comes in suo ministerio placita & justitias faciat, & hoc à sacerdotibus consideretur, ne aliter faciat.

ALIUD

ALIUD CAPITULARE.

ANno ab Incarnatione Domini noſtri JESU Chriſti DCCXCVII. & XXI. ac XXII. regnante domno Carolo præcellentiſſimo Rege, convenientibus in unum Aquis palatio in ejus obſequio venerabilibus Epiſcopis & Abbatibus, ſeu illuſtris viris comitibus V. Kal. Novemb. ſimulque congregatis Saxonibus de diverſis pagis tam de Weſtfalahis, & Angrariis, quàm & de Ooſtfalahis, omnes unanimiter conſenſerunt & aptificaverunt, ut de illis capitulis, pro quibus Franci, ſi Regis bannum transgreſſi ſunt, ſolidos LX. componunt, ſimiliter Saxones ſolvent, ſi alicubi contra ipſos bannos fecerint.

HÆC SUNT CAPITULA.

I. CAPIT. Ut Eccleſiæ, viduæ, orfani, & minus potentes juſtam & quietam pacem habeant; & ut raptum, & fortiam, nec incendium infra patriam quis facere audeat præſumptivè & de exercitu nullus ſuper bannum domni Regis remanere præſumat.

II. Si quis ſupradicta VIII. Capitula transgreſſus fuerit, omnes ſtatuerunt, & aptificaverunt, ut Saxones ſimiliter ſicut & Franci LX. ſol. componant.

III. Item placuit omnibus Saxonibus, ut ubicunque Franci ſecundum legem ſol. XII. ſolvere debent, ibi nobiliores Saxones ſol. XII. ingenui V. liti IV. componant.

IV. Hoc etiam ſtatuerunt, ut qualiscumque cauſa infra patriam cum propriis vicinantibus pacificata fuerit, ibi ſolito more ipſi pagenſes ſol. XII. pro diſtrictione recipiant, & pro Wargilda, quæ juxta conſuetudinem eorum ſolebant faceee, hoc conceſſum habeant. Si autem in præſentia miſſorum regalium cauſæ definitæ fuerint, pro jam dicta Wargilda ſupra ſcriptos ſol. XII. ipſis pagenſes habeant conceſſos: & pro hoc quia miſſus regalis ex hac re fatigatus fuerit, alios XII. ſol. inde recipiat ad partem Regis. Si autem ipſa cauſa ad palatium in

in præsentia Regis ad definiendum fuerit perducta, tunc utrique solidi XII. id est pro Wargilda, & quod vicinis debuit componere, eo quod infra patriam definita ratio non fuerit, ad partem Regis faciant componere quod sint solidi XXIV. Nam si fuerit aliquis qui in patria, juxta quod sui convicini judicaverint, seque pacificare noluerit, & ad palatium pro hujus rei causa venerit, & ibi ei fuerit judicatum quod justum judicium judicassent, in prima vice, ut supra dictum est, sol. XXIV. ad partem Regis componat. Et si tunc inde rediens se pacificare & justitiam facere renuerit, & iterum pro ista causa ad palatium fuerit convocatus & dejudicatus, bis XXIV. solidos componat. Si verò necdum correptus tertia vice pro eadem re ad palatium remeaverit, triplam compositionem exinde faciat ad partem Regis.

V. Si quis de nobilioribus ad placitum mannitus venire contempserit, sol. IV. componat, ingenui II. liti I.

VI. De Presbyteris statuerunt, quod si aliquid eis aut eorum hominibus quis contrarium facere aut tollere præsumpserit contra justitiam, omnia in duplum restituat ei & componat.

VII. De missis regis statuerunt, ut si ab eis aliquis interfectus evenerit, in triplum eum componere debeat qui hoc facere præsumpserit. Similiter quidquid aut eorum omnibus factum fuerit, omnia tripliciter faciant restaurare, & secundum eorum euua componere.

VIII. De incendio convenit, quod nullus infra patriam præsumat facere propter iram aut inimicitiam, aut qualibet malevola cupiditate: excepto si talis fuerit rebellis, qui justitiam facere noluerit, & aliter districtus esse non poterit, & ad nos, ut in præsentia nostra justitiam reddat, venire despexerit, condicto commune placito simul ipsi pagenses veniant, & si unanimiter consenserint, pro districtione illius casa incendatur: tunc de ipso placito commune consilio facto secundum eorum

rum euua fiat peractum, & non pro qualibet iracundia aut malevola intentione, nisi pro districtione nostra. Si aliter facere ausus fuerit, sicut superius dictum est, sol. LX. componat.

IX. Item placuit ut quandoquidem voluerit domnus Rex propter pacem & propter faidam, & propter majores causas bannum fortiorem statuere, una cum consensu Francorum & fidelium Saxonum, secundum, quod ei placuerit, juxta quod causa exigit, & opportunitas fuerit, sold. LX. multiplicare in duplum, & sol. C. sive usque ad mille componere faciat, qui ejus mandatum transgressus fuerit.

X. De malefactoribus, qui vitæ periculum secundum euua Saxonum incurrere debent, placuit omnibus, ut qualiscunque ex ipsis ad regiam potestatem confugium fecerit, aut in illius sit potestate utrum interficiendum illis reddat, aut una cum consensu eorum habeat licentiam ipsum malefactorem cum uxore & familia & omnia sua foris patriam infra sua regna, aut in marca, ubi sua fuerit voluntas, collocare, & habeant ipsum quasi mortuum.

XI. Illud notandum est quales debent solidi esse Saxonum: id est, bovem annoticum utriusque sexus autumnali tempore sicut in stabulum mittitur pro uno solido: similiter & vernum tempus quando de stabulo exiit, & deinceps quantum ætatem auxerit, tantum in pretio crescat. De annona verò bortrinis pro sol. I. scapilos XL. donant, & de sigale XX. septentrionales autem pro solido scapilos XXX. dent, & sigale XV. Mel verò pro solido bortrensi siglæ I. & medio donant: septentrionales autem duos siclos de melle pro I. solido donent. Item hordeum mundum sicut & sigale pro uno solido donent. In argento XII. denarios solidum faciant; & in aliis speciebus ad istud pretium omnes æstimationes compositionis sunt.

Explicit capitulare Saxonum.

In alio vetusto MS. Palat. subjungitur Concilio Liftinensi anni DCCXLIII. *abrenuntiatio diaboli operumque ejus, & brevis professio fidei, veteri lingua Theotisca, cum indiculo superstitionum, à quibus populum Episcoporum sollicitudine revocandum synodus illa statuit, parte* I. *can.* 5. *quo vix ullum antiquitatis Germanicæ monumentum vetustius extat: annos enim superat* DCCCC.

ABRENUNTIATIO.

FORSACHISTU diobolae? Et resp. Ec forsacho diobolae. End allum diobol gelde? Resp. End ec forsacho allum diobol gelde. End allum dioboles wercum? Resp. End ec forsacho allum dioboles wercum und wordum; thuna eren de Vuoden end saxnote; ende allem them unholdum, the hira genotas sint. *Professio fidei.*

Gelobistu in got almehtigan fadaer? Resp. Ec gelobo in got almehtigan fadaer. Gelobistu in Crist godes suno? Resp. Ec gelobo in Crist godes suno. Gelobistu in halogan gast? Resp. Ec gelobo in halogan gast.

INDICULUS SUPERSTITIONUM. ET PAGANIARUM.

De sacrilegio ad sepulcra mortuorum.
De sacrilegio super defunctos, i. e. Dadsisas.
De spurcalibus in Febr.
De casulis, id est, fanis.
De sacrilegiis per Ecclesias.
De sacris silvarum, quæ Nimidas vocant.
De his quæ faciunt super petras.
De sacris Mercurii vel Jovis.
De sacrificio quod fit alicui sanctorum.
De phylacteriis & ligaturis.

De

De fontibus sacrificiorum.
De incantationibus.
De auguriis, vel avium vel equorum vel bovum stercore, vel sternutatione.
De divinis vel sortilegis.
De igne fricato de ligno, i. e. Nodfyr.
De cerebro animalium.
De observatione pagana in foco, vel in inchoatione rei alicujus.
De incertis locis quæ colunt pro Sacris.
De petendo quod boni vocant S. Mariæ.
De feriis quæ faciunt Jovi vel Mercurio.
De Lunæ defectione; quod dicunt Vinceluna.
De tempestatibus, & cornibus, & cocleis.
De sulcis circa villas.
De pagano cursu, quem Yrias nominant, scissis pannis vel calceis.
De eo quod sibi sanctos fingunt quoslibet mortuos.
De simulacro de consparsa farina.
De simulacris de pannis factis.
De simulacro quod per campos portant.
De ligneis pedibus vel manibus pagano ritu.
De eo quod credunt, quia feminæ lunam commendent, quod possint corda hominum tollere juxta paganos.

SEPTENA NOTATA
CASPARI FURSTENBERGII ARCHISATRAPÆ &c. LAPIDI INCISA IN CASTRO ADOLPHI.

SEPTEM GENERA STULTORUM

1. Qui tantum donant, ut depauperentur.
2. Qui tantùm minantur, ut non timeantur.
3. Qui tantùm jurant, ut eis non credatur.
4. Qui credunt id, quod verisimile non videtur.
5. Qui seipsos negligunt, cùm ab aliis negliguntur.
6. Qui de re inemendabili affliguntur.
7. Qui rem inpossibilem perficere nituntur.

SEPTEM TURBANTIA CIVITATEM

1. Luſores in publico.
2. Adulatores in palatio.
3. Detrectatores in thalamo.
4. Pulchra meretrix in proſtibulo.
5. Fraudulentus mercator in foro.
6. Falſus Judex in Conſiſtorio.
7. Avarus Sacerdos in templo.

SEPTEM INCIVILITATES

1. Garrulitas in convivio.
2. Beneficii accepti oblivio.
3. Inter ignotos præſumptio.
4. In paupertate alterius deriſio.
5. Inter ſocios & amicos elatio.
6. Contra utilitàtem conſilii obſtinatio.
7. Cùm neceſſitas eget, animi obduratio.

SEPTEM CIVILITATES

1. In privato ſobrietas.
2. In publico hilaritas.
3. Inter ſocios benignitas.
4. Inter extraneos affabilitas.
5. In proſperis & adverſis animi æqualitas.
6. In infortunio moderata liberalitas.
7. Inter adulatores diſcreta dapſilitas.

FINIS.

AD-

ADDENDA MONUMENTIS,

Pag. 16. §. 5. in fine.

Cæterùm THEODORUM FURSTENBERGIUM, Episcopum & Principem Paderbornensem prope hoc oppidum, jus exercendæ Jurisdictionis Criminalis, seu locum supplicii eatenus desideratum, concessisse, patet ex his literis posteritatis memoriâ dignissimis.

WIr Thumprobst / Thumdechen und Capittel der Thumbkirchen zu Paderborn/ thuen kund und bekennen öffentlich/ daß der Hochwürdige Fürst und Herr/ Herr Dieterich erwehlter und bestättigter Bischoff des Stiffts Paderborn/ unser gnädiger Fürst und Herr/ uns auff unser unterthäniges Suchen/ vermüge mit S. F. G. auffgerichteten Capitulation, zu unserm Schloß und Hauß Lipspringe / zu Hinrichtung der verurtheilten Missethäter eine Gerichtsstätt oder locum supplicii gnädiglich concedirt und bewilliget/ laut J. F. G. hierüber mitgetheilten Concession, lautendt / wie folgt.

Von GOttes Gnaden Wir Dieterich / erwehlter und bestättigter Bischoff des Stiffts Paderborn / thuen kund und bekennen hiermit vor uns und unsere Nachkommen an unserm Stifft Paderborn / daß wir zu folg unser Capitulation, den Würdigen und Ehrenvesten unsern lieben andächtigen/ Thum-Probsten/ Thum-Dechen und Capittel unser Thumkirchen zu Paderborn / auf Ihr unterthäniges Ansuchen in Krafft unser/ von der Römischer Käyserlicher Majestät / unserm allergnädigsten Herrn tragenden Regalien/ jedoch unschädlich oder unabbrüchig der Käyserlicher Lehenschafft concedirt/ nachgeben/ und begnadigt haben/

thuen solches hiemit / wie das bester gestalt seyn soll / daß gemelt unser Thumb-Capittel zu ihren Schloß und Hauß Lipspringe allernächst darbey locum supplicii oder einen peinlichen Executions-Platz gebrauchen und haben mögen / an demselbigen alle malefiz- und peinliche Thaten / welche sich an gerührtem Hause / oder in der Stadt Lipspringe / gleichfals in ihren Dörfferen / daselbsten sie biß anhero den Angriff gehabt / zu tragen / mit gebührlicher Straff durch ihre weltliche Befelchhabere oder Beambten belegen zu lassen / und wollen unserm Thumb-Capittel vorgemelt / dieser unser gnädiger Concession Handhabung thun / und dargegen nichts handeln oder vornehmen lassen. Hinwieder sollen sie auch dieser Concession nicht mißbrauchen / keinesweges dieselbe überschreiten / noch in einigen Schein uns damit an andern Enden und Oerteren vorgreiffen: Vortan das peinliche Gericht dermassen verwahren und bestellen / daß nach Recht und Ausweisung der peinlichen Gerichts-Ordnung allemahl procedirt und verfahren werde. Zu Urkund dieser allen / haben wir diese Concession, Verliehung und Begnadigung mit unserm Handtzeichen und angehengtem Secret Ingesiegel bevestigt / Geben und geschehen uff unserm Schloß Newhauß den sechszehenden Decembris, in Jahren nach Christi unsers lieben Herrn und Seligmachers Geburt / ein tausend fünffhundert achtzig und sechs.

Demnach gereden und bezeugen Wir hiemit vor uns und unsere Nachkommen / daß solche uns beschehene gnädige Verwilligung ausserhalb obinserirten Concession nicht gezogen noch gebraucht werden / wir auch an dem Ort / da diese Gerichtsstätt hingelegt / weder an Hochheit / oder Peinlichheit keiner Gerechtigkeit hierdurch uns anmassen / sondern uns dessen allein gebrauchen sollen und wollen / was dieselbige Concession uns bewilligt und nachgibt. Zu Urkund der Warheit haben wir unsers Capitels Ingesiegel hieran wissentlich hangen lassen. Geben im Jahr und Tag wie in Hochgemeltes unsers Gnädigen Fürsten und Herrn Concession geschrieben stehet.

(L.S.)

Quas in Latinum versas hîc subjungimus.

Nos

NOs Præpositus, Decanus & Capitulum Cathedrale Ecclesiæ Paderbornensis, notum facimus & palam profitemur: Quòd Reverendissimus Princeps ac Dominus D. Theodorus, electus ac confirmatus Episcopus Diœcesis Paderbornensis, Princeps & Dominus noster clementissimus, nobis ad supplicem petitionem nostram, in vim initæ cum sua Celsitudine Capitulationis, arci & domui nostræ Lipspringensi pro executione condemnatorum delinquentium, locum supplicii clementissimè concesserit & consenserit, vigore suæ Celsitudinis desuper datarum literarum concessionis, tenoris subsequentis.

DEI GRATIA NOS THEODORUS, electus & confirmatus Episcopus Paderbornensis, notum facimus & hisce profitemur pro nobis ac nostris successoribus in Diœcesi nostra Paderbornensi, quòd in vim capitulationis nostræ, Reverendis ac honorabilibus Dilectis nobis devotis Præposito, Decano & Capitulo Cathedralis Ecclesiæ nostræ Paderbornensis, ad supplices eorundem preces, virtute nostrorum à Cæsarea Majestate Domino nostro clementissimo grotiosissimè nobis concessorum regalium, attamen citra damnum & præjudicium Cæsareæ feudalitatis, concesserimus & gratiosè indulserimus, ac hisce indulgemus, prout meliori modo fieri potest; ut memoratum nostrum Capitulum Cathedrale proximè ipsorum castrum Lipspringam, supplicii sive criminalis executionis locum habere, eoque uti, ubi quævis maleficia & criminales excessus in prædicta arce vel oppido Lipspringa suisque pagis, in quibus jus capturæ hactenus exercuit, committendos condignis pœnis per sæculares commissarios & ministros suos plectere possit: in qua modò dictâ gratiosâ concessione nostrâ Capitulum nostrum Cathedrale manutenebimus, nihilque adversus eam agemus aut fieri patiemur. Econtrariò Capitulum prædictum hâc concessione nostrâ non abutetur, neque hanc ullo modo excedet, aut alibi quocunque prætextu nobis præjudicabit. Præterea judicium criminale taliter constituet & ordinabit, ut juxta jus & ordinationem criminalem semper pro-

procedatur. In horum omnium fidem, conceſſionem & gratiam hanc noſtram, manus propriæ ſubſcriptione ſigillique noſtri appenſione communivimus. Datum actumque in arce noſtra Neuhuſio, XVI. Decembris, Anno Chriſti Salvatoris noſtri MDLXXXVI.

Quapropter hiſce promittimus ac profitemur pro nobis & ſucceſſoribus noſtris, quod hanc gratioſè nobis indultam conceſſionem, ultra ejus tenorem non extendemus, nec uſurpabimus, neque in eo loco pro executione ſupplicii deſtinato, ullum jus ſuperioritatis aut jurisdictionis criminalis per illam nobis arrogabimus; ſed illo duntaxat jure utemur, quod nobis hæc conceſſio indulget ac permittit. In argumentum veritatis Capituli noſtri ſigillum hiſce ſcienter appendi fecimus. Datum anno & die in ſupradictâ Clementiſſimi Principis ac Domini noſtri conceſſione expreſſis.

IN-

INDEX
RERUM MEMORBILIUM
IN
MONUMENTIS
PADERBORNENSIBUS
CONTENTARUM.

A.

Abbatis & Conventus Corbeiensis transactio cum Episcopo Paderbornensi quoad jus diœcesanum in monte Martis 103

Acidula Smechtana, accolis Merbrunne *sive hydromeli dicta, à Ferdinando Principe versu eleganti celebrata* 242

-- *itidem à Joanne Torckio Præposito Mindensi* 243

-- *ejusdem virtutes à Tabernæmontano & Rottendorffio descriptæ ibid. & seq.*

Aciduläe Paderbornenses à Bernardo Rottendorffio Archiatro Monasteriensi eleganter descriptæ 243. 244

-- *earundem virtutes medicæ admirandæ ibidem*

Adrianus IV. PP. confirmat decimas aliasque donationes Eresbergo & Corbeiæ factas 111

Advocati libera electio confirmatur Episcopo Paderbornensi ab Ottone Imper. & Henrico Rege 219. 220

Ædes sacræ per Saxoniam à Leone III. Pontif. Max. in primo ejus adventu consecratæ 112. 113.

Alarici pietas erga templa & res sacras 114. 115

Alexandri Papæ IV. monitorium contra Corbeienses 122. 123

Alexandri Severi de Christo sensus 115

Alienatio rerum ecclesiæ prohibita 143. 144

Aliso castellum à Druso constructum 2. 7

-- *ejus antiquitas, amplitudo, ingens opus* 8

-- *proprius situs ad Luppiæ & Alisonis confluentes* 3. 10

-- *non castelli solum nomen, sed etiam fluvii* 2

-- *ab Alma fluvio non differt* 11

- *monumentorum Westphaliæ vetustissimus* 4.

-- *an à Carolo M. instauratus?* 2

-- *præsidium contra Sicambros & Tencteros &c.* 4. 10

-- *à Germanis captus & destructus* 12

-- *à Romanis verò restauratus ibid.*

-- *pagum Elsen & Neuhusium ambitu suo olim comprehendit* 11

-- *Romanorum olim tribunal & forum, imò urbs* 9

Alisonis castelli ruinis crevit Paderborna 12

-- *veteris modica nunc vestigia ibid.*

Alma fluvius nomine parum, re ipsa nihil differt ab Alisone 11

-- *in translatione S. Modovaldi quomodo appellatur ibid.*

Alpha amnis Monasteriensis & Tecklenburgicus 51

Ambra sive Emmera, fluvius diœcesis Paderbornensis 189

-- *quæ oppida alluat ibid.*

Ambrones populus, illius sedes ad Ambram in diœcesi Paderbornensi 189

- - - - *à Cheruscis occupatæ* 190

Ambrones Cimbrorum in Italiam irruentium socii 190
-- *prope aquas Sextias à Mario deleti ib.*
Amisia nomen fluvii & oppidi 3
Amisius in hist. Romana celebris 50
-- *ejus ortus in diœcesi Paderb. varias olim & nunc gentes & loca alluit* 51
Amœnitas Paderbornæ augetur à limpidissimis Paderæ fontibus 177. 178
Angaria sedes hæreditaria posterorum Widechindi 139
-- *ibi insignis Abbatia in honorem S. Dionysii M. exstructa* ibid.
Angariense Canonicorum collegium transfertur Hervordiam 139
Angarii van den Angern *dicti* 137
Angariorum Dux Bruno 136
-- *sedes diversæ* 137
Angerot & Angermunt oppida ab Angariis fortè nomen ducunt 137. 138
Angli celebris olim Germaniæ populus 87
Ansivarii, aliter Ampsivarii, ab Amisio fluvio sic dicti 51
Aquæ indolem ducunt à venis metallorum per quas labuntur 228. 229
-- *illarum miraculum apud Germanos à Plinio descriptum* 230
-- *præstantia* 232
Aquila præcipuum Romanæ militiæ signum 9
-- *ubi præferri & ubi defigi, quando velli & moveri solitum* ibid.
Aquilæ Romanæ cæso Varo raptæ 27
-- *earum binæ nunquam à Romanis recuperatæ* 29. 30
-- *tertiam Dio repertam tradit, Claudio Cæsare, quod à Lipsio prætermissum & aliis* ibid.
Ara Drusi haud procul Alisone 4
Archidiaconales sedes in diœcesi Paderbornensi sex 128
Archidiaconus Horehusanus, ejusque Synodus 101. & 103
Archiepiscopus Colon. Fridericus & Adolphus Clivensis iterato diœcesin Paderbornensem hostiliter invadunt, quibus Wilhelmus mille militum lanceas objicit 65
Archiepiscopus Colonien. & Episcopus Paderbornensis amicorum opera pacem redintegrant 66
Ardenna Celtis silva dicitur 48
Arethusa fons 227
Aribo Moguntinus Archiepiscopus fraude circumvenit Meinwercum Paderborn. Episcopum 151. 152
-- *Paderbornæ in natali Christi concionem habet ad populum inter Missarum solemnia* 174
Arminius & Sigimerius familiares Vari 25. 26
-- *raptor filiæ Segestis* ibid.
-- *ejus genus, mores, laudes &c.* 26
-- *Dux belli Cheruscorum* 34
-- *Cattos & Cheruscos conciliat* 35
-- *ejus laudes barbaris carminibus à Saxonibus decantari solitæ* 76
Arnoldus de Brencken, vir genere nobili & doctrinâ conspicuus 206
Arpus Cattorum Princeps 2
Assuerus Abbas Prumiensis 17
Augustus Cæsar gravissimè perculsus Variana clade 32

B.

Bacenis silva 34
Baduradus Episc. Paderborn. Corbeiensem Ecclesiam consecrat 122
-- *reliquias B. Landolini è diœcesi Cameracensi Bocæ infert* 132
Bardevicum ampla olim urbs 53
Bardo Archiep. Mogunt. Paderbornæ sermonem

monem ad populum faciens obitum suum prædicit 175
Bartholdus de Büren Præpositus Abbatiæ Werthinensis 213
-- mediam partem castri Wevelsburg ab Episcopo Paderbornensi in beneficium accipit, quam Simon nobilis de Büren vendit Ruperto Episc. Paderb. ibid.
Bathildis heroina Saxonica auctor Corbeiæ aureæ Gallicæ 124
Bavarorum mos in aliena terra velle, quod in sua volunt 176
Bavo Abbas Corbeiens. impetrat à Ludovico Rege jus publici mercatus & monetæ in monte Martis 110
Beatrix Abbatissa in Herssen 181
Beatrix uxor Erponis Comitis de Padberg 133
Bellum Francorum contra Saxones laboriosum & diuturnum 164. 165
-- ob successionem in Ducatu Limburgensi inter Principes gestum 257
Bernardi Episc. Paderb. cum Widekindo Abbate Corbeiensi controversia ratione Desenbergæ arcis 156. 157
Bernardus de Hörde Eques Bocam arcem facit feudum ligium Eccles. Paderb. 134
Bertoaldus Saxonum Dux prope Visurgim à Clotharo Rege Francorum occiditur 76
Blankenroda Susatensi bello vastata 194
Boca arx à Carolo M. Alisonis castelli ruderibus superstructa ad Luppiam 132
-- ejus hospitio clara 134. 135
-- hodiedum vico & præfecturâ insignis 132
-- pagus diœces. Paderb. 135
-- ibi cœptum ab Erpone Comite de Padberg Monasterium ordinis S. Benedicti in Fletorp transfertur 132. 133
-- illius arcis sacellum sacris reliquiis ornatur 134
Bocam arcem, emortuâ stirpe Bernardi ab Hörde, recuperat Theodorus Furstenbergius Princeps Paderborn. 134
-- incensam à Suecis denuò instaurat Theodorus Adolph. Princeps Paderb. ibid.
Bodeka primò Monasterium Canonicarum Virgin. à S. Meinolpho condit. 205. 206
Bodecensis Monasterii miserandus status à Wilhelmo de Monte Episcopo Paderb. in meliorem mutatus 207
-- restauratio ibid.
Bruchium ad Ruram Dynastia 57
Bructeri unde dicti 58
-- in majores & minores divisi ibid.
-- minores Luppia perlabitur 14. 15
-- sæpe nomen, sæpe sedes mutarunt 20. 57
-- eorum sedes ad silvam Hercyniam & ad Ruram fluvium ibid.
-- haud procul Teutoburgiensi saltu in diœcesi Paderb. habitârunt 58
-- in Westerwaldiam progressi 57
-- horum reliquiæ circa Ratingam & Dusseldorpium ibid.
-- rem strenuè contra Varum egêre 35
-- sed prælio navali in Amisia à Druso victi 51
-- inter primarios Francorum populos olim numerati 80
Bruno Widechindi frater arcis Brunsbergensis conditor reputatur 118
-- ante fratrem Widechindum sacra Christiana amplectitur ibid.
Brunsberg arx omnium fortissima ad Visurgim à Carolo oppugnatur 112
-- Abbatiæ Corb. ab antiquo subjecta 118
-- ejusdem fama hodiedum superest ibid.
Brunswicenses Duces Huxariam Corbeiensi Abbatiæ rebellem defendunt & muniunt 130
Buckenborg & Bodeke, malè à quibusdam accipiuntur pro arce Boca 134
Bullerborn *fontis etymon* 224

Burchardus Episcop. Monasterienſis captus à Friderico Comite Arnsbergenſi 210
Burgſtede *locus ubi ſitus* 138

C.

Capitulatio Caroli M. de partibus Saxoniæ 323. 330
Caput aquæ, quid 176
Caroli Craſſi Imp. diploma Heriſienſi Parthenoni datum, vetuſtatem pagi Smechtani aſtruit 244. 245
Caroli Martelli Auſtraſiæ Principis expeditio in Saxones 74
--quos tributarios facit 15
Caroli Martelli & Pipini filii ejus in Saxones expeditiones 96
Carolomannus Saxones devincit 74
Carolus M. iteratò Siburgum & Eresburgum arces expugnat, Brunisbergam oppugnat 119
-- Coloniam venit 17
--devincit Saxones prope Thietmallum ſuo ductu 40
--loco Irminſulæ in monte Martis Deo & S. Petro Baſilicam condit 103
--expeditio ejus ad confluentes Warnæ & Viſurgis 95. 96
--ſæpe ad Luppiam caſtra metatur 15
--frequens ei commoratio ſtatioque Paderbornæ 164. 165. 178
-- Paderbornæ excipit Leonem III. PP. à ſuis Romæ malè multatum 165. ſeq. 170
--ibi ædificat eccleſiam in honorem Salvatoris 164. 171
-- tria propè Luppiam itemque Paderbornæ Concilia celebrat, legatos audit, jus dicit, bella decernit 17. 164. 165
-- Ludæ & in caſtris ad Ambram Natale Domini celebrat 65. 191
--Heriſtalli ad Viſurgim legatos excipit 200. 201
Carolus M. Saxonibus in campo Sintfeld ſubactis parcit, & in Gallias transfert 198
-- boni Principis idea 140. 141
-- Romano-Catholicus & Romanorum Pontificum religioſus cultor, & doctrinæ ſectator 94. 95
-- partem Saxoniæ ſuis armis devictæ, tempore Adriani PP. offert Deo & S. Petro, vovetque fundationem Epiſcopatus Oſnabrugenſis 113
-- dividit Saxoniam in diœceſes 142
-- ejusdem, ut & Ludovici Pii Imp. decreta circa immunitatem bonorum eccleſiæ 143. 144
-- de Epiſcoporum in hoſtes profectionibus Canon illuſtratus 91
--ejus clementia, juſtitia, religio 140. ſeq.
--ſeveritas ergà rebelles toties Saxones 141
-- una die ad Alleram quatuor millia & quingentos Saxonum capite plecti jubet ibid.
--frequens ejus de Saxonibus triumphus 40. 41. ſeqq.
--illius ævo nullæ in Saxonia urbes, in quibus ſedes Epiſcopor. collocaaretur 53
Carolus IV. Imp. viſitat ſepulchrum Widechindi M. in Engern, illud renovari & interpolari facit 138. 139
Caſpari Furſtenbergii poſteritas 271. ſeqq.
Caſſellarum etymon 148
Caſtellum, urbs, aliaque loca commune ſæpius cum amne nomen habent 3
-- ad Luppiam à Carolo M. conditum quodnam? an Vechtelar, an Bukenburg arx ditionis Schawenburgicæ, non potius Boca ad Lupp.? 132. 134
-- in Cattis à Druſo poſitum ad Rhenum 2
-- in Warburg 153. ſeqq.
Caſtrum Driborg adhuc ſtetit an. 1309. 157

Castr. ad Lupp. à Carolo M. extructum 17
-- *de eodem in monumento Bocæ fusius* 132
Catti, nunc Hassi, Hassones, Hessi, Aimonio Assi 147. *seq.*
-- *olim gens Suevorum* *ibid.*
-- *partem diœcesis Paderbornensis occupant* *ibid.*
Cattorum virtutes, mores ac belli studia descripsit Corn. Tacitus *ibid.*
Cella S. Gorais adjudicata Prumiæ 17
Chamavi & Angrivarii in fines Bructerorum immigrârunt 57
Cheruſci utramque Visurgis ripam incoluerunt 6. 20. 21
-- *eorum sedes ad Albim Claudiani ævo* 35
-- *virtutem suam in pugna adversus Varum præcipuè exeruere* *ibid.*
Christophorus Bernardus Episcopus Monasterienſis & Corbeiensium Administrator Basilicam Corbeiensem collapsam restaurat ex fundamentis 116
Chuonradus Imp. retractat suo diplomate donation. Comitatus Dodiconis, imprudenter Archiepisc. Moguntino factam, eumq; restituit Ecclesiæ Paderb. 152 *seq.*
Ciceronis effatum de vetustate omnia consumente 157
Cives montis Martis agnoscunt Episcopum Paderbornensem suum in spiritualibus ordinarium superiorem, ejusque Archidiaconum 100. *seqq.*
-- *Sosatenses juramentum præstitum perfidè violant* 64
Clades Variana à plurimis historicis celebrata 20
-- *proprius ejus locus Alisoni vicinus* 22
Cleinenberga oppidum 6
Clementia Imperatorum dos prima 140
-- *commendat Imperatorem Romanum gentibus* 198
Clodio Rex Francorum Cameraco potitur ac Tornaco 146
Clotharii & Dagoberti Franciæ Regum contra Saxones bellum 72. *seqq.*
Collegium Herisiense locum in monte Driburgensi concedit virginibus sacris, postèa Gerdenam translatis 180. *seq.*
Colonienſi Archiepiscopo nulla jurisdictio in monte Martis A. C. MCCXXVIII. 102
Colonienſis Archiepiscopi & C. Clivensis exercitus à Paderbornensibus fugatur & cæditur, captis viris 420. *equis* 800. 62. *seq.*
Comes Arnspergensis Antebellator Westphaliæ inter Rhenum & Visurgim 210 *seq.*
Comites Lippienses beneficiarii seu Vasalli Episcopor. Paderbornensium 45
Comitum nomen ævo Carolino 136
Comitum Oldenburgicorum, à quibus originem trahit Baronum Furstenbergiorum familia, brevis genealogia 254. *seq.*
Conradus Comes de Arnsberg diœcesin Paderbornensem infestans, in prælio contra Bernardum Episcopum Paderbornensem occumbit 212
Conradus Imperator privilegium dat Asculanæ ecclesiæ 174
Conradus Prior Provincialis Theutoniæ Ordinis Prædicatorum 126
Corbeia ad Visurgim à Corbeia Gallica nomen accepit 124. *seq.*
-- *primùm trans Visurgim construi cœpta in silva Sollingensi* 121
-- *deinde è Sollinga ad Visurgim translata & constructa* 122
-- *intra fines diœcesis Paderbornensis probatur jam olim constituta* 122. *seq.*
-- *nutrix fuit olim Apostolicorum virorum fideique Doctorum* 124
Corbeienses Monachi magnam olim Saxoniæ partem, insulam Rugiam, altasque septentrionales gentes ad Christi fidem traduxere 124

Cor-

Corbeienſes exemptionem obtendentes, jubet Alexander IV. PP. literas exemptionis proferre; ſin minus, parêre Epiſcopo Paderbornenſi 123
Corbeienſes Rectores Eresburgenſis Præpoſituræ reſtaurant baſilicam à Carolo M. ibidem olim conſtructam, ſed pulvere nitrato ab Haſſis hoc ſeculo disjectam 116
Corbeienſis ditionis ſtatus in ſpiritualibus & temporalibus 130
Corbeienſis Monaſterii Rectores cum ſuis ſubjectis eximuntur ab expeditione militari 110. *ſeq.*
-- Advocati liberè eligendi jus accipiunt ib.
-- homines ejusdem Eccleſiæ liti & coloni immunes ab omni judicaria poteſtate ib
Cornelii Taciti Annalium lib. 5. priores Corbeiæ ad Viſurgim reperti, & Leoni X. oblati 76
Craſſiana clades à Parthis illata 27
Curigundis Regina Paderbornæ coronata à Willigiſo Archiep. Mog. 175

D.

Danubius quot capit amnes 83
-- per ſeptem oſtia in mare ſe evolvit 176
Dalck amnis vid. Dellina
Decurſiones militares ad honorarios tumulos 60
Delbruggia ultima Bructerorum ſedes 57
-- inſignis diœceſis Paderb. pagus 56
-- inacceſſis ferè incincta paludibus 62
-- ejusdem incolæ injuriâ feroces & indomiti à Gryphiandro dicti 56
-- induſtrii & militiæ apti ibid.
-- viriliter hoſtibut ſeſe objiciunt 62. *ſeq.*
Dellina amnis diœceſis Paderborn. vulgò Dalcke hodie dictus 48
Denarii ſynodales 103. *ſeq.*
Deſenberga, ejus inſignis ſitus & opportunitas 155
Deſenb. quando primùm vaſtata 156. *ſeq.*
-- paruit olim Carolo M. 155
-- in poteſtatem Henrici IV. venit 157
-- conſenſu Epiſcopi Paderborn. & Abbatis Corbeienſis diruitur 156
-- à Spiegeliis diu inhabitata 157
-- ejus ruinæ indicant nullius ſtructuræ robur interitum evadere 157. *ſeq.*
Deſcriptio elegans Paderæ fontium 177
-- pompæ, quâ Carolus M. excepit Paderbornæ Leonem Pontif. Max. 166. *ſeqq.*
-- prælii inter Wilhelmum Epiſcopum Paderbornenſem & Archiepiſcopum Colonienſem initi anno 1410 in vicinia Delbruggiæ 62. *ſeqq.*
Dethmoldia clade Varianâ celebris 22
Diedenhille oppidulum, ejus ſitus 38. *ſeq.*
Dies Varianæ cladis inominalis 34
Dimola fluvius limes Haſſiæ & Weſtph. 68
-- Eresburgum & magnam diœceſis Paderborn. partem perlabitur. In Viſurgim, haud procul Heriſtallo ſe effundit 99
Diploma Zuenteboldi Regis 43. *ſeq.*
-. Henrici Regis 44
-- Wiboldi Abbatis Corb. 100
-- Coſſ. Eresbergenſium ibid.
-- Henrici Rom. Regis 102
-- Alexandri PP. IV. 123. *ſeq.*
-- Ludovici Imp. 124. 125
-- Erponis Comitis in Padberg 133
-- Dodiconis Comitis 149
-- Henrici Imperatoris 150. *ſeq.*
-- Conradi Imperatoris 152
-- Simonis Epiſcopi Paderborn. 153. *ſeq.*
-- Bernardi III. Epiſc. Paderborn. 156
-- Henrici Imp. 173
-- Bernardi Epiſc. Paderb. 180. *ſeqq.*
-- Immadi Epiſc Paderb. 188
-- Wenemari de Furſtenberg 206
-- Henrici Regis 208
-- Ottonis Epiſcopi Monaſt. 212. *ſeq.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Diploma Ottonis Imperat. 219
-- *Henrici Regis* 220. 221
-- *Caroli Imperat.* 244. *seq.*
-- *Leopoldi I. Imperat.* 251
-- *Caroli M. Imperat.* 319. 320
-- *S. Henrici, quo comitatum Haholt Meinwerco Ep. Pad. donat* 44. 45.
-- *Caroli M. Imp. Eccles. Osnabrug. datum, ex autographo expressum* 319. 320
-- *ejusdem Caroli M. diploma eidem Ecclesiæ concessum ex autographo* 321. 322
Dispargum Chlogionis Francorum Regis sedes 146. *seq.*
Dissidium inter Splegelios ob Desenbergam ortum Simon Episcopus Paderbornensis componit 157
Dithmarsen *pagus diœcesis Paderbornensis à Marsis nomen obtinuit* 36
Diversæ gentes in fœdus & nomen Saxonum concesserunt 89
Divisio Parochiæ S. Othelrici in urbe Paderbornensi 126
-- *sedium Archidiaconalium in diœcesi Paderbornensi auctoritate Sedis Apostolicæ facta* 127. *seqq.*
Dodico Comes donat B. Meinwerco Comitatum suum 149. *seq.*
Dollartus lacus 51
Domitianus appetens est tituli Germanici 59
Driburg olim dictum Iburg 180
-- *præcipuum munimentum Saxonum* 179
-- *instantiâ Leonis PP. donatur à Carolo M. Ecclesiæ Paderbornensi* 184
-- *ibi olim fuit Cœnobium religiosarum virginum à Bernardo Episcopo Paderbornensi in Gerden translatum* 180
Driburgenses acidulas eleganti carmine celebravit Jo. Rotgerus Torckius, Præpos. Mindensis &c. An 1671 185. *seq.*
Drusus in Sicambros irrumpit 56
-- *ejus à Sicambris periculum* 56
-- *per Rhenum castella disposuit* 8
-- *jubet Frisiis tributum, ut coria boum in usum militarem pendant* 96
-- *prope Aldenbecam periclitatur à Visurgi revertens* 69
-- *Albim transire parans ostento revocatur* 70
-- *moritur inter Salam & Rhenum ibid.*
Dumera stagnum in comitatu Diepholtano 198
-- *prope hoc stagnum tropæa stetit Tiberii Imper. secundum Chytræum* 197
Dute veteri linguâ Saxonum Deum significat 130

D.

Eberhardus Marcanus hostili incursione Westphaliam vexat 258
-- *Werlæ mœnia dejecit, Furstenbergâ arce potitur, à Siffrido Archiepiscopo Colonienſi eam ob causam bello fatigatur ibid.*
-- *Hovenstadium castrum invadit ac diruit ibid.*
Egge *locus, ubi situs* 47
Eisdorffium pagus 187
de Elsen *sive* Flesen *familiæ equestris nomen* 11
Elsen *pagus ibid.*
-- *ejus appellatio olim varia ibid.*
Embda nobile in Frisia emporium ad Amisii ostium 51
Engelbertus comes Marcanus instauratam Furstenbergam iterum evertit 259
Enger vicus, sedes olim Widechindi M. 137. *seq.*
-- *unde appellatur* 138
Episcopatus à Carolo M. fundati à cæteris Impp. & Regibus aucti ævo Henrici multum attenuati, ideo se Meinwerco

werco Episcopo ejusque Ecclesiæ tam liberalem esse fatetur 150. 151
Episcopi armati castra sequuntur 75
-- suo ductu & milite contra paganos proficisci soliti 94
Episcopis an interdictum interesse militaribus expeditionibus & an pugnare sit permissum 91
Episcopo interdicta alienatio rerum ecclesiæ suæ 143. seq.
Episcopos Saxoniæ ob animarum regimen Principes cœli; Ludovicus Pius Imp. Principes effecit regni 143
Episcopus Paderborn. singulari Dei providentia conservatus direptis extinctisque magnam partem aliis Saxoniæ Episcopatibus 239. seq.
Epitaphium Theodori Adolphi Episcopi & Principis Paderbornensis in ade cathedrali, è regione Mausolei Theodoriani sepulti 292
-- Caspari de Furstenberg, Archisatrapæ Westphaliæ, Arensbergæ in templo Wedinghusano tumulati 301
-- Friderici de Furstenberg Satrapæ in Werle, Bilstein & Waldenburg 302
-- Annæ à Westphalen conjugis Friderici de Furstenberg 303
-- Elisabethæ Spiegel ex Peckelsheim conjugis Caspari à Furstenberg, Archisatrapæ Westphaliæ 304
-- Othiliæ Furstenbergiæ Abbatissæ Herisiensis & Olinghusanæ 305
-- Friderici de Furstenberg Canonici Moguntini 306
-- Godefridi de Furstenberg Canonici Moguntini ibid.
-- Friderici Furstenbergii Archisatrapæ Westphaliæ, Bilstenii & Waldenburgi dynastæ &c. 307
Epitaphium Annæ Cathar. de Petra conj. Friderici Lib. Baronis de Furst. 308
-- Friderici Lib. Baron. de Furstenberg, Satrapæ in Bilstein, Wald. &c. 309
-- Ursulæ Baronis de Furstenberg Decanissæ Herisiensis 310
-- in basilica Mariæ majoris ad nives Romæ 311
-- in templo PP. Franciscanorum Paderbornæ 312
-- in metropolitana Salisburgensi 313
-- apud PP. Franciscanos Attend. 314
-- in sacello Furstenbergico Angelorum cathedralis Padibornæ 315
Eresburg sive Stadberg ad Dimolam 97. 98. 108
-- celebre fano Saxonum 98. 105. 107
-- varia appellatio & etymon 98
-- castri situs proprius designatus 99
-- nomen quando mutavit 103
-- cum tota Saxonia Deo & S. Petro à Carolo M. oblatum 110. seq.
-- frequens ibi fuit statio Caroli M. 99
-- urbs post terna excidia nostra ætate postremum passa a Suecis & Hassis 104. 105. 114
Eresburgenses cives accusati à Scabinis, non in ferro candenti, uti aliàs consuetum, sed manu duodecimà purgationem præstabunt 101
-- ex subjecta villa Horehusen in montem migrant 100. 104
-- jurisdictioni Episcopi Paderbornensis se subtrahunt ibid.
-- eidem Episcopo certis conditionibus se subjiciunt, quoad jus diœcesanum 100. seq. 103
Eresburgensis templi encomium 141
-- ejusdem barbara destructio 114. 115
Erfurtum à D. Bonifacio paganorum rusticorum urbs appellata 53

Ermin-

Ermensul vid. Irminsul
Erpo de Padberg Comes injurius in Crucifixi imaginem in Horhusen divinitus punitur 133
-- vovet fundare monasterium Bocæ 132. 133
Ernestus Bertramovillius fortiter Paderbornam defendit, & Hassorum obsidionem sustinet 238. 239.
Errores variorum, in designando cladis Varianæ loco 20. *seq.*
-- de Francorum origine 78
Erygrus apud Dionem fluvius 71
Exempla Episcoporum, qui expeditionibus militaribus interfuerunt 92
-- hostium barbarorum templis & rebus sacris parcentium 114. 115
Exsterenstein *sive Picarum rupes* 69

F.

Falsitas eorum retecta, qui nuper scribere ausi Carolum M. non undequaque sedi Apostolicæ Romanæ ejusque doctrinæ fidei adhæsisse 94
Felt sive Felth sermone barbarico campus appellatur 195
Ferdinandus *à Furstenberg Episcopus & Princeps Paderbornensis, Coadjutor Monaster. S. R. I. Princeps &c.* 275
-- ejus laudes 185. *seq.*
-- anno 1668. sopitis controversiis, stabilit successionem Paderbornens. Eccles. in comitatum Pyrmontanum 189
Fletorpiensis Monasterii Advocatia non sit hæreditaria 134
Fluvii plures trecentis diœcesin Paderbornensem irrigant 14
-- præcipui diœcesis Paderbornensis ibid.
Fons apud Smechtam hominibus innoxius, avibus exitialis 229
-- ejus virtutes ibid.
-- apud Frisios noxius 229
Fons Eresburgi impetratus Caroli M. precibus, ejus rei veritas excussa 107. 108.
-- Padulus unde denominatur 234
-- aquæ salubritate dulcedine & frigore celebris ibid.
-- huic vicinum Neuhusium ibid.
-- resonus vernaculè Bullerborn/Bulderborn *dictus* 224
-- ejus per intervalla fluxus ibid.
Fontes, eorumque capita olim sacri 18
-- olim sacrificiis culti ibid.
-- in diœcesi Paderbornensi in modum fervidi aheni bullientes 228
Fontis Tulliani descriptio & inscriptio 231
Fontium diversorum natura mirabilis 230
-- miracula circa Paderbornam 227. 228
Franci à Trojanis reliquiis originem non trahunt, neque ab exteris gentibus &c. 78. 79
-- è castro Desenberga resistunt infestantque Saxones 155. *seq.*
Francia quadrisariam divisa in transrhenanam, Gallicanam minorem & majorem & Franciam novam 83
-- vetus quærenda est inter Rhenum, Visurgim & Albim & cumprimis in Westphalia 80
-- illius fines 81. *seq.*
Francicæ regionis flumina ab Apollinare recensita 81. 82
Francis familiare peregina nomina nostris locis inferre 96. 162
-- frangere fidem 121
Francisca armorum genus Francis 120
Franciscus Abbas Corbeiensis oppignorat Archiepiscopo Coloniensi alteram medietatem montis Mortis 114
Franciscus Wilhelmus Furstenbergius Archicommendator Ordinis Teutonici per Westphaliam &c. 276

Franckon liberum hominem lingua germanica sonat 80
Francorum adhuc gentilium lex & pœna in templorum violatores & incensores 115. 116
-- *nomen tantum celebre apud hist. August. scriptores post imperium Gallieni* 78
-- *Regum vetus sedes Dispargum, hodiernum potius Duisburgum censendum est fuisse, quàm Desenberga in diœcesi Paderbornensi* 146
-- *insignia primò tres bufones, deinde leones, postremò lilia* 196
-- *veterum laus & virtus bellica* 83. 120. 121
-- *virtus & diffusum late imperium* 89
Friderici Furstenbergii Dynastæ in Bilstein & Waldenburg posteritas & liberi 273
Friderici Furstenbergii S. R. I. Lib. Baronis vitæ & gestorum brevis synopsis 274
Friderici nobilis Domini in Furstenberg, Reinhardi filii res, gestæ 265
Fridericus Archiepiscopus Colonienſis & Adolphus Comes Cliviæ hostiliter invadunt Delbruggiam 62. seq.
Fridericus de Brencken miles 214
Fridericus & Wenemarus fratres auctores Furstenbergiorum in Waterlapp & Furstenberga nova 261. 265
Frimersheim dominium confirmatur Abbatiæ Werthinensi à Zuentebold Rege 43. 44
Fulda nomen fluvii & oppidi 3
Furstenberg castrum sæpe destructum ac reparatum, denique desolatur 255. seq.
Furstenberga vetus toties adversum Martem excidiaque experta deseritur à Furstenbergicis Dominis, novaque construitur ad radices montis 261
Furstenbergica familia primordia generis debet armis & militiæ, progressum & incrementum litteris 281. 282
-- *ejus deductio historica à comitibus Oldenburgicis* 250- 263
-- *auctores, qui id solide probant* 251
Furstenbergici, quorum illustre ab antiqua nomen & fama 261. 262
Furstenbergii fœdus ineunt cum Archiepiscopo Colonienſi ejusque sociis contra Ludovicum Bavarum 260
Furstenbergii nobiles ex Waterlapp Monasterium Lodecense incendunt, sed mox damnum illud resarciunt 206
Furstenbergii in Waterlappia & Furstenberga nova iisdem trabibus utuntur in scuto gentilitio, sed Coronide Galeæ distinguuntur 261

G.

Gaw & Börde *quid Germanis* 135
Gerdense Monasterium virginum prius in monte Driburgensi constructum fuit 181. 182
Germani olim solum facile crebroque mutabant 190
Germania & Alemania in pagos olim divisa, itemque Helvetia 135
Germanicus Cæsar, Drusi filius, à quo ei hoc cognomen datum 95
-- *in Bructeris Drusi Patris aram restituit* 60
-- *Cæsarum clade Varianâ legionum reliquias uno tumulo condidit* 61
-- *ejus de Teudorige Sicambrorum Principe triumphus* 7
-- *Visurgim non sine periculo cædis accedit* 119
transit 71
Germanorum arma 119
-- *fortitudo & fides vindicata* 27. 83
-- *mos heroum facta populari cantu celebrare* 76
-- *signa bellica, ferarum imagines &c.* 196

Gewiliebus Episcopus Moguntinus patris sui Geroldi itidem Episcopi Moguntini interfectorem, in medio Visurgis alveo interficit 75

Godefridi Herschenii S. J. viri doctissimi de Disthemio & Dispargo opinio 147

Godefridus ultimus Comes Arnsbergensis unà cum conjuge sua, Comitatum suum vendit Ecclesiæ Coloniensi 211

Godefridus Wendelinus Ecclesiæ Tornacen. Canon. & Officialis scripsit comment. ad legam Salicam 146

Gothi & Barbari in parcendis Catholicorum templis, & sacrorum spoliis moderatores, quàm nostrà ætate hæreticorum milites 114. 145

Græci Romanique tropæa figere soliti 197

Gregorius II. PP. in epistola sua Bructeros Bortharos appellavit 57

Guilielmus Furstenbergius ex Waterlapp Ordinis Teutonici in Livonia magnus Magister & Princeps inclytus, ætate jam gravis successorem delegit Gothardum de Ketteler 262

-- *Vellinum arcem munitam sedem sibi constituit* 263

-- *in ea obsidetur à Moschis, in quorum potestatem venit, prodita à proprio milite arce* ibid.

-- *Principis dura captivitas, pietas, constantia in fide Romano-Catholica* ibid.

-- *eum Wolffgangus Princeps, totius Ordinis Teutonici magnus Magister, Legatione ad Moschorum ducem missa redimere magno auri copia frustra conatur* 263. 264

Guntherus Comes Swalenbergensis & Theodorus Baro Itteranus de Episcopatu Paderbornensi contendunt 259

H.

Hameko Abbas S. Pauli Paderbornæ 181

Harmesborg *arx ab Harminio nomen accipit* 190

Hasa fluvius 51

Hassi inhiant opimiori Paderbornensis diœcesios agro 239

Hassicus miles Uffleno Duce pulvere nitrato subvertit templum S. Petri in monte Martis anno 1646 114

Hastæ antiqui Gallis in usu 120

Hathumarus & Baduradus Episcopi Paderbornensis auctoritatem suam interponunt ædificationi Corbeiæ 121. 122

Henrici Imperatoris diploma datum ecclesiæ Osnabrugensi 222

-- *ejusdem diploma Paderbornensi ecclesia datum* 221

Henrici Regis diploma Hervordiæ datum 208

Henricus Auceps Rex Germaniæ Werlæ declinat furorem Hungarorum 207

-- *inducias paciscitur, Tributum exacturos cædit* ibid.

-- *regnante illo multæ urbes conditæ seu munitæ* 53

Henricus de Gerdenen fundator Monasterii Gerdensis 181

S. Henricus Imperator confirmat suo diplomate donationem comitatus B. Meinwerco à Dodicone factam 150. seq.

Henricus Paderbornensis Episcopus à Friderico Coloniensi Archiepiscopo Marescallus Westphaliæ constitutus 211

Henricus Rex anno MCCXXVIII. *adjudicat Abbati Corbeiensi possessionem montis Martis contra Archiepiscopum Coloniensem* 102

Henricus Virneburgius Archiepiscopus Coloniensis 259

Henricus de Werle Episcopus Paderbornensis 132
Herisiensis Parthenonis fundatio, immunitas, prædia 244. 245
Heristallum Saxonicum frequens Caroli M. statio 200
-- *à castris Caroli M. hic positis nomen accepit* ibid.
-- *ab Heristallo Francico appellatum* 162
-- *cum quo gloriâ famaque certat* 202
-- *quando fundatum* 201
-- *ibi designata à Carolo M. sedes episcopalis, causæ hujus facti* 201. seq.
-- *diu fuit possessio nobilium Falckenbergiorum* 202
-- *à Theodoro Furstenbergio Episcopo & Principe Paderborn. redimitur 17666. aureis in usum ecclesiæ suæ* ibid.
Herivordense monasterium virginum, unà cum Unwani Episcopi Paderbornensis consilio ab Henrico Rege restituitur priscis bonis 208
Herivordia & Corbeia intra jurisdictionem Episcop. Paderb. 209
-- *ab Hungaris destruitur* ibid.
Hermanni Furstenbergii res gestæ 265
Hermannus Abbas Corbeiensis medietatem montis Martis oppignorat Archiepiscopo Colonienſi 114
Hermannus de Loen *Wichboldi Archiepiscopi affinis* 258
Hermingsburg *arx prope Schier ab Arminio constructa* 150
Hildigardis Reginæ mors 41
Hildigarii Archiepiscopi Colonienſis cædes & sepultura 89. 90
Historia fundationis Monasterii Bodecensis 205
Historiæ monumenta cæteris prævalent 76
Honorarii tumuli illustribus viris constituti 60. seq.
Horna oppidum Lippiensis Comitatus 69
Hungarorum in Germaniam irruptiones 208
Hunoldus à Plettenberg miles 258
Huxaria ab anno Christi DCCCXXII. *Corbeiæ subjecta dono Imperatorum* 126
-- *una sedium Archidiaconalium diœcesis Paderbornensis* 126. 128

I.

Iburgum vid. Driburg
Idistaviso campus ad Visurgim, & prælii locus Germanico delectus 71
Idolum Martis, Irminsul dictum, hujus etymon explicatum 106. seq.
Immunitates & jurisdictio omnium Episcoporum per Franciam & Saxoniam, uti à Carolo Magno Osnabrugensi data, agnoscitur ab Henrico Rege 220. seq.
Imperatores Romani in tutelam corporis sui Germanos soliti adhibere 27
Imperii Romano-Germanici insigne, aquilæ duæ concorporatæ non una tantum biceps 31
Indiculus superstitionum & paganiarum 330
Inscriptio nummi antiqui Franciæ apud Spanheimium 81
-- *Theodorianæ arcis Neuhusanæ* 283
-- *arcis Wevelsburgi* ibid. & 214
-- *Heresiæ exornatæ* 283
-- *Academiæ Theodorianæ* 284
-- *arcis & jurisdictionis Buranæ* 295
-- *templi parochialis in Tudorp.* ibid.
-- *ædis S. Michaëlis Archangeli* ibid.
-- *templi parochialis in Corbeke* 286
-- *Sacelli SS. Philippi & Jacobi in monte Furstenberg* ibid.
-- *templi parochialis in Obernkirchen* 287
-- *Monasterii Braculensis PP. Capucinorum* 288

templi

Inscriptio templi monasterii in Grafffschafft Ord. S. Benedicti exornati ibid.
-- *templi in Cleinenberg reparati* 289
-- *templi Bustorffiani arâ maximâ & porticu exornati* ibid.
-- *templi parochialis Neuhusii* 290
-- *Sacelli S. Philippi Nerii* 291
-- *adis S. Agathæ V. & M. in Siddessen* ibid.
-- *Cœnobii & templi PP. Prædicatorum Warburgi restituti & ornati* 293
-- *templi S. Crucis exstructi in Altenbeca* ibid.
-- *Sacelli S. Annæ in Amerungen* 294
-- *templi parochialis in Lichtenaw* ibid.
-- *templi cum monasterio PP. Franciscan. strictioris observantiæ, à fundamentis exstructi Paderb.* ibid.
-- *templi parochialis in Wünnenberg* 295
-- *Gymnasii Sigenæ* ibid.
-- *templi PP. Capucinor. Padibornæ* 296
-- *templi Xaveriani Paderbornæ* ibid.
-- *Monasterium Warendorpiensis PP. Franciscan. strict. observ.* 297
-- *Conventus Aschendorpiensis PP. Franciscanorum strictioris observantiæ in Embslandia* ibid.
-- *Monasterii Hardenbergensis PP. minorum strict. observ.* ibid.
-- *domûs Teutonicæ in Mülheimb* 298
-- *templi PP. Franciscanorum strictioris observantiæ Attendoriensis* ibid.
-- *castri Adolphi memoriæ sacrum* ibid.
-- *templi PP. Capucinor. Ruthenæ* 299
-- *Sacelli in cathedrali Paderbornensi* ibid.
-- *curiæ præposituralis Paderbornæ* ibid.
Joannes Adolphus Furstenbergius Camerarius & Canonicus Paderborn. Hildesiensis & Monasteriensis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Satrapa in Bilstein &c. 270
Joannes à Plettenberg Marescallus Westphalus 258
Joannes Schneberg *ex* Bökendorp *Paderbornensis diœcesis, Regem Sueciæ perimit. ejus facti indicia* 202
Joannis Sporckii Comitis patria Delbruggia, ejus laus 56
Joannis Werthii laus ibid.
Jodute idolum Saxonum 130
Irminsul idoli diversa enunciatio 106. *seq.*
-- *à Carolo M. destructa* 107
-- *ejus descriptio* 106. 107
Julii Cæsaris in Cheruscos, Suevos, & Sicambros expeditio 5
-- *bis cum exercitu Rhenum transiit* 3
Julinum & Wineta urbes olim amplæ, vix nunc vestigia sua monstant 53
Jurisdictio absoluta confirmatur Episcopo Paderbornensi ab Ottone Imp. & Henrico Rege 219. 220
-- *Episcopi Paderbornensis sacra, in subjectas Corbeiensi Abbatiæ parochias, pluribus argumentis vindicat* 122. *seq.*
-- *politica à Carolo M. data Episcopis, ex diplomate Osnabrugensis ecclesiæ asseritur* 319. 321

K.

Knockenbecke & Rodenbecke *rivi unde dicti* 22

L.

Lamboyus obsessam ab Hassis Paderbornam feliciter liberat 239
Lano fluvio non conveniunt, quæ de Luppia in historicis memorantur 14
Lapis altaris à Leone III. PP. consecratus Dethmoldia sive Thietmallo Paderbornam à B. Meinwerco deportatus 45
Legio I. auxiliatrix è Sicambris conflata 7
-- *Romana quot millibus militum constiterit* 31

Leo III. PP. confirmat sedem Episcopalem Paderbornæ, prædicit deinceps ab infestatione gentilium Ecclesiam immunem fore 170. 171
-- *Paderbornæ in ecclesia ibidem recens constructa consecrat altare* 112. 171
-- *ecclesias in Saxonia dedicat, variaque loca peragrat* 112. 113
-- *quando Eresburgi fuerit & consecrârit basilicam à Carolo M. constructam* 99. 110. 112
Leopoldus I. Austriacus Imperator Furstenbergiam familiam, antiquitate, nobilitate, opibus meritisque inclytam evehit ad dignitatem gradumque liberorum S. R. I. Baronum 251. *seq.*
Lex Salica vetat spoliari Ecclesias, & Sanctorum reliquias profanari 115. 116
Libera Episcopi Paderbornensis per Clerum electio confirmatur ab Ottone Imperatore 219. 220
Limes inter Sicambros & Cattos 6
Lipspringa arx & oppidum. unde nomen 16
-- *sub arce luppiæ fontes* ibid.
-- *in oppido Templariorum familiæ habuerunt domicilium* ibid.
-- *oppidum & arx spectant ad collegium Cathedrale Eccles. Paderb.* ibid.
-- *oppido & arci Theodorus Furstenbergius exercendæ jurisdictionis criminalis jus dat* 333
Ludæ varia appellatio 188
-- *illa in litteris Immadi Episcopi Paderbornensis nuncupatur Liuithti* ibid.
-- *primi domini fuêre Comites de Hallerderitius* ibid.
Ludam sive Lugdam à Carolo M. ad similitudinem Lugduni dictam fingit Pimundt, deinde Domini de Homburg 189
Ludovicus & Lotharius Aug. donant montem Martis Abbatiæ Corbeiensi 108. 109
Ludovicus Pius Imp. donat Corbeiensi monasterio Huxeri, Eresburg & Meppiam Abbatiolas, aliaque prædia 09. 109
-- *ejus encomium* 143
-- *donat Corbeiæ jus mercatûs publici & monetæ* 126
-- *eximit diplomate suo Corbeiam Saxonicam ab omni potestate judiciaria, aliisque oneribus* 124. *seq.*
-- *Paderbornæ generalem habet populi sui conventum* 171
Ludovicus Rex concedit Abbati Corbeiensi jus publici mercatûs in monte Eresburgi sive Stadberg 109. 110
Luppiæ varium etymon 14
-- *quæ loca alluat* ibid.
-- *celebris apud Historicos* 15. *seq.*
-- *clade Varianâ inclaruit* 27. 28
-- *oritur in diœcesi Paderbornensi sub Libspringâ castro* 15. 16
-- *prope Wesaliam Rheno miscetur* ibid.
-- *ejus aquis Saxones baptizati* 13

M.

Magna flumina à modicis fontibus originem ducunt 52
S. Magni Martyris templum in Horbusen 133
Mallus, sive Mallum idem quod judicium sive placitum 43
Malevendus Dux Marsorum 39
Maratohonis campi Persarum cæde nobiles 197
Marcalo locus ad Visurgim ubi Saxones olim conveniebant 136
Marci Reguli fides laudata 64
Marcomanni Germaniæ populus in potestatem venerunt M. Antonii Imp. 198
Marsi, eorum sedes, virtus bellica 36
Mattiaci fontes, nunc Wysbadenses dicti 228

Mauritius Falckenbergius frater Theodorici, in prælio ad Lutzam primus Regem Sueciæ ex equo dejicit 202
Mansoleum Theodori Episcopi & Principis Paderbornensis in æde cathedrali 300
S. Meinulphus Archidiaconus Ecclesiæ Paderbornensis fundator Monasterii Bodecensis 204
Meinwercus Episcopus Paderbornensis dedicat Herivordiæ basilicam S. Mariæ, quæ vocatur ad crucem, in diœcesi sitam 209
Mendena Furstenbergæ arci vicinum oppidum bello Westphalico diripitur ac vastatur, quin & ipsa Furstenberga Marcano comitatui infesta solo æquatur 260
Merovingi Francorum Reges è Sicambris orti 7
Miltiadis tropæa in campo Marathonis 197
Mindam Carolus M. venit Heristallo 201
Ministeriales Vasalli Episcopi Paderbornensis 154. 155
Monasterii Fletorp origo in comitatu Waldecensi 133
-- *conditor idem Comes de Padberg, qui Bocensis cœnobii* ibid.
Monasterium Bodecense Canonicarum virginum translatum ab Episcopo Paderbornensi ad Canonicos regulares 207
-- *in Groninga & Kemnade Corbeiensibus perpetuò addicitur* 112
Mons Eresburg cum tota Saxonia Deo oblatus 110. 111. 113
-- *fratribus ibi adunatis a Carolo M. donatur ab omni humana potestate liber* 111
-- *attributis eidem decimis circumquaque ad duas Rastas Saxonicas* ibid.
Mons Hunnorum 39
-- *Lulli* ibid.
-- *Martis seu Eresburgum cessit Archiepiscopo Colonienſi, ex contractu duorum Abbat. Corbeiensium* 114
Monumentum à monendo dictum 152
-- *ingenii sola æterna* ibid.
-- *sepulchrorum secundum viam locari solita* ibid.
-- *Acidulæ Driburgensis* 241
-- *Acidulæ Smechtanæ* 247
-- *Alisonis* 1
-- *fontium Amisii* 49
-- *Bocæ ad Luppiam* 131
-- *Brunisberga prope Huxariam* 113
-- *cladis Varianæ* 19
-- *Delbruggiæ* 55
-- *Desenbergæ* 145
-- *Driburgi* 179
-- *Eresburgi vel montis Martis* 97
-- *Heristalli Saxonici* 199
-- *in lapide marmoreo Snellenbergæ conspicuum* 284
-- *Ludæ ad ambram* 187
-- *Luppiæ fontium* 13
-- *Oldenburgæ in monte Furstenberg primæ Baronum de Furstenberg in Westphalia ad Ruram sedis* 249
-- *Paderæ fontium* 159
-- *Paduli fontis prope Neuhusium* 233
-- *Rhemæ ad confluentes Warnæ & Visurgis* 77
-- *resoni fontis* 223
-- *Sendæ deserti* 217
-- *Teutoburgiensis saltus* 37
-- *Visurgis* 67
-- *Wevelsburgi* 203
-- *Widechindeum, ut nunc est, graphicè repræsentatum* 139. *seq.*
Mors infelix Friderici Com. Arnsberg. vexatoris Episc. & religios. 210. 211

Neccaro

N.

Neccaro non conveniunt quæ de Luppia memorantur in historicis 14
Nehemium oppidum evertitur 257
Nero Drusus hyberna ad Luppiam habuit 16
Neuhusanæ arcis inscriptio 237. 283
Neuhusium domicilium Episcoporum & Principum Paderbornensium 234
-- illo ipso loco situm, ubi olim Alisonem castellum Drusus contra Sicambros exstruxit ibid.
-- à Vrangelio expugnatur, unà cum urbe Paderbornâ Hassis traditur, horum de subruendo Neuhusio consilia improbat & intervertit Vrangelius 237
-- pignoris loco retinetur ab Hassis 238
Nicotiana herba maritimis populis medicinalis 230
Nilus incertis it fontibus 18
-- cur è tenebris fluere dictus ibid.
-- per septem ostia in mare se evolvit 176
-- à Ptolomæo & aliis refertur oriri è montibus lunæ ibid.
Nobilium de Ketteler sedes Sithen 96
Nortluidi trans Albim populi 201

O.

Oldenburga Furstenbergiorum Baronum prima sedes, unde dicta 250
-- ejus situs, antiquitas, munitiones ibid.
Optimus Dei cultus, optimus animus 116
Ordinatio Commissariorum Apostolicorum de obedientiis, & præbendis vacantibus in ecclesia Paderb. 129. 130
Osnegge montis situs 41. 46
Osnire sylva 47
Ossenthal vallis, ubi 47
Ossenkempe vel Osninkempe 47
Ostium fluvii, quid apud Virgilium aliosque scriptores denotat 176
Othilia Furstenbergia Abbatissa Herisiensis & Olinghusana 272
Ottonis Imp. diploma datum ecclesiæ Paderbornensi, in quo desertum Sende Sinede nuncupatur 219. seq.
Otto III. Imp. Wildeshusii majorum suorum monumenta inspicit 139
Otto Episcopus Neuhusium restaurat & post eum alii deinceps Episcopi aliis atque aliis ædificiis ornant, Theodorus denique Furstenbergius ingenti sumptu magnificè exædificat 236
Otto Ritbergius Episcopus Monasterienſis 258

P.

Padera, aliàs Patra, Pather, Pater, dictus, & vulgo Pader 160
-- in ipsa Paderbornensi urbe pluribus fontibus scaturit ibid.
-- ejus descriptio 161
-- nomen secundum nonnullos derivatur à Pado Italiæ flumine 161. 162
Paderbornæ nomen vetustum 162
-- à fonte Paderæ ductum 130. 162
-- diversa olim appellatio 160
-- encomium 177
-- Carolus M. ædificavit Ecclesiam 164. 171
-- hanc adhuc imperfectam Baduradus secundus Episcopus consummat ibid.
-- absumtam incendio in amplitudinem quà hodie admiramur Meinwercus à fundamentis restituit ibid.
-- Regalis sedes dicta 171
-- plurium Imperatorum & Regum, Ottonum, Henricorum, Conradi, Friderici,

rici, Caroli IV. grata frequensque statio 171. 172. seq.
-- à Ludovico Pio frequentata ibidem comitia placitaque ab eodem habita, legati auditi &c. ibi in Synodo à Carolo M. coactà baptizantur Saxones 165
-- eripitur Hassis, qui cum subsidio Suedico frustra illam rursus intercipere conantur 238
-- ei magnum decus à Paderæ in ipsa surgentis fontibus 160. seq.
Paderbornenses cives strenuè contra Colonienſem militem agunt 63. 64
-- Ottoni Episcopo bellum inferunt, Neuhusium succendunt, munitiones subruunt 235
Padi similitudo aliqua cum Padera 161
Padus quot capit amnes! 83
Pagi quando in Ducatus & Comitatus transierint 135
Pagorum situs per nomina Comitatuum designabatur olim, exempla ejus rei varia 135. 136
Pagus Huthagoë ad Ambram 95
Pagus erat olim major vel minor tractus, vel pars regionis 135
Pather in voce Patherborna, unde tractum 163
Pax Burgensis 157
Pernicies allata ecclesiæ Paderbornensi à cooptatione potentioris Principis 194
C. Philippus à Ketteler Decanus, J. Wilhelmus & J. Henricus Barones de Sintzig, Canonici Paderbornenses præservant Lipspringam arcem & oppidum ab excidio Suecico 16
Pipini expeditio in Saxones 89. 96
Pipinus victis Saxonibus imponit tributum ut singulis annis solvant trecentos equos 96
Pontes aggeresque quibus militares viæ olim stratæ 21. 58
Populi inter Visurgim & Rhenum olim celebres 80. 136. 137
Prebendæ Canonical. majores in Cathedr. Eccles. Paderb. 24. & sex minores 130
Præpositura montis Martis exempta declaratur ab Episcopo Paderbornensi 103. 104
Principatus & bonorum Principum encomia 140. 141
Privilegia duo Caroli M. Imper. Osnabrugensi Ecclesiæ data 319. seq.
Privilegium Leonis III. PP. datum Eresburg. in dedicatione Basilicæ à se consecratæ 111
Prussii arcebant olim à lucis & fontibus suis Christianos 18
Ptolemæus primus Saxonum meminit 85
Pugna rixæque graves ortæ Paderbornæ in coronatione Reginæ Cunegundis 175. 176
Purgatorium Westphalorum 39
Pyrmontani fontes celebrantur ac frequentantur à Principibus viris 192
-- horum encomium ac virtutes ibid.

Q.

Quinam Germanici nomen, à Germanis debellatis assumpserint 59
Quinctiliauus, Asconius, Silius Ital. aliique auctores Germanis vitam debent 76

R.

Rema ad Visurgim à Remis Galliæ dicta 162
-- ibi à Carolo M. templum conditum 96
Res Ecclesiæ patrimonia pauperum 143
Rhenus Imperii Romani limes 2. 33
Rimi, Rimia alterque olim dicta 90
Roma à parvis initiis in immensam accrevit potentiam 52
Romæ Schola Saxonum instituta 113
Romani in Germania multas urbes & oppida condiderunt, in quibus hiberna, forum & congressus cum barbaris habuerunt, etsi horum nulla amplius mentio apud historicos 8
Romani soliti sunt victas gentes in alias oras deportare 198

Romanorum præsidia Claudius Cæsar cis Rhenum referri jussit 71

S.

Sachs *cultelli Saxonum* 120
Sacellum in vertice montis Furstenberg à Ferdinando Episcopo ac Principe Paderbornensi &c. restitutum 250
Sacellum divini auxilii Sant Hülffe non solum prope Diepholdiam, sed etiam prope Dethmoldiam à Carolo M. structum 42
-- *definitur* 39
Saltus Teutoburgienses 38
Saltz ad Salam, locus confecti belli Saxon. 46
Sanctorum reliquiæ in castris asservari & cum exercitu circumduci solita 93
Sant Hülffe *sacellum à Carolo M. in memoriam victoriæ de Saxonibus reportatæ structum in monte Osnegg* 41. 42
Sassen idem quod casariem radere 120
Saxonia vocatur hodie Roma vicus & Schola Saxonum 113
Saxonia tota in Westphalos, Angarios & Ostphalos olim divisa 89. 137
-- *item in pagos complures* 135
Saxones primi in Cimbrica Chersoneso, ubi nunc Holsatia est, sedem habuere 85
-- *indigenæ sunt Germaniæ* 86
-- *à Sassis dicti* 120
-- *Francis tributarii* 96
-- *in campo Sintfeld se dedunt Carolo M.* 196
-- *ad Thietmallum & Hasam à Carolo M. victi* 40. 41
-- *juxta Brunisbergam Carolum prohibere conati transitu Visurgis* 119
-- *piraticam olim exercuêre* 85
-- *qui longitudinem Spathæ excedebant occisi à Francis* 74
-- *tributi loco 500. vaccas Francis dare annuatim jussi* 96
-- *infesti olim Hassis conantur Frideslariæ incendere templum Christianorum* 147
Saxonum nomen, unde ductum 87. 88
-- *Origo à variis varia assignata, ut plurimum perperam* 84. 85. 86
Saxonum antiquorum sedes cis & ultra Visurgim 87
--- *carmina barbara* 76
-- *eorum in acie habitus, arma* 85
--- *superstitio in cultu fontium* 18
Scharsahs & Sahs novaculam olim Saxonibus significabant 120
Scelerata castra unde dicta 70
Schidroburgi fundata primum à Carolo M. sedes episcopalis, post varias translationes tandem ab Ottone M. Magdeburgi confirmatur 191. 192
Schidroburgum castrum Saxonum, ad Ambram fluvium ibid.
Schira prædium Blombergensis Monasterii in profanos usus conversum 192
Scramasaxi gladioli Saxonum 120
Scyre Saxonibus olim quod pagus, vel districtus alicujus regiuncula 135
Senda deserti varia in antiquis diplomatibus appellatio & ejus amplitudo 218. 219
Sentgericht quale judicium 195
Septena notata Caspari Furstenbergi in castro Adolphi lapidi incisa 331. 332
Sepulchrum primor. Episcopor. Paderb. restauratum in crypta ædis Cathedralis 290
Sicambrorum prima sedes 6. 7. *in diœcesi Paderbornensi habitarunt, cùm Drusus Alisonem castellum muniret ibid. finitimi Cheruscis olim, ubi nunc Dethmoldia* 39 *eorundem ad Ruram sedes* 6. *in Galliam translati ibid. eorum pars aliqua num in antiquis sedibus relicta? ibid. J. Cæsaris castra in Eburonum finibus oppugnant* 5 *infestissimi Romani nominis hostes ibid. illorum virtus militaris* ibidem
Siffridus Episcopus Paderb. fert suppetias Widekindo Abbati Corbeiensi contra Nobiles de Amelungsen & Comitem de Waldeck impedientes instauration. arcis Brunisbergæ 118
Sigeburch s. Sigeburgum castrum Ruræ imminens 183
Signa vellere quid? 9
Sintfeld campus celebris apud Historicos 194
-- *unde denominatur* 195
Simon Episcopus Paderb. concedit civibus novi oppidi Warburgensis facultatem illud muniendi 153. 154
Sithem *sedes nobilium de Ketteler in diœcesi Monasteriensi* 96
Sithma sive Sitina locus ubi Pipinus adoritur & Saxones 96
Slangius ductor Suecorum ab Hatzveldio Cæsareano duce cæditur ad fontes Luppiæ 218

Sophia

Sophia Abbatissa Gandersheimensis benedicitur Paderborna 175
Spatha aut bipennes Francis olim in usu 120
Stadberg vid. Eresburgum
Statutum Synodale Caroli M. de Episcoporum expeditionibus in hostem 92. 93
Stemma Baronum Furstenbergiorum in Waterlapp, Schnellenberg, Furstenberg &c. 265
Stemmen *pagus* 197
Stricta Lippa 162
Stuckenbroick *pagus diœcesis Paderborn.* 48
Suevi confines Cheruscorum & Cattorum populi 70
Suffridi Petri de nomine Saxonum opinio rejecta 87. 88

T.

Tacitus Imperator Cornelii Taciti historiarum libros per singulos annos decies exscribi jussit & in bibliothecis reponi 76
Tanfana templum 36
Templariorum familia inhabitarunt oppidum Lipspringam 16
Teuderium num sit Paderborna 130
Teuteberg Romana clade inclytus 26
Teutenmeyer / *unde denominatur* 38
Teutoburgiensis saltus per quas ditiones se porrigat 39. 224
-- *ubi proprie quarendus?* 38
— *prope saltum trium Cæsar ossa insepulta* 40
Teutoburgum vetus, Dethmoldia postmodum dictum ejus etymon 38
Theodoricus Archiepiscopus Coloniensis clam impetrat à Martino V. PP. literas unionis, quibus Episcopatum Paderborn. conjungere voluit Colon. sed has rescindit Eugenius IV. Pontifex 194
-- *Hunonis & Conradi Comitum Oldenburgicorum frater, conditor familiæ Furstenbergicæ* 254. *sedem sibi elegit ad Ruram ibid. Oldenburg. arcem exstruit ib. hujus posteri obolent sensim titulos Comitis Oldenburg. atque Alveslebiani, & à vetusto Montis habitati vocabulo, Domin. de Furstenberg cognomen assumunt* 255
Theodorus Adolph. de Reck Episc. & Princeps Paderb. Wevelsburgum ex parte reparat, sacellum ibidem restituit 215
— *Cæsarus Furstenbergius Canonicus Senior Moguntinus, Spirensis & ad S. Albanum Moguntiæ* 275
-- *Falckenbergius Gustaphi Adolphi Suecia Regis Mareschallus* 202
-- *Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis, ejus encomium* 270
— *recuperat arcem Wevelsburg* 36000. *imperialibus nummis* 214
Thietmalle, quid sonet lingua Theudisca 45
-- *diversimode olim scriptum* 43
Thietmallum, unde dictum 43
-- *à loco placiti seu judicii* *ibid.*
Thietmarus Bern. Saxoniæ Ducis frater ob Herivordiam dispoliatam vexatamque multatur à B. Meinwerco Episcopo 209. 210
Tiberii, Drusi fratris expeditio contra Canifates, Attuarios, Bructeros 70
Titulos devictarum gentium adsciscendi mos perantiquus 198
Triumphus Romæ de Sicambris actus 6. 7
Tropæa Caroli M. in campo Sintfeld 193
Tumult. sive resoni fontis descriptio 224. 226
-- *miraculum illius fontis nunc cessat* 227
Tungrenses Plinii fontes forte moderni sunt Spadani 228
Tudder celebris vicus Juliæ 130
Tutorium sive Dutorium pagus, ubi *ibid.*

V.

Vacca inferendales unde dictæ, quingenta à Clothario Rege mensæ regiæ inferri jubentur 96
Vallis Ossenthal *quasi* Osninthal 47
Vandali & Burgundiones à Probo victi & in Britanniam deportati 179
Variana cladis dies cur incerta 33. 34
Varni sive Varini populi denominatio unde 84
Varus cum tribus legionibus non procul Alisone casus 4. 9. 33
-- *circumventus à Germanis & casus* 21 *diversis locis casus, pugnâ in triduum productâ Duce Arminio* 34. *magnitudo cladis Varianæ expensa* 31. *sibi ipsi manus infert* 23. *ejus cadaver effossum & semiustum laceratur ibid. mores ejus Germanis invisi* 24 *natales & mores: avaritia & superbia ibid. securitas & fiducia nimia reprehensa* *ibid.*
Varendorpium, Varenholtum, Variburgum, Varisberg, Vari mons, Varlariam à Varo nomen duxisse putantur 25
Vasta loca quæ dicantur 39

Vede-

Vedegonis mons 90
Vechtelar an arx à Carolo M. ad Luppiam constructa? 132
Wegesack *pagus* 197
Viburg locus necis Hildegarii Archiep. Col. 89
-- *idem Driburg & Viberg, & castrum Witberg* 90
Viatorem compellandi formula 40
Vici & castri Engern excidium 138
-- *ejus situs, antiquitas, & varia Dominorum mutatio* ibid.
Vicus & Schola Saxonum Romæ condita à Carolo M. & Leone Pontif. 113
Victorum est parcere victis 198
Villa Saxonica, quanam in maximas excreverint urbes? 53
Visurgis fluvii varia appellatio 68
-- *augetur fluviis, Dimola, Bevera, Netha, Grova, Scelpa, Saumera, Emmera, Lutera, Alpha, Wehrna, Begha* ibid.
-- *clade Variana quare nobilis* 118
-- *Francorum armis inclaruit* 72
Volckmarsen oppidum à Marsis nomen habet 36
Volradus Præpositus Ecclesiæ Paderbornen. 127
Ursprung *vicus diœcesis Paderbornensis* 16
Vrangelius dux exercitûs Suecici pulvere nitrato decernit Lipspringam arcem funditus evertere 16
Urbes episcopales in Saxonia, quæ 53
-- *amplas quid in ruinam præcipitet* ibid.
illarum fata & excidia ibi b opibus aucta, Dominis suis mox graves, iisdem migrandi aliò necessitatem imposuerunt 234

W.

Waldburgis *prima Herisiensis Parthenonis Antistes* 245
Walmarus Juliacus Archiepisc. Colon. successor Henrici alienatur à Ludovico Cas. 260
-- *inimicitias suscipit cum Godefredo Arnsbergensi & Adolpho Marcano Comitibus, quibus tamen conciliatur, Wilhelmi Juliacensis & Adolphi Montensis Com. opera* ib.
Warburgum sive Variburgum ad Dimolam 148. 149. *nomen unde habet* ibid. *situm olim in comitatu Dodiconis* ibid.
Warna fluvius Visurgi miscetur ad pagum Remen in Comitatu Ravenspurgico 84
-- *fluvii varia appellatio* ibid.
Wartbergum quasi montis specula dictum 149
Waterlappia arx à quo condita 256
-- *ubi sita* ibid.
Wenemarus de Furstenberg certis conditionibus cum Henrico Spiegelio Episcopo Paderborn. transigit, datis securitatis liter. 206
-- *à Friderico Colonien si Archiep. constitutus summus militiæ præfectus, & Arnsbergensis provinciæ supremus Satrapa* 211
Weomadus Archiep. Trevirensis 17
Wesa sive Wersa amnis 51
Werthinensis Abbatia libertas à telonio in Rheno fluvio 43
Wevelsburgum arx in diœcesi Paderbornensi, cognominis item locus in Helvetiis 204
nomen habet à Wewelone Surano ibid.
-- *Hunnorum primâ irruptione constructum, vetustate deinde collapsum, instauratur à Friderico Comite Arnsbergio, qui ibidem S. Norbertum detinebat* 210. *post Comites Arnsbergenses, Dominos accipit Waldeceuses, à quibus ad Ecclesiam Paderbornensem transit* 212. 213. *oppignoratur Friderico de Breucken Militi* 214. *rursum oppignoratur Dominis de Buren* ibid. *à Suecis expugnatur, vastatur & exuritur* 215
Wibuldus Abbas Corbeiensis 100
Widechindus rebellis 18 *quo anno obierit* 138
ejus cineres Hervordiæ nunc servantur monstranturque 139 *reliquiæ non fuêre unquam Paderbornam translatæ* ibid.
Widekindus Abbas Corbeiensis 118 *ejus opinio de Saxonum origine rejecta* 84
Wilhelmus Furstenbergius Chorepiscopus Trevirensis, Præpositus Monaster. Canonicus Salisburg. Paderbornensis & Leodiensis &c. Camerarius intimus Clement. X. 275
Winiselt & Sintfelt *malè confundunt nonnulli cum deserto Senda* 218 *campus propè Hornam Westphaliæ oppidulum victoriæ cognomine insignis* 26 *idem sonat quod campus victoriæ* 27. 196
Wünnenberg *à victoria Caroli M. in campo Sintfeld reportata nomen accepit* 196

Y.

Yburg *tertia sedes Archidiaconalis Episcopatus Paderbornensis* 128

Z.

Zuenteboldus *Rex, privilegium dat Abbatiæ Werthinensi ad Rhenum.* 43. 44

FINIS.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

COMPENDIUM VITÆ

REVERENDISSIMI & CELSISSIMI

PRINCIPIS AC DOMINI, DOMINI FERDINANDI,

D. G. EPISCOPI PADERBORNENSIS & MONASTERIENSIS,

BURGGRAVII STROMBERGENSIS, S. R. I. PRINCIPIS, COMITIS PYRMONTANI,

DOMINI IN BORKELO, L. BARONIS à FURSTENBERG.

Par esset tanti Principis vitam, & admirandas virtutes elaborato volumine orbi vulgare: sed emicant eæ per se tam illustribus radiis, ut in compendio solum perstrictæ si fuerint, earum præstantia & magnitudo legentium oculos latere non possit. Optandum, ut eo nitore & gratiâ styli scriberetur id Compendium, quâ literatissimus ipse Princeps immortalia sua Monumenta posteritati conscripta reliquit.

LEMGOVIÆ,
Typis & Impensis HENRICI WILHELMI MEYERI, Aulæ Lipp. Typog. 1714.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

§. I.

INITIA FERDINANDI.

1.

Nativitas. Auſpicatò hanc lucem aſpexit Bilſtenii (quæ una de pluribus Furſtenbergiorum in Ducatu Weſtphaliæ dynaſtiis erat) anno ab ortu Salvatoris 1626. die 12. Cal. Nov. ſanctæ Urſulæ ſacro. Matre natus eſt ANNA MAR. L. B. *de Kerpen, Domina in Illingen*, ut avito ſanguine illuſtri, ita prudentiâ, pietate, profuſâ beneficentiâ in egenos, & aliis virtutibus commendatiſſimâ Heroinâ: Patre verò FRIDERICO L. B. *de Furſtenberg* in Schnellenberg, Herdringen & Waterlap, Dynaſtâ in Bilſtein, Waldenburg & Fredeburg, Domino in Obernkirchen, Advocato hæreditario in Graffſchafft, Viro heroicis animi dotibus incomparando: *Pietate* imprimis zelosâ in Deum, & Catholica ſacra: *Prudentiâ* ſingulari in dirigendis conſiliis duorum Imperii Electorum, Joannis Swichardi Moguntini, & Ferdinandi Colonienſis: *Auctoritate, fide, eloquentiâ* in Legationibus ad Cæſares, ad Sueciæ Regem, ad alios Principes, ad Comitia Imperii obeundis: denique infractâ *Juſtitiâ* in gubernandis imperio ſuo commiſſis Ditionibus & Satrapiis.

Adoleſcentiæ ſtudia. 2. Exactâ infantiâ, cùm rudimentis literarum imbueretur, ea facilitas ingenii, & tenacitas memoriæ enitebat in tenera ætate; ut quæ ab Inſtructore tradebantur, non velut incognita diſcere, ſed quaſi meminiſſe præcognitorum, aut innata habere videretur. Domeſtico

ſtico è muſæo eductus, Sigenæ in Naſſavia dedit operam literis humanioribus. Paderbornæ auſpicatus eſt ſtudium Philoſophiæ: cúmque ibi bellicus furor omnia perturbaret, & expulſis Patribus Societatis JESU, Collegium Gymnaſiumque verteret in Aulam Haſſicam; Monaſterium Weſtphaliæ ſeceſſit, & philoſophicum curſum ab initio repetitum abſolvit. Coloniæ demum comparandæ prudentiæ Utriusque Juris ita ſe tradidit, ut (quò ardentiùs ex impetu quodam animi ferebatur) Hiſtoriæ, Antiquitatis, Poëticæ ſtudium nunquam ſeponeret. Coloniæ tum verſabatur FABIUS CHISIUS (*cum poteſtate Legati à Latere Nuncius Apoſtolicus;* qui ſtudiis iisdem ab adoleſcentia deditus, ſubſecivâ eorum exercitatione ſe oblectabat inter graviſſimas curas, quibus in arduo Legationis ſuæ negotio fatigabatur. Is ubi de amœnitate ingenii, & flore ac copia doctrinæ *Ferdinandi* comperiſſet, aditum ad ſe facilem Nobiliſſimo Adoleſcenti indulſit, & primo in alloquio ſic captus eſt ſuavitate indolis, ac germani pectoris urbano candore, ut familiarem ſibi faceret, & de communibus ſtudiis ſæpe cum eo, pluſculis horis cum animi delectatione tractaret. *ad Tract. Pacis Monaſter.*

3. Inter hæc *Chiſium* INNOCENTIUS X. Summus Pontifex causâ meritorum deſtinat Purpuræ, & Romam è Legatione revocat. Proficiſcitur ille, ſed animi propenſione non avellitur à Ferdinando, quin eum potiùs in pectore ſecum abripit Romam. Non multò enim poſt à Pontifice evectus ad Eminentiam Cardinalatûs, ſed eò demiſit, ut clementiſſimis literis Furſtenbergium ſuum ad ſe invitaret. Fecit invitatus, quod in tantum Eccleſiæ Principem officioſa, & ſui non negligens prudentia dictabat: Romanum iter (ad campum videlicet enaſcentis gloriæ ſuæ) pronus inſtituit, & feliciter auſpice Deo confecit. Appulſum, auctior jam dignitate Cardinalitiâ *Chiſius*, auctiore cum benevolentia ſuſcepit, & familiaritate dignatus eſt arctiore, quàm in Germania. Nam INNOCENTII vitâ functi Succeſſor electus, & in Pontificio *Profectio Romana.*

Throno cum nomine ALEXANDRI VII collocatus, in Aulam ad familiares intimæ admissionis, & Pontificii cubiculi prærogativam accivit.

Studia & honores Romæ.

4. In hoc munere, velut in alto positum sidus, suavissimè illuxit oculis non modò Pontificis & Cardinalium; sed eorum etiam, qui Romæ Principes eruditionis audiebant, eorumque animos in sui amorem pertractos, contrahendæ notitiæ & familiaritatis desiderio accendit. Utebatur illis ut cote ad acuendum ingenium, & limatissimè perpoliendum: cum aliis poëtica inibat certamina: cum aliis eruderabat abstrusiores historias: bibliothecas eorum lustrabat assiduè, Vaticanam præcipuè, ductore ejusdem Præfecto Luca Holsteinio. Qui cùm non ignoraret, eum esse Paderbornensis Ecclesiæ Cathedralis, & vicinarum Hildesiensis ac Monasteriensis Canonicum, antiquiores ei quasdum scriptiones exhibuit de rebus antiquis Westphaliæ, præsertim Paderanæ ditionis. Tum enim verò, quasi invento thesauro literario exultans, stimulari cupidine cœpit potiora ex iis monumenta colligendi, proque popularium suorum, & posteritatis jucunda notitia versibus illustrandi, etsi de Episcopatu Paderano animum nulla tum cogitatio subivisset. Igitur selectiora excerpit, Historicos plures Romanos, Francicos, Saxonicos evolvit, magno judicio, quæ erant Paderæ propria, seligit: Poëtam, Antiquarium, Historicum miscens aggreditur MONUMENTORUM opus, quod postea Notis doctissimis illustratum, Eruditorum plausu exceptum est, & omnium commendatione celebratum. Quâ verò claritate nominis ipse tum Romæ floresceret, judicio patuit Academiæ, quæ ibi Virorum est honore, ingenio, disciplinarum omnium & facultatum culturâ præstantium, quando illum unanimi sensu primò expetivit ut membrum, deinde, ad mentem Pontificis, Caput & Principem suum elegit: quæ dignitas uni exterorum *Ferdinando* delata est, cùm Italis solis, illustri prosapiâ & doctrinâ clarissimis, usque eò demandari solita esset. (a 5)

5. Non

Electio in Episcop. Paderb.

5. Non dubitabatur, quin ei Galerum purpureum impositurus esset ALEXANDER, cùm Reverendissimus & Perillustris D. Simon Mauritius à Lippe, Cathedralis ad Paderam Canonicus, Romam nomine Collegarum ablegatus, annunciat FERDINANDO, cunctorum suffragiis solennique ritu, Episcopum & Principem Paderbornensem esse renunciatum: quod contigit An. MDCLXI. die XXI. Aprilis. Non facile dictu est, quâ benevolentiâ honorem *Electo* gratulatus sit Pontifex: quo studio *electionem* die XXX. Maji *confirmaverit*, volueritque die VI. Junii ab Eminentissimo Cardinali Julio Rospigliosо, postmodum nomine CLEMENTIS IX. Pontifice Maximo *Episcopum consecrari*. Et quanquam seperari à se *Ferdinandum*, & ab humanissima doctissimaque sua familiaritate avelli SANCTITAS SUA novennio passa non esset; hæc tamen electio tandem persuasit, ut indulgeret eum Româ discedere, & capiendæ possessionis gratiâ in Germaniam, suamque diœcesin properare. Postremo in aditu, & procinctu itineris, commotionem viscerum passus *sanctissimus Pater* illacrymavit, & faustas inter apprecationes, abiturienti paternam benedictionem impertiit, vel augurem felicitatis in Episcopali principalique regimine. vel conciliatâ gratiâ divinâ adjutricem. Revertentem ex Italia *Reverendissimum & Celsissimum Principem ac Dominum suum*, velut exorientem post nubila Phœbum, gratulabunda excepit Paderana Diœcesis die XII. Octobris, & biduo post inaugurali festivitate ac pompâ in urbem thronumque principalem induxit.

§. II.

AUSPICIUM & REGULA GUBERNATIONIS.

Invocatio divini auxilii.

6. Gubernationis auspicium cœpit ab eo, cujus potentiæ & bonitatis est, animos Regentùm *confirmare spiritu principali*. *Psal. 50. 14.* Præcipuam inter primam curam habuit

buit, ut hunc ſpiritum ſibi de cœlo copiosè infundi contenderet, tum ardore precum, tum oblatione Miſſarum frequenti, quarum & ipſe multas offerebat in eum ſcopum Divinæ Majeſtati, & offerri per alios Sacerdotes quàm plurimas faciebat: neque hoc ad initium ſolùm, ſed etiam in progreſſu annorum. Cùm enim ſexcennio pòſt glorioſiſſimæ & æternæ memoriæ Principi & Epiſcopo Monaſterienſi *Chriſtophoro Bernardo* Coadjutor eſſet electus, Illoque fatis ſublato Monaſterienſis Eccleſiæ gubernacula ſuſcepiſſet, ſpecimen dedit hujus pietatis, quod quantò ſtudioſiùs, dum viveret, obvelare tenebris, & humanæ notitiæ ſubtrahere nitebatur; tantò fructuoſiùs poſt obitum, ad Dei & Principis gloriam, in publicam lucem protrahendum eſt. Litaturus erat divinam hoſtiam, & apud Sacerdotem, qui à confeſſionibus erat, inſolita cum devotione conſcientiam expiaverat; cùm complicatam ei chartam porrigit, eâ cautelâ reponendam in altari, ut à nemine adſtantium poſſet adverti. Peractum Sacrificium animo præter morem in Deum defixo. Digreſſis omnibus, clanculum à Confeſſario charta, ab altari ſublata refertur, & aſſervatur, his præter cætera verbis conſcripta: *Pro gratia Dei mihi impetranda & conſervanda, pro conſtanti corporis & animæ ſalute, pro virtutibus principalibus, & animarum zelo, fauſtoque regimine obtinendo, ut diœceſium mearum ſubditis optimè præſim & proſim, & ita tranſeam per hæc temporalia, ut non amittam æterna, Deo Domino meo mille Miſſas offero*, ab aliis nempe Sacerdotibus ſuo nomine dicendas.

1667. 19. Jun.

1679. 13. Novemb.

Ex autographo.

7. Felix profectò auſpicium tam ſacræ, quàm politicæ gubernationis. Quid enim imbecilla & provida mens mortalium valebit in arte regendorum hominum, quæ à Nazianzeno *ars artium & ſcientia ſcientiarum* vocatur? Exſcribant alii Principes arcana regnandi è Tacito, & callidam Machiavelli politicam omnem exhauriant: niſi divinitus hauſtis principiis, & principali ſpiritu regimen guber-

Pro auſpicio gubernationis.

Orat. 1. Apolog.

gubernante subnixi constiterint; corruet illud subdolum fucatumque artificium gubernationis, instar ædificii, quod fundamento caret, & Gubernatores unà cum subditis miserandâ ruinâ involvet. Solidiorem sibi politicam FERDINANDUS à Superis, istâ precum & sacrificiorum frequentiâ acquisivit, quasi cum divino Sapiente orâsset: *Domine Deus, da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam .... Quoniam servus tuus sum ego .... homo infirmus & exigui temporis, & minor ad intellectum judicii & legum.* Sap. 9. 4. 5.

8. Impetrâsse videtur, quod petiit. Eodem enim tempore deliberabat de assumenda (pro usu Heroum) familiari tessera, aut symbolo, quod sibi ut legem aut regulam, subditis ut ideam futuræ gubernationis proponeret. Altiore, non dubium, instinctu elegit has binas voculas, FORTITER & SUAVITER. Quid enim iis ad tenendum reipublicæ clavum opportunius, ac necessarium magis? Adhuc invenire est in orbe rempublicam, quam aliquando non misceant scelerati in Deum & impii cives cum probis; refractarii ad imperia jussaq; Magistratuum cum obedientibus; turbulenti demum, potentes & injurioси cum tranquillis, debilibus & placidis. Et quamvis rempublicam suarum Diœcesium tali mixturâ depravatam non existimaret: timere tamen poterat, ne aliquando pro mutabilitate humanarum mentium eâdem inficeretur. Itaque se ad vigilantiam, subditos ad cautelam ut excitaret, SUAVE quidem imperium, sed & FORTE à se exercendum, ipso regiminis initio indixit. *Forte* quidem pro DEO in sceleratos ad vindicanda eorum flagitia; *suave* in innoxios, ad fovendam eorum probitatem & conservandam: *Forte* pro SE, suâque & inferiorum Magistratuum auctoritate, in refractarios, ad compescendam eorum audaciam; *Suave* in obedientes, ad commendandam eorum pronitatem, & remunerandam: *Forte* postremò pro SUBDITIS, in turbulentos & potentiores, ad propulsan- *Electio regulæ aut symboli.*

pulsandas eorum injurias; *Suave* in tranquillos ac debiles, ad jura eorum & bona servanda integra, aut recuperanda. Non potuit nisi à largitore principalis spiritûs Deo inspirari regula, quæ tantæ utilitatis est ad DEI honorem, ad PRINCIPIS dignitatem, ad incolumitatem SUBDITORUM.

Quod divinæ Gubernationi conforme.

9. Denique securior, & fortunatior ad gubernandum fuit hæc Regula ex eo, quòd gubernatricis omnium divinæ sapientiæ formam in se transumpserit. Electus à Deo doctusque magnus Judææ Rex, in admirabilium serie Psalmorum unum cecinit, qui jure dicitur laudabilium regula Principum. Sic enim orditur: *Misericordiam & judicium cantabo tibi Domine.* Nomine judicii regalem justitiam, & nomine misericordiæ clementiam intelligere licet. Quid autem FORTIUS divinâ justitiâ? quid SUAVIUS clementiâ? Quare si regius vates ipsiusmet Dei, gubernantis hunc orbem, justitiam clementiamque se cantaturum hoc in Psalmo spondebat, fortiter & suaviter omnia ab eo gubernari insinuabat. Si verò suam, à Deo sibi collatam justitiam clementiamque Regibus aliis pro idea tradere constituebat; fortiter & suaviter sceptrum esse torquendum instillabat. De felici, pacifico, subditis facili, affluentiâ rerum beato, in annum usque XXIII. producto FERDINANDI regimine, experientiam habuere subditi, celebremque famam posteri servant. Causam refundere licet in beneficentiam Remuneratoris Dei, quòd harmonicum fecerit concentum inter principalem justitiam & clementiam; traditamque sibi rempublicam, pro constituta Lege & Regulâ FORTITER SUAVITERque gubernaverit.

Psal. 100. 1.

ADJUMENTA GUBERNATIONIS.

Bono auspicio & regulæ gubernationis, alias, Christiano & Ecclesiastico Principi opportunas, ac propè necessarias dotes cumulatissimè adjunxit FERDINANDUS *Eruditionem, Prudentiam, Pietatem, Zelum salutis animarum.*

§. III.

§. III.
ERUDITIO.

10. Ingenuarum artium & disciplinarum comprehensio ornamentum est nobilitatis, & adjumentum, quo sibi aditum pandat ad sublimiora culmina honorum atque dignitatum. Venit in mentem arbor genealogica stemmatis Furstenbergici. Video sparsim affixa frondibus antiquæ nobilitatis insignia, tum publicorum munerum titulis, tum infulis Præsulum, Principumque coronis ad splendorem famamque sempiternam exornata. Edisserat de ea, quid sentiat, ipse FERDINANDUS. *Domus Furstenbergica more omnium antiquarum, tam illustrium, quàm nobilium familiarum, primordia generis sui debet armis & militiæ; progressum verò atque incrementum doctrinæ atque liberalium artium disciplinis: quibus hoc & superiori sæculo ita incubuit, ut Archisatraparum, Mareschallorum, Satraparum, Legatorum, intimorum Consiliariorum munera, ecclesiasticas dignitates, Præsulum honores, Maximorum Pontificum & Cæsarum gratiam, titulos Principum, atque infulas Episcoporum inde meruerit.* Recensere nomina singulorum prolixitas foret. Inter Principes primum insinuat WILHELMUM, Ordinis Equitum Teutonicorum in Livonia Magistrum, principio multis annis favore blandientis fortunæ felicem, tum adversantis invidiâ propè miserandum, nisi magnanima virtus laudem potiùs ac gloriam, quàm miserationem exigat. Integritatem enim Catholicæ fidei adversus invalescentem hæresin, & dignitatem Ordinis Teutonici contra impugnationem Moschorum, victoriosis multorum annorum præliis, animo semper invicto defendit: at denique cæso ab iisdem exercitu Teutonicorum victus, & à præsidio arcis Velinæ, quò se receperat, nefariè proditus, captivus in Moschoviam ductus est: Egit quidem per Internuncium suum FERDINANDUS I. Augustus, egit Magnus Magister cum toto Ordi-

Hæc Furstenbergiis gradus ad honores.

in Monum. sit. Oldenburg.

Etiam ad Principatus.

Ao. 1560. in Julio.

ne Teutonico, egerunt alii Principes apud Moschum, ut in libertatem eum assererent, multaque millia aureorum pro lytro miserunt, quæ acceptavit barbarus, & nihilominus eum in captivitate retinuit, ubi denique magno pietatis, patientiæ, & æquanimitatis exemplo vitam senex finivit.

Theodo., præcipuè & Ferdinando.

11. Alterum innuit è sua domo immortalis memoriæ Principem & Episcopum Paderbornensem THEODORUM, electum An. MDLXXXV. ad æterna translatum MDC XVIII. cujus decora virtutum, & merita in Ecclesiam suam non decet humili stylo deterere, cùm à LEOPOLDO Cæsare sublimi encomio celebrata sint in Diplomate, quo Furstenbergiorum, antiquissimâ nobilitate florentium *indefessa, & fidelissima, atque etiam utilissima* multis Imperatoribus, nec non Augustissimæ Domui suæ Austriacæ, *inconcusso devotionis ac fidei studio, tum pacis tum belli tempore, demississimè præstita obsequia & servitia* præfatur, demumque *suos, ad Sacri Romani Imperii, Regnorumque & Dominiorum hæreditariorum Liberos Barones* facit, creat, erigit. In hoc ergo Diplomate CÆSAR de *Theodoro*, postquam egregias zelosi doctique Principis virtutes prolixè laudasset, in hunc modum concludit: *Præteritorum bellorum calamitosis temporibus, tanto studio & fidelitate Ecclesiæ præfuit, ut alter ejus Fundator jure merito, & cum singulari suo encomio dici possit.* Tertium è sua Familia Principem se ipse FERDINANDUS in monte designat, & modestiâ supprimente nomen insinuat, quòd studio literis impenso comparaverit publicam famam eruditionis, & conciliaverit sibi flagrantissimam ALEXANDRI Pontificis gratiam, atque in animis DD. Capitularium Paderanorum & Monasteriensium fortunati regiminis exspectationem concitaverit; atque ita his veluti gradibus, ad Celsitudinem utriusq; Principatus ascenderit.

Dat. 1660. 26. April.

Cujus gubernationem illustravit:

12. Nec minora ad gubernationem, quàm ad consecutionem Principatuum adjumenta literas fuisse, expertus est

est FERDINANDUS. Claudio Tacito Imperatori acclamabat Senatus populusq; Romanus: *Quis melius, quàm literatus imperat?* Abundabat omni genere literarum doctissimus Princeps noster. Amœnitate Poësios,& concinnitate politorum versuum concertabat cum primis ex Antiquitate principibus hujus artis, & merebatur à cultissimo Poëta nostri temporis appellari, *Vopiscus in Tacito.*

-- Charitum soboles, & Phœbi dexter ocellus: *Rottendorff. in Carm. votiva.*

merebatur omnium nostræ ætatis Poëtarum laureas, fides & lituos suis pedibus ab ipsis adsterni:

Unum omnes positis te frontis honoribus, unum
Abjectis coràm fidibus, lituoque jacente
Ante pedes, unum litui fidiumque potentem
Te colimus. *Ruæus in gratulat. ad Ferd.*

Sed hæc si aurium & ingeniorum deliciis fortè magis inserviunt, quàm gubernationi populorum; alia proferantur genera literarum, quæ huic illustrandæ sint oportuniora. Eloquentiâ pollebat suavissimâ, & fluidâ in florente ætate; postmodum strictâ, pro more Magnatum, & ad persuadendum nervosâ. Sapientum veterum & politicorum documentis; peritiâ juris communis, & statutorum ac legum municipalium; historiarum (quæ & fortunatos & infelices omnis ævi Principes describunt) notitiâ sic animum comparaverat, ut SE & rempublicam suis consiliis regere sciret; alienis, etsi ad sublevandam molem curarum uteretur, non facilè posset in periculum adduci, ut si qui fuissent aut perfidi, aut imperiti consultores, (quod infortunium aliquando aularum est) ab iis, in errorem traheretur, atque ad ignominiam famæ, damnumque reipublicæ quicquam decideret. Ad illum non pertinebat ea comparatio, quam instructor Cæsaris Trajani Plutarchus, inter Principem imperio celsum, interque colossum suâ mole sublimem, cum hoc discrimine instituit: *Quòd illud colossorum pondus rectitudinem illorum stabilem & immotam servat. At ineruditi Principes, propterea quòd intus malè librati*, aut scientiâ inanes *sint, sæ-* *Lib. de doctrina Principum.*

pe numero vacillant ac everruntur. Tam procul hæc labes à FERDINANDO, quàm ruditas, ut qui esset in re, & vulgato encomio diceretur eruditorum Princeps, & Principum eruditissimus.

Gravioresque curas non impedivit.

13. Fortè mussitat quispiam: Regum & Principum esse arma tractare pro libris, & tela pro calamis: martias tubas & tympana præhabere Apollineis fidibus & lituis: munimentis arcium struendis magis incumbere, quàm eruendis temporum antiquorum monumentis. Vana mussitatio. Quos enim vel duritia ingenii, vel educationis neglectus à studio literarum abstinuit, ad obtegendum ignorantiæ dedecus, quasi thrasonismo quodam talia jactare consueverunt: ab iis, qui dote prudentiæ instructi sunt, alia sententia fertur. Quid enim prohibeat, à magnanimo & ingenioso Principe, usum armorum cum scientia literarum conjungi? Julium Cæsarem, Carolum Magnum, & alios cogitent, qui ut in bellis ea faciebant, gloriosè doctéque scribebant, egregio telorum atque calamorum temperamento. Non igitur cura armorum ab heroicis FERDINANDI studiis separata dicatur. Habebat apparatum bellicum suâ potentiâ dignum, & militares copias eo numero sub signis, ut arces urbèsque Provinciæ suæ justo præsidio custoditas teneret, & fœderatis Principibus legiones in subsidium mitteret: ut quò remotiùs hosti communi obicem poneret, eò securiùs limites suarum terrarum ab invasione tueretur. Paratissimus ergo in bellum, si quæ necessitas incubuisset: at pro incolumitate & quiete subditorum pacis amantior. Quàm ejus consiliis votisque, cùm inter gravissima turbatæ Germaniæ bella, divina providentia semper indulserit; quis eâ sit inhumanitate, ut indecorum existimet, quòd, quas horas ab habendis consiliis, à jure dicendo, à decidendis controvertentium litibus, ab audiendis supplicum precibus, ac miserorum querelis superfluas haberet, eas à venationibus, à ludis, ab intempestivis conviviis, atque etiam à nocturna quiete abstraheret, & non

& non amœnioribus Musis (quas, uti memini, jam Episcopus & Princeps deamare in aliis, se verò negligere dicebat) sed evolvendis historiis, novisque libris proprio ingenio & labore concinnandis, pro honestissimo oblectamento impenderet? Non modò detrimentum ea res magnanimæ gubernationi non attulit; sed regiam quasi coronam imposuit, ut Aurelius Cassiodorus: *Quasi diadema eximium, impretiabilis notitia literarum: per quam dum veterum prudentia discitur, regalis dignitas semper augetur.* Lib. II. Variar. Epist. 1.

§. IV.

PRUDENTIA.

Prudentia Ferdinandi œconomica.

14. Eruditionem comitabatur prudentia, velut oculus mentis, qui circumspiceret omnia, & tum eruditionis ipsius, tum aliarum virtutum in operando modum, & ordinem discretè ostenderet. Oeconomicæ quidem hoc illustre sit indicium. Quamvis ad magnificentiam principalem, aulæque splendorem nihil à quopiam desiderari posset; animo tamen prospiciente in posterum, & operibus magnis intento providebat, ne prodigâ in voraginem superflui luxûs, in assentantium greges, in superbiorem gradu Principum pompam effusione, exhauriretur ærarium; sed opibus semper abundaret ad literatorum (quæ ejus deliciæ erant) fovenda studia ac donativis excolenda: ad extruenda Cœnobia Templaque, aut ornatu & annuo censu ditanda: ad Apostolicas pro disseminanda, & conservanda fide missiones, incredibili largitate fundandas. Non igitur parsimoniam cupiditati servientem dixeris istam ærarii curam, sed prudentiam maximæ piæque liberalitatis procuratricem. Institit in hac via vestigiis Celsissimi & Prudentissimi Principis *Theodori Propatrui*, quem in domestica re & familiari, ad æqualem trutinam exacta, librataque omnia habuisse accepimus; ut pro fide (quæ invalescente per urbem & diœcesin Paderanam, ac rebellante hæresi in ruinam vergebat)

constabilienda, & in subditis non modò præsentibus, sed etiam futuris fulcienda, magnificos sumptus in opera planè similia erogaret.

Ejusdem prudentia gubernatrix

15. Gubernatrix autem prudentia, etsi pariter cum priore fundata sit in nativa vi perspicacis ingenii, & judicii maturitate; pluribus tamen incrementis aliunde potest augeri. Ab eruditione quidem, quæ Veterum documenta monitaque subministrat: tum ab usu & experientia, seu propria, seu exemplari Regentum, quibuscum versari contingit: denique à deliberatione cum Consiliariis, sinceræ veræque politiæ peritis. De FERDINANDI acumine intellectûs, & maturitate judicii, atque eruditione, ex ejus scriptis gestisque testatur orbis. Antequam reipublicæ manum admoveret, usum regendi exemplarem facilè comparavit; cùm in aula Cardinalitia triennio, sexennio verò in Pontificia, non in promiscuo grege ministrorum, versaretur; sed in intima, & consiliorum participe, atque eventuum arbitra familiaritate viveret cum supremo Ecclesiæ, & Apostolicæ sedis Gubernatore Alexandro. Consiliariis demum negotia gubernationis secum ponderanda proponebat exercitatissimis, interque eos, qui eminebant, germanis fratribus. Quis enim consultior *Friderico* primogenito paternorum, quæ ante meminimus, castrorum & dynastiarum munerum & virtutum omnium hærede? Quis consultior *Wilhelmo*, trium P. P P. Maximorum ALEXANDRI VII. CLEMENTIS IX. CLEMENTIS X. Cubiculario intimo, Præposito Monasterienſi, Decano Salisburgenſi, Canonico Capitulari Paderbornenſi & Leodienſi, Archiepiscopi Salisburgenſis Consiliario intimo, multis ad Cæsarem, Principes, Comitia Imperii Legationibus claro? Quis *Francisco Wilhelmo* Archicommendatore Ordinis Teutonici in Westphalia? Quis *Joanne Adolpho* Præposito Paderhornenſi, Canonico Capitulari Monasterienſi & Hildesienſi? Tot igitur fulta subsidiis nativa prudentia FERDINANDI non aberravit à tramite felicissimæ gubernationis

Num. I.

nationis, quantumvis lubrica in eo vestigia sæpe à nonnullis fingantur.

Principalis & paterna.

16. Noverat ex Apostolo, Reges & Principes *in sublimitate esse*, atque interprete Nazianzeno, quasi *in sublimi & pendulo fune gradientes:* noverat ex regio vate, *impositos* eos esse *super capita* subditorum. In ponendis ergo vestigiis cautâ prudentiâ sibi utendum sciebat, ut ambulans in extento fune sublimitatis, se præservaret à vacillatione; & per capita subditorum ingrediens nullum gravaret, nulli querelarum aut murmuris justam causam præberet. Quid enim illum potuisset concutere in sublimitate principatûs, nisi turbo bellorum? At cautè antevertit *concordiâ Ordinum, publicæ pacis studio, vicinorum*, imò & remotorum *Principum amicitiâ*, ut annotavit Schatenus. Quid in ambulatione super capita murmur, & rebellionem subditorum excitasset, nisi importuna sævities onerum & exactionum? At providè illam suppressit *suavi gubernatione*, subditorum viribus ac meritis attemperatâ. Sibi cantatum putabat, quod cecinit olim Horatius suo Augusto: *Hîc ames dici Pater atque Princeps.* Sublimitas Principis non fastidiebat paternum amorem in subditos, paternusque amor sublimitatem Principis nor deprimebat, exquisitâ prudentiâ sic æquilibrium tenente; ut nemo non Principem veneraretur in communi administratione, defensioneque reipublicæ; nemo non Patrem experiretur in privatis commodis subditorum procurandis. Ipsius curæ illorum securitatem, ipsius vigiliæ illorum quietem, ipsius labores illorum otium ita præstabant, ut nemini tamen scelerato impune esse liceret.

1. Tim. 2. 2. Orat. 1. Apol. Psal. 65. 12.

In dedicat. Caroli M. Catholici.

Lib. 2. Carm. Oda 1.

Suavis & fortis.

17. Hac in re maximè obtemperabat dictamini sui symboli, FORTITER & SUAVITER. Cùm enim in multitudine hominum innumera, tam indigenarum, quàm adventitiorum, *flagitia & facinora sine modo sint;* etiam sola suavitas & clementia, sine mixtura justitiæ, fuisset absque modo debitaque mensurâ; imò novorum fuisset

Tacit. lib. 3. Annal.

fuiſſet invitatio ſcelerum, veterumque fomentum: quod honori divino, quod vitæ ſocialis incolumitati, quod Principis famæ atque dignitati adverſatur. Neceſſitas ergo ſi aliquando præciperet, ut juſtitiæ vindicanti & legibus obſequeretur, ac ſupplicia in reos pœnasque decerneret; eâ lenitate, atque animi moderatione Principem agebat, & nihil atrociæ nimiæque ſeveritatis, ſed contra doloris ac miſerationis paternæ plurimum præſeferret. Fuit, cùm enormium flagitiorum accuſaretur aliquis, duceretur in vincula, convinceretur & ab aulæ judicio condemnaretur atroci genere ſupplicii. Tum verò cunctari mitiſſimus Princeps: miſeri delicta perſcribere ad Univerſitates, & Theologicarum ſimul ac juridicarum Facultatum deciſiones exquirere: denique iisdem cum aulæ judicio conſpirantibus, executioni ultra non reluctari. Ita ſuavem & fortem efficiebat prudentia, & merebatur, ut eruditorum quiſpiam viventi hoc elogium

Flechetius. ſcriberet: *Jus ſuum cuique liberaliter tribuere, tuum non ſuperbè ſed conſtanter vindicare, divinas leges & tueri & exequi, ſubditos in fide atque obſequio continere.... tibi tam uſitatum eſt, quàm decorum.* Non attinet plura in commendationem prudentiæ afferre, cujus hoc teſtimonium è calamo Summi Pontificis ALEXAMDRI, in literis ad Reverendiſſimum & Illuſtriſſimum Cathedrale Capitu-

An. 1661. 4. Junii. lum Paderbornenſe datis profluxit: *Pietatem, Prudentiam, Zelum, cæterasque virtutes omnes eximio Præſule dignas in eo; longo ſub oculis noſtris experimento cognitas ac bene perſpectas habemus.* A quo nunc elogio ad recenſenda quædam opera pietatis ac zeli manuducimur.

§. V.

PIETAS.

Pietas Ferdinando ingenita. 18. Pietas, de qua hic ſermo, eſt verus Dei cultus, qui præter internos animi Deum colentis affectus, publica etiam & externa opera in ſe comprehendit. Interna his

Matth. 6. 6. commendantur à Salvatore: *Cum oraveris intra in cubiculum*

culum tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito: 2. *de serm. in Mont. cap.* 3. abscónditum illud cubiculum ab Augustino dicitur *Cor orantium.* Opera pietatis externa, & publica commendavit divina Majestas, quando Salomoni ad exstruendum Solymense Templum accincto, præsentem se stitit, magnisque promissis ad operis consummationem animos fecit. 1. *Reg.* 6. 12. Quæ autem vera pietas, quis integer Dei cultus, extra Ecclesiæ & fidei Catholicæ gremium inveniatur? Furstenbergiorum Familiam hoc singulare decus, quasi pretiosum cimelium exornat, quod usque hanc diem in unione Catholicæ Ecclesiæ immola perstiterit; quantumvis inter illas Lutheri & Sectariorum furias, tum pravo exemplo vicinæ plurimæque nobilitatis in Germania', tum ecclesiasticarum licentiâ prædarum, tum aliis corrupti sæculi, pravæque libertatis illecebris, ad defectionem fortissimè sollicitaretur. Cum integritate Fidei semper illibatam tenuit veram pietatem, tot etiam publicis post ortum hæresium testimoniis probatam, quot in arcibus & dominiis ejus erecta Hospitalia, quot structa sacella & aræ, quot Sacerdotia & annua Missarum precumque pro defunctis suffragia fundata conspiciuntur. Si qua vis igitur sanguinis & educationis est, quam sæpe maximam experimur, ingenita cum Majorum sanguine pietas in FERDINANDUM influxit, tantâque præstatiâ internarum actionum, tantâ externorum operum magnificentiâ & multitudine effulsit, ut admirationem allatura sit posteritati.

19. De interna ipse, qui absconditam tenebat, differere *Interna erga Deum.* posset; nos ex indiciis nonnulla colligimus. Cùm commentationibus rerum sacrarum, & orationi incumberet; cùm ecclesiastico penso Horarum Canonicarum operam daret; clauso cubiculi & cordis ostiolo, sic hærebat absconditus, ut curarum strepitum à distrahenda mente averteret, & intimorum oculos ministrorum à Sui observatione amoveret. Divino Sacrificio, quod frequentissimè ad aram immolabat, expiationem animæ præmittebat

humili confessione peccatorum: intentiones ei præfigebat suæ Personæ accommodas, & dignissimas observatu: commendabat eas Domino multis suspiriis fiduciæ & amoris divini; nonnunquam & scriptas, ut dictum est antea, per Confessarium occultè jubebat in ara deponi. Scripsit aliquando: *Pro sarciendis injuriis, blasphemiis, irreverentiis, divinæ Majestati quoquo modo illatis, mille Missas offero:* iterum eundem numerum pro impetranda pace Germaniæ, & avertendo bello Turcico: iterumque totidem pro augmento honoris divini, & eorum salute, si quibus fortasse scandalo quavis in re unquam fuisset. Quæ pietas Principi & Episcopo, innumerabilium animarum Curatori convenientior, Deoque acceptior? Ipso verò in Sacrificio admirationi erat adstantibus videre demissionem oculorum, totiusque vultus in consortio divino modestiam, angelicam penè compositionem corporis, & gravissimam simul omnium ceremoniarum majestatem. Illo demum absoluto, bene longa persolvebatur gratiarum actio, cum insolito cordis & vultûs ardore.

Et erga Cœlites.

20. Post Deum ad colendos Cœlites vertebatur pietas FERDINANDI. Inter illos, quæ Deo proxima, & omnium Regina est, Matrem Dei Virginem quibus obsequiis poterat, venerabatur ut famulus Dominam; firmâ fiduciâ in opem vocabat, ut filius Matrem. In præcipuis ejus Festivitatibus Neuhusio ad urbem vehebatur, ut Sodalitio Mariano honorem præsentiæ, & pietatis incitamentum præberet, intimoque solatio frueretur ex audita panegyri Magnæ Matris. Exinde virgineum ejus sponsum, & nutritium Salvatoris Josephum singulari cultu prosequebatur: tum sanctum Franciscum Xaverium & & alios plures, quorum aliqui mox recensebuntur, cum de operibus externæ pietatis agendum erit. Hic paucula speciatim de sancto Indiarum Apostolo commemoranda videntur.

Præcipuè S. Franc. Xav.

21. Anno MDCLXV. tertiâ die Martii tenui, ut erat initio, febriculâ corripiebatur FERDINANDUS: quare gra-

gratiâ relaxandi animi, & auræ captandæ, ad urbem & Collegium Societatis JESU se confert. Reverso ad palatium contra spem redit acutior febris, itaque sævit spatio sex dierum, ut nonâ ejusdem mensis, ad iter æternitatis ritu Christiano se præpararet. Sacrum viaticum (flexis quidem ex pia in præsentem Dominum suum reverentia genibus) sumit è manu Confessarii, & oleo sacro ad extremam luctam inungitur. Dum igitur Aula cum urbe & diœcesi mœrore squalet, ac precibus Deum pro salute Clementissimi Principis ac Patris sui interpellat; Ipse quoque mentem fiduciâ plenam erigit in cœlum, & pio voto se Deiparæ Virgini, sanctoque Francisco Xaverio, pro recuperanda sanitate obstringit. Mitigatur quasi momento violentia febris, ac pedetentim omnis evanescit. Recuperatis viribus primò in Cathedrali Ecclesia Sacrificium gratiarum actionis Sospitatori suo maximo Deo celebrat: Tum postea in templo Societ. JESU facit ad aram Patroni & Auxiliatoris sui Xaverii, præterque insignem calicem anathema dedicat hierothecam, magnitudine & formâ humani brachii vestiti, ex argento elaboratam, quæ imposterum servaret Reliquias è Sancti brachio, quod Romæ est, acceptas. Sculpi fecit in argentea lamina, quæ suppedaneo hierothecæ infixa est, hoc mnemosynon: *S. FRANCISCO XAVERIO S. J. Indorum & Japonum Apostolo FERDINANDUS Dei & Apostolicæ Sedis gratiâ Episcopus Paderbornensis S. R. I. Princeps & Comes Pyrmontanus, gravi infirmitate liberatus hierothecam ex voto DD. Anno* MDCLXV.

22. Iterum infestus Martius anni MDCLXXXI. non telo sed calculo valetudini Principis bellum indixit tam atrox, ut eluctaturus naturæ viribus nemini videretur: expertissimi enim Medici omnino sex, binique Chirurgi de vita jam conclamaverant. Quare ad Medicum suum cœlestem ac prodigiosum Xaverium recurrit infirmus, novisque votis auxilium implorat. Agebatur (humano judicio) postrema nox, quâ fatale momentum immi- *Ergo eundem.*

nere judicabatur: sed producta divino beneficio vita est usque ad ortum diei: (decima quarta Martii erat, & dies Veneris, unaque ex iis, quæ numero denario solent à multitudine confluentis populi, solenni in Thaumaturgum pietate celebrari.) Oriebatur hæc dies, cùm hierotheca brachialis ex urbe delata moribundo exhibetur: impositam pectori, Deo vires largiente amplectitur, & ardentissimo cordis affectu veneratur; renovat votum triduo ante factum de Templo ejus honori & nomini, si convalesceret, structurâ magnificâ à fundamentis erigendo. Audiit benignissimus Patronus, & redditâ sanitate voti reum fecit: quæ enim secuta est nox, placidam Ægro quietem indulsit & acerbitatem doloris abstergere cœpit. Quare solatio abundans Sacerdotem (cujus prudentiæ & doctrinæ plurimùm acquiescere solebat) evocat è Collegio Societatis: auxiliarem Thaumaturgi dexteram, uti senserat, multis deprædicat; & nihilominus sacra pro se precesque Collegarum continuari expetit cum sponsione adimplendi voti, cum recuperatæ vires ejusmodi curas permisissent. Sacras Reliquias, cum reportari ad urbem suumque Altare deceret, principali & sejugi curru revehi, causâ venerationis mandavit.

Firma & constans.

23. Neque tum primùm ea cogitatio Templi suborta est. Quoties à pluribus annis ex una parte in oculos veniret excellens fabrica Collegii & Gymnasii Academici, quæ fundaverat struxeratque Celsissimus glor. memor. *Theodorus Propatruus*: ex altera verò parte conspiceret deformitatem connexi cum eis antiqui templi, ejusque angustias, ut, cùm oporteret ad divina officia congregari juventutem Academicam, cæteris pene omnibus egressio, ac veluti fuga indiceretur. Hæc quoties, inquam, in oculos incurrerent; Sibi, qui Fundatoris Pronepos & Successor erat, relictam esse gloriam ædificandi novi templi arbitrabatur. Itaque jam aliquot annis antè ternas, Gymnasio proximas, ædes cum hortulis suis coëmerat, ædificiis dirutis complanaverat in aream templi capacem,

capacem, Collegioque transcripserat. Quod igitur tot annorum consilio & deliberatione statuerat apud se, ne à dissuadentûm impulsibus moram acciperet, illius exequendi sibi piissimam necessitatem, interposità religione voti imposuit.

24. Opera pietatis externa notiora sunt internis, & omnium oculis patent: Eleemosynarum principalium largitiones frequentes, & fundationes perpetuæ; altaria sacrarum ædium, organa & ærea campana; hierothecæ argenteæ & calices, cum reliquo apparatu Sacrificantium pretioso; Capellaniæ & Sacerdotia in pluribus locis instituta, excederent brevitatem Compendii si enumerarentur singula. Thesaurus est pretiosissimus in Metropolitana Moguntiæ, quæ in Cathedralibus Monasterii & Paderbornæ templis summas aras exornant Candelabra, Cruces, Statuæ, ipsa altarium, ut vocant, Antipendia solido ex argento fabrefacta. Templorum denique Cœnobiorum, Sacellorum (quæ vel à fundamentis erecta, vel excitata è ruinis, ac stabilita ornataque sunt) existimo numerum æqualem esse numero annorum gubernationis, Attingantur ex iis paucula, & potissimùm verbis ipsiusmet Fundatoris. Arx Neuhusana est Episcoporum & Principum Paderbornensium sedes, populoso & ædificiis frequente vico circumdata, qui usque eo caruerat omni templo, & usurpare parochialia sacra cogebatur in parœcia distantis pagi. Hoc igitur loco *Ædem SS. Henrici Imp. & Cunigundæ Aug. ad divini cultûs incrementum, animarum salutem, & publicam commoditatem à fundamentis exstruxit, Anno* MDCLXV. & anno sequente Sacellum S. Philippi Nerii eodem in vico gravi morbo liberatus ex voto adjecit. In pago Werriessen trans Visurgim, è regione Heristalli, *parochialem Ædem S. Michaëlis Archangeli exstruxit, ornavit, dedicavit, An.* MDCLXIII. De Templo parochiano in Körbeke siciterum ipse: *Templum S. Kiliani Episcopi & Martyris funditus collapsum restituit & ornavit*

Pietas externa in variis operibus.

in Monument. ad fin.

An. MDCLXIV. Warburgi *Cœnobium & Templum PP. Prædicatorum Ordinis S. Dominici restituit & ornavit An.* MDCLXIX. In urbe Braculensi cùm habitatione incommodâ uterentur PP. Capucini Ordinis S. Francisci, *novum Brakelæ Fundator Monasterium S. Kiliani Episcopi & Martyris exstruxit An.* MDCLXV. iisdemque Patribus postea solidum, nitidumque Templum à fundamentis condidit Paderbornæ. Eâdem in urbe *in honorem S. Josephi Sponsi Deiparæ Virginis Templum* (sanè egregium & illustre) *cum Monasterio PP. Franciscanorum Strictioris Observantiæ*, quos ibi plantaverat, *à fundamentis exstruxit An.* MDCLXXXI. Sic & Templum sanctæ Crucis Altenbecæ, S. Antonii Paduani Wünnenbergæ, S. Mariæ sine macula Hardenbergæ, Ss. 5. Vulnerum Warendorpii; alterum in Embslandia Aschendorpiense; S. Agathæ in Siddessen, S. Annæ in Amerungen, parochiale in superiore Tudorff, S. Cyriaci in Kleinenberg, S. Kiliani in Lichtenau, Ss. Philippi & Jacobi in monte Fürstenberg à Theodoro Episcopo Pad. fundatum, S. Alexandri in Graffschafft, Ss. Petri & Andreæ in Bustorff, S. Laurentii in Wedinghausen, S. Deiparæ in Mariæ-Münster, S. Luciæ in Ettelen, S. Joannis PP. Franciscanorum Susati, S. Matris dolorosæ in Attendorn, S. Joannis Bapt. in Himmelport, & aliis in locis alia partim ex integro reparata, partim exornata.

In fundatione Basilicæ Xaveriana.

25. Denique manus admota templo Xaveriano, quod uti postremum, sic amplitudine, & nobilitate architecturæ Basilica Furstenbergica dici meretur. Dies erat Augusti XIII. anni MDCLXXXII. quando Celsissimus amictu pontificali indutus, præeuntibus cum Clero minore Collegis Soc. Jesu, & sequentibus Dominis Prælatis Canonicisq; Capituloribus plerisque, Nobilitate primariâ, Consiliariis, aliisque tum urbis, tum patriæ præcipuis Viris, è Collegio ad effossa fundamenti loca procedit. Ubi ad erectum versus orientem (ubi nunc summa ara est) tentorium processissset, sub eo præscriptis

Ecclesiæ

Ecclesiæ ritibus benedicit primarium fundamenti lapidem; eoque delato ad plagam occidentalem (ubi nunc media maximaque porta templi est) ad fossam fundamenti descendit: Lapidi ad figuram quadratam excavato imponit laminam stanneam, hac inscriptione signatam: *D. O. M. S. FERDINANDUS Dei & Apostolicæ Sedis gratiâ Episcopus Paderborn. & Monaster. Burggravius Strombergensis, S. R. I. Princeps, Comes Pyrmontanus, Dynasta in Borkelo, L. B de Fürstenberg, ad majus fidei ac pietatis Catholicæ incrementum, & servatæ vitæ memoriam, hanc Ædem D. Francisco Xaverio solemniter votam, suæ in Deum religionis, in S. Indiarum Apostolum gratitudinis, in Societatem JESU studii, in Collegium Theodorianum benevolentiæ monumentum, primo lapide ritè posito, à fundamentis exstruere cœpit. Anno salutis humanæ* MDCLXXXII. *Idibus sextilis. Pontificatûs sui Paderb.* XXII. *Monast.* IV. Hic ita peractis, denique in templo veteri cantatum est solenne votivum de S. Indiarum Apostolo, quo celebritatem clausit *Celsissimus*, intimo solatio gaudioque delibutus; quod incrementis maximis auctum fuisset, si adspirante Dei favore licuisset coronidem operi inchoato imponere. Nam evolutis ab hac die mensibus decem & diebus tredecim, vitæ mortali valedixit, cùm fundamenta è terris solummodo ad initia fenestrarum assurrexissent.

Quæ pietas externis operibus fulgere lucidiùs potest? Dicatur FERDINANDO, quod S. Amphilochius olim Seleuco perscripsit: *Pietas lucet astris clariùs.* Qui claritatem siderum obscurare poterit, is obtenebret fulgorem tam multiplicium, & magnorum operum Ferdinandeæ pietatis. *In Epist. ad Amb.*

§. VI.

ZELUS ANIMARUM.

26. Cum pietate & prudentia FERDINANDI Pontifex longo sibi experimento perspectum, beneque cognitum *Zelum* *In fundatione Missionis Paderb.*

Zelum commendabat. Et cognitus ille perſpectusque eſt à ſubditis, à vicinis, à remotiſſimis ad Orientem & Septentrionem populis. Initium factum cum inita gubernatione, & prima luſtratione diœceſios Paderanæ. Examinabat ipſe in pagis Clericos ſacrorum præſides, & Curatores animarum: in mores eorum, & omnem vitæ rationem inquirebat perdiligentet. Si quos deprehendiſſet, qui irrepere ſibi paſſi eſſent deformitatem vitæ ſolutioris, & curam ſalutis animarum negligerent; debitarum flagello pœnarum coërcebet diſſolutos, vel etiam, ſi res exigeret, officio motos ejiciebat è domo Dei; quaſi ſtaret in veſtigio Salvatoris, qui quos offenderat indignè verſantes in templo, facto è funiculis, impactoq; flagello omnes ejecit. Qui nempe ſibi propriù ſumpſerat regii vatis: *Domine, dilexi decorem domûs tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.* Quidquid inglorii dedecoris, maximè in ipſis ſacrorum adminiſtris, eam fœdaſſet, ſeverè tollebet. Cùm autem & animadvertiſſet, quod ruſticana in pagis, ſparſisq; villis plebecula myſteriorum fidei, & mediorum ſalutis ignorantiâ laboraret, divinaq; Sacramenta pœnitentiæ & Euchariſtiæ vix annuè perciperet, idque cum defectu pietatis ac neceſſariæ præparationis: petiit à Superioribus Societatis JESU, fundatisque congruis vitæ ſtipendiis, perpetuos eſſe voluit duos Sacerdotes, qui pagos & oppida diœceſios, apoſtolico more percurrerent; Parochis auxilio venirent; puerorum & puellarum ſcholas, ubi non eſſent, faciente ſumptum Principe inſtituerent, ubi eſſent, ſedulò viſitarent; collectis in templo Catecheſin exponerent; adultos concionum frequentiâ erudirent in rebus ſacris, animarentque ad crebriorem uſum Sacramentorum; ubique formam fervidæ Chriſtianitatis inducerent.

Joan. 2. 15.

Pſal. 25. 8.

27. Reſpondebat hæc miſſio votis beneficentiſſimi Fundatoris, & fructus uberes optatosque ferebat: quo factum, ut augeretur zelus, & extenderet ſe in vicinas

Et aliarum quatuordec.

Patriæ

Patriæ Monasterienſis, Ducatûs Weſtphaliæ, & Naſſaviæ ditiones, & fundatarum ejusmodi miſſionum ſubſidio animabus ſuccurreret. Poſteaquam verò à ſummo Pontifice INNOCENTIO XI. juſſus eſt Apoſtolicum ſuæ poteſtatis Vicarium agere per Septentrionem, oleum ardenti zelo affuſum eſt, ut frigentibus illic animabus, vel ab hæreſi convertendis ad fidem, vel pauculis, quæ deſertæ lugebant, in ea conſervandis, uſque in Norvegiam mitteret operarios, & largiſſimo ſumptu pro ſecuturis temporibus ſtabiliret. Denique ex imperio Sinarum, quod ultimus ad Orientem terræ limes eſt, cùm in Europam veniſſet P. Ferdinandus Verbieſt, in vaſtiſſimo illo regno Societatis JESU Vice-Provincialis, ut operariorum induſtriam manum colligeret, ne defectu cultorum innumerabiles animæ æternùm perirent: acceptis ab eodem Apoſtolico viro hac de re literis, motus eſt animus zeloſiſſimi Principis, atque ad novam pro ſalute iſtorum populorum inſtituendam miſſionem incitatus. Sed minimè ſatisfieret gloriæ DEI & FERDINANDI, atque etiam aviditati lectoris, ſi ejus oculis ſubtraherentur, quæ Suæ Celſitudini placuit de numero, & ratione iſtarum miſſionum ſcribere ad generalem Conventum Societatis, qui anno MDCLXXXII. Romæ habebatur.

Brevi Apoſt. dat. 10. Sept. 1680.

28. Non procul ab initio epiſtolæ ad eum datæ ſic habet: *Neceſſarias primùm in Paderborneuſi, & diœceſi noſtra Monaſterienſi miſſiones Patrum Societatis JESU conſtituimus, & uberrimos ex eis fructus provenire conſpicientes, cor noſtrum dilatavimus, ac deinde ad patriam noſtram Weſtphaliæ Ducatum, poſtremò ad alias in hac mundi plaga provincias, ab Eccleſia Catholica per hæreticam pravitatem avulſas, uſque ad ultimum Septentrionem palmas noſtras extendimus: atque ita quatuordecim miſſiones opibus noſtris fundavimus, quas veſtræ ſanctæ Sodalitati, venerandi in Chriſto Patres, tradere & commendare decrevimus. Denique allatis ad Nos literis Ferdinandi Verbieſt in vaſtiſſimo Sinarum regno Societatis veſtræ Vice-Provincialis,*

quæ omnes Societati JESU demandata.

vincialis, quibus innumerabiles animas ad divinam gratiam recipiendam paratas, deficientibus illic sancti Evangelii præconibus, æternùm perire miserabiliter deplorat; Doctorem gentium hæc verba nobis inclamantem: Quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante? Rom. 10, 14. *& D. Franciscum Xaverium, singularem & beneficentissimum Patronum nostrum, desiderio prædicandi Sinis Evangelii magis, quàm vi morbi extinctum, eadem è cœlo, nobis ingeminantem audire visi sumus. Eoque memoratis hisce quatuordecim missionibus quintam decimam Sinicam & Japonicam adjecimus... Itaque coram vobis, venerabiles JESU Christi Sacerdotes, ac Moderatores sacrosanctæ Societatis ejus, hasce quindecim missiones, sex & triginta Missionariis commendatas, ex 101. 740. imperial. proveniente 5057. imperialium dalerorum annuâ pensione liberaliter, ut confidimus, à nobis dotatas & perpetuò stabilitas Deo Patri omnipotenti, ac unigenito Filio ejus JESU Christo totius humani generis Redemptori, (in cujus Societatem peculialiter vos vocati estis) & Spiritui sancto, ac Deiperæ semper Virgini MARIÆ absque macula conceptæ, ac sancto Francisco Xaverio Indiarum Apostolo, aliisque Cœlitibus offerimus & consecramus.* Magna magnanimi & zelosissimi Principis munificentia.

Societas gratias esse senatur.

29. Quid verò ad hæc cœtus ille Patrum congregatorum? Publico in consessu prælectis iis literis, & tempore ad deliberandum accepto, denique sic statuit: *Congregationi deliberandum quidem non fuit, gratias an deberet, sed quas agere posset; Adeo visa nobis fuit rei magnitudo nostrum omne meritum viresque excedere. Ne tamen nostræ ullæ partes, gratique animi sensus & significtio desideraretur, decretæ à congregatione, datæque ad illum in gratiarum actionem literæ sunt, indicta insuper per societatem universam sacra ac preces.* Quæ cum numerum facerent multorum millium, applicatio eorum, & divinæ Majestati facta per FERDINANDUM oblatio, novum exhibuit & admirabile continuati zeli ac pietatis argumentum

mentum. Ut enim antè meminimus, ita & modò cùm ipſe his literis acceptis ad aram faceret, charta eidem impoſita, propriaque manu ſcripta, hæc præter alia continebat:

Pro felici ſucceſſu, & maximo fructu Sinicæ & Japonicæ miſſionis bis mille Miſſas offero.

Pro felici ſucceſſu & fructu Septentrionalis miſſionis bis mille Miſſas

Pro miſſione Monaſterienſi, Paderbornenſi, Brunſvicenſi, Bremenſi, Embslandica, Hamelenſi, Surlandica, Naſſavica bis mille Miſſas.

Singularis profectò, & quodammodo geminus animarum zelus, non modò tantam copiam terrenarum opum effundere in procurationem Salutis earum; ſed inſuper tantum theſaurum bonorum ſpiritualium cum iisdem animoſiſſima liberalitate communicare. Quamobrem FERDINANDO imprimis convenient ii tituli, quos aliqui ſanctorum Patrum zelatoribus animarum attribuunt, cùm *Procuratores humanæ ſalutis*, imò & *Salvatores mundi*, Salvatori Deo ſubordinatos appellant. Blandiebatur ſibi Rex Syriæ Antiochus Soter, quod ſubditorum ſalutem præhaberet ſuæ, eaque causâ & cognomentum illud *Soteris*, quod eſt *Salvatoris* aſſumpſit, & vexillis ſuis inſcripſit vocabulum *Salus*. Non inſcribatur illud vexillis, aut gentilitiis armis noſtri Principis, cùm Deo & mundo perſpectum cognitumque ſit, quo zelo ſaluti animarum incubuerit, in propriis primùm provinciis ſuis, tum in remotiſſimis, quas enumeravit ipſe, terris. Miſſionariis ſuis omnibus ſi non voce, at voto ac deſiderio precatus eſt, quod circiter bimeſtri ante obitum, jam ex morbo decumbens, paterna cum ſuavitate dixit Sacerdoti, ad miſſionem Norvegicam profecturo, cùm is ad lectulum decumbentis clementiſſimè admiſſus, epiſcopalem pro auſpicio apoſtolici muneris benedictionem expoſceret: *Gratia Dei te ducat, fili mi, & cooperetur, ut cum multis animabus in cælo mihi occurras.*

Salvianus Hieronymus.

§. VII.

MORS FERDINANDI.

ultimus morbus.

30. Tanto fervore Apoſtolicus Princeps quærebat animas, quas ad æternam gloriam in cælos ſecum perduceret, ſalvasque ſiſteret Domino Creatori ſuo: cùm Dominus ipſum cœlo maturum judicare viſus eſt, & pro augmento gloriæ acerbis doloribus diuturni morbi, patientiam ejus & animi fortitudinem exercere. Exorto menſe Martio incipit moveri calculus, & viribus acutiſſimo dolore attritis, FERDINANDUM lectulo adſternit. Excreverat is in eam magnitudinem & ſoliditatem, ut nullâ vi medicamentorum aut integer expelli, aut in arenas comminui poſſet. Trimeſtre tenuit cruciatus, & exeunte Majo declaratum eſt à Medicis, unicum ſupereſſe remedium conſervandæ vitæ in cultello Chirurgi, quo fatale malum è veſica eximi poſſet. Accerſitur ille, qui à felicibus experimentis iſtius artis, totâ Galliâ & in parte Germaniæ claro nomine celebrabatur. Adeſt, optimam ſpem facit, facilem ſciſſionem promittit, quartâ decimâ die Junii, dexterrimâ celeritate calculum educit, (quem vidi) pondere duarum unciarum; figurâ & magnitudine non inferiorem ovo minore gallinaceo, duritiâ & colore non abſimilem fragmento albicantis petræ. Gratulari omnes tum ſibi, tum Principi, & exſectâ illâ peſte jam lætis omnibus firmiorem poſt hac valetudinem, longamque vitam polliceri. Sed redière non multo poſt omnia in luctum, quod viribus exhauſtis debile corpus non permitteret vulnus coaleſcere, at recrudeſceret dolor priore acerbior.

finis obitus.

31. Animadvertit ipſe pro ſua prudentia infirmus, ſe properare ad metam. Igitur humanis rebus curisque nuncium remittit: cum Deo Domino ſuo tractare negotium æternitatis incipit. FORTITER & SUAVITER, ut omnia fecerat in gubernatione ſuorum, ſic in tollerantia dolorum. & præparatione ad exitum vitæ ſe ipſe guber-

gubernat. *Suaviter* cum tenero affectu pietatis muniri se jubet extremis Ecclesiæ Sacramentis, eaque recipit inter anhela suspiria cordis contriti, & in divina voluntate acquiescentis. *Fortiter* audiebatur sæpius voce, ut poterat, nonnihil elevatâ ingemiscere, *O si mihi beata sors Martyrum obveniret, & pro Catholica fide hæc paterer!* & verò patiebatur fortissimè, ex amore sic omnia disponentis Dei. Sæpe diversorum Cœlitum, præsertim Deiparæ Virginis patrocinium enixè implorabat, non ut prolixiùs hanc vitam servaret, sed ut felicem transitum ad alteram obtineret. Subticere non licet, quid à clementia divinæ Matris obtinuerit. Ultimis vitæ annis quocunque die sabbathi vel ad aram fecerat ipse, vel si debilitas aut impedimenta non finerent, sacrâ se communione refecerat, ut sub materna ejusdem tutela efflaret animam in sabbatho, qui dies ab Ecclesia peculialiter Mariano cultui dicatus est. Oritur ergo tandem sextus & vigesimus dies Junii, qui sabbathinus erat: hora currebat ante meridiem sexta, cùm in corona Sacerdotum, statas pro agonizantibus preces alternantium, magnis ornatum virtutibus spiritum, ad æterna, ut confidimus, præmia in cœlo recipienda emisit.

fiducia de æterna gloria ipsius.

32. Si enim Salvator in judicio dicturus est iis, quos stantes à dexteris suis, ad possidendam gloriam regni cœlestis evocabit: *Esurivi, & dedistis mihi manducare.* Esurientem in egentibus membris suis Salvatorem aluit FERDIANDUS, cùm ab hæresi ad fidem conversos, eaque causâ exules patriâ, & bonis exutos liberalissimè sustentaret: cùm eleemosynas magnas inter egentes, occultâ præsertim inopiâ pressos erogaret: cùm religiosorum quorundam familiis annuarum proventus eleemosynarum fundaret, ut sanctos & voluntariè pauperes illos, etiam posthumâ beneficentiâ nutriret. Si centurionem illum laudavit Salvator, & gratiâ suæ visitationis, miraculoque sanati famuli, ac demum fidei dono impertiit ex hoc etiam motivo, quod Judæis Capharnai habitan-

Matt. 25. 35.

Matt. 8. 10. tibus *Synagogam ædificasset.* Si autem ejusmodi synagogam, aut legalem populi judacii scholam, sanctitate & merito antecellit quodlibet Ecclesiæ Christianæ templum, ut quod à Chrysostomo appellatur *locus Angelorum, regia Dei aula, cœlum ipsum*, quot Christianorum Ecclesias condidit, tot habitationes Angelorum, tot regias Dei aulas, tot parvos in terra cœlos ædificavit. Si postremò Salvator per Apostolum Jacobum asseruit: *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus à morte, & operiet multitudinem peccatorum*, nempe propriorum, ut à Doctoribus explicatur. Ea videlicet vis est in zelo salutis animarum, ut etsi peccata zelantis per se non remittat, permoveat tamen Salvatorem, ut si fortè peccatis obstrictus esset, gratiam ei conferat, ad peccatorum abolitionem, & ad meritam gloriæ cœlestis oportunam. Numeret, qui potest, animas ethnicorum in Sinis, hæreticorum in provirciis hæterodoxis, peccatorum in terris Catholicis, quas per institutos à se Missionarios converti fecit FERDINANDUS, facietque futuris sæculis. Causam igitur piæ fiduciæ habemus, quod tantus ille zelator salutis animarum, animæ suæ salutem à Salvatore meruerit: Ille tot pauperum Christi nutritor collocandus sit ad dexteram Judicis: ille tot cœlorum ædificator in terris, æternam gloriam à remuneratore Deo in cœlis acceperit. Quin imò confidimus, occulto & benevolo Dei judicio factum, ut qui innumera saxa & lapides in plurimorum ædificia templorum congesserat, unius denique innati lapidis, aut calculi doloribus, patientissimè toleratis extingueretur, & everteret illum in gemmam pretiosissimam, coronæ gloriæ in cœlis inferendam.

Hom. 36. in 1. Corin.

Jac. 5. 20.

§. VIII.

IMMORTALITAS NOMINIS.

hæc post mortem perennat

33. Ita cùm annos LVI. menses VIII. dies V. in terris vixisset, gloriosâ morte decessit, quem ob immortalia merita

merita nemo non cupiisset immortalem esse. Animam cœlo receptam esse confidimus. Cadaver depositum est in monumento, quod sibi construxerat ad summam aram in templo S. Josephi PP. Franciscanorum strictioris observantiæ. Solennes exequiæ magno concursu mœrentis patriæ, & externorum affluxu celebratæ sunt die tertiâ Augusti. Gloria tamen & celebritas nominis, cum exanimato cadavere defossa in tumulum non est, sed immortalitatem, quæ in hoc sæculo haberi potest, adepta. De hac igitur ad extremum pauca referantur, ut magni Principis maximæ virtutes eluceſcant clariùs, quique hæc intellecturi sunt, fortiùs ad æmulationem incitentur. Uti naturâ cupidi sumus immortalitatis, sic de mortalitate nobis à Deo decreta sumus experientiâ certi. Placuit tamen conditori desiderium illud immortalitatis solari fertilitate conjugiorum, ut argutè Cæsar Justinianus: *Matrimonium humano generi videtur immortalitatem artificiosè introducere:* nam parentibus filii, filiis nepotes, his alii longâ serie descendentes succedunt; qui & lineamenta Majorum, & nomina, atque insignia conservant, referuntque posteritati. Eruditio castissimi Principis, & pietas, & zelus animarum, mirabili & mentali fœcunditate filios genuit, & post se reliquit, non emorituros. *Novell. 22.*

34. Cùm viri docti laborem scribendi suscipiunt, atque ad usum & oblectamentum posterorum *Libros* evulgant, dicuntur gignere *Filios*, sibi similes, & omni ævo victuros. *Filii quidem corporum, animæ verò fœtus sunt libri*, ait Clemens Alexandrinus. Similes illi sunt parentum, sive auctorum non corpori, sed animæ; cujus prudentiam, facundiam, eruditionem & alias dotes ita repræsentant, ut, cùm oculis attentis leguntur, spirare adhuc dum, & colloqui nobiscum videantur. Omni etiam ævo victuri sunt libri; nam etsi ante millia annorum obierint, qui eos scripsere, servantur nihilominus in bibliothecis velut thesauri, & novâ semper aviditate leguntur, *per eruditionem in libris.* *Lib. 1 Strom.*

leguntur, legenturque ad sæculi finem. Sic libri sunt liberi, qui genitoribus suis generant immortalitatem. Laudare genitos à doctissima mente *Ferdinandi carminum & monumentorum libros*, est actum agere, cùm eruditissimi quique hujus ætatis ex Italia, Gallia, Anglia, Belgio aliique Scriptores, seu prosâ seu versu eos gravissimè ornatissimeque collaudarint: ut ex eorum quoque immortalitatibus libris immortalitatem sui nominis acceperit. Sed isti non essent, in libro Monumentorum Paderbornenses Antiquitates è Romana, Francica, Saxonica Historia, suâ industriâ erutas sic orbi conspiciendas proposuit, ut IPSE se multo conspectius, atque ad immortalitatem stabilius MONUMENTUM inter ea erexerit, quod nulla edacitas imbrium, aut violentia ventorum diruet, nulla temporum vetustas abolebit.

per opera pietatis externa in sacris ædificiis.

35. Similium loco filiorum assumuntur & saxa ac marmora. Avidus immortalitatis Absalon non habebat filium, à quo eam speraret, itaque pro *monumento nominis sui erexerat sibi titulum*, sive pyramidem, aut columnam è marmore, quæ statuam, ejus nomine ac titulo inscriptam sustineret. Et quæ alia mens Romanorum veterum, cùm statuas illas suas, aut columnas, aut bellica trophæa, arcusque triumphales erigerent? Immortalem gloriam nominis hoc meditamento quærebat illorum ambitio, Laudabilius eam fortiusque stabilivit pietas FERDINANDI, erectis pro Dei gloria & cultu quamplurimis templis & ædificiis sacris. Multa per omnem patriam sparsim, sola in urbe Paderana Annæum, Josephinum, Xaverianum posteritas sera videbit, cum sacrificatum illuc precatumque accedet, & famam nominis ejus intercidere non patietur. Quin & ipse maximus Deus, quoties ejus Majestas ibi populorum precibus, & sacrificiis Sacerdotum coletur, benigno affectu præsens aderit, illaque structurarum & altarium saxa intueri non poterit, quin pii fundatoris memo-

2. Reg. 18.18

memoria & nomen occurrat. Par est accommodari FERDINANDO, quod ab egregio Scripturarum interprete assertum est de iis, qui ad constructionem veteris tabernaculi sua contulerant: *Nec lapis unus a te offeretur construendo Dei tabernaculo, qui in magnam tui commendationem, & utilitatem non stet semper in oculis divinis. Et quam salutare tibi putas, quod non possit Deus oculos ad sancta sua convertere, quin ibi semper videat lapidem tuum, lignum tuum, aurum tuum &c.* Baeza Tom. 2. in Evang. lib. 9. cap. 2. §. 1.

36. Filiorum postremo, mente genitorum nomen ii merentur, quos apostolici Ecclesiæ Præsules, & animarum Pastores, suo zelo accensos ad prædicationem fidei & virtutis christianæ destinant, & quasi viva suæ virtutis testimonia ac simulachra orbi relinquunt. Quare de aliquo tali accipiunt sacri Doctores illud Siracidæ: *Mortuus est pater ejus, & quasi non est mortuus: similem enim sibi reliquit post se.* Elegerat in hoc opus Apostolos suos Salvator, instruxerat, mittebatque in mundum universum prædicare Evangelium omni creaturæ. Igitur exquisito vocabulo paterni amoris non dubitabat eos appellare *filiolos suos.* Neque dedignatus est hunc honorem iis tribuere FERDINANDUS, quos in diversissimas orbis terrarum partes, ut Salvator Apostolos mittebat. Paternum enim in eos animum declarabat, cum uni eorum pio suavique cordis affectu diceret: gratia Dei te ducat, fili mi, & cooperetur &c. Nec solos Apostolos, brevi morituros, ad animarum salutem mittebat Salvator; sed etiam providentissime curat, ut ex eorum discipulis, dum stabit Ecclesia, novi semper recentesque succedant: ita perpetuarum munificentia fundationum FERDINANDUS providit, ut (si conservare eas Deo placuerit) decedentibus Missionariis primis, nunquam deficere possint successores, nunquam per eos immortalitas nominis interire. Societas JESU quidem, dum illam Deus Ecclesiæ suæ non subtrahet, extingui memoriam maximi sui Benefactoris non sinet: sic enim *per zelum animarum in Missionibus.* Eccl. 30. 4. Marc. 16. 15. Joan. 13. 33

in generali conventu, quem diximus, profitetur: *Ejus ad Nos, nostræque ad Ipsum insertæ servatæque in actis congregationis literæ, ad perpetuum videlicet tum singularis illius erga nos munificentiæ, tum nostræ erga illum gratissimæ voluntatis, ac memoriæ futurum apud nos, æque ut posteros pignus & mouumentum.*

Votum pro immortalitate Familiæ.

37. Velit divina clementia & immortalitatem nominis perennare in propagatione antiquissimi *stemmatis Fürstenbergici;* ut quot anterioribus sæculis ab ætate Caroli Magni Imperatoris, usque huc floruit virtute & gloria majorum, qui incredibili fide, labore, integritate, constantia Religioni Catholicæ, Romano Imperio, & Patriæ servierunt: tot iterum secuturis sæculis, splendore & gloria in seris nepotibus, avitarum virtutum hæredibus, semper augeatur. Viget illud hoc tempore in illustrissimo FERDINANDO L. B. de & in Fürstenberg, Domino hæreditario in Snellenberg, Waldenburg, Herdringen, Waterlap, Hüsten, Brockhausen, Horst, Boke, Adolfsburg, Hengsbeck & Langeney, Rev.mi Ser.mi Electoris Colonienſis cubiculario aureæ clavis, consiliario intimo & in Ducatu Westphaliæ nobili, Satrapa hæreditario in Bilstein, Waldenburg & Fredeburg, Dynasta in Obernkirchen Advocato itidem hæreditario in Graffschafft & Ewig &c. quem die XXII. Augusti Schnellenbergæ Boni Superi terris dedêre, futurum unicum (Fratribus natu majoribus immatura morte præreptis) Familiæ Propagatorem; anno quidem eodem M.DC.LXI. quo mensibus quaternis ante Patruus FERDINANDUS (futurus ejusdem Familiæ maximus Illustrator) in Principem & Episcopum Paderbornensem erat electus. Qui cum & Patruus, & in baptismate Sponsor esset Nepotis, suum illi nomen imposuit, & (quæ de Patrinis opinio est) cum nomine suarum virtutum amorem & æmulationem inseruit. Nam æstimatio literarum ac literatorum, prudentia in consiliis, & industrius labor in gubernatione Satrapiarum, pietas in Deum & cœlites, largitio eleemosy-

mosynarum frequentium & stabilium, aliæque dotes illustrissimæ, exscribunt imaginem patrui,& mererentur distinctius ornatiusque recenseri, nisi & verecundia scribentis, & Ejus, de quo scribitur, modestia prohiberet. Sic viget in *Ferdinando* Familia velut in stirpe, pluribus jam surculis germinibusque feliciter aucta. His adspirante gratia tua, clementissime Deus, indulge, ut *Friderici* nascantur & *Caspari*, qui Archisatraparum, Consiliariorum, Legatorum aliorumque munerum titulis illustrentur, ipsosque titulos factis illustrent: qui inter Prælatos Ecclesiæ & Præsules dignitate emineant, & eminentiam dignitatibus addant. Enascantur WILHELMI, qui Catholicam fidem contra barbaros & schismaticos militia & armis defendant. Exoriantur THEODORI, qui eandem in sua diæcesi hæreticorum furore collapsam, invicta magnanimitate restituant. Reviviscant FERDINANDI, qui eam inter infideles, hæreticos, rudesque catholicos, ubi ubi, totis viribus opibusque propagent. Reluceat in omnibus eruditio, prudentia, pietas, zelus vere *magni & Apostolici Episcopi ac Principis* FERDINANDI.

INDEX NUMERORUM
Hujus Compendii.

§. I.
INITIA FERDINANDI.

1. Nativitas.
2. Adoleſcentiæ ſtudia.
3. Profectio Romana.
4. Studia & honores Romæ.
5. Electio in Epiſcopum Paderbornenſem.

§. II.
AUSPICIUM ET REGULA GUBERNATIONIS.

6. Invocatio divini auxilii.
7. Pro auſpicio Gubernationis.
8. Electio regulæ aut ſymboli.
9. Quod divinæ Gubernationi conforme.

ADJUMENTA GUBERNATIONIS.

§. III.
ERUDITIO.

10. Hæc Fürſtenbergiis gradus ad honores, etiam ad Principatus:
11. Theodoro præſertim & Ferdinando.
12. Cujus gubernationem illuſtravit.
13. Gravioresque curas non impedivit.

§. IV.
PRUDENTIA.

14. Ferdinandi prudentia œconomica.
15. Ejusdem prudentia gubernatrix,
16. Principalis & paterna,
17. Suavis & fortis.

§. V.
PIETAS

18. Hæc Ferdinando velut ingenita.
19. Pietas ejus interna erga Deum.
20. Et erga cœlites;
21. Præcipue S. Franciſcum Xaverium:
22. Erga eundem,
23. Eaque firma & conſtans.
24. Pietas externa in variis operibus & exſtruendis Templis &c.
25. In ædificanda Baſilica Xaveriana.

§. VI.
ZELUS ANIMARUM.

26. In fundatione Miſſionis Paderbornenſis,
27. Et aliarum quatuordecim:
28. Quæ omnes Societati Jesu demandatæ.
29. Societas grata eſſe conatur.

§. VII.
MORS FERDINANDI.

30. Ultimus morbus.
31. Pius obitus.
32. Fiducia de æterna gloria ipſius.

§. VIII.
IMMORTALITAS NOMINIS.

33. Hæc poſt obitum perennat,
34. Per eruditionem in Libris,
35. Per opera pietatis in Ædificiis.
36. Per zelum animarum in Miſſionibus.
37. Votum pro immortalitate Familiæ.

MANES

MANES FERDINANDÆI,

SIVE

LESSUS ET LACRUMÆ PARENTALES

QUAS

è quinario LUGENTIUM fonte collectas

FUNERI

REVERENDISSIMI AC CELSISSIMI DOMINI,

D. FERDINANDI

EPISCOPI PADERBORNENSIS & Monasterienſis, Burggravii Strombergenſis, S.R.I. Principis, Comitis in Pyrmont, Dynastæ in Borkelo, &c.

mœrens affundit

PALLAS THEODORIANA

Collegii Societatis JESU Paderbornæ.

Anno Salutis MDCLXXXIII. Tertio Nonas Auguſti.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

PLANGITE
ANTE
EXEQUIAS
ABNER.
QUONIAM
PRINCEPS
ET
MAXIMUS
CECIDIT HODIE.

2do Regum Cap. 3tio.

LESSUS I.

UTRIUSQVE PATRIÆ.

Pupilli facti ſumus abſque PATRE. Thr. C. 5.

ERgone funereas NEUHUSIA Limina taxos?
Ergo tuas adolent atra Cupreſſe faces?
Ergo Paludatis ſuccedit Præfica tectis?
Porticibusque nigris carmina nigra canit?
Heu! video tragica laſſatum mole feretrum,
Quod pulſat querulo Nænia mœſta ſono.
Undique funeſtæ fera mortis oberrat imago,
Exuviisque ſuis imperioſa riget.
Ergone *Fernandum* (lacrymæ permittite vocem)
Ergone *Fernandum* (vincta quid ora ſtupent?)
Ergone *Fernandum*, Dominumq; piumq; Parentem
Abſtulit immiti trux Libitina manu?
Vixit? & atrata ſquallet *Fernandus* in urna?
Heu! Pater! *(a)* heu! animæ portio magna meæ!
Occidit? Heu noſtrum præſenti Funere Funus!
Occidit? & ſecum gaudia noſtra tulit?
Occidit? Heu paſſis mœrens *Elegia* capillis;
Ut Progne querulis ora reſolve modis.
Occidit? & caros video palleſcere *Manes?*
Depoſitum cordis cerno rigere mei?
Tene *Pater* talem Nati ſpectare relicti.
Cogimur? Heu noſtris invida fata bonis!

Illa-

(a) Dictus Pater Patriæ. Ita Wallius: Diceris & Patriæ quam regis eſſe Pater.

Illane Frons (*b*) geminis quæ nuper eburna tiaris?
Heu! modo lethali frigore pigra ſtupet?
Vosne oculos, noſtræ quæ ſidera bina ſalutis,
Clauſit in æternum ferrea Parca chaos?
Illane, (*c*) quam Latii toties ſtupuêre Quirites,
Et ſeptem geminis Roma ſuperba jugis;
Illane (*d*) quam cupidis mundi Pater auribus hauſit
Magnus *Alexander*, mortua lingua ſilet?
Mortua lingua ſilet? ſtygiasque tenere ſorores,
Et rigidæ nequiit ſiſtere fila colus?
Quæ (*e*) duras etiam potuiſſet flectere cautes;
Et quicquid ſilicum ſcrupea terra parit?
Heu! nimium cæco Mors debacchata furore!
Impia! nil ſacra tangeris ergo mitra?
Et furis in Dominos nullo diſcrimine faſces?
Nec cohibet falcem Celſa Tiara tuam?
Aut ſi cæca furis, primo cur funere mergis,
Cur rapis æternos qui meruêre dies?
Siceine *Te Princeps* quæ ſors modo proſpera venit,
Eripuit, Pylios vivere digne dies?
Tu Patriæ non iſta tuæ promiſſa dediſti,
Cum nupſit meritis Bina Tiara comis.

Spes

(*b*) Epiſcopus & Princeps Paderb. & Monaſter.

(*c*) Princeps latinitatis Romanæ habitus ab Auguſtino Favorito & tota Humoriſtarum ſchola.

(*d*) Fabium Chiſium Alexandrum 7, ſæpe antiquitatum cognitione ſæpe hiſtoria ſæpe Poëſi oblectavit, a quo, quod rarum in Germanis & Peregrinis eſt, inter familiares admiſſionis intimæ, ad cubiculi Pontificii prærogativam admiſſus.

(*e*) Eloquentia naturalis & artificialis FERDINANDI Principis.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Spes equidem noſtras ſeris extendimus annis,
Idque ſæris petiit pinguis acerra focis. (f)
Sed *Ferdinande* jaces; ſeros intercipit annos,
Et reſecat medias Parca ſevera preces.
Cernimus atratæ ſpectacula ſquallida pompæ,
Cernimus exequias, juſta ſuprema, tuas,
Quoque virens nuper frondebat vertice *Laurus*,
Cernimus illuviem repere taxe tuam.
Quam cito ludenti ſuccedunt nubila Phœbo!
Quam fugiunt celeri gaudia noſtra pede!
Nemo diu felix: quæ nunc ſors blanda jocatur,
Verſa repentinis interit acta malis.
Fortunata (g) fuit, tantoque Parente triumphans
Credidit auguſtos *Weſtphalis* ire dies.
Alma quies (h) divesque labor ſe, Numine miſto,
Ubere fundebant lata per arva ſinu.
Lætius erectos diffuſo vertice ramos
Pandebat Satyris aſſociata Dryas.
E cœlo niveis Pietas demiſſa columbis
Fertile ſtipabat flore comante ſolum.
Alma maritabat fœcundo fœnore terris
(i) Spicigerasque Ceres, accumulabat opes.
Bella procul, ſcelerumque minæ, ferrique licentis
Et patriis aberat vis inimica bonis.
Tanta ſed heu! moriens traxiſti gaudia tecum,
Nunc, quo Tu, tumulo gaudia noſtra jacent.

(f) Inge-

(f) Vota & Preces per patriam pro optimo Principe indictæ & habitæ. (g) Felix patria Ferdinando Principe.
(h) Fertilis patria Ferdinando Principe.
(i) Pax continua ſub pacis Principe Ferdinando unde Comirius: Fernandus Paderæ mitis Regnator amœnæ.

Ingemit Uda Ceres, (k) inclinatoque capillo
Deplorat pretium ſuccubuiſſe ſuum.
Macreſcunt ſteriles exangui vertice culmi,
Et gravidum ponit triſtis Ariſta caput.
Turba Colona pigro lachrymas aſpergit aratro,
Et queritur Cereris publica damna ſuæ.
Hærent verba ſeni, ſentit fua fata juventus,
Et propiore rogo militis ora ſtupent.
Ex æquo ſors illa premit: neque ſimplicis urnam
Principis at cunctos lugubris urna quatit.
Ah! una Lacheſis nos omnes clauderet urna!
Junctaque cum patriis oſſibus oſſa forent!
Quid ſpirare juvat? rigidam Mors verte bipennem;
Parti animæ neſcit pars ſupereſſe ſuæ.
Felices! tumulo claudi ſi poſſumus uno,
Et tantæ comites ſi licet eſſe necis!

LESSUS II.
FAMILIÆ FURSTENBERGICÆ.

Cecidit corona capitis noſtri. Thr. 5.

LUna ſaporiferum diſperſerat axe papaver,
Humida rorifluis vecta per aſtra rotis.
Cum pavida mente tremefecit imagine Morpheus,
Aſſuetus dubiis ludere vera jocis.
Mons (a) erat auguſto ſinuatus in æthera cono
Æqualis capiti Pinde ſuperbe tuo;

Aut

(k) Lugere videtur quoque cœlum pluvias a morte Ferdinandi continuas hucuſque lacrymans.
(a) Fürſtenberg, mons Principis merito comparatus cum Parnaſſo.

Aut qui Pierias laſſat mons Cyrrha quadrigas;
Sed tamen ad latices Nympha paduſa tuos.
Qua ſocio Lupiæ comitatus Aliſo maritat,
Lætaque cæruleo prata tridente ferit.
Fons ſalit in medio vitreis argenteus undis
Dictus Apollinei Caſtalis eſſe chori.
Scilicet hoc ſocias potabat (*b*) Apollo ſorores,
Et ſua tingebat ſæpius ipſe labra.
Cinxerat hunc denſis Laurus Phœbea coronis,
Neſcia ſolaris lumina ferre facis.
Hic domus Aonidum, viridi quæ ſemper in umbra
Fallebant placidis otia blanda modis.
Hanc prope declivi ſtantes in vertice (*c*) *Palmæ*,
Jactabant virides lata per aſtra comas.
(*d*) Altior una tamen ſuperisque propinquior oris,
Umbrabat reliquas luxuriante toga.
Hanc trabeatus honos merito circumdabat oſtro,
Creditus æternas hic poſuiſſe domos.
Pulchra coronandis ſudabat Gloria ramis,
Frondibus innectens aurea ſerta ſacris.
Fixerat hic multo luctatam flore corollam
Officiis Pietas obſequioſa ſuis.
Hanc mihi dum grata pingit caligine Morpheus,
Et prope deliciis mens liquefacta natat:

(*b*) Familia Fürſtenbergica virorum eruditiſſimorum parens: qualis Wolfgangus magni magiſterii in Boruſſia Adminiſtrator, & Ordinis Teutonici per Germaniam & Italiam Magnus Magiſter. Qualis Theodorus Epiſ. & Princeps Paderborn. Qualis Frider. Hermannus, Wennemar Caſparus & alii, omnes hodie dum Prælati, unde de domo Fürſtenbergica Comirius: - *illa croronis Implicitas lauros, & frondes mitis Olivæ, Non ſemel eſt mirata ſuis inſerpere ramis.*

(*c*) Fratres, Sorores, Nepotes, ac Neptes Ferdinandi Principis.

(*d*) Princeps Ferdinandus glorioſa per orbem fama Illuſtriſſimus.

En tibi *Fernandi* gravido de cortice nomen
Sculpſit inaurato Gloria juſta ſtylo.
Ut vidi, ut ſtupui, ſenſimque ſtupore ſolutus
[Ut rediit voci reddita lingua ſuæ]
Creſcat, & æterno, geminabam, *Palma* virore,
Creſcat io! lætas trudat in aſtra comas.
Creſcat io! pluviasque ſupra ſe porrigat ædes,
Nimborumque truces, lurida regna, domos.
Vincat Hyperboreos, ſidus glaciale, Triones,
Nullus ubi virus ſibilet ore Draco.
Nullus ubi mœſtam reſupinet Aquarius urnam,
Scorpius aut crudæ ſpicula mortis alat,
Nullus ubi ſævum ſuccendat Oriona livor,
Sive Cleoneæ concitet arma feræ,
Tot pariat fructus, quot parturit illa corollas;
Creſcat, & hanc ſupero nectare potet Eos.
Hæc ego vota dabam: Sed quam variabilis aura eſt!
Gratia quam ſortis nulla, nec ulla fides!
Cerno repente polos crebro mugire tumultu,
Fulgura denſatis ire coacta minis.
Obruit informem ſpiſſatis nubibus orbem,
Totus & in lachrymas fuſus Olympus abit.
Tunc vero quantis arſerunt pectora curis!
Excidit, Heu, miſero vox animusque mihi.
Sed, [prô fata Deûm] ſtygiis [e] mox proſilit umbris
Sanguineum quatiens oſſea larva caput.
Heu funeſta ruit, celſo qua culmine ſurgit
Et vibrat æthereas *Palma* beata comas;

Sacri-

(e) Primo tentatur morbis.

Sacrilegamque simul plantæ Dea lurida falcem
Injicit extremam ferre parata necem.
Clamabam: quo cæca ruis? sic partus honoris
Occidet ante suum præcoce clade diem?
Verte precor sicam, funestam verte bipennem:
Vilior, haud renuo, planta resecta cadat.
Heu dolor! illa minax repetitos duplicat ictus,
Et Divûm tragico funere mergit opus: [f]
Gloria mœsta fugit, ritu lacerata furentis,
Insolabilibus plangere certa modis.
Palma [g] minor lacrymas laxato cortice fundit,
Vertice cumque suo se periisse putat.
Non sic Heliadum ploravit sylva sororum,
Ad fratris cineres sævaque busta sui.
Sic Dodoneæ nequierunt plangere quercus,
Exscidit ut sacrum barbara sica nemus.
Has ego dum lacrymas lacrymis contemplor obortis,
Mens mihi discusso plena sopore redit.
Non tamen heu! vana me lusit imagine Morpheus,
Delituit ficto schemate triste nefas.
Eheu instabilis momenta fugacia vitæ!
Gaudia quam celeri stantque caduntque mora!
Fürstenbergiacæ [quid non mors improba tentas!]
Fernandum video, spem cecidisse domûs.
Augustam video de *Principe culmine* [h] palmam
Præproperæ nimium succubuisse neci.

(f) Quibus tandem succumbit.
(g) Cognatio lugens.
(h) Von Fürstenberg.

Audio plangentis lugubria carmina *Stirpis*,
Quæ querulo dictat mixtus amore dolor:
Sic [i] *Dominæ trabs magna domûs?* sic gloria gentis?
Sic *capitis cecidit* celsa *corona* mei?
Credideram, *Fernande*, meos tibi semper honores;
Et tu spem medio flore, decusque rapis?
Quod Libitina ferox, quod te male Numen adegit
Tam volucri columen rumpere fine meum?
Heu male sit vobis, tetricæ, mala Numina, Parcæ,
Quæ rapitis cari quidquid is orbis habet.
Heu vixisse juvat: Tecum comitamur in urnam,
Nolumus & fatis nos supersesse tuis.
Quin morimur tecum? Fratris Phaetontias umbram
Dicitur ad stygios esse secuta lacus.
Sed neque Pelides media sub morte reliquit
Actoriden; similem maluit ultro necem.
Pyrithoum Theseus imum comitatus in orcum est,
Nec potuit carum destituisse latus.
Dum Nisum rapuit Rutulorum barbarus ensis.
Euryalum nequiit vita tenere suum.
[k] Siste tamen generosa domus, ne cede dolori,
Ferdinandeam fas reparare vicem.
Plurimus in vobis semper *Fernandus* avorum
Et decus, & vestræ Gloria stirpis erit.
Constant magna sibi: clara de gente nepotes
Statis adhuc, dignæ posteritatis honos.

LES-

(i) Insigne illustrissimæ familiæ trabs duplex.
(k) Omen Poëtæ.

LESSUS III.

RELIGIONIS.

Quomodo cecidit potens, qui salvum faciebat populum! l. 1. Mac. c. 9.

ERgone post tragicos, tam tristia funera, casus
Relligio! fatis defuit ille tuis?
Ut tanto Libitina ferox te tangeret ictu?
Et raperet solem præcoce nocte tuum?
Heu mihi! Relligio! quantæ tibi gloria lucis,
Occidit in cæcum, non revocanda, chaos!
Scilicet, hinc pullo cœlum modo plangit amictu,
Astraque sunt lacrymis pene sepulta suis.
Hinc [a] est, cur gelida Boreæ sub parte Triones
Aspergant rapido flumina tanta mari.
Hinc Ariadna comis niveos subducit honores,
Et flens Arctophylax languida plaustra rigat.
Andromedeque nigro plorat circumdata peplo,
Et lacerat mæstos Cassiopeja sinus.
Hinc Lyra funereo concentus carmine turbat,
Et tremulo tristis gutture plangit Olor.
Hinc prope se flentem turbatus Persea spectat
Pegasus, & guttis grandibus ora quatit.
Omnia pallescunt tantis cum *Manibus* astra,
Deplorantque suum succubuisse jubar.
Ibas, laurigeris nuper subvecta quadrigis,
Lambebat Dominas Hæresis atra rotas.

Ibas

[a] Signa cœlestia siderum septemtrionalium lugentia, Ferdinandum Principem, per quem in septemtrione illustrata per Apostolicas missiones Religio.

Ibas, (*b*) Amisius virides qua plurimus agros
Impetit, & crebro flumine prata secat.
Ibas, (*c*) qua coluit loca fœta paluſtribus undis
Bructerus, & Vari rapta tropæa tulit.
Cæsareis domitos Carolus qua Saxonas [*d*] armis
Compulit augusto subdere colla jugo.
Qua se Martigenis [*e*] Nassavia nota Sicambris
Erigit, eductis celsa sub astra jugis.
Non tibi, quæ gelido [*f*] Norvvegia subdita plaustro;
Non tibi nectebat Juttia cruda moras.
Ibas, qua fugiens ripis spumantibus [*g*] Albis
Cœruleo credit flumina vasta Patri.
Cuspide [*h*] Lubecam Tethys qua torva flagellat,
Et tumido Nereus Balthicus ore ferit.
O quoties fractis ibat tibi cornibus [*i*] Indus,
Et Ganges domitis plaudere visus aquis!
Non tibi substructos claudebat in æthera muros,
Quamlibet æratis Sinica clausa seris.
Nunc, Heu! erepto cecidit tua gloria sole,
Ut rosa, cum Phœbo deficiente cadit.
Fallor? an ad tumulum canos turbata capillos;
Exsuccisque sedet pallida Diva genis?
Audio, funeream perfundit fletibus urnam,
Lugubribus plangens pectora sœpe modis:
Ergone terribili late grassata flagello
Sic piceas quassat trux Libitina faces?
Ut caligantes solem mihi trudat in umbras,
Qua fur vos habitat nox inamœna specus?

Heu

[*b*] Missio apostolica ad Amasim.
[*c*] Missio apostolica per Diœcesin Paderb. & Embsland.
[*d*] Missio apostolica ad Visurgim & alibi per Saxoniam inferiorem.
[*e*] Missiones per Nassaviam.
[*f*] In Norwegia, Fridericopoli in Juttia.
[*g*] Hamburgi & Gliicstadii ad Albim.
[*h*] Missio apostolica Lübecensis.
[*i*] Missio apostolica ad Indos, & extremos sinus, fundata 8. personis.

Heu mihi! quot terſa nigredine templa, [k] quot aræ
Fulgebant radiis, Maxime Phœbe, tuis!
Quot nova libratis ibant in ſidera conis,
Quæ vel Atlanteo templa tremenda jugo.
Sed leviora queror Patriæ diſpendia lucis.
Ah! nequit is ſimplex, qui nocet eſſe dolor.
Eheu! (l) Angaricis quod montibus occidit aſtrum,
Quod tibi Saxonici Nympha dolenda ſoli!
Heu quantum dilecta tibi (m) Naſſavia lumen
Occidit! Heu quantum Friſia cara tibi!
Cana videbatur pietasque fidesque redire,
Et male neglectis reddita cura ſacris;
Et, veluti roſeum cum Cynthius exerit oſtrum,
Cogit in aſſuetos lurida Monſtra ſpecus,
Sic dudum ſtygio quæ venerat Hæreſis antro,
Ad *Fernandeum* cedere viſa jubar.
Jamque caleſcebat tanto ſub lumine Sina,
Tot deſideriis Sina petita meis!
Nunc moreris pariterque tuo cum funere condis,
Heu dolor! Heu! vitæ pignora cara meæ.

(g) LFSSUS

[k] Reparata templa, & altaria, exſtructa nova. Templum parœciæ in Tudorp. Templum parœciæ in Oberenkircken Furſtenbergiorum Dynaſtia, ibidem Sacellum gentilitium SS. Philip. & Jacobi Templum Buſtorffianum ara maxima & porticu ornatum. In Grafſchafft templum Ordin. S. Bened. ara maxima & novis in utroque latere poſitis exornatum aris. In Marien-Münſter templum Ord. S. Bened. novo fornice & aris. PP. Franciſc. de Obſ. templum cum cœnobio e fundamentis exſtruxit, in urbe Paderb. Ibid. a fundamentis poſuit PP. Capuc. templum. Ibid. novum & auguſtum opus molitur PP. Soc. JESU. Neuhuſii templum a fundamentis exſtruxit. In Cörbeke collapſum reſtituit. In Lichtenow incendio deformatum S. Crucis templum exſtruxit. In Altenbeca S. Ph. Nereo ſacell. ex voto poſitum perfecit. Sacellum S. Annæ exſtruxit in Ammeru. In Siddeſſen Sacellum S. Agathæ. Warburgi ſacell. S. Eraſmi ibid. cœnobium PP. Præd. reſtituit.

[l] Angaria patria miſſione Apoſtolica aliisque favoribus inſtructa.

[m] Uti Friſia & Naſſavia miſſione apoſtolica.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

LESSUS IV.
MUSARUM RAPTO APOLLINE.

Versus est in luctum chorus noster. Thr. 5.

AOnidum lugete chori, sumptaque cupressu
Demite turbatis laurea serta comis.
Quales vos memorant Thracum planxisse per agros,
Cum tumulum nati fleret Apollo sui,
Omnes funerea redimitæ tempora fronde,
Funeris ad tristes approperate rogos.
Heu! quantum rapuit non exorabile fatum
Præsidium (*a*) vestri, deliciumque gregis!
Occidit Ausoniæ trabeatus Apollo camœnæ;
Occidit Arctoæ gloria prima lyræ.
Illa caledonios super exaudita recessus;
Quæ nequiit spatiis, (*b*) Belgica, stare tuis.
Illa per Hesperias fundens sua barbita terras,
Occidit; & tumulo condita musa jacet.
Cujus in augusto laurique mitræque coibant
Vertice, perpetuo muta sopore tacet.
Ah tacet, ah tragica recubat *Fernandus* in urna!
Fernandus, clari quanta ruina chori!
Ah tacet, en picea dependent barbita taxo,
Barbita, quæ digitis, mors temerata, tuis.
Heu mihi! qua geminas jaculatur Cynthius umbras,
Cunctaque qua surgunt sidera, cuncta cadunt.
Heu mihi! qua cancri chelis subjecta Syene.
Sistit Apollineas ultima meta rotas.
Huc citharæ penetravit honos, tantumque videre
Sæpius optavit quælibet ora decus.
Nunc, *Fernande*, siles, muta compostus in urna;
Suada jacet riguis desuper uda genis.

Plan-

(*a*) Excellens Poëseos scientia.
(*b*) Per Belgium a Poëtis variis laudata.

Plangite Pierides citharamque aptate dolori,
Atraque funereo dicite verba die.
Heu! video, Pindi jam triſtia tecta cientur,
Et Domini fulcit Muſa rigentis onus;
Fulcit, & ingenti tundit præcordia planctu,
Et putat, hoc, funus, funere, ferre ſuum.
Cerno præit tragicos induta Thalia (c) cothurnos,
Squallida diffuſis mœſta per ora comis.
Hinc ſequitur claroque ferit plangore lacertos,
Et ſociet lacrymas Muſa, (d) Ruæe, tua.
Inde Fatiſcenti mœrens Elegëia paſſu
(e) Commirii, ſenſu deficiente gemit.
Nænia (f) Frizonis triſtes hinc ſciſſa capillos
Immodico nimium buſta dolore quatit.
Hinc feretro lacrymas aſperſit mœſta (g) Rapini
Melpomene, ſimiles ferre parata rogos,
(h) Francius hinc atra velatus tempora Myrto
Funereæ tendit triſtia fila lyræ.
Inde coronatus Dircæi carminis ales
Perrerius, laurum damnat & artis Ebur.
(i) Audio, jam caros inclamat Pallida Manes
Pieris, ah! luctus neſcia ferre ſuos.
Sic miſeranda jaces? uno ſic cuncta recedunt
Turbine, Muſarum ſic decus omne rapis?
Heu non Aonides hoc ſperavêre ſorores,
Cum (k) capiti lauros implicuêre tuo.
Cum calami jus omne ſui tranſcripſit Apollo,
Palladiique ducem maluit eſſe chori.
Sic properata fugis duræ per funera mortis?
Irrita ſic Phœbi votaque ſpemque facis?

(c) Nomina Poetarum Ferd. Principi Mæcenati optimo ſua opera dedicantium.
(d) Ruæus Poëſin Dramaticam panegyricos, & ſymbola Heroica. (e) Commirius lib. 3. partim Heroicos, partim Lyricos, partim Elegos. (f) Varios Tomos Frizon. (g) Rapinus lib. ſex florum, herb. arb. (h) Francius varios Heroidum libr. panegyricos & elegiacos. (i) Perrerius varia opera. (k) Nobiliſſimi Poëtæ Itali, quales Natalis, Rondininus, Alexander, Pollinus, Auguſtinus Favoritus Ferdinando Principatum detulêre.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Sic *Fernande*, jaces? lacrymataque plectra recondis?
Plectra per Ausonias deproperata fides?
Quis per Cecropias ibat Te suavius artes?
Seu Tibi testudo, seu Tibi tacta chelys:
Te quoties crispante lyram, per Phocidis agros
Castalios vidi subsiliisse lacus.
Admirata tuos quoties Acheloïa cantus
Audiit, & grata barbyton aure bibit!
Dum præceps Aonio rapidis decurreret undis,
Ad cytharam presso sæpe tridente stetit,
Hæsit sæpe (*l*) Tibris, fulvaque reclinis in urna,
Flumina præcepit lentius ire sua.
Saxosos quoties inclinas Rhetia montes
Complosis cecinit gaudia festa jugis!
Et quoties scopulis ibant plaudentibus Alpes,
Dextera cum niveum sollicitabat ebur.
At neque sola tenes auritas Rhetia rupes,
Tu neque mirantes Albula solus aquas.
O quoties *Fernande*, tua testudine capta
Constitit Angarici patria terra soli.
O quoties avidis (*m*) Rhenus Pater auribus hausit,
Et quoties numeros Padera Nympha tuos!
Attonita quoties scissis e fluctibus aure
Audiit Aonios consonus Alpha modos!
Unus eras, qui cuncta dares, non Thracius Orpheus
Suavius immitem crimine flexit Hebrum;
Aut celeres blando remoratus pectine sylvas
Detinuit Dryadûm, saxea regna, domus.
Et moreris? fera mors! uno quod discidit ictu!
Pierides tantum quod potuere nefas?
Quod soboles dilecta Jovi? quo numine læso
Tam grandis culpæ credimur esse reæ?
Et moreris? cur Phœbe tuos incidis honores?
Et leve nos, genitor, deseruisse putas?

Ergone

(*l*) Cum applausu Cardinalium sæpe Ferdinandi Poësis excepta & per Italiæ fines commendata. (*m*) Musis Coloniæ aspirantibus in familiaritatem venit Fabii Chisii Nuntii Apostolici post Poutificis Maximi Princeps Ferdin.

Ergone rupisti longæva silentia Cyrrhæ;
Ut seneant subito squallida plectra situ?
Invia vix nobis Aganippidos antra recludis
Et moreris? laurum taxea serta premunt?
Heu Libitina ferox! Heu cur festina nocendi
Præcipitas rigidas, stamina læva, colos?
Cyrrha vale, Phœbique domus, non Phocidos amnis,
Non levet ipsa meam Castalis unda sitim.

LESSUS V.
FLUVIORUM
Per Monumenta Celsissimi FERDINANDI Principis illustratorum.

Fluvius desolabitur & deficient flumina. Isaiæ 19.

HEu mihi (a) padericæ nigra cur *Najades* alga
Cur pavido plangit Cœrula Nympha vado?
Cur ululante fremit per stagna liquentia fluctu
(b) *Paderis*, & lacrymis exarat ora suis.
Cur circumfusis spargens suspiria campis,
Littora confuso radit (c) *Aliso* pede?
Fallor? an (d) *Amisius* spumantia pectora musco
Verberat? & rauco terga tridente ferit.
Fallor? an impexo serpens per jugera mento
(e) *Luppia* plangentes triste flagellat aquas?
An ferruginea velatus fronde (f) *Visurgis*
Illidit querulis cornua torva petris!
Quælibet at rato *Nais* lacrymatur amictu,
(g) *Fons resonus*, luteas nunc bibit ater aquas.

 Qui

(a) Fontes & fluvii paderici a Celsissimo FERDINANDO Princ. monumentis illustrati lugent non secus ac olim cum Francorum & Romanorum cladibus sæpe funestati. (b) Padera lugens. (c) Aliso vulgo Alma fluvii nomen & Castelli quod contra Sicambros Nero Claudius Drusus ad Luppiæ & Almæ confluentes posuit ita Vellejus Paterc. l.2. Tacitus lib.2. (d) Amisius fluvius Roman. notissimus Dicec. Paderb. (e) Luppia fluvius Dicec. Paderb. (f) Visurgis fluvius lambens Dicec. Paderb. (g) Fons resonus vulgo Bulderborn Dicecef. Paderb. mira natura præditus & frequentibus Principum virorum convivüis & excubiis celebratus.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Qui nuper niveis ibat Cryſtallinus undis
Fletibus urna crepat pene ſepulta ſuis.
Caſtalio (*h*) *Padulus* nuper qui purior auro
Vincebat latices fons Arethuſa tuos,
Heu mihi! quis ſubitos feralis turbo dolores
Aſperat, & lacrymas Hoſpita Nympha tuas?
Gallica num rurſus lymphas ad prælia cogunt
Agmina? num rurſus Francica ſigna volant?
Rurſus ab edomito (*i*) *Pipinus* Saxone clarus
Inficit attonitas cæde *Viſurgis* aquas?
(*k*) *Luppia* num rurſus cladis monumenta latinæ
Imperii volvit nobile pignus, aves?
Aut iterum (*l*) *Warnam* germano ſanguine tingit
Carolus Auſtraſiæ terror amorque ſuæ!
(*m*) *Quinctilius* ſtygiis *Varus* redivivus ab umbris
Flectit in Arminium bella cruenta Ducem?
Amiſiique lacus fuſa legione colorat
Stratus ab auſpiciis, Marſe ſuperbe, tuis?
An *Vari* ulturus Cæſar Germanicus (*n*) umbram
Strage tua Sennam *Bructere* cæſe notat?
Anne (*o*) Sicamber atrox ſumptis truculentior armis,
Relliquias *Druſi* ſacrat *Aliſo* tibi?
Heu mihi? cur piceam ſpargentes fletibus urnam
Najades inſolitis plangitis ora modis?
Fallor? an e querulis aſſibilat aura lapillis,
Aura repentini nuncia dura mali?
(*p*) *Te Fernande* Pater, te flumina mœſta requirunt,
Ad citharam ſteterant quæ rediviva tuam.

Audio

(*h*) Fons Padulus ante Neuhuſ. Principum Paderborn. ſedem. (*i*) Pipinus Francorum Rex ad Viſurgim Saxones ſudit, ita Annales Francici apud Reuberum. (*k*) ad Luppiam Rom. exercitus ad internecionem deletus eſt. (*l*) Ad Warnæ & Viſurgis confluentes iterum Carolus Saxones cecidit. Regino aliique Francici Scriptores. (*m*) Varus cum exercitu integro Romanorum ab Arminio & Marſis inter Amaſis & Luppiæ fontes cæſus. Ita Cuſpinianus in vitis Cæſ. in Oct. Aug. (*n*) Bructeros hodie Delbrugios Germanicus Cæſar Varianæ cladis ultor Amiſium inter & Luppiam cecidit. Ita Anna. Franc. 1. c. 6. (*o*) Sicambri Druſi exercitum ad Aliſonis confluentes varia clade afflixerunt, ita Cluverius l. 3. antiquit. Germ. cap. 9. (*p*) Dicitur Ferdinandus Pater: eruit enim fluvios hos exſquallore ſuo per Monumenta Carminibus elangentiſſimis illuſtrata.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Audio ſuccenſis jam dividit ora querelis
Paderis, a magno maxima Nympha (*q*) pado.
Ergo (*r*) tot hoſpitiis Regum memoranda tot armis
(*s*) Conſiliisque fui, *Carole*, digna tuis?
Ergo (*t*) ter Auguſtum merui ſpectare *Leonem*,
Pontificisque ſacros lambere prona pedes?
Ergone tot licuit Comitia cernere Regum
(*u*) Fixaque liminibus Francica ſigna meis?
(*vv*) Ergo tuos licuit *Cunigunda* videre triumphos,
Cum caperent caſtæ regia ſerta comæ?
Nunc indigna fui tantum retinere parentem,
Cui mea ſplendorem debuit urna ſuum?
Heu dolor; heu media dum flebilis amnis in urbe
Fluxerit in media lugubris urbe gemam.
Fumabunt calido ſuſpiria mœſta dolore,
Dum labyrinthæo prata ſecabo pede.
Hæc eadem querulo trepidus reſpondet ab antro,
Amiſius centum lapſus in æquor aquis:
Ergone nunc pigra cogor ſquallere ſub alga,
Et piceo fluctus deglomerare vado?
Hæc ego [(*x*) cum puros puro mihi marmore nuper
Eliceres latices] non tibi vota tuli.
Tunc equidem ſeros meritis pro talibus annos
Et Pylios vovi tempora cana dies:
Creſcite *Fernando*, ſic creſcite ſæcula, dixi,
Aucta velut noſtræ gloria creſcit aquæ.
Nunc tamen heu! diræ, Crudelia Numina, Parcæ!
Occidis, & noſtras ſpesque decusque rapis!
Reddite *Fernandum*, mihi reddite fata Parentem,
Invida *Fernandum* mors mihi redde meum.

Sic

(*q*) Ducit Padera nomen a Pado. (*r*) Paderam nobilitant, Imperatorum Regum Germaniæ & Franciæ hoſpitia. (*s*) Comitia Caroli M. ita Eginardus in vita Caroli Magni (*t*) Hoſpitium Leonis Pontificis Maximi, ita annales Fuldenſ. (*u*) Francorum conventus, & caſtrorum metationes. (*vv*) Imperatoria S. Cunigundis inauguratio. Ita Browerus in vita S. Meinwerci. (*x*) Amiſii fontes ante arenis neglectim proſilientes, a Ferdinando Principe exciſo e lapide, margine ornati.

Sic ait, & vultus Taurini cornua frangit,
Neſcius ingentis ferre doloris onus.
Non aliter priſcis memorandus *Aliſo* Cheruſcis
Nec ſemel Auſonio clarus ab hoſte gemit;
Et modo *Fernandum* [raptos ſibi queſtus amores]
Fernandi repetit nunc ſacra buſta ſui.
Sic quoque qui domiti pudibundus ſanguine *Vari*
Luppia Romuleis caſta reviſit aquis,
Ferdinande tuis inclamat pallidus umbris,
Pumicibusque cavis pectora mœſta ferit.
(*y*) Qualis ab amiſſa Cæſar legione citavit
Sæpius inferias, *Vare* cruente, tuas;
Liminibusque domûs vultus illiſit apertos,
Vare, refer, geminans, agmina, *Vare*, refer.
Redde triumphatas Marſo victore volucres,
Redde Quirinales, rapta tropæa, notas.
Impar ſæpe ſuo ſic ingemit ille dolori
Jam te, jamque tuæ plectra vocando lyræ;
Quique (*z*) Padus multo dederat lenimina morbo
Et medica febrim ſæpe levarat ope;
Dat lacrymas diræ ſolatia frigida mortis
Dat lacrymas, cineri, juſta ſuprema, tuo.

(*y*) Nuntiata Vari clade adeo conſternatum ferunt Auguſtum, ut continuos menſes barba capilloque neglecto caput interdum foribus illideret vociferans, Vare Quinctili legiones redde. Ita Vellejus, Tacitus, Suetonius, aliique. (*z*) Aqua fontis Paduli in febris ardoribus aliquando recreatus fuit Princeps Ferdinandus.

Totam hanc rem per Monumenta illuſtravit Celſiſſimus Princeps FERDINANDUS, & poſthuma hiſtoria reddet.

FINIS.

PANEGYRICUS
Die natali Academiæ Theodo-
rianæ Paderbornensis Reveren-
dissimo, atq; illustrissimo
Principi
THEODORO.
Episcopo Ecclesiæ Paderborn.
S.R.I. Principi,
Fundatori ejus munificentissimo.
à
Collegio academico Societatis
Jesu oblatus, et in tres Libros
divisus.
Editio tertia

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

REVERENDISSIMO CELSISSIMOQUE

PRINCIPI

FERDINANDO,

EPISCOPO PADERBORNENSI,

COADJUTORI MONASTERIENSI,

S. R. I. PRINCIPI

COMITI PYRMONTANO ET LIB. BARONI DE FURSTENBERG,

Christian. Theod. à Plettenberg ex Lenhausen,
Canonicus Hildesiensis gloriam & felicitatem.

PANEGYRIN, Celsissime Princeps, quam Joannes Horrion è Societate Jesu vir doctissimus Theodoro Episcopo & Principi Paderbornensi, magno patruo Tuo dedicavit, elegantiori nunc

typo, multisque munditiis ornatam & expolitam Tibi sisto, gravibusque de causis eam Tuis potissimum auspiciis denuo in publicum produco, atque per omnes Germaniæ nostræ, imò totius Europæ vel potius orbis terrarum regiones atque provincias ostento. Etenim non solum genius meus tot nominibus Tibi obstrictus atque mancipatus hoc mihi suadet & imperat, sed etiam summa virtute atque doctrina clarissimorum & immortalium virorum, Leonis Allatii, Lucæ Holstenii, Rottendorffii, utriusque Gronovii, Wallii, Masenii, Heinsii, Holtermanni, Corvini & aliorum, qui suis operibus quantumvis luculentis semperque victuris æternum nomen Tuum præscribendum esse censuerunt, gravissima auctoritas, & heroica indole, virtute ac eruditione Tua subnixum judicium ad idipsum me excitat & impellit. Viderunt enim viri illi sapientissimi, totaque Respublica literaria intelligit, neminem hac tempestate

Sacri

Sacri Romani Imperii Principem esse, qui optimarum literarum studia, virosque summis ingeniis exquisitaque doctrina præditos magis amet, & in sinu atque deliciis habeat, eorumque lucubrationes ad confluentes Luppiæ & Alisonis velut ad Permessidos undas devolantes, majori comitate excipiat, quàm Episcopum & Principem Paderbornensem. Quam quidem longe ampliſſimam laudem ac gloriam tuam etsi livor & obtrectatio conetur arrodere; maximorum tamen Imperatorum ac Principum, Julii Cæsaris, Augusti, Vespasiani, Trajani, Adriani, Antonini, M. Aurelii, Caroli M. Ludovici Pii, Friderici I. Maximiliani I. aliorumque laudatiſſima exempla præclare tuentur, qui doctiſſimos ævi sui viros, Sallustium, Titum Livium, Athenodorum, Josephum, Plutarchum, Arrianum, Suetonium, Cornelium Tacitum, utrumque Plinium, Eginhardum, Paulum Warnefridum, Ottonem Frisingensem,

Cuſpinianum, Stabium, Pyrcamerum, aliosque hiſtoriarum & antiquitatum ſcriptores eximiâ benevolentiâ ſunt complexi. Quamvis autem hæc erga bonas literas egregia voluntas in principibus viris clara ſemper æternaque ſit habita, ea tamen in Te multo pulchrior enitescit, quia Tu ipſe es omni liberali doctrina politiſſimus, quam aſſidua exercitatione & continuis ab ineunte ætate laboribus atque vigiliis Tibi comparaſti. Nullum eſt enim illuſtrium diſciplinarum genus, in quo non ſis diligentiſſime verſatus, ita ut novem Muſæ in Te uno bonis artibus universis erudiendo atque exornando certatim omnes induſtriæ ſuæ nervos contendiſſe videantur. Teſtem volo non tantum Germaniam noſtram, ſed etiam Italiam, & inprimis urbem Romam, ubi exquiſitiſſima eruditione Tua non ſolum imi ſubſellii viros, ſed etiam majorum gentium Præſules, Principes, Cardinales, ipſum denique ſummum Pontificem Alexandrum VII. quan-

quantum erat hominum literatorum literatissimum! adeo Tibi devinxisti, ut inter primores cubiculi Pontificii ministros allectum familiarissime Te semper adhibuerit, & quidquid ex immensis supremi imperii curis & occupationibus vacui se temporis obtulit, id Tuæ potissimum consuetudini, ac suavissimis de re literaria sermonibus impenderit. Plura dicerem, nisi vererer grave fore modestiæ Tuæ, omnia quæ in Te sunt virtutis & industriæ ornamenta ab illaudato cliente prolixe laudari. Et certe quid opus est in illa celebritate nominis Tui, & vulgata eruditionis fama multa adferre in medium? Sunt in manibus divini ingenii tui monumenta, quæ omnis æternitas intuebitur, quibus nobilitati Germanicæ ostendisti, *nullam in universo mundo posse esse fortunam, quam literarum non augeat gloriosa notitia.* Ideo quicquid usquam est hominum eruditorum ad Tui nominis venerationem provocasti. Quid enim

Cassiod. lib. 10. Var. Epist. 3.

nim (ut nihil dicam de carminibus Tuis, quæ ad veterum Poëtarum acumen, & Latini ſermonis nitorem ac elegantiam proxime accedent) MONUMENTIS TUIS PADERBORNENSIBUS, ob reconditam eruditionem & quandam incredibilem varietatem rerum & copiam, atque ſuavitatem orationis admirabilius? Quid limatius? Quid venuſtius? Ut nullum ſuperſit antiquitatis monumentum, quod invicta tua ſedulitas & ſagax induſtria non deprehenderit? Quamobrem ſapientiſſimo ſummorum virorum judicio nullum illuſtrius in diœceſin tuam à te beneficium potuit proficiſci, quam quod hactenus latentes nobisque incognitas tot antiquitates ab oblivione perpetua vindicaſti. *Cum* enim *omnibus illis, qui civitates vel populos imperio ſuo ſubjunctos habent, ſummo ſtudio ſummaque cura in id incumbendum ſit, ut ſuæ gentis & nationis res geſtas, bella, fœdera, pacta, leges & mores teneant.* Id à Te, Princeps Celſiſſime

Nicolaus Ciſterc. J. C. in præfat. in Joan. Avent.

me, tantò majori cum gloria perfectum eſt, quantò graviores eâ gratiâ labores ſuſcepiſti atque exantlaſti. Erit itaque hoc monumentum nomini tuo perpetuum, quod nullus iniquioris fortunæ caſus, nulla vetuſtatis invidia, nulla futuri temporis longinquitas poterit abolere. *Cætera monumenta ad breve tempus perdurant variis caſibus obnoxia, hiſtoriæ virtus per univerſum orbem diffuſa, ipſum, quod cætera conſumit, tempus ſui cuſtodem habet.* Verùm enimverò in hac ipſa Academia Tua, quam Theodorus magnus Patruus Tuus ſanctiſſimorum Præſulum Baduradi, Meginwerci atque Imadi Anteceſſorum ſuorum erga bonas literas eximio ſtudio ſanctiſſimoque inflammatus exemplo, cujusque natali die hic Panegyricus, quem Tibi elegantioribus formis recuſum conſecramus, in lucem editus eſt, in hoc, inquam, celeberrimo Muſarum domicilio, in urbe hujus provinciæ Principe conſti-

Diodorus Siculus.

 tuit.

tuit. Quali Tu, quantâque curâ ac diligentiâ omnes bonarum artium disciplinas provehere, & ad summum perfectionis apicem perducere conaris? Ita quidem, ut id, quod Henricus apud Altisiodorum Galliæ Monachum ad Carolum Calvum olim scripsit, mutatis nominibus Tibi sit acclamandum: *Multa sunt tuæ monimenta clementiæ, multa symbola pietatis. Illud autem vel maximè æternam tibi parat memoriam, quòd* Patrui Tui magni Theodori *studium erga immortales disciplinas non modò ex æquo repræsentas, verùm etiam incomparabili fervore transcendis, dum quod ille sopitis eduxit cineribus, tu fomento multiplici tum beneficiorum, tum auctoritatis usquequaque provehis.* Excipe igitur, Celsissime Princeps, illo Tuo sereniſſimo bonisque literis semper arridente vultu volumen istud, in quo Majorum Tuorum res in toga sagoque pro patria ac Ecclesia fortissimè gestas magna cnm voluptate con-

Brouverus in Antiquit. Eccl. Fuldens. cap. 9.

conſpicies, repeteſque nobiliſſimæ gentis Tuæ à vetuſtiſſimo Comitum Oldenburgicorum ſtemmate deductam originem, Theodori magni Patrui Tui religionem, pietatem, juſtitiam, prudentiam, fortitudinem, atque in omnes honeſtas diſciplinas flagrantiſſimum ſtudium intueberis; Caſpari avi Tui ſapientiam, fidem ac Orthodoxæ religionis ſtrenuam propugnationem; Guilielmi Livoniæ & S. R. I Principis invictam animi magnitudinem, & in adverſis admirabilem firmitatem atque conſtantiam; Friderici proavi integritatem, doctrinam, prudentiam, dicendi vim; Joannis celeberrimi Aſceterii Sigebergenſis Antiſtitis Oeconomicæ rei peritiam, & in veteri diſciplina reſtituenda diligentiam contemplaberis. Ac ne ſingula familiæ Tuæ lumina celebrando ſim longior, hîc, inquam, leges Majorum Tuorum laudes atque encomia, quæ nulla unquam obliterabit oblivio. Tu verò,

Princeps Celsissime, in quem omnes Majorum Tuorum virtutes admirabilis Dei Opt. Max. benignitas ac munificentia congessit, & quodammodo ad compendium contulit, fuere eximiis animi Tui dotibus, fruere famâ Tui, fruere dulcibus ante omnia Musis, & ad summam usque ætatem pervive, & felicissimis, Te spirante, populis impera. Paderbornæ Idib. April. MDCLXXI.

INDEX

INDEX
LIBRORUM ET CAPITUM.

LIBER PRIMUS
DE ACADEMIA IN WESTPHALIA FUNDATA.

Cap. I. Proœmium pag. 1.
II. Quanti Westphaliæ ingenia fecerit D. Carolus M. 4.
III. Ante, & post Academias conditas è Westphalia egregios sapientiæ magistros prodiisse 5.
IV. Humaniores literas in Germania præcipuo Westphalorum studio refloruisse 8.
V. Westphali naturâ propensi, & habiles ad doctrinam 11
VI. Quibus rebus Westphali ad progressum in litteris adjuventur 12.
VII. De aliena è veteri Religione Academiæ in Westphalia tentata 14.
VIII. Novum Evangelium cum summo Academiarum odio natum 17.
IX. Philosophia in Academiis non respuenda 20.
X. De retinenda Academiarum inter se concordia 23.
XI. De Pontificis Max. in approbandis Academiis auctorit. 25.
XII. Contra Jordanem Canonicum Osnabrugensem, qui unam in orbe terrarum Parisiensem Academiam volebat 27.
XIII. Cur expediat plures Catholicas Academias institui 29.
XIV. Gratiæ totius Westphaliæ nomine 33.

LIBER SECUNDUS
DE ACADEMIA PADERBORNÆ CONSTITUTA.

Cap. I. Proœmium 36.
II. Academiæ fundatio Episcopum maximè decet. Paderborna Episcopalium Westpal. urbium dignitate prima 37
III. Religio Christiana Paderbornâ manavit in universam Westphaliam. Bonæ literæ in Westphalia ab initio comitatæ religionem Christianam 39.

IV. Olim

IV. *Olim quoque & inferiores & sublimiores doctrinæ Paderbornæ floruerunt* 42
V. *Viri sanctitate & doctrinâ illustres, qui è Paderbornensi Gymnasio prodierunt* 45.
VI. *Paderborna Imperatorum in Westphalia proprium domicilium* 49.
VII. *Nihil Paderbornæ eorum deesse, quæ ad Academiæ splendorem & commoditatem requiruntur* 54.
VIII. Neuhauß *Illustrissimi Principis fundatoris domicilium situm esse, ubi olim Nero Claudius Drusus Augusti privignus Castellum Alisonem contra Sicambros condidit* 59.
IX. *Summa rerum in Alisone castello gestarum, dum illud Romani tenuerunt* 63.
X. *In quorum potestatem venerit Aliso à Romanis desertus* 71
XI. *De occupato à Saxonibus Alisone, & origine Paderb.* 75.
XII. *Instauratum videri Alisonem à Carolo Magno* 79.
XIII. *Aliso sedes Episcoporum Paderbornensium* 82.
XIV. *Gratiæ nomine civitatis Paderbornensis* 85

LIBER TERTIUS
DE ILLUSTRISSIMI PRINCIPIS IN FUNDANDA ACADEMIA CONSILIO.

Cap. I. *Proœmium* 87.
II. *Illustrissimum Principem, in fundanda Academia, suæ & Majorum præclaræ indoli respondere voluisse* 89.
III. *Miserum statum, in quo à primo Ecclesiam Paderbornensem offendit, Principem in cogitationem Academiæ impulisse* 95.
IV. *Illustrissimum Principem fundanda Academia paci, & tranquillitati publicæ consultum iviſſe* 99.
V. *Illustrissimum Principem, in Academiâ instituendâ, Ecclesiasticorum, & Religiosorum hominum commodum & dignitatem spectasse* 112.
VI. *Propriè dictam Academ. sine Jurisprudentia esse posse* 117.
VII. *Illustrissimum Principem, condendâ Academiâ, eximiam suam in societatem Jesu voluntatem declarasse* 119.
VIII. *Gratiæ Academicæ juventutis nomine* 125.

PANE-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Theodorus Furstenbergius
Episcopus Paderbornensis, et S.R.I.
electus V. Juny. An. M D L XXXV.
XVIII. et sepultus Paderbornæ

Dei et Apostolicæ Sedis Gratia
Princeps. natus An. M D XLVI.
defunctus IV. Decemb. An. M D C
in æde Cathedrali.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

PANEGYRICUS,

NATALI DIE

ACADEMIÆ THEODORIANÆ

PADERBORNENSIS,

oblatus ejus munificentissimo

Fundatori,

Reverendissimo atque Illustrissimo Principi,

D. THEODORO,

EPISCOPO PADERBORNENSI,

S. R. I. PRINCIPI, DOMINO AC

PRINCIPI CLEMENTIS-

SIMO.

LIBER I.

De Academia in Westphalia fundata.

Caput I.

Proœmium.

LIcet jam, Reverendissime & Illustrissime Princeps, tandem aliquando huic florentissimæ Juventuti erumpere pressam adhuc animis, clausamque lætitiam,& sua erga Celsit. V. studia, condito amplissimo in hac Urbe optimarum artium domicilio jampridem inflammata, publica gratulatione testari. Quanquam enim alterum jam annum hoc maximo, præstantissimoque beneficio

cio sane frequentes utebamur, quoniam tamen necdum publice propositis iis literis, quibus Pontifex Maximus & Cæsar Academiæ nobis immunitates & jura concedunt, necessarius quidam splendor deerat, nos quoque gaudia ac vota nostra tantisper in hominum lucem, atque oculos proferre verebamur. At hodierno die quis jam obscure ferat sensum animi sui, cum ad earum literarum promulgationem ex omnibus prope Westphaliæ partibus concursus in hanc urbem fiant? cum tot mortales in te inhient tibique gratias agere gestiant, à quo liberis suis potiores omni a vita paternaque hereditate esse paratas opes intelligunt? cum omnia DEI immortalis altaria, atque templa, perpetuam se jam tibi doctorum, præstantiumque virorum facultatem & copiam debitura fateantur? cum denique ipsa adeo oppida atque vici videantur, si fieri posset, ejicere se sedibus suis, atque ad hoc novum patriæ decus, hanc arcem disciplinarum, hoc munimentum avitæ religionis, seminariumque reip. coram intuendum velle pervolare? In hac communi lætitia, atque plausu nemo non intelligit, quantum flagitii simus admissuri, si ad quos hæc præcipue tua merita pertinent, non omnibus, quibus licuerit, gratulationis officiis perfungamur. Quanquam hic omnium ardor, atque concursus non modicam ipse per sese nobis præbet gratulandi materiam. Est enim primus benefaciendi fructus, non indigno benefecisse: proximus non ingrato. Quos quidem immortalis tui beneficii fructus, jamnunc, Princeps Illustrissime, te ferre sentimus, & gratulamur ex animo, quandoquidem animadvertis, te, hac prima Westphaliæ Academia molienda non ingentem aliquam inertem, atque à Musis abhorrentem, aut magnitudini beneficii æstimandæ imparem, sumptum, atque jacturam fecisse. Hæc enim hodierna alacritas, & faustæ precationes omnium ordinum, perinde atque in communi quadam & eximia fortunæ prosperitate gratulantium, satis ostendunt & quanto vulgo sapientiæ amore teneantur, & hoc tuum bene-

beneficium quanti omnes faciendum putent. Sed cave existimes, Princeps Illustrissime, repentinum hunc esse quendam animi impetum jam primum tantæ rei novitate commotum. Est enim quædam indoles virtutis & sapientiæ, præclaris majorum institutis, exemplisque corroborata, quæ animos ad bonarum artium cupiditatem sponte sua assiduo rapit, quarum se tantam modo facultatem tuo beneficio nactos esse gloriantur. Repetenti siquidem mihi memoriam præteriti temporis, atque animo recolenti, quæ adhuc fuerit in Westphalia magnitudo ingeniorum, quis ardor discendi, quæ laborum patientia, subit in mentem mirari, quo tandem fato acciderit, ut amantissima laudabilium doctrinarum natio tam diu integrum, atque perpetuum earum emporium desiderarit. Qua de re existimavi nihil me alienum ab hujus diei splendore & lætitia esse facturum, si pauca apud Celsitud. V. verba facerem: idque ut mihi bona tua venia liceat, etiam atque etiam rogo. Cognosces enim ex iis quæ dicam, si omnes, qui jam inde ex eo tempore, cum primum Westphalia veritatis Christianæ lumen aspexit, has oras tenuerunt, modo à mortuis existerent, nihil ex iis, qui nunc adsunt, de studio erga te, atque officio, nihil agendis gratiis esse concessuros. Erit deinde cur præcipuam tibi quandam felicitatem gratulemur, qui DEI singulari munere id absolveris, atque perfeceris, quod antea tot viri graves, ac sapientes vel tacitis votis optaverunt, vel aliqua duntaxat parte tentaverunt. Discet denique nostra juventus quousque jam progredi in bonarum artium studiis oporteat, tam certis, & expeditis abs te discendi præsidiis comparatis, sine quibus nostri majores tanta sunt in iis ingenii, & laborum contentione versati.

CAPUT II.

Quanti Westphaliæ ingenia fecerit D. Carolus Magnus.

SUnt enim ita fere comparati præstantes animi: cito arripiunt, quæcunque ad veram laudem, decusque pertinent, sibique turpe ducunt semel conspectam in pura luce veritatem mediocri ardore complecti. Neque eo contenti, simul cum veritate, omnia persequuntur, atque appetunt præsidia & adjumenta veritatis. Vix Christiana veritas Westphalis illuxerat, cum ita non ejus modo, sed etiam liberalium artium, quarum illa comitatu plurimum gaudet, & opera utitur, amore sunt capti, ut brevi Carolum Magnum non magis bellicæ virtutis, quam politæ pacatæque doctrinæ peritum, & acrem æstimatorem, in eam spem adducerent, nulli cæterarum, quæ in ejus essent imperio, gentium, hanc sapientiæ & eloquentiæ gloria inferiorem futuram. Nam cum per id tempus inter suos, & Orientalis Imperatoris liberos nuptias conjunctum iri confideret, optaretque religiosissimus Princeps uti hac affinitate ad utriusque Imperii Ecclesias certa ac stabili inter se concordia vinciendas, neque, in tanta populorum, qui ei parebant, multitudine, viri eruditi deessent ac diserti, quibus id negotium cum dignitate mandari posset, tamen eam habuit opinionem ingenii & industriæ nostrorum hominum, ut illos potissimum tantis rebus sustinendis, atque tractandis idoneos esse judicaret. Neque vero unum duntaxat sibi ex eis legatum delegit, (quod tamen in gente præsertim admodum nuper in CHRISTO conciliata perhonorificum fuisset) verum in Westphalia quoddam Orientalium Oratorum seminarium instituendum putavit. Itaque iis tabulis, quibus primam in Westphalia Episcopalem Ecclesiam Osnabrugi collocat, diligenter sanxit, ne unquam in ea Latinarum, Græcarumque literarum studia intermit-

Krantzius Metrop. l. 1. cap. 2.

mitterentur, quod inde, conciliatis aliquando nuptiis, potissimum sibi placeret, quandocumque ex usu & dignitate Reip. foret, legatum in orientem decernere. Quare prudentissimus Imperator satis ostendit, quid jam tum sibi de Westphalorum ingeniis polliceretur, quos primum efflorescentes arbitraretur, in luce ipsius facundiæ, omnisque liberalis scientiæ inventricis Græciæ, iis ipsis artibus, quas illa maxime venditare solet, totius Occidentalis imperii dignitatem tueri, & illustrare posse. Neque vero Carolum fefellit opinio. quanquam enim illud ejus de nuptiis consilium Græcorum levitate non processit, non tamen ideo destiterunt unquam nostri homines usque eo præstanti labore ad summam eruditionis gloriam eniti, dum, quorum gratia Carolus illustre linguarum gymnasium condiderat, subtiliorum quoque disciplinarum publicam sedem aliquando mererentur.

CAPUT III.

Ante, & post Academias conditas è Westphalia egregios sapientiæ magistros prodiisse.

ID quam mature sint promeriti vel ex hoc licet intelligi, quod cum cæteras fere gentes, cum primum ad Christiana sacra, civilemque cultum traducuntur, complures annos exterorum magistrorum disciplina ante formari necesse sit & perpoliri, quam ex iis ulli ad cæteros docendos idonei possunt existere, tamen hujus tanta fuit soli benignitas, ut simul coli cœperit, simul sapientissimos antistites proferre. Quid enim Hatumaro, quid Badurado hujus Ecclesiæ primis Episcopis earum artium defuit, quæ in laudatissimis populorum magistris prædicari solent? At hos ex eorum numero fuisse accepimus, quos gente perdomita Carolus obsides acceperat. Ab his acceptam pietatis literarumque gloriam plurimi, quorum memoria Ecclesiarum cœnobiorumque

que litteris consecrata est, non modo propagarunt ad posteros, verum etiam in longinquas & barbaras gentes incredibili labore sparserunt. Neque enim ignorare potes, Princeps Illustrissime, VVestphaliæ primaria collegia, ac cœnobia, atque inprimis finitimam terris tuis Corbeiam, eorum prope omnium fuisse gymnasium, qui ulteriorem Saxoniam, Vandaliam, Daniam primis Christianæ fidei præceptis & bonis artibus imbuerunt. Hinc enim Ansgarius, Rembertus, Adalgarius, Unno, Sigebertus, aliique viri immortalitate dignissimi prodierunt, qui morum sanctimoniæ, & scientiæ copiis, quicquid inter Visurgim, & ultimos Borealis oceani sinus terrarum jacet impleverunt. Neque vetustis modo illis temporibus tales VVestphalia viros pariebat, verum etiam ante annos circiter trecentos, cum nobilissimus equester ordo digna suis natalibus, suaque animi magnitudine in Livoniam expeditione suscepta, populos ad eam diem à CHRISTI sacris aversos debellare, & subjugare decrevisset, una cum iis multi indidem pii, eruditique homines sunt profecti, qui quos illi armis vincerent, ipsi religione, & humanitate excolerent. Cujus rei, ut historiarum monumenta deessent, testes esse possunt nobiles, & locupletes Livoniæ Ecclesiæ, quæ se ad nostram usque memoriam VVestphalis fere præsulibus regendas dediderunt. quippe visum est illis æquum esse, ut illi Ecclesiarum opibus fruerentur, quorum eas majores suo labore, doctrina, præclarisque exemplis instituissent. Hujusmodi hominum incredibile dictu est, quantam copiam aluerit VVestphalia, cum in Ecclesiæ Collegiis, religiosisque domibus omnis Christianè vivendi, recte sentiendi, atque dicendi ratio traderetur. Sed cum in iis domiciliis ii fere soli formarentur, qui sanctioris vitæ genus inire statuissent, perspicuum est non perinde ad multos ejus disciplinæ fructum permanasse, atque si nostrarum Academiarum more, omnibus honestarum artium amantibus adolescentibus promiscue patuissent. Verum

Adamus Brem. Chronica Corbeiensia.

hoc

hoc incommodum iis temporibus fuit VVestphaliæ cum pluribus regionibus commune. At postquam Principum beneficio ea gymnasiorum publicorum forma, quæ hodie est in usu, tandem increbuit, proprium ejus malum fuit, in tanta præstantium ingeniorum ubertate Academia carere. Quanquam VVestphaliæ Academia defuit, Academiis VVestphali nunquam defuerunt. Si enim eæ quæ in Germania & antiquitate, & celebritate nominis cæteris antecellunt, eorum imagines recensean quorum sunt ingeniis, & laboribus plurimum excultæ, reperient ab ipsis incunabulis plurimum sibi splendoris à VVestphalis accessisse. Certe, ut alios præteream, cum paucas etiam Academias haberet Germania, ad Concilium Constantiense, quo constat delectum eruditorum hominum florem convenisse, à duabus primariis duo VVestphali viri eruditione & auctoritate præstantes publice communi consensu missi memorantur. Aderat è Colonia Agrippiensi Theodoricus de Monasterio Theologiæ Doctor, qui & verba in conventu habuit ad Patres, *Sess. 13.* & in eorum numerum est allectus, qui in pestilentem Joannis Hussi doctrinam Concilii auctoritate, inquirerent. Aderat ex Heidelbergensi gymnasio Conradus de Susato & ipse Theologiæ Doctor, atque apud Ludovicum Comitem Palatinum gratiosus in paucis, qui voluntate totius Concilii ad Petrum cognomento de Luna, qui se Benedictum XIII. ferebat, in ordinem redigendum, in ultimam Hispaniam, inter alios, legatus est profectus. *Sess. 16.* Erfurtum vero inter præcipua sua lumina commemorat Godeschalcum Gresemundum Meschedensem, clarum inprimis rerum divinarum scientia, cujus germanus eodem tempore Moguntiaci Medicus ac Philosophus habebatur eximius Theodoricus. Sed hujus famam in eadem Academia filius obscuravit, & ipse Theodoricus, quem Erasmus alicubi hominem appellat ab ipsa natura ad humanitatem, ad bonas litteras, ad eloquentiam illam verè Atticam, sculptum ac factum. Sed *Trith. de script. Eccles.*

quid

Annot. ad ep. 9. S. Hieronym.

quid neceſſe eſt omnium Academiarum tabularia excutere, cum ſat multa à Weſtphalis relicta teneamus in eorum libris eximiæ litteraturæ documenta, è quibus cognoſci liceat, quantum vivi Doctorum exedras ornaverint, quorum tanto intervallo, defunctorum lucubrationes, legentium & laudibus & profectu celebrantur? Ac recentibus quidem Academiis cum vigeret etiam illud minus comptum & amœnum, ſubtile tamen, & argutum diſputandi ſcribendique genus, Theologiam, ut de ea præcipue loquamur, ſcriptis illuſtrarunt, præter Suſatenſem, & Meſchedenſem, de quibus memini, Henricus de Coeſveldia, Wernerus Rollevincius, Henricus de Hervordia, Hermannus de Soldis Oſnabrugenſis, Hermannus in Campo, Henricus de Werlis, & alii complures, quorum extant plena eruditionis, ut iis temporibus, ingenii monumenta.

CAPUT IV.

Humaniores litteras in Germania præcipuo Weſtphalorum ſtudio refloruiſſe.

AT vero poſtquam NICOLAI V. PONT. MAX. auſpiciis cultiora litterarum ſtudia primum in Italia revixerunt, cum pleræque omnes Academiæ Germaniæ, rationibus ſane levibus retardatæ, quas alicubi perſequitur ac refellit Æneas Silvius, ea admittere, & tractare cunctarentur, Weſtphali noſtri, tempus hoc demonſtrandæ ſuæ in bonas litteras voluntatis, minime prætermittendum rati, relictas ab aliis, atque deſpectas non modo ſibi recipiendas, ſed etiam ornandas, atque omni ope toti Germaniæ commendandas, exiſtimarunt. Princeps tam illuſtris facti Rudolphus à Langen, vir equeſtris in Weſtphalia ordinis, & in maxima Eccleſia Monaſterienſi Canonicus fuit. Is enim cum una cum Mauritio Comite Spiegelbergio Canonico Colonienſi, & Rudolpho Agricola, in Italia Franciſco Philelpho, Theodoro Gazæ, aliisque utriusque linguæ inſtauratori-

Lib. de educ. Liberor. ad Ladislaum regem c. 6.

toribus dediſſet operam, tantosque haberet progreſſus, ut is, quem modo nominavi, Agricola ab hoc demum viro *aliquando*, ut ipſe loquitur, *priſcam inſolenti Italiæ, & propemodum occupatam bene dicendi gloriam extorqueri poſſe* confideret; reverſus in patriam nihil habuit antiquius, quam ut ad quarum artium quaſi mercatum quendam erat profectus, earum ſuis popularibus copiam faceret. Ille igitur fuit ut cecinit quidam,

In Epiſt.

Alexander Hegius in epigramm.

Primus Melpomenen qui rura in Weſtphala duxit.

In Weſtphala autem? imo vero, ſi verum amamus, omnino poſt reſtitutas litteras, primus Germanorum eruditum carmen ſcribere cœpit. Scripſit & multa ſoluto ſermone perquam diſerte, & veteres illos elegantium artium auctores prope primus, quaſi poſtliminio, juventuti reſtituit. Etenim Conradum, è Comitibus Ritbergenſibus, Monaſterienſem Antiſtitem, magni animi Principem, ſua auctoritate perpulit, ut in ludo litterario, qui erat in ea urbe ad D. Pauli, repudiatis barbaris & incultis minime idoneorum magiſtrorum præceptiunculis, exemplo, atque inſtituto earum ſcholarum, in quibus erat in Italia verſatus, vetuſti ſcriptores utriusque linguæ explanarentur. Res variis, ut fit, conſultationibus in id tempus extracta eſt, quo in ea Eccleſia Scholaſtici munus ſuſtinebat vir magno natalium, & prudentiæ ſplendore Wennemarus Horſtius, ex ea ipſa familia, quæ ampliſſimum hujus nunc Eccleſiæ Decanum tulit; is aſcitis in eam rem viris litteratis è Langii fere diſciplina, atque contubernio, univerſum Gymnaſium Timanno Camenero, cujus extant de Philoſophia naturali commentationes, adminiſtrandum dedit. Neque verò hic V Weſtphalorum ardor unius urbis finibus coërceri potuit, ſed annitente eodem inprimis Langio, ludis, in celeberrimis quibusque oppidis, apertis, omnibus utriusque linguæ, omnisque politioris litteraturæ copiis Weſtphalia redundavit. Quid quod V Weſtphalorum ſtudio, ac labore in alias quoque Germaniæ oras permanarunt?

narunt? Siquidem Daventriæ versabatur Alexander Hegius homo Westphalus, cui Langius, quondam ejus condiscipulus, è bibliotheca, quam secum ornatam, & locupletem ex Italia detulerat, libros à doctissimis illis Italiæ magistris nuper editos in lucem, sane quam benigne & ultro mittebat. His cum ille assiduo volvendis fieret quotidie eruditior, discipulos, atque æmulos studiorum suorum habuit Desiderium Erasmum Roterodamum, Joannem Murmellium, Ludovicum Bavingum, aliosque complures. In his Conradus quoque Goclenius Paderbornensis fuit, qui postea in nobilissima Academia Lovaniensi è primis fuit ejus Collegii professoribus, quod ad illustrandas linguarum præstantissimas sapienter institutum, trilingue dicitur; plurimumque sua ætate, dicendi laude præstitit. Eum hujus artis præcepta tradentem, audiit inter alios Adolphus Comes Schaumburgius, qui deinde Colonienſis Antistes renunciatus, veteris fuit religionis instaurator & vindex, plurimumque, Princeps Illustrissime, jam tum exsplendescentem indolem in teneratua dilexit ætate. Tulit præterea Paderbornensis ager eadem tempestate Ludovicum Dringebergium, qui ad excitandas easdem mansuetiores litteras, magnis propositis præmiis Selestadium in Alsatiam evocatus, Joannem Reuchlinum, Beatum Rhenanum, Jacobum Wimphelingium, aliosque erudiit, qui deinde insigni scientiæ fama claruerunt. In Bataviam primus eadem præclara studia, eodem hortante, & adjuvante, Langio, Antonius liber Susatensis invexit, è cujus disciplina Alardus Amsterodamus, doctissimus ac politissimus Lovaniesis Theologus, aliique clari in litteris homines prodierunt. Quo quidem tempore nihil mihi Westphaliæ videtur ad immortalem gloriam præter te unum, Princeps illustrissime, defuisse. Si enim tui similis quispiam Mæcenas fuisse exortus, qui severas illas veterum Academiarum doctrinas hac nova humanitatis, & eloquentiæ dulcedine temperasset, unoque utrasque domicilio

micilio collocaſſet, næ! is facile omnibus numeris abſolutam Academiæ formam primus Germaniæ demonſtraſſet

CAPUT V.

Weſtphali natura propenſi, & habiles ad doctrinam.

EQuidem ſic ſentio: quantum inter frugiferas arbores,& eas interſit, quæ præter foliorum ſpeciem,& umbram nihil afferunt, tantum ea gymnaſia quæ ſciendi ſtudia, cum linguarum cognitione conjungunt, iis præſtare, quæ ſoli poliendo ſermoni, ſunt conſecrata. Neque id noſtrates fugit, quorum ut quisque eſt ingenioſiſſimus, ita non contentus his Minoribus artibus, ad ſublimiorum rerum diſciplinas nativo quodam impetu, quando domi facultas non datur, in longinquas terras rapitur. Quod enim eſt in Germania, aut ſuperioribus annis fuit paullo florentius Gymnaſium? quis doctorum, hominum cœtus? quis denique diſcendi ac proficiendi locus, qui non Weſtphalorum ſit ingeniis illuſtratus? Illi vero quos rei familiaris inopia patrios fines egredi non ſinit, non ſatis illa aviditate, qua in his litteris percipiendis ſunt verſati, quarum erat domi copia, declararunt, quid in iis ſtudiis eſſent facturi, quæ continent naturale quoddam pabulum præſtantium animorum? Quibus tametſi Weſtphalia adhuc publicas ſedes nullas poſuerat, tamen quam crebri in ea ſunt, & celebres ludi? qui concurſus, ardorque diſcentium? quæ certamina æqualium? quæ cohortationes, & gratulationes parentum? quis labor,&aſſiduitas magiſtrorum? Academias profecto commemorare poſſum, quæ celebritate & frequentia nullo modo ſint cum puerilibus Weſtphaliæ ludis comparandæ Quem enim horum nominare poſſis,qui vaſtitatem & ſolitudinem,ut illæ, metuant? quo,dilabentibus civium populariumque liberis, externos, & peregrinos auditores prope pretio conducera neceſſe ſit? qui fucatæ libertatis

illecebris,& indecoris immunitatibus ad pelliciendam juventutem indigeat? Weſtphalorum ea ſemper fuit diſcendi cupiditas, ut & ſuis gymnaſiis complendis ſoli ſufficiant, & plurimum inde redundet in externa. neque vero multum prenſandi parentes, ut filios ſuos ad ſtudia incumbere patiantur, quippe cum ipſi quoque ruri, atque in mapalibus nati, qui nullam doctrinæ partem attigerunt, non temere quemquam filiorum litterarum prorſus expertem velint. Itaque diu aliis eſt prius ſtudendum, quam ſtudia amore eſſe digna cognoſcant: VVeſtphalos jam inde ab ipſis incunabulis quidam ad diſcendum genius exſtimulat. ut vel inde conjectura liceat aſſequi, quantus ſit in VVeſtphalia proventus illuſtrium ingeniorum. Eſt enim ingenium quidam mentis oculus, qui quo majus luce gaudet, atque exire geſtit e tenebris, hoc eſt ſanior, & ad cernendum, ac perſpiciendum acutior. Ejusmodi cum tanta ſit in VVeſtphalia multitudo, quibus, Illuſtriſſime Princeps, velut inuſitatum jubar optatam hodierno die lucem affers, non eſt metuendum ne unquam deſint, qui ad eam accipiendam, & fruendam anhelent, ſeque ob immortale hoc patriæ decus æternas tibi gratias debere fateantur.

CAPUT VI.

Quibus rebus Weſtphali ad progreſſum in litteris adjuventur.

NEque vero minore contentione Weſtphali ſtudia perſequi ſolent, quam arripuerint. eſt enim huic genti cognata incredibilis quædam induſtria, quæ exterorum quoque hominum præconium meruit. Sunt enim ab Eraſmo hæc ipſa ſcripta in epiſtola ad Thomam Morum ſummum illius ſæculi lumen. *Weſtphalus*, inquit, *populus, ut vulgo rudior habetur* (nempe à tuis Batavis, mi Eraſme, politis ſcilicet hominibus) *ita multos nobis dedit ſummis ingeniis, minimeque vulgari doctrina præditos. Non aliud genus mortalium patientius*

tius laborum est. Rara profecto singularisque laus. Quæ enim duæ res tam ægre in uno homine, ne dicam gente, copulantur, quam ingenii magnitudo, & laboris contentio? fere enim qui ingeniosi, iidem sibi præfidentes, plurimum otio se dedunt, ne minus ingenii habere videantur, si plus laboris assumpserint. Atqui contra fieri oportuit. Ut enim quo fœcundior est ager, hoc operam coloni remuneratur uberius: ita præstantissimum quodque ingenium hoc est fructuosius, quo diligentius, instantiusque colitur. Neque vero parum affert momenti ad promovenda studia Westphalorum, celeritati ingeniorum adjuncta modestia, & ab effrenatis motibus alieni mores. Sic enim plerosque omnes natura comparavit, ut facile imperare animo suo, suæque vitæ modum tenere condiscant. quo quidem nihil est ad accipiendos sapientiæ fatus accommodatius. Ejus rei video ab harum rerum prudentibus duo argumenta sane luculenta proferri. Alterum, quod cum plures fere è Westphalis, quam cæteris Germaniæ populis, quotannis propter discendi cupiditatem in alienas terras demigrent, multi item quotannis in patriam se referant, incorruptam tamen adhuc, atque integram ab omni depravato exterarum gentium more Westphaliam tueantur. Eadem semper in victu cultuque frugalitas: idem in moribus candor: eadem in dictis factisque constantia. Longissime enim absunt ab eorum errore, qui tum demum se præclare peregrinatos arbitrantur, cum quot gentes accesserint, totidem peregrinis vitiis obsiti revertuntur. Itaque cujusmodi eum expressit Homerus, quem imaginem posteris proposuit Sapientiæ, tales plerosque Westphalorum fingit natura, format educatio, confirmat industria, ut non magno negotio & Sirenum blanditias, & artes filiarum Solis prætervehantur impune. id qui norit eum demum scito certissimum ad absolutam sapientiam cursum tenere posse.

Alterum quoque indicium facilis & pacatæ naturæ commemorant, quod nulla Germaniæ gentium plures procrearit, qui in alienis rebuspubl. honoribus, atque muneribus vel minore invidia ſint ornati, vel majore omnium commendatione perfuncti. Nulla ſiquidem eſt non dico illuſtris, & ſplendida, ſed omnino paullo lautior Weſtphaliæ domus, quæ non aliquos è ſuis majoribus laudare poſſit, extra patriam in aliquo vel viri Principis Conſilio, vel alicujus reip. Senatu, vel aliquo denique Eccleſiaſtico, aut civili Magiſtratu iis quoque faventibus verſatos, qui ſe præteritos, jure queri poſſe videbantur. Sic enim induxerunt animum plerique mortalium, cujusque commoda, atque ornamenta civitatis, civium eſſe oportere. ad ea ſi alienus adſpiret, omnibus eſt invidiæ telis expoſitus, quæ quisquis evitare deſiderat, eum neceſſe eſt usque eo animo ſuo poſſe imperare, ut neque ulla improbitatis ſignificatione nudum latus calumniis præbeat, & ſe facile in tam excelſo virtutis faſtigio collocet, quod nulla invidia poſſit attingere. Quæ omnia, quid aliud ſignificant, quam in Weſtphalorum indole innata atque incluſa ſingularis cujusdam ſemina virtutis, quæ ſi tempeſtiva cultura tantiſper foveantur, atque adoleſcant, dum juſtam maturitatem aſſequantur, intellixiſti, Princeps Sereniſſime, brevi Weſtphaliam univerſam plurimis, & maximis ornamentis, atque præſidiis non ad ſuam modo, verum ad totius Chriſtianæ reip. utilitatem abundaturam.

CAPUT VII.

De aliena à veteri Religione Academia in Weſtphalia tentata.

QUare nunquam tibi pro eo ac meretur hoc tamdiu optatum beneficium, gratiam Weſtphalia referet. Tu enim primus in media ejus luce campum aperuiſti, in quo noſtrorum hominum induſtria, in exiguum gyrum paucarum nuper diſciplinarum compulſa,

pulsa, libere tandem ad omnem Sapientiam excurrere, cognoscique possit. Tibi debebit omnis posteritas, quod quæ majores nostri litterarum decora, atque præsidia peregre petebant, ea jam domi, te auctore nascantur, atque ita patriam, quam adhuc parentem tantum, & altricem suam vocabant, deinceps, tuo beneficio, eorum quoque bonorum procreatricem sint habituri, quæ sola, cum semel possidere cœperimus, nunquam nostra esse desinent. Est vero aliud quoque quod divinæ providentiæ gratulemur. neque enim mihi tam lætandum videtur, quod aliquando hoc doctorum hominum seminarium in Westphalia sit conditum, quam quod eam mentem veteris, atque Orthodoxæ religionis colenti Principi potissimum injecerit. Neque enim defuerunt qui secessione ab Ecclesia Catholica facta, Westphaliam post annos jam demum octingentos veritatem se docturos professi, suis novis opinionibus, Academiarum more non modo Ecclesiarum opibus, sed etiam Ecclesiasticis Principibus administris extruere gymnasia laborarunt. Fuit in eo numero superiore seculo Arnoldus Burenius, cujus extat oratio sane verbosa ad Franciscum Monasterienſem Episcopum, non sine præfatione Philippi Melanchthonis. In ea principio mirifice laudat Episcopum, quod *incredibili totius prope Germaniæ admiratione, à Pontificia illa*, ut ipse loquitur, *impietate ad puram Christi doctrinam* (Lutheri deliramenta dixisse oportuit) *se transtulerit.* deinde persuadere conatur, *ut Westphalæ juventuti ludum aperiat, qui non solum inferiorum artium tractatione, sed etiam Theologicarum rerum, & Jurisprudentiæ professione nobilitetur.* Addit, incredibile esse, quanta futura sit istius beneficii gloria.: *Unum illum ex omnibus Episcopis, quibus unquam Westphala Ecclesia, atque Resp. fuerit commissa, extitisse, qui primus in illam Ecclesiam sacrosanctam Evangelii doctrinam, & in scholam, vere piam, & salutarem institutionem, omnibus ineptiis impiisque somniis ex illis detur-*

deturbatis, intulerit. Hæc ille. Ac sane si quod unquam fuit tempus oblatum Westphaliæ divinitus, quo merito poterant omnium animi ad Academiæ cupiditatem erigi, hoc profecto illud fuit, cum ampla, & valida inprimis Urbe ex Anabaptistarum fanaticorum hominum, & omnis honestæ doctrinæ conjuratorum hostium dominatu, in libertatem vindicata, omnes vehemens quoddam dementissimæ illius inscientiæ, atque barbariæ, tam recenti malo, odium percepissent. Itaque post recepram urbem, eorum qui ludum in illa litterarium, de quo nuper dixi, celebrabant, duo admodum millia censa fuisse accepimus. Cum ergo ad minorum, ut ita dicam, gentium artes, tanti concursus fierent, quid futurum fuisse putemus condita Academia, in qua sublimiorum quoque doctrinarum studia viguissent? Sed nimirum hujus meriti gloriam DEUS tuæ Celsitudini, Princeps optime, reservabat. Neque vero, qua fuit in nos bonitate, commisit, ut civitas vixdum illa turbulentissima tempestate perfuncta, eis cathedras, & subsellia erigeret, qui primi ejus commovendæ duces extiterant. Quis enim est rerum illo tempore gestarum tam rudis, qui nesciat Lutherianos prius in Catholicos, quam in Lutherianos Anabaptistas, coortos, his faces ad rempubl. turbandam prætulisse? Quis ignorat huic ipsi Francisco, ad quem scribit Burenius, non Anabaptistas modo, sed etiam Lutherianos rerum novarum, & seditionis pœnas dedisse? Ac fuit ille quidem deinde, nescio quo illorum temporum fato, eo delapsus, ut haud dubie eorum partibus faveret, quorum sceleratos impetus ante compressérat: ne tamen ei Episcopatus, Pontificis Max. sententia, ut erat institutum, abrogaretur, supremum Canonicorum Collegium, ob magna viri in Ecclesiam merita, intercessit, deditque operam ne quid præterea res Catholica detrimenti caperet. Verum, quæ, malum, est hujus hominis impudentia? primusne Franciscus sacrosanctam Evangelii doctrinam in Westphaliam intulit?

Vide Laur. Fabricium exam. Inquis. Monast. c. 7.

tulit? itane? tot sanctitate & doctrina illustres antistites, qui à fundata in his terris Christiana religione Ecclesiam gubernarunt, expertes Evangelicæ doctrinæ fuerunt? quid? antequam Petrus Werthemius ad res novas moliendas Monasterium Marpurgo mitteretur, scholæ ineptiis, & somniis refertæ erant?

CAPUT VIII.

Novum Evangelium cum summo Academiarum odio natum.

SCio quæ ille somnia intelligat. nempe Missam, Purgatorium, Sanctorum invocationem, & similia Ecclesiæ Catholicæ dogmata, quæ sapientissimus quisque veterum Patrum complexus est, ut nemini possit esse dubium, quin illi potius somnient, qui ista repudiant. At ego in hoc ipso de quo agimus Academiarum negotio tam planum facio ipsos illos novi Evangelii architectos somniasse, seu potius delirasse, ut ex eo, quod iis circa has artes contigit, in quibus erant inde ab ineunte ætate versati, conjici possit, eos cum toti antiquitati in gravissimis fidei decretis somnia objiciunt, omnino de potestate mentis exisse. Quæro enim ex Burenio, num hic ille Philippus, cujus præconio suam orationem commendari voluit, non aliquando Academias, & bonarum litterarum gymnasia sit execratus, & insano odio persecutus? Quæro num meminerit anno Salutis nostræ M. D. XXI. æneis formis excusam esse orationem Didymi Faventini nomine, contra Thomam Placentinum? num ignoret hujus orationis ab ipso Luthero auctorem laudari eum, de quo nobis sermo est, Philippum Melanchthonem? In ea porro oratione hæc sunt verba: *Ne nullæ essent in Christianismo scholæ, Academiæ generalium studiorum, quas modo universitates vocant, conditæ sunt. Atque hoc consilio mirum est, quam placeant sibi, quam salutare putent, quo non aliud repererunt neque perniciosius, neque magis impium, & quod video non Pontificibus,*

Ep. Lat. tom. 2. ep. ad Spalat.

sed ipsi deberi Satanæ, qui si quo unquam, hoc certe casu, egregie imposuit Christiano populo. Equidem sapientem virum fuisse judico Wiclephum Anglum, qui omnium primus, quod ego sciam, vidit uniuersitates esse Satanæ synagogas. Et quid dici vel pium magis, vel sapientius potuit? Hæc Philippus, alludens ad illud Wiclephi pronunciatum, quod inter alia Concilium Constantiense damnavit: *Academias, Collegia Academica, studia, & insignia magistralia vana gentilitate esse introducta, & tantum Ecclesiæ prodesse, quantum prodest diabolus.* Ac ne quis dubitaret num hoc odium esset ab ipso genio novi Evangelii, ipse ejus parens Lutherus simul in Ecclesiam furere & bacchari cœpit, Academias omnibus maledictis insectabatur, & exagitabat. Suntne hæc Lutheri verba? *Ex isto fumo* (de quo S. Johannes in Apocalypsi) *prodeunt locustæ istæ, quæ omnes cathedras occupant, omnia gubernacula administrant, ut Academiis ab initio mundi Satanas nihil excogitarit præsentius, ad vastandam fidem, & Evangelium toto orbe.* Ibidem eas comparat cum valle Tophet, & cum fano Moloch. Alibi appellat *asinorum bipedum stabularia:* alibi *portas, & januam inferi.* Est ubi vocet *Antichristi lupanaria: Diaboli tabernas: Synagogas synagogarum Satanæ.* Adjunxit ad hæc & alia convitia, magna & impudentia mendacia. An non est mendacium, Academias *Aristotelem Christo æquavisse, quantum ad auctoritatem, & fidem? Verbo & ratione docendi solvere mandata Dei? Christum & novum Testamentum longius ex mundo exterminasse, quam Judæos, & Turcas?* denique in Academiis *sub titulo doctrinæ Christianæ non nisi pugnantissima Christianæ fidei doceri?* Videnturne Tibi, Princeps Illustrissime, hæ vigilantium, an somniantium? prudentium, an insanorum voces? Sed, audi facta haud paullo dictis stultiora. Anno M.D.XXII, cum Lutherus metu Caroli V. Cæsaris in Pathmum, ut ipse insolentissime appellabat, secessisset, interea Wittembergæ Andreas Carolstadius, & Philippus Melanch-

Sess. 15.

Lib. de abrog. Missa. l. de instituen. pueris. Oper. in Ps. 22. & l. contra Cathar. l. de Missa privata. In conc. habita Kal. Jan. 1522. Colmariæ edita l. contra Latomum. Lib. contra Cath. Lib. de abrog. Missa. Conc. Kal. Jan. Col.

lanchthon, Lutheriano œstro perciti, cogitarunt quemadmodum doctrinam, quam Lutherus, si diis placet, devocasset de cœlo, factis persequerentur. Ergo, cum inter alia tam insigne ejus in Academias odium haud dubiis argumentis perspexissent, juventuti quæ in Academia Wittembergensi studia litterarum æmulabatur, auctores fuerunt, ut combustis libris, spretoque gymnasio in opificum se disciplinam darent. Neque dubitarunt, cujus suasores fuerant, ejusdem consilii duces esse. nam Carolstadius, in villa haud longe ab urbe ex Doctore Theologiæ de improviso agricola, ac rusticus evasit: Philippus qui Philosophiæ magister erat, pistori suam operam navare cœpit. *Hoc tantorum Theologorum decretum*, inquit Staphylus *fuse longeque dimanavit in plerasque urbes Germaniæ. Et, ut reliquas taceam, scimus Vratislaviæ, & Suidniciæ in Silesia biennium ludos literarios occlusos fuisse, & plane extinctos: nec quicquam ab istorum sectariorum discipulis lectum, præter textum sacræ Scripturæ.* At, inquient, Lutherus, & Philippus, mutata postea voluntate, auctores ubique fuerunt per Germaniam instituendarum scholarum, neq; obscurum est, eos qui eorum instituta sectantur, passim gymnasia habere publice informandæ juventuti. Principio non ideo non somniarunt, quod aliquando suo illo somno excussi aliter, ac prius censuerunt. Imo vero vel inde liquido constat somnia fuisse, quod tunc ab iis damnata & explosa sunt, cum eos isti sapientiores fuisse confitentur. Deinde est quod gratias Principibus agamus, qui cum Anabaptistarum exemplo didicissent, quantum ad perturbandam remp. virium haberet novo Evongelio armata barbaria, mature ne id malum latius serperet providerunt. Qua in re videntur mihi feciſſe, quod, ut ex Timæo narrat Athenæus, Prætores olim Agrigentini, ebriosis quibusdam juvenibus. Cum enim hi vino madidi in eam deveniſſent amentiam, ut cum in taberna sederent, triremi sibi per mare vehi, & tempestate jactari viderentur, eaque persuasione supellectilem omnem, atque

Colloquium Altenburg. Surius. Staph. apolog. p. 3. de consens. Evangelic. §. Bibliista.

Lib. 2.

que adeo lectos ipsos, velut allevandæ navis causa projicerent foras, exciti tali insolentia magistratus, insanientes objurgarunt, ac ne amplius ad eum modum se vino replerent severè monuerunt. Illi admoniti projicere quicquam desierunt, sed ita ut hærerent etiam nonnullæ reliquiæ delirationis. Nam & Tritones prætores appellabant, & se ingenti tempestate perfunctos querebantur, & iis se in patria, velut suis liberatoribus statuas posituros esse promittebant. Nimirum necdum vini, à quo illa væsania proficiscebatur, vis tota remiserat. Neque vero fuisset quisquam tam vecors, qui his hominibus, quicquam suppellectilis, quod non projectum, & perditum vellet, custodiendum prius daret, quam essent omni pristinæ aberrationis periculo liberati. Atque spectavimus quidem Lutherum, & Philippum novo Evangelio ebrios, non lances, & lectos, sed optima nostrorum institutta majorum, & pulcherrima reipubl. vel ornamenta vel subsidia abjicientes. num illi admoniti penitus se ab illa insania removerunt? an non quasdam ejus notas est intueri? denique an non illa a novo Evangelio profluxit? num igitur illa potest, nisi eo prorsus sopito, atque extincto, omnino conquiescere? Certe Erasmi, quem credo isti recte de litteris existimare posse non diffitentur, hæc fuit sententia: Ubi regnat Lutheranismus, ibi literarum est interitus.

Lib. 19. epist ad Pyrckheimerum.

CAPUT IX.

Philosophia in Academiis non respuenda.

VErum id jam non ago. satis mihi fuerit ostendisse eos manifesto sua confessione somniasse, qui Catholicis Academiis somnia objectare non sunt veriti. Deinde non satis tuto iis hominibus Academiarum curam committi posse, qui tam flagitiose delirarunt ut tanquam exitiosas reipub. damnarent, præsertim si nonnulla etiam in iis tantæ dementiæ usquam vestigia appareant. Dixi enim horum furorem perinde ut illorum Agrigentinorum non simul totum esse compressum. Id vel ex eo constare

potest,

potest, quod etiam postquam Philippus à furno ad scholas rediit, tantisper honores Academici nemini more majorum mandati sunt, donec Electoris imperio intermissus pluribus annis mos aliquando referretur. Sed videor mihi in Burenii quoque verbis quædam observare relictæ stultitiæ argumenta. Quid enim causæ censes esse, Princeps Illustrissime, cur Burenius nullam sua oratione Philosophiæ mentionem faciat: cur ante Theologiæ studium solas inferiores artes requirat? Nimirum talem Academiam moliebatur in Westphalia, cujusmodi ex Lutheri præceptis tunc institui poterat, cum tamen etsi de infinito illo Academiarum odio nonnihil remisisse videbatur, tamen Philosophiam, præsertim Aristotelis, necdum concoquere ullo modo poterat. Ita enim ille scripserat anno M. D. XX. in libro de reform. Reip. Christianæ ad nobilitatem Germanicam: *Suadeo*, inquit, *ut libri Aristotelis, Physicorum, Metaphysicæ, de Anima, Ethicorum, qui hactenus omnium optimi habiti fuere, penitus aboleantur & exterminentur; cum omnibus illis, qui rerum naturalium explicationem & cognitionem se tradere profitentur: cum ex illis nihil vel naturalium, vel spiritualium rerum disci, vel doceri queat.* Neque vero id postea mutavit. quamvis enim libellum composuit de instituendis scholis, tamen cum earum formam describit, multus ille quidem est in prædicando linguarum studio; de Philosophia restituenda nihil præcipit; ut satis appareat, nunquam cum eo in gratiam rediisse. Talis igitur, ut opinor, Academiæ speciem cum animo concepisset Burenius, quæ lustrum esset inscientiæ, non sapientiæ domicilium, præclare se meriturum de Westphalia speravit, si eam huic genti cupidissimæ omnis liberalis eruditionis obtruderet. Num vero existimavit illam Westphalorum insignem discendi aviditatem, propter quam eorum majores sæpe remotissimas nationes adierunt, modica cognitione linguarum, & paucis in aliquot Scripturæ sacræ capita, non è veterum auctoritate, sed è nuper exorta disciplina

petitis gloſſematis, expleri poſſe? Quid? nullumne unquam crediderunt Weſtphalorum in ſublimiores de divinis hypoſtaſibus, de præſentia CHRISTI in Euchariſtia, de procreatione rerum è nihilo, aliisque ejusdem generis locis eſſe venturum? aut omnes tam hebeti futuros ingenio, ut non ſentirent, hæc ſine accurata Philoſophiæ cognitione, neque ſatis liquido explicari, neque adverſus hoſtes Chriſtiani nominis ſatis pro dignitate propugnari poſſe? Nam quod eorum nonnulli reſpondent, Philoſophiæ diſciplinas ad liberalem quandam oblectationem animi percipi poſſe: ut in ſacris rebus ullus eis ſit locus, id vero minime ferendum eſſe; hæc inquam oratio riſum profecto prudentibus movet. Quotidianæ enim inter eorum Theologos concertationes, turpiſſimis, ob rerum Philoſophicarum ignorationem, hallucinationibus refertæ ſatis oſtendunt, ebriis hominibus eos eſſe perſimiles, qui, cum ſe per dementiam negent duce, vel adminiculo ad ingrediendum indigere, ubique tamen titubant, atque offendunt. Quanto tandem abs te ſapientius factum eſt, Princeps Illuſtriſſime, cui cum perſuaſum eſſet, illas quoque à profanis licet hominibus excultas doctrinas, DEI ad nos munere perveniſſe: CHRISTUM, qui ſit æterna veritas, ad illa quoque omnia, quæcumque illis recte tradita ſint, ſua auctoritate comprobanda ad nos de cœlo delapſum: eſſe denique eas diſciplinas ad res divinas explanandas uberius & validius muniendas perquam appoſitas; iccirco Academiam tuam, more majorum, iis omnibus artibus, quæ omnibus numeris abſolutum Theologum decent, inſtructam eſſe voluiſti. Ita enim retinetur admirabilis ille inter diſciplinas concentus, atque conſenſio, ut cum aliæ ſint diviniori fidei lumine patefactæ, atque è cœlo aſcitæ, aliæ nativis ingenii viribus, & aſſiduo mortalium ſtudio perveſtigatæ, hæ illis pareant, atque ancillentur, & ſi qua in re lapſæ fuerint, ab illis corrigantur: illæ vero earum cum præſidiis ad compeſcendos hoſtes, tum

S. Augustin. ep. 3. ad Volus.

tum ornamentis ad ſua illuſtranda, atque confirmanda utantur.

CAPUT X.

De retinenda Academiarum inter ſe concordia.

NEque ſolum divulſæ ſunt, atque diſtractæ ipſæ diſciplinæ illorum ſomniantium importunitate & dementia, ſed etiam, quod quidem malum multo latius patet, ipſæ Academiæ, poſtquam hoc novum Evangelium ab inferis extitit, omnem funditus ſpem mutuæ concordiæ & conſenſionis amiſerunt. Atqui hæc fuit majoribus noſtris præcipua Academiarum condendarum cauſſa, ut veritas multorum ſapientum ſtudiis facilius reperiretur, & auctoritate certius muniretur. Sic enim homines ſapientiſſimi judicabant, cum in omni diſceptatione, tum præcipue, quæ de divinis rebus inſtituitur, eruditorum hominum conſentientes, conſpirantesque ſententias magni apud omnes ponderis eſſe oportere, præſertim, ſi quod verſatur in qæſtione, diu fuerit antea magnis ingeniorum contentionibus agitatum. Id ſi in uno aliquo eruditorum hominum cœtu locum habet, quid in compluribus, non modo mœnibus, ſed terra quoque marique disjunctis? Jam vero ante Lutheri ab Eccleſia diſceſſum, quanta erat omnium Academiarum in iis quæ fide Catholica traduntur tuendis, propugnandisque concordia? quam multa, de quibus nihil dum certi Eccleſia decreverat, jam quodam Academiarum præjudicio explorata tenebantur? quam multa in iis, quæ ex doctrinæ Chriſtianæ capitibus, adhibita aliarum quoque cognitione doctrinarum, apte concludi viſa ſunt, jam pridem tam erant in Academiis recepta, ut iis non aſſentiri ſummæ impudentiæ ac temeritatis eſſe judicaretur? Hoc quaſi commune quoddam veritatis patrimonium pro ſe quælibet fideliſſime cuſtodiebat, & quantum ſtudio ac labore conniti poterat, augebat. At vero ſimulatque exortus eſt Lutherus, qui

qui apud imperitos hæc omnia tanta gentium ac seculorum consensione comprobata atque firmata convelleret, tum vero simul excogitatum est aliud Academiarum genus, cui quoniam æternum est bellum cum veritate susceptum, omnia derepente litibus dissidiisque permiscuit. Hujus generis Academiam Burenius popularibus suis optabat, quæ non modo à Catholicis omnibus dissideret, sed ne spem quidem ullam haberet constantis cum suis gratiæ ac pacis ineundæ. Ad quam enim illa tandem factionem, cum inter illos sint plurimæ, sese applicaret? Ad Flaccianam, an Eberianam? ad Osiandrinam, an Ubiquetariam? An, quod nonnullas feciſſe videmus, à Luthero ad Calvinum, id est de calcaria ad carbonariam repente transiret? Hunc vero ipsum, qui se sequi profitentur, quot jam sunt partium? Cujus vero tandem rationis fuisset, cum in Westphalia tot jam sæculis Academia desideraretur, quæ esset veritatis officina, falsarum in ea opinionum, & litium sedem constituere? Est enim omnino, quod ajebat S. Augustinus: *In ventre Ecclesiæ veritas manet. Quisquis ab hoc ventre separatus fuerit, necesse est ut falsa loquatur.* Quocirca præclare comparatum erat more institutoque majorum, ne cuiquam dynastæ fas esset Academiam condere, nisi non modo Imperator, verum etiam Pont. Max. auctor fieret. Existimabant enim nihil esse præsentius ad sedandas opinionum discordias & dissidia doctrinarum, quam ut honores, qui viris doctis tribuuntur, non modo ab ejus qui toti Imperio, sed etiam qui totius orbis Ecclesiis præest, auctoritate pendeant: ut quoniam, ut est in solenni formula, *hic, & ubique locorum*, eos valere cupiunt, dent quoque operam, ne eorum doctrina cum totius orbis sensu, judicioque ulla in re discrepet.

In Psal. 57.

CA-

CAPUT XI.

De Pontificis Maximi in approbandis Academiis auctoritate.

NOn placet hoc Philippo. Quid ita? *Nolunt*, inquit, *Pontifex, & Imperator propagari veram, & puram Evangelii doctrinam, qualem constat esse harum Ecclesiarum. Ideo his Principibus, & Scholis sunt inimici. E contra tamen hi Principes vere invocantes* DEUM, *debent facere officium suum, & constituere honesta collegia docentium, & discentium litteras. Id præcipit* DEUS. At quis non videt ea non posse honesta esse docentium collegia, quæ ideo absque summorum Principum auctoritate constituuntur, quod doctrina in iis tradatur ab illorum sententia, & quod consequens est, à consensione orbis terrarum abhorrens? Sed premit nos Philippus veteris Ecclesiæ consuetudine. *Non est dubium*, inquit, *Ecclesiam Dei habentem Scholas, & auditores, seu collegia docentium & discentium, posse & debere dare testimonia auditoribus, sicut testantur litteræ, quæ vocantur, formatæ.* Vult inde confici, quemvis suorum cœtum, honores Academicos, sine Pontificis, vel Cæsaris auctoritate mandare posse. *quia gradus nihil aliud sunt, nisi hæc testimonia.* Non disputo, quam imperite gradus Academici, formatis veterum literis comparentur, cum hæ fuerint fidei, & communionis Catholicæ, illi egregiæ cujusdam sint, & præstantis eruditionis testimonia. Sed faciamus inter hæc nullum esse discrimen. Nego valuisse formatas litteras à quocunque cœtu datas: contendo earum vim non solum scribentis judicio, sed etiam recipientis approbatione niti oportuisse. Itaque S. Augustinus, cum Fortunius Donatistarum Episcopus, Ecclesiam suam Catholicam esse contenderet: *Quærebam*, inquit, *utrum epistolas communicatorias, quas formatas dicimus, posset quo vellem dare?* atque addit: *Parabam autem, ut si consentiret, ad illas Ecclesias à nobis tales lit-*

In consit. Theolog. 2 part. pag. 165.

Ibid.

Epist. 163.

teræ mitterentur, quas in Apoſtolicis auctoritatibus pariter legeremus illo jam tempore fuiſſe fundatas. Falſum igitur eſt quemvis cœtum, qui ſibi Eccleſiæ DEI nomen arrogaret, formatas literas, id eſt, ut Philippus interpretatur, doctrinæ teſtimonia, ſuis auditoribus dare potuiſſe, quæ apud recte ſentientes pondus haberent, niſi eſſent Apoſtolicæ Eccleſiæ ſententia comprobatæ. Quæro igitur ex Philippo, num Eccleſia Romana, *in qua*, ut loEp. 162. quitur idem S. Auguſtinus, *ſemper Apoſtolicæ Cathedræ viguit Principatus*, teſtimonia, quæ ab eorum cœtibus doctrinæ auditorum tribuuntur, admittat, & probet? Negabit, ſat ſcio. Quid ergo formatas nobis objicit, cum eæ ſolæ veterum teſtimonio formatæ Catholicam, veram, puramque doctrinam oſtenderent, quæ non eſſent à ſoLib. 2. ad Parmen. cietate Romani Pontificis alienæ? Ita enim Optatus Milevitanus, Auguſtino vetuſtior, ut oſtenderet ſuam Eccleſiam eſſe Catholicam, non Donatiſtarum; recenſitis ordine inde a S. Petro omnibus Romanis Pontificibus, usque ad eum, qui ſua vivebat ætate, *cum quo*, inquit, *nobis totus orbis, commercio formatarum, in una communionis ſocietate concordat.* Errat vero Philippus, cum ſperni, & repudiari Pontificis auctoritatem poſſe credit,
Ibid. eo quod Chriſtiani, Juliani temporibus proprias ſcholas, & proprios cœtus diſcentium inſtituerint, tametſi ille *edicto prohiberet admitti Chriſtianorum liberos in ſcholis publicis.* Chriſtianorum enim ſcholæ, Juliani imperio, civilibus duntaxat immunitatibus, & commodis carebant, quæ ſola ab Imperatoribus proficiſci poſſunt: laudem vero certæ, & conſtantis de religione ſententiæ earum nulla amiſerat, quæ quidem Romani Pontificis auctoritatem ſequeretur. Neque enim minus Juliani, ac poſtea Valentiniani, & Valentis principatu, Catholici, ut probarent, ſibi pro veritate, Donatiſtis pro mendacio dimicationem eſſe ſuſceptam, illa Optati oratione ute-
Lib. 7. bantur. *Quæ*, inquit, *apud vos veritas inveniri poteſt, cui Catholica videtur obſiſtere? aut quod apud nos eſſe men-*

mendacium poteris approbare, in una communione esse cum toto orbe terrarum? Nunquid poteris approbare mendacium, symbolum verum, & unicum retinere & defendere? Nunquid poteris approbare mendacium Cathedram Petri, & claves regni cœlorum a Christo concessas, ubi est nostra societas? Fateatur ergo Philippus, aut in veterum Formatis literis nihil ad tuendas Academias positum esse præsidii, quæ sine Pontificis auctoritate, nutuque fundantur, aut certe, si, ut par est, nefas esse putat à sententia ejus ætatis discedere, qua integram, puramque Ecclesiam fuisse confitetur; Burenianam certe orationem, quam sua præfatione sibi laudandam putavit, & totum ejus consilium damnet necesse est. Quid enim stolidius, quam eam Academiam in cœlos ferri, cui Pontificis auctoritas ludibrio sit atque despectui, cum gravissimi & vetustissimi Patres, totius orbis consensu, testentur, absque ea veritatem retineri nullo modo posse? Num vero magis Academia sine veritate, quam mundus sine sole constare potest? Merito igitur te, Princeps Illustrissime, posteri omnes amabunt, atque in oculis ferent, qui cum, hac Academia fundanda, viam aperire, & munire velles ad veritatem, eam unam tibi sequendam putasti, qua tot innocentissimos, sapientissimosque homines ad illam pervenisse, nemo, qui se modo sapere profiteatur, ausit diffiteri.

CAPUT XII.

Contra Jordanem Canonicum Osnaburgensem, qui unam in orbe terrarum Parisiensem Academiam volebat.

VErum exorietur fortasse non nemo, Princeps Illustrissime, qui cum in magni beneficii loco ponat, nullam adhuc in Westphalia pravis infectam opinionibus Academiam extitisse, neget tamen etiam recte sentientium numerum augeri oportere. Sunt enim quidam homines ita tetrici ac morosi, ut qua in re ipsi com-

modo aliquo sint affecti, in ea cæteros absque eodem versari, ferre nullo modo possint. Atqui ii, si qui tamen erunt, fortasse Jordanis Cananonici Osnaburgensis, qui Rudolpho Habisburgio Cæsare floruit, se auctoritate tuebuntur. Is in libro de translatione Imperii ad Germanos, censuit, quemadmodum una esset Ecclesia Romana, quæ ceterarum mater esset ac magistra, ita satis orbi terrarum esse unam Academiam Parisiensem, à qua bonæ omnes artes, quæ ad orthodoxam doctrinam tuendam & ornandam sint opus, ab omnibus gentibus peti possint. Quæ opinio totius jam prope orbis consensu, & institutis, tot jam exortis novis gymnasiis, pridem est confutata. Ac Parisiensem quidem Academiam, propterea quod antiquitate facile cæteras omnes antecellat, semperque viris eruditissimis & gravissimis abundarit, equidem omni veneratione complectendam esse judico; præsertim, quod eam idem ille Carolus, eodem quo hanc nostram, & finitimas Westphaliæ, Saxoniæque Cathedrales Ecclesias, animo illo suo vere magno, & incenso de humano genere bene merendi studio fundaverit. Sed vereor ne parum intelligant, qui hæc disputant, in quo sita sit vera Academiæ nobilitas, qui totam ejus gloriam angustis unius urbis finibus terminari volunt: cum hominibus eruditione præstantibus, ex ea, velut equo Trojano, depromptis, atque in alias velut colonias dimissis ac distributis, latius multò & fructum ejus, & famam amplificatam ac diffusam esse videamus. Certe hæc ipsa JESU Societas, quæ ut alia complura, toto orbe Christiano, ita hoc Paderbornense gymnasium, Tua, Princeps Illustrissime, voluntate moderatur ac temperat, in Academia Parisiensi primum est exorta, & decem illi Patres, qui eam primum certis legibus institutisque devinxerunt, in litteris Apostolicis, *in Universitate Parisiensi graduati, & in Theologicis studiis per plures annos exercitati fuisse memorantur.* Quod si, è Jordanis præcepto, Lutetiæ in aliquo gymnasio delitescentes, iis duntaxat

Pauli III. ann. 1540. Julii 3. ann. 1550.

taxat doctrinæ suæ lucem impertivissent, quibus fuisset ad eos audiendos conveniendi facultas, nulla prope jam esset Christiana natio, quæ non aliquot eruditorum hominum millia, quæ postea ex hujus Societatis disciplina prodierunt, desideraret. Neque vero, propterea quod Romana Cathedra à CHRISTO sit constituta, *in qua una Cathedra*, ut loquitur Optatus, *unitas ab omnibus servaretur, nec ceteri Apostoli singulas sibi quisque defenderent: ut jam schismaticus, & peccator esset, qui contra singularem Cathedram alteram collocaret:* non, inquam, consequens est unam duntaxat Academiam esse debere. Quoniam enim fieri non posset, ut omnes Ecclesiæ partes, instar unius corporis, inter se cohærerent, nisi CHRISTI instituto, unius, quod sub aspectum caderet, capitis auctoritate tenerentur, ideo non dubitamus pronunciare cum D. Cypriano Martyre: *Deus unus est, & Christus unus, & una Ecclesia, & Cathedra una super Petrum Domini voce fundata.* Quod si ad idem exemplum formandæ essent Academiæ, concluderetur non unam omnino solam, ut argumentabatur Jordanes, sed unam quæ auctoritate, & imperio quodam ceteras contineret, & gubernaret esse oportere. Sed, ne id quidem necesse est. Dum enim Academiæ inter partes Ecclesiæ, ut vere sunt, censebuntur, licebit quidem opinionibus, de quibus in utramque partem integra religione certatur, inter se dissentiant: in iis vero quæ capita sunt ac firmamenta salutaris doctrinæ, ne distrahantur in factiones, eadem eas, quæ universam Ecclesiam, auctoritas colligabit.

Lib. 2.

Epist. 8. ad plebem.

CAPUT XIII.

Cur expediat plures Catholicas Academias institui.

EST nihilominus hodie quoque nonnullis, quibus est privatus quæstus reipubl. commodis potior, permolesta Academiarum novarum omnis institutio. Queruntur enim nescio quid, de splendore & celebritate

veterum gymnasiorum, novis fundandis, quotidie detrahi. Quæ ratio, si majores nostros movisset, ne ea quidem extarent, pro quorum isti honore decertant. Etenim ante annum à CHRISTO nato M. CCC. una, & fortasse altera erat in Germania Viennæ, & Augustæ Trevirorum Academia. Nihil tamen illæ causæ dicere potuerunt, quin proximo consequenti seculo Heidelbergensis, Pragensis, Colonensis, atque Erfurtensis fundarentur. Aucto, ut fit numero, illustrior quoque cœpit esse earum utilitas. ergo post annum M. CCCC. Lipsiensis, Ingolstadiensis, Lovanensis, Rostochiensis, Gripswaldensis, Friburgensis, Tubingensis, Moguntina ad veteres illas accesserunt. Num hæ tamen majoribus nostris multæ visæ sunt? num a novarum studio hac veterum multitudine sunt retardati? Nonne post annum MD. Wittembergæ? nonne Francofurti ad Oderam? nonne Dilingæ, Herbipoli, Græcii, & aliis Germaniæ locis novæ Academiæ extiterunt? Nimirum si, ut ait Sapiens, *Multitudo sapientum sanitas est orbis terrarum*, poterantne dubitare, quin è salute esset Reipubl. quamplurimis locis accendi studia sapientiæ? Veniebat vero nonnunquam usu, ut exorto bello, aut simili publica calamitate aditus ad longinqua gymnasia adolescentibus intercluderetur, quibus multos sæpe annos tam necessario fructu carendum fuisset, nisi provisum esset à Principibus, ut uno obsepto, alia litterarum studiosis paterent loca. Quid privatorum inopiam commemorem, quibus nisi oblata essent adjumenta discendi, quantas hodie respubl. utilitates, & ornamenta requireret? Quid? quod Ecclesiæ rationes ita flagitare videntur. Qua enim illi re tam opus est, quam eruditis Parochis? nam quod oppidum, aut quis vicus paulo frequentior tali non eget? præsertim hac nostra tempestate, qua, nisi hominum animi doctorum præsidiis regantur, vix est ut planorum, & impostorum manus evitent. Jam vero Parochi munus non valde ab iis expetitur, qui complures annos studia litte-

Sap. 6.

litterarum peregre suis impensis coluerunt. De publico vero, si quot satis essent, in hanc spem, procul patria alerentur, prope in immensum prodirent sumptus, cum opportunitates deesse non possint, quibus minus difficulter sustineantur domi. Adolescentibus vero ipsis utrum tandem ad disciplinam est conducibilius, in suorum conspectu arcte attenteque haberi, an inter alienos in summa impunitate versari? præsertim cum jam multiplicatis ubique scholis, & breviori reperta ad eruditionem via, iis doctrinis hodie pueri imbuantur, quas vix olim viri degustabant. At illa ætas mollis ac tenera, non certe est ad peregrinandum appositа. quippe facile remotis custodibus, alienos minusque commodos mores induit. Id quod esset valde proclive, si ad paucas urbes immensi adolescentium greges confluerent, qui neque propter imprudentiam sibi ipsis imperare, neque propter multitudinem à moderatoribus cognosci, nedum regi possent. Quod enim sapienter dictum est ab Aristotele, multitudinis, ut recte gubernari possit, modum quendam esse oportere, id maxime in moderanda teneriore ætate valet, quæ sine intenta observatione, assiduaque custodia diffluit atque corrumpitur. Quod utinam hujusce rei pauciora exempla haberemus, neque liceret Academias florentes olim, nunc, rectorum socordia eo prolapsas commemorare, ut Adolescentes, qui ad eas mittuntur, vix pluribus annis doctiores, at paucis mensibus certo flagitiosiores evadant. Nam quid attinet earum meminisse, quæ a majorum religione desciverunt? videnturne vel hæ solæ satis justam novis instituendis caussam dedisse? Certe cum Joannes Hussus perversis Wiclephi opinionibus imbutus Academiam Pragensem perturbaret, novamque ejus gubernandæ formam suis conscleratis consiliis opportunam moliretur inducere, in paucis diebus tria admodum Germanorum millia cum suis professoribus, viris Catholicis, Lipsiam commigrarunt, ibique novæ Academiæ, in qua sine religio-

7. de rep. cap. 4.

Æneas Sylvius hist. Bohem. cap. 35. Naucleri us Bonfin.

ligionis labe ſtudia litterarum tractarent, fundamenta jecerunt. Ita enim verum eſſe cenſebant, ut ſimul aliqua Academia ſeſe abruperit à ſocietate recte ſentientium e veſtigio exoriatur alia, quæ illius damnum novo ardore & induſtria diſſolvat atque compenſet. Et tamen poſtquam non modo in plurimis Academiis jactura eſt facta, verum etiam tot populoſiſſimæ gentes à nobis avulſæ, novis quotidie de religione doctrinis ludos aperiunt, erit quispiam Catholicus tam à ſtudio avitæ religionis averſus, ut moleſtiam capiat animo, cum à viris Principibus tot mortalium errorem miſerantibus, opportunis locis gymnaſia ſalubribus, nullaque peſte contaminatis litteris excitantur? At enim, inquiunt, Academiarum noſtrarum honorem, & antiquiſſimum decus tot novarum acceſſione infuſcari nolumus. Itane? tot populorum ſalus veſtro iſto fumoſo nomine vobis eſt vilior? Quid enim? quacumque circumtulerimus oculos, plena ſunt omnia naufragiis miſerorum. hic ſi quis undeunde licuerit, validas, novas, omnibus rebus inſtructas naves contrahat, e propinquo pereuntibus ſignum oſtentet, adnatantes accipiat, omnique ope reficiat, vos ſcilicet, Viri Sapientes, indignum facinus exclamabitis: obſcurari illius navis gloriam, *qua vecti Argivi delecti viri!*

Petebant illam pellem inauratam arietis. illam unam toto mari requiri, illam conſcendi debuiſſe. illam qui nanciſci nequiverit, eum ſcilicet fluctibus, diisque marinis eſſe permittendum. Quanto Academiis veteribus eſſet glorioſius, prognatis novis, acuere ſtudia litterarum, intendere profeſſorum aſſiduitatem, juvenum animos laudabili æmulatione inflammare, denique partam à majoribus gloriam non ſocios laborum refugiendo, ſed induſtria omni vincendo, tueri ac propagare? Jam vero languentibus ſtudiis, laxata diſciplina, jacentibus bonis moribus, inſcitum eſt profecto bonas artes accuſare, ſi tam malis modis acceptæ, nova ſibi domicilia circumſpexerint.

CA-

CAPUT XIV.

Gratiæ totius Westphaliæ nomine.

DE hac tamen, Princeps Illustrissime, abs te constituta Academia, locorum intervalla, quibus sane non modicis hæc urbs abest à veteribus gymnasiis, omnem eripient querendi & indignandi locum. Quam vero omnibus Westphaliæ Ordinibus jucundum acciderit hoc beneficium tuum, satis hæc Academiæ tuæ natalem celebrantium, gratulantium, gestientium frequentia, & inusitati plausus ostendunt. Quis enim est omnino summorum, mediorum, infimorum, cujus non os ipsum, atque vultus exultantes tibi gratias agere videantur? Tu enim, Princeps Illustrissime, unus post hominum memoriam, ita de Westphalia universa es promeritus, ut cum ad te una duntaxat Episcopalis Ecclesia administranda delata sit divinitus, tamen eas quoque in quibus Episcopale munus non sustines, Episcopalibus jam tibi meritis, iisque immortalibus obstrinxeris. Quid enim tam dignum Episcopo, quam in omnem retro ætatem providere, ut omnibus scientiæ, & integritatis artibus erudiantur, qui sunt aliquando in Ecclesiasticorum hominum numerum allegendi? quam divinarum humanarumque rerum cognitione præstantes cum inferioris loci Clericos, tum Scholasticos, Decanos, Præpositos, aliosque magnates tanto ante fingere, & formare? Atqui hoc abs te commodum, Princeps Illustrissime, non minus ceteris Westphaliæ Ecclesiis, quam huic tuæ, promptum est ac paratum. De quo quidem adsunt viri natalibus, virtute, dignitate spectatissimi, qui suarum tibi Ecclesiarum nomine gratulentur, & quod jucundissimum tibi gratiarum genus esse solet, hoc se tuo beneficio quamprimum, ac deinceps perpetuo usuros profiteantur. Quid? nobilissimus equester ordo, qui, jam inde à primis harum Ecclesiarum primordiis, suos in iis liberos DEO, Ecclesiæque commodis, & dignitati omnibus

seculis consecravit, quantas tibi gratias, & laudes habet, ac dicit, quod illos in ipsis modo patriæ ulnis, ad omne Ecclesiastici hominis officium,& decus assuefacere,omnibusque necessariis litteris perpolire tuo beneficio liceat, cujus ante gratia, magna patrimonii jactura, exiguo sæpe profectu, longinquis gymnasiis committebantur? Nam quid ego singulorum studia atque gratulationes exequar? Quantas enim spes omnium mentibus hac tua munificentia attulisti? Quis nunc est tam humilis, atque inops, qui in hac tam prompta atque expedita ad eximiam quandam eruditionis laudem perveniendi facultate, non aliquos suorum posterorum omni genere literarum ornatos? non aliquod familiæ præsidium? non aliquod Reip. lumen jamnunc animo præcipiat, atque expectet? Jam vero, Princeps Illustrissime, noli putare non eos quoque qui aliter atque nos de Religione sentiunt,hujus gratulationis esse participes. Abjecerunt illi jampridem, atque detestati sunt (præter Anabaptistas) veterem illam Lutheri sui Academiis, & honestis disciplinis maledicentis insaniam. Vetant nos spem despondere salutis suæ, qui tametsi ab Ecclesia se removerunt, non tamen passi sunt densis illis ignorantiæ, ac barbariæ tenebris, quas ille, ne quando claram lucem aspicerent, eis offundere moliebatur, sibi ad eam aditum intercludi. Quod si quis erit omninò in Westphalia, cui stomachum moveat hæc arx omnis salutaris doctrinæ, adversus eorum errores abs te collocata, is reputet hoc eodem loco posita quondam à Carolo Magno Augusto castra, quibus universam Westphaliam sibi, & CHRISTO subegit. Quis verò post illam victoriam, fuit in Westphalia tam demens, qui negaret illa Caroli arma salutem Westphaliæ peperisse? quis ab eo victus est, quin gratias se debere victori fateretur? Ne dubita, Princeps Illustrissime: DEUS castris non jam armorum, & militum, sed salubrium doctrinarum in hac Urbe positis, indè ei salutem instaurare meditatur, unde primùm olim oblata

lata est. Oppugnantur nunc hæc castra, ut quondam illa adversariorum odiis, sed ubi semel manus dediderint, agnoscent contra suam se salutem dimicasse. Erunt etiam quibus quæ illis modo terrori sunt, & molestiæ, in delicias quondam & mella vertantur. Jam enim prospicio compluribus eventurum, quod de se, postquam à Manichæis ad Ecclesiam se retulerat, narrat D. Augustinus: *Nunc*, inquit, *ubera Ecclesiæ, post longissimam sitim penè exhaustus, atque aridus tota aviditate repetivi, eaque altius flens, & gemens concussi, & expressi, ut id manaret, quod mihi sic affecto ad recreationem satis esse posset, & ad spem reducendam vitæ, ac salutis.* Neque enim abesse potest, in tanta multitudine honestissimorum hominum, qui magnis ingeniis, integrisque moribus præditi, nullâ animi perversitate, sed solâ ignoratione veri, nobis se morantur adjungere, quin complures sint futuri, quibus gravis illa, solida, constans Catholicæ Ecclesiæ doctrina, tot bonarum artium fulta præsidiis, inimicas veritati sit opiniones detractura. Quibus detractis, ut nihil est veritatis cognitione dulcius, exardescent nimirum dolore, quòd vanissimarum rerum specie tamdiu fuerint ab ea percipienda, fruendaque retardati. Itàque inflammati amore ejus damni compensandi, toti ad illam penitus intuendam & complectendam incumbent. Qui quidem æternum tibi, Princeps Illustrissime, gratias agent, quod perfecto hoc Gymnasio & aditum facilem aperueris reperiendæ veritatis: & eâ repertâ fontem purissimæ & liquidissimæ voluptatis.

Lib. de util. cred. cap. 1.

FINIS LIBRI PRIMI.

)o(

PANEGYRICI,
DIE NATALI
ACADEMIÆ THEODORIANÆ
PADERBORNENSIS,

Ejus Illustrissimo Principi Fundatori oblati,

LIBER II.

De Academia Paderbornæ constituta

CAPUT I.

Proœminum.

Mirificus ille, Princeps illustrissime, Westphalorum in omnem humanitatem, & scientiam liberalem amor, qui tam uberem hodie omnibus lætitiæ, & gratulationis afferre segetem videbatur, idem nescio quid objecit quorundam mentibus, quod eas angat, neque sinat penitus acquiescere. Prædicant illi quidem tuum istum excelsum, totamque, quoad licet, Remp. bene promeritis comprehendere gestientem animum, meritòque hanc Academiam tuam inter præcipua Westphaliæ decora numerant. Verum ut quisque quod valde diligit, id maximi æstimat, ita sunt nonnulli, qui verentur, ne Academiæ dignitati, quam ipsi omni sibi ope ornandam esse ducunt, hic delectus abs Te locus non ex omni parte respondeat. Negant enim Paderbornam tam magnifico Academiæ nomini parem esse. Quibus principio promptum esset respondere, quandoquidem DEI voluntas ita tulit, ut Tuæ potissimum Celsitudini condendæ Aca-

Academiæ animus esset, ac facultas, mirum nemini videri debere, si principem Imperii ac ditionis tuæ Urbem, præ aliis hoc ornamento decorandam putaris. Cui enim prudenti venire posset in mentem alienam te potiùs Spartam ornaturum esse, quam tuam? Ad hoc possem istorum orationem refellere, qui Academiam, nisi in ampla urbe, collocari vetant, cùm in vicis quoque omni mœnium, ac portarum præsidio nudatis nobilia Gymnasia sita fuisse prodantur. Atque hæc adeò ex Academiis in Rempubl. non rarò fluxit utilitas, ut quæ loca humilia, atque abjecta colere cœpissent, brevi in visendam magnitudinem, celebritatemque crescerent. Verum hac nunc quidem oratione non utar. Quanquam enim confidam ex hac institutione Academiæ, insignem cumulum ad Paderbornæ pristinam dignitatem accessurum, me tamen dies hodiernus admonet, ne in animo cujusquam hanc patiar opinionem residere, eorum ornamentorum, quibus opus est ad idoneam sedem nobilium artium, ullum ei defuisse. Id quod ego tam firmis illustribusque argumentis me confirmaturum esse confido, ut tametsi in manu tua fuisset ac potestate, in qua Westphaliæ urbe Academiam poneres, ceterisque omnibus consultò Paderbornam antetulisses, nemo id injuriâ factum esse, jure queri posset.

CAPUT II.

Academiæ fundatio Episcopum maximè decet. Paderborna Episcopalium Westphaliæ urbium dignitate prima.

Atque illud quidem nemo non rectè, & ordine factum fatetur, quòd ab Episcopo, & sacro Principe hoc tam salubre consilium, & cura suscepta sit. Est enim finitima procurationi sacrorum, litterarum & doctrinæ cura. Nam cùm Episcopi proprium sit, salutaris doctrinæ tradendæ munus, sitque ei, si quid minus sanum vulgò feratur, omnis culpa præstanda; præclare

In Novell. const. 6.

clare ex eo ratiocinatur Alexius Comnenus, eum cui publicè fit docendi potestas, ad levandum onere Episcopum accedere. Non quod, ut imperitè quandoque docuit Lutherus, renunciatio Doctorum in Academiis nihil distet ab ordinatione, & initiatione legitimorum Ecclesiæ Ministrorum & Pastorum : Sed velut de Rege sapienter scriptum fecit Xenophon, ei multis auribus, multis oculis opus esse, qui sunt viri rerum usu & prudentiâ excellentes, ita de Episcopo scitè dici potest, ei plura quoque ora esse oportere, quæ populum erudiant. Quocirca decernit ibidem Imperator, ut tametsi Constantinopoli vectigalia doctoribus ab Imperatore sint constituta, ipsi tamen, nonnisi ejus urbis Archiepiscopi auctoritate ad docendi munus deligantur. Ex quo observat, vir juris consultissimus Petrus Tolosas, ita rectam rationem flagitare, ut qui in publicis Scholis juventutem erudiunt, ii ab Ecclesiæ Præsulibus potestatem, vectigalia à civili Principe consequantur. In Westphalia autem cum Imperator Carolus Magnus Episcopis jure suo cesserit, atque ita hos populos, ut ipse loquitur, *pro amore illius, qui ei victoriam contulit, ipsi tributarios & subjugales devotè addixerit*, næ is Episcopus omnes penitus officii sui partes intelligit ac perspicit, qui turpe existimat ex opibus, quas civilis Princeps bello partas sponte Ecclesiæ commodis consecravit, non quantum Respubl. flagitat, in doctrinarum cultum derivari, quem ille, si eas retinuisset, omni ope alere, & ornare sui muneris esse duxisset. Ac licet omnes Westphaliæ Episcopi in eadem esse causa videantur, tamen quoniam non videbuntur rationes Ecclesiarum exposcere, ut in singulis Academiæ sint: ubi id in quæstionem vertitur, ad quem ex omnibus hæ partes sint deferendæ, equidem censeo eum, cujus Ecclesia dignitate cæteris antecellat, præclarè facturum, si, cum ita tempora Reipubl. postulabunt, ultrò eas ipse sibi deposcet. Fere enim, cui excelsiorem locum

Lib. 8. de Instit. Cyr.

De rep. l. 18. c. 3. §. 8.

Apud Adam. Brem. c. 10.

cum majores noſtri tribuendum putarunt, ea Eccleſia opportunitate regionis, ſplendore, aliisque rebus eſt ornata, ut cum amplitudinem quandam ſuo Antiſtiti poſſit ejus nomen afferre, verendum non ſit, ne ſapientiæ cultoribus non ſit ornamento. Jam verò inter Weſtphaliæ Antiſtites Paderbornenſem obtinere longè principem dignitatis gradum, nemo eſt qui ignoret, niſi qui in ratione Conciliorum Eccleſiaſticorum, Conventuumque Imperialium, & omnis memoria vetuſtatis rudis ſit, atque peregrinus. Et erit quispiam qui miretur, in ea Urbe conſtitui primam Weſtphaliæ Academiam, in qua tot ſæculis ſit Eccleſia Cathedralis, cui cæteræ & antiquitate, & opibus, & provinciarum amplitudine, clientelisque florentes non dubitent de honore concedere.

CAPUT III.

Religio Chriſtiana Paderbornâ manavit in univerſam Weſtphaliam. Bonæ litteræ in Weſtphalia ab initio comitatæ religionem Chriſtianam.

Deinde cui dubium eſt, quin Chriſtiana religio Paderbornâ, velut à capite, in univerſam Weſtphaliam permanarit? Etenim gente universâ à Carolo Magno perdomitâ hic prima Synodus eſt habita, in qua primoribus, magnaque populi multitudine baptismo luſtratâ, ſalutares primum rogatæ leges, & jura ſancita ſunt. Itaque vir eruditus, & pius, qui Arnulfi Cæſaris ætate ſtudiis literarum, & ſanctimoniæ florebat, pulchrâ ſanè imagine, Paderbornam eum locum eſſe ſcripſit, ubi duri ad eam diem, atque inſtar ſilicis indomiti Saxonum animi, ferro D. Caroli icti, tandem in ſcintillam Chriſtianæ fidei emicuerint. Quæ ſcintilla in immenſum poſtea creſcens incendium, non Saxones modò omnes, ſad Vandalos quoque, aliasque remotiſſimas gentes corripuerit. Unde idem exiſtimavit

Ann. Francorum, Regino, alii, anno Dom. 777. Apud Gobelin. in Cosmod. ætat. 6. c. 38.

vit Paderbornenſi Eccleſiæ rubram crucem pro inſigni relictam eſſe, quod in ea primum Saxones, & Weſtphali cruentis Caroli prœliis compulſi, ſub hoc CHRISTI ſigno militare cœpiſſent. Quid tum poſtea? dicet quispiam. Sit ſanè Weſtphaliæ Religio primum nata Paderbornæ. Num ideo Academiæ inſignibus una digna eſt? non equidem id nunc pugno: ſed tamen æquum eſſe cenſeo, ut qua ex Urbe tota olim Weſtphalia hauſit Religionis initia, in ea ne ægrè ferat domicilium conſtrui, unde omnium, quæ quidem religioni ancillentur, artium ratio petatur. Equidem ipſas artes exiſtimo, ſi rogarentur qua in Urbe Weſtphaliæ certam ſibi ſedem figi vellent, non alliam delecturas, atque eam eam, quam Religio, unde in omnes plagas ſe latè diffunderet, primam optaſſet. Etenim illæ poſtquam unà cum Religione indè ab ultima Britannia in has oras navigarunt, omniumque fuerunt ejus periculorum participes, tandem in hac Urbe unà cum illa primum ſtabile domicilium collocarunt. Conſtat enim ſanctiſſimos illos viros, qui ex eadem prognati Saxonum gente, in Britannia, miſſam ſibi Româ & fidei, & doctrinarum lucem hauſerant, neutiquam commiſiſſe, ut cognati Saxoniæ & Weſtphaliæ populi alterutram ad ſe non importatam eſſe jure queri poſſent. Sic enim viderant à ſuis illis in Britannia præſtantiſſimis magiſtris uſurpari, ut arctiſſima ſemper retineretur inter Religionem, Doctrinamque concordia. Cujus inſtituti præcipuam ſibi laudem vendicat Theodorus Archiepiſcopus Dorovernenſis, qui natus Tharſi urbe Ciliciæ, à Vitaliano Papa initiatus, in Britanniam venit anno CHRISTI DCLXVIII. Is cum ſacris profanisque litteris eſſet inſigniter eruditus, haberetque ſuorum laborum ſocium, atque comitem Adrianum Abbatem natione Afrum, virum item doctiſſimum, mirificum ſtudiorum ardorem in Britannia omnium animis injecit. Audi enim quid de utroque narret

Beda lib. 4 hiſt. c. 1.

narret venerabilis Beda. *Quia*, inquit, *litteris sacris, simul & secularibus, ut diximus, abundanter ambo erant instructi, congregata discipulorum caterva, scientiæ salutaris quotidie flumina, irrigandis eorum cordibus emanabant, ita ut etiam metricæ artis, Astronomicæ, & Arithmeticæ Ecclesiasticæ disciplinam, inter sacrorum apicum volumina suis auditoribus contraderent. Indicio est, quod usque hodie supersunt de eorum discipulis, qui Latinam Græcamque linguam æque ac propriam, in qua nati sunt, norunt. Neque unquam prorsus ex quo Britanniam petierunt Angli, feliciora fuere tempora, dum & fortissimos Christianosque habentes Reges, cunctis barbaris nationibus essent terrori, & omnium vota ad nuper audita cœlestis regni gaudia penderent, & quicumque lectionibus sacris cuperent erudiri, haberent in promptu magistros qui docerent.* Lib. 4. hist. Eccl. Angl. c. 2.

Delectat me, fateor, Princeps Illustrissime, hæc sanctissimi, & eruditissimi Theodori memoria, vel eo, quod te ejusdem auspicatissimi nominis Præsulem, sentiam eandem temporum felicitatem Westphaliæ conciliare conari. Quid enim aliud agis, quid moliris, nisi ut Respubl. pacis otio, & tranquillitate aliquando reddita, omni divinæ humanæque sapientiæ ubertate perfruatur? Hujus è Theodori ludo prodierunt viri illi sanctissimi Bonifacius, Suibertus, Ewaldi & alii, qui paulo post ejus excessum, ut hanc, vicinasque terras CHRISTO subjungerent, inde sunt profecti. Non enim illi solam religionis, verum etiam omnis liberalis doctrinæ lucem se afferre profitebantur. Sed nimirum diu nimium nostrates utramque sunt aspernati: diu frustra stabilem in Westphalia sedem, & domicilium quæsierunt. Siquidem inter assiduos fremitus armorum, & rebellium bacchationes nusquam tuto templa, nusquam Scholæ ponebantur. Interea extra Westphaliam, qui è media patriæ jactatione eripi poterant, sub idoneis magistris Westphali adolescentes Christianis moribus,

& doctrinis utcunque tingebantur. Nam Trajecti ludus erat, quem D. Gregorius regebat, D. Bonifacii Martyris auditor. In eo S. Ludgerus, qui deinde primus Monasterii Antistes fuit, erudiebatur, & una cum eo, ut ipse loquitur, *quidam de novella Dei plantatione diebus nostris inchoata Fresonum & Saxonum.* Wirceburgi quoque D. Caroli voluntate duodecim nobilissimi adolescentes, D. Bruckardi præceptis imbuebantur, è quibus duo primi Paderbornensis Ecclesiæ Præsules sunt delecti. Quid quod ejusdem Imperatoris instituto Romæ ejusdem gentis quasi quoddam seminarium fuit, quod Schola Saxonum dicebatur, non longe ab æde S. Petri, ut in ipsa quasi Catholicæ Religionis arce una pietatem litterasque condiscerent. At vero postquam Magni Caroli invicta virtute in Paderbornensi Synodo totius Westphaliæ consensu CHRISTI fides suscepta est, noluit illa sine comitatu bonarum artium ac disciplinarum, quas constantissimas adversis suis rebus comites habuerat, patefactos jam sibi Westphaliæ fines ingredi. Idem igitur dies, eadem Synodus, eadem Paderborna omnium quæ deinde in Westphalia extiterunt, & templorum & Scholarum, uno eodemque decreto fundamenta posuit. Par ne erat eam ejus boni expertem remanere, cujus ipsa cæteris urbibus ac terris tamdiu frustra expetitam facultatem obtulerat? Potestne illa indigna videri, quæ omnium disciplinarum honestarum vocibus personet, in qua primum illa vox audita est consentientis conspirantisque Westphaliæ, ut armis positis, abjecta impietate, exturbata barbaria, pax, religio humanitas, & humanitatis parentes bonæ litteræ colerentur?

S. Ludgerus in commem. de SS. Bonifacio, & Gregorio. Vide Baron. in Mart. ad 10. Nov.

CAPUT IV.

Olim quoque & inferiores & sublimiores doctrinæ Paderbornæ floruerunt.

VIde, Princeps Illustrissime, quæ mens fuerit majorum tuorum, gravissimorum hujus Urbis Antistitum

tum, quibus non mediocri ſtudio fuit, in ea omnium artium ſtudia nutrire, quibus ſalutaris fides propagatur atque defenditur. Intelligebant enim Weſtphalis uſuveniſſe, quod alicubi confirmat Auguſtinus: *Multis*, inquit, *profuit (quod experimentis probavimus, & probamus) prius timore vel dolore cogi, ut poſtea poſſint doceri.* Igitur quo in loco, terrore armorum fortiſſimi Imperatoris compulſa Weſtphalia, Chriſtiana ſacra ſuſceperat, in eo providendum ſibi putarunt, ne unquam deeſſent magiſtri exercitationesque doctrinarum. Quæ tametſi nullo fere tempore omnino jacuerunt, fuit tamen cum eo ardore celebrarentur, ut, præter hodiernum Academiæ nomen, nihil admodum deſiderares. Qua enim tempeſtate, ut alios præteream, Meinwercus ille Paderbornæ nobiliſſimum decus, ad clavum hujus Eccleſiæ ſedebat, non modo optimi Latinitatis auctores Salluſtius, Virgilius, Statius explicabantur, verum etiam florentiſſimi adoleſcentes, Rhetoricis, Dialecticis, Arithmeticis, Geometricis, Phyſicis, omni denique genere liberalis eruditionis informabantur. Ejus veſtigiis cum alii deinceps Antiſtites, tum præcipue is, qui duodecimo loco huic Urbi præſedit, Imadus, ipſius Meinwerci, e ſorore nepos, inſtitit; qui ſeveriſſima avunculi diſciplina, à pauxillo puero, ad omnem ſanctimoniæ ſapientiæque laudem inſtitutus, non commiſit, ut tanto viri ſanctiſſimi labore accenſa rerum pulcherrimarum ſtudia, ſuo tempore reſtinguerentur. Atque utinam vetuſtatis injuria, atque crebræ hujus Urbis & primariæ Eccleſiæ deflagrationes paullo plura nobis hujus tam præclaræ voluntatis reliqua monumenta feciſſent! eſſet profecto unde liquido diſceremus ſapientiſſimas tuas, Princeps Optime, curas & cogitationes, cum præſtantiſſimis majorum tuorum conſiliis ita congruere, ut non tam eorum virtutem æmulando expreſſiſſe, quam ipſos tanto intervallo vivos in Te, ſpirantesque retuliſſe videaris. Nunc autem, tuarum quidem virtutum formam integram, & undequaque emi-

ep. 20. ad Bonif.

Vita B. Meinwerci, c. 52.

cantem splendorem intuemur: illorum autem quæ fuerit species, velut è reliquis nobilium statuarum frustis conjecturaassequimur. Cujusmodi sunt versus,quos hic ipse Imadus, de quo nobis est sermo, inscripsit vestibulo voluminis pervetusti,in quo sunt Philonis Judæi nonnulla monumenta. Id volumen è miserabili naufragio ornatissimæ bibliothecæ, quam ille bonis artibus adjuvandis extruxerat,Tuo,Princeps Illustrissime munere, una cum aliis præstantissimis libris,in Collegio nostro visitur. Versus porro Imadi sunt hi:

Ecclesiæ CHRISTI, *sanctæque* DEI *Genetrici*
Offert hunc librum devotus Præsul Imadus.

Quibus verbis ostendit sapiens Antistes, non sibi modo curæ fuisse, ut perpetuo religionem honestis artibus copularet, sed etiam cum immortalium ingeniorum partus ad locupletandam his talibus Ecclesiam perquireret, id perinde DEO gratum existimasse, atque si aras & templa poneret Qui ita de codicibus, multisque membranis sentiebat,quid is se facere credebat, cum ipsos adolescentum animos, quorum paulo post innocentia atque doctrina Ecclesiæ dignitas niteretur, optimis disciplinis imbueret? Si enim qui rudes hominum animos CHRISTO conciliant, ii quoddam sacrificii genus, ut est apud Apostolum, DEO faciunt, nihilne operantur, qui ipsos plurimorum magistros mox futuros omni ea litteratura expoliendos curant, qua sit opus ad tam augustum, & humano generi salutare munus pro dignitate sustinendum? Equidem nihil dubitem negare ullam hecatomben DEO perinde decoram gratamque esse potuisse,atque ornatissimus ille nobilium adolescentum cœtus, qui illis temporibus in Paderbornensi Ecclesia,cum omnium præstantium artium scientiam percepissent, alii ad alias Ecclesias regendas vocati,illustribus suam quisque promeritis ornaverunt.

Rom. 15. ℣ 16.

CA-

CAPUT V.

Viri sanctitate & doctrina illustres, qui è Paderbornensi Gymnasio prodierunt.

IN iis fuisse legimus Unwanum Meinwerci, atque Imadi propinquum, qui e Choro Paderbornensi, ut loquitur Adamus, assumptus, atque à S. Henrico Archiepiscopus Bremensis renunciatus, satis ostendit, præclara se quædam Paderbornæ sapientiæ & virtutis rudimenta posuisse. Hic est enim ille Unwanus, qui Bernardum Saxoniæ ducem res novas adversus Henricum sanctissimum Cæsarem molientem, omnes Saxoniæ Ecclesias inaudito scelere vexantem, &, quod nefas est dictu, Vandalorum gentem per summam impietatem à Christianis sacris ad Ethnicam superstitionem minis armisque cogentem fregit, ac domuit. Ille perpetua necessitudine doctissimis viris jungebatur, quos partim nusquam ab latere suo dimittens, omnibus in negotiis adhibebat: partim ad traducendos ad CHRISTUM populos in Daniam, ac Norwegiam amandabat. In illo tanta erat fluxarum opum despicientia, ut non dubitaret, ingentibus Ecclesiæ suæ sumptibus atque jacturis, Aquilonares Reges populosque prensare, & dum eorum animos CHRISTO conciliaret, suarum fortunarum detrimenta in lucro ponere. Educatus est deinde Paderbornæ cum Imado S. Anno Archiepiscopus Colonienſis, ut refert auctor vitæ B. Meinwerci, neque refert, quod ejus institutio à Lamberto Schafnaburgensi, & aliis, Ecclesiæ Bambergensi attribuatur. Id enim eo factum esse suspicor, quod idem deinde Bambergensis Ecclesiæ Scholasticus fuit, atque ita cum in utraque litteras didicisset, potius habita est ratio ejus, in qua præterea docuisset. Facile quoque induxerim animum, propter incredibilem D. Henrici in utramque Ecclesiam amorem & pietatem, tantis munificentiæ documentis testatam, ea tempestate singularem quandam Paderbornensi, cum Bambergensi Ecclesia amicitiam

Adam. Bremens. c. 86.

Cap. 52.

citiam ac ſocietatem interceſſiſſe. nam poſt mortem quoque D. Henrici, Poppo Paderbornenſis Epiſcopus, qui Imado ſucceſſit, Bambergenſis Eccleſiæ Præpoſitus fuerat: ut jam non ſit neceſſe perveſtigare, quemadmodum fieri potuerit, ut idem S. Anno & Bambergæ, & Paderbornæ ſit eruditus. Porro de S. Annonis laudibus dicere quid attinet? Cui enim ignota eſt illius viri prudentia, qui Henrico III. Cæſare necdum ad regnandum maturo, cum ejus eſſet tutor deſignatus, univerſum imperium aliquot annos ſuis humeris ſuſtinuit? quis de ejus facundia nihil legit, quo dicente compiorantium gemitu templa perſonabant? Nam morum ſanctitas, tot miraculis confirmata divinitus, & publicis Eccleſiæ faſtis conſecrata latere neminem poteſt. Annoni jungitur ab auctore vitæ B. Meinwerci, in Gymnaſio Paderbornenſi condiſcipulus, Fridericus Monaſterienſis Epiſcopus, nempe is qui ſextus decimus eſt ordine, ſi Krantzio credimus, Marchionis Miſniæ filius. Hic, quantum ex Annonis & Imadi contubernio ac condiſcipulatu profecerit, perpetua in viros doctos voluntate, & ſingulari quadam excelſitate mentis oſtendit. Forte cum monaſterium veniſſet, reperit viros Eccleſiaſticos non paucos, doctos juxta ac pios, laudabilem inter ſe quandam Religionis & litterarum ſocietatem coiiſſe. Ad hunc cœtum, ut eſt in excellentibus ingeniis inſatiabilis proficiendi cupiditas, ſeſe e veſtigio aggregavit. Factus deinde Epiſcopus ædem ſacram D. Mauritii in ſuburbano extruxit, fundatoque ad eam honeſtiſſimo Canonicorum Collegio, quantum in ſe fuit, providit, ne unquam Eccleſiæ ſuæ eorum hominum copia deeſſet, quorum inſtitutis ac moribus plurimum ducebatur. Et quanquam, cum infula Magdeburgenſi à plurimis digniſſimus judicaretur, Weziloni D. Annonis germano poſthabitus eſt, tamen nihil animo fractus, aut dejectus, illuſtre de ſe documentum dedit, non eſſe quod, qui jam inde ab adoleſcentia virtutum ſibi & ſapientiæ ornamenta pararunt, altiorem aliis dignitatis gradum invideant,

Aliis IV.

Ibid.

Metrop. l. 5. c. 8.

Chron. Monaſt. MS.

deant, cum in eorum sit manu, in quocumque fuerint collocati, proprium ei quoddam decus ac splendorem impertiri. Hos consecutus est S. Altmannus, qui, ut loquitur ejus vitæ scriptor, Paderbornæ ad regimen scholarum delectus, multosque annos eo munere præclare functus, primum Præpositus Aquisgranensis, ac deinde Episcopus Patavienſis est renunciatus. Is in conventu Triburiensi, ubi Henrico Tertio Imperatore graviſſimorum criminum à Principibus reo facto, atque à Gregorio VII. Pont. Max. sacris interdicto, de summa Reipubl. agebatur, unà cum Sigehardo Patriarcha Aquileiensi, ejusdem Pontificis vicem egit, *vir*, ut ait Lambertus, *Apostolicæ conversationis, & magnarum in Christo virtutum.* Neque vero præteriri debet Vicelinus, vir longe sanctiſſimus, quem Holsatiorum, plurimorumque ad Aquilonem populorum Apostolum recte dixeris. Ad eorum salutem procurandam cum esset designatus à DEO, esſetque indigni vitæ integritate, sed minime pari doctrina præditus, hujus ei quoque comparandæ casum obtuliſſe dicitur. Versabatur Vicelinus in ulteriori Saxonia, in familia feminæ illustris, cujus teneros liberos erudiebat. forte, ut inter potentium assecias & familiares fieri solet, fuit qui herilem illi gratiam, felicesque successus invideret. Is cum summa viri innocentia nullam obtrectandi materiam daret, inscientiam exagitare aggreditur. Promit versum ex Achilleide Statii Papinii, cujus explicatio aliquid supra vulgus eruditionis exposceret. Eum locum sibi explanari convitio flagitat. hic, cum bono Vicelino hæreret aqua, illi scilicet illudere, & exprobrare, quod ipse rudis & imperitus, alios se docere posse confideret. Pupugit hæc oratio, ut minime malum, ita neque vilem abjectumque animum. Ergo dolore dissimulato, atque in discendi studium converso, Paderbornam advolat, ubi sub Hermanno viro doctiſſimo, de omni prope genere doctrinarum scholas celebrari cognorat. Ibi tantum progressionis brevi habuit, ut magi-

Edita à V. Cl. Sebast. Tengnagel è Bibliotheca Cæsarea. Lamb. Schafn. an. 1076.

Helmoldus histor. Slav. l. 1. cap. 43. Krantz. l. 6. Metrop. cap. 2. Saxon. l. 5. cap. 29.

ſtrum ſubinde in docendo ſublevaret, & ſecundas partes ageret, mox etiam Bremæ Ludum ipſe adminiſtraret. Aliquot poſt annis, cum ferre non poſſet in Slavorum ſive Vandalorum gente, quorundam ſcelere, fidem Chriſtianam vulgo abjici, atque prodi, ſanctius quoddam docendi munus eſt exorſus. Trajecto ſiquidem, cum aliquot ejusdem propoſiti ſociis, Albi, & facta ab Henrico Vandalorum Principe poteſtate, viginti quinque ipſos annos per incredibiles ærumnas, ſummamq; vitæ ſanctitatem, toto animo ad revocandos ab Idolis ad Chriſtum populos incubuit. Ad extremum ab Hartwico Hamburgenſi Archiepiſcopo, Aldenburgi, quæ Eccleſia complures annos Slavorum furore deſerta ſquallebat, jam grandis natu Epiſcopus eſt conſtitutus. In quo dignitatis gradu, nihil de illa priſtina docendi, miſerosque ad frugem reducendi contentione remiſit, neque unquam remiſiſſet, niſi plura quotidie pro DEI gloria ſancte facere, & fortiter pati meditantem mors oppreſſiſſet, atque ad partam tot laboribus in cœlo palmam aliquando vocaviſſet. Hos, tales ac tantos viros, cujusmodi vix ſingulos ſingulæ ætates ferunt; uno ferme ſeculo omnes Paderborna formavit, vel perfecit, quo tempore non in ea modo à civibus, ſed etiam ab exteris ſimul de Chriſtianæ virtutis, ſimul de ingenuarum artium gloria certabatur. Tunc omnibus perſuaſum erat, flagitium eſſe, ſi, cum parens liberis patrimonium augere laboraret, animi bona, quibus Reipubl. proſint, habeant necne, flocci non faceret. Tunc majorum inſignia, & natalium ſplendor ei probro cenſebantur eſſe, qui, dum per ætatem liceret, propria ſibi decora non quæſiſſet, quibus relictam à progenitoribus claritudinem tueretur, & augeret. Tunc ſerio ſentiebant viri Eccleſiaſtici dignitatem illam ſui ordinis, quam majores noſtri præ cæteris gentibus, opibus, clientelis, ditione florentiſſimam eſſe voluerunt, ſine Chriſtianæ ſanctitatis, & rectæ ſcientiæ ſtudiis, in quibus omnis eorum vera gloria vertitur, retineri nullo modo

do posse. Tunc denique Antistites perinde erant animati, atque Te, Princeps Illustrissime, nunc videmus: ut me hæc ipsa reputantem spes oblectet fore, ut, cum Tu nobis Meinwerci atque Imadi felicia tempora restituas, si hæc juventus ad omne decus nata, tuis sapientissimis consiliis, optatisque respondeat, ex ea Annones, Altmannos, Vicelinos aliquando videamus.

CAPUT VI.

Paderborna Imperatorum in Westphalia proprium domicilium.

SPero equidem neminem fore tam duri oris, qui, cum tot Reipubl. lumina se Paderbornæ exortum lucemque suam acceptam ferre testentur, etiam ambigat, sitne Paderborna præstantibus ingeniis percolendis idonea. Potest tamen horum sententia, sapientissimorum Principum auctoritate confirmari. Sic enim adhuc in deligendo constituendis Academiis loco observatum est à prudentibus: quibus in urbibus Principes commorantur, eadem opera gymnasii celebritate dignas judicari. Primum enim, hoc amore Principem in bonas litteras esse oportere, ut eas, quantum fieri potest, assiduo in oculis atque in sinu ferre desideret. Deinde, magni referre ad integritatem doctrinæ conservandam, juvenumque licentiam refrenandam, ipso Principe, gravissimisque viris, quorum consiliis in Republ. utitur, arbitris, tractari studia litterarum. Denique, quæ in eligenda sibi sede Principes sequi solent, cœli salubritas, soli ubertas, atque amœnitas, eorum quæ ad victum cultumque pertinent vilitas & copia, secura pax, & tranquillitas, aliæque ejusdem generis commoditates, sunt eæ ipsæ, quas spectare Academiarum institutores jubentur. Tametsi vero quibus locis ii quoque Principes se tenent, qui non in summo sunt totius Reip. gradu, pleraque minime abhorrent à rationibus hominum litteratorum, tamen quoniam neque illi provincias habent amplissimis regionibus

terminatas, neque omnes provinciæ pares rerum omnium honestarum commoditates, perspicuum est, eas demum urbes, ante alias bonarum artium gymnasiis accommodatas esse, quas supremi Reipubl. Principes suo domicilio cohonestant. Porro quamvis in Westphalia nunquam Imperatores nostri stabilem ac perpetuam sedem constituerint, tamen quotquot adhuc in ea versati sunt, non obscure præ se ferre visi sunt, si quæ eos Reipubl. utilitas in Westphaliam accerseret, non alibi libentius, quam Paderbornæ habitaturos esse. Atque ut à D. Carolo Magno Augusto exordiar, qui primus hanc terram non tam vestigiis, quam victoriis peragravit, ubi ille crebrius, ubi diutius morabatur? Ubi contrahebat copias? ubi fessas vires recreabat à prælio? ubi audiebat supplices? ubi jus dicebat populis? ubi respondebat legatis, ubi habebat consilium? ubi leges ferebat? Nonne Paderbornæ? Huc ille anno CHRISTI DCCLXXVII. omnes ferme Saxoniæ primores congregatos Christiana, sacra suscipere, & sacramentum dicere coëgit, nunquam se à JESU CHRISTI fide, nunquam à suo posterorumque imperio desciscituros. Si fallerent, nihil causæ dicturos, quin capite deminuti, libertate, fortunisque omnibus multarentur. Hic eodem conventu, tres Saracenorum Principes inde ab Hispania profecti, sunt auditi. Huc anno DCCLXXXIII. antè illustrem illam victoriam, cum ingenti ad Hasam amnem prælio prope est debellatum, suos conduxit exercitus. Hic biennio post, iterum Concilium habuit, cum à Carolo Juniore ipsius Magni filio Westphali ad Luppiam fusi fugatique essent, unaque jam illa deliberatio perfectam, constantemque Reipubl. quietem moraretur, quemadmodum Viticindus, & Abbio perduellium duces, in Regis potestatem venire possent. id quod haud multo post est adeptus. Denique qui tandem potuit luculentius demonstrare, quanti ex omnibus Westphaliæ urbibus unam faceret Paderbornam, quam cum anno DCCXCIX. Leonem III. Pont. Max. inaudita crudelitate

Ann. Franc. Regino, &c.

Anastasius Bibliothec. in vita Leonis.

litate à conſceleratis Quiritibus lingua oculisque captum, & urbe profugum accepit? Erat in Carolo ſingularis adverſus excelſiſſimum illud Apoſtolicæ dignitatis faſtigium pietas, & obſervantia. Erat Leonis ea virtus & innocentia, quæ ob admirabilem execta lingua, erutisque oculis videndi ac loquendi facultatem conſervatam divinitus, vel in privato coli mereretur. Ipſa denique tanti viri calamitas omnibus ſe officiis, atque honoribus leniri, & compenſari poſtulabat. Ad hæc omnia delegit Rex ſapientiſſimus Paderbornam, quæ una, tam auguſta illi viſa eſt; ut non modo duos ſimul ſummos orbis Chriſtiani Principes capere, & complecti poſſet: ſed etiam cum alterius, qui hoſpitio invitabat magnitudine animi paria facere, alterius qui accipiebatur ita diuturnum, & acerbum dolorem, luctumque demere, ut honori non deeſſet. Neque vero hoc Imperatoris omnium maximi de Paderborna judicium, unà cum ipſo extinctum, ſepultumque eſt; ſed pervaſit, ac permanavit ad poſteros. Siquidem Ludovicus Imperator cognomento Pius, Caroli M. filius, anno CHRISTI DCCCXV. cum Haraldus Danorum Rex, ab æmulis regno pulſus, in ejus fidem atque clientelam ſe contuliſſet, opemque poſceret, non ſolum Saxoniæ, ſed etiam Vandaliæ proceres huc coëgit ad commune conſilium, cum de his auxiliis Dano ferendis, tum de cæteris Reipubl. commodis. Hujus quoque filius item Ludovicus, cui in partitione aviti regni ulterior Germania obtigerat, poſtquam Obotritos defectionem molientes, cæſo eorum Rege Gozzomvile, bello domuerat, anno proximo ſequenti, qui fuit a Chriſto nato DCCCLXV. Paderbornæ generalem conventum habuit, cui & fratrum ejus Lotharii Cæſaris, & Caroli Galliarum Regis, atque etiam Normannorum, Slavorum, Bulgarorum legati interfuerunt D. vero Henrici Imperatoris, ut ſanctitate, ita rebus domi, atque militiæ ſapienter & fortiter geſtis longe clariſſimi, egregiam in hanc urbem voluntatem, qua tandem oratione conſequar? Num dies

Annales Ludovici, qui Aſtronomo tribuuntur.

Ann. Fran.

ullus Paderbornæ illuxit glorioſior quarto Idus Sextiles (qui D. Laurentio Martyri ſacer eſt) ANNI MII. quo die D. Kunegundis Auguſta, D. Henrici non tam Imperii, quam cœleſtis cujusdam caſtimoniæ conſors, in oculis ipſius Cæſaris, atque omnium prope Germaniæ Principum, à Willigiſo Archiepiſcopo Moguntino in æde ſacrarum principe, impoſito diademate, rite eſt inaugurata? Quando vero Henricus deinde pedem unquam in Weſtphaliam attulit, quin Paderbornam reviſeret? Non anno MXIII. cum Paſchales ferias; non altero poſt anno, cum Natalem Chriſti hic egit. Non anno MXVII. cum bellum moturus magnis copiis adverſus Boleslaum Poloniæ Ducem, Kunegundem Auguſtam huc accerſiit. Non propinqua jam morte, cum diutius Paderbornæ apud Meinwercum diverſatus, incertum reliquit, plusne ampliſſimis largitionibus hujus Eccleſiæ opes auxerit, an virtutem illuſtribus ſanctitatis documentis inflammarit. Quid ejus ſucceſſor Conradus cognomento Salicus? non ille anno MXXV. id eſt ipſo principatus exordio, *Epiphaniam Domini in Paderbornenſi civitate*, ut loquuntur annales, *more regio peregit*? Nonne anno ejusdem ſeculi XXX. idem Imperator die Chriſti natali erat in Eccleſia Paderbornenſi, cum Aribo graviſſimus atque integerrimus Archiepiſcopus Moguntinus, pro concione, ipſum Cæſarem & Epiſcopos, qui frequentes convenerant, ut ſibi bona eorum venia Romam pietatis cauſa proficiſci liceret, Clerum vero omnem, ac populum, ut remiſſionem peccatorum ſibi à Domino expoſcerent oravit? Cui affine eſt, quod de D. Bardone item Moguntino Antiſtite, qui proxime Aribonem conſecutus eſt, Lambertus commemorat. Is tam admirabili fuit ſanctitate, ut eam Deus luculentis prodigiis illuſtrarit; tam inuſitata dicendi vi, ut Chryſoſtomi nomen invenerit. Utriusque illuſtre ſpecimen dedit Paderbornæ, coram Henrico Cæſare ejus nominis ſecundo, vel, ut alii malunt, tertio. Ibi enim cum, ut ſolebat, verba pie & diſerte feciſſet in ornatiſſimo

Adelboldus in vita S. Henrici.

Ditmarus Chron. 6.

Idem l. 7.

Vita Beati Meinwerci. cap. 78.

Chronicon MS. P. Christophori Broweri.

Vita S. Godehardi cap. 27.

Lambertus anno 1050.

mo Cæsaris & Principum consessu, ipso die Pentecostes, denunciavit propediem se moriturum, atque eodem mense decessit. Denique hodie quoque visuntur Paderbornæ ædes, quas vetus fama est Henrici IV. Imperatoris fuisse, esseque eas, quibus Leo Pontifex, cum apud Carolum divertisset, est receptus. Neque vero nunc attinet aliorum Regum ad hanc urbem accessu, ludis equestribus, cæterisque celebritatibus commemorandis immorari, cum hæc pauca satis ostendant, quo in numero ab iis, quos adhuc recensuimus, sit habita, in eodem Paderbornam superioribus seculis apud omnes prudentes fuisse, & porro esse oportere. Vere enim, ante annos septingentos, ad Bisonem, quartum hujus Urbis Episcopum scriptum est ab erudito scriptore de Translatione Reliquiarum S. Liborii: Inter omnia loca principalibus Ecclesiis constituendis destinata, *speciali quadam dignitate Paderbornensis sedes præcellit.* Neque immerito ab Erinhero, qui vitam S. Heimeradi Presbyteri Tutelaris Hasungensis versibus descripsit, appellatur Sedes Regalis. Quid ni enim Regalis, quæ tot Regum studiis est cohonestata? Referam versus expertes illos quidem artis, sed tamen qui veteris memoriæ de Paderborna sententiam sine fuco nobis exponunt. Sic enim ille ingressus sermonem de B. Heimeradi cum Meinwerco Antistite congressu: *In præamio.*

Est locus egregius Patherbrunnon vocitatus:
Is quoque Regalis Sedes & Pontificalis.

Quod si quis ergo præterea percunctabitur, quid ita, tot aliis postpositis urbibus, Paderborna publico in Westphalia gymnasio decoretur? is cognoscat Westphalis, qui præ cæteris populis sint appetentes humanitatis & sapientiæ, ejus possessionem rem prorsus regiam videri, atque ideo propriam ei sedem ac domicilium, non alibi decuisse, quam in *Regia Westphaliæ urbe* collocari.

CAPUT VII.

Nihil Paderbornæ eorum deesse, quæ ad Academiæ splendorem & commoditatem requiruntur.

ET sane si faciem & ingenium loci intuebimur, fatendum nobis erit, nihil vel a priscis illis Cæsaribus ornatius ad habitationis suæ dignitatem, vel abs Te, Princeps Illustrissime, felicius ad commoditatem studiosæ juventutis reperiri potuisse. Ac primi quidem illi viri sapientes, qui Carolo Magno Cæsare è Britannia delati in Galliam, Parisiensis Academiæ quasi parentes fuerunt, cum venalem se sapientiam afferre professi, interrogati essent, quibus rebus ad rem tantam opus esset, responderunt: opportunis locis, animis ingeniosis, victu, atque amictu. Atque ingenia quidem, quorum universa Westphalia est ferax, Paderbornæ deesse non possunt, præsertim cum eo loco sit sita, ut ad eam ex omni Westphaliæ regione faciles sint accessus. De copia vero rerum quibus vita sustinetur, quæ potest cum ea Westphaliæ pars contendere? Cum enim Westphalia omnis, qua quidem ad Rhenum & Oceanum vergit, in latissimos expansa campos, ob crebras paludes pastioni sit aptior quam segeti: qua vero Visurgim, & Chattorum juga respicit, pinguiore sit gleba, præterquam ubi saltibus & silvis horrescit; quis non videt opes utriusque terræ eo loci cofluere, ubi sita est Paderborna? Hic enim & planities paullatim quasi emersa ex uligine ad declivia montium assurgit; & montes in amœnos colles, lenesque clivos desinentes, ad camporum se valliumque facilitatem inclinant; & vastitas illa sylvarum in crebra nemora, & virentes dissecta lucos, agris, hortis, arboretis plurimum relinquit soli. Itaque nusquam alibi lætiora pascua, nusquam uberiora arva, nusquam villæ cultiores. Quid enim fœcundius eo omni agro, qui ad exorientem solem, & meridiem editior, lateque diffusus, oppidis, vicisque creberrimis colitur? Quid benignius illis ad occasum, & septentrionem

Sangall. l. 1. cap. 1. de gestis Caroli M.

nem jacentibus campis, quos è montibus, quibus hæc urbs utrimque in theatri prope ſpeciem cingitur, plurimi & limpidiſſimi irrigant rivi? In tanta terræ bonitate, cælique clementia quæ unquam macello, quæ granario, quæ penui ſit egeſtas metuenda? Quando enim vel hos campos paſcua, vel hos agros frumenta, vel hos clivos arbores, hortique fefellerunt? Quid ego de Cereali noſtro Baccho dicam? cui & frugem hæc pinguiſſima arva, & liquorem noſtri beatiſſimi fontes ſuppeditant. Quis illum guſtans, Cæcubum aut Falernum deſiderat? Habet enim majorem quam vinum ſitis levandæ facultatem, neque fere quicquam de calefaciendi ſtomachi, & adjuvandarum virium virtute concedit. Quod ſi, ut eſt apud Strabonem, Gymnaſio liberalium artium, quod erat Tharſi in Cilicia, Cydnus amnis, Cujus ſaluberrima aqua ferebatur, plurimum celebritatis attulit, nihilne habebit, ad illuſtrandam Paderbornæ Academiam, hæc ſalubrium fontium copia, quibus ambigere poſſis, plusne palati & valetudinis, an aſpectus & voluptatis gratia delecteris? Neque enim ſentio quæ poſſit ſpecies eſſe jucundior, quam trium fontium in media urbe, ex eodem colle, modico intervallo exorientium, tantamque ſubito vim aquarum erumpentium, ut, non modicis effuſi rivis, ante in unum alveum viſendo ſane agmine confluant, compluresque molas frumentarias prius verſent, quam ſe effundant è mœnibus. quanta amœnitas ſingulorum cum ſeorſim fluunt? quanta omnium cum uno amne labuntur? quam juvat aquam ipſam omni cryſtallo puriorem intueri, & innaſcentes viridiſſimas herbulas numerare? quale ſpectaculum anaticulas, & cygnos videre in mediis undis pendulos, ſuſpenſa cauda, nitentibus contra profluentem pedibus, prono roſtro piſcantes? quæ voluptas ne ſævæ quidem brumæ inclementia unquam eripitur. Qua enim tempeſtate nive omnia fœda ſunt, & gelu, non modo intra urbem, ſed etiam non modico foris ſpatio, ne ſecundum quidem ripas, ut fert mos cæterorum amnium

Lib. 14. Geogr.

um, vel in tenuissimas crustas conglaciat. Quid quod eodem tempore peregrinas aves ad se noster amnis allicit, quæ fluviis assuetæ, ubi glacie cæteris prohibentur, ad hunc confugiunt? Æstate vero, potestne quicquam illis viridariis, hortis, pomariis, quibus utraque ejus ripa prætexitur, esse formosius? Non enim nunc vacat aquam commemorare tota prope urbe per canales singulari artificio dispensatam, non salientes fontes, non piscinas, non lavatrinas, non sexcenta commoda. Quod si collibitum erit egredi urbe, quem non delectet cursum ejus prosequi, modo divisis quasi copiis insulas ambientis, modo vario flexu, & grato errore per virentia prata serpentis, modo limpidissimos rivos amplectentis sinu, modo celeberrimum Romanis annalibus flumen Luppiam, vel cum jactura sui nominis generantis? Ab amne vero cum discesseris, quocumque conjeceris oculos, quanta, Deus bone! se ubique ingerit in tam illustri naturæ varietate voluptatum seges? Aspice hunc collem, in quo Paderborna non jacet, sed cubat. potestne fieri quicquam his sylvis, quas vertice ostentat, altius, umbrosius, amœnius? num illo deinde modice declivi, sed latissime se pandente, & quasi venditante agro venustius? Ima denique ejus pars, quæ urbem est complexa, quantis referta est sepium, pratorum, hortorum, nemorum deliciis sive in umbra requiescere, sive apricari, sive deambulare, sive honestis ludis indulgere libeat? Nam quæ aliquanto longius ab urbe digresso finitimis locis avocare, & tenere animum possint, nimis longum esset enarrare. Neque enim oppidum aut vicum temerè repereris, cui non proprias quasdam opes, & amœnitates natura indulserit? Quod si Heliconem gemino fonte insignem Musis poëtæ consecrandum putarunt, quod illa venustate plurimum crederent levari curis ingenia, & ad commentandum exacui, quis hanc omnem regionem quæ est sub urbe neget studiis alendis natam? Ut enim ipsam urbem taceam Castaliis fontibus redundantem: ut nihil commemorem

de

de Salcotena oppido, aqua, unde sal coquitur, nobili: ut præteream Luppespringam, ubi primum est Luppiæ caput, habemus in propinquo Alpheum, cujus Arethusam frustra rerum naturalium curiosi jam pridem persequuntur. Nempe non longè à nova-Beca oppido rivus est non modicus, qui terra haustus sese, nescio quo oculis mortalium eripit. Mirabilius prope est, quod duo rivi ad Liechtenavum oppidum confluentes, repentè absorbentur, verum non uno semper meatu, sed prout aquæ impetus tulit. Itaque admodum quinque jam patent; neque dubitat interdum novos aperire. Ad veterem vero Becam in sylva fons est, quem Tumultuarium vocant. Is situs est in clivo montis, è quo magna vis ferri & æris eruitur. Non jugiter, sed intervallis fluit, sic, ut cum unam circiter horam cursum tenuerit, mox inhibeat, ac tres, aut amplius horas quiescat. Neque tamen stata semper tempora observat, aut vices. est enim cum bis eodem die aquam profundat, est cum semel. interdum ante, interdum longe post meridiem. Ferunt, quoties se ad cursum refert, sibilum per cacumina arborum exaudiri, velut exurgentis venti: & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit ac strepitu, quasi ie ad cava montis allidentis, & foras erumpere gestientis aquæ. Quod si non vererer otio meo abuti, & tua, Princeps Illustrissime patientia, persequerer oratione universam hujus urbis viciniam, atque demonstrarem nullam esse oram, unde non præcipua quædam sive commoda, seu oblectamenta, ad Academiam pertinere possint. At, inquiet fortasse quisqiam, hæc loci commoditas atque jucunditas aëris insalubritate corrumpitur. Nego post exortum Academiarum nomen, ullam conditam esse puriore cœlo. Procul enim causas omnes habet pestilentium aurarum. Quippe in declivi posita, è longinquo septa jugis montium, quæ vehementiorem vim ventorum defendant, non nisi secundis assidue perflatur. Itaque, cum his proximis superioribus annis tota prope

Germania, atque inprimis Westphalia nostra, multi mortales pestifera lue consumerentur, ejusque metu necesse esset, gymnasiis clausis, studia literarum intermitti; Paderborna jam ab anno XCVIII. supra MD. inter crebros aliorum luctus & funera, constantem suorum studiorum cursum tenuit. Sed jam mihi videor nonnullorum murmur exaudire, quibus, quæso, Princeps Illustrissime, ut ignoscas. Si enim eorum orationem rectè assequor, non nisi ardenti quodam adversus Celsitud. V. studio permoventur. Quid ergo illi? De loco fatentur; de civibus alia omnia. Refricare enim student animum tuum eorum memoria bonorum, quæ per hosce triginta annos, Paderbornensibus tuis ostendisti: enumerant cohortationes, monita, decreta, minas: percensent curas, labores, vigilias sumptus, pericula; cum interea nihil ab iis, quod operæ pretium sit, post tot conatus factum videatur. Itaque principio negant, qui tot antea tua beneficia sint aspernati, nunc hoc præstantissimum, & cum totius Westphaliæ gloria conjunctum mereri potuisse. Deinde, qui in Principem suum optimum, & suæ salutis amantissimum tam fuerint invenusti & inurbani, valde verentur, ne semper eos illa morum commoditas deficiat, quam tanta virorum, adolescentumque multitudo omni humanitate perpolita desiderat. Verum isti primum, paucorum civium crimen, toti inferunt civitati. Deinde, non vident, quo argumento ipsi utantur ad frangendum, vel infirmandum, hoc eodem te ad suscipiendum usum esse, & jam porro uti ad persequendum consilium tuum. Quid enim? Sunt nonnulli minus bene morati audio, nempe, ne recte quidem de DEO sentire, & loqui didicerunt. Est verò, cum pravarum opinionum, tum malorum morum una & eadem mater Ignorantia, quæ, si luce salutarium doctrinarum aliquando discussa fuerit, vidisti, Princeps Sapientissime, alios Paderbornam mores, alios cives habituram. Nihil enim ad profligandos errores, nihil ad ferociam domandam, nihil ad recte com-

componendum civitatis ſtatum doctrina præſentius. Lovanium accepimus, cum civilibus armis, atque diſcordiis complures annos arſiſſet, eſſetque civitas mutuis cædibus prope perculſa atque afflicta, Joannem Brabantiæ Ducem conſilium cœpiſſe extruendæ Academiæ. Quid plura? brevi illa civibus priſtinam lenitatem, & concordiam reddidit, quam rerum omnium ubertas, & publica felicitas eſt conſecuta. Non aliam quoque ſpem, te Duce, atque auctore, Illuſtriſſime Princeps, ingredimur. Spem autem? quaſi vero non jam fructus aliquos, certe floſculos tuæ providentiæ teneremus. Tot enim adoleſcentes Paderbornæ nati, qui in tuis ſcholis jam inde à prima pueritia liberalibus diſciplinis, ad omnem honeſtatem informantur, qui neque ſenſus celeritate, neque laboris patientia, neque morum facilitate à quoquam exterorum vinci ſe ſuſtinent, ſatis declarant, ſi quid ſuperioribus annis ſecus accidit, quam volebas, id non naturæ perverſitate, ſed ſalutaris culturæ inopia contigiſſe. Ea jam abs Te relata, actam inſigni acceſſione cumulata, non modo omnem maculam ac labem, ſi qua paucorum culpa inſedit Paderbornenſi nomini, ſe deleturos profitentur, ſed etiam daturos operam, ut vetus illud Paderbornæ elogium, quod ab illo pio viro, quem ſuperius, laudavi, Arnulfi Imperatoris memoria litteris mandatum eſt, quaſi poſtliminio recuperent. Id ita habet. *Hic locus* (Paderborna) *viris omni nobilitate generis, animique ſemper inſignibus abundabat, ut non eſſet dubium, quin patria civibus, & cives patriæ congruerent, ac ſibi utraque viciſſim ornamento forent.*

Lipſius Lovan. l. 3. cap. 1.

In Coſmod. ætat. 6. cap. 37.

CAPUT VIII.

Newhauß *Illuſtriſſimi Principis Fundatoris domicilium, ſitum eſſe, ubi olim Nero Claudius Druſus, Auguſti Privignus, Caſtellum Aliſonem, contra Sicambros condidit.*

CEterum, Princeps Illuſtriſſime, circumſpicientem me, ac penitus perluſtrantem animo, hujus urbis, ut cum

Comico loquar, optimitates, & commoda, hæc quoque ſedes ac domicilium tuum, in quo majores tui, Epiſcopi Paderbornenſes, amplius tria retro ſecula habitarunt, ne ſe ſilentio præteream admonet. Quanquam enim longule abeſt ab Urbe, illinc tamen ipſa, totaque provincia jus petit: illic hujus Academiæ moliendæ conſilia ſunt nata: denique quicquid eſt in iſta arce ſplendoris hodie, & magnificentiæ, id totum abs te habet, qui unus & illius, & Academiæ es conditor. Quare ſi ad relaxandos contentione ſtudiorum animos, jucundum erit unquam Academicis noſtris educere ſe nonnunquam ex urbe, & hæc luſtrare, vel umbroſa ſylvarum, vel aprica camporum, libenter, opinor, hujus quoque arcis ſpecie è propinquo perfruentur, eosque cum ædificii majeſtas, locique amœnitas, tum vero præcipuè Tui illos Optimi parentis, ac Fundatoris memoria delectabit. Accedet illa quoque liberalis ſanè voluptas, & adoleſcente colente bonarum litterarum longe digniſſima, quam capient ex earum recordatione rerum, quæ vetuſtiſſimis temporibus, hoc ipſo loco geſtæ memorantur. Eſt enim hic locus, ſi quis alius in univerſa Germania magna, & veterum Annalibus, & virorum fortium, atque illuſtrium monumentis celebratus. Quibus de rebus ſi pauca attigero, veniam, ut ſpero, dabis, Princeps humaniſſime, huic meo ornandi honoris Tui ſtudio, neque alienum me quicquam ab inſtituto facere judicabis. Si enim laudationem inſtituenti illius Academiæ Platonis nemo vitio verteret, quod cum illa eſſet in ſuburbano Athenarum neq; multo inde propius abeſſet, quam hæc arx à Paderborna exiſtimaret Athenarum gloriam ad Academiæ laudem pertinere; neq; ego accuſandus ſum, ſi oſtenſurus idoneum abs te Academiæ locum captum eſſe, de hoc tuo domicilio diſſeram. Ut enim, propter locorum propinquitatem, qui in Academia Platoni dabat operam, is minime vanus erat, cum ſe Athenis ſtudere Philoſophiæ diceret, tametſi gymnaſium eſſet in ſuburbano: ita ſedem hanc tuam perinde atque con-

continentem cum hac urbe, lucem quandam, & ornamentum noſtris ſtudiis afferre credimus. Eſt igitur obſervatum à viris eruditis, hoc ipſo loco Neronem Claudium Druſum Auguſti privignum, Tiberii fratrem, caſtellum poſuiſſe, Q. Ælio Tuberone, & Paullo Fabio Maximo Coss. qui, ut rationem iniit Sigonius, fuit ab urbe condita, annus DCCXLII. ante Chriſtum Salvatorem natum, nonus. Siquidem anno proximo ſuperiore, ut narrat Dio Caſſius, Sicambri cum finitimis gentibus, abſentia Auguſti, & exemplo Gallorum commoti, bellum adverſus Romanos moverant. Hos Druſus non modo, quod moliebantur, armis vetuit, Rhenum transmittere, verum etiam ipſe transgreſſus, ſecundum inſulam Batavorum, quam Rheni divortia efficiunt, primum Uſipetibus, deinde ipſis Sicambris arma intulit. Anno ſequenti, qui fuit is quem diximus, vere ineunte, rurſus ſubjugatis Uſipetibus, Luppiæque fluminis ripis ponte junctis, in Sicambros irruptionem fecit. Ii per hos dies fortè cum Chattis finitimis, propterea quod auxilia negaverant bellum gerebant, quæ res locum dedit Druſo per Sicambrorum fines ductis copiis, ultra Viſurgim movendi. Inde cum remigraret, in hoſtes delapſus eſt, à quibus cinctus in magnum cum ſuis diſcrimen venit: ſed hoſtibus temere, & ſine ordine prælium aggreſſis, non modo victor evaſit, verum etiam caſtellum contra eos ad confluentes Luppiæ & Aliſonis poſuit. Ex quibus principio certum eſt Sicambros, hanc, in qua ſumus, regionem ea tempeſtate coluiſſe, cum inter inſulam Batavorum, & Luppiam habitarent Uſipetes, è quorum finibus in Sicambros Luppia trajiciendus fuit. Atque ita terminus Sicambrorum erat ex ea parte Luppia, ex altera vero Chattis & Viſurgi confines erant. Per hos fines cum iter haberet Druſus, caſtellum poſuit eo loco, ubi Luppia & Aliſo miſcentur. At quis iſte Aliſo? diligenter omnem hunc tractum luſtranti, omnesque amnes, qui ſe in Luppiam exonerant, recenſenti, nullus in mentem venit, in quem

Philip. Cluver. l. 3. antiquæ German. cap. 9.

In faſtis.

Lib. 54. hiſt Rom.

Aliſonis, ſive ut eſt in Græco, Eliſonis nomen conveniat, præter eum, quem hodie Almam vulgo dicimus, qui apud Tuas ædes, Princeps Illuſtriſſime, in unum cum Luppia amnem confluit. Præſertim cum graviſſimi auctores, Velleius Paterculus, qui in his oris ſub Tiberio, ut ipſe narrat, Præfectus equitum fuit, & Cornelius Tacitus, hoc ipſum caſtellum Aliſonem appellent, aſcito, ut apparet, à præterfluenti nomine. Atqui in conſpectu hujus tuæ arcis, eſt hodieque vicus Elſen, qui vetus illud Eliſonis retinet nomen, facileque fidem facit hos eſſe illos confluentes, ad quos Druſus ſuum illud caſtellum collocarit. Porro nemo, qui caſtelli nomen audit, vilis & abjecti loci ſpeciem ſubjiciat animo. Etenim Dio aggreſſurus Varianam cladem enarrare, cujus, ut dicemus, quaſi ſemina poſita ſunt in hoc caſtello, diſerta oratione perſequitur, cujusmodi fuerint hæc Romanorum caſtella. Primum enim negat ejusmodi caſtella crebra in Germania, aut inter ſe vicina fuiſſe: deinde Romanas legiones in iis hibernare ſolitas: tum civitates iisdem locis conditas: eodem Germanos ad forenſes conventus conveniſſe: hic jus iis dictum eſſe: hic paullatim feris & barbaris moribus poſitis, conſuetudine Romanorum humanitatem & manſuetudinem induiſſe. Quæ omnia ea gratia ab illo narrantur, ut intelligeremus, quemadmodum Germani, eum locum, in quo Varus habitabat, celebrando, omnesque in ſpeciem amicorum, atque adeo civium partes agendo, ſenſim eum in ſecuritatem, ac mox in exitium impulerint. Atqui Varum fuiſſe tum in Aliſone poſtea oſtendemus. Igitur omnia illa, quæ de caſtellis Romanis à Dione diſputantur, ſunt inprimis Aliſoni tribuenda. Sane cum vicus, qui hodie ſupereſt Elſen, non modico ſpatio à confluentibus receſſerit, non vana eſt conjectura, totum eum campum, qui medius eſt inter confluentes, ubi caſtellum fuit, & extremos vici fines, frequentibus domiciliis habitatum, atque ita non mediocrem civitatem hoc loco fuiſſe. Præterea liquet ex his, quæ

Velleius l. 2. Tacitus Annal. 2.

Lib. 56.

quæ è Dione attulimus, unum hoc in interiore hac Sicambrorum regione castellum, ubi hiberna essent Romanorum, extitisse. neque enim vel pauca his locis castella vere affirmasset, si modico intervallo plura fuissent, vel in castellis hiberna poni solita, si alius unquam fuisset castelli, alius hibernorum locus. Quæ cum certa sint, alio præterea argumento certò concludimus, Alisonem castellum & civitatem non alibi, quam in hoc loco quærendum esse. Proditum enim est à Vellejo, Tiberium, cum post cladem Varianam, rem his oris utcumque restituisset, digredientem in Italiam, ad caput Luppiæ fluminis hiberna locavisse. Quid clarius? Quem enim locum Dio ad confluvia Luppiæ & Alisonis, eum Velleius statuit ad caput Luppiæ. Is igitur amnis, qui proxime à capite Luppiæ in ipsum influit, is est, qui Aliso veteribus dictus, Drusiano castello locum & nomen dedit. At quis ille est, nisi Alma? Maneat ergo, Princeps Illustrissime, Tuum hoc domicilium in ipsis Castelli Drusiani vestigiis esse collocatum. Lib. 2.

CAPUT IX.

Summa rerum in Alisone castello gestarum, dum illud Romani tenuerunt.

QUo in loco, quæ jam inde à prima origine, non indigna posteritatis memoria gesta sint, si coner breviter percensere, equidem nescio simne operæ pretium facturus. certè, quæ Tua est humanitas, Princeps optime, si me in eo, & pietati in Te meæ obsequi, & studiis adolescentum nostrorum prodesse velle videris, non gravate, uti confido, feres. Illud principio constat hunc locum situm in finibus Sicambrorum insigni Romanis fuisse præsidio ad compescendos, domandosque Tencteros, Usipetas, Bructeros, Marsos, Tubantes, Chattos, Delgubinos, quæ omnes gentes finitimas oras incolebant. Deinde plurimum habebat momenti ad Luppiam, Amisiam, Visurgim in Romani populi potestate retinendum. Quocirca multæ hoc loco nobiles expeditiones susceptæ, mul-

multa prælia decreta sunt. Itaque cum Imperatores, tum eorum legati multi hoc loco erant. Ac Drusus quidem quem post conditum Alisonem legatum habuerit non certo proditur. est tamen ut credam fuisse L. Domitium Ahenobarbum, Neronis Imperatoris avum. Is, ut
Annal. 1. refert Tacitus, per medias paludes tramitem aggeravit usque ad Rhenum, quo commodè Romanæ copiæ permearent. Pertinuisse vero eum aggerem usque ad no-
Annal. 2. strum Alisonem, ex eo conjici licet, quod postea narrat Germanicum omnia inter Alisonem castellum, & Rhenum novis aggeribus permuniviſſe. Novos vocat, eo quod veteres ante à Domitio structos instaurarit. Idem
Annal. 4. Domitius hinc quoque, ut opinor, arma ultra Visurgim atque adeo Albim tulit. Sic enim Tacitus de eo: *Exercitu flumen Albim transcendit, longius penetrata Germania, quam quisquam priorum, easque ob res insignia*
Epitome Lvii. *triumphi adeptus est.* Drusus quoque Alisonis nostri conditor, ad eundem Albim nomen Romanum protulit, sed cum victor reverteretur, priusquam ad Rhenum perveniret, ex fractura, equo super crus collapso, naturæ concessit, tertio anno à condito Alisone, quo una cum
Anno ante CHRISTUM 7. T. Quinctio Crispino, ipse consulatum gerebat. Corpus Romam à Tiberio perlatum est. Milites Romani, qui his locis versabantur, aram suo Imperatori defuncto erexerunt,
Annal. 2. haud procul ab Alisone Castello, si recte Tacitum assequor, qui memorat, eam à Germanis postea dirutam, atque item tumulum Varianis legionibus positum, cum à Germanico Alisonem, quem obsederant, deserere cogerentur. A neutro igitur longe aberat. Atque, ut dicam quod sentio, credo, fuisse inter Luppiam, & montes, inter quos via patet ad Teutoburgiensem saltum. Discimus enim ex Suetonio, cum de altero monumento, quod Moguntiaci eidem Druso est positum, loquitur, solenne fuisse, ut stato die, circum hanc aram quotannis exercitus decurrerent. ejusmodi vero decursiones magna camporum spatia postulabant, qualia sunt ea, quæ Moguntiaci ho-

ci hodieque nomen à Druſo obtinent: Neque vero è re erat legionum, ut quotannis procul à ſuis caſtris abducerentur: præſertim his locis, ubi ab hoſtibus facile iniquitate locorum, in diſcrimen adduci poterant. Quæ mihi ratio Germanicum permoviſſe videtur, cur, ut ibidem narrat Tacitus, tumulum Varianis legionibus ſtructum, quem iidem Germani disjecerant, minime iterarit. nimirum tumulus longius aberat ab Aliſone, non item ara. Quare confirmare auſim, aram hanc Druſi fuiſſe in ea planitie quæ inter Aliſonem jacet, & Luppiæ caput. Druſo, ſucceſſit in Germania frater ejus, Tiberius, is, quo deinde rerum potiente, Chriſtus Salvator noſter crucem pertulit. Is, proximo à morte Druſi anno (Marcio Cenſorino, & Caio Aſinio Gallo Coſſ.) Sicambros, in quorum regione demonſtravi fuiſſe Aliſonem, magis conſilio, ut ipſe apud Tacitum gloriatur, quam vi uſus, in deditionem accepit, eorumque multa millia ſupra ripam Rheni in Gallia collocavit? ut ait Eutropius. Eos alii poſtea Burgundiones, alii, Gugernos dictos volunt. Neque multo poſt Tiberius Romam diſceſſit. Fuit deinde ejus in locis legatus M. Vinucius, ejus, cui Velleius ſuam hiſtoriam inſcribit, avus. Sub eo, ut idem memorat, *triennio ante adoptionem Tiberii, immenſum in Germania bellum exarſit, quod ab eo quibusdam in locis geſtum, quibusdam ſuſtentatum feliciter, eoque nomine decreta ei cum ſpecioſiſſima inſcriptione operum ornamenta triumphalia.* Ad id bellum profligandum jam ab Auguſto adoptatus, rediit in has oras Tiberius, Sexto Ælio Cato, & C. Sentio Saturnino Coſſ. Ibi cum trans Viſurgim duxiſſet exercitum, atque Cheruſcos in deditionem accepiſſet, hieme ſequentis anni, qui L. Valerium Meſſalam, & Cornelium Coſſum Coſſ. habuit, ad tutelam imperii, inquit Velleius, digrediens in urbem, *ad caput Luppiæ fluminis locavit hiberna.* Quæ res manifeſto oſtendit, id omne bellum ex hoc potiſſimum Aliſone noſtro, adminiſtratum eſſe: atque ita ipſa regionis op-

Druſenlock.

Annal. 2.

Lib. 7. Iſidorus Cluverius.

Velleius l. 2.

Velleius ibid. An. CHRISTI 5.

portunitas flagitabat. Pugnanti enim ad Visurgim, non alius erat in propinquo receptus. Proximo consequenti anno repetit eundem locum, atque expeditionem Tiberius, atque *iterum trajecto Visurgi, receptis Cauchis, fractis Longobardis, ad quadringentesimum* (verba sunt Velleii) *milliarium à Rheno ad flumen Albim victorem perduxit exercitum.* Erat Tiberii legatus in hoc bello C. Sentius Saturninus, qui nuper consulatum gesserat, ei, ut refert Dio, ob res his regionibus ductu Tiberii bene gestas, ornamenta triumphalia decreta sunt. Circa idem tempus Maroboduus Marcomannorum Rex, quiin Boiohæmo dominabatur, grave bellum in Romanos commoverat. adversus eum ex his ad Alisonem castris Tiberius per Noricum, Saturninus per Chattos cum copiis est profectus, A. Licinio Nerva, Q. Cæcilio Metello Coss. Hoc bellum sane atrox & periculosum, ut in cujus societatem Maroboduus universam quoque Pannoniam, & Dalmatiam traxerat, prope a Tiberio feliciter patratum erat, cum hic apud Alisonem ingens plaga Romano est nomini imposita, Q. Sulpitio Camerino, C. Poppæo Sabino Coss. Etenim digresso Tiberio, præfectus in Germaniam venerat P. Quinctilius Varus, qui antea Syriam administrarat, *vir*, ut eum nobis depingit Velleius, *ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore & animo immobilior, otio magis castrorum, quam bellicæ assuetus militiæ.* Hunc supra memoravi cum exercitu Alisone consedisse. Nam Germani, ut narrat Dio, quibus nimium fidebat, dederant operam, ut quam longissime abesset à Rheno, scilicet ut homini facilius insidias facerent. at nullus castrorum Romanorum locus, in hac regione à Rheno quantum Aliso distabat. Deinde cæso Varo, Germani confestim ad oppugnanda castra conversi sunt. ea vero fuisse Alisone diserte pronunciat Velleius. Assuetus igitur, ut ante cognovimus, otio castrorum Varus, hic non modo hiberna, sed etiam, ut ait idem, *trahebat æstiva*, & quoniam, ut ex Dione nuper didicimus, Alisone forum

Lib. 55.

Velleius ibidem.

An. CHRISTI 8.

An. CHRISTI 10.

Ibid.

Ibid.

rum erat, ubi Præfectus Romanus jus dicebat, audi quemadmodum ea res hominem infelicem, Germanorum fraudibus, ac dolis irretiendum, ac penitus constringendum dediderit. Velleii verba sunt: *Mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus, agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi, quod, nisi expertus, vix credebat, in summa feritate versutissimi, natumque mendacio genus, simulantes fictas litium series, & nunc provocantes alter alterum injuria, nunc agentes gratias, quod eas Romana justitia finiret, feritasque sua novitate incognitæ disciplinæ mitesceret, & solita armis discerni, jure terminarentur, in summam socordiam perduxere Quinctilium, usque eo, ut se Prætorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.* Hæc Velleius, qui unum præteriit, quod ad excusandos Germanos nonnihil facit; neque reticuit Dio, Ait enim Varum principio Germanis velut servis imperasse, & argentum exegisse tanquam à subditis. cujus rei insolentes eorum primores, quando palam rebellare non audebant, ad simulandam amicitiam, & obsequium, struendasque clandestino insidias flexisse, observarunt igitur adversus Romanos Germani illud Romani vatis: *Dolus an virtus quis in hoste requirat?* Erant insidiarum principes, ut idem Dio ait, Arminius & Segimerus, qui assiduo cum Quinctilio versabantur, ac sæpenumero convivabantur. Atque hæc omnia gerebantur, ut diximus, Alisone. Ubi jam nihil sibi Quinctilius à Germanis metuere visus est, primum eum rogant, ut præsidio sibi militum Romanorum uti liceat. Dictum factum. aliis ad oppida munienda: aliis ad capiendos latrones: aliis ad subvehendos commeatus præsidia concedit. Postquam imminutus, & debilitatus exercitus Alisone remanserat, excogitant quemadmodum Varum inde ad iter protrahant, quo cladi sit opportunior, cum se per amicorum regionem ire crederet. Quid quæris? repente ex composito Alisonem affertur nuncius, quosdam è lon-

Lib. 56.

Dio lib. 56.

longinquis Germanis arma sumpsisse. Hic qui apud Quinctilium erant, quos jam pridem amicos esse sibi persuaserat, rem indignam dicere: hortari ut rebelles punitum iret: auxilio se mox affuturos. Illi digressi, quos quique Romanos, velut sibi præsidio futuros à Quinctilio postularant, obtruncant: Quinctilium adversus rebelles Alisone proficiscentem, à tergo, depositâ jam amicorum personâ, adoriuntur. Ita, inquit Velleius, *exercitus omnium fortissimus, disciplina, manu, experientiaque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidia hostis, iniquitate fortunæ circumventus, cum ne pugnandi quidem egregie occasio, in quantum voluerant, data esset miseris, castigatis etiam quibusdam gravi pœna, quia Romanis & armis & animis usi fuissent; incluſus silvis, paludibus, insidiis ad internecionem trucidatus est.* Reliquerat Varus Alisone, ut constat ex Dione, legatum L. Asprenatem narrat enim à tubicinibus, cum se ad prædam convertissent Germani, sparsam esse famam adventare Asprenatem suos ulturum, neque eam vanam fuisse. In propinquo igitur fuisse oportuit. Ducebat Asprenas duas legiones, quas, ut narrat Velleius, *nava virilique opera immunes tanta calamitate servavit; matureque ad inferiora hiberna descendendo, vacillantium etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit.* Appellat inferiora hiberna, quæ erant apud Vetera, ubi hodie est oppidum Sancti, quo pertinebant aggeres illi ab Alisone ad Rhenum olim structi. Inter alia rei Romanæ damna, quæ clades Variana attulit, illud etiam fuit, quod Alisо, vigesimo circiter, postquam ædificatus fuerat, anno in hostium potestatem venit. Cæso enim cum exercitu Varo, immensæ Germanorum copiæ, ut testatur Velleius, Alisonem, & in eo Lucium Cæditium præfectum castrorum, aliosque, qui supererant Romanos obsident. At illi *omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentia usi, speculatique oppor-*

opportunitatem, ferro sibi ad suos peperere reditum. Hæc sunt, quæ de clade Variana ad Alisonis historiam pertinere visa sunt, quæ Romano nomini *pene exitiabilis*, ut loquitur Suetonius, accidit Teutoburgiensi saltu, quod nomen hodie retinet mons, cui subjectus campus à Germanorum de Romanis victoria Winfelt appellatur, non longe ab Horna oppido, XII. ab Alisone passuum millibus. Quo tempore Aliso in Romanorum ditionem redierit, non satis compertum habeo; illud ex Tacito exploratum est, octavo post cladem anno tenuisse Romanos. Neque vero ante Augusti mortem, qui quinto post cladem anno obiit, recuperatum puto. Nam etsi Tiberius, & Germanicus pœnas de Germanis repetitum mox venerunt, negat tamen Dio, longe ab Rheno discessisse, ne quod sibi novum malum crearent. Mortuo Augusto, Sexto Pompeio, & Sexto Appuleio Coss. Tiberius jam Imperator in has oras venire desiit. quapropter totam belli Germanici molem Germanicus Drusi, qui Alisonem ædificaverat, filius, sustinuit: quem, ut narrat Tacitus, Octavius Augustus *octo apud Rhenum legionibus imposuerat.* Is anno ab Augusti excessu proximo, Druso Julio & C. Norbano Coss. sedata militum seditione, res novas Augusto jam extincto molientium, depulsisque hostium iter obsidentium copiis, exercitum duxit, inquit Tacitus, *ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari, legionumque insepultæ dicebantur.* Pergit exequi quemadmodum in eum saltum progressus legiones Varianas tumulo condiderit, primusque cespitem posuerit, atque mox ancipiti cum Arminio Marte conflixerit. In hac expeditione receptum, vel instauratum Alisonem promptum est credere: nam ex ultimis Bructerorum, ubi hodie Delbrugia est, in Teutoburgiensem saltum tendentibus erat necessario prætereundus. Consecutus est annus, qui T. Sisennam, Statilium Taurum, & L. Scribonium Libonem Coss. habuit,

In Octav. cap. 23.

CHRISTI 15.

Annal. I.

Ibid.

buit, quo Germani, dum Germanicus classem apparat, qua militem & commeatum in has oras per Amisiam advehat, interea magnis copiis *castellum Luppiæ flumini appositum* obsident, ut commemorat Tacitus. Id castellum paullo post Alisonem nominat. Sic enim habet: *Audito castellum Luppiæ flumini appositum obsideri, sex legiones eo duxit.* & paullo post: *Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecere, ad famam ejus dilapsi. tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decurrit. Tumulum iterare haud visum; & cuncta inter castellum Alisonem, & Rhenum novis limitibus, aggeribusque permunita.* Annal. 2. Atque hæc sunt, Princeps Illustrissime, quæ de Alisone nostro à Romanis scriptoribus sunt prodita. Consequentibus temporibus, uti segnius Romani in Germania Magna bella gesserunt, ita minorem dedere scribendi materiam. Siquidem hoc ipso anno, quo Alisonem obsidione liberatum esse dixi, Germanicus post insignem victoriam, quam ad Visurgim, in campo Idistaviso, non longe a Minda, de Arminio reportavit, à Tiberio fortissimum juvenem, ut loquitur Tacitus, *specie honoris, amoliri* cupiente, in urbem revocatur. Tacitus Annal. 2. Ibi cum proximo anno C. Cælio, L. Pomponio Coss. de Germanis triumphasset, missus in orientem, non multo post, dolo Pisonis interiit. Ibid. Interea res Germaniæ per præfectos Tiberius sic administrabat, ut, *ne cui bellum permitteret, etiam damna dissimularet, satius arbitratus rebellium gentes, quando Romanæ ultioni consultum sit, internis discordiis relinqui.* Tacit. l. 4. Annal. Annal. 2. Neque nihil in hoc Tiberius vidit. nam post discessum Germanici, inter Cheruscos, & Maroboduum grave bellum exarsit, & postea inter eosdem Cheruscos, & Chattos tantæ inimicitiæ, ut alicubi Tacitus, eos *æternum discordare* scripserit, ut interea Hermundurorum cum iisdem Chattis prælia, & Bructerorum, atque Ansibariorum excidia silentio præter- Annal. 11.

teream. Inter hæc Germanorum dissidia, tantisper Alisо præsidiis Romanorum tenebatur, donec Claudius Imperator, ut est apud Tacitum, C. Valerio Asiatico, M. Valerio Messala Coss. qui erat à condito Alisone sextus & quinquagesimus, *adeo novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet.* Præerat tum Germaniæ cum exercitu L. Domitius Corbulo, vir veteris disciplinæ militaris observantissimus, & maximis postea rebus in Oriente gestis, immortalem famam consecutus. Is igitur in ipso aditu præclarorum operum, ad quæ jam pro nominis Romani gloria se accinxerat, non modo reducere exercitum, sed Alisonem quoque, & quæcumque in ulteriore Germania Romani loca tenuerant, præsidiis nudare coactus est. Itaque deinceps præclare Romani secum agi existimarunt, si Germanos transitu Rheni prohiberent. Quid quod Panegyristes quidam ausus est dicere coram Maximiano, & Constantino, posterioribus falso de antiquis Imperatoribus traditum visum fuisse, quod trans Rhenum signa barbaris gentibus intulissent. Quo major est gloria Tui Alisonis, Princeps Illustrissime, habuisse in hibernis Romanas legiones, hic jus dixisse tot Consulares, tot ornamentis triumphalibus insignes viros, hic bella administrasse illos ex Augusta domo nobilissimos Imperatores, quorum ea fuerit virtus, ut etiam posteris supra fidem esse videretur.

Annal. II.

Paneg. Max. & Constant.

CAPUT X.

In quorum potestatem venerit Aliso à Romanis desertus?

QUid vero, Romanis aquilis cis Rhenum reductis, Alisone factum est? Videtur enim certum, & exploratum, minime vacuum, ac desertum esse derelictum, sed abscedentibus Romanis immigrasse Germanos, aut, quod verisimilius, dirutum instaurasse. Neque enim fieri potuisset, ut ad nostram usque ætatem Romanum Alisonis nomen retineret, nisi jam inde à Romano-

norum ex his oris discessu, ab aliquo populo cultus esset, atque celebratus. Quid quod jam ante docui convenisse etiam Alisonem, & sedes in eo fixisse Germanos, quod sane libenter in tantis, & tam crebris inter vicinas gentes simultatibus faciebant, quod à bellorum injuriis Romanorum essent præsidio tutiores. Eadem eis fuit, Romanis quoque digressis, caussa colendi & muniendi Alisonis. erat enim, ut jam demonstravi, in medio multarum gentium, quæ infestis sæpe armis inter se dimicabant. nam, ut alias taceam, Bructeri, quorum extremos audivimus ex Tacito prope ab Alisone consedisse, circa exordia principatus Trajani prope funditus à vicinis deleti sunt. Quis ergo populus Alisonem tenuit? nempe idem qui hanc regionem. Ac superioribus quidem annis, Druso rem gerente, ut diximus, in hac Luppiæ ripa Sicambri incolebant, quos Tiberius postea, quod belli adversus Romanos auctores ac principes fuissent, transportavit in Galliam. Versatur vero in quæstione apud eruditos, num Sicambri stirpitus ex his oris excisi sint, an vero nonnulli remanserint? qui ullos remansisse negant, Taciti partim silentio se tuentur, partim verbis. Silentio, quod Germaniæ populos accuratissime percensens, nunquam postea Sicambros in hac regione collocat, quam sunt translati in Galliam. Verbis, quia diserte excisos esse confirmat. quomodo vero excisi, si ulli restabant? Qui contra sentiunt, gravem habent suæ opinionis auctorem Strabonem, qui suam Geographiam Tiberio imperante scribebat, cum necdum extinctum esset illud Germanorum belli fulmen Arminius. nam libro septimo ejus etiam viventis, & cum Romanis bella gerentis meminit. mortuus est autem Arminius, ut ex Tacito clarum est, M. Silano L. Norbano Coss. viginti & amplius annis post deditos Tiberio Sicambros. Is igitur eodem libro septimo, sic ait: *Hujus partis* (Germaniæ) *populos Romani partim in Galliam traduxerunt: reliqui migrarunt in penitiores Germaniæ partes, ut Marsi: sed*

Tacitus de morib. Germ.

Annal. 12.

Annal. 2.

&

& Sicambrorum exigua reſtat portio. Idem eodem libro commemorat à Germanico, inter alios Germaniæ principes, ductum in triumphum Teudorigem principem Sicambrorum. Fuerunt igitur Sicambri in Germania, cum eam adminiſtraret Germanicus. non ergo omnes à Tiberio translati. Poſtea vero quam Francorum in his terris nomen exortum eſt, quid illuſtrius Sicambris? Quoties eorum Jornandes, Claudianus, Sidonius, alii meminerunt? Quod Tacitus eorum non meminerit, reſpondent non pugnare cum Strabone, qui exiguam portionem fuiſſe ait, quam Tacitus merito in integri populi numero habendam non putavit. Quod idem exciſos memoret, ex eo non conſequi, ut nulli manſerint. nam & Bructeros ab eodem exciſos perhiberi, & Anſivarios, quod juventutis erat, cæſos; imbellem ætatem in prædam diviſam eſſe. Et tamen Bructerorum & Anſivariorum nomen, poſteriorum quoque ſeculorum memoria celebratur. Quid? nonne auſus eſt Velleius ſcribere, à Tiberio, poſt cladem ſub Varo acceptam, *ocyus proſperrimo eventu exciſam eſſe Germaniam?* num ideo nullos Germanos Germanico, cum quibus bellum gereret, reliquit? Habent igitur, qui Strabonem ſequuntur, quo ſe tueantur; neque ſibi eripi ſinant, etiam deſerentibus has oras Romanis, fuiſſe è veteribus illis Sicambris, qui Aliſonem colerent. Quod ſi apud quempiam, plus aliorum, quam Strabonis valebit auctoritas, nihil tamen ille de Aliſonis dignitate decerpet. Nam, etſi negent manſiſſe veteres illos Sicambros, fatentur tamen ab Uſipetibus & Tencteris, qui vacuam, ut ajunt, eorum regionem adierint, uſurpatum poſtea fuiſſe glorioſum, & veterum memoria inclytum Sicambrorum nomen. In ea regione cum fuerit Aliſo, inter utrosque convenit, veniſſe in eorum poteſtatem Sicambrorum, qui Rhenum poſtea transgreſſi, atque ad Vahalim & Moſam longe lateque primum dominati, ad extremum ſubjugata Gallia, reverſi in magnam Germaniam, unde exierant, ac tandem

Lib. de mor. Germ.

Annal. 13.

Lib. 2.

Otto Frisin. lib. 5. c. 32.

eversis Turingis, amplissimum Francorum regnum fundaverunt, quod Caroli Magni tempore, *à Bulgaris, seu Illyrico usque ad Hispanos, à Danis usque ad Calabros* pertinebat. Hoc regnum qui primi tenuerunt, è Sicambris fuisse, fidem facit D. Remigius, qui eorum Regem Clodoveum salutaribus aquis expiaturus, sic eum affatus dicitur: mitis depone colla Sicamber: & Venantius Fortunatus, qui sic alloquitur Charibertum Regem:

Greg. Turo l. 2. c. 31.

Lib 6. 4.

Cum sis prognatus clara de stirpe Sicamber.

Huic igitur tam inclytæ genti servivit derelictus à Romanis Aliso, quem equidem reor caput gentis interea fuisse, dum Romani, tametsi nulla in hac ulteriore Germania præsidia habebant, tamen Rheno propinquiores agros militum pecoribus, atque armentis vendicabant, & veteres colonos adire cupientes armis arcebant. Tunc enim Sicambri nostri tantisper se his remotioribus ab Rheno locis tuebantur, & discordantibus cæteris Germaniæ populis, paulatim crescebant, easque vires induebant, quibus, non modo deinde Romanos Rheno arcerent, verum etiam cum iis in Romano solo de orbis terrarum imperio dimicarent. Quam ad rem plurimum eis contulisse Alisonis opportunitatem mecum fatebitur, qui conditionem eorum temporum, locorumque considerabit. Siquidem nulla res deteriorem faciebat Germanorum fortunam, quam intestinæ dissensiones ac bella. Itaque Tacitus de iis loquens, pronunciat: Urgentibus imperii fatis, nihil jam præstare fortunam majus posse, quam hostium discordiam. Ea demum discordia sublata est, exorto primum in his regionibus Francorum nomine, sive ea, ut volunt quidam, una primum gens littoralis fuit, quæ cæteras postea in societatem traxit; sive, ut alii, omnes hæ gentes ictis inter se pro summa rei fœderibus, hoc sibi pulcherrimum à studio libertatis Francorum cognomentum asciverunt. Illud certissimum est, gentes plerasque omnes, quæ inter Francicas à veteribus nominantur, in hac regione, quam hodie Westphaliam voca-

Tacitus 13. Annal.

In lib. de moribus Germ. Alciat. Lib. de form. Imp. Rom. Philipp. Cluverius Germ. antiq. lib. 3. c. 20.

vocamus, sedes primum habuisse, ut Salios, Ansivarios, Attuarios, Chamavos, Bructeros, ac denique Sicambros nostros. His gentibus cum videamus in Romani imperii terras transgressis, Sicambros imperitasse, proximum est ut credamus, eos quoque primos illius tantæ coitionis, & conjunctionis duces, ac principes fuisse. Nimirum quod Drusus fecerat, ut ad domandos, & continendos in potestate populi Romani tot bellicosos Westphaliæ populos (sic enim loquamur, tametsi necdum Westphalia dicebatur) hoc castellum in mediis eorum finibus collocaret, idem existimo plurimum profuisse Sicambris, qui illud post id locorum obtinuerunt, ad eosdem populos communis belli societate colligandos.

CAPUT XI.

De occupato à Saxonibus Alisone, & origine Paderbornæ.

INita illa circa Gallieni tempora, populi olim discordes, Franci sunt appellati, quibus, ut ait Marcellinus, confines erant Saxones, gens primum ultra Albim sita, ut ex Ptolemæo discimus, sed quæ deinde adjunctis sibi Cauchis, si Zosimo credimus, Juliani temporibus ad Visurgim usque dominabatur. Ab horum finibus usque ad Rhenum quæcumque gentes habitabant, Franci dicti, & eorum regio D. Hieronymo, Sulpitio Alexandro, & in veteri tabula itineraria Valentiniani ætate descripta, quæ Amplissimi, & optime de litteris meriti Viri Marci Velseri ope prodiit in lucem, Francia nominatur. Ac principio quidem, cum, ut opinor, imbecillioribus singuli viribus erant, Franci & Saxones conjunctis consiliis, & opibus piraticam in Rheno ac mari exercentes Romanorum terras infestabant. Deinde, ubi seorsim satis utraque gens sibi posse visa est, Franci terra, quod Sicambri nostri, & ceterorum plerique equitatu valebant: Saxones mari rem gerere cœperunt. Ac Franci quidem tan-

Lib. 29.

Lib. 3. in vita Hilarionis. apud Turon. l. 1. c. 9.

tandem aliquando transgressi Rhenum sedes in Romano fixerunt solo, & post multa prælia, subjugata Germania prima, ubi est Moguntiacum, & Belgica secunda, in qua Suessiones, Catalaunum, Ambiani, circa annum Domini CCCCLVI. ad extremum in Gallia consederunt. Horum prosperam fortunam æmulati Saxones, à tergo consecuti, transito Visurgi, regiones, è quibus illi migraverant, occuparunt. Neque tamen credibile est ita Francos excessisse, ut nulli remanserint. Nam ut alios taceam, Bructeri, quos inter Francorum populos Eumenius, & Sulpitius Alexander numerant, longo post intervallo Boructuarii dicti, demum circa annum CHRISTI DCCVIII. ut testatur venerabilis Beda, cum eis CHRISTI Evangelium afferre cœpisset S. Suibertus, à Saxonibus sunt devicti. Transierunt quoque in Saxonicum nomen Angrivarii, quos postea Angarios dixerunt. Itaque neque Sicambros plane deseruisse Alisonem, ut vacuum ingrederentur Saxones, equidem adducor ut credam; sed potius condendæ Paderbornæ Saxonibus caussam dedisse. Id priusquam explanem, video mihi necessario confutandas quorundam de origine Paderbornæ opiniones. Nam qui nobis tabulas Ptolemæi egregie illustratas ediderunt, cum inter Germaniæ oppida Teuderium repperissent, non dubitarunt confirmare esse Paderbornam. At Teuderium, quod Theudurum Antoninus vocat, non in Germania magna, sed in adversa Rheni ripa fuisse, ex ipsa itineris ratione, quam Antoninus persequitur, alii satis liquido demonstrarunt. Nihil igitur Teuderium ad Paderbornam. Aliis visum est Paderbornam suam originem Carolo Magno debere, qui amnem è tribus fontibus hoc loco ortum, a Pado illo nobili Galliæ Cisalpinæ fluvio, cui tres item sint fontes, Paderam appellarit. Verum Paderbornæ nomen antiquius esse Carolo Magno, liquet ex epistola *S.* Ludgeri ad Rixfridum Episcopum, ubi inter rebelles Saxones meminit Ogelli Oesterbach de Paderborne, qui cum anno DCC

Sidon. Apollin. in panegyr. Aviti.

Panegyr. Constant. Apud Turon. loc.cit.

Lib.5. c.12.

Philippus Cluverius l.2. Germ. ant. c.18.

DCCLXXVIII. hoc est, proximo à susceptâ fide & baptismo, pugnaret contra Carolum, esset que ejus ætas adventu illius in has oras vetustior, non potuit Paderbornæ nasci, neque à Paderborna nomen ferre, si primum à Carolo condita fuisset, vel appellata. Neque id Gobelinus Persona confirmare audet. Nam quod adjungit, ab iis Saxonibus, qui Longobardos, duce Alboino, in Italiam comitati, se ab iis circa annum Domini DLXX. sejunxerunt, ædificatam, vel nominatam esse Paderbornam, longius etiam abest à vero. Nam illos ex Italia profectos, arma intulisse in Gallias, ibique à Mummulo Francorum duce fractos, atque subactos, retro unde venerant recessisse legimus, nusquam vero, in has oras remigrasse. Sed hæc hactenus Nunc, ut institui, quid de origine Paderbornæ sentiam, explicabo. Quod plerisque in rebus usu venire solet, ut unius interitus, alteri præbeat nascendi locum, id Paderbornæ accidisse judico. Saxones enim cum à Visurgi profecti se primum his regionibus intulerunt, u paullo ante ostendi, non vacuas hominibus repererunt. Quare tametsi Sicambri cæterique populi, tot copiis in Romani populi terras ultra Rhenum traductis, pristinas suas vires acciderant, tamen non usque eo fracti erant animis, ut loca munitione, & frequentia populi nobilitata, ultro advenientibus hostibus indefensa traderent. Hujus generis cum esset Aliso, toto eo tractu, qui inter Visurgim, & Alisonem jacet, non magno negotio in ditionem redacto, facile est suspicari ab Alisone, primam esse Saxonibus injectam moram. Interea dum opperiuntur, dum se suaque Sicambri, ultro, vel armis compulsi dedant, videtur illa loci amœnitas, & ubertas elegantissimorum fontium, in qua castra fecerant, quamvis barbaros id temporis Saxonum animos permovisse, ut in eo loco urbem conderent. Quoniam vero veteres in numero multitudinis pleraque nomina quarta vocali terminabant, quæ nos per secundam efferimus, (dicebant enim *thi engelon, thi heiligon, thi bron-*

Gregor. Turon. l. 4. hist. Francorum c. 7.

bronnon, seu *bornon*) & jucundissimos hos tres nostros fontes Patherbrunnon visum erat nominare, ideo Urbi ipsi idem est nomen inditum. Sed quid sibi vult illud Pather? Colligimus enim sic à majoribus enuntiatum esse, quod ita crebro scriptum reperiamus, nimirum cum lingua Germanica veterem illam suam asperitatem retineret. quemadmodum enim paullatim articulum *thi* mollius pronunciarunt *die*, ita ex Pather fecerunt Pader. Testatur Gobelinus à Pado derivatum, *qui*, ut ait, *ex tribus fontibus sibi invicem prope surgentibus ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oriatur*. quæ descriptio non congruit cum iis quæ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, Leandro Alberto de origine Padi memorantur. Sed faciamus non spectatam esse in hac appellatione tam accuratam similitudinem, si cui id sequi libebit, dicet à Pado factam esse Paderam, quemadmodum brachium Padi, quod est ad Ravennam, Padusam dictum accepimus. Reperitur quoque scriptum Padesbronnen, ubi videri possit deductum nomen ab eadem origine atque ipsum Padi vocabulum. Refert enim Plinius ex Metrodoro, Padum nomen accepisse ab arbore picea, quæ multa circa fontem, quæ Gallice Pades dicatur. Verum unde Saxonibus nostris, quos eo tempore quasi more ferino vixisse ait Venantius, ea eruditio, & cognitio linguarum? Equidem malim fateri, nescire me, unde illud Pather, in nomine Patherbornæ, perinde atque obscurum est, quid sibi velit Mimigarna, in nomine Mimigarnafordæ, quo aliquot sæculis dicta fuit ea Westphaliæ Urbs, quam hodiè Monasterium nuncupamus. præsertim cum illa à Pado derivatio nullius è veteribus auctoritate nitatur. Romanis certe hi fontes, Luppiæ fontes perinde dicebantur, atque ille Luppespringensis, atque adeo qui nobis Padera est, non alius ac Luppia. quanquam necdum condita Paderborna, antequam ars aliquid moliretur, non videantur nostri fontes in unum alveum fuisse collecti, sed temere ut casus ferebat, per subjectos campos lapsi se in Luppiam intu-

Annales Canisiani an. 777. Lib. 3. c. 16.

Lib. 3. 7.

Vide Gobelinum.

intuliſſe. Eo factum eſt, ut cum Sicambri vetus Luppiæ nomen his fontibus tribuerent, Saxones ejus appellationis ignari novum iis vocabulum attribuerint. poſtea vero occupato Aliſone, didicerunt à Sicambris Luppiæ nomen: hæſit tamen iis fontibus, quos prius in poteſtatem redegerant, novum Paderæ nomen. Quocirca cum antea duo tantum amnes ad Tuam arcem, Princeps illuſtriſſime, confluere dicerentur, deinceps tres ſunt numerati, cum revera Luppia, & Padera unus, atque idem ſit fluvius.

CAPUT XII.

Inſtauratum videri Aliſonem à D. Carolo M.

POtiti Aliſone Saxones, omnique circa eum regione, ſecunda fortuna elati, auſi Francorum veſtigiis inſiſtere, devinctis ſibi belli ſocietate Thuringis, Rhenum & ipſi tranſcendunt, rati, idem ſibi in Francos licere, quod illis in Gallos, aliosque Romani Imperii populos licuiſſet. Ea res Francos coëgit, arma retro in Saxones Thuringosque convertere, donec exciſo florentiſſimo Thuringorum Imperio, Saxones vectigales facerent. Contigit hoc anno CHRISTI DXXVII. Quo ex tempore nunquam deſierunt Saxones, ſæpe excuſſo Francorum jugo, ad libertatem eniti; donec à Carolo Magno Francorum rege, antequam à Leone III. Pontifice Maximo, qui Paderbornæ fuerat, Imperator populi Romani renunciaretur, bello preſſi, ſimul Francorum imperium, ſimul CHRISTI religionem amplecterentur. In eo bello non diſſimili cauſſâ atque olim Druſus, caſtellum hoc ipſo loco Carolus videtur condidiſſe. Cum enim Saxones denuo Francis rebellaſſent, eosque jam ulturus Carolus Wormatia properaret, perterriti, inquit Regino, *ad locum ubi Lippa oritur venerunt, ibi ſe ſuamque patriam Regi tradiderunt, & ſponderunt ſe Chriſtianos eſſe debere. Tunc Rex una cum Francis reſtauravit Heresburgk caſtrum, & aliud caſtrum ſuper Lippam, ubi venien-*

Gregor. Turon. l. 3. c. 7. l. 4. c. 10.

Lib. 2.

nientes Saxones unà cum uxoribus, & parvulis innumerabilis multitudo baptizati sunt. Non possum iis assentiri, qui hoc posterius castrum procul collocant à Luppiæ fontibus. In annalibus enim, qui Astronomo tribuuntur, hæc Saxonum deditio, & baptismus eodem propemodum loco describitur, ubi Carolo obviam venerunt, hoc est ad Luppiæ caput. Sic enim habent: *Ad fontem Lippiæ veniens, immensam illius perfidi populi multitudinem, velut devotam & supplicem, ac quasi erroris sui veniam poscentem invenit. Cui cum & misericorditer ignovisset, & eos, qui se Christianos fieri velle affirmabant, baptizari fecisset, datis & acceptis pro fide servanda fraudulentis eorundem promissionibus, obsidibus quoque quos imperaverat receptis, Eresburgo castro, quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam extructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus, in villa Haristallo hiemavit.* Ex his constat, principio Saxones, haud procul à fonte Luppiæ, Carolo supplices esse factos, atque eodem propeloco magnam partem esse baptizatos. Deinde hunc baptismum ad novum illud castellum celebratum esse. id enim, præter Reginonem, diserte affirmant Annales Canisiani. Ex quibus concluditur hoc castellum prope à Luppiæ fontibus abfuisse. Quoniam tamen super Luppiam situm esse dicitur, non ideo sentiendum super eum rivum fuisse, qui Luppespringæ oritur. Neque enim is rivus, ut testatur Gobelinus, unquam absolute Luppia dicitur. Deinde pugnat cum Caroli consilio. Siquidem ante ejus adventum Saxones fusi fugatique erant à Francis, usque ad flumen (inquit Regino) quod Lippia dicitur. Eodem postea itinere eos persequenti Carolo, ut bellum profligaret, super id flumen castellum ponere visum est, eo loco ubi & amnem ipsum haberet in potestate, & transitu per rivos, ex quibus ipse oritur, intercluso, rebellibus populis spem omnem adimeret, se ad arma congregandi. Est igitur Carolus adversus Saxones

idem

idem consilium secutus, quod olim hoc ipso loco contra Sicambros Druso placuerat. Ex quibus apparet, cum tam propinquum fonti Luppiæ fuerit, & tamen Luppiæ, ubi jam flumen dici potest, non rivus, impositum; non alibi hoc castellum fuisse, quam ubi Drusianus Aliso steterat, ad Luppiæ, Alisonisque confluentes. Hunc ipsum locum equidem crediderim significari, quoties consequentibus annis Carolus cum exercitu ad eum locum venisse memoratur, ubi Luppia consurgit. ut anno DCCLXXX. apud reginonem: Carolus *Saxoniam ingressus ad Heresburgk venit, & inde ad locum, ubi Lippa consurgit, & ibi Synodum tenuit.* & iterum biennio post, *Coloniam veniens Rhenum transiit, & Synodum tenuit, ubi Lippa consurgit, ubi omnes Saxones convenerunt, excepto rebelle Widikindo. Illuc etiam venerunt legati Godefridi Regis Nortmannorum, & Altdeni, Hosmundus, necnon etiam legati Avarorum missi à Cacano, & Inguno. Peracto placito reversus est Rex in Franciam.* Hæc regino. Hic non est nobis anxie quærendum, ubi fuerit Caroli exercitus, cum ad Luppiæ fontem castra fecisse dicitur. nihil enim dubito, quin cum omnem campum fuerit complexus, qui utrisque Luppiæ fontibus, & eorum confluentibus continetur. id quod hodieque ostendunt ingentia aggerum, vallorum, fossarum vestigia, quæ jam inde à Caroli memoria, in iis, quos dixi, finibus, passim visuntur. Ubi vero ipsemet Carolus interea se tenuerit, id video non absurde quæri posse. Sane reputanti eos conventus, quorum ex Reginone meminimus, nemini veniet in mentem, alibi Carolum, quam in loco aliquo munitiori, tantisque rebus gerendis apposito, diversatum esse. Atqui nullus ejus temporis auctor, alium locum munitum in eo tractu fuisse prodidit, atque castellum, quod nuper ad Luppiam exædificarat. hic igitur morabatur Carolus, cum ad fontem Luppiæ venisse memoratur. cujus rei non leve indicium est, quod ante hoc conditum castellum, nunquam, uti sæpe postea,

ad locum ubi Luppia consurgit, venisse dicatur. Qua in re scriptores Francicarum rerum, Romanos sunt imitati. Quemadmodum enim illi, quod ad confluentes Luppiæ & Alisonis Drusus contra Sicambros castellum posuerat, id illi ad caput Luppiæ positum dixerunt, quod non longe supra Luppia primum justi amnis nomen ferre possit: ad idem exemplum, qui res gestas Caroli sunt persecuti tunc illum ad fontem Luppiæ perveniisse scripserunt, cum exercitu à fontibus ad confluentes tendente, ipse eodem quo olim Drusus loco sedem fixerat. Itaque, Princeps Illustrissime, tuus Aliso primum in potestate fuit Romanorum, deinde Sicambrorum, qui Francorum fuerunt nobilissimi, tum Saxonum, ac denique iterum ad Francos rediit, quo tempore simul à Romanis receptus videri potest, quandoquidem eo tempore Romanum imperium ad Francos & Pontificis Maximi auctoritate translatum,

CAPUT XIII.

Aliso sedes Episcoporum Paderbornensium

VErum enim vero satis jam diu Aliso noster Martis & Bellonæ domicilium fuit. Vindicandus est aliquando Religioni & Sapientiæ. id factum est, cum Tui, Princeps Illustrissime, Majores, hujus Urbis Antistites, stabilem sibi in eo sedem constituerunt. Quanquam, ut est semper difficile ab eo loco divelli, in quo sis multum diuque versatus, ne tum quidem prorsus belli tumultibus caruit. Nam ut taceam sæpenumero cum alios Antistites, tum Te ipsum, Princeps Illustrissime, Reip. caussa ad arma compulsum, Princeps majoribus tuis huc migrandi caussa, Martis perpetua pedissequa & comes Discordia videtur fuisse. Antea siquidem in Urbe sua Paderborna, apud Cathedralem Ecclesiam habitabant, quo tempore civium erga suos Præsules amor, & reverentia tanto eis præsidio erat, ut vallum, turresque minime requirerent. At postquam ab iis illa sacrosancta dignitas contemni cœpit, gravesque sunt motus adver-

versus Ecclesiasticum ordinem excitati, faciendum visum est, ut ab eorum injuriis semoti, hujus Se arcis præsidio tuerentur. Annum, quo id factum sit, non habeo certum dicere. Suspicor tamen circa annum partæ salutis MCC. Certe, Otto Ritbergensis, qui anno MCCLXXVII. ad Paderbornensem Cathedram est evectus, in hac se arce tenebat, dicebaturque vulgo eodem, quo hodie nomine, fortasse, quod in veteris arcis Carolinæ vestigiis esset collocata. Eam deinde civium eruptione incensam & propecomplanatam, Henricus Spiegelius Episcopus restituit, ac, nisi fallor, Carolum IV. Imperatorem, qui hac iter habebat in ulteriorem Saxoniam, in ea accepit hospitio, ann MCCCLXXV. quamquam Gobelini verba legenti potius videatur mansisse Paderbornæ. Nostra vero memoria, Princeps Illustrissime, dignam veteri illa nominis sui gloria speciem hæc arx aliquando est consecuta, postquam ingenti sumptu in hanc abs te amplitudinem, excelsitatemque exædificata, fossis & turribus communita, laxis, elegantibusque conclavibus, pomariis, hortis, fontibus ornata est. Itaque quamvis splendido, augustoque Principi accipiendo est idonea. Sed nullam illa, inter tam multa, præstantius te ipso ornamentum habet, neque unquam æque beata, quam, te Domino, fuit. Tenuerint illam quondam Drusi, Tiberii, Germanici, sed illa arma ex ea in omnes vicinas oras circumferebant, sed terrorem intentabant, sed luctuosas ubique pugnas & strages edebant. Tuus, Illustrissime Princeps, Aliso nihil habet durum, nihil asperum; sed in eo clementia in subditos, observantia erga finitimos dynastas, de omnibus bene merendi voluntas habitat. Denique quid potest in ea domo esse non pacatum & mite, in qua eo tempore, quo vicinia, necdum positis armis, vel præteritas clades deplorat, vel formidat imminentes, de Academia fundanda consilia agitantur, propagandisque bonis litteris, quæ germanæ pacis filiæ, atque alumnæ, non nisi in dulci otio, & summa rerum omnium tranquil-

Gobelinus c. 72. & 6.

litate acquieſcunt? Crede mihi, Princeps optime, Carolus ipſe Magnus, DEUS bone, quantus Imperator! feliciorem, Te Principe, Aliſonem eſſe ducit, quam ſe, Saxones inde armorum formidine ſubjugante. Quod enim illi optare potius, quam ſperare licuit, id te nunc aſſecutum videt. Quo enim illius mens aſſiduo eſſet intenta, ſatis oſtendit anno CHRISTI DCCLXXII. cum, paucis etiam Saxonum ad CHRISTUM traductis, Adriano I. Pontifice, Romam profectus, *partem aliquam Saxoniæ* (Luitprandi Ticinenſis verba ſunt) *in provincia Weſtphalia, quam ad fidem Chriſtianitatis convertit, ut ipſe jam prædictus Papa præcepit & docuit, ſecunda feria Paſchæ, in baſilica S. Petri Apoſtoli, inter cætera quæ ad manum Papæ offerebat, Deo in ſacrificium obtulit.* Videsne, Princeps optime, in quo religioſiſſimi Cæſaris curæ & cogitationes omnes evigilaruit? In eo videlicet, ut Weſtphaliam univerſam ad CHRISTUM adjunctam, in Beati Petri, ejusque ſucceſſoris poteſtate collocatam, Deo immolaret. Sed, quantum intereſt inter rudem, agreſtemque populum, & omnibus ingenii ornamentis excultum, tanto eſt tuum, Princeps Illuſtriſſime, Caroli ſacrificio præſtantius. Cujusmodi enim Weſtphaliam Carolus Deo conſecrabat? nonne recens e tenebris emerſam, & etiam caligantem, ac, niſi metu retineretur, eodem rurſus præcipitaturam? Tibi vero, Princeps Illuſtriſſime, quale, & quam Deo jucundum munus licet offerre? tot lectiſſimos adoleſcentes, qui modo litteris in hac tua Academia operantur, quique conſequentibus ſeculis operabuntur: qui non modo ipſi ſalutarem doctrinam combibunt, ſed alios quoque erudire, & aliud ex alio ſacrificium poſſunt accendere. quod quidem ſacrificium Deo gratiſſimum totque mortalibus ſalutare, jam inde ex eo tempore, cum primum hoc inſtituendæ Academiæ conſilium, in hoc tuo Aliſone, iniiſti, immortalem Tibi apud Deum, & homines gloriam conciliat.

In vitis Pontif. in Adriano.

CA-

CAPUT XIV.

Gratiæ nomine civitatis Paderbornensis.

QUo magis æquum est Paderbornenses, grates & laudes immortales DEO Opt. Max. habere atque agere, qui te huic Ecclesiæ difficillimis temporibus Theodorum, id est divinum quoddam, & cæleste donum largitus est. Si enim tunc immortali quodam se beneficio affectos profitentur, cum Caroli imperio huc missi sunt, qui primis eos salubris doctrinæ elementis erudirent, quanto est hoc majus atque splendidius, tua Princeps ope perfectum esse, ut Divinæ Sapientiæ, & omnium, quæ illi famulantur, Disciplinarum Templum esset Paderborna? Itaque quod disertissimus Judæorum Philo prædicabat de Athenis, eas esse in Græcia, quod sit pupilla in oculo, & mens in anima, idem nunc, tuo, Princeps Optime, beneficio celebrabitur de Paderborna: eam esse *Lumen, Mentemque Westphaliæ.* Hnic enim illa accerset, qui populum de superiore loco in templis erudiant, qui sacris tribunalibus præsideant, qui Ecclesias, qui cœnobia gubernent. Hic illi divinarum, humanarumque rerum scientiam haurient: hic in luce doctorum hominum suæ eruditionis & virtutis specimen dabunt: hic promeritis titulis, & decoris insignibus cohonestabuntur, eritque dubium plusne Paderborna dignitatis afferat Westphaliæ, tales fingendo, atque formando, an Westphalia Paderbornæ, iis, quos illa perfecerit, munera honoresque mandando. Ipsa vero quantum inde fructum capiet, cum similiter atque his suis salubribus fontibus, omni scientiæ ubertate circumfluet? Nunquam illa præterea usque eo se transversam trudi sinet, ut ab homine omnium rerum honestarum ignaro, & bardo, templum, aram, suggestum teneri, absterreri plebem à religione majorum, divelli ab imperio, & auctoritate Principis, & Antistitis sui, divina & humana violari patiatur. Fuerunt hæc Ignorantiæ facinora, quæ Rebellionem, Temeritatem,

tem, Furorem perpetuos habet satellites. At vero postquam tua, Princeps Illustrissime, insigni illa caritate, qua illius ubique salutem & commodum, nusquam tuum quæstum sequeris, congesti sunt, ut cum Apostolo loquar, carbones super caput ejus, atque demum, ne unquam ad pristinas tenebras revolveretur, hanc ei quasi immortalis lucis officinam comparasti, jubet nos divina Benignitas, & Sapientia, à qua hæc tam certa præsidia provisa sunt, omnia de ea, quæ volumus, polliceri. Licet vero, ut nunc quidem est, justo pauciores hoc tantum tuum beneficium, quanti par est, æstiment, vivet tamen, ac vigebit in memoria posteritatis sempiterna. Noli enim diffidere, in paucis annis, Paderbornam ad ejus ætatis gloriam posse revocari, cum totius prope uti narravimus Septemtrionis lux quædam erat, & magistra. Ibi demum cognoscet quam eximia fuerit tua voluntas, quam salutaria consilia, quam immortalia merita. At modo, tametsi apud paucos, ut dixi, hæc eo sunt pondere quo oportet, tamen pauci illi maximas tibi, & suo, & infelicium illorum, qui minus intelligunt, nomine gratias agunt, Deumque precantur ex animo, ut quando non proinde, ac meritis, gratia tibi habetur ab hominibus, ipse tanto hanc jacturam pluribus, uberibusque præmiis inter mortales, cælestesque compenset.

FINIS LIBRI SECUNDI.

PANEGYRICI,

DIE NATALI ACADEMIÆ THEODORIANÆ PADERBORNENSIS,

Ejus Illustrissimo Principi Fundatori oblati,

LIBER III.

De Illustrissimi Principis in fundanda Academia consilio.

Caput I.

Proœmium.

QUOD, Princeps Illustrissime, honesti liberi suæ adversum Parentes, & suæ stirpis auctores pietatis esse putant, ut cum eos omni officio colant, tum eorum præclare factis cognoscendis, atque commemorandis plurimum delectentur: eodem videmur nos, quique unquam in hac Academia bonis litteris inservient, erga te optimum, ac præstantissimum ejus parentem animo esse debere. Est igitur profecto nostrarum partium, postea-quam de Westphalia, atque Paderborna, quæ est Academiæ quasi patria, nonnulla dicta sunt, ut de tuis quoque, Princeps Illustrissime, laudibus differamus. At enim video jam illam tuam omnium dictorum factorumque moderatricem, ac magistram Modestiam, ad hanc solam mentionem laudis contraxisse frontem, & tristiore, quam adhuc, vultu accipere orationem meam. Sic enim illa te jam inde à prima infantia finxit, atque formavit, ut

cum

cum omnia unius Dei causſa facias, à quo omnia ſunt profecta, Deum ipſum ſat magnum tuarum virtutum pretium putes: ut proinde anxie ſemper verenti, ne vel aliud ac Deum ſpectaſſe, vel aliquid ejus munerum aſcripſiſſe tibi videare, moleſtiæ ſit atque faſtidio omnis tuarum rerum commemoratio. Atque hanc equidem, tuam, Princeps Optime, ſubmiſſionem animi, ſemper fateor, pro eo ac debui, tanquam cœleſtem in hoc dignitatis faſtigio virtutem, ſum veneratus: tamen hodiernus dies nonnullam mihi dubitationem attulit, eſſetne tali tempore illi de jure ſuo cedendum, atque pauliſper, publici commodi cauſſa, ab illa conſuetudine deflectendum. Sic enim cogitabam: ſi id vereatur tua modeſtia, ne tua laus quicquam de Dei gloria decerpat, nunc profecto illud eſſe cum de tua laude ſilere ſit nefas, quoniam niſi te publice laudato, Dei gloriam obſcurari neceſſe eſt. Non enim Deus, cum hanc tibi Academiæ fundandæ cogitationem objecit, paucis mortalibus conſulebat, ſed compluribus late terris, atque populis: non ad fructum exigui temporis, ſed ad perpetuitatem ſequentium ſeculorum: non viles, atque incertas utilitates, ſed ſapientiæ lucem, ſolidæ gloriæ ſegetem, adjumenta ſempiternæ ſalutis, felicitatis præſidia comparabat. His talibus tantisque muneribus ut gratiæ, quas Deo certe debemus, aliqua ex parte reſpondeant, par eſt, eas non in arcana tantum, ac tacita cogitatione, ſed publicis, illuſtribusque mandatas monumentis, in media hominum luce verſari. Quod ſi ita eſt, qui fieri poteſt, ut, cum beneficia quæ Deus Opt. Max. Te Princeps Illuſtriſſime adminiſtro, nobis præſtitit, palam celebrentur, de eo, quod abs te præclare geſtum eſt, ſileatur? Verebar deinde judicia poſterorum. Quid enim exiſtimas illos eſſe dicturos, ſi tuum tanti beneficii auctoris nomen ad eos absque ulla transmiſerimus, vel tuorum commemoratione meritorum, vel noſtræ teſtificatione pietatis? Num cauſſam dicere licebit, quin nos omnium mortalium invenuſtiſſimos,

mos, atque ingratissimos fuisse judicent? Tametsi enim nihil est tibi glorioſius, quam, cum tanta perfeceris, nihil gloriæ amore feciſſe, tamen poſteaquam, pro rerum geſtarum claritudine, gloria te ſequitur vel invitum, noſtra certe cauſſa tibi lætandum eſt, cum his operibus tuis magnificis, atque præclaris gloriam tribuimus, quæ niſi in laude poneremus, nunquam induceremus animum, ut, quod unum optas, his abs te nobis paratis commodis uteremur. Qui enim illum merita laude privat, cujus beneficium habet, is profecto ſatis oſtendit ejus ſe beneficii fructu non moveri. Atque hæc quidem ſuccurrebant reputanti, quid noſtram in te pietatem deceat, & quid virtutibus tuis debeatur. Sed quoniam attendendum quoque fuit quid modeſtia tua, quid aures ferre poſſent, faciendum mihi viſum eſt, ut tua, Princeps Illuſtriſſime, cauſſa, laudatione quidem abſtinerem, ne tamen ſuum Fundatorem, ac Parentem Academia quondam ignoraret, breviter, quid in ea inſtituenda conſilii ſis ſecutus exponerem. Ita enim fore confidebam, ut neque poſteros quicquam eorum fugeret, quæ ſcire intereſſet, neque tuæ modeſtiæ negotium facerem. Tametſi enim nihil horum abſque tua laude dici poteſt, ita tamen dicentur, ut non in iis laus tua, ſed eorum utilitas quæſita videatur, in quorum commoda tantum curarum, opumque contuliſti.

CAPUT II.

Illuſtriſſimum Principem, in fundanda Academia ſua, & Majorum præclaræ indoli reſpondere voluiſſe.

AC licet arduum, & fortaſſe temerarium videatur Principum, qui, ut faſtigio, ita quadam mentis altitudine DEO ſunt ceteris mortalibus propiores, conſilia perſcrutari velle, & exponere; tamen, quemadmodum ex iis, quæ in rebus creatis cernimus, non nihil interdum de propoſito divinæ mentis aſſequimur;

ita in iis quæ publicæ commoditatis amore abs te, Princeps Sapientissime, adhuc facta sunt extant nonnulla vestigia, in quibus tua salutaria consilia, quasi descripta legimus. Quid quod, in ipsa quoque tua indole, natalibus, genere, est quiddam, quo facile, ut ad alia præclare gerenda, tum ad meditandam Academiam exstimulatum esse cognoscimus? Quanquam enim ut est quisque maxime generosus animus, ita genus, & proavos, & quæ, ut canit ingeniosus Poëta, non fecimus ipsi, minime ad se pertinere ducit; tamen postquam semel est animus virtutis amore inflammatus, hunc è claro genere fructum capit, quod eorum facta intuens, à quibus est progenitus, ne degener videatur, elaborat. Atque hunc stimulum legimus in divinis quoque litteris admoveri: Sic enim Divus Paulus Timotheum suum alloquitur: *Recordationem accipiens ejus fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitavit primum in avia tua Loide, & matre tua Eunice, certus sum autem quod & in te. Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam DEI, quæ est in te.* Hoc præceptum ab Apostolo datum Episcopo, minime tibi, Princeps optime, prætereundum putasti. Videbas enim in nobilissima tua Furstenbergiorum familia tot seculis integerrimam fidem Catholicam, non sine insigni aliarum virtutum comitatu, ut verbo Apostoli utar, habitasse. Numerabas in iis complures, qui non vulgarem eruditionem, rerumque usum sibi pepererant: multos, qui in altiore dignitatis gradu positi, Remp. consiliis, & opera sustentarant: in plerisque omnibus eximia quædam in Deum pietas, facilitas, atque omnibus in rebus modestia, & publicorum commodorum amor. Nam, ut alios prætream, quanta gravitate & sapientia fuisse accepimus abavum tuum Wennemarum Furstenbergium? quanta vitæ sanctimonia ejus conjugem Cordulam à Galen? De qua illud accepimus, solitam tanto Christi pro nobis dira passi amore exardescere, ac vicissim optare aliquid ejus causa molestiarum exorbere, ut linteorum omni

1. Tim. 1. v. 5.

mol-

mollitie depoſita, laneo duntaxat veſtitu, nudisque pedibus ſacellum crebro adiret eo intervallo ab avita domo diſſitum, quantum inter locum, ubi Chriſtus damnatus eſt, & Calvariæ collem intereſt. Quam rem ſcio levem iis hominibus viſum iri, qui totum hoc majorum noſtrorum, ut nos ſentimus, religionis, ac pietatis, ut ipſi dicere ſolent, ſimplicitatis, & ſuperſtitionis genus ludificatui habent. Verum non pœnitet me, laudare in nobili femina, quod in Alipio, qui deinde fuit Epiſcopus, prædicandum ſibi putavit Auguſtinus: velut *fortiſſimo*, inquit, *domitore corporis, usque ad Italicum ſolum glaciale nudo pede obterendum, inſolito auſu.* At hoc domandi corporis more muſteum hoc Evangelium funditus caret. Quo libentius hæc talia commemoro, Princeps Illuſtriſſime, ut omnes intelligant, ſolidam illam, virilem, antiquam, Catholicam religionem à majoribus tuis cultam eſſe. Hanc veluti cariſſimam hæreditatem adierunt, poſterisque reliquerunt, Avus tuus Fridericus, Satrapa Werlenſis, Electoris Colonienſis Conſiliarius, & Pater item Fridericus, Satrapa Bilſteinienſis, cujus integritas, doctrina, prudentia dicendi vis cum in patriæ negotiis, tum in publicis Imperii conventibus ſæpenumero cognita eſt. Hanc una cum lacte ipſe ſuxiſti, à lectiſſima & antiquæ innocentiæ amantiſſima fœmina Anna Weſtphael, quam omnibus ſemper pietatis officiis coluiſti. Non eſt ab his divellendus Joannes Furſtenbergius magnus patruus tuus, qui Deo mancipatus in nobili Cœnobio Sigebergenſi, quod D. Anno Colonienſis, accitis è Fructuaria Italiæ viris ſanctitate præſtantibus, quondam fundaverat, brevi ad eas virtutes, quas domeſtica diſciplina combiberat, ſanctiora illa inſtituta adjungens, tantum profecit, ut ſacer ille cœtus dignum eum judicaret, cui ſe & cœnobium regendum traderent. Quod munus ita ſuſtinuit, ut Inſtaurator dici poſſit, cum veteris illius diſciplinæ, tum tectorum, atque fundorum. itaque clariſſima eſt apud illos ejus nominis memoria & præclaris parta virtutum

Lib. 9. conf. cap. 6.

exemplis, & opibus, quas assidua rei communis cura, ac parsimonia collectas haud modicas successori reliquit. Jam vero flagitium sit, si ex hac ipsa inclyta stirpe, Guilielmum Furstenbergium præteream, Ordinis Equitum Teutonicorum Sanctæ Mariæ in Livonia Magistrum, in quo Principatu Henrico à Galen successit. Huic duæ res dissimillimæ egregiam demonstrandæ virtutis suæ facultatem dedere, Principatus, & adversa fortuna. Nam cum florenti ætate sacram illam militiam administrandam accepisset, in multiplici reip. perturbatione, consiliis, atque armis integritatem Catholicæ religionis, dignitatemque ordinis sartam tectam conservavit. Quod eo fuit difficilius, quod cum frequentibus præliis lacesseretur à Moschis, interea neque vicinorum dynastarum dissidia, neque orientes jam tum pestiferæ sectæ, res ejus esse quietas sinebant. Ubi vero jam ingravescente ætate, post tantam jactationem, portum sibi quasi quendam providit, & designato sibi successore, in munitam inprimis arcem Vellinum se contulit, ut, quod supererat ætatis in honesto otio contereret: ibi vero majus, quam in medio mari, naufragium invenit. Nam anno MDLX. cum Moschi magnis copiis in Harriam, & Lettoniam se effudissent, tandem cæso Teutonicorum equitum exercitu exeunte Quintili Vellinum oppidum, quatefactis vi tormentorum muris, & ignibus in tecta conjectis, ceperunt. Arcem vero ipsam, in qua Princeps versabatur, conscelerati milites, qui in præsidio erant, pacti corporum suorum, & omnium, quæ efferre possent, incolumitatem, nefarie prodiderunt. Quid plura? direptis, quæ in arce erant, Principis opibus, ipsum frustra quiritantem, & fidem eorum appellantem Moschis dedunt. Neque tamen perfidis sua præda diu frui licuit. Nam Moschi re cognita spoliatos omnibus quæ rapuerant, inanes dimiserunt. Princeps ipse captivus ductus in Moschoviam, illustre barbaris patientiæ & pietatis exemplum fuit. Cum enim templo careret, in quo Romano ritu sacra fierent, velut

velut quondam Abraham, sub quercu Mambre, sic optimus senex statis temporibus, sub quadam arbore Deum colebat. Felicior omnino, qui conservata majorum religione in exilio, & custodia diem suum obiit, iis, qui, illa repudiata, fumosos titulos, & fluxas opes sibi pepererunt. Etenim Guilielmus noster, quod de Theodosio Magno scripsit olim D. Augustinus, *Ecclesiæ se membrum esse, magis quam in terris regnare gaudebat.* Neque aliter, atque ille affecta est cætera Furstenbergiorum familia, quæ ad hunc usque diem in tanta religionum licentia, suæ illi, quam ab optimis majoribus accepit, adhuc præclare constitit. quod nostra tempestate tam paucis familiis elogium video tribui posse, ut perinde sint raræ, atque fluvii, qui invecti in mare dulces, inter salsas, aquas perpetuo retinent. Atque hæ familiæ tuæ laudes, Princeps Illustrissime, haud paullo magis eam exornant, quam illæ ab ejus vetustate, primaque origine decerptæ. Non enim desunt, qui & antiquarum tabularum auctoritate, & e gentilitiorum insignium forma, & natalis loci situ demonstrare se posse confidant, Furstenbergiam domum è vetustissima, clarissimaque Comitum Oldenburgensium stirpe genus ducere: Sed nimirum antiquius tibi semper fuit illustria majorum tuorum exempla virtutum æmulari, quam obscuras, & tot sæculis à nostra memoria semotas generis tui origines excutere, & perscrutari. Hoc certe Catholicæ religionis studium, quo inflammatus cum alia permulta gessisti digna immortali laude, tum hoc gymnasium condidisti, pia illorum, atque attenta educatio, ac disciplina tibi primum inseruit. Exornasti deinde, atque auxisti, quod à parentibus acceperas, cum profectus es Coloniam Agrippinæ cui Urbi Stanislaus Hosius doctissimus Cardinalis, non dubitat acceptum ferre, quicquid in provinciis circa Rhenum supereſt integræ, puræque de religione doctrinæ. Ibi minime contaminatæ, vel ambiguæ fidei magistris usus, eorum studiorum fundamenta jecisti, quorum fructum

Gen. 18.

S. Aug. de civit. Dei c. 26.

Hosius in epist. ad Senat. Colon.

ctum facilè vel ex hac tua, affecta jam ætate prompta, & locuplete omnis eruditionis memoria, quam nemo non obſtupeſcit, æſtimamus, Cæterum jam tum illa bonarum tractatione literarum, inducebas animum, plurimum conducere, ad redintegrandum quicquid in religione labefactum eſt, juventutem ab iis duntaxat magiſtris liberalibus artibus infici, qui nihil alienum à majorum pietate ſentirent. Quo in ſtudio eruditionem cum religionis integritate copulandi tecum faciebant germani tui Fridericus, eximiâ gravitate & prudentiâ vir, Canonicus Moguntinus, &, qui etiamnum vivit, Caſpar Furſtenbergius duorum Electorum Moguntini, & Colonienſis Conſiliarius, ſupremus Weſtphaliæ Satrapa, jam pridem in omnibus Imperii conventibus magna cum dignitate, & publico commodo verſatus. Neque hæc ſolùm magnorum operum adjumenta domo ad Remp. attuliſti; ſed præterea, cùm plerique omnes claris orti natalibus, immodicis in veſtium, ædium, familiæ ſplendorem jacturis ornare ſe ſperent fortunam ſuam, ita à majoribus Furſtenbergii ſunt edocti, atque aſſuefacti, ut ſciant dignitatem generis crebris & illuſtribus virtutum documentis, non rerum inanium apparatu, luxuque retineri. Hinc illa tua, Princeps optime, in hoc quoque faſtigio in victu cultuque frugalitas: domus expers ſtrepitûs, atque turbarum: latus caritate magis tuorum, quam armis ſeptum: denique ſumptus in privatum modici, in publicum profuſi. Cui enim nullæ ſunt inſanæ cupiditates, quæ neque exhauſtis Reip. vectigalibus expleri poſſint, ei neceſſe eſt opes ad juvandam, ornandamque Remp. ſupereſſe. Meritò igitur, Princeps Illuſtriſſime, Academia noſtra, non tibi modò, ſed inclytæ quoque domui Furſtenbergiæ ingentes gratias agit, quòd te ſuſtulerit, talemque formarit, cui propter conceptum à teneris veræ religionis, omniſque præclaræ diſciplinæ amorem, ſi quando ad dignum tuis meritis locum pervenires, cupido fundandæ Academiæ facilè

cilè posset incidere, neque, propter insignem in omni vita temperantiam, rerumque omnium modum facultas perficiendi deesset.

CAPUT III.

Miserum statum, in quo à primo Ecclesiam Paderbornensem offendit, Principem in cogitationem Academiæ impulisse.

QUis vero DEI in Ecclesiam Paderbornensem eximiam voluntatem, atque providentiam satis pro dignitate prædicet, qui in ipso tempore, parta cælesti afflatu, & domesticis institutis animi tui ornamenta, non diu cunctatus, ad ejus salutem, dignitatemque convertere dignatus est? Vix inter hujus Ecclesiæ Canonicos censeri cœperas, cùm in te omnium conjecti sunt oculi: neque quisquam fuit, qui ut tibi honores mandarentur, canos expectandos putaret. Aliorum virtutem diu periclitatur, & explorat Ecclesia, sæpe experta, eos quoque quorum senectus omni laude floruerit, prius in illo ætatis lubrico, ut non ceciderint, titubasse. Te, in ipso juventutis flore Præpositum sibi delegit; de robore animi tui constantiaque, secura. Quod equidem divino nutu factum arbitror, ut in tempore, Reip. vulnera, quæ paullo post curanda tibi essent, accurate cognosceres. Eo enim tempore versabatur hæc Ecclesia in potestate Principis à Catholica religione alieni, neque multo ante vicinæ provinciæ gravibus erant ob dissidia de fidei doctrina motibus jactatæ, quos Gebhardus Truchsesius Archiepiscopus ducta uxore, & Ecclesiæ contemta auctoritate excitarat. Itaque omnibus fato quodam temporum ad studium novarum rerum conversis, & cum iis faciente ipso, qui corrigere debuit, Antistite, universa rei Catholicæ cura, huic Admodum Reverendo & nobilissimo Canonicorum Ecclesiæ Cathedralis Collegio incubuit, cujus in tuenda majorum religione excubiæ, ac labores digni omnino sunt, quos justissimis laudibus, & gratiis posteri-

ſteritas tota proſequatur. Inter hos eminebat tua, Princeps Illuſtriſſime, animi magnitudo in vincendis rebus adverſis, prudentia in capiendo conſilio, dexteritas in Eccleſiæ incolumitate ubique procuranda. Itaque cum defuncto Principe de ſucceſſore deligendo Canonici conveniſſent, nemini prope dubium fuit, quin, ſi ſalvam vellent Eccleſiam, tuæ potiſſimum fidei credenda eſſet. Ita omnibus volentibus, & fauſta precatione te proſequentibus, Epiſcopus Paderbornenſis es renunciatus. Ibi cum provinciam prope depoſitam, ac deploratam accepiſſes, ita perſanandam putaſti, ut eam aliquando non qualem modo accepiſſes laceram & afflictam, ſed florentem, ornatamque poſſes ſucceſſori relinquere. Nihil dico de fortunis, quas prope conſumptas repperiſti: nihil de ære alieno, quo graviter ſane premebatur: nihil de oppoſitis pignori fundis, ac villis. Taceo non modo nunc exiſſe ex ære alieno, & quicquid usquam obligatum fuerat bonorum Eccleſiæ, abs te liberatum eſſe, ſed etiam novas arces exædificatas, nova vectigalia conſtituta. Et quoniam ſuperiore libro nonnulla à me dicta ſunt de hac tua ad confluentes Luppiæ, & Aliſonis nova arce, adjiciam quoque de altera nonnihil, quæ Wevelsburgum dicitur. Ferunt in eodem loco antea arcem ſtetiſſe, cujus originem Hunnis, ſive Hungaris tribuunt. Illi enim priusquam ad Chriſti fidem, & humanitatem traducerentur, ut erant in primis immanes, & efferi, eruptione facta in Saxoniam, & Thuringiam circa annum Domini DCCCCVII. omnia flamma ferroque vaſtarunt. Ab illis igitur, vel certe contra illos, prodidere quidam arcem primo poſitam II. à Paderborna milliario, ac reſtauratam deinde à Friderico Arnsbergæ Comite, qui deceſſit è vivis anno Chriſti MCXIII. Venit poſtea in poteſtatem nobilium dynaſtarum in Beuren, atque inde in ditionem Paderbornenſium Antiſtitum. Extructa eſt abs te, Princeps Illuſtriſſime, forma triangulari, ſpecie ſane viſenda atque magnifica. Quæ quidem, aliaque ejusdem gene-

Gobelinus aetat. 6. c. 57.

generis opera si commemorarem, nihil equidem dicerem à laude Ecclesiastici Principis alienum. Nam etiam noster Magnus Carolus, cum epitaphium carmen, quod Romæ, hodieque in Vaticano visitur, scriberet Hadriano I. Pontif. Maxim. quem summa pietate coluit, hæc inter ejus laudes quoque numeravit:

Doctrinis, opibus, muris erexerat arces,
Urbs caput, orbis honos, inclyta Roma tuas.

Extat apud Baron. tom. 9. Anno CHRISTI 795.

Sed magis semper es arbitratus ad te pertinere quæ ad animorum sempiternam salutem, & Orthodoxæ religionis incolumitatem spectarent. Eo igitur e vestigio curas cogitationesque contulisti. Neque id diu præteferre cunctatus es. Certe David Chytræus homo Lutherianus, tuam electionem enarrans sic ait: *Paderbornensi diœcesi Theodoricus à Furstenberg gubernandæ præpositus est, & Calendarium Gregorianum subditis statim obtrusit.* Studuit homo vafer, obtrudendi vocabulo, pulcherrimum factum in invidiam vocare, quam scilicet, Princeps Illustrissime, facile contemnis, quod auctoritati Vicarii Christi, & Nicæni Concilii omnium sanctissimi parere, nihil habeat quod erubescendum videatur. Post hæc vero cum animadverteres, cursum religionis Catholicæ duabus potissimum rebus retardari, multitudine prava docentium, qui superioribus temporibus omnia ferme suggesta involarant, & inopia eruditorum sacerdotum, qui veritatem adversus mendacia tuerentur, utrique medicinam adhibere aggressus, lolii satores facessere, & res suas sibi habere jussisti. Diuturnioris aliquanto curæ & operæ fuit, idoneos rei Catholicæ administros, & doctores formare. Diu enim in hac urbe, ne quidem Grammaticæ ludi, satis ad rem Ecclesiæ erant comparati, donec Salentinus Colonienſis Elector, qui hanc Ecclesiam simul administrabat, annuis vectigalibus auctis, studia litterarum nonnihil erigeret. Extiterunt deinde illo decedente, ea tempora, ut Reverendum, & Nobile Cathedralium Canonicorum Collegium in litteris, qui-

In Chronico Saxoniæ anno 1585.

bus anno MDLXXX. Kalendis Junii longiorem operam Patrum Societatis Jesu expetit, confirmet raros posse reperiri, quorum satis constans, & certa sit de divinis rebus sententia, cum quilibet fere, quod commodum sit, credat. Quæ res quoque eosdem sapientissimos Ecclesiæ nostræ proceres impulit, ut ludi administrationem omnem Societati Jesu postea committerent. Sed tibi nimirum jam tum, Princeps Sapientissime, videbatur, nisi condita Academia, nunquam Ecclesiam in his terris eam doctorum hominum, quæ satis sit ad frangendos adversariorum impetus, facultatem habituram. Neque enim defuerunt viri graves, è quibus nonnemo etiamnum supereſt, qui te audierunt, cum diceres ipsis principatus exordiis te confidere, tantum tibi vitæ atque opum datum iri divinitus, ut publicam artium maximarum officinam ponere in hac urbe liceret. Ea res, quamvis id temporis ardua videretur, tamen fuit cui contemplatio magnitudinis animi tui, & spes utilitatis publicæ lachrymas cieret. Jam enim intelligebas, quod à Divo JOANNE CHRYSOSTOMO diserta, ut assolet, oratione, firmisque rationibus ostenditur, parum esse Christiano doctori, si vulgari quadam, & mediocri eruditione sit præditus, propterea quod incertum sit, quibus potissimum armis humani generis incautos sit aggressurus. Facit enim ille quod ii, qui urbem aliquam circumsident, ut ea parte præcipue faciat impressionem, qua paucioribus præsidiis munitam esse viderit. Itaque si parochus quis Ecclesiam regendam susceperit, qui, ut ceterorum non sit rudis, minus sit Græce, vel Hebraice doctus, confestim extimulat, qui voces in sacris litteris, aliter ac veritas habet, accipiendas esse contendat: Si dialectices est ignarus, exsuscitat, qui argutis eum concluſiunculis impediat: Si historiæ veteris, & Ecclesiasticæ est imperitus, qui fictas fabulas, & contortas, ac difficiles temporum rationes objiciat. Denique quacumque in arte fuerit minus versatus, in ea si adversario latus præbuisse videbitur, quamvis

Lib. 4. de Sacerdot.

vis ceteroqui sit excellenti, reconditaque doctrina, tamen causſam dederit imperitis suſpicandi, ideo quippiam in Catholica doctrina verum non esſe, quod à veritatis doctore, non quicquid contra dici potest, diluatur. Id si iis usu venire potest, qui sublimioribus disciplinis exculti, minorum sunt expertes, quid illis fiet, qui inferioribus leviter tincti, nullam partem graviorum attigerunt? Magna igitur ratione, Princeps Illustrissime, instituisti, cum provinciam accepisses refertam oppugnatoribus Catholicæ religionis, vacuam prope iis qui pro dignitate ejus scita, ac decreta explicare possent; successori optime eruditis hominibus septam & vallatam relinquere, qui illam omni doctrinæ genere, adversus quodlibet hostium genus propugnare, & tueri didicissent.

CAPUT IV.

Illustrissimum Principem fundanda Academia paci, & tranquillitati publicæ consultum iviſſe.

QUibus rebus perfecisti, ut & Episcopi, cujus est sibi creditos homines erudire, & Principis, qui non sine causſa gladium portat, præclare muneribus perfunctus esſe viderere. Tunc enim minus molestum est timore pœnarum ad veritatem amplectendam cogi, cum non defuerint, qui eam veritatem esſe, quæ ostenditur; errorem vero qui abjici jubetur, liquido docere possint. Itaque ubi & mens doctrina imbuitur, & voluntas potestate compellitur, prona est obedientia. Obedientiam consequitur pax illa; de qua alicubi Augustinus, cum disputaret contra Gaudentium, qui nolebat Hæreticos, & Schismaticos Imperatoribus pœnas dare: *Regibus* (inquit) *ea quæ secundum Deum sunt religioso timore jubentibus quisquis obtemperat, timore incipiens, & dilectione proficiens, à Domino accepit pacem, non sicut pacem dat sæculum. quoniam sæculum dat pacem propter temporalem utilitatem: Dominus autem propter æternam salutem.* Verum, ut alibi docet idem sanctissimus Antistes: *Utitur*

Lib. 3. contra Gaudentium circa finem

Lib. 19. de civit. Dei c. 17. *etiam cœlestis civitas in hac sua peregrinatione pace terrena.* Cujus civitatis procuratio cum Christiano Principi, præsertim Ecclesiastico, sit commissa, & ipse *humanarum voluntatum compositionem, quantum salva pietate ac religione conceditur, tuetur atque appetit, eamque terrenam pacem refert ad cœlestem pacem: quæ vere ita pax est, ut rationalis duntaxat creaturæ sola pax habenda atque dicenda sit, ordinatissima scilicet & concordissima societas fruendi Deo, & invicem in Deo.* Igitur, ut equidem Augustini orationem audio, Christiano Principi præcipue propositum esse oportet, ut omnibus, quibus imperat, cum Deo atque inter se conveniat. Deinde hujus gratia, in iis quoque quæ ad hanc vitam degendam pertinent, pax est Reip. conclianda, atque tranquillitas. Hæc igitur, Princeps Illustrissime, cum tui officii esse duceres, quantum animo laboraris, ut omnis tui imperii regio, otio ac securitate frueretur, nemo est in earerum omnium tam rudis, ac peregrinus qui ignoret. Quantis enim curis, atque impensis egisti, ne ardente finitimis terris civili bello, idem populos tuos afflaret incendium? quam sedulo semper honestam cum vicinis Principibus adversus prædonum vim, ac rabiem, societatem coire studuisti? quoties eorum ingentes copias, ne miserorum fortunas diripi, & corpora vexari patereris, pacto cum iis pretio, à finibus tuis arcuisti? quoties jam ingressos, & velut in hostili populantes omnia, atque vastantes immissis copiis tuis cecidisti? quanto metu provinciam universam eo die liberasti, cum tuis auspiciis tuorum militum virtute, volitantia in conspectu hujus Urbis prædonum agmina, ad Benhusium vicum justis ultus es armis? Quid? cum ad novam-Becam oppidum, equestres copiæ, ejus oppidi exitium, & vastitatem anhelantes, à tuis hominibus devictæ, hybernas nives suo sanguine cruentarunt? Quid ego ceteram tuam in omnes publicæ quietis perturbatores, auctoresque injuriarum justissimam severitatem commemorem? Itaque in di-

Ibidem

tionis

tionis tuæ terras aut tam valida manu veniant oportet, ut pugnam non pertimeſcant, aut certe velut quendam prædonum ſcopulum devitent. Sed inprimis ſtudio tibi ſemper fuit, ut Paderborna tuæ provinciæ caput, omni civili motu vacaret. Nam cum anno MDCII. menſe Februario gravis ſenatum inter, & nonnullos cives exorta eſſet diſcordia, cum ſenatus à civibus Reip. male geſtæ accerſeretur: cives quod ſenatum in curia vi quaſi in cuſtodia tenuiſſent, indignisque modis affeciſſent, inſimularentur, operam dediſti, ut omni vi, ac tumultu ſemoto, jure experiri mallent. Itaque VI. Kalend. Quinct. ejusdem anni de tuo conſilio viros, cum natalibus, tum juris ſcientia præſtantes dediſti, qui cauſſam univerſam cognoſcerent. Interea vero cum conteſtata jam lite is annus eſſet in exitu, novorumque comitiorum tempus appeteret, ac ſenatus quidem ſe in officio fore profiteretur, cives autem illi, duce, atque ſignifero Liborio Wichardo, homine ad res novas moliendas acri, atque verſuto, neque ab armis diſcederent, neque ullum ſenatus inſectandi finem facerent, ſapienter vetuiſti, ne quorum nomina ex utraque parte delata eſſent, eorum in comitiis ulla ratio haberetur. Ibi vero incertum fuit plusne tuis conſiliis ad pacandam, an illi furore ad perturbandam rempubl. incumberent. Ubi enim dies comitiorum ineunte anno MDCIII. adfuit, ac de more in curiam viginti quatuor viri, penes quos jus erat renunciandi ſenatus, convenerunt, advolat cum armata ſuarum partium multitudine Liborius, atque intentato, iis qui conſederant, terrore, neminem, niſi ex ſuo ſuorumque voluntate, in ſenatum allegi ſinit, & cui quemque magiſtratum mandari oporteat, ipſe nominatim edicit. Verum non diu Liboriani hujus quoque, quem pro ſua libidine creaverant, ſenatus injuriis temperarunt. Necdum enim eo menſe elapſo XVII. Kalend. Februarias is ipſe ſenatus, ſupplici dato libello, graviter de iis eſt queſtus. Sed non defuit ei, qui illos contra morem, & inſtituta majorum eligen-

dos curarat, quemadmodum eadem miseros importunitate frangeret ac domaret. Ut enim sibi jam pridem homines factiosos, audaces, egenos, ex ultima plebe devinxerat, omni artificio allaborabat, ut hos omnibus in rebus dicto audientes haberet. Illi simul atque signum datum erat, cum telis veniebant in curiam: illi quæcumque ipse vellet assensu suo, & incondita vociferatione comprobabant: illi, si quis contra hiscere esset ausus, ad suum scilicet Catilinam deferebant, quos ille contumeliis, minis, atque interdum colaphis, & adacto cultro vel secum facere, vel certe obmutescere cogebat. Ita deterrimum quemque sponte; qui plus aliquanto videbant, metu ad suas partes adjunxerat. Ad hæc, ut omnia, vel invito senatu, pro arbitrio gereret, novum viginti quinque virum consilium, è suo illo grege, contra civitatis leges & jura creaverat, quorum opera assequebatur, ut quæcumque ipsi placuissent, populus vellet juberetque. Neque deerat homini, quamvis litterarum ignaro, popularis facundia, qua in concionibus, quas frequentes ad suos habebat, utebatur, ut eum sui de cœlo delapsum hominem quandoque, ne ipso quidem dissentiente, clamarent. Hunc perturbatum civitatis tuæ statum, Princeps, cum diutius ferre non posses, optaresque cives tuos, qui postremorum hominum dominatu premebantur, in libertatem vendicare, principio VI. Kalendas Jun. ejusdem anni MDCIII. Senatum ac populum jussisti illos viginti-quinqueviros, quos contra leges, & vetera pacta, ad alendum improborum civium furorem, crearant, omni illa potestate privare. At illi scilicet annitentibus Lilorianis, non potestatem eis ademerunt, sed nomen duntaxat commutarunt, ut qui antea vigintiquinqueviri, iidem postea delecti è populo dicerentur. Quid erat sui Principis auctoritatem ludos facere, si id non erat? Neque tamen, ut eras accenso infelices adjuvandi studio, spem curamque abjecisti. Animadverteras è classibus in quas tota civitas est tributa, nonnullam integram esse totius

hujus

hujus perduellionis, & ex aliquot aliis complures, quos duntaxat cæterorum metus mutos effecerat. Spem igitur eras ingressus, hos, quibus aliquid reliquum erat sanæ mentis, ad divellendos sese, atque abrumpendos penitus ab omni facinorosorum societate posse impelli, si modo seorsim singulas classes alloqui, & sui officii admonere licuisset. Atque edixeras quidem, ut pridie idus Decembres ejusdem anni classes omnes civium, urbe egressæ suo quælibet certo loco mandata sui Principis acciperent. Senserunt Liboriani quid ageretur, & disseminato rumore evocatos à Principe adversus cives, ex ea provinciæ parte, quæ trans montes dicitur, homines armatos, qui civibus audiendo Principis mandato occupatis, urbem invaderent, non modo effecerunt ne quisquam prodiret, sed etiam administro, quem ad eos allegaras, præcise negarunt, se, qui in eadem caussa essent, posse disjungi. Quæ quidem à Liborianis, notis illis clamoribus jactabantur, cæteris interea, ut solebant, timore conticentibus. Addebantur in te, Princeps Illustrissime, dicta acerba, & minæ: ac ne cui civium liceret ad arcem tuam commeare, quatuor ipsos dies portæ omnes civitatis clausæ, & custodiis septæ tenebantur. His cognitis, cum inter omnes constaret horum omnium malorum opificem, atque architectum esse Liborium, ratus eo abstracto cæteros ad frugem posse corrigi, missis ad cœnobium Abdinckhoffense gravissimis è tuo consilio viris, eo accito cum veteri, tum novo senatu, illum vel noxæ dedi, vel dum in judicio objecta sibi crimina dilueret, ab ipsis haberi in custodia jussisti. Senatus cum in tam æquis postulatis, Principi reluctari non posset, esset que ipse à Liboriana factione creatus consul non obscure homini iratior, tamen arctiorem custodiam, & vincula deprecati, censuerunt, satis fore si in curia tantisper attineretur. Vocatus ille in curiam primum tergiversari, deinde cum iterarentur mandata, aperto capite illudere, & minas de more jacere. ad extremum cum senatus, ut saltem in speciem

ciem mandata, quæ acceperat, exhausisse videretur, missis apparitoribus hominem ut imperata faceret, vellet cogere; ille cum domum suam armatis hominibus cinxisset, ac præter minora tela etiam ex ipsis urbis mœnibus advecta aliquot minora curulia tormenta, pro fenestris suis collocasset, non dubitavit in ministros Reipubl. explodere. Sed hoc quamvis indignum facinus inusitata quadam audacia, atque impudentia haud multo post cumulavit. Habebatur forte senatus, cum Liborius cum frequenti suorum manu, quorum singuli telis erant accincti sub pallio, in medium consessum venit. Præfatus, liquere sibi jam illud esse, quando consociari totius animos civitatis, & coalescere oporteat, orat senatum ut jam tandem aliquando decernat, velit necne suis, ac suorum consiliis parere. Cum senatus cunctaretur, Liborius cum suis procumbit in genua, ac suos quidem jubet tertium orationem dominicam pronunciare, senatum vero interea statuere, quid sibi faciendum putet. Etjam belli isti precatores, reductis palliis, tela ostentabant, quibus, nisi mos eis esset gestus, in senatorum cæde bacchari certum erat. Quid quæris? Senatus tam præsenti periculo perterrefactus obsignatis tabulis confirmat, se in omnibus, quæ ad Liborium, ejusque partes pertinerent, cum ipso esse facturos. Has tabulas cum accepisset Liborius reverenter exosculatus, gratiis actis, ac decem thaleris in vinum senatui, nomine populi donatis, ita discessit ut qui præclare sibi rem gessisse videretur. Ex eo tempore in pejus omnia ruere cœperunt, eoque res evasit, ut Januario anni MDCIV. senatu ex Liborianis creato, ipse Liborius consul renunciaretur. Quid in eo consulatu ab improbis hominibus, Princeps Illustrissime, non pertulisti? Antiquissima pacta, Principumque constitutiones violatæ: ademptum tibi per summam injuriam supremum in urbe rerum criminalium arbitrium: cives, qui aliquid contra consulis audaciam mutire essent ausi, inusitatis suppliciis vexati; interdictum severe omni-

omnibus ne ad te appellare, aut confugere auderent: conducti novi tribuni, signiferi, aliique rei bellicæ administri: tormenta pro mœnibus posita, ut, quod dicere solebat Liborius, tibi Principi suo, vel ad mensam accumbenti negotium facesserent. Quid quod; non erubuit primariæ Ecclesiæ nobilissimo Canonicorum Collegio denunciare, ut alium sibi Antistitem providerent. Nonne eosdem Canonicos, cæterosque omnes Ecclesiasticos, ac religiosos homines, etiam cum nihil urbi impenderet adversi, publico edicto ad tympani sonitum, proposita fortunarum, ac vitæ jactura, arma sumere, & in excubiis militari more agitare compulit? Nonne eosdem omnes, atque adeo tuos quoque, Princeps Illustrissime, consiliarios, & qui Reip. caussa ad provincialem conventum cum mandatis mittebantur, ipsum quoque totius provinciæ quæstorem, pedem ex urbe efferre suo injussu vetuit? Ac sperabas quidem ordinum totius provinciæ auctoritatem, qui v. Non. Mart. in conventu Dringebergensi adfuerant, aliquod apud eos pondus habituram, qui per idoneos homines, Paderbornenses etiam atque etiam admonuerant, viderent, ne quod eorum gratia tota provincia detrimentum caperet. At illi parum ab eis pacati retulerunt, neque obscure cognoverunt deliberatum illis esse, & protectorem sibi asciscere, & cætera quoque hujus provinciæ oppida, si fieri posset, in societatem perduellionis attrahere. Interea ipsis auctoribus rumor incessit, fore ut urbs obsidione premeretur, quem eo consilio serebant, ut Ecclesiasticos in urbe retinerent. Itaque circa idem tempus, non est veritus Liborius primariæ, & Cathedralis Ecclesiæ Canonicis minari, si urbe excessissent, nullam maximi templi partem integram esse mansuram. Nimirum jam omnia in urbe poterat, cujus crudelitatem multi jam Ecclesiastici, multi cives ut vitarent, ex urbe se eduxerant. cæteri in perpetua formidine versabantur. Etenim cum ipse clandestinis habendis cœtibus omnia ferme perfeciset, tamen as-

secutus summum inter cives imperium, adeo non ferebat eos coire, ut nullus paullo melior civis alium convenire posset, quin si ad Liborium à suæ factionis hominibus, quos in hæc talia perquam intentos habebat, ejus nomen esset delatum, compedes, gravesque pœnas pertimesceret. Circa idem tempus vulgato jam illo, de quo dixi, rumore, quatuor-viri delecti, qui arma & præsidia Liborianæ dominationis curarent, unusque ex iis missus, qui pecuniam, copiasque contraheret. Hæc circa Paschа anni MDCIV. gerebantur, quo tempore prope jam sepulta erat, Princeps Illustrissime, tuæ salus civitatis, nisi eam admirabili tua providentia, ac celeritate excitasses. Quam ad rem adjumento inprimis fuit ille cum regii sanguinis splendore, tum bellicæ virtutis gloria Illustrissimus Joannes Frisiæ Orientalis, & Ritbergæ Comes, Esenæ, Stedesdorpi, & Guitmundæ Ep. 50. Dominus, in quem vere cadit illud S. Augustini de Bonifaco Comite, eum de virtute militari servire fidei, quam habet in Christo. Tametsi enim tota hæc, quam adhuc descripsimus, seditio, non religionis caussa præcipue erat exorta, quia tamen ejus auctores omnes Catholicam religionem execrabantur, jamque decreverant, nullum præterea Catholicum in senatum legi oportere, certum est eos suis illis, quæ commemoravimus, sceleribus eo intendisse, ut si res procederet, Catholica Religio his locis funditus interiret. Hoc cum vir sapientissimus intelligeret facile colligendarum copiarum, & seditionis opprimendæ provinciam suscepit. Itaque tametsi febri laboraret, quia tamen omnis mora perniciem potuisset afferre, silentio noctis profectus, IX. Kalend. Maii apposita suis ipse manibus pulveraria machina, nisus est, intimam urbis portam disturbare (nam duas jam & pensiles crates nullo negotio dejecerat:) sed cum ejus impetu effractis tantum aliquot asseribns, non esset aditus patefactus, excitatique Liboriani, aliquot è militari turba, de mœnibus glandibus plumbeis trajecissent, ingenti animi constantia

tia Comes, cum jam febris acceſſione conflictaretur, contempto manifeſto vitæ periculo, ſuos à fuga retraxit. Hac ejus conſtantia, erecti bonorum civium animi, qui ad id loci Liborii oppreſſi dominatu, tacuerant, ac diviſa in factiones civitate, induciæ tandem & commeatus, ad te Illuſtriſſimum Principem, eſt poſtulatus. Interea majora tormenta advehi juſſa, & ad acriorem obſidionem apparatus fieri, cujus metu ad extremum VI. Kalend. Maii urbs, nullius effuſo civis ſanguine, eſt dedita, ipſeque perduellionis auctor, à civibus hominis immanitatem deteſtantibus, Victori traditus. Non poſſum hoc loco committere quin impudentia quorundam mendacia commemorem, quorum gratia hæc ipſa, ex actis publicis, paullo pluribus ſum perſecutus. Etenim cum is, de quo adhuc locuti ſumus, Liborius Wichardus in carcere vinctus teneretur, ac Lutheriani prædicantes, qui templum forenſe S. Pancratii antea tenuerant, fuga eſſent elapſi, ipſius rogatu quidam Cathedralis Eccleſiæ Vicarius, & è Societate Jeſu P. Fridericus Wachtendunkius hominem adiit. Hujus colloquiis permotus, tandem ad Catholicam Eccleſiam ſe contulit, Catholico ritu ſua peccata confeſſus, & ſacra Euchariſtia munitus eſt, ac non modo pro tribunali, cum jam lata ſententia damnatus eſſet, verum etiam cum jam inibi eſſet, ut ultimum ſupplicium lueret, Catholicam fidem quam eſſet amplexus, usque ad ultimum ſpiritum retinere velle profeſſus eſt. Hac ejus vulgata converſione irritati Prædicantes, eam apud rude vulgus incredibilibus mendaciis obſcurare conati ſunt. Edidit enim contra P. Friderici de hac re commentarium, quædam nugamenta, Joannes Nigrinus, ad D. Thomæ Suſati prædicans, quibus pro veſtibulo appoſuit Philippi Nicolai præfationem. Ea præfatione ex Gangulphi Hergundi, ut ait, libris quatuor de rebus Paderbornenſibus hæc narrantur, ex quibus quam ſit hoc hominum genus ingenioſum ad comminiſcenda mendacia quivis intelligat. Primo igitur V. Kalend. Maii narrat detruſo in

carcerem, ac de pede ſuſpenſo, papillas abſciſſas, ac fervens oleum vulneribus, naribus vero liquoris, è fæcium halitu, ardore ignis expreſſi, quem Germani vinum ardens, ſive aduſtum, Itali aquam vitæ appellant, tres ampullas infuſas. Atqui ex actis publicis certum eſt, Liborium conſuetas quoque quæſtiones deprecatum, omnia crimina faſſum eſſe. Deinde refert Prædicans, Pridie Kalendas Maii, cum ſe Liborius in judicio, magno animo defenderet, abs te, Princes Illuſtriſſime, per duos adminiſtros juſſum eſſe ſine judicio, aut ſententia veſtigio foras ad ſupplicium rapi. Atqui conſtat Liborium via & ordine, uti jura Cæſarea præcipiunt, interrogatum, auditum, omnia palam faſſum, ac denique damnatum, ſupplicem factum, ut humari poſſet. Id quod plurimorum, qui judicio interfuerunt, teſtimoniis compertum eſt, ſicut & illud quod de profeſſione Catholicæ fidei antea narravimus. Atqui Prædicans facit eum, cum duceretur, atque e duobus Jeſuitis ſollicitaretur, reſpondentem, non ſentire ſe cum eis, fidem ſe habere, quam nemo ſit erepturus. Addit illud quoque, Liborium cum ſibi ultro ad ſupplicium veſtes detraxiſſet, ad te, Princeps Illuſtriſſime, converſum, ſic locutum eſſe: Adeſdum Epiſcope THEODORE, & pota largiter ſanguinem meum, quem tamdiu ſitiſti. Nimirum Lutherianum magis hæc oratio decebat, quam ſalutatio Angelica, quam qui ſupplicio interfuerunt, pie pronunciatam à Liborio, magno conſenſu teſtantur, atque etiam ad implorationem Dei matris adjunctum: Sancti Angeli, & omnes electi Dei orate pro me. Sed Prædicantibus, majus flagitium eſt precari Sanctos, quam calumniari Principes. Quæritur poſtremo prædicans de mortuo hec vulgari, qui de ſe nihil teſtari poſſit. At teſtari poſſunt tot viri honeſtiſſimi qui interfuerunt, & poſtremas morientis voces acceperunt. Scilicet unum hoc iſtis hominibus curæ eſt, ut rudem populum quibuscumque artibus ſibi devinctum teneant: quid prudentes ſentiant, nec flocci faciunt, qui facile intelli-

telligunt, eis, qui audeant mentiri populo, hominem palam, audiente populo salutationem Angelicam pronunciantem, maledixisse suo Principi; eisdem non deesse artes, quibus infelici plebeculæ persuadeant sacras litteras aliquid dicere, quod Spiritui Sancto nunquam in mentem venerit. Certe id unum suo illo libro egit Nigrinus, neque tamen eo contentus, cum metueret, ne parum esset in Bibliis præsidii, opem quoque à famosis libellis accersiit. Prædicantibus enim pluris est Pasquillus, quam S. Jacobus Apostolus. Itaque si quid è S. Jacobo eis objicias, in promptu est illud Lutherianum: Non est in canone: sin autem è famoso libello mentiaris Henricum Jesuitam Antverpiæ MDCI. XII. Aprilis publice exustum, nefandi flagitii pœnas dedisse, id nimirum perinde atque Evangelium credi oportet, tametsi Senatus Antverpiensis obsignatis, & palam editis litteris, adeoque tota civitas testetur, nullum unquam Jesuitam Antverpiæ reum actum esse, nullum supplicium luisse. Sed quid ego hujus diei candorem atque lætitiam Nigrini mentione infusco? Ad te redeo, Princeps Illustrissime, quem dicere institueram, condenda Academia, paci & tranquillitati publicæ consuluisse. Docuerant enim te civiles hæ turbæ, eos qui rebus novis studeant, hominibus fere rerum omnium ignaris uti, quod ii fere impetu quodam animi, & furore ad deteriora rapiantur. Qui vero docti sunt, præterquam quod liquidius res omnes intelligant, longeque quid ex quaque oriri possit incommodi prospiciant, tum vero certissimum est, quod ab Angellio scriptum est, qui bonas artes sinceriter cupiunt, appetuntque, eos, esse vel maxime humanissimos. Itaque Liborius noster hominum legendi, scribendi rudium opera plurimum utebatur, quem compertum est palam in suis illis cœtibus concionantem, veteres quasdam litteras, quas nescio quid ad dignitatem, & libertatem civitatis pertinere diceret, palam plebi recitasse, ac subinde gratulatum esse, ea tempora obtigisse huic urbi, ut non minus litterarum imperiti,

Nigrinus p. 174.

Noct. Att. lib. 13. c. 15.

riti, ac Doctores intelligerent. Tum vero nominatim quempiam percunctabatur omnium abjectissimum, ecquid hæc intelligeret? cui ille, tametsi postea apud alios, si seorsim interrogaretur, se nihil intellexisse fateretur, tamen in illo conventu annuebat. Ita homines ignaros assuefaciebat, ut quicquid ipse protulisset, licet cujusmodi esset ignorarent, tamen continuo sua acclamatione comprobarent. Qui vero erant eruditi, quia numero vincebantur, ne alios sui erroris admonerent, vulgaris furoris formido retardabat. Quare, si unquam alias, eo tempore cognitum est, ex usu esse Reip. ut abundet hominibus doctis, atque intelligentibus, ut inscia plebs, eorum & doctrina informetur, ne erret, & multitudine reprimatur, ne insaniat. Faciunt vero ad id plurimum ea gymnasia quæ intelligendi vim, ac prudentiam plurimum exacuunt atque adolescentum animos quam longissime à temerario & furioso vivendi more, ad rationis leges & instituta traducunt. Deinde quæ cum honestissimis litteris, veræ religionis, & sanctimoniæ curam, quam arctissime copulant. Ubi enim sunt de religione lites, atque dissidia, diuturna pax esse non potest. Ac ne quidem ubi falsa aliqua disciplina, vera religione abjecta, sola retinetur. Proprium enim est falsæ doctrinæ, ut constare sibi non possit, neque leviores solent esse errorum inter se, quam cum veritate conflictus. Qua igitur in urbe omnes idem inter se, & cum iis, qui toto orbe, omnibus ætatibus pietate floruerunt, de divinis rebus sentiunt, habetque magnam eruditorum hominum facultatem, eam certum est præstantibus conservandæ publicæ quietis, & colendæ concordiæ adjumentis abundare. Iccirco Liborius noster, quo tempore maxime perturbandæ atque pervertendæ civitati erat intentus, severo edicto vetuit, ne quis adolescens, qui ad Collegium Societatis Jesu, discendi caussa, itaret, cujusquam civis hospitio uteretur, neve cives eo liberos suos mitterent. qui contra feciset, is quinquaginta taleris multaretur, Nimirum ingens erat inter illa quæ rudi plebecu-

læ,

læ, in seditiosis illis conventibus venditabat, & hæc, quæ in Catholicis, & bene institutis gymnasiis juventuti præcipiuntur, intervallum. Ibi enim popularis licentia, effrenata peccandi impunitas, & rerum omnium perturbatio quærebatur. Hic Dei timor: magistratum veneratio atque observantia: modestia, & pacis amor, teneris mentibus inseritur. Sed non providebat infelix, quod adolescentes ipsius minis, atque edictionibus prohibiti, in scholis à magistris non didicissent, id è tristi ejus exitu, & justissimo supplicio esse cognituros. Quando enim liquidius demonstrata est furiosarum ejus concionum vanitas, quam cum stans ad infamem columnam, omnia sui consulatus probra objectantibus, os præbebat: cum clausi mœnibus, & sine sua tessera portis egredi vetiti Ecclesiastici: cum excruciati hiberno cœlo, gravissimo gelu cives: cum mulier quæ uterum ferebat, in publico, ubi ad ludibrium vulgi erat exposita, abortire coacta jactabatur? Quid? ipsum ejus supplicium nonne conjunctum fuit cum evidenti testificatione divinæ de his rebus voluntatis? Etenim Liborius, qui, ut demonstravi, Prætore, quem à Principe creari mos est, excluso, summam sibi in puniendis delictis potestatem arrogabat, VII. Kalend. Mart. anni MDCIV. inopem civem Paderbornensem Jodocum Dulmanium, miserrime & obscœnissime tortum, præcipiti sententia, de infelici ligno, quod nuper ipse posuerat, suspendit. Altero post mense, pridie Kalend. Maii, cum Liborius meritas pœnas daret, hic ipse suspendiosus, manare palam ubertim ex ore, naribus, manibus, pedibus, oculis recentem sanguinem, ipsum sesquidiem, clare à tota multitudine est visus. Accessit quoque ad spectaculum Illustris Frisiæ & Ridbergæ Comes, tantæ rei gravissimus testis, tuque ipse, Princeps Illustrissime, adhibito tabellione, & idoneis testibus, rem publicis tabulis mandari jussisti. Quæ res documento sit omnibus, ne adversus magistratus legitimos, & Principes, temerariam plebem commoveant: ne alieni sanguinis sint appetentes: ut suo dolori & insolenti

lenti vindictæ cupiditati, frenos injiciant: ut homines, se meminerint, inter homines versari. Sed nimirum, Princeps Sapientissime, grave tibi & luctuosum visum est, hoc, è tam tristibus, & cruentis exemplis, tardum nimis discendi genus. Mavis jam inde à prima pueritia sic informari cives tuos, ut Deo, Rationi, Magistratibus, Legibus, Parentibus morigerari, comprimere appetitiones, domare iracundiam, omnibus se virtutibus & bonis artibus ad Reip. salutem, commoditatemque exornare consuescant.

CAPUT V.

Illustrissimum Principem, in Academia instituenda, Ecclesiasticorum, & Religiosorum hominum commodum & dignitatem spectasse.

PRæcipuum vero tibi, Princeps Illustrissime, studium semper fuit, ne ea pars gregis Christi, quæ eximiam quandam vitæ sanctimoniam profitetur, nullis, quæ quidem cum suo more & instituto congruerent, commodis, vel ornamentis careret. Quoniam vero omnes Ecclesiastici ordinis viri, in eo præcipuam quandam sunt gloriam adepti divinitus, quod divinam illam mensam, in qua agnus Dei qui tollit peccata mundi, situs est, circumstant, atque, ut alicubi loquitur D. Gregorius Nazianzenus, *appropinquant ad appropinquantem Deum*, propterea magnis largitionibus & impensis, eos ad dignitatem tanti sacramenti complectendam, animo & digna pietate colendam, excitare studuisti. Itaq; constituto annuo vectigali inprimis lauto & magnifico, solennem ejus pompam, quæ post pentecosten quotannis instituitur, celebriorem augustioremque redidisti. Neque eo contentus, nullum prætermisisti in tota tua diœcesi cœnobium, quod non perpetuis vectigalibus auxeris, eo pacto, ut quoniam à plerisque hac tempestate, non, quanti par est, fieret illa victima sancta, qua deletum est chirographum, quod erat contrarium nobis, ipsis curæ esset certis eam, statis-

Orat. ad 150. episcop

ſtatisque honoribus proſequi. Nullus porro honor videtur tantum Sacramentum perinde decere, atque ipſorum Eccleſiaſticorum, qui ejus adminiſtrationi ſunt conſecrati, morum integritas, atque ſcientia. Si enim recte & ordine fit in Eccleſia, quod ſine lumine nunquam Euchariſtia deferatur, ut nempe profiteamur in ea vere eſſe præſentem eum, qui à ſapiente dicitur, *candor lucis æternæ*, ut ait Honorius III. quanto magis elaborandum eſt, ne qui eam conficiunt, aut certe conficientibus miniſtrant, Sapientia, de qua ibi eſt ſermo, vacent? Nam ut ibidem legimus, *Neminem diligit Deus, niſi eum qui cum Sapientia inhabitat. Eſt enim pretioſior ſole.* Qui locus aliquanto eſt in Græco illuſtrior, ubi legimus τὸν σοφίᾳ συνοικοῦντα, id eſt, qui cum ſapientia, velut conjuge, habitat. Licet autem nemo juſtus, quamvis litterarum rudis, ſapientiæ ſit expers, docet tamen Apoſtolus, quis ſit ille, qui ardentiore quodam amore diligat Sapientiam. nempe: *Qui ſine uxore eſt, ſolicitus eſt, quæ Domini ſunt, quomodo placeat Deo.* Quantum enim cæteri otii in obſequio feminæ, in educatione liberorum, in procuratione rei familiaris conſumunt, tantum ei ſuppeditat ad ſerviendum præcepto Apoſtoli: *Attende tibi ipſi, & doctrinæ.* Quemadmodum enim lumen & in ſe purum quiddam atque præclarum eſt, & natura ſua factum ad alia quoque illuſtranda: ita hominem Eccleſiaſticum, quem Chriſtus Dominus *lucem mundi* non dubitavit appellare, decet non modo omni erroris, aut flagitii nota carere, ſed etiam vitæ innocentis exemplis, & præſtantis ſcientiæ luce, cæteris omnibus viam ad Sapientiam oſtendere. Igitur qui ſic comparatus eſt, is demum eſt, qui ſapientiam ſole longe clariorem, quaſi quibusdam ſempiternis nuptiis deſponſam, atque devinctam habet. Ejusmodi ſi omnes eſſent, qui altaria Chriſtianæ Eccleſiæ circumſtant, ejusque opibus aluntur, quis ſuperiorum temporum felicitatem deſideraret? Quid enim tot homines tenebrarum, & errorum non diſcuterent, ſi cum æternæ ſapientiæ luce perinde atque ſponſa

Sapient. 7 v. 26.
Can. Sane cum olim de celeb. Miſſ.
Ibid. verſ. 28.
1. Cor. c. 7. v. 32.
1. Tim. 4.
Matth. 5.

essent copulati? quis talibus ducibus non omni celeritate ad veritatis arcem convolaret? quis tam abhorrens ab omni studio virtutis, qui non se ipse retexeret? Talium hominum copiam ut haberent majores nostri, sedulo curabant, ut qui ad tam excellens degendæ vitæ genus à Deo vocarentur, ii omnibus, quæ cum eo non discreparent, liberalibus artibus expolirentur. Audi enim, Princeps Illustrissime, quid præcipiat Concilium Aquisgranense, sub Ludovico pio Cæsare, in quo Canonicis vivendi regula è sanctorum Patrum monumentis est proposita, quæ regula cum in aliis Ecclesiis Germaniæ aliquot secula, tum in Paderbornensi usque ad Bernardum IV. ejus nominis Antistitem, id est, usque ad annum MCCXXVIII. viguit. In ea igitur cap. CXXIII. sic habetur:

Gobelinus ætat. 6. cap. 64.

Religiosissime ordinem canonicum servent, & Prælatis suis, ac Magistris honorem debitum humiliter impendant: ut horis canonicis divinum officium devotissime expleant: intus foriſque non solum habitu, & actu, sed etiam ipso incessu irreprehensibiles existant; ut non otio vacent, non vaniloquio inserviant, non detractionibus, & cæteris vitiorum illecebris incumbant, sed potius aut orationi, aut lectioni, aut quibuslibet Ecclesiæ, aut certe propriis utilitatibus vacent, aut etiam doctrinis sanis, & diversarum artium erudiantur disciplinis, ita videlicet, ut nullus in congregatione inutilis aut otiosus existens, stipendia Ecclesiæ inofficiose accipiat: ut quotidie ad collationem veniant, ubi & hanc institutionem, & aliarum scripturarum sanctarum lectiones perlegant. De cœnobiis vero, quis ignorat ea fuisse, quod de Corbeia nostra nominatim legimus, diversoria, & habitacula doctorum & piorum virorum? *qui*, ut loquitur D. Augustinus, *contemptis ac desertis mundi hujus illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimamque congregati, simul ætatem agebant, viventes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus: nulla superbia tumidi, nulla pervicacia turbulenti, nulla invidentia lividi: sed modesti, verecundi, pacati*

Lib. 1. de morib. Ecc.

cati concordissimam vitam, & intentissimam in Deum gratissimum ipsi munus offerebat, à quo ista posse meruerant. At nostra tempestate, postquam Ecclesiasticorum hominum ad alia traductis animis, illæ laudabiles Pietatis & Doctrinæ exercitationes obsoleverunt, nihil est quod miremur, tantam vitiorum colluviem in Ecclesia Dei extitisse. Ubi nunc veteres illi Religionis vindices, & satores? ubi sacri oratores? Ubi divinarum litterarum periti? Ubi illi cælesti quadam caritate præditi Antistites? Sed quid hæc sublimiora commemoro? quis non totum se fluxis commodis? quis non nefariis voluptatibus dedit? Quid caussæ esse existimamus? num eam, quam imperite & stulte blaterant non minus perfectæ sanctitatis, quam salutaris doctrinæ adversarii prædicantes? Clamant illi observari non posse cælibatum: plus imponi Ecclesiasticis viris, quam eorum humeri ferre possint. Non est ea profecto, non est. Si enim D. Augustini temporibus, quando, ut ipse narrat plerumque ad continentiæ clericorum sarcinam subeundam capiebantur inviti, eam susceptam usque ad debitum finem, Domino adjuvante, perducebant; cur desperent, qui sponte hoc vitæ genus delegerunt, idem sibi proclive fore, si eandem, quam viri illi sancti, viam insistant? Da mihi hominem à prima pueritia pietatis officiis, & eruditione omni excultum, cui dulce sit inhærere contemplationi veritatis, eamque cum in rerum naturalium scientia, tum in diviniore, & de cœlo delapsa, omnibus vestigiis indaget, ac denique eam cognitionem, non ad quæstum auramve popularem, sed ad unius Dei Immortalis inflammandum cum in suo, tum in ceterorum mortalium pectoribus amorem conferat: nego huic homini otium futurum ad ea cogitanda, sine quibus hi mortalium infelicissimi se vivere posse diffidunt. Jam vero, quoniam aliud mortales in nostrorum temporum moribus intuentur, nimirum supra fidem eis videntur, quæ de majorum nostrorum incredibili sanctitate memorantur. Postquam ve-

Lib. 2. de adult. conjugiis c. 20.

ro hæc exempla defierunt, religionis quoque ipsius auctoritas, quæ plurimum apud rudes animas illis sustinebatur, in dubium vocari, aut certe non tanti æstimari cœpta est. Ideo vir doctissimus, atque optime de re Catholica meritus Fredericus Staphylus Osnabrugensis, negat, præter rectam juventutis institutionem, aliam superesse, exortas de religione lites sedandi, viam. Adjungam ejus verba, quod die natali primæ in Westphalia Academiæ, hominis Westphali, tanta gloria in Academia Ingolstadiensi nostro sæculo versati non meminisse, nefas propemodum esse videatur. Is igitur in epistola, qua Marci Anachoretæ aureos libellos, è Græco ab se in Latinum conversos, inscribit, & dedicat Petro Canisio Societatis Jesu celebri Theologo, postquam est questus cæteris in artibus non nisi peritorum judicia requiri, in rebus divinis indoctissimum quemque, quod commodum sit, sequi: ad extremum hæc addit. *Unicum fuit olim, & satis efficax his malis remedium, auctoritas conciliorum: quæ quondam pietate sacerdotum apud omnes sacrosancta habebatur, jam propter peccata nostra labefacta est, bellisque in dies magis vilescit, peneque deletur apud universos. Sola spes ferme est in puerilibus scholis, ut seminarium Ecclesiæ, quod in senibus jam emarcuit, in pueris resuscitetur.* Hoc adeo consilio, Princeps Illustrissime, non modo jam olim pueriles scholas, verum etiam hanc Academiam tuis opibus condidisti, quam iccirco iis solis disciplinis consecrari voluisti, quæ canonicis institutis Ecclesiastico homini sunt permissæ. Notum enim est iis juris civilis, & Medicinæ tractationem interdici. Fuit scilicet tibi curæ ea studia excitare, ad quæ colenda, refrigescente indies cælesti caritate, omnibusque quæstum, & popularem auram spectantibus, pauci sponte appellunt animum.

CA-

CAPUT VI.

Proprie dictam Academiam sine Jurisprudentia esse posse.

VErum, Illustrissime Princeps, hic ego, quod pace fiat tua, cogor nonnullis rerum imperitis respondere, qui, cum audiunt, necdum tradi in Academia tua Jurisprudentiam, opinantur aliquid ei ad Universitatis nomen deesse. Eos ego non meis, sed hominum juris peritorum verbis hunc errorem dedocebo. Igitur Jacobus Middendorpius Westphalus, Theologiæ & Juris scientia clarus, libro, quem de Academiis edidit, cum nomina investiret, quibus recte hæc nostra publica gymnasia afficiantur, principio recte eis docet Academiæ nomen tribui, ac deinde ingressus sermonem de nomine Universitatis: Recentiorum, inquit, quidam scholas publicas, quod " auctoritate publica, sive quod idem fere est, publice in- " stituuntur, quidam Universitates appellare malunt " Non tam quod omnes liberales artes in eis doceantur, " (multæ enim ad certarum tantum disciplinarum profes- " sionem eriguntur) sed quia Professoribus & Studiosis lit- " terarum collegium, atque Universitatem habere licet, " quod alioqui jure prohibitum est. Petrus item Tolosas " doctissimus Jurisconsultus, libro XVIII. de Rep. cap. VI. *Sunt*, inquit, *arbitraria Principibus Ecclesiasticis & Secularibus ut loca, in quibus velint scholas privilegiatas constitui, ita & quas ibi velint tradi scientias, sive omnes sive certas. Quamvis enim omnes habeant commune vinculum, & constituant Encyclopædiam, non tamen sequitur debere in uno eodemque loco simul tractari vel doceri. Possunt enim in diversis disci & doceri. Neque ideo minus Universitas privilegiata in Gallia, aut alibi dicetur, si modo privilegia concessa sint, quia ibi omnes artes vel studia omnia non tradantur. Sunt enim Scholastici & Doctores qui faciunt universitatem, & non diversitas scientiarum. Possunt adjungi semper scientiarum di-*

Vide copiose Rebuf. de tract. nomin. q. 6. n. 13. & in §. statuimus 2. ad verbum Universitatis. de collat. in concord.

versarum professores, jam introductis professionibus, ut iisdem potiantur privilegiis, quibus jam fundatæ, non secus quam nova studia aliis locis cum iisdem privilegiis, quibus jam potiuntur antiquæ Academiæ. Sunt quippe hæc juris positivi, quæ mutari & augeri vel tolli possunt arbitrio eorum, qui potestatum habent, maxime nova orta justa caussa. Quemadmodum Theodosius & Valentinianus professoribus artium liberalium privilegiatis, qui in civitate Romana & Constantinopolitana docebant, addiderunt professores Philosophiæ, & legum doctores, & Clemens V. consiliumve Viennense, aliis addiderunt professores linguarum Arabicæ, Græcæ, & Chaldaicæ. Denique quoties à Pontificibus, & Conciliis Parisiense gymnasium Universitas dicitur? & tamen audi quid de ea narret Bartholomæus Cassanæus in Cathalogo Gloriæ mundi: *Apud nos,* inquit, *tenetur pro prima, & principaliori totius Galliæ universitate, quoad Philosophiam, Theologiam, Medicinam, & cæteras artes, sed non quo ad leges. Quoniam in ea non docentur leges, nec jura civilia, ut est text. in c. super specul. extra de privileg.* Quis igitur audeat Paderbornensi Gymnasio propterea Universitatis nomen adimere, quod ad eundem modum nonnullas Ecclesiasticis personis minus consentaneas disciplinas non tractet? Meliusne illi norunt cui Universitatis, sive universalis studii nomen tribui possit, quam Pontifex & Imperator? Certe Paulus V. Pont. in suo diplomate „testatur se hoc Gymnasium Paderbornense in Univer„sitatem studii generalis perpetuo erigere & instituere, „vultque eam omnibus privilegiis non solum ad instar „aliarum Universitatum, sed pariformiter, ac æque „principaliter in omnibus, & per omnia uti, potiri, & „gaudere. Ad idem exemplum Imperator, in gymna„sium & studium Universale erigit, & decernit, ut in ea „gradum seu honorem assumentes, gandeant privilegiis „quibuslibet, quibus Universitas Heidelbergensis, Tu„bingensis, Friburgensis, Ingolstadiensis, ac alia stu-

Part. 10. §. 32.

dia

dia privilegiata, ac Doctores, Licentiati, Magistri, Bac-" calaurei, & Scholastici illic promoti, aut aliqua dignita-" te seu gradu insigniti gaudent, utuntur, fruuntur, &" potiuntur." Qui igitur Paderbornæ negant Universitatem proprie dictam esse, ii Jurisperitorum, & summorum Principum inscientiam dum videntur sugillare velle, demonstrant suam.

CAPUT VII.

Illustrissimum Principem, condenda Academia, eximiam suam in Societatem Jesu voluntatem declarasse.

HAnc igitur Universitatem (sic enim ipsis quoque Jurisconsultis approbantibus, appellemus) Ecclesiæ potissimum commodo, & dignitati institutam, Princeps Illustrissime, curæ, atque potestati Societatis Jesu committendam, tradendamque judicasti. Sic enim tuo rogatu decernit in suo diplomate Pontif. Max. Ipsam" Universitatem, ac studium generale sic erectum & insti-" tutum, curæ, regimini, & administrationi dictæ Socie-" tatis, & illius Præpositi Generalis, seu ab eo deputandi," qui totius Universitatis Rector existat, præfata auc-to-" ritate (*Apostolica*) etiam perpetuo supponimus, & sub-" mittimus. Eodem spectat, quod Cæsar jubet eam gu-" bernari, juxta formulam Dilinganæ, aliarumque Aca-" demiarum in constitutionibus ejusdem Societatis com-" prehensam. Etenim B. Ignatius, Societatis Jesu funda-" tor, non modo putavit è republ. fore, si sui homines una cum aliis in publicis Academiis versarentur, sed etiam, si ita Deo cordi esset, ut ab aliquo Principe, vel Rep. alicujus Academiæ administratio Societati crederetur, non commisit, ut posteri certas ab eo leges, & instituta desiderarent. Ejusmodi Academiæ sunt non paucæ toto orbe excitatæ, quarum primam fuisse accepimus Gandiensem à Francisco Borgia ejus loci Duce, qui deinde Societati se adjunxit, primis illis ejus incunabulis fun-

4. Parte const. c. 11. & seq.

fundatam. Secuta est Mamertina in Sicilia, à Joanne Vega Prorege, Caroli V. Cæsaris auspiciis condita. Tum Eborensis in Lusitania, fundatore Henrico Cardinali, qui ultimus suæ stirpis Rex postea fuit. In Gallia, ut alias omittam, maxime illustris est Flexiensis, quam Rex Henricus IV. cognomento Magnus, ea in domo, quæ infanti ipsi domicilium fuerat, erexit, ejusque in templo Cor suum condi jussit. In Germania nostra primus Otho Truchses Cardinalis Augustanus, Dilinganam Academiam ab se fundatam totam Petro Canisio, Societatique permisit. Eum secutus est Sereniſſimus Carolus Austrius Archidux, Ferdinandi I. filius, Maximiliani II. frater, qui anno MDLXXXVI. Græcii in Stiria, Academiæ ab se munifice institutæ, ac locupletatæ Societatis homines rectores, & magistros delegit. Quem nuper imitatus est ejus filius Leopoldus Passavienſis, & Argentoratensis Antistes, posito Molles hemii in Alsatia publico Societatis Gymnasio. Horum tantorum Principum exemplo, Princeps Illustrissime, cum hanc Academiam, quæ populis ditionis tuæ æternæ salutis præsidium, & immortale ornamentum esset, meditareris, fecit vetus illa, totque illustribus promeritis testata in hujus Societatis homines benignitas, & gratia, ut non alios ei præficiendos putares. Nimirum ut flumina à modicis orta principiis, quo longius à capite recedunt, hoc majora sumunt incrementa: ita, Princeps Illustrissime, conceptam jam inde ab anno MDLXXX. quo primum in hanc urbem pedem attulit, in hanc Societatem benevolentiam majoribus quotannis beneficiis cumulare non desinis. Cujus quidem benevolentiæ perpetuos socios, atque consortes habuisti admodum Reverendos, & Prænobiles Cathedralis Ecclesiæ Canonicos, quibus hæc Societas suorum in hac Urbe commodorum originem, ac progressum, cum summa grati ac memoris animi significatione acceptum se ferre profitetur. Illi enim sunt, qui eam primum ad spem religionis Catholicæ, vehementer eo tempore laborantis, eri-

erigendam huc, ad conciones primum, deinde ad ſcholas quoque habendas advocarunt. Illi domum, quæque ad victum, & cultum pertinent tot Sociis, ac patribus, quot ante hic verſati ſunt, quam ad Collegii formam redigerentur, certis vectigalibus, perpetuis attributis, liberaliter & abunde providerunt. Illi graviſſimis decretis Societatis famam, & commoditatem contra adverſarios, atque adeo, anno MDLXXXIII. contra ipſum quoque Principem, aliter, ac nos de religione ſentientem, qui miſſis legatis, Patribus Scholas interdici cupiebat, graviſſimis ſententiis, decretisque tutati ſunt. Denique illud natalibus, & dignitate ampliſſimum Collegium nunquam deſiit, ſocietati ara quædam eſſe atque perfugium: nunquam favere ſtudiis: nunquam labores ſublevare: nunquam gratiam, & patrocinium impendere. Itaque hoc natali Academiæ noſtræ, Princeps Illuſtriſſime, intelligis opinor officii noſtri eſſe, horum quoque, quibus illa primam quaſi ſtirpem ſuam debet, ampliſſimorum, ornatiſſimorumque Procerum, non ſine gratiis, & beneficentiæ laude meminiſſe. Atque cum omnium ſemper erit dulcis, ac jucunda memoria, tum vero præcipue illorum, qui primis illis temporibus plurimum in accerſenda, fovenda, tuenda Societate laborarunt. In his familiam ducebant Henricus de Meſchede Decanus, Melchior à Plettenberg Camerarius, Guilielmus Schilder Scholaſticus, quos precamur, ut Deus immortali felicitate remuneretur. Ex iis vero, qui etiamnum ſuam nobis lucem impertiunt, occurrunt duo hujus Eccleſiæ lumina admodum Reverendi & nobiles DD. Walterus Brabeck Præpoſitus, & Arnoldus ab Horſt Decanus, qui, ut ſunt omni eruditionis & prudentiæ laude florentes, ita nullum faciunt finem præclara ſtudia ſuis opibus, & favore adjuvandi, ac propagandi. Ejus adeo rei in Academia, monumentum ſemper erunt duæ turres, magnis utriusque impenſis ita extructæ, ut Academica juventus ne pedem quidem inferre poſſit in Gymnaſium, quin horum præſtantiſſimorum

Ecclesiæ Procerum recordetur. Meministi enim, Princeps Illustrissime ejus diei, cum primum hujus novi gymnasii fundamenta sunt jacta, quo die hi duo Ecclesiæ nostræ summates, in amplificando Dei honore, dignitate Patriæ, commodis juventutis, Principem suum, & Antistitem honesto, jucundoque certamine æmulantes, perpetuum hujus suæ in bonas litteras voluntatis in ipsis quoque saxis, & muris, his turribus ædificandis, monumentum extare voluerunt. Video me jampridem, Princeps Optime, abuti patientia tua, qui orsus tibi gratulari, ad Canonicorum cœtum deflexerim. sed nimirum non decebat hodie Academiam THEODORIANAM, hoc suo natali, illius splendidissimi Collegii oblivisci, cujus suffragiis factum est, ut Theodorus Theodorianæ Academiæ parens esse posset. Nam cum inter eos tot essent præstantissimi viri litterarum, Societatis, avitæ religionis omnes amore inflammati, videntur singulari Dei nutu eum Principem elegisse, qui unus cum omnium ardore, ac zelo paria facere posset. Quid enim illi collato studio, communicatisque consiliis ad amplificationem bonarum artium optare potuissent, quod non sit in tuo principatu perfectum? Dolebant quidam arctius Societatem habitare, quam ut plures liberalium disciplinarum magistros, aliosque divinæ rei operarios capere posset. Tu, Princeps Optime, simulatque ad Ecclesiæ gubernacula accessisti, dedisti operam, ut hunc idoneum maxime sacris functionibus locum nanciscerétur. Dolori erat multis piis hominibus hoc D. Joannis Apostoli templum, quod antea fuerat quædam exquisitæ pietatis officina, duodecimum jam annum profanorum artificum strepitu personare. Confestim magno ære ab iis, quibus venundatum erat, redemtum VI. Idus Quinct. anni MDXCII. Societati tradidisti, eamque donationem Clemens VIII. Pont. Manx. eodem anno IX. Kalend. Novemb. confirmavit. Desiderari quoque videbatur à nonnullis, ut Societas, in hac Urbe non temporariam duntaxat sedem, sed stabile justumque

que Collegium haberet. Id vero, insigni accessione ad priora vectigalia facta, cum ejus quoque fundationis Clemens Octavus auctor factus esset, non longo intervallo perfecisti. Quid quod, dirutis veteribus ædibus, quæ erant circum hoc templum, novas, laxas, firmas, & prope, quam ferat religiosorum hominum captus, augustiores, maximis impensis ædificare es aggressus? Itaque cum hæc Urbs, si ulla alia, sæpe vastata, ac fœdata incendiis, veteres illas magnificas, cujusmodi olim fuisse accepimus, jam pridem desideret, cœpit ab hac præsertim excelsa, & quadrata turri, qua Collegium ornasti, nonnihil pristini recuperare splendoris. Nihil dico de Bibliotheca cum aliis, tum præcipue sanctorum Patrum voluminibus perquam ornata: Nihil vel de Organo non minus oculis, quam auribus jucundo: vel de hoc marmoreo pietatis tuæ in ara maxima monumento, quibus rebus hoc templum mirifice decorasti: Nihil de suburbano sacello B. Virginis quod Romanum vocant, quod, ut sodalium ejusdem Divæ pietati faveres, tuamque quæ sane est in Matrem Dei eximia, demonstrares, tuis opibus instauratum, & locupletatum Societati possidendum, curandumque tradidisti. Mihi certe videtur, Princeps Optime, adhuc fuisse inter Dei in te, & tuam in nos benignitatem, jucundum quoddam, decorumque certamen. Nam cum ille plures, ac plures usque ad hanc ætatem annos tibi largiretur, neque ullum effluere sineres sine aliquo vel in res divinas, vel bonas litteras liberalitatis documento, nimirum diu vivendo, diu vivere meruisti. Inter alia vero gratissimum Societati, & Ecclesiæ inprimis salutare illud munus accidit, cum domum probationis in hac Urbe Societati, idoneis vectigalibus instituisti, ubi religiosæ militiæ tirones rudimentum ponerent, eamque pietatis ubertatem combiberent, quæ deinde cum bonis artibus conjungentes, ad plurimorum mortalium salutem longe lateque derivarent. Jam videbantur tua in nos beneficia ad id fastigium pervenisse, ut nihil accedere posse videretur, cum

tu, Princeps Optime, ordiris novæ molis fundamenta jacere. Nova sublimiorum doctrinarum professoribus alendis perpetua vectigalia constituis: das litteras ad Pontif. Max. atque Cæsarem, quibus jus condendæ Academiæ flagitas: extruis hoc elegantissimum, commodissimumque Gymnasium: quod Deus bene evenire jubeat: Societati Jesu Academiam Theodorianam tradis atque commendas. Pro quo intelligit illa quidem quantas tibi, Princeps beneficentissime, gratias debeat, sed quoniam hoc ejusmodi beneficium est, quod non solis verborum officiis compensari possit, sed quod acrem industriam, assiduos labores, continuas prope lucubrationes, atque vigilias desideret, Deum immortalem orat & obsecrat, ut qui tibi hujus instituendæ Academiæ est auctor, idem omnibus qui sunt, quique post aliis erunt in annis, Societatis Professoribus, & magistris eum studendi, docendique ardorem injiciat, eam constantiam, roburque tribuat, eam vim & lumen ingenii, & quod caput est, eas pietatis virtutisque copias, ut semper huic tuæ in divinum honorem, Reip. utilitatem, juventutis commoda præclaræ voluntati aliqua ex parte respondeant.

CAPUT

CAPUT VIII.

Gratia Academicæ juventutis nomine.

QUid vero, Princeps Illustrissime, huic florentissimæ juventuti hodie animi credis esse? quantis incedere lætitiis? quam faustis te precationibus prosequi? Palam enim iis litteris, quibus hodiernæ celebritati diem dixisti, professus es, eorum præcipue te utilitati instituenda Academia consulere voluisse. Ubi illud etiam pronuncias: Spem omnem instaurandæ, atque ad pristinum "decus revocandæ Reip. hoc quidem tempore in recta" tenerioris ætatis educatione positam esse. Quod" tametsi aliorum quoque sapientum hominum sit judicium, putant sibi tamen in quodam eximii honoris loco ducendum, quod à tam laudato Principe tanti fiunt, ut redintegratio salutis, ac dignitatis publicæ, ab se potissimum expectetur. Quod si dictum duntaxat abs te esset, deberet sane cujuslibet quamvis remissi ac desidis adolescentis animum ad teneram suam ætatem, omnibus, quibus optas, bonis artibus excolendam permovere. Jam vero postquam perpetua triginta annorum liberalitate, & cura id egeris, ut juventutis studia inflammares, atque adjuvares, qui his non movebitur, eum merito lapidem habendum arbitrantur. Hodiernus sane dies satis ostendit, quam sint cum præteritis tuis meritis, tum hujus Academiæ fundatione ad omne laudabilium studiorum decus erecti. Quanquam enim ingenue confitentur nihil se dignum hac tua Celsitudine, nihil tuis virtutibus, nihil tot beneficiis præstare posse, tamen non ignari ab arbore, quam nunc primum plantaveris, ante flores esse repeturum quam fructus; atque adeo voluptatem, quam olim fructus sunt allaturi, jam ex ipsis floribus præcepturum; confidunt fore, ut sua studia, quamvis tenuia, & quasi immatura, jucunda tibi accidant. Certe parietes, nisi quid me fallit, omni versuum genere convestiti: arcus, atque emblemata plena ingenii: scenæ apparatus:

Astronomicæ concertationes à nobilissimis adolescentibus, & Mathematicarum disciplinarum amantissimis susceptum: Theses de Philosophia naturali propositæ, aliaque de eodem genere, illustria quædam emolumenta brevi hanc Academiam allaturam esse Reipub. pollicentur. Atque utinam fieri posset, ut dum stabit, perpetuo te salvo & incolumi frui posset. Sane experiremur verum esse, quod ab agricolis dicitur: *Fertilissimum in agro esse oculum domini.* Nunc, quod proximum est, vota assiduo faciemus, ut Deus immortalis maxima, atque uberrima apud cœlestes tuis beneficiis præmia jam nunc comparet, sed quo diutius cum Ecclesiæ, tum huic novellæ Academiæ prosis, sero te ad ea fruenda discedere patiatur. Apud posteros vero, tuam vicem obibit hæc tua effigies in Gymnasii atrio posita, cui ascribi voluisti: Te affectu, zeloque boni publici qua Religione, qua Sapientia procurandi, propagandique, Religioni quidem Templum, Sapientiæ vero Gymnasium Academicum, Collegium porro Patribus Societatis Jesu tanquam fidis utriusque thesauri dispensatoribus æternum consecrasse. Ex quo, cum ea quæ nunc in Gymnasio litteris operatur, tum ea, uti confido, quæ post futura est juventus, intelliget: si hanc Academiam florentem videre, si tuæ optimæ voluntati obsequi, si beneficiis gratam gratiam referre volet, nunquam ab officiis religionis ac pietatis, nunquam à doctrinarum studiis, nunquam ab obsequio majorum esse discedendum.

Plinius Lib. 18. cap. 6.

FINIS.

Re-

Reverendißimo & Illuſtrißimo

PRINCIPI THEODORO,

Præſuli vigilantißimo, Domino clementißimo,
Vindici fortißimo, Inſtauratori munificentißimo,
Pio, Felici, Pacifico,

PATRI PATRIÆ,

Diœceſis Paderbornenſis per annos triginta & quod excurrit ſapientißime gubernata, bonisque omnibus cumulata

L. B. M. GRATIAS AGIT.

CARE PATER PATRIÆ (ſit enim fas nomine vero
Sive tuum ſtudium ſive vocare meum)
Jam dudum, Oceano meritorum merſa tuorum,
Et tam multimodis facta beata bonis,
Geſtio conceptis teſtari gaudia verbis,
Quæ memori pridem condita mente gero,
Utque pio meritas promam Tibi pectore grates,
Ingenii totos explicuiſſe ſinus:
Poſtera ne ſæclis olim labentibus ætas
Arguat ingrati criminis eſſe ream.
Sed ſimul ac dictura oculos attollere cœpi,
Caſta verecundus purpurat ora rubor.
Mens hebet, ars hæret, refugit vox, ora gelantur,
Vincta repentino frigore lingua ſtupet.

Qua-

Qualis in anguſtis luctans ſiphonibus humor
Feſtinando ſuum ſæpe moratur iter,
Fervet in obſtructis lymphæ vis incita venis,
Egreſſumque ſibi, dum petit, ipſa negat.
Perque arctas magno nitens molimine fauces,
Unda ſibi ipſa moram, non patiendo, facit.
Sic mihi denſa ſeges, ſic torrens undique laudum
Anguſtum vocis copia claudit iter.
Nam quæ prima ſequar tantarum exordia rerum?
Quod mihi principium, quis mihi finis erit?

Orthodoxa Religio in integrum reſtituta.

Anne quod errorum ſpiſſis erepta tenebris
RELLIGIO victrix tollit ad aſtra caput?
Relligio liquidis quæ cœli è fontibus hauſta,
Sidera non dubia ducit ad alta via.
Lingua mihi intonuit MAGNI quam ferrea KARLI,
Dum pia pro CHRISTI numine bella gerit,
Indomitosque ſacris compellit Saxones armis
Barbara cœleſti ſubdere colla jugo.
Quam mihi inhumana profugus feritate Quiritum
Tertius, elingui tradidit ore, LEO.
Hæreſis at dudum Stygiis prorupta cavernis
Impia in adverſum ſumpſerat arma DEUM.

Miſera rerum facies cum ad gubernacula Princeps vocaretur.

Monſtrum horrendum, informe, cui IGNORANTIA mater,
Et FASTUS Pater eſt, SEDITIOQUE Soror,
LIBERTAS nutrix, Rixæ comitantur euntem,
JURGIAQUE evulſis ſanguinolenta comis:
Illius armigeri FRAUDES, MENDACIA, TECHNÆ,
Et ſacris inhians fœda RAPINA bonis.
His illa auxiliis, illa ſuccincta phalange
Auſa erat æterno bella movere DEO.
Hinc fera barbaries, ruptisque licentia frenis
Fas omne in vita miſcueratque nefas.
Plebs miſeranda ſui Paſtoris prodita fraude,
Errabat ſævis obvia præda lupis.
Nec ſoliti templis indicebantur honores,
Feſtaque deſierant rite vetuſta coli.

Cal-

Calcabat ſanctas victrix audacia leges,
Jura dabat cæcus pro ratione furor.
Verum ubi TE votis hominum expugnata piorum
Admorunt Sacræ fata benigna MITRÆ,
Cana FIDES rediit, rediit PIETASQUE, PUDORQUE,
Et malè neglectis debita cura ſacris,
Ornatus templis, dignatio reddita Myſtis,
Moribus integritas, Legibus obſequium.
Ad ſua palantes revocatæ ſigna KALENDÆ,
Certior ut ſacrum curreret annus iter.
Impia Libertas rigidis compreſſa lupatis,
Præmia fas, dirum eſt pœna ſecuta nefas.
Ferrea inaureſcens ſtudiis melioribus ætas
Falcigeri retulit tempora priſca ſenis.
Atque, ut ubi roſei tenerum jubar exſerit oris,
Et ſola lucifluo terrea fonte rigat,
Humida decedunt venienti nubila Phœbo,
Complicat & furvos nox in amœna ſinus.
Monſtraque per cæcas impune vagata tenebras
Cogit in aſſuetos lux rediviva ſpecus:
Haud aliter ſimul ac Tu Relligionis avitæ
Ætheream celſa promis ab arce facem,
Concita diffugiunt bipedum portenta luporum,
Sive tuo gladio territa, ſive pedo.
Hic ſe præcipiti deturbat ab aggere ſaltu,
Et pavidus, nullo terga premente, fugit.
Ille parum pedibus tanto in diſcrimine fidens,
Laſſa per obſtantes brachia jactat aquas.
Theſea magnanimum plenis veneratur acerris
Attica probroſo libera terra jugo,
Qui Labyrinthæos auſus penetrare receſſus
Semiverum forti perculit enſe bovem.
Aſt ego, funeſtis, te Vindice, libera Monſtris
Ægiden veneror TE THEODORE meum,
TE primum rabiem caulis arcente lupinam
Deſiit innocui carnificina gregis.

Prævorum dogmatum ſatores juſſi faceſcere.

Tu ſparſos artus laceri conquiris ovilis,
Tu per teſqua vagas devia cogis oves.
Paſcua Tu monſtras riguis lætiſſima lymphis,
Hic ubi perpetuo gramine vernat humus.
Tu rapidos æſtus viridi defendis in umbra
Torrida ſiderei dum furit ira canis.
Tu mala Pœoniis cohibes contagia ſuccis,
Saucia Tu medicâ corpora mergis aquâ.
Nec pudor eſt ægram manibus tractaſſe bidentem,
Nec collum feſſæ ſuppoſuiſſe pudor.
Nempe ille ante oculos Paſtor Tibi ſemper oberrat,
Qui propriâ caras carne ſaginat oves.
Illa Tibi vacuam crebro vox perſonat aurem
Et nunquam oblito labitur ex animo:
Si quis amor noſtri memori tibi pectore flagrat,
Hunc paſcendo meos exere Petre greges.
Ergo dum ſtabili fundata Eccleſia rupe
Ridebit Stygias non labefacta minas,
Dum Christi aſſertus Numen venerabitur Orbis,
Dum quis erit veræ relligionis honos.
Hæreſeon hoſtem, Fidei, Theodore, Patronum
Te canet æternâ poſthuma fama tubâ.
Hæc tua inocciduâ florebit gloria laude
Clara futura ſolo, clara futura polo.
Pax & publica tranquillitas omni ope conſervata.
Longævamne canam per terna decennia Pacem,
Copia quam cornu divite larga beat?
Haud procul hinc ferro Mavors bacchatur & igni:
Nulla mihi ſomnos claſſica pulſa fugant.
Squalent finitimi fœdis populatibus agri:
Me tamen in dulci Pax fovet alma ſinu.
Flava Ceres fortes cogens ad ſigna colonos
Militiâ ferrum diſtinet omne ſuâ.
Denſa per incanas cædes graſſatur ariſtas,
Prataque gramineâ florida ſtrage natant.
Caſſide in emerita molitur aranea caſſes,
Frugiferam placidus vulnerat enſis humum.

Splen-

Splendent attriti glebâ ſtridente ligones,
Martiaque in tenebris exedit arma ſitus.
Neve quies ullo violetur publica motu,
JUSTITIA exerto pervigil enſe cavet.
Latrones procul hinc, procul hinc vos tollite fures,
Et quisquis rapto vivere dulce putat.
Nil vobis, moneo, THEODORO Principe, tuti eſt:
In vos manſuetas non habet ille manus.
Ille mei ad clypeum qui Principis excubat enſis,
Sontibus exitio eſt, præſidioque probis.
Nec vos vel precibus, pretio vel fidite, culpam
Strenua non tardo mox pede pœna premet.
Hoc vetera, hoc vobis monumenta recentia narrant,
Quæ paſſim medio plurima rure patent,
Pendula ab arboribus radiisque implexa rotarum,
Debita carnivoris corpora vulturibus.
At ſi quis tardas monitis adverterit aures,
Sentiet illa ſuo vera fuiſſe malo.
Teſtis BECA NOVA eſt, tuus eſt BENHUSIA teſtis,
Nunc quoque prædonum ſanguine pinguis ager.
Cùm graſſatorum florentes ære catervas
Lux improviſæ dedidit una neci.
Ipſe adeò è cælo ſumptis Vincentius armis,
Tam pia præſenti prælia juvit ope.
Ille & limphatos egit terrroribus hoſtes,
Et rexit noſtrâ ſpicula miſſa manu.
Mutant fata vices, & amico Numine, præda,
Qui prædaturus venerat, ipſe fuit.
Plurima victrici ſternuntur corpora ferro.
Plurima Juſtitiæ victima cæſa litat.
Impia pullati duxerunt funera corvi,
Et ſaturi leſſum concinuere canes.
Nunc quoque transverſim cerealibus obvia ſulcis
Sæpius agricolas oſſa morantur equos.
Inde tibi, PRINCEPS, plaudunt Urbesque Viæque
Ruraque, quòd ſævo cuncta timore vacent.

Juſtitia pacis publicæ inexorabilis Vindex.

Pœna de turbatoribus publicæ tranquillitatis ſumpta.

Anno 1601. in ſo S. Vincentii Prædonum copiæ caſæ ad vicum Beuthauſen.

Te canit intrepidâ nocturnus voce Viator,
Obscurum tuto cum pede carpit iter.
Te recinens patula pastor resupinus in umbra
Securas longo carmine mulcet oves;
Te canit in molli projectus gramine messor
Ad vitreas Paderæ lenefluentis aquas.

Bonarum artium studia excitata.

Ergo iterum pacis Pax aurea suscitat artes,
Et redit ad solitos musica turba choros.
Ergo iterum, Phœbo restim ducente, Camœnæ
Ad numerum saliunt, ad numerumque canunt.
Westphala Pierias pubes operatur ad aras,
Et litat, Aonio vota probante Deo.
Quæ modò singultim parco lacrymaverat imbri,
Nunc fremit immenso Castalis unda lacu.
Tu, Princeps, Cyrrhæ longæva silentia rumpis,
Ne seneant tacito squalida plectra situ.
Invia tu nobis Heliconis tesqua recludis,
Culmina tu facilem sternis ad alta gradum.

Gymnasium exædificatum.

Tu pridem exulibus, Mœcenas optime, Musis
Principe magnificam condis in urbe domum.
Tu primùm Sophico palmam proponis agoni
Cingat ut emeritum laurea serta caput.

Gradus & honores Academici.

Per te, quo stimulet Virtutis amantia corda,
Nobilis ingenuum gloria calcar habet.
Tu vastum ingeniis aperis felicibus æquor,
Tota ubi dent placidis vela ferenda Notis.
Per te Naturæ cæcos tentare recessus,
Et licet ignaras lucis inire vias.

Philosophicæ Mathematicæque disciplinæ, ad humaniores artes adjunctæ.

Quænam cælestes æternet regula cursus,
An supera assiduo templa canore sonent.
An vaga nocturnis discurrant astra choreis,
An sistant moto sidera fixa polo,
Quam variæ cæli cingant præcordia zonæ,
Et sua quo ventos ubere mater alat.
Annæ Cyteinis pudefiat Cynthia rhombis,
Queisve sui maculis inquinet oris ebur.

Cur

Cur ſalſos pelagus fluctus, cur flumina dulces,
Perpetuas fontes ejaculentur aquas.
Aut quis, ne infeſtis terras ſuperobruat undis,
Temperet undoſi cærula fræna maris.
Cur gravis excuſſis immugiat ignibus æther,
Miſtave cum liquido ſanguine ſaxa pluat.
Aut quæ perpetuent Ætnæas pabula flammas,
Quidve flagrans rutilo crine cometa vehat.
Quid quòd & arcanæ penetralia Theologiæ
Auſpiciis, Princeps, ſunt reſerata tuis? *Theologia & Lingua Hebræa.*
Quid quòd Weſtphalicas duce te remeavit in oras
Sancta Palæſtino cognita lingua Syro?
Et ſacra divinis intexta oracula libris
Dulcius ex ipſo promere fonte licet?
Quid memorem celſis ſpectandas turribus ARCES, *Diœceſis ſumptuoſis ædificiis & operibus communita & ornata.*
Et tantùm Domino tecta minora ſuo?
Ornamenta olim pacis, munimina belli,
Sumptibus ad cælum ſurgere juſſa tuis?
Hinc Nova deterſo veteris ſqualore ſenectæ *Newhauß Arx ædificata, horti non amœni minùs quam frugiferi concinnati.*
Jamque ſuo demum nomine digna Domus,
Regalem tectis immanibus explicat aulam
Laxaque formoſis atria porticibus.
Quas circùm, virides ventis criſpantibus undas
Plaudit laſcivis ſquamea turba choris.
Flora favet, favet attiguis Pomona viretis,
Certatimque ſuas utraque promit opes.
Utraque certatim vernantes divitat hortos,
Floribus illa ſuis, fructibus iſta ſuis.
Inde Wevelsburgi ſolido domus ardua ſaxo *Wevelsburg Arx magnificè conſtructa.*
Nubila ſublimi culmine celſa ferit.
Hæc olim à priſcis (famæ ſi credimus) Hunnis
Poſt varios Dominum te ſibi legit heros.
Nunc te digna domus, ſed erant magalia nuper
Pene ruinoſo ſemiſepulta ſitu.
Circum Chaoniæ texunt umbracula quercus,
Sylvaque vicinas occulit alta feras.

Quasque sub hospitiis celat frondentibus arbos,
Plurima lascivo guttere vernat avis.
Nam quid Collegi sacras venerabilis ædes*
Templaque sublimi conspicienda tholo?
Quæque statas numeris edis vocalibus horas
Niliacas Turris vincere digna Pharos?
Tecta quid augusti memorem visenda Lycæi, †
Et Patriæ, & vero tecta dicata Deo?
Hanc divina sibi legit Sapientia sedem,
Incolit hos virtus Relligioque lares;
Hîc Sophici crebrâ celebrantur gymnade ludi,
Doctaque quæ nullo bella cruore madent.
Hîc agiles poliunt ad bella forensia linguas,
Hîc salit à volucris fons pede factus equi.
Illic facundi splendent Demostthenis arma,
Suadaque germano Cecropis ore sonat.
Hîc juvenum ingenuas animi formantur ad artes,
Hîc facilis discit prima elementa puer:
Quamque olim Patriæ præstantibus approbet actis,
Virtutem à teneris combibit unguiculis.
Hîc tua Palladii superastans limina templi*
A Polycletæa spirat imago manu.
Principe digna sacri majestas eminet oris,
Ambit honoratas aurea mitra comas,
Flexile Sarranum marmor rugatur in ostrum,
Et trabea ex humero pendula utroque fluit.
Quæque tibi vivo est, eadem quoque marmore sculptum
Pascendi sequitur sedula cura gregis.
Nam manus una pedum præfert, manus altera librum,
Ut regat illa pedo, quos docet ista libro.
Illam post multos aliquis venerabitur annos,
Verbaque non siccis proferet ista genis:
Furstenbergiacâ, Theodorus origine, Princeps,
(Namque illum memini cernere) talis erat,
Talis erat, neque multum à vivo abludit imago,
Eheu quod fas sit dicere, talis erat!

* *Collegium Societatis Jesu à fundamentis excitatum, Templum instauratum, & visendis operibus ornatum.*

† *Ædificium Academicũ in suas exedras aptè descriptum.*

* *Statua Principis in Scholarum vestibulo ejus in bonas litteras voluntatis monumentum.*

Mente

Mente ſagax, vultu facilis, cultuque modeſtus,
Manabat comi multus ab ore lepos.
Tum quoque, cùm ſeris natura fatiſceret annis,
Temporis antiqui geſta referre memor.
Pacis amans, rectique tenax, nec prodigus æris,
Et tamen in Patriæ commoda largus erat.
Oderat immodicos faſtus, ſed & oderat aſtus,
Non affectatæ ſimplicitatis amans.
Moribus antiquis, cultor Pietatis avitæ,
Certus in antiqua Relligione mori.
Non fuit impoſitis populo gravis ille tributis,
Aula ſed infletas ſobria parſit opes.
Non ſibi ſed Patriæ genitum ſe credidit eſſe,
Communemque ſuis civibus eſſe Patrem.
Nunc cœlum colis, ô cœlo digniſſime Princeps,
Aſpectu frueris nunc propiore DEI.
Cunctaque Lunaï varium ſubjecta ſub axem,
Deſpectas oculis inferiora tuis.
Virtuti imperium ſi par tibi fata dediſſent,
Tot meritis Orbis vix ſatis unus erat.
Virtuti ſi par ævum tibi fata dediſſent,
Sæcula tot meritis vix ſatis ulla forent.
Sed nos indigni qui te frueremur eramus,
O ſemper magnis Livor inique viris!
Sic, niſi quæ ſerò nobis erepta dolemus
Nos bona, fatali noſtra ſtupore latent.
At tua nunc pennis peragrat victricibus orbem
Gloria non ullo præmoritura die.
Et ſi quem vivo Livor ſubtraxit iniquus
Poſt obitum duplici fœnore creſcit honos.
Donec ſidereis gemmaſcet floribus æther
Et peragent ſolitas noxque dieſque vices,
Dum mare conſuetis repetent anfractibus amnes
Et dubio venti prælia marte gerent.
PASTORIS THEODORE BONI, PATRIÆQUE PARENTIS,
A gratia titulum poſteritate feres.

Ingenium & mores Principis.

Hæc

Hæc & plura tuæ ſpectator imaginis olim
Non tacito, Princeps, verba dolore dabit.
Quo feror? unde abii? quæ me via? quove reducet?
Quo ruis in vaſto cymba minuta ſalo?
Ante pererrato lucis pater aureus orbe
Frena fatigatis ignea demet equis,
Singula quàm memori liceat deſtringere verſu
Condita vel ſumptu, vel reparata tuo.
Tu me marmoream quondam THEODORE relinques,
Teſtea quæ mihi cum præficereris eram.
Aurea TU magni revehis mihi tempora * Karli,
Cæſaris Henrici tu benefacta refers.
In te Meinwerci pietas operoſa revixit,
Tu verum Imadi Præſulis inſtar habes.
Ergo quod Henrico, Meinwerco, Karolo, Imado,
Debeo promeritis hoc THEODORE tuis.

* *Karol. M. fund. S. Henricus benefprimarius, Meinwercus & Imadus laudatiſſimi Præſules Eccleſiæ Paderbornenſis.*

INDEX IN PANEGYRICUM.

A.

Academia Paderbornensis auctoritate Pontificiâ & Cæsareâ erecta pag. 2
- - *lumen mensque Westphaliæ* 85
- - *non magis sine veritate, quàm mundus sine sole constare potest* 27
Academiæ fundationem Episcopum maximè decere 37
- - *Paderbornensis fundator Theodorus Episcopus & Princeps Paderbornensis* 2. 87
Academiæ complures directioni PP. Societ. Jesu commissæ 119. 120
- - *Germaniæ recensitæ* 30
Academiam propriè dictam sine jurisprudentia esse posse ostensum 117. 118.
Academias non licet absque summi Pontificis & Imperatoris Romani auctoritate condere: quo consilio id constitutum 24
Adolphus Comes Schaumburgius Archi-Episc. Colonienſis discipulus Goclenii 10
Agger ab Alisone usque ad Rhenum ductus, à Domitio Ahenobarbo structus 64
Agrigentini juvenes vino ebrii, tabernam putant in triremim versam 19. 20
Aliso castellum à Romanis contra Tencteros, Usipetas, Bructeros, Marsos, Tubantes, Chattos &c. constructus 61
Aliso primùm in potestate fuit Romanorum, deinde Sicambrorum, tum Saxonum, ac denique Francorum 82
Aliso à Romanis desertus in Germanorum rursus potestatem venit 71. 72
Aliso vigesimo post Varianam cladem anno in potestatem Germanorum venit 68
Aliso castellum & civitas olim, ubi nunc Arx Neuhusium sedes Episcopalis 59. 63
Alisonis antiqui Romanorum Castelli situs & descriptio 61. 62
Aliso olim hiberna Romanorum 62. 63
- - *Romanorum castelli amplitudo* ibid.
Aliso instauratus à Carolo M. 79. 80.
S. Altmannus primùm Scholasticus Paderbornensis, deinde Præpositus Aquisgranensis, postremò Episcopus Patavienſis 47
S. Altmannus Episcopus Patavienſi unà cum Sigehardo Patriarcha Aquileienſi vice Gregorii VII. Pont. Max. præsidet Concilio Triburienſi ibid.
Andreas Carolstadius & Philippus Melanchthon suadent juventuti studiosæ, ut combustis libris, spretoque gymnasio in opificum disciplinam se dedant, ipsi exemplo præeunt 18. 19
Angrivarii 76
Ansgarius, Rembertus, Adalgarius, Unno, Sigebertus aliique Corbeienses Monachi Apostoli Borealium nationum 6
Anna Westphael Mater Theodori Episcopi & Principis Paderbornensis 91
S. Anno Archiepiscopus Colonienſis cum Imado Episcopo Paderbornæ educatus 45
S. Annonis eloquentia in permovendis ad pietatem animis 46
Arisbo Archiepiscopus Moguntinus Paderbornæ concionatur 52
Arminius & Segimerus insidias Varo struunt Legiones cædunt 67. 68
Arnoldus Burenius Novator, quanam dogmata Apostolicæ fidei per summam injuriam somnia apellet 17
Arnoldus ab Horst, Decanus Paderbornensis 121

Antonius Liber Susatensis, primus litteras in Bataviam invexit, ejus discipulus Alardus Amsterodamus Theologus Lovaniensis 10

L. Asprenas legatus Vari Alisoni Praepositus 68

B.

S. Bardo Archiepiscopus Moguntinus, Paderbornæ in festo Pentecostes sermonem ad populum faciens, mortem suam prædicit 52. 53

Bellum inter Cheruscos & Maroboduum 70

Bonifacius, Suibertus, Ewaldi, aliique discipuli Theodori Archiepiscopi Dorovernensis 41

C.

Capituli Cathedralis Ecclesiæ Paderbornensis in juvandis Societatis JESU Patribus studium 120. 121

Carolus Magnus partem devictæ Saxoniæ offert Deo instinctu Adriani Papæ 84

- - *ejus castra propè Luppiæ fontes* 81
- - *restaurat Eresburg* 79
- - *instituit Osnabrugi Gymnasium, in quo Latinæ Græcæque litteræ continuò docerentur* 4. 5
- - *Concilium Paderbornæ celebravit, Leonem III. PP. ibidem excepit* 50. 51

Carolus IV. Imp. hospitio exceptus ab Henrico Spiegelio Episcopo Paderbornensi in arce Neuhusano anno 1375 83

Caspar Furstenbergius duorum Electorum Moguntinorum, & Colonienſis Consiliarius 94

Causæ ob quas expediat plures in orbe institui Academias 30

Conradus Episcopus Monasterienſis, ex familia Ritbergicorum Comitum 8

Conradus Goclenius Paderbornenſis, Professor Lovanii in Collegio Trilingui 10

Concordia Academiarum à Novatoribus turbata, quarum antea erat mirificus consensus 23. 24

Constantienſi Concilio interfuere è Colonienſi Academia Theodoricus de Monasterio Theologiæ Doctor; ex Heidelbergenſi Gymnasio Conradus de Susato, Westphali 7. 8

Corbeia olim Gymnasium fuit eorum, qui ulteriorem Saxoniam, Vandaliam, Daniam Christianæ fidei præceptis imbuerunt 6

Cordula à Galen, conjux Wenemari Furstenbergii, Matrona miræ pietatis 90. 91

- - *Ejusdem devotio erga Christum patientem* 91

D.

Delbrugia Bructerorum ultima sedes 69

Discordia gravis senatum inter ac cives nonnullos Paderbornenſes 111

Dogmata quædam fidei ac Theologica, me adminiculo Philosophiæ bene explicari & contra hostes Christiani nominis commodè defendi nequeunt, explosi quid id negant 22

Druso ara in vicinia Neuhusii à Romanis erecta, postmodum à Germano milite dejecta 64

Drusus Alisonis conditor ad Albim fluvium nomen Romanum protulit ibid.

E.

Ecclesiam unam duntaxat, Academias plures esse posse ac debere 29

In vera Ecclesiâ solùm stabilis veritas, extra eam falsitas 24

Ecclesiastici ordinis dignitas 113

Elsen vicus non procul Neuhusio, veteris Alisonis nomen hodieque retinet 62

Episcoporum Paderbornenſium domicilium primùm

primùm fuit in Urbe Paderborna, postmodum ob discordias cum civibus Neuhusium translatum ab Episcop. securitatis causà 82. 83
Equester Ordo Teutonicus armis Livoniam Christo subdidit 6

F.

Fontium miracula prope Novam Becam, Lichtenavvum, Veterem Becam, &c. in Diœcesi Paderbornensi 57
Formatæ literæ, earum usus & antiquitas, unde iis auctoritas adsciscì debeat 26
Franci circa Gallieni tempora primùm innotuerunt 75
- - quas terras occupaverint 75. 76
- - junctis viribus opibusque cum Saxonibus piraticam exercuerunt ibid.
Franciscus Episcopus Monasterienſis, Novatoribus favens, intercessione Collegii Cathedralis in Episcopatu toleratur à summo Pontifice 16
Francorum gens unde originem nomenque traxerit 74. 75
Fridericus Monasterienſis Episcopus, Paderbornensi in Gymnasio condiscipulus S. Annonis & Imadi 46
- - Fundator Collegiatæ Ecclesiæ S. Mauritii in suburbio urbis Monasterienſis ibid.
Fridericus Furstenbergius Canonicus Moguntinus 94
- - Satrapa Bilsteinienſis 91
- - Satrapa Werlenſis ibid.
Furstenbergica familia origines suas ad Comites Oldenburgicos refert 93
Furstenbergicæ familiæ virtutes, & avita decora 90

G.

Gebhardus Truchsesius Archiepiscopus Colonienſis à fide Catholica desciscit 95
Germanicus Drusi filius Alisonem restaurat 69
- - victoriam reportat de Arminio, non longe à Minda 70
Godeschalcus Gresemundus Meschedenſis Theologus, ejusque frater Theodoricus Medicus clarissimus, Westphali 7
Gratiæ actæ Theodoro Episcopo & Principi Paderbornensi Fundatori Academiæ Paderanæ, nomine juventutis Academicæ 124. 125
Guilielmus Furstenbergius Ordinis Equitum Teutonicorum S. Mariæ in Livonia magnus Magister 92
Ejusdem Principis adversa fortuna, captivitas, constantia, pietas 92. 93
Guilielmus Schilder, Scholasticus Paderbornenſis 121
Gymnasium Paderbornense Societat. JESU Patribus committitur 97. 98

H.

Hatumarus & Baduradus Episcopi Paderbornenſes ex illis obsidibus fuere, quos Carolus M. accepit 5
Hermanus in campo 8
Hermannus de Soldis Osnabrugenſis ibid.
S. Henrici Imp. ætate magna fuit inter Ecclesias Paderbornensem & Bambergensem amicitia & conjunctio 45
S. Henricus & Conradus Impp. Paderbornæ frequenter ac libent. commorati sunt 51. 52
Henricus de Coesveldia 8
- - de Hervordia ibid.
- - Meschede Decanus Paderbornenſis 121
- - de Werlis 8

I.

Ignorantia plurimorum malorum causa 58
Ignorantiæ satellites rebellio, temeritas, furor 85. 86
Imadus Episcopus Paderbornenſis B. Meinwerci è sorore nepos liberales artes Paderbornæ fovit promovitque 43

Imperatorum Principumque domicilia eadem quoque Musarum dignæ sedes 50
Joannes Furstenbergius Abbas Sibergensis Ordinis S. Benedicti, sui Monasterii instaurator 91
Joannis Comitis Ritbergensis zelus fidei, & virtus militaris 106
Joan. Nigrini Prædicantis Sosatiensis de supplicio exituque Liborii mendacia 107. 108
Jordanes Canonicus Osnabrugensis unam in orbe terrarum Parisiensem Academiam esse volebat, sicut unam Ecclesiam Romanam 28
Julianus Imp. vetat Christianorum liberos in Scholis publicis admitti 26
Juventutis recta institutio unicum remedium sedandi exortas de religione lites 116

K.

S. Kunigunda Virgo S. Henrici Imperatoris conjux à Willigiso coronatur Paderbornæ 52

L.

Liborius Wichardus homo turbulentus & versutus factionis Liborianæ caput 101
- - *Cum factiosis suis curiam armatus irrumpit* 101. 104
- - *è perditorum hominum colluvie xxv. virûm consilium legit* 102
- - *ejus popularis facundia & versutum ingenium* 102. 109
- - *Contemnit mandata senatûs* 103. 104
- - *Contra apparitores senatus vim parat, domum suam armatis hominibus, & machinis curulibus instruit* ibid.
- - *Extorquet decretum à senatu* 104
- - *Consul creatur, querelæ ejus contra Principem, quem & cupit amotum* ibid.
- - *Principum aliorum protectionem respectat ejusque tyrannis* 105. 106
- - *Vetat frequentari Gymnasium PP. Soc. JESU* 110
- - *ejus scelera* 111
- - *deditâ urbe Paderborna à civibus traditur Principi* 107
Civem innocentem suspendio necat 111
Moritur Catholicus 108
Lovanienſium asperiora olim ingenia à Joanne Brabantiæ Duce qua ratione mitiora reddita 59
S. Ludgerus Proto-Episcopus Monasteriensis discipulus S. Gregorii Trajectensis 42
Ludovicus Dringebergius è Paderbornensi Diœcesi Selestadii in Alsatia, Joannis Reuchlini, Beati Rhenani, Jacobi Wimphelengii &c. Professor 10
- - *Pius Cæsar Haroldum Danorum Regem à suis æmulis regno pulsum Paderbornæ excipit, ibidem generalem conventum instituit* 51
Luppespringa oppidum Luppiæ ortu celebre 57
Luppia & Padera unus idemq; fluvius 79
Lutherus Academiarum hostis, illas Antichristi lupanaria, diaboli tabernas, &c. vocat 18
Sub initia nascentis Lutheranismi gymnasia nonnullis locis clausa fuere 19
Ubi regnat Lutheranismus, ibi literarum est interitus 20

M.

Melchior à Plettenberg, Camerarius Paderbornensis 121
Monasterium, urbs Westphaliæ, ab Anabaptistarum deliramentis repurgata 16
Monumentum Drusi Moguntiæ, Drusenloch appellatum 65

N.

Neuhusium, Paderbornæ vicinum, domicilium Episcoporum & Principum Paderbornensium 59. 60
- - *eo loco situm, ubi olim Nero, Claudius, Drusus Augusti Privignus castellum Alisonem contra Sicambros condidit* 61. 62

Arx

INDEX.

Arx comparatur cum veteri castello Alisonis 83. 84
- - à Paderbornensibus civibus incensam restituit Henricus Spiegelius Episcopus & Princeps Paderborn. 83
Novatores cum ebriosis Agrigentinis juvenibus comparati 19. 20
- - Francisco Episcopo Monasterienſi persuadere conantur, ut Scholas aperiat Lutheranis 15
Novum Evangelium cum summo Academiarum odio natum 17. 18

O.

Otho Truchses Cardinalis Augustanus 120
Otto Ritbergensis Episcopus Neuhusium jam tum anno MCCLXXVII. incoluit 83

P.

Paderanum à Pado dicta 76
Paderæ in urbe Paderbornensi diversis fontibus scaturientis descriptio 55
Paderborna commoda Academiæ sedes 37
- - abundat omnibus illis commoditatibus, quæ ad Academiæ splendorem requiruntur 54. 55
- - an vetus Teudericum 67
- - à Saxonibus condita 77
- - aëris salubritate à lue pestifera immunis 57
- - in vita S. Heimeradi appellatur sedes Regalis 53
- - grata Caroli M. statio 50
- - Imperatorum in Westphalia domicilium & grata sedes 49. 50
Paderbornæ nominis vera origo 77. 78
- - nomen antiquius Carolo M. 76
- - situs & amœnitas 54. 55
- - olim ætate B. Meinwerci omnes humaniores litteræ floruerunt 43
- - hodie monstrantur ædes, in quibus fama est Leonem PP. à Carolo M. exceptum 53
Paderbornenses post fundationem Academiæ erga Principem suum reverentiores 85
Paderbornensis Diœcesis rebus iis omnibus abundat, quæ ad humanæ vitæ necessitatem desiderantur 54. 55
- - Ecclesia inter Westphalicas Cathedrales facile Princeps 39
- - pro insigni habet rubram crucem 40
- - Cerevisiæ præstantia 55
Paderbornensium civium in Principem suum inurbanitas excusata 58
- - indoles laudata 59
Parisiensis Academiæ fundatores è Britannia in Galliam à Carolo Magno evocati, quid requisierint ad locum condendæ Academiæ opportunum 54
Parochorum ignorantia hæreticorum insidiis patet 98. 99
Philippus Melanchthon contendit honores Academicos iis in gymnasiis tribui posse studiosis, quæ auctoritate Summi Pontificis confirmata non fuerint 25
- - osor Gymnasiorum & Academiar. 17. 18
Philonis dictum de Athenis 85
Poppo Paderbornensis Episcopus ex Præposito Bambergensi 46
Primi decem Patres Soc. Jesu in Universitate Parisiensi graduati fuerunt 28

R.

Religio Christiana Paderbornâ manabit in universam Westphaliam 39
Romanorum res ad Alisonem gestæ 66. 67
Romanum Imperium à Pont. Maximo ad Francos est translatum 82
Romæ Schola Saxonum instituta prope ædem S. Petri Principem 42
Romanæ fidei desertores, ab uno errore sectâque in alias atque alias subinde partes opinionum diversitate rapiuntur 24
Rodolphus à Langen Eques Westphalus Canonicus Monasterienſis cum Mauritio Comite

mite Spiegelbergio Canonico Colonienſi, & Rodolpho Agricola, literis liberalibus operam dant in Italia ſub Franciſco Philelpho & Theodoro Gaza viris clariſſimis 8. 9
- - Promotor bonarum literarum 10

S.

Salentinus Elector Colonienſis ſtudia literarum Paderbornæ nonnihil erigit 97
Salteotena oppidum, aquâ, unde Sal coquitur, nobilis 57
Saxones Paderbornæ ſacra Chriſtiana amplexati ſunt 50
- - baptizati ad Luppiæ caput 80
Sicambri olim inhabitarunt Diœceſin Paderbornenſem 61
- - Rhenum transgreſſi & ad Vahalim & Moſam latè dominati, tandem ſubjugatâ Galliâ Francor. regnũ condiderunt 73. 74
- - pluribus gentibus ex Aliſone dominati 74. 75
- - ſub Francis illuſtres 73
- - num ſtirpitus exciſi, qui in Diœceſi Paderbornenſi ſedes habuerunt 72
Stanislaus Hoſius Cardinalis 93
S. Suibertus Boructariis fidem Chriſti prædicat 76

T.

Theodorus Furſtenbergius è Præpoſito Paderbornenſis Eccleſiæ, ejusdem Epiſcopus eligitur 95. 96
- - Eccleſiam Paderbornenſem ære alieno gravatam liberat ibid.
- - Calendarium Gregorianum in ſua Diœceſi primus promulgat 97
- - Colonia Aggripp. litteris operam dedit 93
- - conſtruit fundatque Collegium Soc. Jeſu Paderbornæ & inſigni Bibliotheca adornat 122
- - conſtruit ſuis impenſis Academiam Paderbornenſem, eamque fundat 122. 123
- - Vectigalia cenſusque perpetuos alendis ſublimiorum doctrinarum Profeſſoribus è Societate Jeſu conſtituit 124
- - inſtituit Paderbornæ domum Probationis pro PP. Soc. JEſu illamque ſua liberalitate fundat 123
- - malè adflictam & hæreſi inquinatam Diœceſim Paderbornenſem nactus, ab erroribus repurgavit 96
- - Templum S. Joannis Apoſtoli profanatum, ære ſuo redimit & PP. Soc. Jeſu attribuit 122
- - civiles motus, auctore Liborio Wichardo, Paderbornæ excitatos componit 101
- - ejus prudens in diſſipanda factione Liboriana conſilium 103
- - quàm pacis ſtudioſus, tam in prædones acer, & in defenſionem ſuorum vigilans 100
- - prædones Diœceſin ſuam incurſantes profligat, cæditque ibid.
- - conſtructor arcis Neuhuſanæ 83
- - ejus modeſtia commendatur 88
- - illius laudes 94
- - Dorovernenſis Chriſti fidem propag. 40. 41
- - omnium ſcientiarum promus condus ibid.
Tiberius Druſi frater Sicambros in deditionem accipit 65
Tumultuarii fontis deſcriptio 57

V.

Vicelinus Epiſcopus Aldenburgenſis, Paderbornæ litteris operam navat 47. 48
- - ejus res geſtæ ibid.
S. Vicelinus Apoſtolus Holſatiorum 47
M. Vinucius Legatus Tiberii 65
Unwanus Archiepiſcopus Bremenſis è collegio cathedrali Paderbornenſi aſſumptus 45

W.

Walterus Brabeck, Præpoſitus Paderbornenſis 121
Wenemarus Furſtenbergius 90
Wenemarus Horſtius Nob. Weſtph. 9

Wernerus s

INDEX

Wernerus Rollevincius 8
Weſtphalorum indoles docilitasque laudata 12. 13
Weſtphalorum ingeniis adjuncta modeſtia ac moderatio 13
- - *illorum integritas* ibid.
Eraſmi Roterod. de Weſtphalorum ingeniis judicium 12
Weſtphali aliarum nationum vitiis non corrumpuntur, etſi diutius inter illas verſentur 13
- *naturâ propenſi ad literarum ſtudia, & horum amore longinqua loca adeunt* 11
Weſtphali extra patriam muneribus publicis, conſiliis Principum, &c. admoventur frequenter 14
Weſtphalica ingenia in celebrioribus orbis Academiis floruerunt 6. 7
Weſtphalia tota meritò obſtricta Theodoro Principi ob fundatam Paderbornæ Academiam 33
Wevelsburgum arx ab Hunnis, vel contra illos conſtructa 96
- - *à Friderico Comite Arensbergenſi reſtauratur* ibid.
- - *in ditionem dynaſtarum de Beuren venit* ibid.
- - *exſtruitur à Principe Theodoro Furſtenbergio formâ triangulari* ibid.
Wezilo, Germanus S. Annonis, Archiepiſcopus Magdeburgenſis 46
Wicleph depravator Academiæ Pragenſis 32
- - *Ejus fœdum errorem à Concilio Conſtantienſi damnatum, adprobat & reſuſcitare conatur Philipp. Melanchton* 18
Wintfeldt campus non longè ab Horna oppido 69
Wirceburgi XII. *obſides Saxonum Chriſtianæ fidei dogmatibus imbuti* 42

FINIS.

Errata, quæ emendanda in Monumentis Paderbornensibus.

Pag. 57. *lin.* 24 prtima, *lege* partim. *pag.* 60 *lin.* 27 ſpplicarent, *lege* ſuppli. carent. *pag.* 61 *lin.* 5 usdue, *lege* usque. *pag.* 62 *lin.* 13 ubibus, *lege* ubius. *pag.* 63 *lin.* 1 ſubjeſta *lege* ſubjecta. *pag. ead. lin.* 12 paluſtris, *lege* plauſtris. *pag. ead. lin.* 19 ſagtigare, *lege* ſatigare. *pag.* 64 *lin.* 13 indicias, *lege* inducias. *pag.* 73 *lin.* 24 no æquo, *lege* non æquo. *pag.* 74 *lin.* 31 initoqee, *lege* initoque. *pag.* 95 *lin.* 34 elcebrato, *lege* celebrato. *pag.* 108 *lin. penult.* inſpratione, *lege* inſpiratione. *pag.* 119 *lin.* 33 telolumque, *lege* telorumque. *pag.* 130 *lin.* 26 accpiſſe, *lege* accepiſſe. *pag.* 160 *lin.* 2 Corolum *lege* Carolum. *pag.* 166 *lin.* 14 ſtipatis, *lege* ſtipatus. *pag.* 224 *lin.* 33 geogrophicus, *lege* Geographicus. *pag.* 241 *lin.* 23 beneeicii, *lege* beneficii.

In Panegyrico.

Pag. 47 *lin.* 18 indigni, *lege* inſigni. *pag.* 77 *lin.* 19 u paulo, *lege* ut paulo. *pag.* 82 *lin.* 10 itaqe, *lege* itaque. *pag.* 106 *lin.* 18 boniſaco, *lege* boniſacio. *pag.* 111 *lin.* 5 magiſtratum, *lege* magiſtratuum.

Catera benevolus Lector ſecundum benignitatem ſuam facilè emendabit.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

1-4
R

37. Kupfer.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

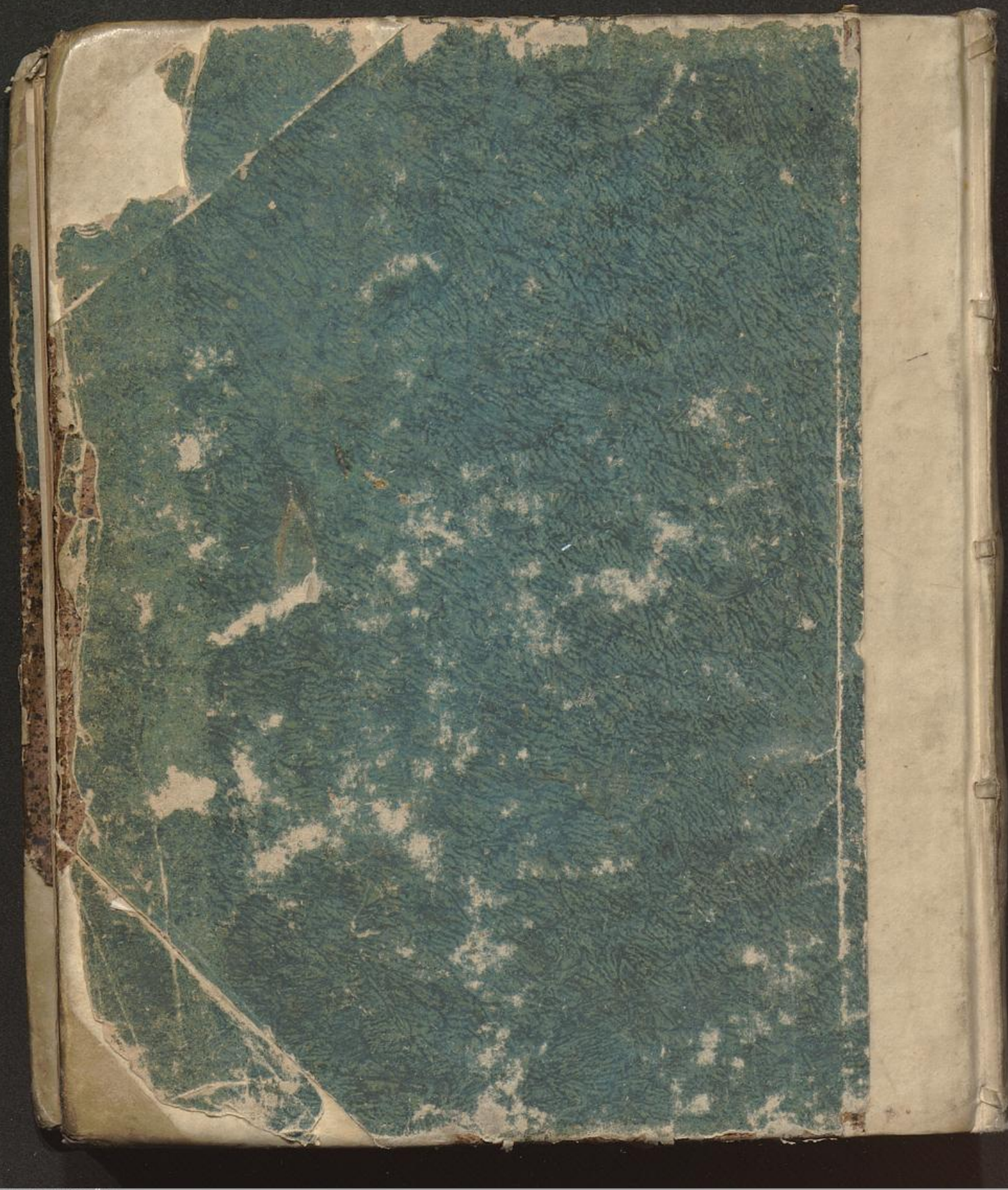

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Monumenta
Paderbornensia